

ÚVOD

DO PÍSMĚ SV. NOVÉHO ZÁKONA.

SEPSAL

DR. JAN LAD. SÝKORA,

ŘADNÝ PROFESSOR ČESKÉ FAKULTY BOHOSLOVECKÉ V PRAZE A KANOVNÍK KRÁL.
KOLLEG. KAPITOLY U VŠECH SVATÝCH NA HRADĚ PRAŽSKÉM.

DÍL I.

V PRAZE.

CYRILLO-METHODĚJSKÁ KNIHTISKÁRNA V. KOTRBA.

1904.

Imprimatur.

Z kníž. arcib. Ordinariátu v Praze, dne 12. září 1906. čís. 11.782.

FRANTIŠEK BRUSÁK,
general. vikář.

Část úvodní.

§ 1.

Pojem úvodu do Písma sv. vůbec a úvodu do Písma sv. Nového Zákona zvlášť.

Dle učení církve sv. zjevil se Bůh nejen prostředčně, či způsobem přirozeným (stvořením, řízením, zachováváním světa, přirozeným zákonem mravním), nýbrž i bezprostředně, či způsobem nadpřirozeným, tak totiž, že svou vůli oznámil mužům, jichž chtěl užiti jako zřízenců svých (patriarchům, Mojžíšovi, prorokům, apoštolům), a povzbudil je, aby sdělili ji s jinými. Nadpřirozené zjevení toto muži ti buď jen ústně hlásali, aneb také, a to z větší části, psali je,¹⁾ jsouce při tom řízeni Duchem svatým. Knihy takto vzniklé byly chovány ve zvláštní úctě a nazývány Písmem svatým neb knihami svatými. Nazval je tak již sv. Pavel,²⁾ ba i spisovatelé knih Makabejských.³⁾ Jménem tím naznačovali i vznešený původ je jich i to, že obsahují prostředek ku posvěcení,⁴⁾ jakož dí sv. Pavel: Mohou tě navésti ke spasení. (2. Tim. 3, 15.)

---

¹⁾ Conc. Vatic. sess. III. Const. dogm. c. 2.: Supernaturalis revelatio secundum universalis ecclesiae fidem a sancta Tridentina Synodo declaratam continetur in libris scriptis et sine scripto in traditionibus.

²⁾ Řim. 1, 2. *ἐν γραφαῖς ἀγίας*; 2. Tim. 3, 15.: *τὰ ἱερὰ γράμματα*.

³⁾ 1. Makk. 12, 9.: *τὰ βιβλία τὰ ἱερὰ*. 2. Makk. 8, 23: *τὴν ἱερὰν βίβλον*.

⁴⁾ S. Thom. in Rom. 1. 2. lect. 2. udává tyto příčiny, proč ony knihy slovou svatými: „Primo quidem, quia a Spiritu s. sunt inspirati, secundo, quia sancta continent, tertio, quia sanctificant juxta illud Joannis 17.: Sanctifica eos in veritate, sermo tuus verus est.“

Sýkora: Úvod do knih Nového Zákona.

Pro vznešený původ svůj nazývaly se knihy ony také prostě písmo (*γραφί*) neb kniha (*βίβλος* — *βιβλίον*) neb knihy (*βιβλία*), a to již u proroka Daniele a v Ekklesiastiku.¹⁾ Výrazu biblia (knihy) užívali také latiníci, z počátku v čísle množném: biblia — orum, od XIII. století pak také v čísle jednotném: biblia — ae.²⁾ Název ten přešel později skoro do všech řečí jiných, takže i v našem jazyce knihy Písma sv. slovou bible neb knihy biblické.

2. Má pak zjevení Boží do sebe ráz úmluvy, kterou Bůh učinil jednak s národem israelským,³⁾ jednak skrze Ježíše Krista s veškerým lidstvem.⁴⁾ Pro tu příčinu nazváno jest zjevení Boží také úmluvou (*בְּרִית*), a knihy, které to zjevení obsahují, knihami úmluvy neb knihou úmluvy (*סֵפֶר הַבְּרִית* = *liber foederis*). Užito bylo výrazu toho nejprve o knihách Mojžíšových,⁵⁾ později také o ostatních knihách Písma svatého.⁶⁾ Poněvadž pak překladatelé alexandrijští přeložili slovo b'erith (*בְּרִית*), jež značí úmluvu, slovem *διαθήκη*, jež latiníci opět slovem testamentum vyjádřili, nazývaly se knihy biblické od doby Tortullianovy také libri testamenti (*βιβλία τῆς διαθήκης*) neb zkrátka testamentum (*διαθήκη*), ač výrazy ty znamenají⁷⁾ vlastně poslední vůli či závěť. A dle toho slovou i u některých Slovanů knihy ty knihami závěti neb zkrátka Závěť. Ovšem že výrazu tomu nepřikládal se pak

¹⁾ Dan. 9, 2. *סֵפֶר הַכְּתוּבִים*; Eccli. Prol.

²⁾ Sv. Bonav. Brevil. Prooem. § 7. *literam Bibliae commendet memoriae.*

³⁾ 2. kn. Mojž. 24, 8.: „Tof jest krev úmluvy, kterouž učinil Hospodin s vámi.“

⁴⁾ Mat. 26, 28: „Tof jest krev má Nového Zákona (vlastně nové úmluvy).“ Úmluva stará záležela v tom, že Bůh slibil lidu israelskému zvláštní ochranu a přijetí za lid vyvolený, lid pak slibil, že bude Hospodina poslouchati. V nové úmluvě slibil Kristus všem lidem milost a spásu, budou-li zachovávatí jeho učení a přikázání.

⁵⁾ 2 Mojž. 24, 7: *סֵפֶר הַבְּרִית*, LXX. *τὸ βιβλίον τῆς διαθήκης*, Itala: *liber testamenti*.

⁶⁾ 1. Makk. 1, 59—60 „Knihy zákona Božího pálili, . . . a u kohožkoli nalezeny byly knihy zákona Páně . . . každého usmrtili.“

⁷⁾ „Testamentum est voluntatis nostrae iuxta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit.“ Ulpian. Dig. 28, 1, 1.

význam poslední vůle, nýbrž význam úmluvy neb ustanovení vůbec či zákona.

Mimo to nazval Pán Ježíš u sv. Jana (10, 34) Písmo sv., které napsáno bylo před příchodem jeho na svět, prostě Zákonem (*νόμος* — lex), a podobně i sv. Pavel v I. Kor. 14, 21. A i tento výraz ujal se později o všech knihách biblických, jmenovitě u spisovatelů afrických¹⁾; rovněž v našem jazyce slove Písmo sv. zhusta Zákonem neb knihou či knihami Zákona.

3. Nebylo však dáno najednou to zjevení, které obsaženo jest v Písmě sv., nýbrž znenáhla a v časech různých, a podle různé povahy dob, ve kterých bylo dáno, má též rozličný ráz. Zjevení dané před Kristem směřovalo předem k tomu, aby lidstvo připravilo se na Vykupitele, zjevení pak dané skrze Krista k tomu, aby dostalo se lidstvu milosti vykoupení. Se zřením k různému rázu tomuto rozeznávalo se záhy zjevení před Kristem od zjevení po Kristu, a poněvadž Bůh skrze proroka Jeremiáše slíbil, že učiní „novou smlouvu“ s lidstvem, a Kristus sám při poslední večeři úmluvu, kterou učinil s veškerým lidstvem, nazval úmluvou novou (či zákonem novým), nazýváno bylo zjevení dané skrze Krista úmluvou Novou neb Zákonem Novým²⁾ a zjevení dané před Kristem úmluvou Starou či Zákonem Starým. A podle toho nazývaly se i knihy, které to zjevení obsahovaly, buď knihami Starého Zákona či Staré úmluvy neb knihami Nového Zákona či Nové úmluvy aneb docela krátce: Starý neb Nový Zákon. Výrazů těchto užíváno sice teprv od doby Tertullianovy, avšak „Zákonem Starým“ nazval knihy před Kristem napsané již sv. Pavel.³⁾

4. Všem knihám biblickým rozuměli beze vší obtíže čtenáři první, pro něž byly určeny, podobně jakož i my bez obtíží chápeme smysl knih, které jsou za naší doby v jazyce mateřském zdělaný pro nás o věcech obyčejných, aneb alespoň více méně známých; neboť co se v nich předpokládá, jest nám známo ze života obecného. Avšak časem se okolnosti změnily.

¹⁾ Commodianus, apolg. 11. 311. 313. 579. Tertull. de pud. 12: vetus lex, C. Marc. 111. 21: ad legem proprie nostram i. e. ad evangelium. — Disput. Archelai cum Manete 54. (Routh rel. V. 193): legis Christianorum libros.

²⁾ 2. Kor. 3, 6: způsobilé nás učinil služebníky Nového Zákona.

³⁾ 2. Kor. 3, 14: „Nebo až do dnešního dne zůstává táž zástěra v čítání Starého Zákona neodkryta.“

Nastal nový řád nejen v životě náboženském, nýbrž i občanském a domácím, a ten uvedl v zapomenutí staré zřízení a zákony a obyčeje; z paměti vymizely i děje, kterých v knihách biblických jen jako mimochodem bylo vzpomenuo a jichž známost u čtenářů se předpokládala. Ano z užívání vyšly i jazyky, ve kterých ony knihy byly sepsány. Účinek toho byl, že knihy Písma sv. čím dále tím méně stávaly se pochopitelnými, a tím větší přípravy třeba bylo a jest tomu, kdo jim řádně porozuměti chce. Třeba mu známosti jazyků biblických, aby mohl alespoň úsudek učiniti o těch překladech, jichž užíváme; třeba mu známosti biblické archeologie, zeměpisu, dějepisu a chronologie, aby nejen jednotlivé děje, o nichž jest řeč, pochopil, nýbrž i četné ty narážky a obrazy postřehl a jim porozuměl, jež v jednotlivých rčeních a výrazech jsou obsaženy. Také biblickou hermeneutiku má znáti, aby věděl, k čemu dlužno přihlížeti při výkladě knih biblických, chce-li se dodělati smyslu pravého.

Všecky tyto vědy razí cestu a takřka uvádějí do náležitěho porozumění knihám Písma sv. a pro tu příčinu slovou v *ú v o d n í m i* — *scientiae isagogicae* neb *introductionariae*. Ale mimo ně jest k náležitěmu porozumění Písma sv. zvláště nutno znáti původ a dějiny knih biblických, jakož i vážnost a autoritu jim příslušnou; neboť známostí tou přichází ku přesvědčení, že biblické knihy jsou pravé, neporušené a věrohodné, a že kánonická vážnost jejich nemůže ničím býti otřesena neb vyvrácena. A přesvědčení to musí zajisté míti ten, kdo chce Písmu sv. rozuměti řádně, t. j. tak, jako psanému slovu Božímu.

Věda, která o těchto věcech poučuje a tak přispívajíc zvláštní měrou k náležitěmu porozumění Písma sv. do něho zvláště uvádí, slove úvodem biblickým či *ú v o d e m* do Písma sv. v užším slova smyslu (*Introductio in libros sacros*). Jest tedy *ú v o d* do Písma sv. *v ě d a t h e o l o g i c k á*, která vykládá původ a dějiny Písma sv. a hájí vážnosti mu příslušné.

Věda tato jedná pak buď o všech knihách biblických, aneb pouze o knihách jednoho Zákona, Starého neb Nového, a dle toho rozděluje se na *ú v o d* do Písma Starého neb Nového Zákona. Jest tedy *ú v o d* do Písma sv. Nového Zákona *v ě d a t h e o l o g i c k á*, jež vykládá původ a dějiny Písma sv. Nového Zákona a hájí vážnosti mu příslušné.

§ 2.

Předmět úvodu do Písma sv. Nového Zákona.

Předmětem úvodu do Písma sv. Nového Zákona jsou knihy Nového Zákona. Které jsou to, s naprostou jistotou může určit pouze neomylný úřad učitelský v církvi. Neboť knihy svaté byly od apoštolů dány církvi a od ní pečlivě uchovávány i s bezpečnou tradicí o jejich původě a vážnosti. Může tedy církev již přirozeným způsobem bezpečný pronést soud o tom, které knihy jsou původu apoštolského, a které ne. Mimo to učitelský úřad církve obdařen jest zvláštním darem, darem neomylnosti, aby ve věcech víry a mravů nemohl odchýlit se od pravdy, a proto může nejen bezpečný, nýbrž i neomylný úsudek učiniti o tom, které knihy jsou svaté či kánonické, a které původu pouze lidského.

Pravdu tuto vyslovila již r. 447 synoda v Toledě slovy: *Si quis dixerit vel crediderit alias scripturas, praeter quas Ecclesia catholica recipit, in auctoritate habendas vel esse venerandas, anathema sit* (Hefele, Conciliengeschichte, II. 308).

Vydala pak církev skutečně častěji prohlášení o tom, které knihy patří k Písmu sv. Na sněmě obecném učinila to v Tridentě, kde zřejmě vyslovila, které knihy patří k Starému a které k Novému Zákonu.

Jakožto příčinu, proč jen jisté knihy uznala za kánonické či za biblické, udává na sněmě Vatikánském tuto: „non ideo, quod sola humana industria concinnati, sua deinde auctoritate sint approbati, nec ideo dumtaxat, quod revelationem sine errore contineant, sed propterea, quia Spiritu Sancto inspirante conscripti Deum habent auctorem atque ut tales Ecclesiae traditi sunt.“ Nebyly tedy uznány za kánonické proto, že obsahují zjevení bez veškerého bludu, ani proto, že církevního došly schválení, nýbrž proto, že jsou původu božského či inspirovány. Bylo sice v prvních dobách církve více spisů rozšiřováno pod jménem spisů apoštolských, jež božský původ přičítaly si, ale pouze ty knihy, které církev uznala za kánonické, byly jí jakožto spisy inspirované či původu božského dány a v ní chovány s tím podáním a osvědčením, že jsou to spisy původu božského, a proto jen ty, a žádných jiných, uznala za kánonické.

Patří pak dle výnosu sněmu Tridentského tyto knihy k Novému Zákonu:

a) Čtyři evangelia: podle sv. Matouše, sv. Marka, sv. Lukáše, sv. Jana.

b) Skutky apoštolské od sv. Lukáše.

c) Čtrnáct listův sv. Pavla: k Římanům 1, ke Korintským 2, ke Galatům 1, k Efeským 1, k Filipenským 1, ke Kolosským 1, k Thessalonickým 2, k Timotheovi 2, k Titovi 1, k Filemonovi 1, k Židům 1.

d) Sedm listů zvaných katolických: sv. Jakuba 1, sv. Petra 2, sv. Jana 3, sv. Judy 1.

e) Zjevení sv. Jana či Apokalypse.

Knihy tyto dělily se v prvních dobách ve dvě třídy: v evangelia či evangelium (čtyřdílné) a ve spisy apoštolské či v apoštola neb apoštoly. Za našich dob dělí se obyčejně ve tři třídy, a to a) v knihy dějepisné (4 evangelia a Skutky apoštolské), b) knihy naučné či didaktické (14 listů sv. Pavla a 7 listů katolických), c) v knihu proročskou (Zjevení sv. Jana).

Někdy však rozdělují se knihy ty ještě dle jiného dělidla, a to

a) dle doby, kdy byly přijaty do kánonu ode všech obcí církevních, na p r v o k á n o n i c k é (či protokánonické: 4 evangelia, Skutky apoštolské, 13 listů sv. Pavla, 1. list Petrův, 1. list Janův) a d r u h o k á n o n i c k é (či deuterokánonické: list k Židům, Jakubův, 2. Petrův, 2. 3. Janův, Judův a Zjevení sv. Jana).

b) dle toho, zda spisovatel se jmenuje, na knihy p o j m e n o v a n é a n e p o j m e n o v a n é či anonymní. K pojmenovaným patří: 13 listů Pavlových, 2 listy Petrovy, list Jakubův, Judův a Zjevení sv. Jana. K anonymním patří 4 evangelia, Skutky apoštolské, list k Židům, tři listy sv. Jana, kterýž však ve čtvrtém evangeliu kánonickém a v prvním listu svém alespoň nepřímou naznačuje se spisovatelem.

c) dle vnitřní souvislosti jejich lze dělit je α) na spisy, jež líčí vtělení, život a působení Ježíše Krista, jakož i vykoupění lidstva a založení církve (4 evangelia), β) na knihy, jež vypisují vnější i vnitřní rozvoj církve za doby apoštolské (Skutky apoštolské, listy sv. Pavla a katolické), γ) spis, který líčí budoucí osudy církve, její boje a konečné vítězství (Zjevení sv. Jana).

§ 3.

Prameny a pomůcky úvodu do Pisma sv. Nového Zákona.

Úvod do Písma sv. Nového Zákona čerpá důkazy své ze všech památek starobylých, ať písemných ať jiných, které podávají zprávy neb poznámky o tom, co v té které době věděli neb věřili o knihách biblických a věcech knih těch se týkajících. Patří tedy ku pramenům biblického úvodu do Nového Zákona:

1. knihy novo zákonní samy; neboť jednak obsahují různé poznámky a pokyny, z nichž souditi lze, od koho, kdy, kde, z jaké pohnutky a za jakým účelem byly sepsány, jednak souvisí tak úzce spolu, že si vespolek vydávají svědectví a navzájem se vysvětlují. K nim vážností svou nejvíce se druží

2. výnosy sněmů obecných a římských papežů, jakož i výnosy sněmů krajinských či partikulárních. Vydávajíť zajisté spolehlivá svědectví o tom, co v které době věděli a věřili o knihách biblických v celé církvi neb v jednotlivých církevních provinciích neb diecésích. V té příčině jmenuvati sluší obecné sněmy: Nicejský (325), Florencký (1441), Tridentský (1546 sez. IV.) a Vatikánský (1870 sez. 2. k. 3); list Innocence I. k Exuperiovi, biskupu Tolosskému v Gallii (405); dále synody Karthagiaskou z r. 256 a 397 (III.) a 419 (V.), Antiochijskou (264), Alexandrijskou (321), Laodicejskou (360 can. 59.), Římskou z r. 374 (za papeže Damasa) Hipponskou (393 can. 36.)

3. Svatí Otcové a spisovatelé církevní z prvních století, z nichžto někteří pouze příležitostně činí zmínku o knihách biblických, jako sv. Klement Římský, sv. Justin, sv. Ireneus, Klement Alex., sv. Epifanius, sv. Augustin a j., jiní pak přímo rozbírají na základě kritiky a dějepisu otázky spadající do biblického úvodu, jako Origenes, Eusebius Caes., sv. Jeronym a j. K nim přistupují jako pomůcky

4. spisy exegetů a bohoslovců věků pozdějších; neboť ačkoli většinou mají menší vážnost než spisovatelé doby staré, jsou přece také nemálo důležitý proto, poněvadž v nich ze starších spisů vybráno, rozebráno a posouzeno vše, co pro úvod biblický zvláštní cenu má;

5. také třeba přihlížeti ke spisovatelům svět-
ským i nekatolickým, a to jak starším tak moderním,
pokud jen jednali o Písmu sv. a věcech, které se Písma sv.
týkají. Zejména jest všimati si zlomků, které pozůstaly ze
spisů starověkých bludařů, spisů podvržených či apokryfních
Nového i Starého zákona, spisů Josefa Flavia a rabbinů a
exegetů biblických, jakož i řeckých a latinských spisovatelů,
zejména těch, kteří podávají zprávy o Palestině a Syrii, s kterou
byla Palestina spojena.

§ 4.

Stručné dějiny úvodu do Nového Zákona.

1. V prvních dobách církve nebylo úvodu do Nového Zákona,
ba nemohlo býti o něm ani řeči. Neboť první čtenáři spisů
novozákonních a blízcí potomci jejich žili v podobných po-
měrech, ve kterých žili spisovatelé oněch spisů; znali tedy
buď z vlastní zkušenosti neb ze živého a bezpečného podání
ty události a věci, na něž apoštolé ve spisech svých naráželi,
znali i spisovatele a pohnutky a účel spisů těch, a proto nejen
rozuměli jim bez velikých obtíží, také přesvědčeni byli o jejich
věrohodnosti a vážnosti jim příslušné. Nebylo tedy třeba uvá-
děti je teprv do knih biblických. Ale záhy, již ve druhém
století, změnily se okolnosti. Neboť jednak povstali různí blu-
daři, kteří buď popírali pravost spisů novozákonních, aneb
hleděli přizpůsobiti je bludným názorům svým, jednak šířily
se spisy, které neprávem připisovaly si jméno a vážnost spisů
apoštolských. Také nastaly nové poměry náboženské a poli-
tické, a v zapomenutí přicházely děje, jejichž známost v kni-
hách biblických se předpokládá, v zapomenutí přišlo i to, co
dříve z apoštolského podání bylo známo o původě spisů,
o jejich spisovatelích, příčinách a účelích. Tu nebyly již více
spisy apoštolské lehké pochopitelné, ba nastalo i nebezpeč-
ství, aby nebyli věřící uvedeni v blud a nepokládali spisů
apoštolských za nepravé, knih pak podvržených za apoštolské.
Nastala proto potřeba spisů, ve kterých by se jednak zach-
ovalo apoštolské podání o těch spisech věkům budoucím,
jednak hájilo se pravosti a neporušenosti jejich proti odpůrcům.

2. První, kdo v té příčině působil, byl Melito ze Sard
(kol r. 170), jehož spis však zvaný *κλεις* (klíč) ztratil se. Taktéž

Theophil ve 3. knize spisu svého *πρὸς Ἀπολόκων*, Tertulian ve spise proti Marcionovi, Ireneus, Klement Alex., Origenes na různých místech spisů svých zaznamenávají věci, jež spadají do úvodu biblického, ač více hledí při tom k pravidlům hermeneutickým, než k původu a vážnosti spisů biblických. V pozdějších dobách rozebíraly se věci biblického úvodu zároveň s pravidly hermeneutickými ve knihách, jež sluly *κλείς* (clavis s. scripturae = klíč Písma sv.), později pak (od 5. st.) *εἰσαγωγή* (introductio = úvod), ale i v nich převládala pravidla hermeneutická. Zejména Adrian (5. st.) odpovídal ve spisu svém *εἰσαγωγή εἰς τὰς θείας γραφάς* po výtce k otázkám týkajícím se jazyka, řečnických i mluvnických figur a mluvy obrazné, takže spis jeho sluší zde jmenovat pouze pro jeho nadpis.

První, který probral otázky týkající se bibl. úvodu, byl sv. Jeronym, kterýž v předmluvách svých komentářů, zvláště pak v díle svém „De viris illustribus“ uložil a rozebral skoro všechno, co se týká knih novozákonních a spisovatelů jejich. Příkladem jeho následovali mnozí jiní spisovatelé jak řečtí tak latinští, zaznamenávajíce a probírajíce předmět biblického úvodu buď v předmluvách svých komentářů neb v dějepisných spisech neb i příležitostně v komentářích svých.

V předmluvách ke komentářům učinili to sv. Jan Chrysost. ¹⁾ sv. Hilarius, Viktor Antiošský, Theodoret a zvláště spisovatel díla *Synopsis s. Scripturae*, jež se neprávem připisovalo sv. Athanasiovi. Autor (bezpochyby z 5. neb 6. st.) jedná v něm o kánoně vůbec a o jednotlivých knihách Starého i Nového Zákona, jejich spisovatelích, obsahu atd. zvlášť, a blíží se tak již dílem svým k soustavným úvodům biblickým. K němu druží se Euthalius v krásných předmluvách k listům apoštolským. Ve spise dějepisném podal důležité zprávy o knihách bibl. Eusebius. Samostatně pak spisy, jež v té příčině povstaly, jsou: *Septem regulae ad investigandam et inveniendam intelligentiam scripturarum* od Donatisty Tichonia, kterýžto spis i sv. Augustin chválí, ač ve všem nedostačí; spis svatého Augustina *De doctrina christiana libri IV.*, ve kterém sice převládají poučky hermeneutické, avšak obsaženy jsou

¹⁾ S. Chrysost. *Synopsis Scripturae* s. M. 56. 313 . . .

i takové věci, jež patří do bibl. úvodu v našem slova smyslu; Eucheria Lyonského *Instructiones ad Salonium filium*, a *Liber formularum spiritualis intelligentiae*, ačkoliv jejich obsah většinou hermeneutický jest; dále sluší jmenovati Pavla Bassorského (pozdějšího metropolity Nisibského), kterýž napsal v syrštině výklady k tomu konci, aby své čtenáře uvedl do knih biblických, jakož i *Junilia Africana* († 552), který výklady Pavla Bassorského (Nisibského) spracoval latinsky ve formě dialogu pod názvem „*Instituta regularia divinae legis libri duo*“, a tu v prvních desíti kapitolách knihy první (nadepsané „*de partibus divinae legis*“) a v posledních kapitolách knihy druhé pojednává o věcech biblického úvodu, vypočítává zejména knihy kánonické a proslovuje se o jejich spisovatelích, formě i uspořádání, a dokazuje božskou vážnost Písma sv.; též opata Cassiodora († po r. 562), který napsal dvě knihy úvodní (*libri introductorii*) totiž: „*De institutione divinarum Scripturarum*“ a „*De Artibus et Disciplinis liberalium litterarum*“, a v nich sebral pro své řeholníky vše, co posud napsáno bylo o knihách biblických, aby se jim tím spíše porozumělo. Také Cosmas Indicopleustes podává příležitostně ve spise svém *De opificio mundi seu typographia christiana* lib. V. četné poznámky o knihách kánonických, jejich spisovatelích, obsahu, účelu atd.

3. V prvních dobách středověku pracovalo se málo o naší vědě. Ani jméno biblického úvodu (*Introductio*) nevyskytá se v něm. Učenci toho věku hleděli více k tomu, aby Písma sv. užilo se prakticky k utvrzení víry a povznesení života křesťanského. Při otázkách vědeckých přestávali na tom, co vykonali svatí Otcové a spisovatelé starověcí. Uchovávali proto jen spisy jejich, spracovávali je, sbírali z nich glossy a scholie, sestavovali kateny a předesílali jim předmluvy starších exegetů, také opravili překlad latinský a obstarali některé překlady nové. Příčina byla dílem v tom, že nové bludy povstávaly a pozornost i činnost spisovatelů k sobě obracely, dílem v tom, že kánon byl již ustálen, a knihy v něm obsažené vůbec za svaté pokládány, jakož i v tom, že k utvrzení víry a povznesení mravů křesťanských dostačovala díla spisovatelů starších.

Avšak již v 11. století stal se jistý obrat. Povstali tehdy

ve Španělsku spory se Židy a Maury, a těmi byl dán podnět, že nejen východní řeči a biblický text důkladně studovali, nýbrž i věcmi týkajícími se biblického úvodu více se zabývali. Jakožto ovoce studií těch uveřejněna byla některá díla cenná, zejména: Raimunda Martina, španělského dominikána, († 1290): *Pugio fidei adversus Mauros et Judaeos*¹⁾, františkána Raimunda Lulla († 1315): *De quatuor sensibus Scripturae, Liber proverbiorum a j.*, františkána Mikuláše z Lyry († 1340) *Postillae perpetuae in universa biblia*, v jejíž předmluvě nejen s velikou péčí a péčí vše sebráno a podáno, co spisovatelé starší o věcech úvodu biblického napsali, nýbrž i o biblický úvod v našem slova smyslu dosti šťastný pokus učiněn jest.

Od doby Alkuinovy a Lanfrankovy neustávali také snažiti se o to, aby zjednan byl kritický text Vulgaty. Nejlepším dílem v té příčině jest *Correctorium* od spisovatele nejmenovaného, kterýž jeví podivuhodnou známost textů biblických. (Vercellone, *Dissertazioni accademiche* 48, Kaulen, *Geschichte der Vulgata*, S 255).

4. Ve věku novém, ba již od té doby, kdy vynalezeno bylo umění knihtiskařské, zkvétala měrou utěšenou, jako studium biblické vůbec, tak i věda úvodní, která znenáhla oddělovala se od jiných věd theologických a vystupovala jako věda samostatná. Přispěli k tomu jednak učenci řečtí, kteří opustivše po dobytí Konstantinopole město, přinesli četné kodexy do Itálie, jednak výnos sněmu Tridentského o kánonických knihách a o vydání a užívání Písma sv., později též bludné názory reformátorů, kteréž rovněž vyzývaly k hlubšímu studiu posvátných knih. Tak uveřejnil roku 1528 dominikán *Santes Pagninus* z Luky v Lyoně úvod do Písma sv. (*Isagoges seu instructionis ad ss. literas liber unicus*) a o málo později úvod do mystických smyslů Písma sv. (*Isagoge ad ss. literas et ad mysticos s. scripturae sensus*). V prvním díle mluví o nutnosti znáti řeč hebrejskou, o řeckém a latinském překladě Starého Zákona, o kánoně, a přičiňuje různá pravidla exege-

¹⁾ Spis ten sestává ze tří částí; v první vystupuje proti těm, kteří popírají veškeré zjevení, v 2. a 3. hájí zjevení křesťanského proti Židům, ukazuje v části druhé na základě proroctví messianských, že Vykupitel již přišel, a háje v části třetí tajemství vykoupení důkazy, jež vybral z textu hebrejského a spisů rabbinických.

tická. Vysoko nad něho vyniknul však *Sixtus Sienský*, pokřtěný žid, potom člen řádu dominikánského, kterýž jest vlastně otcem biblického úvodu († 1569); napsal spis „*Bibliotheca sancta*“¹⁾, ve kterém první nejen pečlivě udává obsahy, spisovatele a vážnost knih Starého i Nového Zákona a vyčítá knihy nepatřící do kánonu (apokryfy a pseudepigrafy), nýbrž i vystupuje proti těm, kteří pravost, věrohodnost neb kánonickou vážnost spisů biblických v pochybnost brali, k tomu připojuje pravidla kritická a tak hledě k studiu Písma sv. připraviti a vážnosti jeho hájiti, rází cestu k historicko-kritickému úvodu do Písma sv. Následovali příkladu jeho i potomní učenci, s tím jen rozdílem, že jedni měli na mysli předem uvést do biblických knih, jiní spíše hájiti kánonické vážnosti Písem svatých. Prvním směrem bral se *Alf. Salmeron S. J.* (*Prolegomena biblica, Matritii, 1597*)²⁾, *Nic. Serarius S. J.* (*Prolegomena biblica, Moguntiae 1604*), *Ign. Bonfrère* (*Praeloquia in totam scripturam sacram Antverpiae, 1605*), *J. Mariana S. J.* (*Dissertatio pro editione vulgata, nejprve ve spise: Tractatus septem theolog. et hist., Coloniae 1609*), *Jan St. Menochius S. J.* v předmluvě ke spisu: *Brevis explicatio sensus literalis s. scripturae seu Commentarii totius s. scripturae, Coloniae Agrippinae 1630*), *Antonín od Matky Boží* (*Ant. a Matre Dei, Karmelit., Praeludia isagogica ad ss. bibliorum intelligentiam, Lugduni, 1669, Moguntiae 1670 in f.*). K účelu apologetickému přihlížel *Ludv. z Tena* (*L. de Tena, Isagoge in totam sacram Scripturam, Barcinonae, 1620*), *Klaudius Frassen* (*Disquisitiones biblicae, Parisiis 1682*).

Dvojí tento směr shledáváme i u protestantů té doby. Za účelem připraviti ke studiu Písem sv. či uvést do nich psal lutherán *Mich. Walther* (ve spisu *Officina biblica noviter adaptata, Lips. 1636, posledně r. 1703*), *Abr. Calov* (*Criticus sacer biblicus, Wittembergii, 1643*), *Jindř. Hottinger* (*Thesaurus philologicus seu Clavis s. Scripturae, Tigur. 1645*),

¹⁾ *Bibliotheca sancta* a *Fr. Sixto Senensi, ordinis Praedicatorum, ex praecipuis catholicae ecclesiae auctoritatibus collecta et in octo libros duobus tomis complexos digesta. Venetiis 1566, po druhé vyd. r. 1575. Věnována jest papeži Piu V.*

²⁾ Také napsal objemný výklad, v jehož svazku I. podává biblický úvod k evangeliím, ve svazku XIII. bib. úvod k listům sv. Pavla.

Br. Walton, kterýž obšírnou předmluvu předeslal prvnímu dílu Londýnské polyglotty pod jménem *Apparatus criticus* a v ní pojednal o zvláštностech hebrejského a řeckého jazyka, o předních vydáních posvátných knih, o překladech, variantech, o čistotě a vážnosti textu původního a o těch překladech, které jsou obsaženy v polyglottě: Tento *apparatus criticus* vydal o sobě zwinglinián *Heidegger* v Curychu 1673, *Heidegger* sám bral se oním směrem ve spise *Enchiridon biblicum* (Curych 1681), *Pfeiffer* ve *Critica sacra* (Drážďany, 1680) a zvláště Angličan *Mill*, který svému kritickému výkladu Nového Zákona předeslal cennou předmluvu (Oxford, 1707). Polemickým směrem, podobně jako mezi katolíky *Tena*, bral se mezi protestanty kalvinista *Rivet* ve svém *Isagoge seu Introductio generalis ad Scripturas V. et N. T.* (Lugd. Batav. 1627).

Nikdo však z dosavadních spisovatelů nepojímal přesně úkol biblického úvodu; proto přijímali do něho věci, které tam nepatřily, a vynechávali jiné, které tam patří. Všichni pak postupovali methodou po výtce výpravnou, scholastickou. První, který biblickému úvodu vytknul úkol přesnější a určitější a methodou historicko-kritickou se bral, byl pařížský oratorian *Richard Simon* († 1712), který označil jej jakožto kritické dějiny Písma sv. Přesvědčen jsa totiž, že nelze ani Písmu sv. náležitě rozuměti, ani hájiti autority jeho proti námitkám, které krátce před ním činili *Hobbes* a *Spinoza* proti inspiraci knih biblických, leč zjistí se, jaký byl text biblický v různých dobách, položil si ve svých kritických dějinách Starého i Nového Zákona ¹⁾ za úkol vyšetřiti, jaký byl původní text biblický, jaké změny utrpěl, kterak a jaké překlady a tisková vydání jeho byly obstarány, jakož i vyčísti a posouditi přednější spisovatele, kteří do jeho doby vynikli. Byl spolu první, který biblický úvod do knih novozákonních oddělil od úvodu do knih starozákonních. Nebylo ovšem ani jeho dílo dokonalé, ba mnohé dohady jeho v příčině knih starozákonních byly i smělé, rationalistické; a proto vystupovali proti němu jak katolíci,

¹⁾ *Histoire critique du Vieux Testament*, Paris 1678. — *Histoire critique du texte du Nouveau Testament*, Paris 1689. — *Histoire critique des versions du N. T.* 1690. K tomu dodatky: *Nouvelles observations sur le texte et les versions du N. T.* 1695. Poslední tři díla jeho přeložil do němčiny *Cramer* pod titulem: *R. Simon's Kritische Schriften über das N. T.* 3. Bände, 1776—80.

kteří pro ducha Písma sv. přehlíželi a zanedbávali litery, tak protestanté, kteří literu přeceňovali, skoro ji až zbožňujíce; nicméně práce jeho zasluhují plného uznání, a skutečně též, alespoň v pozdější době, uznávány byly; a jmenovitě jeho Dějiny kritické Nového Zákona staly se pro úvod biblický směrodatnými, povzbuzující k tomu, aby věci spadající do biblického úvodu kriticky byly zkoumány a soustavně podávány. Pracovali pak tím směrem (opravující zároveň ty které nesprávnosti Simonovy) Louis Ellies du Pin (*Dissertation préliminaire ou prolégomènes sur Bible*, 2 vols. Paris 1699), Martiana y (*Traité de la Connaissance et de la Verité de l'Écriture sainte* (4 vols. Paris 1694—1697), Calmet (*Prolegomena et dissertationes in omnes et singulos s. scripturae libros*, Luccae 1729), jesuita Jos. Khell (*Ecloga observationum in N. T. libros*, Vindob. 1756), Herm. Goldhagen S. J. (*Introductio in s. scripturam V. et N. T. 3. sv.*, v Mohuči 1765, a „*Vindiciae harmonicocriticae et exegeticae in s. scripturam*“, 2 sv. v Mohuči 1774), Jan Fr. Marchini (*De divinitate et canonicitate sacrorum bibliorum tractatus*, Aug. Taur. 1770; nové vyd. 1874), ač Goldhagen a Marchini přece ještě poněkud scholastickou metodu zachovali.

Methody historickokritické zneužili brzy protestantští racionalisté k tomu, aby popírali inspirační ráz, pravost a věrohodnost knih biblických. Učinil to hlavně J. Salom. Semler ve spise: „*Abhandlung von freier Untersuchung des Canons*“ (1771—1774, 4 sv. Halle) a „*Apparatus ad liberaliorem N. et V. T. interpretationem*“ (Halle 1767—1773), J. D. Michaelis v pozdějších vydáních spisu svého *Einleitung in die göttlichen Schriften des neuen Bundes* (2. vyd. 1765, 3. vyd. 1774, 4. vyd. 1788), a Corrodi ve spise anonymním: *Versuch einer Beleuchtung der Geschichte des jüdischen und christlichen Bibelkanons* (Halle 1792). Jejich směrem brali se Hänlein (*Handbuch der Einleitung in die Schriften des N. T.* Erlangen, 1794—1800, 2 sv., a 2 vyd. 1801—1809, 3 sv.), J. E. Chr. Schmidt (*Hist. kritische Einl. in's N. T.* 1804—1805) a zvláště J. G. Eichhorn (*Einleitung in das N. T.* 5 sv. Göttingen, 1804—1827), který předpokládá jakési psané prvoevangelium jakožto pramen evangelií synoptických, uznával sice pravost jejich, ale popíral pravost listů pastorálních, II. Petr. a Judova. Ale více ještě než u Eichhorna jeví se rationali-

stický směr u Bertholdta (Hist. krit. Einl. in sämtliche kanonische und apokryphische Schriften des Alten und N. T., Erlangen, 6 sv. 1812 – 1819), Augusti-ho (Kurzgefasste Einl., v Lipsku, 2. vyd. 1827), u Schotta (Isagoge historico-critica in libros N. Foederis sacros., 1830) a jmenovitě u de Wette-ho, kterýž ve svém, jinak důkladném a spořádaném díle „Lehrbuch der historisch-kritischen Einleitung in die Bibel Alten und Neuen Testaments (po prvá v Berlíně 1826) vyslovil pochybnost také o pravosti listů I. Petr., Jakub., k Efes, II Thess., ano i o pravosti evang. Janova, jehož pravost však v pozdějších vydáních spisu svého znal, podobně jakož i pravost listu II. Thess. Podobným směrem brali se též Schleiermacher (ve spise Einl. in das N. T. vydaném po jeho smrti od Wolde-a)¹⁾, Mat. Schneckenburger (Beiträge zur Einl. in das N. T. 1832), Bedř. Bleek (Einl. in das N. T. vydáno po jeho smrti od jeho syna J. Bløeka r. 1862 a od Mangolda r. 1875 a 1886), Ed. Reusz (Geschichte der Schriften des N. T. 1842.; 6 vyd. 1887), a zvláště stoupenci tak zv. školy Tubinské,²⁾ jako Ed. Zeller, (od r. 1842 v Tübinger Zeitsch.

¹⁾ Schleierm. Sämtliche Werke I. 8. 1845.

²⁾ Škola tato, popírajíc božský původ křesťanství, vykládá katolické křesťanství ze srovnání protiv, které prý byly mezi Petrinismem (směrem židovsko-křesťanským) a mezi Paulinismem (směrem universalistickým). Původcem jejím byl Ferdinand Christian Baur, prof. v Tubinkách, který dílem v Tübinger Zeitschr. für Theologie (již od r. 1831), dílem ve spise „Paulus, der Apostel Jesu Christi“ (1845, 2. vyd. v Lipsku 1866 a 67 od Zeller) a zvláště ve spise „das Christenthum und die Christliche Kirche der drei ersten Jahrhunderte“ (v Tubinkách 1853; 3. vyd. 1863) rozeznával při Kristu dvě věci: základ či živel mravní, lidský, všeobecný, a formu židovskozákonnou, národní, kterou prý Pán Ježíš stále se zahaloval. Mimo Pavla nevybavil se prý žádný z apoštolů z partikularismu židovského, ale představující si království Boží jakožto rozšíření vlády Mojžišské na pohany, mysli, že pohané mají přijati obřizku i obřadní zákon a tak státi se členy národa židovského a účasti nabyti ve spásě messianské. Nelišili se prý tedy apoštolé od ostatních židů ničím jiným, leč uznáním vykupitelské důstojnosti Ježíšovy. Pavel však chopil se prý základu a vzdělal, rozvedl jej, rozhodně prohlásiv, že všichni mohou dojíti spásy bez zákona věrou v Ježíše Krista, zemřelého pro hříchy všeho lidstva. Z těchto směrů sobě protivných nastal pak prý boj mezi Petrinismem či židovsko-křesťanstvím, majícím hlavní oporu svou v Petrovi, a mezi Paulinismem či protizidovským universalismem šířeným od Pavla, a trval stále, až jim v 2. st. vzešel společný nepřítel v gnosticismu; tu prý sblížovaly se vždy více, až po mnohých bojích s gnosticismem a montanismem a po sporech o slavení

für Theologie), Alb. Schwegler (das Nachapostolische Zeitalter in den Hauptmomenten seiner Entwicklung, v Tubinkách 1846—1847), Bruno Bauer (Kritik der evangelischen Synoptiker, 2. sv. v Lipsku 1841; Kritik der paulinischen Briefe, 1850—1852) a Volkmar (Geschichte des neutest. Canon 1860), kteří popírali pravost skoro všech knih N. Z.; též Hilgenfeld (Histor. krit. Einl. in die Schriften des N. T., v Lipsku 1875), Holsten (Zum Evangelium des Paulus und des Petrus, Rostock, 1868; Das Evang. des Paulus dargestellt, v Berlíně 1880), v Anglicku Davidson (The Canon of the Bible, 3. vyd. 1880), v Americe L. A. Sawyer (Introduction to the N. T. 1879), ve Francii Renan (Histoire des origenes du christianisme. Paris 1863—1882).

Od nich lišili se zvláštním způsobem H. Meyer (Geschichte der poetischen Literatur der Hebräer, v Lipsku 1856, v úvodě svých ke komentářům), Ewald (v Jahrbücher für biblische Wissenschaft, 1849—1865, a ve spise „Die Bücher des Neuen Bundes übersetzt und erklärt“, 1870—1872) a j., kteří ne všimajíce si božského rázu knih biblických, pojednávali o nich prostě jako o plodech pouze ducha lidského a sepisovali místo biblického úvodu knih novozákonních dějiny literatury křesťanské starobylosti. •

Někteří z racionalistů však soudíce, že před vznikem protiv mezi křesťany ze židovství (Petrinismem) a z pohanství (Paulinismem) předcházelo něco křesťanského, co bylo oběma společné, odchýlili se poněkud od školy tubinské a utvořili tak zvanou novou školu kritickou, která zmírňujíc popíravé stanovisko školy tubinské, uznává sice pravost toho kterého listu Pavlova, aneb alespoň do starší doby klade původ jeho, avšak většinu knih novozákonních přece jen za nic jiného nemá, než za pouhé spisy lidské obsahující svědectví o tom, jak učení

---

velikonoc srovnaly se úplně v katolicismu. Vzhledem k tomuto názoru o původu a rozvoji křesťanství učinil si též zvláštní názor o knihách novozákonních, tvrdě, že Apokalypse, ve které prý představeno jest prvotní židovskokřesťanství či Petrinismus a listy ke Galatským, Korintským a Římanům, v nichž prý vyjádřen jest čistý Paulinismus, jsou nejstarší a pravé památky křesťanství původního, sepsané od těch, jimž se připisují, ostatní však knihy novozákonní že nejsou původu apoštolského, nýbrž tím pozdějšího, čím více se v nich vyrovnává protiva mezi Paulinismem a Petrinismem. Evangelium a I. list sv. Jana byly prý sepsány až v 2. pol. 2. stol.

křesťanské znenáhla se rozvíjelo. Jsou to mimo jiné: K a r e l W e i s z ä c k e r (Das apost. Zeitalter der christlichen Kirche, ve Friburku 1886), A. d. H a u s r a t h (Neutest. Zeitgeschichte, v Heidelbergu 1868—73. 2 vyd. 1873—74, der Apostel Paulus, 2. vyd. 1872), O t t o P f l e i d e r e r (Das Urchristenthum, v Berlíně 1887, der Paulinismus, v Berlíně 2. vyd. 1890), J ü l i c h e r (Einkl. in das N. T., Freiburg 1894), J i n d ř. H o l t z m a n n (Lehrbuch der historisch-kritischen Einleitung in das N. T., 3. vyd. 1892 ve Friburku), H a r n a c k (Geschichte der altchristlichen Literatur, 2. Abtheil., I. Bd., v Lipsku, 1897).

Avšak jiní nesouhlasíce ani s nimi ani se školou tubinskou, prohlašují za nutné znova prostudovati dobu apoštolskou i popoštolskou a opravití dosavadní názory o knihách novozákonních, neboť listy k Řím, Galat, Korint, jichž pravost Baur uznal, nejsou prý apoštolské, Apokalypse nikoli dílem jednoho, nýbrž několika autorů a dob různých spadajících mezi r. 65—170. Soudili tak P i e r s o n (de bergrede en andere synoptische Fragmenten, v Amsterod. 1878), A. D. L o m a n (Questiones Paulinae, theol. Tijdschrift 1882, 1883, 1886), S t e c k (der Galaterbrief nach seiner Echtheit untersucht, nebst kritischen Bemerkungen zu den Paulinischen Hauptbriefen, v Berlíně, 1888), V ö l t e r (die Entstehung der Apokalypse, ve Friburgu 1882, 2. vyd. 1885) a j. Nesouhlasili však spolu ani oni, kladouce mnohdy původ jedné a téže knihy novozákonní jedni do doby starší, jiní do doby pozdější, aneb prohlašující ji za spis složený z několika částí pocházejících od několika spisovatelů doby různé, a to tak, že není ani jedné knihy Nového Zákona, aby alespoň od někoho nebyla brána v pochybnost její pravost.

Proti popíravému směru racionalistů vůbec a školy tubinské zvláště, vystoupili záhy četní učenci katoličtí i protestantští, hájící božského rázu Písma sv. Na straně katolické byli to mimo jmenovaného již Goldhagena J a n L. H u g (Einleitung in die Schriften des N. T., 2 sv. v Tubinkách 1808, 4. vyd. 1847, dílo to výborné, poutavé, ale ne všude přesvědčivé), A. B. F e i l m o s e r (Einkl. in die Bücher des N. Bundes, v Tubinkách 1830), J a n M a r t i n S c h o l z (Einleitung in die Schriften des alten und neuen Test. 3. sv. v Kolíně n. R. 1845—48), dílo velmi obšírné a vědecké, ale nedokončené, D a n i e l H a n e b e r g (Die Geschichte der bibl. Offenbarung

als Einleitung ins Alte und Neue Test.) Spojil tu biblické dějiny s biblickým úvodem; česky spracoval spis ten Jan V. Stárek (Pokus historie zjevení biblického jako úvod v Starý a Nový Zákon, v Hradci Král. 1862), J. B. Glaire (Introduction historique et critique aux livres de l'ancien et du nouveau Test. Paris 1838—39, 3. vyd. 1862; rozebírá též otázky dějepisné a archeologické), Jos. Dixon (A General introd. to the sacred scriptures, v Dublíně (1852), F. X. Reithmayr († 1872. Einleitung in die kanon. Bücher des N. T., v Řezně 1852), Vojtěch Maier (Einleitung in die Schriften des N. Bundes, ve Friburgu 1852), A. Messmer (Introd. in libros ss. N. T., v Inšpruku 1858), H. de Valroger (Introd. histor. et crit. aux livres du N. T., Paris 1861), Danko (Historia revelationis N. T., Vindobonae 1867, a „De s. scriptura eiusque interpretatione“, tamtéž 1867), G. J. Güntner (Introd. in ss. N. T. libros, Pragae, 1863), Lamy (Introductio in s. scripturam, Mechlin 1856—68), Gillly (Précis d'introduction générale et particulière à l'écritures. 1867—68), Jos. Langen (Grundrisz der Einl. in das N. T., Freiburg 1868), Fr. Kaulen (Einl. in die hl. Schrift Alten und Neuen Test., Freiburg 1876, 3. sv. 4. vyd. 1899, dílo velmi důkladné a cenné), Aberle († 1876, Einl. in das N. T. nach den Vorträgen Aberles und zum Theil neu bearbeitet von Dr. P. Schanz, 1877), Ubaldi (Introd. in s. script., v Římě, 2 sv. 1879), Cornely (Historica et critica introd. in U. T. libros ss. 1885—86, v I. sv. jest díl všeobecný, v III. sv. zvláštní díl úvodu do knih N. T.), dílo velmi důkladné; z něho výtah vydán: Hist. et crit. introd. in N. T. libros ss. compendium, v Paříži 1890), Schneedorfer (Compendium historiae ll. ss. N. T., Pragae, 3. ed. 1903), Fr. Myszkowski (Chronologico historica Introd. in N. T., Leopoli 1892, kterýž však rozebírá pouze děje, které spadají sice do dějin obecných, ale s biblickými dějinami jsou ve spojení), Brandscheid (Handbuch der Einl. ins Neue Test, Freiburg 1893), Senepin, S. J. De Divinis Scripturis earumque interpretatione, Paris 1894), Fr. S. Trenkle (Einl. in das N. T., Freiburg 1897), Al. Schäfer (Einl. in das N. T., Paderborn 1897), Boese (die Glaubwürdigkeit unserer Evangelien), Filion (Introd. générale aux évangiles, Paris, 1899), Belsér (Einl. in das N. T., Freiburg 1901), Jacquier (Histoire des livres du N. T., Paris 1903.)

Mezi protestanty působili proti negativnímu směru racionalistickému Guericke (Historisch-kritische Einl. in das N. T., Leipzig 1843), Tholuck (Glaubwürdigkeit der evang. Geschichte, Hamburg 1837), H Thiersch (Versuch zur Herstellung des histor. Standpunktes für die Kritik der neutest. Schriften, Erlangen 1845), Hofmann (das N. T. zusammenhängend untersucht, Nördlingen 1862), Olshausen (v úvodech k biblickým svým komentářům), Aug. Neander (Geschichte der Pflanzung und Leitung der christl. Kirche durch die Apostel. Hamburg 1832, 4. vyd. 1847, jenž však pochybnost jeví o pravosti I. Tim. a II. Petr.), R. F. Grau (Entwicklungsgeschichte des neutestam. Schriftthums, 2 Bde., 1871), L. Schulze (v Zöcklers Handb. der theol. Wissenschaft, Nördlingen 1883, 4. vyd. 1895 str. 479. Einl. ins N. T. von Schulze), Theodor Zahn (Forschungen zur Geschichte des neutest. Kanons und der altchristlichen Litteratur, Erlangen und Leipzig 1884 . . ., Geschichte des neutest. Kanons, Leipzig und Erlangen 1888 . . ., a Einl. in das N. T. 2. Bde., Leipzig und Erlangen. díla to velice důkladná a vědecká), B. Weisz (ve své Biblische Theologie des N. T., Berl. 5. Aufl. 1888 a v Lehrbuch der Einl. in das N. T., Berlin, 2. Aufl. 1889), Fr. Godet (Introduction au Nouveau Testament, 1. vol. Paris 1893, do němčiny přeložil Reineck 1894: Einl. in das N. T. I. Bd. Die Briefe des Apostels Paulus).

§ 5.

Účel a rozvrh úvodu do knih Nového Zákona.

Jak již jméno značí, účelem úvodu do knih Nového Zákona jest uvéstí čtenáře do Písma sv. Nového Zákona, t. j. připravit jej k tomu, aby knihám Písma sv. Nového Zákona rozuměl náležitě jako psanému slovu Božímu. S účelem tímto hlavním souvisí ještě druhý, vedlejší, hájiti totiž vážnosti oněm knihám příslušné; neboť nelze dojíti účelu prvního, pokud má člověk pochybnosti o příslušné vážnosti jejich, o božském totiž původě či kánonickém rázu jejich.

Abyste dosáhlo se obojího účelu tohoto, předesílá biblický úvod obyčejné základní pojmy o inspiraci či vnuknutí, nadšení neb vdechnutí, ne tak proto, aby přímo dokázal se inspiraci ráz knih biblických, nýbrž poněvadž inspirace jest příčinou, pro kterou jisté knihy přijaty byly od církve za kánonické —

božské. Potom pojednává o kánoně, poučuje, kdy a kterák povstala ona sbírka knih, kterou jmenujeme kánonem či Písmem sv., jakož i o tom, zda knihy ty pocházejí vskutku od těch spisovatelů, jimž se připisují, zda jsou věrohodny, v kterých památkách zachovaly se nám, zda utrpěly změny nějaké, a jestli, zda změny ty dotýkají se smyslu ve věcech podstatných. Přičíná někdy i pravidla kritická, dle nichž lze text porušený opravit, jakož i ta, jimiž řídit jest se při výkladě Písma sv.

Všechny tyto věci přijímáme i my do biblického úvodu, vyjma soustavu pravidel kritiky biblické a pravidla vykládací či hermeneutická, jež vhodněji jest probírat o sobě jako nauky samostatné; a poněvadž některé z nich týkají se všech knih biblických měrou stejnou, jiné každé knihy měrou zvláštní, rozdělíme celé pojednání ve dva hlavní díly: obecný a zvláštní. V dílu obecném předešleme nejprve některé poučky o inspiraci a potom vykládati budeme o kánoně, pravosti, neporušenosti a věrohodnosti knih novozákonních. V dílu druhém pak budeme jednat o spisovateli, pravosti, neporušenosti, pohnutce a účelu, čase a místě jedné každé knihy zvlášť.

DÍL PRVNÍ — OBECNÝ.

HLAVA I.

O inspiraci či vnuknutí Božím.

§ 6.

Pojem a meze inspirace

Podle učení církve katolické jsou knihy Písma sv. inspirovány či Bohem vnuknuty, t. j. při spisování jich působil Bůh tou měrou ve spisovatele lidského, že musí býti pokládán za vlastního a předního autora jejich, spisovatel pak lidský toliko za autora druhotního či podřízeného.

Učení to vyjádřeno jest v Písmě sv., chováno jednomyslným souhlasem sv. Otců a spisovatelů církevních ¹⁾ a slavně

---

¹⁾ Kristus sám u sv. Matouše 19, 5. přičítá Bohu výrok, který v Gen. 2, 24 učinil Adam; Písmo sv. Starého Zákona pokládá za pravidlo života a dokonalý výraz Božské vůle, a proto bere z něho zbraň proti pokušiteli (Mat 4, 4. 7. 10) a praví k Petrovi v zahradě Gethsemanské: „Myslíš, že nemohu prositi Otce svého, a dá mi více než 12 pluků andělů ale kterak se naplní písma?“ (Mat. 26, 53.) Apoštolé pak prohlásili přímo celé Písmo Starého Zákona za inspirované a tvrdili, že Písmo sv. jest normou k dosažení života věčného. „Nebo cožkoli napsáno jest, k našemu poučení napsáno jest.“ (Řím. 15, 4) „Všeliké Písmo od Boha vdechnuté užitečné jest.“ (2. Tím. 3, 16; srov. 2. Petr. 1, 21.) O Novém Zákoně ne-vyslovili učení toho tak zřejmě. Poněkud však vyjádřil je sv. Jan v Apokal. 1, 10. 11; a sv. Petr (II. 3, 16) tím, že spisy Pavlovy co do vážnosti na roveň stavěl se spisy starozákonními. Tím určitěji však vyjádřeno učení to jednomyslným souhlasem sv. Otců a spisovatelů církevních, na př. Řehoře Nyssa. (in Eunom. qu. VI. oper. tom. II. p. 743 ed. Paris 1858): *ὅσα ἢ θεία γραφὴ λέγει, τοῦ πνεύματος εἰσι τοῦ ἁγίου πνεύματος.* — Řeh. Neocaes. (in annunt. B. M. V. serm. 2.): *Ἰὰ γὰρ τῆς τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων γλώττης ὁ κύριος ἡμῶν φθέγγεται.* — Řeh. V e l. (Praef. in Job): Quis haec scripserit, valde supervacue quae

prohlášeno nejen na církevních sněmích krajinských či provinciálních, na př. na Karthaginském čtvrtém (r. 398), nýbrž i na obecném sněmě Tridentském a Vatikánském ¹⁾.

Kam až při inspiraci té sahá působnost Boží, a kde počíná se působnost lidská, a co tedy v Písmě sv. Bohu, co lidskému autoru jest přičítati, nelze přesně vymeziti; neboť nevyšlo se o tom ani Písmo sv. ani církev sv. Uvážíme-li však, že inspirací jest Bůh dle učení církve předním autorem Písma sv., a že k autorství patří, aby kdo původcem byl jistého spisu, neuchýlíme se zajisté od pravdy, tvrdíme-li, že inspirace zahrnuje v sobě trojí působnost Boží, a to:

a) působnost v rozum, kterou Bůh jakožto přední autor lidskému rozumu oznamuje všechny ty myšlenky, výroky a věci, jež chce, aby byly napsány, ať to již učiní přímým osvětlením rozumu, aneb ve snu, aneb ve vidění neb způsobem jiným;

b) působnost ve vůli, kterou Bůh budí spisovatele lidského, aby vše, co mu bylo oznámeno od něho, také napsal, ale nikoli jménem svým či jako svoje myšlenky a poznání, nýbrž jménem Božím či jako slovo Boží;

c) působnost ve výkonné síly, kterou Bůh autora lidského při spisování řídí a před poblouzením chrání.

Nikterak však nepatří k inspiraci či ke vnuknutí Božímu, aby Bůh vnukal i slova a formu, které by měl autor lidský užítí. Vysvítá to již z různosti slohu, která se jeví v jednotliv-

---

ritur, cum tamen auctor libri Spiritus sanctus fideliter credatur. Ipse igitur haec scripsit, qui scribenda dictavit, qui et in illius opere inspirator existit et per scribentis vocem imitanda ad nos eius facta transmisit. August. (de consensu Evang. l. I. c. 54 : Quidquid enim ille (Christus) de suis factis et dictis legere voluit, hoc scribendum illis tanquam suis manibus imperavit.

¹⁾ Conc. Carthag.: Credo etiam Novi et Veteris Testamenti, Legis et Prophetarum et Apostolorum unum esse auctorem Deum et Dominum omnipotentem. (Harduin, Collectio conciliorum t. I., p. 978.) Conc. Trid. (sess. IV. decr. de can. script.): Sacra synodus orthodoxorum Patrum exempla secuta omnes libros tam veteris quam novi testamenti, cum utriusque unus Deus sit auctor, nec non traditiones ipsas . . . pari pietatis affectu ac reverentia suscipit et veneratur. Conc. Vatic. (sess. III. de fide cathol. c. 2.): Eos (h. e. libros veteris et novi testamenti pro sacris et canonicis habet) non ideo, quod sola humana industria concinnati, sua (Dei) deinde auctoritate sint approbati; nec ideo, quod revelationem sine errore contineant, sed propterea, quod Spiritu sancto inspirante conscripti Deum habent auctorem atque ut tales ipsi ecclesiae traditi sunt.

vých knihách biblických a která zajisté nemá příčiny své ve vnuknutí Božím, nýbrž v nestejně povaze a v různých okolnostech spisovatelů samých, a jest to patrné také z různých chyb mluvnických i řečnických, které se vyskytají v knihách Písma sv., a které zajisté nelze přičítati Bohu bez rouhání. Nicméně, ačkoli Bůh vnuknutím svým neudává ani slov ani formy, které by měl autor užiti, přece i v této příčině působí při ní tak, aby autor lidský užil slov takových a formy takové, která by bez omylu a přiměřeně vyjadřovala úmysly božské.

Užijeme-li tedy porovnání, může se vnuknutí Boží do jisté míry srovnati s jednáním chefa závodu, když podává zprávu nějakou firmě jiné prostřednictvím svého písaře. Kterak činí to? Nejprve sdělí s písařem všecko, co chce oné firmě oznámiti, a to mnohdy i takové věci, které písař ten již znal, jen že nevěděl, že je má firmě druhé napsati (působení v rozum); potom vyzve ho, aby jménem jeho napsal ty věci, jež mu pověděl (působnost ve vůli), a konečně prohlédne si dopis ten a po případě opraví, aby tam nebylo nějaké nesprávnosti. Když pak firma druhá dostane dopis ten, neřekne zajisté, že dostala dopis od písaře firmy první, nýbrž od chefa jejího, ač ví, že napsal ji písař. Proč? Poněvadž chef to byl, který nejen určil obsah dopisu, nýbrž jej též svým jménem napsat dal, ba i přehlédnul jej, aby nedostalo se do něho něco nesprávného. Písař tedy jest pouze druhotným autorem listu toho, předním však jest chef. A podobně jest i při knihách inspirovaných. Ač píše je člověk pro lidi řečí lidskou, není přece člověk ten autorem předním, nýbrž toliko druhotným, prvotním pak a vlastním autorem jich jest Bůh, kterýž vnuknutím svým nejen určil obsah spisu a k sepsání jeho podnět dal, nýbrž i při spisování jeho působením ve výkonné síly autora lidského bránil, aby se nedostalo do spisu něco proti jeho vůli.

Jest tedy inspirace ona působnost Boží, kterou Bůh spisovateli lidskému vnuká věci, jež chce, aby byly napsány, k sepsání těch věcí ho budí a při sepisování jich před všelikým bludem chrání, takže spis jeho jest skutečně psaným slovem Božím, a božskou vážnost má.

Není proto inspirace pouhým přispěním Božím, kterým by Bůh, podobně jako při neomylnosti, pouze chránil před po-

blouzením, jak myslil Mariana, Du Pin, J. Jahn a j., ani, jak soudil Haneberg, Sixtus Sienský, dodatečným toliko schválením božským, kterým by Bůh (ať sám nebo skrže neomylný úřad učitelství církve, tedy i tím, že by ta která kniha byla přijata do kánonu církevního) prohlásil dílo čistě lidské za bezvadné, podobně jako církev dává některým spisům schválení své, prohlašujíc, že nic neobsahují, co by nesrovnávalo se s učením církve neb učením zjeveným. Neboť pro tuto činnost božskou neb církve jeho nebyla by mohla církev nazvatí Boha autorem Písma sv., jak to učinila na sněmě Tridentském a Vatikánském.

Avšak ani se zjevením nesmí se inspirace stotožňovati. Neboť předmětem zjevení jsou toliko věci, které byly dosud neznámy buď tvorstvu rozumnému vůbec, aneb alespoň tomu, komu se zjevují; předmětem inspirace však mohou býti též takové věci, které autoru lidskému byly již známy, na př. když Bůh přikázal Mojžíšovi, aby zaznamenal boj s Amalekit-skými, jehož Mojžíš sám svědkem byl.

§ 7.

Co platí na základě inspirace o knihách biblických, co zvláště o těch místech, v nichž se podávají výroky různých osob.

Z učení o inspiraci plynou tyto pravdy o knihách biblických:

a) knihy biblické, jak vyšly z rukou svých autorů, jsou prosty všelikého bludu a omylu; všechny tedy myšlenky, po-city, úmysly a řeči, které v nich dle správného výkladu jsou zaznamenány, byly skutečně po-jaty, případně prosloveny tak, jak jsou tam zaznamenány, ne sice co se týká slova a formy, nýbrž co se týče věci a obsahu,¹⁾ a všechny skutky a činy,

¹⁾ Pravíme: „dle správného výkladu a co se týká věci a obsahu“; neboť slova a forma nejsou vždy taková, jakých užila osoba mluvící. Že pak třeba držeti se správného výkladu, rozumí se sice samo sebou. Přece však vytýkáme to zvláště, aby snad slova naše nebyla tak pojímána, jako bychom tvrdili, že i ona rozmluva mezi Bohem a satanášem, která se vy-pisuje v knize Job, skutečně se stala. Neboť dle výkladu sv. Otců (Orig. Aug. Řehoř Vel. a j.) na tomto místě biblický autor nečiní nic jiného, než básnickým způsobem — pod obrazem zasedání rady — vylučuje pravdu, že Bůh užívá andělů ke službě lidí a někdy i ďáblům dopouští, aby směli lidi stihnouti soužením, a to za tím účelem, by jejich ctnost zkusil a vztříbil.

jež se v nich vylučují, byť i nebyly chvalitebny a následování hodny, byly skutečně tak vykonány, jak jsou vypsány.

b) všechno, co v Písmě sv. se vypravuje, spočívá na autoritě božské či Bůh sám jest zárukou, že v knihách biblických obsažena jest pravda. Obojí toto pak plyne z toho, že

c) Bůh sám jest předním a hlavním autorem či původcem Písma sv.

Že knihy biblické (ovšem pokud jsou neporušeny) skutečně jsou prosty všelikého bludu v řečeném smyslu, to vyznávali všichni sv. Otcové a spisovatelé církevní, buď výslovně nebo celým počínáním svým. Tak na př. sv. Augustin praví v listu k sv. Jeronymu: „Ego . . . scripturam libris, qui canonici appellantur, hunc didici timorem honoremque deferre, ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid erasse firmissime credam“ (epist. 82). Vykládáje pak Písmo sv., připouští raději, že sám se mýlí, neb nemá před sebou správného textu, než aby připustil, že se mýlil autor biblický. Praví: „Si aliquid in eis sacris offendero literis, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud quam mendosum codicem vel interpretem non assecutum esse, quod dictum est, vel me minime intellexisse, non ambigam (epist 28.) Proto také i sám i jiní sv. Otcové vykládajíce Písmo sv., hledí vysvětliti všeliké obtíže a zdánlivé neshody v Písmě sv., přesvědčení jsouce, že není a nemůže býti v nich skutečného odporu ani mezi autory biblickými, ani mezi nimi a pravdou cdjinud zřejmou. Přesvědčení to bylo i v církvi uchovááno a vyjadřováno jmenovitě různými názvy, jež se knihám biblickým dávaly, na př.: Písmo sv., Písmo božské, knihy kánonické. Přesvědčení to vyjádřil i papež Lev XIII. ve své encyklice „Providentissimus“ z r. 1893 slovy: Adeo Patribus omnibus et Doctoribus persuasissimum fuit, divinas Litteras, quales ab hagiographis editae sunt, ab omni errore esse immunes, ut propterea non pauca, quae contrarii aliquid vel dissimile viderentur afferre (eademque fere sunt quae nomine novae scientiae nunc objiciunt) non subtiliter minus quam religiose componere inter se et conciliare studuerint; professi unanimes, Libros illos et integros et per partes a divino aequae esse afflatu, Deumque ipsum per sacros auctores elocutum nihil modum a veritate alienum ponere potuisse. Zároveň odsoudil tvrzení těch, kteří omezovali inspiraci pouze na věci víry a mravů, připouštějíce, že sv. autorové v jiných věcech se mý-

liti mohli a skutečně se mýlili. Praví v téže encyklice: Neque enim toleranda est eorum ratio, qui .ex istis difficultatibus sese expediunt, id nimirum dare non dubitantes, inspirationem divinam ad res fidei morumque, nihil praeterea, pertinere, eo quod falso arbitrentur, de veritate sententiarum quum agitur, non adeo exquirendum quatenam dixerit Deus, ut non magis perpendatur quam ob causam ea dixerit. Etenim libri omnes atque integri, quos Ecclesia tamquam sacros et canonicos recipit, cum omnibus suis partibus, Spiritu sancto dictante conscripti sunt; tantum vero abest ut divinae inspirationi error ullus subesse possit, ut ea per se ipsa, non modo errorem excludat omnem, sed tam necessario excludat et respuat, quam necessarium est, Deum, summam Veritatem, nullius omnino erroris auctorem esse.

Totéž platí o druhé pravdě, svrchu vytknuté, že totiž vše, co v Písmě sv. se vypravuje, spočívá na autoritě božské. Jeví se přesvědčení o tom nejen ve výrazech „knihy svaté“, „Písmo sv.“, které církev a sv. Otcové a katolíci vůbec knihám biblickým dávají, nýbrž i, a to zvláště, v tom, že výroky Písma sv. váží a uvádějí se jako výroky božské.

II. Ačkoli však Písmo sv. prosto jest všeho bludu a pouze pravdu propovídá, nejde z toho přece, že by každý výrok, který v něm jest zaznamenán, obsahoval již proto, že tam jest zapsán, pravdu naprostou a mohl tedy uváděn býti (na př. v dogmatice) na potvrzení pravdy zjevené. Nejde, jak již naznačeno, z toho nic jiného, než že ten výrok byl skutečně (alespoň co do smyslu) prosloven.

Zdali výrok v knihách novozákonních a biblických vůbec obsahuje pravdu naprostou, objektivní, a zdali skutek tam vyličený jest následování hodný, záleží na tom, kdo jej učinil, a jaké povahy jest výrok neb skutek ten. To však lze, ano dlužno věřiti a tvrditi již předem, dříve než se přihlédne k výroku neb skutku samému, že ani pravdě, ani ctnosti nepřičí se, nýbrž v plné shodě s ní jest výrok a skutek ten, který v Písmě sv. učinil Bůh, neb Kristus Bohočlověk neb anděl a jiní nebešťané, neb poslanec Boží jakožto poslanec Boží, aneb shromáždění zastupující celou církev, či jak říkáme krátce, výrok neb skutek, který učinila osoba kánonická. Výroky, které učinili poslanci Boží (proroci a apoštolé) jako osoby soukromé, nemají samy o sobě vážnosti božské, a skutky, které

tak vykonali, nejsou samy o sobě, již proto, že oni je vykonali, chvalitebný. Neboť jako osoby soukromé byli podrobeni omylu a chybám. Odtud lze vysvětliti zdánlivou nedůslednost, která se někdy jeví v jejich výpovědích, na př. když prorok Nathan, byv otázan od Davida, měl-li by vystavěti Hospodinu chrám, úmysl Davidův schválil, druhého dne však řekl mu, že nemá chrám stavěti (I. Paral. 17, 11—14). Po prvé totiž mluvil sám o sobě jako osoba soukromá, po druhé však jménem a z rozkazu Hospodinova, kterýž v noci zjevil mu, aby jménem jeho ohlásil Davidovi, že nemá stavěti chrám on, nýbrž syn jeho.

Někdy však také jiné osoby mimo svrchu jmenované (osoby nekánonické) mluvily z vnuknutí Božího. Stalo-li se to, měly a mají jejich výroky vážnost božskou a vyjadřují pravdu naprostou. Kdy takový případ nastal, poznáváme buď z výslovného svědectví neb schválení autora biblického neb vůbec osoby, která má vážnost kánonickou, z toho totiž, že autor biblický sám neb jiná osoba kánonická (Bůh, Pán Ježíš, anděl, prorok jako prorok neb apoštol jako apoštol) vydává v Písmě sv. svědectví, že ta která osoba promluvila jistá slova z vnuknutí Ducha sv., či naplněna Duchem sv., moudrostí božskou a podobně. Tak na př. o Zachariáši, otci Jana Křtitele, praví výslovně evangelista sám (Luk. 1, 67), že chvalozpěv Benedictus proslvil naplněn byv Duchem svatým. O matce synů Makkabejských pak praví svatopisec (2. Makk. 7, 21), že naplněna jsouc moudrostí božskou, napomínala jednoho každého z nich zmužile přirozeným (mateřským) jazykem a řekla k nim: „Stvořitel světa, jenž stvořil narození člověka a kterýž našel všech věcí počátek, i ducha i život vám zase z milosrdenství navrátí.“ Ačkoli tedy ani Zachariáš, otec Jana Křtitele, ani matka synů Makkabejských, nebyli osobami kánonickými, ne poslanci Božími, mají přece řečené výroky jejich kánonickou vážnost a vyjadřují pravdu naprostou.¹⁾

¹⁾ Srov. Fr. Schmid, *De inspirationis biblicorum vi et ratione*, Brixinae 1885. Dausch, *Die Schriftinspiration*, Freiburg im B. 1891. Manganot, *Inspiration*, ve Vigourouxově *Dictionnaire de la Bible*, III. 887—911.

HLAVA II

O kánoně Nového Zákona.

Knihy, které podle podání církve sepsány byly z vnutnutí Ducha sv. od mužů Duchem sv. řízených či inspirovaných, byly znenáhla sebrány v jeden celek a poněvadž jakožto knihy božského původu obsahují pravidlo (normu) víry a mravů, dáno jest sbírce té jméno kánon, t. j. pravidlo, jednotlivým pak knihám těm také jméno knihy kánonické.¹⁾ Jest tedy kánon sbírka knih, které byly sepsány od mužův inspirovaných a ve věcech víry a mravů noremní vážnost mají. Kánon ten dělí se na kánon Starého a kánon Nového Zákona, dle toho, které knihy obsahuje.

§ 8.

První počátky kánonu Nového Zákona.

1. Pán Ježíš hlásal pouze ústně nauku svou. Písmem nezanechal ničeho; a jen neprávem chlubil se někteří bludaři, že mají list psaný rukou Kristovou.

¹⁾ Slovo kánon (*κανών*) znamená prut, potom i prut takový, dle něhož se něco měří, t. j. míru, pravidko, potom i pravidlo jednání, pravidlo víry a mravů a konečně sbírku neb i seznam knih (inspirovaných), jež pravidlo víry a mravův obsahují. Ve smyslu pravidla víry a mravů užil ho již sv. Pavel v Gal. 6, 16. O sbírce knih a seznamu knih inspirovaných počalo se ho užívati teprve v 5. stol., o sbírce: sv. Jeronym (v Prol. galeatus, „Sapientia . . . non sunt in canone“), sv. Augustin (c. Crescon. II., 39; Mig. 43, 489: Canon ecclesiasticus, ad quem certi prophetarum et apostolorum libri pertinent), Rufin (Symb. 37: Haec sunt, quae Patres intra canonem concluderunt), sv. Chrysostom (in Act. hom. 33, 4, vystupuje-li kdo proti Písmům, dalek jest kánonu). O seznamu knih biblických užil ho již počátkem 5. stol. sněm karthag. IV. (419), aneb vůbec ten, kdo k seznamu 3. sněmu Karthaginského přičinil slova: Hoc enim fratri et consacerdoti nostro Bonifacio vel aliis earum partium episcopis pro confirmando isto canone innotescat, quia a patribus ista accepimus in ecclesia legenda. Slova kánonický (*κανονικός, κανονιζόμενος*, canonicus), užíváno o jednotlivých knihách již od dob Origenových.

Avšak ani apoštolům nepřikázal, aby co psali, nýbrž nařídil, aby jdouce do celého světa, živým slovem učili všechny národy. ¹⁾ Poslušni tedy rozkazu toho, hlásali apoštolé nejprve ústně toliko nové učení, a to nejen po Palestině, nýbrž i po jiných krajích jak v Asii tak v Evropě i v Africe. A teprv později, když učení Kristovo již dosti daleko se rozšířilo a obec křesťanská i v Římě založena byla, počali někteří apoštolé a učenci jejich také písemně zaznamenávat některé části z učení Kristova. Neboť jako Pán Ježíš nepřikázal jim psát, tak ani nezakázal, nýbrž spíše řízením svým a vnuknutím vedl je k tomu, aby některé věci napsali.

Řídil je k tomu mimo jiné různými okolnostmi a potřebami obcí křesťanských: Některé obce totiž vyžádaly si písemného záznamu toho, co slyšely v kázání ústním; v jiných povstaly jisté pochybnosti neb bludy, jež bylo třeba odstraniti; v jiných oddávali se vlažnosti neb neřestem, jež bylo nutno napravit. Potřeb takových nemohli apoštolé nedbat a proto dověděvše se o nich, napsali spisy, buď aby učení Kristovo v paměti utvrdili, neb pochybnosti a bludy zapudili, neb vlažné povzbudili a chybující napravili. Tak vznikly knihy Nového Zákona. Nepsali tedy všichni apoštolé, nýbrž jen někteří; nepsali celého učení Kristova, nýbrž jen tolik, kolik bylo nutno, aby vyhověli potřebám a tužbám věřících; aniž psali pro celou církev, nýbrž jen pro jisté obce křesťanské neb jednotlivé osoby, zvláště takové, které zastávaly úřad veřejný. Aby pak obce a osoby, pro něž apoštolé psali díla svá, měly jistotu, že spisy jejich pocházejí vskutku od nich, odevzdávali jim spisy své buď sami neb posílali jim je po osobách spolehlivých,

---

¹⁾ Příčina toho, že Pán Ježíš živé slovo ustanovil řádným prostředkem k šíření svého učení, byla dilem v povaze jeho učení, dilem v poměrech tehdejší doby. Učení Kristovo totiž nesrovnávalo se s tehdejšími názory a tužbami: ukládalo židům, aby vzdali se svých nadějí ve vykupitele světského, který by je vysvobodil z moci římské a dopomohl k panství světskému a slávě časné; na pohanech žádalo, aby odmítli, ano zničili to, co jim bylo drahé a co jako bohy ctili, a aby uznali za Boha Krista, kterýž jako zločinec sešel smrti nejpotupnější. Mimo to prostředky komunikační byly nedokonalé a lid obecný písma i čtení neznalý. Za takových okolností nebyli by apoštolé obrátili nikoho na víru Kristovu, kdyby byli zůstali v Jerusalemě a pouze knihy spisující, písemně učení Kristovo šířili, a to tím méně, poněvadž slovo psané nepůsobí nikdy tak mocně v mysl a srdce člověka, jako slovo živé.

jichž jména obyčejně udali ve spisech svých; ba sv. Pavel, dovědév se, že v Thessalonice objevil se list jemu podvržený, udával na konci listu i neklamné znamení, po němž by mohli poznati listy jeho, přičiňuje pozdrav vlastní rukou svou.

Věříci pak majíce přesvědčení o apoštolském původě knih těch, nepokládali jich za dílo pouze lidské, nýbrž, jak z nejstaršího podání patrnó, přičítali jim vážnost božskou, majíce je za psané slovo Boží. ¹⁾ Ano i těm spisům přikládali vážnost božskou, které nebyly sice od apoštolů napsány, ale dostaly od nich osvědčení spisů vážnosti božské, jakož platí o evangeliu sv. Marka a sv. Lukáše. ²⁾ Bylit přesvědčení, že apoštolé při šíření učení Kristova těší se zvláštní pomoci Ducha sv., at již hlásají je ústně aneb písemně, ba uznávali, že Bůh sám mluví skrze ně. Poznali to jednak ze zázraků, které Bůh činil skrze apoštolu, jednak ze zřejmých vyjádření sv. apoštolů, kteří, byvše o věci té poučeni od Krista, nejen sami Ducha sv. si přičítali, ³⁾ nýbrž i knihy jiných spisovatelů novozákonních co do vážnosti na roveň kladli se spisy Starého Zákona a tak jim vážnost božskou, kánonickou přikládali. ⁴⁾

¹⁾ Serapion, bisk. antiochijský kol. r. 190 (u Eus. hist. eccl. VI. 12): *ἡμεῖς καὶ Πέτρον καὶ τοὺς ἄλλους ἀποστόλους ἀποδεχόμεθα ὡς Χριστῶν.*

²⁾ Tertul. adv. Marc. 4, 2 (Mig 2, 363): „Constituímus in primis evangelicum instrumentum apostolos auctores habere, quibus hoc munus evangelii praedicandi ab ipso Domino sit impositum; si et apostolicos, non tamen solos, sed cum apostolis et post apostolos“ . . . (tamtéž 5, M. II. 367.): „Marcus, quod edidit (evangelium), Petri affirmatur, cuius interpretes Marcus, nam et Lucae digestum Paulo adscribere solent.“ Důležitá jest též v té věci poznámka Skutků Petrových (Actus Petri cum Simone; vyd. Lipsius s. 66.), že v římské obci bylo předčítáno za života sv. Petra evangelium (sv. Marka). — Mimo to dle Eusebia (H. E. 3, 24) i sv. Jan apoštol schválil všecka tři evangelia synoptická, vydav svědectví, že obsahují pravdu.

³⁾ I. Kor. 7, 10: „Mám za to, že i já mám Ducha svatého.“ — I. Pet. 1, 12: „Kázali vám evangelium Duchem svatým, s nebe seslaným.“ — I. Kor. 14, 37: „Co vám piši, jsou přikázání Páně.“

⁴⁾ II. Pet. 3, 15. 16: Jakož i nejmilejší bratr náš Pavel podle dané sobě moudrosti vám psal, jakož ve všech epištolách . . . , kter é ž t o ne- uměli převracují, jakož i jiná Pisma, k svému vlastnímu zahynutí. — Sv. Pavel pak uvádí výrok z evangelia Lukášova, touž formuli, kterou cituje výrok starozákonní; praví I. Tim. 5, 18: Neboť praví Písmo: „Nezavážeš úst volu mlátícímu“ A: „Hodent jest dělník své mzdy“. Že slova ta nejsou uvedena prostě jako slova Ježíše Krista, který je vyslovil, nýbrž přímo jako slova Pisma (evangelia psaného), kde jsou zaznamenána, uznávají

Toto přesvědčení o původě a vážnosti spisů apoštolských uchovávalo se v obcích těch od pokolení do pokolení podáním ústním a předčítáním jich při veřejných službách Božích.¹⁾

2. Poněvadž spisy apoštolské nebyly psány pro celou církev, nýbrž pro jednotlivé obce a osoby křesťanské se zřením ke zvláštním potřebám jejich, byly z počátku rozptýleny po různých krajích a jen malému počtu křesťanů známy. Záhy však počaly křesťanské obce sdílet s jinými apoštolské knihy, které měly, i přesvědčení své o božské jejich vážnosti, a vypůjčovaly si od jiných obcí spisy, které byly v rukou jejich; ty pak opisovaly a sestavovaly ve sbírku. Povstala-li pochybnost o některém spise, který pod jménem listu apoštolského koloval, zda skutečně pochází od apoštola, dotazovali se té obce, které se list onen dostal nejdříve, a svědectví její rozhodlo.²⁾

Že již v době apoštolské počaly křesťanské obce činiti sbírky apoštolských spisů, lze souditi již z té horlivosti, s kterou zjednávali si věřící spisy osob svatých na př. sv. Ignáce, jehož listy všechny obec Filipenská sebrala již počátkem 2. století. Tím spíše tedy zajisté hleděli zaopatřiti si spisy apoštolů.

Na jisto však dovídáme se o takových sbírkách ze spisů apoštolů samých. Sv. Petr totiž upozorňuje v druhém listě svém (3, 15. 16), že ve všech listech (*ἐν πασαις ταῖς ἐπιστολαῖς*) sv. Pavla jsou některé věci těžké k porozumění, jež někteří

---

i protestantští exegeté, na př. slavný badatel Resch, dle něhož rozumná exegese nemůže slova I. Tím. 5, 18 vykládati jinak, než že sv. Pavel ke starozákonnímu výroku z Deut. 25, 4 připojuje citát ze psaného evangelia (Agrapha s. 171.). A zajisté; neboť jestliže sv. Pavel k výroku starozákonnímu, kterýž byl uvedl po slovech „praví Písmo“ připojuje spojkou a výrok jiný (Hodení...), jest na jevě, že výrok tento závisí rovněž tak na slovech „praví Písmo“, jako na nich visí uvedený výrok z Deut. 25, 4. (Srovn. Belser, Einl. s. 725, 727.)

¹⁾ Sv. autorové zavazovali sami věřící, aby listy jejich čtli veřejně a si je vyměňovali. Srov. 1. Thess. 5, 27. Kolos. 4, 16.

²⁾ Iren. adv. haer. 3, 4, 1. Quid enim, etsi de aliqua modica quaestione disceptatio esset, nonne oporteret in antiquissimas recurrere ecclesias, in quibus apostoli conversati sunt, et ab eis de praesenti quaestione sumere, quod certum et liquidum est? Srovn. Tertul. de praescr. 36: Age iam, qui voles curiositatem melius exercere in negotio salutis tuae, percurrere ecclesias apostolicas, apud quas ipsae adhuc cathedrae apostolorum suis locis praesident, apud quas ipsae authenticae literae eorum recitantur sonantes vocem et repraesentantes faciem uniuscuiusque.

Sýkora: Úvod do Písma sv. Nového Zákona.

převracují, jako i jiná Písma¹⁾; a tak, jmenovitě i členem (*ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς*), naznačuje, že, když list onen psal, alespoň několik listů Pavlových bylo v Malé Asii nejen známo, nýbrž i v jeden celek sebráno.²⁾

Evangelium sv. Jana pak pomíjí mlčením aneb dotýká se pouze mnohých věcí, o nichž jedná se v prvních třech evangeliích, některé z nich doplňuje, jiné vykládá a tak předpokládajíc u svých čtenářů známost oněch evangelií, dokazuje, že evangelia ta sebrána byla v jeden celek již tehdy, když Jan psal evangelium svoje. Mimo to, jak níže bude ukázáno, jest historicky jisto, že na počátku 2. stol. vyskytaly se již tak objemné sbírky knih novozákonních, že jen málokteré scházely k úplnosti kánonu. Ježto však takové sbírky nepovstávají najednou, nýbrž v čase poměrně delším, jsou i tyto sbírky svědectvím, že počátek k nim učiněn byl již v době apoštolské.

3. Byli pak věřící ke sbírání spisů apoštolských povzbuzeni jednak sbírkou knih starozákonních, která již dávno byla ukončena, jednak povahou listů okružních, které přečteš po vůli apoštolů měli zaslati obcím jiným³⁾, neb i vyzváním apoštolův, aby sdělili si navzájem listy, které obdrželi. Někdy přimělo je k tomu i poznání či bezpečná zpráva, že ta která obec chová jisté spisy apoštolské, které přáli si míti také.

¹⁾ Právě sv. Petr „jakož i jiná Písma“, rozumí tím nejen knihy Zákona Starého, nýbrž, jak se zdá, ba dle Belsera (Einl. in das N. T. s. 727) pravděpodobno jest, též ty knihy Nového Zákona, které tehdy byly již napsány a v křesťanských obcích chovány. Neboť dle vývodů jeho porušovali bludaři v listech Pavlových ona místa, která se týkala ospravedlnění a křesťanské svobody ospravedlněných, a to tak, aby se jim podložití mohl smysl antinomistický. Jestliže tedy nepřestávajice na tom, porušovali dle slov sv. Petra také „jiná Písma“, snažice se těm kterým místům jejich podložití smysl bludné nauce své příznivý, ješť tu zajisté „jinými Písmi“ rozuměti nejen knihy starozákonní, nýbrž i novozákonní, a to tím spíše, poněvadž právě v novozákonních spisech činí se opět a opět řeč o ospravedlnění a křesťanské svobodě.

²⁾ Kolik listů Pavlových minil sv. Petr, když pravil, že ve všech listech jeho jsou věci těžké, nelze říci s bezpečností. Poněvadž však v tu dobu, kdy sv. Petr ona slova psal, bylo již napsáno všech 14 listů jeho, které se chovají v církev. kánoně, i 2. Tím., bylo možno, aby minil všech 14 listů Pavlových.

³⁾ Kolos. 4, 16: „A když bude přečten u vás tento list, učiňte, aby i v církvi laodicejské čten byl, a ten, kterýž jest Laodicejských (dle řec. z Laodiceje), i vy přečtete.“

4. Kdo první počal sbíratí ony spisy, známo není. Někteří mysleli, že sv. Jan Evangelista učinil počátek. Soudili tak z dlouhého života Janova a z toho, že spisy jeho zaujmají v kánoně mezi evangeliemi a listy apoštolskými místo poslední, a že žil v krajině, do které bylo zasláno nejvíce spisů apoštolských. Avšak nejen že mínění to postrádá dokladů dějepisných, čelí proti němu i různý pořádek, kterým jednotlivé spisy apoštolské v různých sbírkách zařaděny jsou. Různosti té zajisté by nebylo, kdyby první sbírka byla obstarána od apoštola; neboť pořádek v jeho sbírce zachovaný byl by se stal normou sbírkám ostatním. Ani církevní spisovatelé nebyli by pominuli toho mlčením.

Jest však pravděpodobno že i počátek oněch sbírek i rozvoj jejich záležel na horlivosti představených té které obce křesťanské a na snaze jednotlivých křesťanů. Proto také nebyly sbírky ty ve všech obcích stejné, nýbrž buď větší neb menší dle toho, zda sběratel počínal si v té příčině více nebo méně horlivě, a zda s větším neb menším počtem obcí křesťanských byl ve spojení.

Které knihy chovaly se v oněch sbírkách, není známo. Uvážíme-li však, že evangelium Janovo předpokládá u svých čtenářů známost prvních tří evangelií, že sv. Petr (II. 3, 15. 16.) mluví o všech listech sv. Pavla, a sv. otcové apoštolští již na samém počátku druhého století takovou známost všech evangelií a většiny listů Pavlových jeví a u svých čtenářů předpokládají, jakou opětným a tedy delším, ba několikaletým čtením teprv mohli si zjednat, lze právem tvrditi, že na konci doby apoštolské alespoň v Malé Asii obsahovaly všechna evangelia a velkou část listů Pavlových, jmenovitě těch, jež do Malé Asie byly zaslány.

P o z n á m k a. Kterou měrou přicházely knihy apoštolské v známost v různých obcích a kterak byly od nich pojímány do kánonu, toho dovidáme se a) ze spisů svatých Otců a spisovatelů církevních, b) ze seznamů posvátných knih, c) z překladů Písma sv., d) z výnosů sněmů církevních.

§ 9.

Kánon v době otcův apoštolských.

(Od smrti sv. Jana do polovice 2. století.)

1. Spisy apoštolské šířily se v opisech čím dál více. Tím vzrůstal v jednotlivých obcích i objem oné sbírky, jež slove kánon, tak že v době apoštolských otcův obsahovala již skoro všechny ty knihy, které sněm Tridentský uznal za kánonické. Poznáváme to ze spisů sv. otcův apoštolských, zejména svatého Ignáce. Světec tento mluví totiž ve svých listech o evangelii a apoštolích a souřadí je se zákonem a proroky,¹⁾ t. j. s Mojžišovými a prorockými knihami Starého Zákona. Slovy těmi zřejmě dosvědčuje, že za doby jeho vyskytaly se dvě sbírky (či spíše dvě části jedné sbírky) spisů apoštolských, z nichž jedna slula evangelium, druhá apoštolé. Neboť slovem evangelium nerozumí učení Kristova slovem hlášeného, nýbrž evangelium psané či ony spisy apoštolské, jež vyličovaly život a působení Ježíše Krista²⁾. Také nemíni slovem tím pouze jedné neb druhé knihy, nýbrž všechny čtyři knihy evangelní či onu sbírku, která obsahovala všechna evangelia. Patrně jest to jednak z mluvy uejstarších sv. otcův, kteří pokládajíce 4 knihy evangelní za různé části jednoho a téhož evangelia (evangelium čtyřtvaré — *εὐαγγέλιον τετραμορφον*), slova evangelium (v jednotném čísle) užívali k označení všech 4 evangelních spisů, jednak z toho, že sv. Ignác sám dává na jevo, že mu bylo známo evangelium Matoušovo, Lukášovo a Janovo.³⁾

Slovem apoštolé pak označuje sv. Ignác, podobně jako

¹⁾ Filad. k. 5: Utecme se k evangelii jako k tělu Kristovu a k apoštolům jako ke kněžstvu (*ὡς πρεσβυτερίῳ*) církve; také proroky milujme, poněvadž i oni evangelium ohlašovali, v Krista doufali. Smyr. k. 7: Slušno jest šetřiti proroků, obzvláště pak evangelia, v němž se nám utrpení Páně představuje a zmrtvýchvstání dokonané se ukazuje.

²⁾ Že nemíni ani slovem evangelium ústního kázání o životě a činech Kristových, ani slovem apoštolé apoštolského podání o Ježíši, jak někteří rozuměli, patrně z celé souvislosti, zejména z toho, že evangelium a apoštoly srovnává s proroky, jimiž patrně nemíni nic jiného, než spisy prorocké!

³⁾ Z evangelia sv. Marka necituje sice ničeho; činí to však již svatý Klement Řím. (srovn. Mark. 7, 6 a Klement 15, 2) a vzpomíná ho Papiáš.

jiní svatí otcové a církevní spisovatelé starší, druhou část řečené sbírky, tu totiž, která obsahovala spisy apoštolské mimo evangelia a dle místa a času menší neb větší byla. Které knihy sbírka tato obsahovala, sv. Ignác sice neudává; toliko užívaje čísla množného „apoštolé“, dává na jevo, že v ní byly spisy více apoštolů než jednoho; lze to však poznati z citátů a narážek, jež vyskytají se v listech jeho a ve spisech ostatních otců apoštolských. Ti všichni totiž citují různá místa z knih apoštolských — nikoli do slova sice, z knih vypisujíce, nýbrž volně, z paměti; někdy slovy biblickými vyjadřují myšlenky své neb toliko narážejí na místa novozákonní a jsou jisti, že čtenáři porozumějí jim. Takovým jednáním dokazují, že nejen sami osvojili si dokonale obsah knih novozákonních, nýbrž že i čtenáři obsah ten dobře znali, a že tedy knihy ty již po delší čas chovány a čítány byly jak v těch obcích, v nichž oni svatí otcové biskupovali, tak i v těch, jimž své spisy zaslali.

Vyskytují se pak u sv. Ignáce, Klementa, Polykarpa narážky a citáty ze všech listů sv. Pavla (u jednoho sv. Otce z těch, u druhého z jiných), jenom ne z listu k Filemonovi¹⁾; také Skutků apoštolských užívají. Sv. Klement mimo to uvádí místa z listu sv. Jakuba, I. Petrova a I. Janova. Na Zjevení sv. Jana naráží se sice v Pastýři Hermově, určité však svědectví vydávají mu dle sv. Irenea ti, „kteří viděli Jana tváří v tvář“,²⁾ t. j. hezpochyby sv. Polykarp a Papiáš. Také na II. Petr. naráží se u Klementa a Barnabáše. Lze proto všechny spisy tyto zahrnouti v onu sbírku, kterou sv. Ignác nazývá *Apoštoly*. Obsahovala tedy celá sbírka spisů novozákonních (či kánon Nového Zákona) v době otců apoštolských všechna evangelia kánonická, všechny listy sv. Pavla mimo list k Filemonovi, Skutky apoštolské, list sv. Jakuba, I. list sv. Petra, I. sv. Jana a Zjevení sv. Jana³⁾, ba snad i II. sv. Petra. Patrně tedy, v jaké nepravdě jest Harnack, tvrdě, že v I. stol. každá církevní obec měla pouze jedno evangelium, a před r. 150. že

¹⁾ Příslušné výroky jejich uvedeme až v díle druhém při jednotlivých spisech apoštolských.

²⁾ Iren. Adv. haer. V, 30.

³⁾ Jakési narážky činí se též na list 2. sv. Petra a 2. sv. Jana; avšak narážky ty jsou velmi nejisté a mohou se týkati také kázání ústního.

nebylo sbírky evangelií ani listův, které by stejná vážnost byla příkládána, jako sbírce knih starozákonních. (Harnack, *Dogmengeschichte*, I., 337—363, *Chronologie*, I., 681—685.)

2. Všecky spisy tyto požívaly vážnosti božské, kánonické. Svědčí o tom: a) sv. Ignác, kterýž, jak řečeno, apoštolské knihy (evangelium a apoštoly) souřaduje s knihami Starého Zákona a tak jim stejnou vážnost příkládá, která patřila knihám starozákonním. Podobně činí i spisovatel listu k Diognetovi (psaný před r. 135, ne-li již před 117)¹⁾ Svědčí to b) spisovatel listu sv. Barnabaše (kol. r. 120.), sv. Polykarp a Klement Řím. ano i bludaři oné doby, jako Basilides a Valentin, kteří apoštolské spisy uvádějí buď touž aneb podobnou formulí slavnostní, kterou Kristus, apoštolé a starší spisovatelé uváděli citáty z kánonických knih Zákona Starého, totiž formulí: psáno jest²⁾, jiné písmo praví³⁾, jakož v písmě řečeno jest⁴⁾, a z nichž sv. Kliment dosti zřejmě svědectví vydává o inspiraci sv. Pavla, napomínaje Korintské, aby vzali do rukou „list sv. Pavla (t. j. I. Kor.), který jim napsal duchovně o sobě, o Kefovi a Apollovi.“⁵⁾

Svědectví sv. Klementa, Ignáce, Polykarpa jest zvláště důležité; neboť oni byli žáci sv. apoštolů, stýkali se s učeníky Kristovými, biskupovali v obcích, jimž apoštolé zaslali spisy své, a byli ve spojení s jinými obcemi křesťanskými, které rovněž obdržely spisy apoštolské. Mohli tedy nejen najisto seznati, které spisy apoštolé oněm obcím zaslali, nýbrž i jaká vážnost jim přísluší a jaká jim byla příkládána

¹⁾ Ad Diogn. 11, 6. Jako autority uznává zákon, proroky, evangelium a apoštoly.

²⁾ Barnab 4, 14: *προσέχωμεν, μήποτε, ὡς γέγραπται, πολλοὶ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοὶ ἐρέσθωμεν*. Srovn. Mat. 22, 14.

³⁾ Klem. II Kor 2, 4: „Á jiné písmo praví: Nepřišel jsem volat spravedlivých, nýbrž hříšných.“ Srovn. Mat. 9, 13.

⁴⁾ Polyk. k Filip. 12. „Doufání mám, že dobře v Písmech svatých vycvičení jste a že vás nic tajno z nich není... Jakož to v Písmě tomto zní: Hněvejte se, ale nehřešte, slunce nezapadej nad hněvem vašim.“ Srovn. Žalm 4, 5 a Efes 4, 26.

⁵⁾ Klem. I. Kor. 47: *ἀναλάβετε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μακαρίου Παύλου τοῦ ἀποστόλου. τί πρῶτον ἐμὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου ἔγραψε; ἐπ' ἀληθείας πνευματικῶς (duchovně či od Boha byv inspirován) ἀπέστειλεν ἐμὴν περὶ ἑαυτοῦ τε καὶ Κηρᾶ τε καὶ Ἀπόλλω διὰ τὸ καὶ τότε προσηλίσαις ἐμᾶς πέποιθσαι.*

od křesťanských obcí, od církve. Totéž platí o Papiášovi, který výslovně jmenuje Matouše a Marka spisovateli evangelii. Neboť, jak níže ukážeme, i on byl žákem apoštola, a to sv. Jana

Listu k Filemonovi, 2. Petr, 2. 3. Janova a listu Judova neužívá — alespoň ne zřejmě — žádný otec apoštolský, aniž který jiný spisovatel oné doby. Avšak z toho nikterak nejde, že spisů oněch tehdy vůbec nebylo, ani že byly ještě vůbec neznámé, aneb nikde za kánonické neuzuávané. Neboť v době otcův apoštolských bylo ještě poměrně málo křesťanův a proto ovšem ještě méně těch, kteří psali o věcech křesťanského náboženství. Z těch pak, kteří psali o nich, nebral si nikdo za úkol uváděti neb přímo vyčítati všechny knihy apoštolské, nýbrž příležitostně jen uváděti z jednotlivých knih místa, která hodila se k účelu, jehož dosíci chtěli; nepsal tedy nikdo o všech knihách apoštolských, mnohý nepoznal ani všech knih, a nejednoho spisovatele nedošly nás spisy všechny, ba ani ne spisy celé. Snadno proto mohlo se přihoditi, že některé spisy (k Filem., 2. Petr., 2. 3. Jan) byly v některých obcích uznávány za kánonické (v těch, kterým byly zaslány a i v sousedství), v jiných pak ještě ani v známost nepřišly.

§ 10.

Kánon od polovice 2. stol. do doby Eusebiovy (do poč. 4. stol.)

Čím více šířilo se učení Kristovo, tím dále šířila se i známost spisův apoštolských a kánonické jejich vážnosti. Neboť každá obec hleděla si zjednati spisy ty, aby jich užila při službách Božích. Poněvadž však některé knihy nevešly v každé obci hned ve známost, alespoň ne s náležitým zabezpečením, že to jsou vskutku spisy apoštolské, vážnosti božské, nebyly některé z nich zde onde vřaděny hned mezi knihy kánonické, a tak se stalo, že ani v této době (až do 4. stol.) nebyl kánon novozákonní ve všech krajích a obcích křesťanských stejně objemný

Kterak věc se měla, poznáváme z četných spisovatelů oné doby, jak pravověrných, tak i bludařských, kteří nejen uvádějí různá místa z knih apoštolských, nýbrž zhusta i spisovatele jejich jmenují a kánonickou vážnost jejich zřejmě

dosvědčují. Poněvadž počet svědků takových v období tomto značný jest, uvedeme pouze ty, kteří vydávají svědectví o větších sbírkách knih kánonických a to dle zemí, pro které platí jejich svědectví. Jest to

A) pro Itálii: Hermas, sv. Justin, filosof a mučovník († 167) Zlomek Muratorský, Cajus římský a Hippolyt.

a) Hermas (v pol. 2 stol.), bratr papeže Pia, činí ve svém Pastýři narážky některé na evangelium sv. Matouše, sv. Lukáše, sv. Jana, na 1. a 2. sv. Petra a na list sv. Jakuba.

b) S v. J u s t i n, který udržoval spojení s předními obcemi křesťanskými na východě i na západě a proto za universálního svědka celé církve pokládán býti může¹⁾, připomíná ve svých apologiích a v Rozmluvě (Dialogus) s Tryfonem, „paměti apoštolské“²⁾ (*ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων*) jakožto pramen, z něhož čerpal známost dějin evangelických. Paměti ty nazývá také evangeliiemi (*εὐαγγέλια*) neb hromadně evangeliiem³⁾ (*εὐαγγέλιον*) a tvrdí, že byly sepsány od apoštolů a jejich učeníků⁴⁾ a že předčítány byly v neděli⁵⁾ při službách Božích zároveň s knihami prorockými. Paměti těmi rozumí evan-

¹⁾ Sv. Justin naroz. kol. r. 100 ve Flavii Neapoli, bývalém to Sichemu, tedy v zemi, kde Kristus působil, a v době, kdy žili ještě žáci apoštolští. Touže poznat pravdu, prošel různé školy filosofické, až konečně přidržel se filosofie platonské. Upozorněn byv pak řízením Božím na Písmo sv., přijal kolem r. 130 křesťanství a působil jako filosof a učitel křesťanský. Pobył v Efesu, kde měl rozmluvu s židem Tryfonem, snad i v Alexandrii, a dvakrátě přišel do Říma, kde školu otevřel a své apologie odevzdal.

²⁾ Apol. I. 66: Apoštolé zajisté v p a m ě t e c h s v o j i c h evangelia řečených (*ἐν τοῖς γενομένοις ἐν' αὐτῶν ἀπομνημονεύμασι, ἃ καλεῖται εὐαγγέλια*) takto že jim od Krista poručeno bylo, vypravují.

³⁾ Dial. c. 10. (Rozml.): Ale i ta příkázání, která se vyskytují v tak zvaném evangeliu, jsou tak podivná a velká, že lze se domýšleti, že jich nikdo nemůže zachovávat.

⁴⁾ Dial. c. 103.: *Ἐν γὰρ τοῖς ἀπομνημονεύμασιν, ἃ φημι ἐπὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐκείνοις παριστολουθισάντων συντετάχθαι* („V pamětech zajisté apoštolských, ježto pravím, že sepsány jsou od apoštolův jeho a těch, kteří je následovali“ t. j. učeníků jejich.)

⁵⁾ Apolog. I. c. 67: „A v neděli (*τῇ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρᾳ*) stává se schůze lidí všech buď města buď vesnice obývajících, na jedno místo, a paměti apoštolů nebo písma prorocká se čtou, dokavad lze jest (*καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκεται μέχρις ἐγχορεῖ*).

gelia kánonická; neboť pouze o nich platí, co řekl Justin o pamětech apoštolských, že jsou sepsány od apoštolův a učeníků jejich, že byly předčítány v neděli při službách Božích s knihami prorockými a že slovou evangelia. Souřadí je pak s knihami prorockými, zřejmě uznává je za vnuknuté Duchem sv., a tvrdě, že s nimi při službách Božích předčítány byly, nejen sám je staví co do vážnosti na roveň s kánonickými knihami Zákona Starého, nýbrž svědčí též, že i věřící vážnost tu jim přičítali.

Kolik evangelií počítal k oněm pamětem apoštolským, nepraví sice zřejmě; avšak užívaje čísla množného (apoštolův, učeníkův), ukazuje, že alespoň dvě z nich pocházela od apoštolův a dvě od učeníků jejich, a že tedy byla alespoň čtyři. A že nebylo jich více, patrně z citátů, které uvádí. Cituje místa (byť ne vždy do slova) pouze ze čtyř evangelií, a to ze sv. Matouše, Jana, Lukáše a Marka. Připomíná ovšem též některé zjevy, o nichž neděje se zmínka v evangeliích kánonických, jež však vyskytují se v apokryfech, na př. že Kristus narodil se v jeskyni ¹⁾, že při křtu jeho vzňal se oheň v Jordáně ²⁾, že židé posmívajíce se mu, posadili jej na stolicí soudnou ³⁾. Avšak z toho nikterak nejde, že věci ony čerpal z evangelií apokryfních, tím méně, že apokryfy ty čítal také k řečeným pamětem apoštolským. Mohl je seznati snadno z tradice, která o věcech těch dosti byla rozšířena dílem na základě událostí skutečných (na př. o narození Páně v jeskyni), dílem na základě špatně pochopeného místa u sv. Jana 19, 13 (o postavení Krista na stolicí soudnou). ● některých mimo to mohl se dovědět i z úřední zprávy, kterou Pilát poslal o smrti Kristově do Říma a která tam za Justina, ba ještě za Tertulliana, jak oni tvrdí, byla uchována. Avšak byť i byl čerpal zprávy ony z evangelií apokryfních, nebylo by správně, jak již řečeno, souditi z toho, že Justin počítal apokryfy ty k řečeným pamětem apoštolským. Vždyť nepraví nikde, že z paměti apoštolských dověděl se o svrchu vzpomenutých zjevech, nýbrž prostě jen je vypravuje, žádného pramene neudává, odkud je má.

Čtyři tedy jen evangelia, a to naše kánonická, čítá sv. Ju-

¹⁾ Tryf. k. 78. Srov. Protoevang. Jacobi, c. 18—19.

²⁾ Tryf. k. 88. Srov. Evang. s. Petra.

³⁾ Apol. I. 35.

stin k apoštolským pamětem, jimž vážnost božskou přikládá. Mimo to připomíná též přímo Zjevení sv. Jana, udávaje i spisovatele i božský původ jeho. Práví totiž: K tomu jde, že muž našinec, jménem Jan, jeden z apoštolů Kristových, ve zjevení, jehož se mu dostalo, předpověděl, že tisíciletí trávití budou ti, kteří Kristu našemu uvěřili... (Tryf. k. 81.)

Ostatních spisů apoštolských nedovolává se přímo. Avšak to není s podivením. Neboť v rozmluvě s Tryfonem a v apologiích chtěl pouze dokázati božský původ křesťanského učení a obhájit křesťany proti pomluvám, jež byly o nich šířeny. K účelu tomu však přiměřeněji bylo dovolávati se evangelií než knih didaktických. Nicméně alespoň narážky činí jak na Skutky apoštolské, tak na všechny skoro knihy didaktické, jenom ne na list k Filem., 2. 3. Janův a list sv. Judy.

Užívá tedy sv. Justin všech spisů, jež se vyskytují v našem kánoně, jenom ne čtyř listů právě jmenovaných.¹⁾ Ve příčině pak evangelií a Zjevení sv. Jana dosvědčuje i kánonickou vážnost jejich.

c) *Zlomek Muratorský*. Jest to úryvek latinského rukopisu, který Muratori roku 1740 našel v jistém kodexu Ambrožské knihovny v Miláně, a který obsahuje nejstarší seznam knih za kánonické uznávaných. Rukopis ten, jehož počátek a snad ani konec se nezachoval, pochází z 8. stol. (dle Westcotta ze 7. stol.), latina jeho jest hrubá, četnými chybami znetvořená a liší se mnohými zvláštnostmi mluvnickými i od latiny lidové, jmenovitě nešetřením koncovek pádových, zá-

¹⁾ Uznávají to skoro všichni případní spisovatelé katoličtí a mnozí protestantští. J. Hilgenfeld praví: Es unterliegt keinem Zweifel, dass er (Justin) auch (mimo Matouše a Marka) das Lukas-Evangelium gebraucht hat; sogar der Gebrauch des Joannes-Evangelium wird schwer abzuweisen sein... Briefe des Paulus hat Justinus ohne Zweifel schon gekannt, auch stillschweigend benutzt. Die Apostelgeschichte wird er wohl gekannt haben, wenn auch wohl nicht als heilige Schrift im eigentlichen Sinne anerkannt(!)... Tjeenk Willink hat bei Justin auch I. Petr. benutzt gefunden; ich mache dieselbe Wahrnehmung mit I. Joan.“ (Einl. s. 60. 68.) — Zahn odchyluje se poněkud, pravě: Ziemlich undeutlich sind die Spuren einer Vertrautheit Justins mit dem Philipperbrief, und zwar mit der berühmten christologischen Stelle desselben, mit dem Brief an Titus und dem I. an Timotheus. Sie fehlen völlig in Bezug auf 2. Kor., 1. Thess., Philemon, 2 Tim.

měnou hlásek *o* v *u*, *z* v *e*, jakož i úchylkami pravopisnými, na př. kladením *b* místo *p*. Vyskytá se v něm mnoho graecismů, a proto některým místům lze náležitě porozumět jen tehdy, přeloží-li se do řečtiny. Jest proto pravděpodobno, že text Zlomku Muratorského jest překladem, který učiněn z originálu řeckého¹⁾ od někoho, kdo v latině mnoho se nevyznal, a to, soudíc z oněch zvláštností řeči, v době, kdy již latina přecházela v řeči románské, tedy as v 5. neb 6. stol. Original (řecký) však byl složen již ke konci 2. století (as mezi r. 175—190). Udává to autor sám slovy: „Pastorem vero nuperrime temporibus nostris in urbe Roma Hermas conscripsit sedenti (in) cathedra urbis Romae ecclesiae Pio episcopo, fratre eius.“ Vydává se tedy za mladšího vrstevníka Hermy, jenž napsal Pastýře, a tvrdí, že Hermas tento byl bratrem římského papeže Pia I. Ježto však, jak známo, Pastýř Hermův byl již ve 2. stol., nelze Piem tím rozumět nikoho leč Pia I, který spravoval církev od r. 142—157. Kdo však byl onen autor, není známo. Muratori a někteří s ním myslí na Caia, kněze římského, jiní na Papiáše neb Hegesippa.

Sepsán pak byl original v Římě neb alespoň v Itálii. Souditi to lze z toho, že autor Řím nazývá prostě urbs (město), jakož i že podává určitý úsudek o Pastýři v Římě psaném a podrobnější zprávy o spisovateli jeho

Co se obsahu týká, autor vyčítá knihy, které za doby jeho byly při službách Božích jakožto posvátné předčítány, a odděluje od nich ty, které buď vůbec byly zavrhovány aneb sice připouštěny ke čtení soukromému, avšak ne ke čtení veřejnému při službách Božích zároveň s knihami prorockými. I jest tak Zlomek Muratorský dějepisným svědkem, které knihy byly ke konci 2. stol. uznávány v Itálii za posvátné a kánonické. Ke knihám těm počítá:

1. čtyři evangelia naše kánonická. Jmenuje sice evangelium toliko Lukášovo a Janovo, avšak, jak řečeno, počátek nezachoval se, a není pochybnosti, že v části bezprostředně předchozí bylo jmenováno evangelium Markovo a před

¹⁾ Někteří, na př. Belser (Einl. s. 735.) dávají přednost náhledu, že již original byl latinský, Belser zejména vzhledem ke hře slovní, která se jeví ve rčení *fel cum melle*. Ale ta mohla se státi nahodile.

ním Matoušovo. Poukazuje k tomu souvislost ¹⁾, a uznává se to všeobecně.

2. Skutky apoštolské a všechny listy sv. Pavla, které jsou v kánoně římském, vyjma list k Židům.

3. list sv. Judy a dva listy sv. Jana. Zdali však těmito dvěma listy Janovými rozuměl 1. a 2. neb 2. a 3. list jeho, není mezi učenci shody. Za správné však pokládáme jedině mínění druhé. Neboť první list sv. Jana, který úzce pojí se k evangeliu jeho jakožto část morální k části dogmatické, připomenul již v ř. 29.—31. citováním počátečních slov jeho, i nebylo proto třeba ještě jednou vzpomínati ho později; mimo to 2. Jan. nebyl v době staré spojován s listem prvním, nýbrž se třetím ²⁾. Také toho třeba si všimnouti, že Zlomek Murat. nepraví prostě Joannis duae, nýbrž *superscriptio*, t. j. *superscriptae* ³⁾ (= nadepsané) Joannis duae. Neříká tedy přímo, že listy ony (v 69. ř. vzpomenuté) od Jana jsou sepsány, nýbrž jménem jeho nadepsány či jemu připisovány. A po nich hned jmenuje Moudrost či knihu Moudrosti, která byla od některých neprávem přičítána Šalomounovi. Proč tak činí? Zajisté proto, že chce přihlídnouti k nesprávnému mínění těch, dle nichž ony dva listy mylně přičítaly se Janovi. Avšak pochybnosti

¹⁾ Začínat se Zlomek slovy: quibus tamen (bezpochyby kázáním Petrovým) interfuit et ita posuit (t. sv. Marek); a následuje: Tertio (um) evangeliu librum secundum Lucam. Počítal tedy před Lukášovým evangeliem dvě jiná, z nichž jedno dle předchozích slov bylo Markovo. Za první evangelium však bylo tehdy vůbec Matoušovo pokládáno.

²⁾ Zahn, *Gesch. des neutestam. Kanons* I. 212.: Dasz man in irgend einem Theil der alten Kirche 2 Jo. mit 1. Jo. zusammen gefaszt und von 3. Jo. abgesondert habe, ist nicht eine Entdeckung, sondern eine Erfindung neuerer Gelehrter. Soweit die Geschichte dieser Briefe an Tageslicht verläuft, sehen wir die beiden kleineren unter sich untrennbar verbunden, und dagegen ihre Verbindung mit dem grösseren manchmal und in verschiedener Weise in Frage gestellt.

³⁾ Výraz *superscriptio* opravuji obyčejně v *superscripti* a vztahují jej k jménu Joannis. Avšak této opravy nepokládáme za správnou, poněvadž bylo zbytečno upozorňovati, že Janem, který napsal ony dva listy (ř. 69.), rozuměti jest téhož, o němž byla svrchu řeč jako o spisovateli evangelia, podobně jakoby bylo zbytečno bývalo v ř. 35. připomínati, že Lukáš, který napsal Skutky apoštolské, není jiný než ten, který napsal evangelium třetí. Bylat známa věc jedna i druhá. Nepřipomenul-li toho tedy autor o Lukáši (v ř. 35.), neučinil toho ani o Janovi v ř. 68. slovem *superscriptio*, a proto správněji jest výraz ten vztahovati k slovu *duae* (*epistolae*) než k jménu Joannis.

takové nebylo nikdy o I. Janově, jakož ani autor nepřipouští jí; nelze tedy k zmíněným dvěma listům Janovým čítati prvního listu jeho, a proto nezbývá, než abychom jimi rozuměli 2. a 3. list jeho. Všem třem listům Janovým tedy vydává Zlomek Muratorský svědectví.

O listech Petrových, zdá se, že Zlomek nemluví, za to však že jmenuje apokalypsi Petrovu jakožto spis v církvi uznávaný. Práví totiž (ř. 71.—73.): *Apocalypse (t. apocalypsin) etiam Joannis et Petri tantum recipimus, quam quidam ex nostris legi in ecclesia nolunt.* Avšak třeba povážiti, že ponecháme-li místo toto tak, jak jest, a vykládáme-li o apokalypsi Petrově, narazíme na veliké obtíže logické i mluvnické při slovech *etiam a tantum*¹⁾; mimo to žádný spisovatel jiný nepřipomíná na západě apokalypse Petrovy; proti tomu však jisto jest, že I. Petr. tehdy v Itálii uznáván byl za kánonický. Dovoláváť se ho již sv. Justin. I jest proto pravděpodobno, že na místě tomto jest buď chybný překlad řeckého *μόνην* (takže má státi: *et Petri unam sc. epistolam*) aneb spíše jak domnívá se Zahn²⁾, vynechán jest jeden řádek, ve kterém byla řeč o 2. listě Petrově, takže by mělo státi *as toto: Apocalypse etiam Joannis et Petri (unam) tantum recipimus (epistolam, fertur etiam altera), quam quidam ex nostris etc.* Mohlť zajisté snadno i onen překlad chybný nastati i výraz *μία* po *μόνην*, ba celý řádek při opisování přehlédnut býti. Je-li tomu tak, připomíná Zlomek Muratorský oba listy Petrovy, o prvním však pouze svědčí, že za jeho doby uznáván byl (v Itálii) za kánonický. Konečně

4. počítá ke spisům kánonickým Apokalypsi či Zjevení sv. Jana

Zní pak Zlomek Muratorský hlavuě dle facsimile Tregellesova (a dle rozdělení skoro obecně přijatého) takto:

... quibus tamen interfuit et ita posuit.

Tertio (tertium)³⁾ evangelii librum secundo (secundum) Lucan.

Lucas iste medicus post ascensum (ascensum) $\bar{X}PI$,

cum eo (eum) Paulus quasi juris (snad justitiae neb legis) studiosum

5 secundum (secum) adsumsisset, numeni (nomine) suo

ex opinione conscribset (conscript); $\bar{d}m$ (Dominum) tamen nec ipse

¹⁾ Viz Zahn, *Gesch. des neut. Kanons* II. 105—109.

²⁾ Tamtéž s. 110.

³⁾ V závorkách podány jsou opravy textových nesprávností.

- vidit in carne, et idē (idem) prout asequi (assequi) potuit,
ita et ad (ab) nativitate Johannis incipet (inceptit) dicere.
Quarti (quartum) evangeliorum Johannis ex decipolis (discipulis sc. scripsit)
10. Cohortantibus condiscipulis et ēps̄ (episcopis) suis
dixit: conjeunatē mihi odie (hodie) triduo (triduum¹⁾, et
quid cuique fuerit revelatum, alterutrum (alterutri)
nobis enarremus. Eadem nocte reve-
latum Andreae ex apostolis, ut recognis-
- 15 centibus (recognoscentibus) cunctis (cunctis) Johannis (Joannes) suo nomine
cuncta (cuncta) describeret (describeret). Et ideo licit (licet) varia sin-
culis (singulis) evangeliorum libris principia
doceantur, nihil tamen differt creden-
tium fidei, cum uno ac principali spū (spiritu) de-
- 20 clarata sint in omnibus omnia de nativi-
tate, de passione, de resurrectione,
de conversatione cum decipulis (discipulis) suis
ac de gemino ejus advento (adventu),
primo in humilitate dispectus (despecto), quod fo-
- 25 tu (fuit), secundum (secundo) potestate regali pre-
clarum (praeclaro), quod futurum (futurum) est. Quid ergo
mirum, si Johannes tam constanter
sincula (singula) etiā in epistulis suis proferat
dicens in semetipsu (semetipsum t. j. relate ad ipsum): „Quae vidimus oculis
- 30 nostris et auribus audivimus et manus
nostrae palpaverunt, haec scripsimus vobis.“
Sic enim non solum visorem (visorem), sed et auditorem,
sed et scriptorē omnium mirabiliū dñi (Domini) per ordi-
nem profetetur (profetetur). Acta autem omniū apostolorum
- 35 sub uno libro scribta (scripta) sunt. Lucas optime (optimo) Theoti-
le (Theophilo) comprindit (comprehendit), quia (snad quae) sub prac-
sentia eius singula
gerebantur, sicut et semote (semota) passione Petri
evidenter declarat, sed et profectionem Pauli ad (ab) ur-
bes (urbe) ad Spania (Spaniam) proficiscentis. Epistulae autem
- 40 Pauli, quae, a quo loco, vel qua ex causa directe (directae)
sint, volentibus (volentibus) intellegere ipse (ipsae) declarant.
Primū omnium corintheis (Corinthiis) scysmae haeresis (schismatis hae-
terdicens, deinceps B¹⁾ callatis (Galatis) circumcissione, reses in-
Romanis autem orndine (ordinem) scripturarum, sed et
- 45 principium earum esse XPM intūmans,
prolexius (prolixius) scripsit; de quibus sincolis (singulis) neces-
se²⁾ est ad (a) nobis disputari, eum ipse beatus
apostolus Paulus, sequens prodecessoris (praedecessoris) sui
Johannis ordinē (ordinem), nonnisi comenati (nominatim) semptaē (septem)

¹⁾ B jest číslice 2. ve smyslu „potom“, odpovídající předchozímu „primum“ v ř. 42., ale zbytečně položená vedle předešlého Deinceps.

²⁾ Snad tu vynecháno non — necesse non est disputari.

- 50 eccleses (ecclesiis) scribat ordine tali: a (ad) corinthios prima (primam); ad efesios secunda (am), ad philippinses tertia (am), ad colosensis quarta, ad calatas (Galatas) quinta, ad tessaolenecensis (Thessalonicenses) sexta, ad romanos septima — verum corintheis et tessaolecensibus, licet pro correptione (correptione), iteretur (iteratur) — una tamen per omnem orbem terrae ecclesia diffusa (diffusa) esse denoscitur (dignoscitur). Et Johannis (-es) enim in apocalypsibus licet septe ecclesiis scribat, tamen omnibus dicit. Verū ad filemonem una;
- 60 et ad titum una, et ad tymotheum duas (duae) pro affectu (affectu) et dilectione in honore (honorem) tamen ecclesiae catholice (catholicae), in ordinationem ecclesiastice (-ae) discipline (disciplinae) sanctificate (sanctificatae) sunt. Fertur etiam ad Laodicenses (Laodicenses), alia ad alexandrinum Pauli nomine fincte (finctae) ad heresem (haeresin) Marcionis, et alia plura, quae in catholicam ecclesiam recepi (recipi) non potest; fel enim cum melle misceri non concruit (gruit). Epistola sane Iudae (Judae) et superscriptio (superscriptae) Johannis duas (duae) in catholica habentur; et scripta ab amicis Salomonis in honore ipsius scripta; Apocalypse (apocalypsin) etiam Johannis et Petri tantum recipimus, quam quidam ex nostris legi in ecclesia nolunt. Pastorem vero nuperrim et (nuperrime) temporibus nostris in urbe Roma Herma conscripsit, sedente (in) cathedra (cathedra) urbis Romae ecclesiae Pio episcopo fratre eius; et ideo legi eum quidem oportet, publicare (publicare) vero in ecclesia populo neque inter prophetas completum (completos) numero, neque inter apostolos in fine (finem) temporum potest.
- 80 Arsinoi autem seu valentini vel miltiadis nihil in totum recipimus (recipimus), qui tamen novum (novum) psalmodiarum librum marcionis conscripserunt, una cum basilide et assianum (Assiano) catafrycum (Catafrygum) constitutorem (constitutorem).

d) Cajus, kněz římský († kolem r. 220) uznává ve své rozmluvě s montanistou Proklem 13 listů sv. Pavla za kánonické (všecky vyjma list k Žid.). Že by byl Apokalypsi svatého Jana přímo zavrhoval, jakož někteří z Eus. H. E. 3, 28 soudí, nezdá se býti pravdou. Neboť na místě tom mluví se o a p o k a l y p s í c h¹⁾ a vyslovuje se tam mínění Cerinthovo,

¹⁾ Eusebius na řečeném místě praví: „Kolem toho času vystoupil pryč též zakladatel jiné sekty, Cerint. Cajus, z něhož jsem již dříve uvedl jedno místo, píše ve svém pojednání toto: Ale i Cerint, který ve Zjeve-

nikoli však Cajovo. Že spíše uznával ji, lze souditi z toho, že nikdo ze starých nevytýkal mu toho, Eusebius pak velice ho chválí. Jestli však ji zavrhl, jednal pouze podle soukromého mínění svého, jež nikde nenalezlo ohlasu.

e) Hippolyt († 235) ve svých spisech exegetických, pokud se zachovaly zlomky z nich, cituje jako spisy apoštolské evangelia, většinu listů Pavlových a Apokalypsi, kterou přičítá přímo Janovi apoštolu.

β) Pro Gallii podává svědectví o kánoně sv. Ireneus, biskup Lyonský († 202), jehož svědectví má tím větší váhu, poněvadž byl žákem sv. Polykarpa, učeníka sv. Jana, a poněvadž pocházejí z Malé Asie, udržoval spojení s východem a svým spisem „Adversus haereses“ i proti východním bludařům čelil, tak že svědectví jeho dovolávati se lze i pro církevní obce maloasijské. Jmenuje pak Ireneus a jakožto knihy vážnosti božské cituje v řečeném spise všechna naše evangelia kánonická, Skutky apoštolské, všechny listy sv. Pavla až na list k Filem. a Žid., dále 1. Pet., 1. a 2. Jan. ¹⁾ a Zjevení sv. Jana. Ty knihy tedy byly v Gallii ke konci 2. stol. zcela jistě pokládány za kánonické. Na list sv. Jakuba a Žid. činí sice alespoň narážky, ale ty jsou tak slabé a nejisté, že jich nelze užití jako svědectví dějepisného. Na list k Filem., 2. Pet., 3. Jan. a Jud. ani nenaráží; proto však nelze říci zcela rozhodně, že těch listů, jmenovitě k Filem. a 3. Jan. v Gallii vůbec známo nebylo. Neboť jednak nedošly nás všechny spisy Ireneovy, jednak jest list k Filem. a 3. Jan. tak krátký a tak soukromého rázu, že nepodával příležitosti, aby se uváděl.

γ) Pro Pontus lze uvést jako svědka gnostika Marciona, vrstevníka Justinova. On totiž přijal do svého kánonu

---

nich, jakožto (spisech) psaných od velikého apoštola, nám namlouvá o podivných názorech, které mu prý byly okázány od andělů, učí, že po vzkříšení počne se pozemské království Kristovo, a že v této nové ústavě státní v Jerusalemě oddají se zase rozkošem a zábavám, a jakožto nepřítel božských písem tvrdil v úmyslu svůdném, že v radostech svatebních uplyne doba 1000 roků.“

¹⁾ Na př. Řím. v III, 16, 3; 1. Kor. v III, 13, 1; 2. Kor. v IV, 29, 1; Gal. v III, 13, 3; Efes. v V, 8, 1; Filip. v IV, 18, 4; Kol. v V, 12, 3; 1. Thes. v V, 6, 1; 2. Thes. v IV, 28, 1; I. a II. Tim. v III, 3; Tit. v III, 1, 4; 1. Pet. v V., 7; 1. Jan. v III., 16, 6; z II. Jan. uvádí místo v III, 16, 8, omylem však místo to klade do listu prvního, o něco dříve citovaného; Zjev. sv. Jana v IV, 8, 6.

evangelium sv. Lukáše a 10 listů sv. Pavla, zkomoliv je, listy pastýřské pak (1. 2 Tim., Tit.) zavrhnul ¹⁾ a tím již osvědčil, že v krajině jeho, na Pontu, mimo evangelium sv. Lukáše alespoň 13 listů sv. Pavla bylo uznáváno za kánonické, totiž všechny až na list k Židům, o němž, pokud známo, nezmiňuje se.

D) V Syrii (východní) čítali ke kánonu novozákonnímu v 2. polovici 2. st. všechny naše knihy kánonické, jenom ne 2. Pet., 2. a 3. Jan., Jud. a Zjevení sv. Jana. Patrně to z toho, že knihy ty byly obsaženy od počátku v syrském překladě Pešittá zvaném, ač-li pravda, že, jak myslíme, Pešittá není nic jiného, než pozdější přepracování onoho překladu, který byl zdělán kolem polovice 2. století a jehož různými recensemi jsou syrský překlad Sinajský a Curetonský, obsahující v zachovaných rukopisech pouze evangelia. (Viz § 32, 8).

Pro církevní obec antiochijskou (Syrii západní) pak lze dovolávat se Theofila antiochijského († 180). Užívá sice ve svém spise k Autolykovi jen 3 evangelii (Mat. Luk. Jan), šesti listů Pavlových (Řím., 1. Kor., Kolos, 1 Tim., Tit., Žid.) a 1. Pet., avšak jest první ze sv. otců, který ještě před Ireneem přímo vyznává jejich božský původ a vážnost, pravě, že spisovatelé jejich mluvili jsouce plni jedním Duchem Božím ²⁾, a čítaje sv. Jana k těm, kteří byli inspirováni ³⁾.

E) O kánoně církevní obce Kartaginské (africké) dovídáme se od Tertulliana († kolem 223) a sv. Cypriana († 258). Tertullian totiž ve svých spisech jmenuje a jako kánonické uvádí všechny knihy Nového Zákona, pouze o listě svatého Jakuba a 2. Pet. nezmiňuje se, list k Židům pak přičítá sv. Barnabáši ⁴⁾. Z listů sv. Jana jmenuje sice jen první; že

¹⁾ Tertul. c. Marc. V. 21. Miror tamen, cum ad unum hominem (Filem.) literas factas receperit, quod ad Timotheum duas et unam ad Titum de ecclesiastico statu compositas recusaverit. (M. II. 524.)

²⁾ Ad Autol. III. 12: „Etiam de justitia, quam lex praecipit, consentaneae inveniuntur prophetarum et evangeliorum sententiae, quia omnes uno Dei Spiritu pleni locuti sunt.“ (Mign. 6, 1137.)

³⁾ Ad Autol. II. 22: „Haec nos docent sacrae scripturae et omnes, qui inspirati erant (*πνευματώποροι*). inter quos Joannes dicit: In principio erat verbum (M. 6, 1088.).“

⁴⁾ Tertull. De pudic. 20. (Migne II. 1022.) cituje místo z Žid. 6, 48 uvádí je takto: „Exstat enim et Barnabae titulus ad Hebraeos, adeo satis auctoritatis viro, ut quem Paulus juxta se constituerit in abstinentiae

však znal i druhý a snad i třetí, patrně z výrazu „prima“, když praví: Joannes in prima epistola negat nos esse sine delicto ¹⁾. Neboť kdyby byl věděl pouze o dvou listech jeho, byl by spíše napsal: in priore. Lze tedy říci, že v církvi africké polkládány byly koncem 2. st. a počátkem 3. st. za kánonické všechny naše knihy novozákonní, vyjma Žid. 2. Pet. a Jak. Lze to tvrditi tím spíše, poněvadž ani sv. Cyprian neužívá těchto tří listů a výslovně praví, že sv. Pavel psal sedmi obcím církevními. Jest sice pravda, že Tertullian užíval již latinského překladu, který byl v 2. st. nejspíše v Africe zdělán, ale z toho nikterak nejde, že všechny naše spisy novozákonní byly tam již známy a uznávány; neboť nelze říci s jistotou, zda ten překlad obsahoval již všechny knihy Nového Zákona.

F) Pro církevní obec alexandrijskou konečně svědkem jest Klement Alex., Origenes a Dionys. Alex.

a) Klement Alexandrijský († 217) představený katechetské školy alexandrijské, nazývá knihy Starého i Nového Zákona knihami božskými, svatými ²⁾, až na Filem., Jak., 2. Pet. a 3. Jan. užívá všech knih Nového Zákona ³⁾. Druhého Janova necituje sice, avšak poukazuje k němu tím, že 1. Jan. uvádí slovy *ἐν τῇ μετρίῳ ἐπιστολῇ* (v listě větším ⁴⁾). Ale i Filem., Jak., 2. Pet. a 3. Jan., zdá se, že alespoň znal; neboť Eusebius, který uznává všechny knihy Zákona Nového, praví o něm, že ve spise svém Hypotyposeón vyložil stručně všechna Písma Starého i Nového Zákona ⁵⁾.

---

tenore: Aut ego solus et Barnabas non habemus hoc operandi potestatem . . . Monens itaque . . . „Impossibile est enim, inquit, eos, qui semel illuminati sunt et donum coeleste gustaverunt et participaverunt Spiritum s. et verbum Dei dulce gustaverunt, occidente jam aevo cum exciderint, rursus vocari ad poenitentiam.

¹⁾ Tertull. De pudic. 19 (Migne, II. 1020): Juxta est igitur, ut excidisse sibi dicamus Joannem in prima quidem epistola negantem nos esse sine delicto, nunc vero praescribentem non delinquere omnino . . . Sed absit.

²⁾ *αἱ βιβλῶν αἱ ἁγία, ἱερὰ γράμματα, αἱ θεῖα γράφα.* Paedag. 3, 11, 97. Strom. 3, 5, 42; 7, 16, 94.

³⁾ Viz Dausch, Der neutestamentliche Schriftcanon und Clemens von Alexandrien s. 57–58.

⁴⁾ Strom. 2, 15.

⁵⁾ H. E. 6, 14: In libris *ὑποτυπώσεων* omnium, ut uno verbo dicatur utriusque testamenti scripturarum compediosam instituit narrationem, ne

Užíval sice Klement a vykládal i některé neapoštolské knihy, ba i apokryfní¹⁾; že však přes všechnu úctu, kterou k nim měl, nepřikládal žádnému z nich vážnosti božské, patrnou ze způsobu, kterým je cituje. Nikdy totiž neuvádí jich slovy: „Písmo praví, psáno jest, Duch sv. praví“, jako uvádí knihy apoštolské, nýbrž slovy: praví (*λέγουσιν*), neb na výsost: ona síla, která mluví k Hermovi ve vidění (*ἡ δύναμις ἡ τῷ Ἐρμῶ κατὰ ἀποκάλυψιν λαλοῦσα*) neb pod.

b) Origenes († 254), žák Klementa Alex. a nástupce jeho v úřadě, užívá již všech 27 knih Nového Zákona jako božských, ač ví, že některé z nich (Jak, Jud., 2. 3. Jan.) byly brány v pochybnost. Jednotlivé z nich vykládá, ba i seznam jich podává, první to seznam úplný, který vůbec znám jest. Zní takto²⁾: „Sacerdotali tuba primus in evangelio suo Matthaeus increpuit, Marcus quoque et Lucas et Joannes suis singuli tubis sacerdotalibus cecinerunt. Petrus etiam duabus epistolarum suarum personat tubis, Jacobus quoque et Judas. Addit nihilominus adhuc et Joannes tuba canere per epistolas suas et Apocalypsin, et Lucas apostolorum gesta describens. Novissime autem ille veniens, qui dixit: Puto autem, nos Deus novissimos apostolos ostendit, et in quatuordecim epistolarum suarum fulminans tubis muros Jericho et omnes idololatriae machinas et philosophorum dogmata usque ad fundamenta dejecit.“ Jinde pak jmenuje mimo jiné výslovně tři listy svatého Jana³⁾. Dosvědčuje tedy zřejmě, že v první polovici 3. stol. uznávali v církvi africké všech 27 knih Nového Zákona za kánonické.

illis quidem praetermissis, de quibus ambigitur. (M. 20, 549.) Dausch však ve svém spise „Der neut. Schriftkanon und Clemens“ neuznává, že by byl Klement vykládal ve spise Hypotyposeon také tyto listy.

¹⁾ 1. Klem., list Barnab., Pastýře Hermova, Apokalypsi Petr., Kázání Petr., Podání Matějovo.

²⁾ Orig. in Jos. hom. 7. 1. Origenes přirovnává tu knihy novozákonní k troubám, k jejichž zvuku padly zdi Jerišké.

³⁾ Orig. in Joan. V, 3 (M. 14, 188): *Πέτρος δέ, ἐρ ἡ οἰκοδομεῖται ἡ Χριστοῦ ἐκκλησία — μίαν ἐπιστολὴν ἠμολογομένην καταλέλουπεν ἔστω δὲ καὶ δευτέρων ἀκριβάλλεται γάρ. Τί δεῖ περὶ τοῦ ἀναπεσόντος λέγειν ἐπὶ τῆ στήθος τοῦ Ἰησοῦ, Ἰωάννον, ὅς εὐαγγέλιον ἐν καταλέλουπεν ἔγραψεν δὲ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν. — Καταλέλουπε δὲ καὶ ἐπιστολὴν πᾶν ὀλίγων στίχων ἔστω δὲ καὶ δευτέρων καὶ*

Svědectví to nikterak neseslabuje se okolností, že onen seznam zachován jest pouze v překladě, zdělaném od Rufina; neboť překlad tento jest správný, jakož svědčí shoda jeho i s citáty, jež Origenes ve svých spisech uvádí, i s jiným jeho výrokem, taktéž od Rufina v překladě zachovaným, ve kterém Origenes přirovnává učení Kristovo ke studním od Jakuba vykopaným, takto se proslovuje: *Pueri Isaac sunt Matthaeus, Marcus, Lucas et Joannes; pueri eius sunt Petrus, Jacobus et Judas; puer eius est et apostolus Paulus, qui omnes Novi Testamenti puteos fodiunt* ¹.

Také není na újmu řečenému svědectví Origenovu seznam knih, který Eusebius ze spisů Origenových sestavil, vyčítaje v něm spisy, jež Origenes uznával za kánonické. V seznamě tom pomíjí se sice mlčením list Jakubův a Judův, listy pak Žid., 2. Pet., 2. a 3. Jan. označují se jako pochybné. Že však Eusebius seznamu toho nepodal úplně, patrno z toho, že Origenes sám v různých spisech knihy ony jmenuje, neb jako biblické cituje ²), a že, jak z místa svrchu uvedeného patrno, Jakuba a Judu výslovně řadí k spisovatelům novozákonním.

Že by však i Pastýř Hermův a list Barnabášův v církvi alexandrijské čítán byl ke kánonickým, ze spisů Origenových nijak nejde. Užívá jich sice Origenes také a cení je velice; o Pastýři Hermově domnívá se docela, že snad jest inspi-

τρίτην, ἐπεὶ οὐ πάντες φασὶ γνησίους εἶναι ταύτας: Πλὴν οἷα εἰσι στίχων ἀμφοτέρων ἑκατόν.

¹) Hom. 13. in Gen.

²) List Jakubův cituje v Comment. in ep. ad Rom. lib. IV.: „Nec solus hoc Paulus in suis libris scribit; audi et Jacobum, fratrem Domini, similia protestantem, cum dicit: Qui voluerit amicus esse saeculi hujus, inimicus Dei constituetur. (Jac. 4, 4.) — List Judův uvádí v Comment. in Matth. tom. XIII.: *εἰ δὲ καὶ τὴν Ἰούδα πρόσκοτό τις ἐπιστολήν, ὁράτω...* A dále: *καὶ Ἰούδας ἔγραψεν ἐπιστολήν μὲν, πεπληρωμένην δὲ τῶν τῆς οὐρανόθεν χάριτος ἐρρωμένων λόγων, ὅστις ἐν τῇ προσημίᾳ εἶρηγεν: Ἰούδας Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου.* Viz též Comm. in ep. ad Rom. l. V. — List k Žid. uvádí ve spise de orat. c. 27; citovav tam list ke Korint., praví: „A v listě k Židům (dí): I byli jste potřebni mléka, nikoli pokrmu hrubšího. Každý zajisté, kdo mléko dostává, jest nezkušený v učení o spravedlnosti, neboť dítě jest. Ale pro dokonalé jest hrubý pokrm, kteří cvikem vycvičili smysly své k rozeznávání dobrého a zlého.“ (Viz Žid. 5, 12–14.) — 2. Pet. a 2. 3. Jan. viz svrchu uvedený citát z Orig. in Joan. V, 3.

rován; avšak věc tu uvádí nikoli jako podání církevní, nýbrž jako soukromé mínění svoje a připouští mínění opáčné. Pravíť o Pastýři: „Písmo toto vidí se mi velice užitečným a, jak m y s l í m, (ut puto) od Boha vdechnutým ¹⁾ (divinitus inspirata). A jinde d í o něm: „Ač-li se vidí, aby ten spis byl přijat ²⁾).

c) S Origenem shoduje se celkem i žák a nástupce jeho D i o n y s. A l e x., pozdější biskup v Alexandrii († 264). Pravost Apokalypse Janovy však uvádí v pochybnost, přičítaje ji jakémusi Janovi efesskému, presbyteru. Činí tak, aby tím spíše čeliti mohl proti Nepotovi a chiliastům, kteří učení své o tisícileté říši messianské na zemi opírali o Apokalypsi, vykládajíce si chybně některá místa její, jmenovitě 20, 6. Pochybnosti své odůvodňoval jednak růzností slohu a řeči, kterou se liší Apokalypse od ostatních spisů Jana evangelisty, jednak tím, že spisovatel Apokalypse udává několikrát jméno své, což Jan evang. nečiní ani v evangeliu ani v listech svých.

Nicméně mínění Dionysovo neujalo se ani v Alexandrii, ani na západě. Na východě však přidrželi se ho někteří (na př. v církvi jerusalemské) jmenovitě pro zbožnost a učenost, kterou vynikal Dionysius.

Z uvedených svědectví vysvítá tedy, že od časů Ireneových uznávány byly již všeobecně v církvi za kánonické tyto spisy: čtyři evangelia, Skutky apoštolské, 12 listů svatého Pavla (vyjma list k Filem. a Žid.), 1. Pet. a 1. Jan.; k těm pak že přistoupil záhy list k Filem., list Jakubův však a 2. Pet., 2. 3. Jan. a Jud. že na konci 2. a na počátku 3. stol. byly sice přijaty již ve mnohých obcích církevních, přece však neještě ve všech, list pak k Žid. a Apokalypse že jen od několika málo byly brány v pochybnost. List k Filem. totiž nepřipomíná se sice od Ireneae, ale byl přijat do překladu Pešittá a jmenován od Caja Římského a Tertulliana jakožto list Pavlův. Avšak pro 2. Pet. a 3. Jan. není před Origenem svědectví žádného přímého, vyjma ono nedosti jasné, jež podává

¹⁾ Comm. in ep. ad Rom. 16, 14.

²⁾ Hom. in Num. 8, 1: „Si cui tamen scriptura illa recipienda videtur.“ Podobně in Ps. 37. hom. 1. a jinde.

Can. Murat., pro list Jakubův jedině Pešittá, pro 2. Jan. toliko Ireneus, Can. Murat. a Klement Alex., pro list Judův pak jedině Can. Murat., Klement Alex. a Tertullian. Mimo to shledali jsme, že list k Židům, přes to, že ho uznává Klement Řím., Pešittá, Klement Alex., Theofil antiochijský, nepřipomíná se neb v pochybnost se bere od Ironea, Can. Murat., Caja, Tertulliana, Apokalypsi pak že počínaje od Papiáše a Justina muč. až k Nepotovi všichni přičítali apoštolu Janovi, avšak kolem polovice 3. stol. že Dionysius Alex. a po něm i někteří jiní na východě z kánonu ji vypustili jakožto spis, který prý ne od Jana apoštola, nýbrž od Jana prosbytera sepsán byl. Po celou však tu dobu, od doby apoštolské až do Dionysa nebylo nikoho, kdo by byl přímo popíral apoštolský původ a božský ráz některé knihy novozákonní. A to, co teprve po 200 letech uvedl proti Apokalypsi Dionysius Alex., jak v díle druhém ukážeme, nikterak není s to, aby zeslabilo starší svědectví o její pravosti.

§ 11.

Kánon Eusebiův.

(Od konce 3. stol. — do sněmu nicejského.)

Řečené názory o kánoně Nového Zákona trvaly skoro beze změny i koncem 3. a počátkem 4. století. Vysvitá to ze seznamu knih posvátných, který Eusebius, biskup v Caesarei palestinské († 340) zůstavil v církevních dějinách svých pod titulem *περὶ τῶν ὁμολογουμένων θειῶν γραφῶν καὶ τῶν μὴ τοιούτων* (H. E. III. 25. 26.) V seznamě tom, který sestavil na základě pilných studií dějepisných, vyčítá spisy, které až do jeho doby kolovaly v církvi jakožto knihy apoštolské, a se zřením k tomu, zda byly v celé církvi uznávány vždy za pravé, neb někde někdy v pochybnost brány, neb vůbec jakožto nepravé zavrhovány, dělí je na tři třídy ¹⁾.

¹⁾ Seznam či kánon Eusebiův zní takto: *Ἐβλόγον δ' ἐνταῦθα γενομένους, ἀνακεφαλαιωσάσας τὰς δηλωθείσας τῆς καινῆς διαθήκης γραφάς· καὶ δὴ τακτέον ἐν πρώτοις τὴν ἀγίαν τῶν εὐαγγελίων τετρακτὴν ὡς ἔπεται ἢ τῶν πράξεων τῶν ἀποστόλων γραφῆ· μετὰ δὲ ταύτην τὰς Παύλου καταλεκτέον ἐπιστολάς· αἷς ἕξῃς τὴν φερομένην Ἰωάννου προτέραν καὶ ὁμοίως τὴν Πέτρον κρωτέον ἐπι-*

Do p r v n í třídy klade *ὁμολογούμενα* (souhlasně uznáné), t. j. takové spisy, které byly vždy v celé církvi ode všech uznávány za svaté, či o jejichž vážnosti kánonické nepovstala nikdy žádná pochybnost. Čítá k nim: čtyři evangelia, Skutky apoštolské, všechny (čtrnáct, jak patrno z H. E. III. 3.) listy sv. Pavla, I. Pet., I. Jan. a Apokalypsi, ku které však přičiňuje poznámku: ač-li se tak vidí (*εἴγε φανεῖη*.)

Do d r u h é třídy řadí *ἀντιλεγόμενα* (popírané), t. j. spisy,

στολήν. ἐπὶ τοῦτοις τακτέον, εἴγε φανεῖη, τὴν ἀποκάλυψιν Ἰωάννου, περὶ ἧς τὰ δόξαντα κατὰ καιρὸν ἐκθροσόμεθα καὶ ταῦτα μὲν ἐν ὁμολογουμένοις.

Τῶν δὲ ἀντιλεγόμενων, γνωρίμων δ' οἶν ἡμῶς τοῖς πολλοῖς ἡ λεγόμενη Ἰακώβου φέρεται καὶ ἡ Ἰωῦδα. ἦμε Πέτρον δευτέρα ἐπιστολή, καὶ ἡ ὀνομαζομένη δευτέρα καὶ τρίτη Ἰωάννου, εἴτε τοῖς εὐαγγελιστοῖς τυγχάνουσαι. εἴτε καὶ ἕτερον ἡμωνύμιον ἐκείνην.

Ἐν τοῖς νόθοις κατατετάχθω καὶ Παύλου πράξεων ἡ γραφή, ὅτε λεγόμενος ποιμήν, καὶ ἡ ἀποκάλυψις Πέτρον καὶ πρὸς τοῦτοις ἡ φερομένη Βαρνάβα ἐπιστολή, καὶ τῶν ἀποστόλων αἱ λεγόμεναι διδασκαί· ἔτι δὲ ὡς ἔφην, ἡ Ἰωάννου ἀποκάλυψις, εἴγε φανεῖη, ἦν τινες, ὡς ἔφην, ἀφειποῦσιν, ἕτεροι δὲ ἐγχοῖνονσι τοῖς ὁμολογουμένοις. Ἠδη δ' ἐν τοῦτοις τινὲς καὶ τὸ κατ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον κατέλεξαν, ᾧ μάλιστα Ἑβραίων οἱ τὸν Χριστὸν παραδεξιόμενοι χαίρουσιν. Ταῦτα μὲν πάντα τῶν ἀντιλεγόμενων ἂν εἴη.

Ἄναγκαίως δὲ καὶ τούτων ὅμως τὸν κατάλογον πεποιήμεθα, διακρίνοντες τὰς τε κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν ἀληθεῖς καὶ ἀπλάστους καὶ ἀνωμολογημένας γραφάς, καὶ τὰς ἄλλὰς παρὰ ταύτας, οἷα ἐνδιαθήζους μὲν, ἀλλὰ καὶ ἀντιλεγόμενας, ὅμως δὲ παρὰ πλείστοις τῶν ἐκκλησιαστικῶν γνωσσομένας, ἵν' εἰδέναι ἔχοιμεν αὐτάς τε ταύτας, καὶ τὰς ὀνόματι τῶν ἀποστόλων πρὸς τῶν αἰρετικῶν προιφερομένας ἢτοι ὡς Πέτρον καὶ Θωμᾶ καὶ Μαθθία. ἢ καὶ τινῶν παρὰ τούτους ἄλλων εὐαγγέλια περιεχοῦσας ἢ ὡς Ἀνδρέου καὶ Ἰωάννου καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων πράξεις· ὧν οὐδὲν οὐδαμῶς ἐν συγγράμματι τῶν κατὰ διαδόχας ἐκκλησιαστικῶν τις ἀνὴρ εἰς μνήμην ἀγαγεῖν ἠξίωσεν. Πόρρω δὲ ποι καὶ ὁ τῆς γραφείως παρὰ τὸ ἀποστολικὸν ἀναλλάττει χαρακτήρ· ἦτε γνώμη καὶ ἡ τῶν ἐν αὐτοῖς φερομένων προαίρεσις, πλείστον ὅσον τῆς ἀληθοῦς δοθοδοξίας ἀπάδουσα, ὅτι δι' αἰρετικῶν ἀνδρῶν ἀναπλάσματα τυγχάνει, σαφῶς παρίστησιν. Ὅθεν οὐδ' ἐν νόθοις αὐτὰ κατακατέον, ἀλλ' ὡς ἅπαντα πάντα καὶ δυσσεβῆ παραιτητέον.

jež byly sice známy, jejichž apoštolský původ však brán byl od některých v pochybnost. Spisy tyto dělí opět ve dva poddíly:

α) v *ἀντιλεγόμενα, γνώριμα δὲ πολλοῖς* (popírané, avšak známé mnohým) t. j. spisy, které nebyly sice ode všech, přece však od mnoha církevních obcí uznávány za kánonické, jejichž apoštolský původ tedy byl alespoň pravděpodobný.

β) v *νόθα* či nepravé t. j. takové, které po soudě skoro obecném dostaly se místy neprávem do kánonu a jen od několika málo obcí za kánonické pokládány byly, jejichž původ apoštolský tedy byl pravděpodobný.

K oněm počítá list Jak., II. Pet., II. III. Jan. a Judův. K nepravým (*νόθα*) pak řadí apokalypsi sv. Jana s poznámkou *εἴγε φανεῖη*, Skutky Pavlovy, Pastýře, apokalypsi Petrovu, list Barnabášův, Učení Apoštolův, někteří pak i evangelium podle Židův.

Do třetí třídy klade *ἄποπι καὶ δυσσεβῆ* (nemístné či nepřipustné a bezbožné), t. j. spisy, které kolovaly sice mezi bludaři pode jménem spisů apoštolských, jež však v církvi nikdy od nikoho nebyly uznány za apoštolské. Čítá k nim evangelium Petrovo, Matějovo, Tomášovo, Skutky Ondřejovy, Janovy a jiných apoštolů.

Jak ze seznamu toho patrno, Eusebius řadí i list k Židům ke knihám obecně uznaným, ač přiznává, že v církvi římské neuznávali ho, domnívajíce se, že nepochází od sv. Pavla.¹⁾ Činí tak as proto, že pochybnost o pravosti jeho jen málo-které obce měly, a i ty že odložily ji, jakmile se dověděly, že uznali jej za pravý všichni na východě a přemnozí na západě.

Apokalypsi Janovu pak klade i mezi spisy za kánonické uznané (*ὁμολογούμενα*) i mezi nepravé (*νόθα*), připojuje pokaždé slova: *εἴγε φανεῖη*. Příčina jednání toho jest asi v tom, že Apokalypse po celá století uznávána byla v církvi celé za dílo apoštolské, a teprve od polovice třetího století že některé církve východní po příkladě Dionysia Alex. braly apoštolský

¹⁾ Eusebius H. E. 3, 3. M. 20. 217: Pauli quatuordecim epistolae notae sunt omnibus ac manifestae; scitu tamen dignum est, aliquos epistolam ad Hebraeos seposuisse, quod eam a Romana ecclesia Paulo abjudicari dicerent.

původ její v pochybnost. Eusebius proto, hledě ke starému podání a obecnému přesvědčení, byl nucen vřaditi ji mezi spisy obecně uznané. Přihlížeje však též k potomnímu smýšlení některých obcí východních a chovaje sám jakousi pochybnost o pravosti Apokalypse, poněvadž se mu zdálo, že hoví chiliasmu, chtěl i této pochybnosti dáti výraz a proto vřadil ji také mezi spisy nepravé. Nechtěje pak sám rozhodnouti, které mínění jest správné, přičinil poznámku *εἴγε φανεῖν*, ponecháváje tak čtenáři, aby sám rozhodnul, kterého mínění jest se přidržeti.

§ 12.

Proč některé knihy nebyly v prvních dobách cirkve přijaty hned do kánonu.

Jak z dosavadního pojednání patrno, některé knihy apoštolské nebyly přijaty hned mezi kánonické, a uplynula skoro čtyři století, než byly uznány všeobecně. Knihy ty nazývají se od 16. stol. také někdy druhokánonické (deuterokánonické), ač nevhodně. Jest jich těchto sedm: list k Žid., list sv. Jakuba, 2. sv. Petra, 2. a 3. sv. Jana, list sv. Judy, apokalypse sv. Jana.

Příčiny, proč nebyly hned všude přijaty, záležely jednak v nedostatku zřejmých známek apoštolského původu jejich, jednak v úzkostlivosti prvních křesťanů, kteří neuznali žádného spisu za kánonický, leč neklamné měli známky, že skutečně pochází od apoštolův, neb od nich jakožto svatý či inšpirovaný osvědčen jest.

Takové známky byly tři: svědectví křesťanské obce neb osoby, které apoštol spis svůj věnoval¹⁾, shoda s apoštolským

¹⁾ Jak již v § 8. podotknuto, odevzdávali apoštolé buď sami své spisy obcím neb osobám, pro něž je napsali, nebo posílali jim je po osobách spolehlivých, takže obce a osoby ty (první čtenáři) měly jistotu, že spisy ty vskutku apoštolské jsou a božskou vážnost mají; přesvědčení to uchovávali pak ústním podáním a veřejným předčítáním; u nich tedy bylo lze v pochybnostech nabyti bezpečného poučení o původě spisů, jakož dí Ireneus adv. haer. III. 4.: „Quid enim, et si de aliqua modica quaestione disceptatio esset, nonne oporteret in antiquissimas recurrere ecclesias, in quibus apostoli conversati sunt, et ab eis de praesenti quaestione sumere, quod certum et liquidum est?”

učením ¹⁾ a shoda s apoštolským slohem ²⁾). Ty nebyly však u všech spisů dosti zřejmy, neboť

a) list k Žid. nemá žádného věnování, ba neudává ani jména spisovatelova, jak to činí ostatní listy Pavlovy, také slohem liší se od ostatních listů sv. Pavla, a přicházejí v něm místa, o nichž myslili, že hoví bludům montanistickým a novatianským (jmenovitě Žid. 6, 4); není proto divu, že některé obce, zvláště na západě, nepřijaly ho do kánonu, dokavad nenabyly neklamného svědectví, že to skutečně list sv. Pavla jest; svědectví takového nemohly však nabyti hned o listě, který neudával, komu jest věnován.

b) Listy Jak. a Jud. nebyly věnovány ani obcím ani osobám určitým, nýbrž vůbec křesťanům ze židovství (maloasijským, palestinským); nebylo proto po delší dobu žádného zvláštního svědectví, ba ani zřejmého a šíře známého svědka pro apoštolský původ jejich. Když tedy listy ty dostaly se v opise jakožto listy apoštolské do krajín vzdálených od míst, do nichž byly od apoštolů původně poslány, nemohli se věřící v krajích těch přesvědčiti, že to jsou listy vskutku apoštolské, ba nevěděli ani, ke které obci církevní mají se obrátiti, aby nabyli o věci té jistoty. Nepřijali jich proto do kánonu, zvláště když, zkoumajše obsah a formu jejich, našli jakési, ovšem jen zdánlivé, nesrovnalosti, u listu sv. Jakuba totiž, že prý odporuje učení sv. Pavla, u listu sv. Judy pak, že v něm užito svědectví z apokryfní knihy Henochovy.

c) Druhý list Petřův byl sepsán pro několik obcí maloasijských nedlouho před smrtí sv. Petra, a to v době bouřlivé, kdy ještě zuřilo pronásledování Neronovo; dostal se tedy některým z adresovaných obcí zajisté až po smrti sv. Petra; a již ta okolnost byla s to, aby vzbudila u nich podezření, že list ten není pravý. Mimo to v listě neudává se osoba, po které byl poslán prvním čtenářům; nemohly proto obce jiné, dostavše list do rukou, dopátrati se vždy hned, kterým obcím byl přinesen nejprve, a proto také ne přesvědčiti se, zda list

¹⁾ Byliť přesvědčeni, že apoštolé, jsouce při konání úřadu řízení Duchem sv., nemohou si odporovati, ani když ústně hlásají, ani když písemně něco sdělují, a proto že není apoštolskou, inspirovanou ta kniha, jejíž obsah odporuje učení, které bylo uznáváno ode všech za apoštolské.

²⁾ Mělit apoštolé řeč a sloh tak zvláštní a rázovitý, že nebylo snadno napodobiti je tak, aby se to nepoznalo.

ten vskutku od sv. Petra jest. Pochybnosti vzniklé zvětšily se ještě, když, pozorující formu, seznali, že sloh kapitoly druhé liší se od slohu Petrova.

d) Listy 2. a 3. Jan. jsou spisy krátké, věnované, ne-li oba, alespoň 3. Jan. osobám soukromým, a vyjma 2. Jan. 10. neobsahují skoro ničeho, proč by byly při službách Božích předčítány neb od spisovatelů citovány. Nepřišly proto také v známost širší a tedy ani do kánonu, zvláště poněvadž spisovatel sám nazval se v nich pouze *πρεσβύτερος* — starším, a tak budil myšlenku, jakoby nebyl apoštolem.

e) Apokalypsis konečně jest obsahu tak temného, že neodvažovali se ji předčítati veřejně při službách Božích; mimo to chová místa, která, myslili, že hoví bludům chiliastickým, a má sloh, který nesrovnává se zcela se slohem Janovým.

Při žádném tedy spisu mezi svrchu jmenovanými nejeví se zcela zřejmě ony známky, jichž vyžadovali, než který přijali do kánonu. U některých ovšem vadily věci pouze nepatrné a překážky toliko domnělé; že však i ty stačily některým obcím, aby toho kterého listu apoštolského nepřijaly, není s podivem, pováží-li se, že běželo tu o věc důležitou, a že za prvních dob církve kolovalo mnoho spisů, které neprávem si přičítaly původ apoštolský a vážnost kánonickou.

Ale ačkoli spisy tak zvané deuterokánonické nebyly všude hned od počátku přijaty mezi kánonické, nebylo přece až do polovice 3. stol. mezi pravověrnými nikoho, kdo by je byl přímo zavrhoval jako nepravé neb nekánonické. Spíše všude tam uznávali je, kde dostali bezpečné svědectví o jejich původě. Poněvadž však nevníklo všude takové svědectví hned o spisech, které byly věnovány osobám soukromým neb poslány do krajin od působiště té které obce křesťanské vzdálených, neb adresou nedosti určitou opatřeny, místy nedověděli se hned o nich, a když se dověděli, nepřijali jich, leč dostali-li náležité svědectví a ujištění o apoštolském původě jejich.

Nicméně i z nich byl každý znám a uznáván od počátku alespoň tam, kam zaslán byl původně. Zde pak udržovalo se vědomí o původě a přesvědčení o vážnosti jeho, odtud, ač pomalu, šířilo se přece vždy dále. Některé z nich byly také předčítány při službách Božích, neb i citovány od spisovatelů církevních, až konečně připravila se cesta, aby byly uznány všeobecně.

§ 13.

Kánon N. Z. od 4. stol. až po naše doby.

Od polovice 4. stol. nastala v příčině kánonu Nového Zákona již úplná jednota po celé církvi, až na malé výjimky v krajích východních. Přispěl k tomu bezpochyby církevní sněm nicejský (325), na němž se sešli zástupcové celé církve jak západní, tak východní. Neučinil sice sněm ten žádného rozhodnutí dogmatického o knihách biblických, avšak účastníci sněmu sdělili si zajisté o nich navzájem církevní podání svých obcí a zapudivše tak pochybnosti, které někteří měli, přispěli k tomu, že i ty knihy byly ode všech uznány za apoštolské a božské, k nimž dosud zde onde jevila se nedůvěra. Na západě alespoň shledáváme již od té doby všude v kánoně všech těch 27 knih, které vyskytují se v něm za doby naší; na východě trvaly sice i po tom ještě tu a tam pochybnosti, buď jen o Apokalypsi, neb i o 2. Petr., 2. a 3. Jan., Jud., ale bylo to hlavně u těch, kteří se neúčastnili sněmu nicejského, jako u Cyrilla Jerus., Řehoře Naz.; v 5. pak a 6. st. přestaly i tam, tak že od 6. stol. po celé církvi západní i východní zavládla jednota úplná, zvláště když i na církevních sněmech všech 27 knih novozákonních prohlášeno bylo za inspirované a kánonické.

Dokladem k tomu jsou výroky a citáty sv. Otcův a spisovatelů církevních, prohlášení římských papežů a výnosy sněmů církevních. Tak, pokud se týká:

I. církve východní. Cyrill Jerusalemský († 386) podává v katechesi čtvrté knihy Písma sv. Nového Zákona jměnuje a božskými nazývá všechny naše knihy kánonické mimo Apokalypsi ¹⁾. Podobně činí sv. Řehoř Na-

¹⁾ Cyrill. Katech. 4: „Uč se též pilně od církve, které knihy jsou Starého Zákona a které Nového. Z knih nejistých (apokryfních — τῶν ἀποκρύφων) nečti ničeho; neboť neznáš-li těch, které jsou uznány ode všech za pravé, proč budeš se trápit nadarmo s knihami pochybnými (περὶ τὰ ἀγριβαλλόμενα). Čti písma božská . . . K Novému Zákonu patří pouze čtyři evangelia, ostatní jsou falešná (ψευδεπίγραφα) a škodná . . . Přijímej též Skutky dvanácti apoštolů, mimo to pak i sedm listů katolických: Jakuba, Petra, Jana a Judy, i čtrnáct listů Pavlových, pečť to všech a poslední dílo učeníků. Všecky ostatní polož v ně na místo druhé. A jak jsi slyšel, těch knih, jichž nečítá se v kostelích (ἐν ἐκκλησίαις), nečítej ani sám pro sebe.

zia n.¹⁾ († 389), Ῥῆθ οἱ Νῦς., sněm Laodicejský ²⁾ (kolem r. 360), kánony apoštolské ³⁾ (kán. 85), řecký záznam 60 knih kánonických⁴⁾,

¹⁾ Carm. 1, 1. 12:

Ματθαῖος μὲν ἔγραψεν Ἐβραίοις θαύματα Χριστοῦ,

Μάρκος δ' Ἰταλῆι, Ἰουκᾶς Ἀχαιῶδι.

Πᾶσι δ' Ἰωάννης, κήρυξ μέγας, οὐρανοφοίτης.

Ἐπειτα πράξεις τῶν σοφῶν ἀποστόλων.

Ἅεκα δὲ Παύλου τέσσαρες τ' ἐπιστολαί.

Ἐπὶ δὲ καθολικαί, ὧν Ἰακώβου μία,

Ἅεκα δὲ Πέτρον, τρεῖς δ' Ἰωάννου πάλιν.

Ἰούδα δ' ἐστὶν ἑβδόμη, Πάσας ἔχεις.

Ἐἴ τι δὲ τούτων ἐκτός, οὐκ ἐν γνησίαις.

²⁾ Can. 59. "Οτι οὐ δεῖ ἰδιωτικοῦς ψαλμοῦς λέγεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οὐδὲ ἀκανόνιστα βιβλία, ἀλλὰ μόνον κανονικὰ τῆς καινῆς καὶ παλαιᾶς διαθήκης . . . Can. 60. Τὰ δὲ τῆς καινῆς διαθήκης ταῦτα: εὐαγγέλια δ' κατὰ Ματθαῖον, κατὰ Μάρκον, κατὰ Ἰουκᾶν, κατὰ Ἰωάννην. Πράξεις Ἀποστόλων. ἐπιστολαὶ καθολικαὶ ἐπὶ τῷ Ἰακώβου ἁ. Πέτρον ἁ β', Ἰωάννου ἁ β' γ', Ἰούδα ἁ. Ἐπιστολαὶ Παύλου ἰδ' πρὸς Ῥωμαίους ἁ, πρὸς Κορινθίους ἁ β'. πρὸς Γαλάτας ἁ. πρὸς Ἐφεσίους ἁ, πρὸς Φιλιππησίους ἁ, πρὸς Κολοσσαεῖς ἁ; πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἁ β', πρὸς Ἐβραίους ἁ, πρὸς Τιμόθεον ἁ β', πρὸς Τίτον ἁ, πρὸς Φιλήμονα ἁ. — Tento seznam knih (can. 60.) kánonických jest však pochybný. Jak ze starších zpráv souditi lze, nevyskytoval se původně v dekretu synodním, nýbrž později, snad teprve po 6. stol., byl k němu připojen jakožto vysvětlení kánonu 59. Jak starobylá forma i obsah svědčí, nebyl však teprve nově vzdělán, nýbrž byl to některý starý seznam, pocházející z Malé Asie, a to bezpochyby z polovice 4. stol., a ten připojen k výnosu sněmu Laodicejského. Vyjadřoval by tedy smýšlení o kánonických knihách, jak je měly ve 4. stol. ve Frygii v Malé Asii.

³⁾ Kan. 85., který pochází as z počátku 5. stol., zní: ἔστω δὲ ἐμὴν πᾶσι κληροῖς καὶ λαϊκοῖς βιβλία σεβάσιμα καὶ ἅγια . . . τῆς καινῆς διαθήκης Εὐαγγέλια τέσσαρα, Ματθαίου, Μάρκου, Ἰουκᾶ, Ἰωάννου. Παύλου ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες, Πέτρον ἐπιστολαὶ δύο, Ἰωάννου τρεῖς, Ἰακώβου μία, Ἰούδα μία, Κλήμεντος ἐπιστολαὶ δύο καὶ αἱ διαταγαὶ ἐμὴν τοῖς ἐπισκόποις δι' ἐμοῦ Κλήμεντος ἐν ὅτιοις βιβλίαις προσπεφωνημένα, ἃς οὐ χρὴ δημοσιεύειν ἐπὶ πάντων διὰ τὰ ἐν αὐταῖς μυστικά, καὶ αἱ πράξεις ἡμῶν τῶν ἀποστόλων. (Čítá tedy neprávem za kánonické i listy Klementovy.)

⁴⁾ Pochází z počátku 7. stol., vyčítá 34 knih Starého a 26 knih Nového Zákona, pomlčuje o Apokalypsi, jmenuje spisy deuterokánonické i apokryfní.

a dle Amfilochia, biskupa Ikonského († kolem 380 neb 392), činili tak i mnozí jiní, ba někteří dle svědectví jeho brali v pochybnost i 2. Pet. 2. a 3. Jan. a Jud. ¹⁾)

Nicméně zdá se, že i u těchto spisovatelů byly řečené pochybnosti pouze theoretické. Neboť v praxi užívali jich podobně, jako jiných spisů kánonických i co se týká Apokalypse.

¹⁾ Carm. jamb.

*Κανὴς διαθήκης ὥρα μοι βίβλους λέγειν.
εὐαγγελιστὰς τέσσαρας δέχον μόνους
Ματθαῖον, εἶτα Μάρκον, ὃ Ἰουκῶν τρίτον
προσθεῖς ἀρίθμει τὸν Ἰωάννην, χρόνον
τέταρτον, ἀλλὰ πρῶτον ἔπει δογμαίων.*

.....
.....

*Λέχον δὲ βίβλον Ἰουκῶ καὶ τὴν δευτέραν.
τῆν τῶν καθολικῶν πράξεων ἀποστόλων.
Τὸ σκεῦος ἐξῆς προστίθει τῆς ἐκλογῆς.
τὸν τῶν ἐθνῶν κήρυγμα, τὸν ἀποστολὸν
Παῦλον, σοφῶς γράψαντα ταῖς ἐκκλησίαις
ἐπιστολὰς δις ἑπτὰ. Ῥωμαίοις μίαν,
ἣ γρηὶ σενάτευται πρὸς Κορινθίους δύο,
τὴν πρὸς Γαλάτας καὶ τὴν πρὸς Ἐφρεσίους, μεθ' ἧν
τὴν ἐν Φιλίπποις, εἶτα τὴν γεγραμμένην
Κόλοσσαεῦσι, Θεσσαλονικεῦσιν δύο,
δύο Τιμοθέω, Τίτῳ τε καὶ Φιλίμονι
μίαν ἐκατέρω καὶ πρὸς Ἑβραίους μίαν.
Τινὲς δὲ φασιν τὴν πρὸς Ἑβραίους νόθον,
οὐκ εἶ λέγοντες, γνήσιον γὰρ ἦ χάρις.
Ἐλεν τί λοιπόν: καθολικῶν ἐπιστολῶν
τινὲς μὲν ἑπτὰ φασιν, οἱ δὲ τρεῖς μόνως
χοῦναι δέχασθαι, τὴν Ἰακώβου μίαν,
μίαν δὲ Πέτρον τῶν τ' Ἰωάννου μίαν
Τινὲς δὲ τὰς τρεῖς καὶ πρὸς αὐταῖς τὰς δύο
Πέτρον δέχονται, τὴν Ἰούδα δ' ἐβδόμην,
τὴν δ' Ἀποκάλυψιν τὴν Ἰωάννου πάλιν
τινὲς μὲν ἐγκρίνουσιν, οἱ πλείους δὲ γε
νόθον λέγουσιν. Οὕτως ἀψευδέσις
κανὼν ἂν εἴη τῶν θεοπνεύστων γραφῶν.*

Tak činí Cyrill Jerusalemský ¹⁾, Řehoř Naz. ²⁾; Ondřej pak (5. st.) a Aretas (6. st.), biskupové caesarejští v Kappadocii, praví v komentářích, které napsali k Apokalypsi, že užili při nich výkladů, jež o té knize činil Řehoř Naz. Pouze církevní obec Antiochijská, zdá se, že zavrhovala úplně, jak Apokalypsi, tak 2. Pet. 2. a 3. Jan. a Jud. Neboť neužívá jich ani sv. Jan Zlatoústý († 407) ani Theodoret. A Leontius byzantský ³⁾ vytýká Theodoru Mops., rodáku antiochijskému, že zavrhl listy katolické. Taktéž Chrysostomus v „Synopsis“ Písma sv. pomíjí spisy ty mlčením.

Jinak však uznávaly se spisy ty všeobecně jak v Alexandrii, tak na východě vůbec. Svědkem toho jest ve 4. stol. Athanasius (Epist. fest. 39.), Didymus Slěpý, představený školy alexandrijské, sv. Methoděj, biskup v Tyru foenickém, sv. Epifanius, sv. Efrem syr., sv. Řehoř Nys., sv. Basilius, sněm ancyrský (314), kodex sinajský, který tím větší cenu má, poněvadž jest zajisté sepsán z rukopisů mnohem ještě starších; v 5. stol. je osvědčuje Cyrill Alex., kodex alexandrijský, kodex Efrema syr., Ondřej Caesarejský, v 6. st. Leontius Byz., syrský překlad filoxenský, překlad georgijský, určený pro obyvatele Kavkazu, Aretas Caesarejský, tak zvaná „Synopsis“ Athanas.

Ba svědectví vydávají jim i sekty východní, které v 5. a 6. století odloučily se od církve katolické. Ty všecky, až na Nestoriauy, uznávaly a uznávají celý kánon. náš, což důkazem, že již před rozkolem jejich tak pevné bylo na východě přesvědčení o pravosti a božském původě všech 27 knih

¹⁾ Srov. Apok. 1, 18 (Já jsem . . . živý, a byl jsem mrtvý, a aj, živ jsem na věky) s Cyr. 10, 4 (Mrtvým se jmenuje, nezůstává však mezi mrtvými, jako všci v podsvětí). Srov. též Apok. 1, 7 s Katechesí 13, 41. V Katechesi 15, 16 zdá se sice, jakoby Apokalypsi docela k apokryfním čítal, neboť praví: „Bude pak antikrist panovati toliko tři roky a půl. Nepravím to z listů apokryfních, nýbrž z Daniela.“ Avšak výrok ten nemůže se týkati Apokalypse, poněvadž uvedená slova nevyskytují se v ní. A mimo to i v této katechesi užívá ji v čísle 13. 22. 27.

²⁾ Praví v Orat. 42, 9: Jan učí v Apokalypsi . . . A Ondřej Caesarejský praví, že dle Řehoře bohoslovce jest inspirace Apokalypse věci nepochybnou.

³⁾ Leontii Byzant. c. Nestor. III. 14 (Migne 86. c. 1366): „Ipsam epistolam Jacobi et alias deinceps aliorum catholicas (Theodorus) abrogavit.“ Dle výkladu Kihnova Theodorus nezavrhnul všech listů katolických, nýbrž mimo Jakubův ještě 4 menší listy, I. Petrův tedy a I. Jan. uznal. (Kihn, Theod. von Mopsuet. und Junil. Afr. Freib. 1880, s. 64 a další.)

novozákonních, že již ničím nemohlo býti otřeseno, a tedy že ještě postupem 5. a 6. stol., ještě před synodou Trullskou, která je také uznávala, vymizely pochybnosti, které zde onde dříve měli o některých knihách.

Junilius, přijímám africký, vypravuje sice, že za doby jeho (6. stol.) trvaly dosud na východě pochybnosti o Apokalypsi ¹⁾, a Kosmas Indicopleustes tvrdí o Syrech, že Apokalypse i katolických listů nepřijali do kánonu ²⁾. Avšak tvrzení to, jak z předešlého patrně, nelze vykládati o všech Syrech, tím méně o křesťanech východních krajín vůbec. Platí jen o jednotlivcích a Nestorianech, kteří podrževše kánon, jaký mívali v Antiochii, nepřijali do něho ani potom Apokalypse a katolických listů deuterokánonických. I lze proto tvrditi, že v příčině kánonu Nového Zákona již nastal v 6. stol. celkem souhlas na východě, ba po celé církvi. Neboť

II. co se týká církve z á p a d n í, v ní byl již od sněmu nicejského uznáván celý kánon novozákonní, který máme nyní. Pouze o listě k Žid. jevila se jakási pochybnost, jmenovitě v církevní obci africké, jakož patrně z kánonu Momsenského či Cheltenhamského ³⁾ (pocházejícího z pol. 4. stol. a to z Afriky), který o listě k Žid. pomlčuje, ze sv. Jeronyma ⁴⁾, který nad-

¹⁾ De part. div. leg. l. 4: De apocalypsi apud Orientales admodum dubitatur.

²⁾ Topograph. VII. (Mign. 88, 373.) *Παρὰ Σύροις δὲ εἰ μὴ αἱ τορεῖς μόναι αἱ προγεγραμμένα ὄχι ἐδρίσκονται, λέγω δὲ Ἰακώβου, καὶ Πέτρου καὶ Ἰωάννου. αἱ ἄλλα γὰρ οὐτε κείνται κατ' αὐτοῖς.*

³⁾ Má jméno po Mommsenovi, který jej r. 1886 nalezl v knihovně Filipské u Cheltenhamu. Výčet knihy Starého Zákona s udáním počtu veršů jmenuje knihy Nového Zákona takto: Item indiculum novi testamenti

evangelia IIII, Matthaeum $\overline{\text{vr}}$ IIDCC (2700)

Marcus $\overline{\text{ver}}$ MDCC

Johannem $\overline{\text{vr}}$ MDCCC

Luca $\overline{\text{vr}}$ IIICCC (3300)

tiunt omnes versus X (10.000)

epistolae Pauli $\overline{\text{n}}$ XIII

actus aptorum $\overline{\text{ver}}$ IIDCC

apocalypsis $\overline{\text{ver}}$ MDCCC

eplae Johannis III $\overline{\text{ur}}$ CCCCL

una sola

eplae Petri II $\overline{\text{ver}}$ CCC

una sola.

⁴⁾ De vir. illustr. l. (M. 23. 609.)

sazuje praví, že list k Žid. od mnohých není přijat do kánonu, a poněkud i z Filastria ¹⁾, biskupa v Brescii, který sice bludařům vytýká, že Apokalypse a list k Žid. zavrhují, ale podivným způsobem sám pomlčuje o těch knihách, když vyčítá spisy, jež se mají v církvi (v kostele) předčítati.

Ale pochybnosti ty vymizely ještě ve 4. stol. Neboť nejen že sv. Jeronym, sv. Rufin († 410) a sv. Augustin uznávají všech 27 knih našich jakožto knihy Nového Zákona, i círk. sněm Římský ²⁾ (374 neb 382), Hipponský ³⁾ (393) a Kartha-

¹⁾ Philast. de haeres. 88: Propter quod statutum est ab apostolis beatis et eorum successoribus non aliud legi in ecclesia debere catholica nisi legem et prophetas et evangelia et actus apostolorum et Pauli tredecim epistolas et septem alias: Petri duas, Joannis tres, Judae unam et unam Jacobi, quae septem actibus apostolorum coniunctae sunt. — haer. 89: Sunt alii, qui epistolam Pauli ad Hebraeos non adserunt esse ipsius. — h. 40: Post hoc sunt haeretici, qui evangelium κατὰ Ἰωάννην et apocalypsin ipsius non accipiunt et, cum non intelligunt virtutem scripturae nec desiderant discere . . . in haeresi permanent pereuntes, ut etiam Cerinthi, illius haeretici, esse audeant dicere et apocalypsin ipsius itidem non beati apostoli Joannis evangelistae et apostoli, sed Cerinthi haeretici.

²⁾ Na sněmě tom vydán výnos o kánonických knihách, jenž pode jménem decretale papeže Damasa (366–384) znám jest a první část dekretu Gelasiova tvoří (Hefele, Concilieng., 2. Aufl. II. 618). O Novém Zákoně praví toto: Item ordo scripturarum Novi et aeterni Testamenti, quem catholica, sancta, Romana suscipit et veneratur ecclesia: id est evangeliorum libri IV, secundum Matthaem liber I, secundum Marcum liber I secundum Lucam liber I, secundum Joannem liber I. Item Actuum Apostolorum liber I. Epistolae Pauli apostoli numero XIV: ad Romanos epistola I, ad Corinthios epistolae II, ad Ephesios epistola I, ad Thessalonicenses epistolae II, ad Galatas epistola I, ad Philippenses epistola I, ad Colossenses epistola I, ad Timotheum epistolae II, ad Titum epistola I, ad Philemonem epistola I, ad Hebraeos epistola I. Item Apocalypsis Joannis liber I. Item canonicae epistolae numero VII: Petri apostoli epistolae II, Jacobi apostoli epistola I, Joannis apostoli epistola I, alterius Joannis presbyteri epistolae II, Judae Zelotis epistola I. Explicit canon Novi Testamenti. Ač tedy 2. a 3. Jan. přičítá jakémusi Janovi neapoštolu, přece i ty uznává za kánonické.

³⁾ Sněm tento přijal dekret synody římské (Damasův), jen že i 2. a 3. Jan. přičítá přímo Janovi apoštolovi. Zní takto: Item placuit, ut praeter scripturas canonicas nihil in ecclesia legatur sub nomine divinarum scripturarum. Sunt autem canonicae scripturae: Genesis, Exodus . . . Novi autem testamenti evangeliorum libri quatuor, actuum apostolorum liber unus, Pauli apostoli epistolae tredecim, eiusdem ad Hebraeos una, Petri apostoli duae, Joannis apostoli tres, Judae apostoli una, apocalypsis Joannis liber unus (Mansi, III., 924).

ginské (397 a 419) ¹⁾ prohlásily je všechny za kánonické, ba sněm Hipponský přikázal, aby mimo jmenované knihy kánonické (Starého i Nového Zákona) nic nebylo čteno v církvi pod jménem písem božských. Kánonický ráz všech těchto knih potvrdil též papež Innocenc I., kterýž v listě k Exuperiovi ²⁾, biskupu toloskému, všech 27 knih čítá k Novému Zákonu (405), a Gelasius (492—496), kterýž kánon Damasův obnovil s tou však změnou, že také 2. a 3. Jan. přímo přičítal Janovi apoštole, a Hormisdas (514—523), kterýž dekret Gelasiovův beze změny potvrdil. Panovala tedy od té doby skoro dogmatická jistota o tom, které knihy patří k Novému Zákonu. Výjimky byly již jen velmi řídké. Tak zdá se, že v 7. stol. vzali zase někteří v pochybnost Apokalypsi; neboť sněm Toloský (633) praví: *Apocalypsim librum multorum conciliorum auctoritas et synodica sanctorum praesulum Romanorum decreta Joannis evangelistae esse perscribunt et inter divinos libros recipiendum; (nyní schází něco, as toto: at nihilominus nonnulli illum respuunt) atque in ecclesia Dei praedicare contemnunt. Si quis eum deinceps aut non receperit, aut a Pascha usque at Pentecosten missarum tempore in ecclesia non praedicaverit, excommunicationis sententiam habebit.* Jakousi zvláštnost pak projevuje latinský kánon ze 6. neb 7. stol., který mimo 27 knih našich čítá k Novému Zákonu ³⁾ ještě jakousi knihu sacramentorum, a Jan Sarisberský, který jmenuje ještě patnáctý list sv. Pavla, totiž list k Laodicejským ⁴⁾. Avšak

¹⁾ Sněm Kart z r. 397 odděluje ještě list k Žid. od ostatních listů Pavlových, jako to činí uvedený sněm Hipponský (Mansi, Conc. III., s. 294), ale sněm z roku 419 nečiní již toho rozdílu, řka: *Pauli epistolae quatuordecim* (Mansi, Conc. IV., 430).

²⁾ Ad Exup Tolos. 7 (Mansi, III., 1041): *Item novi testamenti evangeliorum libri IV, apostoli Pauli epistolae XIV, epistolae Joannis III, epistolae Petri II, epistola Judae, epistola Jacobi, Actus apostolorum, Apocalypsis Joannis.*

³⁾ O Novém Zákoně praví: *De novo (testamento) apostolorum libri: XIV epistole (sc. Pauli), Petri duo, Johannes III, Jacobi et Judae singule, apocalypsis uno, Actus apostolorum uno, evangelia libri IIII, sacramentorum uno. De novo sunt libri viginti octu.*

⁴⁾ Jan Sarisb. ep. 143: *Epistolae Pauli quindecim sunt, uno volumine comprehensae, licet sit vulgata et fere omnium communis opinio non esse nisi quatuordecim: decem ad ecclesias, quatuor ad personas, si tamen illa, quae ad Hebraeos est, connumeranda est epistolis Pauli, quod in praefatione eius adstruere videtur doctorum doctor Hieronymus, illorum dis-*

mínění to bylo soukromým, a nikdo nepřidržel se ho. A tak nerušil již potom nikdo oné jednoty, která nastala v církvi v příčině kánonu Nového Zákona. Proto také po delší čas nebylo o něm učiněno žádného výnosu více, až teprv v 15. stol., kdy papež Eugen IV. a sněm Florentský nově potvrdili kánonickou vážnost všech 27 knih v dekretě k Armenům, když běželo o návrat monofysitů do církve katolické.

V 16. stol. však porušil jednotu tu kardinal Kajetán (Thomas de Vio), který uznáv 2. Pet. zcela za přípustný a pomlčev o Apokalypsi, tvrdil, že z (ostatních pěti) knih deuterokanonických nelze bráti důvodů pádných. Taktéž reformátoři obnovili tehdy pochybnosti, které v dobách starých měli někteří o knihách. Proto sněm Tridentický učinil výnos ¹⁾, ve kterém potvrdiv církevní podání o kánoně, dogmaticky určil a co do počtu i do rozsahu vymezil kánon jak Starého tak i Nového Zákona, vypočítav a prohlásiv za kánonické všechny ty knihy Starého i Nového Zákona se všemi částkami, jak se vyskytují ve Vulgatě a vysloviv vyobcování z církve nad tím, kdo by jich neuznal. Výrok ten obnovil sněm Vatikánský ²⁾ r. 1870.

---

solvens argutias, qui eam Pauli non esse contendebant. Ceterum quinta decima est illa, quae ecclesiae Laodicensium scribitur, et licet, ut ait Hieronymus, ab omnibus explodatur, tamen ab apostolo scripta est: neque sententia haec de aliorum praesumitur opinione, sed ipsius apostoli testimonio roboratur; meminit enim ipsius in epistola ad Colos.

¹⁾ Conc. Trid. de canon. scripturis, sess. IV.: Sacrorum vero librorum indicem huic decreto (de canonicis scripturis) adscribendum censuit (s. synodus), ne cui dubitatio suboriri possit, quinam sint, qui ab ipsa Synodo suscipiuntur. Sunt vero infrascripti Testamenti Veteris: Genesis . . . Testamenti Novi Quatuor evangelia, secundum Matthaeum, Marcum, Lucam et Joannem; Actus Apostolorum a Luca evangelista conscripti; quatuordecim epistolae Pauli apostoli: ad Romanos, duae ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, duae ad Thessalonicenses, duae ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebraeos; Petri apostoli duae, Joannis apostoli tres, Jacobi apostoli una, Judae apostoli una, et Apocalypsis Joannis apostoli. Si quis autem libros ipsos integros, cum omnibus suis partibus, prout in ecclesia catholica legi consueverunt, et in veteri vulgata latina editione habentur, pro sacris et canonicis non susceperit, et traditiones praedictas, sciens et prudens, contempserit, anathema sit.

²⁾ Conc. Vatic. sess. III. c. III. Veteris et Novi testamenti libri . . . prout in eiusdem (Tridentini) Concilii decreti recensentur . . . pro sacris et canonicis sunt habendi.

*

Tak uznána výrokem neomylným božská a kánonická vážnost jejich a konec učiněn pochybnostem o vážnosti té které knihy biblické u katolíka pravověrného.

§ 14.

Knihy církevní či vzdělávací.

V prvních dobách církve sepsali též někteří mužové apoštolští po většině ve formě listů spisy vzdělávací a poslali je těm kterým obcím, aby tam byly předčítány k utvrzení víry a ušlechtění mravů. Spisy tyto dostaly se později v opisech také k jiným obcím a byly tam čteny též. Nazývaly se proto *ἀναγιγνωσκόμενα* = čtené (= jež se čtou) neb knihy církevní. Byl to zejména tak zvaný list Barnabášův, listy sv. Klementa Řím., sv. Ignáce muč., list sv. Polykarpa, Učení dvanácti apoštolů, Pastýř Hermův.

1. List Barnabášův v části první (dogmatické) dokazuje, že Zákon Starý pozbyv platnosti, neváže křesťanů (k. 1—17), v části druhé (mravoučné) podává různá pravidla života křesťanského, jednáje o dvou cestách, cestě světla a temnosti (k. 18—21). O autoru jeho není známo nic bezpečného; neboť on sám ani neudává svého jména, ani nepřikládá si vážnosti apoštolské. Klement Alex. však (Strom. II. 6, 7, 18; V. 8, 10, a j.), Origenes (De princip. III. 2, 4; C. Celsum 1, 63), Eusebius (H. E. III. 25), sv. Jeronym (De vir. illust. 6; Comm. in Ezech. 43) přisuzují jej sv. Barnabášovi; podobně činí Js. Voss, El. Dupin, Cave, Le Nourry, Gallandi, Rosenmüller, Gieseler, Henke, Möhler, Alzog, Roerdam, Franke, Sprinzl, Freppel, Nirschl, B. Jungmann, Sam. Sharpe; jiní však snad správněji upírají mu jej (Natalis Alex., Ceillier, Hefele, Braunsberger a j. v.) a kladouce váhu na některé důvody vnitřní (že totiž autor listu vyslovuje se o starozákonních zřízeních způsobem tak podceňujícím, jakým by se byl sv. Barnabáš jakožto rodilý Žid nebyl vyslovil, a že v k. 16. praví: Dříve než jsme Bohu uvěřili . . . byli jsme domem plným modloslužebnosti), přisuzují jej obyčejně některému křesťanu egyptskému, a to z pravidla křesťanu obrácenému z pohanství. Ale i oni uznávají zcela právem starobylost jeho, kladouce původ jeho

jedni ke konci I. st. (Weizsäcker, Ramsay do doby Vespasiánovy, Funk, Bardenhewer, Belser, Hilgenfeld, Ewald do doby Neronovy), jiní do počátku neb alespoň do první třetiny 2. st. (Hefele, Sušil, Harnack a j.)

2. Sv. Klement u Řím. přisuzují se dva listy ke Korintským. Pravým jest však pouze první, psaný kolem r. 97 za tím účelem, aby se urovnaly roztržky, které byly vznikly v Korintě. Vylučuje příčinu i škodnost oněch různic, vyzývá křesťany tamní ku pokání, pokoře a pokojnosti, a v krásných porovnáních jedná obšírně o budoucím z mrtvých vstání a posledním soudě.

Druhý list připisovaný sv. Klementu není formou svou listem, nýbrž (jak ukázalo se, když byl Bryennios r. 1873. našel v jedné kodexu Konstantinopolském celý rukopis jeho) homilií, která byla sepsána kolem polovice 2. st. Dle Harnacka ¹⁾ byla homilie tato konána v Římě a odtud kolem r. 170 (za Sotera) poslána do Korintu s jakýmsi listem průvodním, dle Bardenhewera ²⁾ však (jakož i dle Zahna a Lightfoota) byla konána i sepsána v Korintě a odtud dostala se zároveň s prvním listem sv. Klementa některým obcím jiným, náhled to, který více se zamlouvá, poněvadž není příkladu, že by některá obec byla posílala obci jiné ku povzbuzení kázání, které u ní bylo konáno. ³⁾

3. Sv. Ignátiovi muč. připisuje se několik listů napomínacích, jež vydány jsou ve dvou recensích řeckých, kratší a delší, a v jedné syrské, která však jest pouze výtahem z kratší recense řecké. Kratší recense obsahuje 7 listů, delší 15. Pravé jsou však jen ty, které se vyskytují v recensi kratší, totiž: list k Efeským, k Magnesianům, ke Trallským, k Římanům, k Filadelfským, k Smyrňanům a ku Polykarpovi. Sv. Ignác

¹⁾ Harnack, Chronologie I, s. 438—450.

²⁾ Bardenhewer, Geschichte der altchristl. Litteratur I, s. 107—110.

³⁾ Oba listy tyto jsou zachovány v řeckém originale (v kodexu alex. z 5. stol. a v kodexu Jerusalemském z r. 1056, který, jak řečeno nad čarou pod 2. a5., objevil r. 1873 Bryennios) a v překladě syrském v rukopise z r. 1170, chovaném nyní v universitní knihovně v Canterbury. První list sv. Klementa zachován jest také ve starém překladě latinském, zdělaném nejspíše již ve II. stol. a to v rukopise z 11. stol., který našel G. Morin v klášterní knihovně ve Florennesu v Belgii.

napsal je kolem r. 110, když byl vezen do Říma k smrti mučnické. ¹⁾

4 Sv. Polykarp, biskup Smyrnenský, napsal několik listů křesťanským obcím i jednotlivým osobám. Z nich však zachoval se pouze jeden, a to list k Filippenským, který napsal kolem r. 111, pohnut byv k tomu žádostí Filippenských, aby jim poslal listy Ignatiovy. V něm podává Polykarp různá naučení a napomenutí k životu křesťanskému a konání povinností jednak pro Filippenské křesťany vůbec, jednak pro jednotlivé strany zvlášť. ²⁾

5. Učení dvanácti apoštolů (*Ἰδοαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων*) podává katechumenům v prvních šesti kapitolách předpisy mravní, zejména též druhdy tak oblíbené učení o dvou cestách (cestě světla a temnosti či života a smrti), které bylo obsaženo nejspíše o sobě již ve spise jiném ³⁾ a odtud čerpáno jak od autora listu Barnabášova, tak od autora Učení apoštolů. Potom jedná o přípravě ke křtu (k. 7—10) a připojuje některé předpisy církevní a liturgické (k. 11—16). Klement Alex. (Strom. 1, 20) uvádí je pod jménem *γραφή* (písmo), Eusebius (H. E. 3, 25) řadí je ke knihám nekánonickým (*νόθοις*), Athanasius (Ep. fest. 39) pak ke spisům, které sice ke kánonu nepatří, jichž četba však jest užitečna katechumenům. Sepsána jest nejspíše v Palestině neb v Syrii (dle Harnacka

¹⁾ Viz Funk, Die Echtheit der Ignatianischen Briefe, Tübingen 1883. Völter, Die Ignatianischen Briefe, auf ihren Ursprung untersucht. Tübingen 1892. Harnack, Chronologie I, 381—400. Bardenhewer, Geschichte der altchristlichen Literatur I., 119—146. Zahn, Ignatius von Antiochien, Gotha 1873.

²⁾ Pravost listu tohoto brali někteří v pochybnost (Volkmar, Hilgenfeld), později uznavše jej tvrdili alespoň po příkladě Ritschlově, že byl porušen; rozhodně pak hájili pravosti i neporušenosti jeho Zahn, Funk a Lightfoot ve spisech o sv. Ignatiovi svrchu uvedených a to s takovým úspěchem, že nyní nevystupuje již nikdo proti jejich pravosti. Srovnej Ritschl, Die Entstehung der altkatholischen Kirche. 2. Auflage. Bonn 1857. S. 584—600. Volkmar, Epistolam Polycarpi Smyrnaei genuinam, subjuncta interpolatione Ignatiana, recensuit. Turici 1885. Hilgenfeld, Der Brief des Polycarpus an die Philipper v Zeitschrift für wissenschaft. Theol., Bd. 20 (1886), S. 180—206.

³⁾ Že učení „o dvou cestách“ bylo původně o sobě a ho použito i od autora listu Barnabášova i od autora Učení apoštolů, ukazuje obšírně Hennecke v Zeitschrift für die neuest. Wissenschaft, r. 1901 (II.), s. 58—72, pod názvem: Die Grundschrift der Didache und ihre Recensionen.

v Egyptě); kdy bylo napsáno, není jisto, záleží v té příčině na tom, zda list Barnabášův, který nejen také obsahuje učení o dvou cestách, nýbrž i v jiných částech s Učením apoštolů příbuzný jest, závisí na Učení apoštolů, aneb Učení na listě Barnabášově. Ti, kteří se drží náhledu druhého, kladou původ Učení apoštolů mezi r. 120—160 (Bryennios) neb mezi 131—160 (Harnack), ti pak, dle nichž list Barnabášův spočívá na Učení apoštolů, kladou sepsání Učení toho do počátku 2. polovice 1. st. (Cornely) aneb před dobu Neronovu či před r. 96 (Funk, B. Jungmann, Bardenhewer, aneb i do počátku 2. st. Zahn do r. as 110). Rukopis však spisu tohoto nebyl až do nejnovější doby znám žádný. Teprve r. 1873 našel Filotheus Bryennios¹⁾ jeden v Konstantinopoli, a to v kodexu z r. 1050, ve kterém byly též rukopisy dvou listů sv. Klémenta Řím. a listu Barnabášova. Učení apoštolů mělo v něm nadpis: *διδαχὴ κυρίων διὰ τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῖς ἔθνεσι* a bylo vydáno tiskem od Bryennia r. 1883 v Konstantinopoli pod názvem *διδαχὴ τῶν ἀποστόλων*. Později vydali je též jiní tu v řeckém originále, tam i v latinském neb jiném překladě.²⁾ Řecký rukopis onen chová se nyní v Jerusalemě v knihovně řeckého patriarchatu.

6. Pastýř Hermův má své jméno odtud, že v něm dává poučení anděl v podobě pastýře. Obsahuje tři díly či knihy: Vidění, přikázání, podobenství. V díle I. zjevuje se Hermovi u viděních církev v podobě paní a nejprve vyzývá ku pokání, potom předpovídá hrozné pronásledování, jemuž však lze ujíti opravdovým pokáním. V díle II. a III. vystupuje (také u vidění) anděl v podobě pastýře, a v díle II. dvanácti přikázáními povzbuzuje k různým ctnostem a varuje před neřestmi,

¹⁾ Tehdy byl professorem vyšší školy patriarchální v Konstantinopoli, později stal se metropolitou v Serrae, na to v Nikomedii.

²⁾ Majocchi, La dottrina dei dodici apostoli. Documento della chiesa primitiva pubblicato nel suo testo originale conversione (latina) e commentario. Milano 1885, ed. II. Modena 1887. Funk, Doctrina duodecim apostolorum. Tubingae 1887. Minasi, La dottrina del Signore pei dodici apostoli bandita alle genti, detta la dottrina dei dodici apostoli. Versione, note e commentario. Roma 1891. Srovn. Funk, Die Doctrina apostolorum. Tübingen, v Theol. Quartalschrift, roč. 1884, s. 381—402. Zahn, Forschungen zur Geschichte des neutest. Kanons und der altkirchl. Litteratur III., s. 278—319 (Leipzig 1884). Ehrhard Alb., Die altchr. Litteratur (Strassburger Theol. Studien, B. 1, S. 43—47). Harnack, Chronologie I., 428—438. Bardenhewer l. c. 76—86.

v díle III. pak podává v desíti podobenstvích různá naučení mravní. Spisovatelem jmenuje se Hermas, jimž jedni ¹⁾ rozumějí vrstevníka sv. Pavla v Římě žijícího (Řím. 16, 14), jiní ²⁾ s hledem ke zlomku Murat. (ř. 73—76) bratra papeže Pia I. (139—154), jiní ³⁾ jakéhosi vrstevníka sv. Klementa Řím. Správný však jest as náhled druhý, že totiž autorem byl Hermas, bratr Pia I., ale tak, že nepsal celého díla najednou, nýbrž po částech, v dobách od sebe poněkud odlehlých, použiv snad v díle prvním jakéhosi spisku staršího, části ty pak v jeden celek spojil kolem r. 140. — V rukopisech zachován jest nejen text řecký, nýbrž i dvojí překlad latinský a jeden aethiopský. Nejlepší vydání řeckého textu obstaral Funk. ⁴⁾

Vzdělávací spisy tyto nebyly určeny tak k veřejné, jako spíše k soukromé potřebě, a doporučovaly se zejména katechumenům, kterýmž z opatrnosti nepodávalo se ještě Písma sv. Avšak v některých obcích předčítali je pro vzdělávací obsah jejich při službách Božích podobně jako knihy apoštolské, ba místy připojovali je pro pohodlí ke knihám biblickým, kladouce je s nimi do jedné a téže sbírky, jednoho a téhož kodexu.

Okolnost ta byla příčinou, že dosti záhy — v 2. a 3. st. — ppletli si někteří knihy církevní s knihami biblickými a myslíce, že všecko to jest knihou biblickou či kánonickou, co se předčítá při službách Božích, pokládali je také za kánonické, zvláště když viděli je v jedné sbírce, v jednom kodexu s knihami apoštolskými. Tak na př. apoštolské Canones (can. 85)

¹⁾ Ve starší době skoro všichni, zejména již Origenes, Eusebius, sv. Jeronym, po r. 1740, kdy objeven Zlomek Murator., jen někteří, zejména Gallandi, Möhler Nirschl.

²⁾ Hefele, Ant. Řehák, Funk, B. Jungmann, Brill, Harnack.

³⁾ Ewald, Caspari, Th. Zahn, Peters, Sušil — Někteří, popírajíce jednotnost spisu, pokládají jej za kompilaci ze dvou neb i tří spisů starších (Thiersch, Hilgenfeld), ale neprávem, jakož byl ukázal Link (Die Einheit des Pastor Hermae, 1888) a Baumgärtner (Die Einheit des Hermaebuch, 1889) veda důvody dílem z jednotnosti řeči a úmyslu, dílem z jednotnosti způsobu vyjadřovati se a z jednotnosti celé situace. (Viz Harnack, Chronol., s. 260.)

⁴⁾ Opera patrum apostolicorum, 5. ed., t. I., Tubingae. V českém překladě vydal všechny jmenované spisy vzdělávací až na Učení dvanácti apoštolů Fr. Sušil r. 1874 nákladem Dědictví sv. Prokopa pod názvem: Spisy sv. Otcův apoštolských.

čítají k Novému Zákonu listy sv. Klementa, katalog Klérmontský (Catal. Claromontanus) pak list Barnabášův a Pastýře Hermova.

Aby se omyl ten napravil, kde povstal, a podobným omylům pro budoucnost se zabránilo, oddělovali spisovatelé církevní od polovice druhého a od 3. st. knihy církevní přesně od knih kánonických i od knih apokryfních či podvržených, udávající spolu rozdíl, který mezi nimi jest. Tak již Zlomek Murat. připouští sice, aby Pastýř Hermův čítán byl soukromě, nikoli však, aby četl se veřejně při službách Božích. Eusebius počítá Pastýře Hermova, list Barnabášův, jakož i Skutky Pavlovy (Acta Pauli), Apokalypsi Petrovu ke knihám nepravým (νόθα) či nekánonickým, avšak rozeznává je od knih bludařských, jež zove nepřipustnými a bezbožnými. Sv. Athanasius dopouští katechumenům čísti Učení apoštolů (διδαχὴ τῶν ἀποστόλων) a Pastýře, nikoli však knihy apokryfní¹⁾ (sepsané od bludařů). A Rufin tvrdí, že z knih církevních nelze bráti důkazů ku potvrzení pravd náboženských.²⁾ Také ve všech ostatních seznamech knih biblických vylučují se řečené knihy z kánonu a prohlašují se toliko za přípustné ku čtení soukromému. Sněm Laodicejský pak (kolem r. 360 v can. 39.) přímo zakázal čísti v kostelích knihy nekánonické (ἀκανόνιστα). Tak objasnily se zase názory o kánoně, pokud kde byly zažemněny z příčin svrchu řečených.

¹⁾ Athan. Epist. festiv. Vypočítav v listě tom knihy kánonické, dí *ἀς ὅτι ἐστὶ καὶ ἕτερα βιβλία τούτων ἕξωθην, ὃς κανονίζόμενα μὲν, τετελεσμένα δὲ παρὰ τῶν πατέρων ἀναγνωσκεισθαι τοῖς ἄρτι προερχομένοις καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν εὐσεβείας λόγον. Σοφία Σολομῶνος καὶ σοφία Σειράχ, καὶ Ἑσθήθ καὶ Ἰουδίθ καὶ Τοβίας καὶ διδαχὴ καλουμένη τῶν ἀποστόλων καὶ ὁ ποιμήν.*

²⁾ Ruf. Expos. symb. apost. c. 38, vyjmenovan knihy kánonické, praví: *Sciendum tamen est, quod et alii libri sunt, qui non canonici sed ecclesiastici a majoribus appellati sunt, ut est Sapientia Salomonis... In Novo vero Testamento libellus, qui dicitur pastoris sive Hermetis; qui appellatur Duae viae vel iudicium Petri; quae omnia legi quidem in ecclesiis voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem fidei ex his confirmandam. Ceteras vero scripturas apocryphas nominarunt, quas in ecclesiis legi noluerunt. Haec nobis a Patribus, ut dixi, tradita.*

§ 15.

Knihy apokryfní.

Jako již před Kristem byly napodobovány knihy starozákonní a vydávány za svaté, tak dělo se po Kristu též ve příčině knih Nového Zákona. Byly spisovány knihy ve formě evangelií a jiných knih apoštolských, opatřovány v nadpisech jmény apoštolů, ba i samého Krista a vydávány za inspirované. Knihy ty jmenují se apokryfní či apokryfy.¹⁾

¹⁾ Proč užito o nich jména apokryfní (skryté, od řec. ἀποκρύπτω – skrývám), vykládá se různě. Nejspíše však přijalo se jméno to z obyčeje řeckého. Řekové totiž, podobně jako i jiní národové pohanští, měli knihy, jimž připisovali původ božský. Ty uchovávali kněží pečlivě ve chrámech, v tak zvaném adyton, a nepřipouštěli k nim nikoho, leč osoby zasvěcené. Proto nazývali je ἀπόκρυφα βιβλία (ukryté knihy). Tak na př. náboženské spisy Foiničanů slovou Φοινίκων ἀπόκρυφα βιβλία (Suid. Lex. s. v. Φερεζίδης, Eudocia 976, ed. Flach 720), Frygův „reconditi libri“ (Timotheus ap. Arnob. adv. Gent. 5, 5). Později zhotovovali i magové, čarodějové, zaklínači a různí podvodníci knihy, jež podobnými nadpisy opatřovali, přičítajíce je bohům neb osobám mythickým a tvrdíce, že z nich čerpali své umění a svou moc. Něco podobného stalo se také u židů. V posledních stoletích před Kristem totiž Therapeuti, sekta egyptských židů, honosili se dle Philona spisy, o nichž tvrdili, že pocházejí od patriarchů. Také židovští magové, čarodějí a zaklínači odvozovali své umění ze spisů, jež přičítali Šalomounovi (Jos. Flav. Antiqu. 8, 2, 5), Mojžíšovi (Plin. H. N. XXX., 1; Apul. de Magia c. 90) a Abrahamovi (Jul. Firmicus, Mathes 3. p. 46, 47). Mimo to ujalo se již dříve mezi lidem domnění, že kněží mají vedle knih kánonických ještě jiné knihy posvátné, jež před lidem ukrytají a z nichž vyšší poznání čerpají. Okolností těch použili někteří podvodníci a zpracovavše knihy, v nichž o patriarchích a jiných osobách biblických vyličovali různé smyšlenky a báje, většinou z pohanství vzaté, vydávali je za knihy svaté, v nichž prý podává se tajemné ono učení, v apokryfních či skrytých knihách obsažené. A víra, že jsou takové knihy, pohnula mnohé, že ty knihy uznali za pravé, ač jini poznali, že jsou nepravé a podvržené. Tak stalo se, že slovo apokryf dostalo význam knihy nepravé či podvržené. Křesťané dávali jméno to knihám, které přičítaly si neprávem původ apoštolský, nespojovali s ním však hned výtky, že by knihy tak nazvané byly škodlivé a pro nauku svou zavržení hodné, nýbrž projevovali toliko, že jsou to knihy vyložené z veřejného užívání při bohoslužbě (Orig. in Math. t. 10, 18; t. 17, 35). Brzy však spojovali s jménem „apokryfní“ také význam „bludařský, víře neb mravům škodlivý“. Někteří spisovatelé (sv. Jeronym) rozuměli jim též knihy, jejichž původ nebyl znám (anonymní, aneb které pocházely od jiných spisovatelů, než udával nadpis jejich (pseudepigrapha), a to tím spíše, poněvadž se domnívali, že příčinou, proč jméno spisova-

Jsou tedy novozákonní apokryfy ony knihy, které formou a celou úpravou svou zhusta i tituly svými vydávaly se za apoštolské, inspirované, nejspíše jimi. Byla pak sepsána apokryfní evangelia, apoštolské skutky, listy a učení, apokalypse či zjevení.

Většinu jich zdělali bludaři, kteří vidouce, jak voliké vážnosti požívají mezi věřícími knihy apoštolské, chtěli pod jménem apoštolských spisů snáze šířiti mezi věřícími spisy své a tím i učení svoje. Některé však sepsali také křesťané pravověrní, ač nepovážliví, a to většinou za účelem dobrým, k tomu totiž, aby k ušlechťení a vzdělání mravů přispěli svými spisy, v nichž uložili zbožné legendy, někdy však jen proto, aby vyhověli lidské zvědavosti, toužící seznat podrobněji jmenovitě skrytý život Páně, než jak jej vyličují evangelia kánonická. Dějpravný i naukový obsah čerpali jedni i druhí ze spisů kánonických Nového Zákona, zvláště z evangelí a Skutkův apoštolských, ale pouštějíce příliš uzdu své obrazivosti neb i strannictví, protkali jej po způsobě romanopisců četnými příběhy smyšlenými, dobrodružnými, ba i nedůstojnými, a pokud se týká bludařů, vpravili do něho (do dějin a výroků Ježíše Krista neb apoštolů) více méně bludnou nauku svou.

Jména spisovatelů těch nejsou známa. Žádný však z nich nepomyslel zajisté na to, že by jednáním svým křivdil tomu, komu spis svůj podvrhoval; spíše myslil, že přispívá k jeho uctění. Vždyť i pohanští spisovatelé kladli mužům vynikajícím do úst řeči, jichž oni nikdy neměli (na př. Plato Sokratovi).

Počet apokryfů byl veliký, jakož stěžuje si již Ireneus.¹⁾ Většina jich zanikla však úplně, jiné zachovaly se pouze ve zlomcích větších neb menších; celých zbylo jen několik. Ponevadž však v době nejnovější některé byly nalezeny,²⁾

---

telovo se zatajuje, jest nějaká nepoctivost. Ba někteří čítali k apokryfům i deuterokánonické knihy starozákonní, pokud totiž, majíce pochybnost o jejich pravosti, nepřipouštěli jich k veřejnému předčítání. Vždy tedy spojovali s výrazem apokryfní význam nekánonický. Protestanté užívají o apokryfech výrazu pseudografy; apokryfy pak rozumějí knihy Starého Zákona, které katolíci nazývají deuterokánonickými.

¹⁾ Iren. Proti kacířství (Adv. haer.) I, 20, 2: Mimo to uvádějí (stoupenci gnostika Marka) nesmírné množství podvržených a nepravých písem, která oni sami slátali na zaražení nerozumných, pravdivá písma neznajících.

²⁾ Evang. Petrovo, Apokalypse Petrova a j. Většinu zachovaných spisův apokryfních Nov. Zák. vydali: Thilo, Codex apocryphus N. T.

jest naděje, že také v budoucnosti některé se ještě objeví.

Pro dějiny církevního kánonu jsou potud důležité, pokud spočívajíce na kánonických knihách Nového Zákona, je předpokládají a tak nepřímou dávají svědectví té které knize novozákonné. Uvedeme zde pouze nejdůležitější.

A. Apokryfní evangelia.

Nejstarší evangelia apokryfní sahají až do první polovice 2. stol., z těch vypisovala některá nejen mládí, nýbrž i veřejný život Ježíše Krista (na př. evang. podle Hebrejův). Pozdější vypravují pouze o některých zjevech (pravdivých neb smyšlených) ze života Páně a to buď o jeho původě a dětství, aneb o jeho umučení a sestoupení do předpekli.

I. Bez bludařské tendence alespoň v nynější formě své jsou tato :

1. Protoevangelium¹⁾ Jakubovo (Jacobi), které vypravuje o životě Panny Marie — její narození, vychování ve chrámě, zasnoubení, zvěstování, návštěvě u sv. Alžběty — jakož i o narození Pána Ježíše, o příchodě mudrcův a vraždě dítek betlemských, při níž prý Jan byl podivuhodným způsobem zachován, Zachariáš však usmrčen. Připomíná se nejprve od Origena (in Math. 10, 17), a to pod titulem *βίβλος Ἰακώβου*. Že by ho byl použil také sv. Justin a Klement Alex., jak se do-

---

Lipsiae 1832; Tischendorf, Acta apostolorum apocrypha, Lipsiae 1851; Evangelia apocrypha, Lips. 1853; Apocalypses apocr., Lips. 1866; Hilgenfeld, Nov. Test. extra can., fasc. IV. ad 2. Lipsiae 1884; Lipsius, Acta apost. apocr., Lipsiae 1891; M. Rh. James, Apocrypha anecdota. A collection of thirteen apocryphal books and fragments, now first edited from manuscripts. Cambridge 1893. (Texts and Studies, ed. by J. A. Robinson, vol. II. n. 3.) Ser. II. tamtéž r. 1897. (Texts and Studies. vol. V. n. I.) Bonnet, Passio Andreae, Acta Andreae et Matthiae, Passio Bartholomaei, Acta Joannis, Lipsiae 1898; Giles, Codex apocr. N. T. The Uncanonical Gospels, 2. voll. Lond. 1852; Wright, Contributions to the Apocr. Litterat. of the New Test. London and Edinburgh 1865. Hennecke, Neutest. Apokryph., deutsch, Tübingen 1903.

¹⁾ Protoevangelium nazván jest spis tento poprvé v tištěném vydání basilejském z r. 1552. Dříve slul knihou (*βίβλος*), dějinami (*ιστορία*), vypravováním (*διηγήσεις*), slovem (*λόγος*). Autor sám nazývá je dějinami a dává si jméno Jakub pravi, že je napsal v Jerusalemě po smrti Herodově (kap. 25). V dekretě Gelasiově slove evangelium Jacobi Minoris.

mnívá Zahn ¹⁾ a Trenkle, ²⁾ o Justinovi i Bardenhøwer ³⁾, není pravděpodobno; neboť ty věci, ⁴⁾ ve kterých se s ním stýkají řečení Otcové, spočívají spíše na společném prameni (dílem ústním podání, dílem záznamě nějakém písemném), z něhož čerpal i autor Protoevangelia, než na tom, že by byli Protoevangelia použili Justin a Klement. Sepsáno jest před koncem 2. st. od některého křesťana ze židovství, který, soudíc z jeho neznalosti poměrů palestinských a bohoslužebného řádu jerusalemského, bydlel mimo Palestinu, nejspíše v Egyptě neb v Malé Asii. Účelem autorovým bylo hlavně vytknouti ustavičné panenství Marie Panny. Přeháněje však, vložil do dějů biblických různé smyšlenky i nedůstojné. Při líčení dějů těch (biblických) použil evangelií kánonických sv. Matouše a sv. Lukáše (někdy doslovně i v celých verších), ba i evangelia sv. Jana.

Dle Hilgenfelda, ⁵⁾ Harnacka ⁶⁾ a j. není spis tento jednotný, nýbrž složen jest z různých a to dle Harnacka, ze tří částí samostatných, které povstaly v dobách nestejných, a to a) z vypravování o narození a životě Marie až do jejího zasnoubení, b) z vyličení narození Kristova, podaného od Josefa (apokryf Josefův) a c) z apokryfu Zachariášova. Ačkoliv však náhled ten dosti se zamlouvá vzhledem k tomu, že v kap. 18. počíná náhle vypravovati Josef, nelze přece souhlasiti s ním s bezpečností, neboť onu změnu slohu lze vyložiti tím, že autor Protoevangelia sám nalezl již ono vypravování Josefovo v některém záznamě a je doslovně přijal do svého spisu. ⁷⁾

¹⁾ Geschichte des Neutest. kan. II., 776—779.

²⁾ Einl. in das N. T. 831.

³⁾ Geschichte der altchristl. Litteratur, s. 405—406.

⁴⁾ Zpráva totiž o popsání lidu v Palestině (Protoev. 17, 1 a Dialog. 78), o Kristově narození v jeskyni (Protoev. 18 a 21, Dialog. 78), okolnost, že ke slovům „a nazveš jméno jeho Ježíš“, jež řekl anděl k Panně Marii (Luk. 1, 31), přidává i Protoev. (kap. 11) i Justin (Apol. I., 33) slova: „Nebot on vysvobodí lid svůj od hříchů jejich,“ jež dle Mat. 1, 21 řekl anděl k Josefovi, jakož i poznámka, že Maria i po porodu, byvši prohlédnuta, shledána jest paunou (Protoev. 20 a Klem. Strom. VII. 16, 93).

⁵⁾ Hilgenfeld, Krit. Unters. 1860, str. 154. Histor. Krit. Einl. in d. N. T., str. 152. Zeitschrift für wissenschaftl. Theol. 1865, str. 339, 1867, str. 87.

⁶⁾ Harnack, Chronologie, str. 600.

⁷⁾ Conrady v čas. Stud. und Krit. 1889, s. 728 (Das Protev. Jacobi in neuer Beleuchtung) dokazuje jednotnost spisu. S ním souhlasí Belser, Einl. in d. N. T., s. 802.

2. *Evangelium Tomášovo* (Thomae) neb podle Tomáše (secundum Thomam) v nynější podobě své vyličuje bez bludařské tendence dětství Ježíše Krista, vetkávajíc do něho různé smyšlenky nechutné a nedůstojné. Zachovalo se ve čtyřech recensích nestejně velikých — dvou řeckých (kratší a delší), jedné latinské a jedné syrské. Žádná z nich však nepodává znění původního; neboť původně obsahovalo evangelium to názory bludařské (Eusob. II. E. 3. 25, 6.), bylo v užívání u gnostiků Naassenských (Philosoph. V. 7.), obsahovalo 1300 stichů či řádek (Niceph. katal. stichometr.) — mnohem více tedy, než nejdlejší recense zachovaná, a jak se zdá, líčilo nejen mládí, nýbrž i veřejný život Ježíše Krista. V původní formě své bylo sepsáno před koncem 2. st., jakož patrně z toho, že je připomíná již Hippolyt (Philosoph 5, 7) a Origenes (Hom. I. in Luc.); později však, ve 3. neb 4. st. bylo zkráceno a přepracováno jednak se zřením ke kánon. evangeliu Matoušovu a Lukášovu, jednak vynecháním míst bludařských. Spisovatel sám nazývá se Tomášem Israelitou.

3. *Evangelium o dětství Spasitelově* (arabské, *Evang. infantiae Salvatoris arabicum*) líčí způsobem legendárním dětství Kristovo od jeho narození až do jeho pobytu ve chrámě jerusalémském ve 12 letech. Sepsáno bylo původně v jazyce syrském s použitím Protoevangelia Jakobova a evang. Tomášova, jakož i kánonického evangelia sv. Matouše a sv. Lukáše, a to nejspíše ve stol. 5 v Syrii, později pak, ještě před 7. st., přeloženo jest do arabštiny.¹⁾ Zvlášť oblíbeno bylo u syrských Nestorianův a koptických monofysitů. Zachováno jest v jednom syrském a několika arabských rukopisech.

4. *Evangelium o narození Panny Marie* (de natiuitate Mariac) vypisuje na základě kánon. evangelia sv. Matouše a sv. Lukáše s použitím Protoevangelia Jakobova a evang. Pseudo-Matoušova (viz níže) narození, mládí, zasnoubení Panny Marie a zvěstování narození Ježíše Krista. Sepsáno jest v 5. st. hlavně za tím účelem, aby se uctila Panna Maria.

5. *Dějiny Josefa tesaře* (Historia Josephi fabri lignarii) pojednávají o sv. Josefu od jeho zasnoubení se s Pannou

¹⁾ Text arabský s překladem latinským vydal nejprve Jind. Sike (v *Utrechti* 1697), v novější době Thilo. Pouze latinský překlad vydali Fabricius, K. Schmidt, Tischendorf.

Marií až do jeho smrti, udávající mimo jiné nepravdy, že Josef pojal Marii jako vdovec 90letý, máje z prvního manželství čtyři syny a dvě dcery. Sepsány jsou jazykem koptickým nepochybně v 5. st., a to od některého křesťana egyptského, který hověl chiliasmu,¹⁾ a jak se zdá, byl monofysitou; později přeloženy jsou do arabštiny, kterýžto text byl i s překladem latinským vydán po prvé od G. Wallina r. 1722 v Lipsku. Soudíc ze chvalořečení, kterým se tyto dějiny počínají i končí, sloužily, jako dosud u schismatických Koptů, k účelu liturgickému, aby totiž byly předčítány o svátku sv. Josefa, který byl u Koptů záhy, snad nejdříve, svěcen. Josefa nazývají sice otcem Pána Ježíše podle těla (k. 2. a 17.), ale jen v tom smyslu, že byl jeho pěstounem, neb otcem legálním; neboť že Pán Ježíš byl počat z Ducha sv. způsobem nadpřirozeným, to praví se v nich výslovně.

6. *Evangelium Nikodemovo*. Pod tímto názvem vyskytá se od doby Karla Vel. dílo složené ze dvou spisů zcela samostatných, z nichž každý koloval původně o sobě, a jež Tischendorf ve svém vydání apokryfních evangelí zase od sebe oddělil. První ze spisů těch jsou *Acta* neb *Gesta Pilati* (Úřední spis Pilátův), které jednájí o Kristově odsouzení, smrti, pohřbu a nanebevstoupení, shodující se v hlavních událostech s evangeliemi kánonickými, ale vkládající do nich mnoho zázraků a okolností smyšlených. Sepsány jsou ve 4. st. nejspíše k tomu konci, aby čelily proti pohanským Aktům Pilátovým, složeným mezi r. 307—313 na potupu křesťanství. První zmínku o nich činí Epifanius. (*Haer.* 50, 1.) Připomíná již sice sv. Justín Akta Pilátova,²⁾ a také Tertullián³⁾ i Eusebius (*H. E.* 2, 2) předpokládají, že Pilát zaslal Tiberiovi úřední zprávu o odsouzení Kristově. Ale byť i předpokládání jejich spočívalo na pravdě, zpráva ona není totožná s našimi apokryfními Akty Pilátovými, jak myslí Tischendorf, Kaulen a j. soudíce, že apokryfní Akta Pilátova byla sepsána již v první polovici 2. st.,

¹⁾ Praví v kap. 26: „Manebit (corpus Josephi) integrum et incorruptum usque ad convivium mille annorum.“

²⁾ *Apolog.* I, 35: „Že se to tak stalo, můžete se dověděti z akt za Piláta Pontia vedených.“

³⁾ *Apologeticum* 21, 7: „To vše o Kristovi Pilát, i sám již dle svého svědomí křesťan (t. j. přesvědčen o jeho nevině), císaři tehdejšímu Tiberiovi vzkázal.“

neboť at pomlčíme o tom, co praví Cornely, ¹⁾ že není vůbec pravděpodobno, aby byl apokryfní spis tento pokládán kdy za úřední zprávu Pilátovu, on nebyl v žádném kodexu nade-psán slovem *ἄκτα*, jehož užívá sv. Justin, nýbrž slovem *ὑπομνήματα* (paměti) neb *διηγήσεις* (vypravování), a svou formou i svým obsahem pokazuje k době pokonstantinské. — Druhý ze spisů, z nichž skládá se evangelium Nikodemovo, jest *Σεστούπενί Κριστοῦ εἰς τὰ πεκαί* (Descensus Christi ad inferos) ve kterém dva synové Simeonovi, Lucius a Carinus, vstavše s Kristem z mrtvých, podávají k vyzvání velekněží zprávu o tom, jak Kristus byl do pekel sestoupil, ďábla přemohl a duše spravedlivých odtud do ráje vyvedl. První zmínku o něm činí Eusebius Alexand. v 5. st. ²⁾

¹⁾ Intr. I., 222.

²⁾ Akta Pilátova jsou v některých kodexech opatřena jedním neb dvojím úvodem. V prvním jmenuje se jakýsi Ananiáš (Aeneáš), vrstevník císaře Theodosia a Valentiniána, překladatelem spisu, pravě, že jej našel v rukopise hebrejském a odtud do řečtiny přeložil. V druhém úvodě označuje se jako spisovatel textu hebrejského Nikodem. Obojí udání jest nepravé a jen k tomu konci učiněno, aby poukazováním k hebrejskému originalu a tím ke starobylosti spisu, jakož i jménem Nikodemovým dodalo se spisu vážnosti. — Vyskytují se pak Akta Pilátova ve dvou recensích řeckých, v překladě koptickém na listech papyrusových z 5. st. (ve zlomcích), v překladě arménském nejspíše z 5. stol. a latinském z 5. neb 6. stol. Sestoupení do pekel vyskytuje se v jedné recenzi řecké a ve dvou latinských. Mimo to byly spisy ty ve středověku (když již spojeny byly pod jménem evangelia Nikodemova v jeden celek) přeloženy neb zpracovány také do jiných jazyků, zejména anglosaského, gelského, německého, francouzského, českého, ruského a j. Viz J. Polívka, „Evang. Nikod. v literaturách slovanských“ v Časop. Mus. král. čes. 1890, str. 255—275, a 1891, str. 94—101.

S evangeliem Nikodemovým souvisí více méně některé listy a zprávy podvržené, které byly složeny později v dobách rozličných; jsou to:

a) List Pilátův k císaři Tiberiovi, v němž se omlouvá, že odsoudil Krista nevinného (Tischendorf, *Evang. apocr.*, s. 433).

b) list Pilátův k císaři Klaudiovi (Tiberiovi), v němž podává krátkou zprávu o Kristově smrti a vzkříšení (řecky i latinsky ve Skutcích Petra a Pavla; Lipsius, *Acta apost. apocr.*, p. 135, latinsky též v *Descensus ad inferos*, Tisch., *Ev. apocr.* p. 413);

c) list Pilátův k Herodovi a Herodův k Pilátovi, ve kterých si navzájem vykládají příčiny, proč přijali křesťanství (v syrském rukopise nalezen a vydán od Wrighta v Londýně 1865).

d) Anafora Pilátova či úřední zpráva, kterou podal Pilát císaři Tiberiovi o odsouzení, usmrcení a vzkříšení Kristově a jeho zázracích (Tischendorf, *Evang. apocr.*, s. 435).

II. S tendencí bludařskou více méně vytknutou byla tato:

1. Evangelium podle Hebreův či hebrejské neb nazarejských. Bylo zpracováno samostatně s použitím evangelia Matoušova a snad i Lukášova a Janova, a to tak, že některé věci z evangelia Matoušova byly vynechány, jiné změněny, jiné k nim přibájeny. Sepsáno bylo kolem r. 140 ne-li dříve, a to v aramejštině písmem hebrejským čtverhranným¹⁾; později však, nejspíše koncem 2. st. přeloženo jest do řečtiny. Poněvadž se podobalo velice kánonickému evangeliu Matoušovu, bylo od některých pokládáno za prvopis sv. Matouše a požívalo veliké vážnosti.²⁾ Užívali pak evangelia toho bludaři Nazarejští a starší (pravému křesťanství bližší) Ebionité, jež však Bardenhewer má za totožné s Nazarejskými (Gesch. der altchristl. Literatur, s. 382.) Zachováno jest pouze v několika zlomcích, jež připomínají neb uvádějí Klement Alex.,

e) Podání (Paradosis) Pilátovo, které vylučuje, jak Pilát, byv pro ne-spravedlivý nález svůj odsouzen k smrti, učinil pokání a byl přijat i se svoji manželkou Proklou do nebe (Tischendorf l. c. str. 449).

f) Smrt Pilátova (Mors Pilati) vypravuje, kterak Tiberius, pohlédnuv na obraz Kristův, vytisknutý na rouše Veroničíně, byl ihned uzdraven z těžké nemoci, a kterak Pilát, byv pro svůj nález nad Kristem odsouzen k smrti, sám se usmrtil (Tischendorf l. c., str. 456).

g) Vypravování (Hyfégésis) Josefa z Arimathie, v němž Josef, vylíčen Kristovo zatčení, odsouzení, usmrcení a pohřeb, sděluje, kterak sám potom od židů byl uvězněn, od Krista však vysvobozen, a kterak lotr kající byl vzat do ráje (Tischendorf l. c., str. 435).

h) Pomsta Spasitelova (Vindicta Salvatoris) vypisuje v hrubém odporu s dějinami, kterak Titus, vladař v Libyi, byv věrou v Krista uzdraven od hnusné rány v obličeji, vytáhnul s Vespasianem proti Jerusalemu, aby potrestal ty, kteří Krista usmrtili, a kterak vyvrátiv Jerusalema, Annáše a Kaifáše dal ukamenovati, Piláta v Damašku uvěznil, a odebrav se pak do Říma, uvedl Veroniku k císaři Tiberiovi, aby císař byl uzdraven od malomocenství pohledem na obraz Kristův, který byl vytisknut v rouše Veroničíně (Tischendorf l. c., 471).

¹⁾ Hieron. Dial. adv. Pelag. 3, 2: „Chaldaico quidem syroque sermone, sed hebraicis litteris scriptum est“

²⁾ Sv. Jeronym sám, který viděl dva exemplary jeho, jeden v syrské Beroei (Aleppo) u Nazarejských, druhý v knihovně, založené od Pamfila v Cesarei palestinské, nazývá je někdy hebrejským prvotextem (ipsum hebraicum) evangelia Matoušova (De vir. illustr. c. 3. Comm. in Matth. ad 2, 5), ač z pravidla přesně je rozeznává od kánonického evangelia sv. Matouše. Nazývá je tak někdy zajisté jedině pro velikou onu podobnost, kterou mělo s pravým evangeliem Matoušovým.

Origenes, Eusebius a zvláště sv. Jeronym. Jak zlomky ty ukazují, některé přídavky v evangeliu tom byly zcela nevinné, jiné však povážlivé, na př. když ve zlomku uvedeném od Origena (in Joan. 2, 6.) a Jeronyma (In Ezech. 16, 13; In Isai. 40, 12) klade Kristu do úst slova: „Moje matka, Duch svatý, vzala mě za jeden z mých vlasů a nesla mě na vysoký vrch Tábor,“ anebo když ve zlomku u Jeronyma (Adv. Pelag. 3, 2) dí: „Hle, matka Páně a bratři jeho pravili jemu: Jan Křtitel křtí na odpuštění hříchů; pojďme a dejme se pokřtiti od něho. I řekl jim: V čem prohřešil jsem se, abych šel a byl pokřtěn od něho? Leč snad že to, co jsem řekl, jest nevědomost.“ Proto ačkoliv používá ho i Klement Alex. (Strom. 2, 9. 45) i Origenes, nečítají ho přece k evangeliim kánonickým, jakož patrně již z toho, že Klement nepřikládá mu vážnosti rozhodné, nýbrž řadí jej ku Platonovi a k apokryfnímu spisu Podání Matějova, a že Origenes (In Matth. 15, 14) praví o něm: *Scriptum est in evangelio quodam, quod dicitur secundum Hebraeos, si tamen placet alicui suscipere illud non ad auctoritatem* (t. j. ne tam, kde běží o to, aby se křesťanská pravda autoritativně potvrdila), *sed ad manifestationem propositae quaestionis* (t. j. kde běží o to, aby se vysvětlila věc, o níž se jedná).¹⁾

2. Evangelium sv. Petra. Připomíná je již Origenes (in Matth. 10, 17), Eusebius (H. E. III., 3, 2.) a Jeronym (De vir. ill. 1.) Jinak však nebylo o něm do nejnovější doby známo nic, leč že dle Origena pokládalo tak zvané bratry Páně za dívky Josefovy z nějakého manželství prvního, že dle Eusebia Sofronius, biskup v Antiochii Syrské (kol r. 200) prozkoumav je, odsoudil je jakožto spis, který vedle mnoha věcí dobrých obsahuje také věci nepravé ve smyslu učení dokétův (Euseb. H. E. VI., 12.) a že Eusebius, sv. Jeronym i dekret Gelasiův čítali je zřejmě ke spisům nekatolickým neb apokryfním (*ἄποκα καὶ δισσεβῆ*). V nejnovější době (v zimě r. 1886–87) však byl nalezen (v Akhmimě, starém to Pentapoli hornoegyptském) zlomek z něho, který vyličuje větší část utrpení Kristova a jeho vzkříšení. Líčení to jest sice sestaveno s použitím všech evangelií kánonických, ale zbarveno velice ve smyslu názorů gnostických doketů protižidovských. Spisovatel jeho

¹⁾ Hieron. Comm. in Matth. ad 12, 13: „Vocatur a plerisque Matthaei authenticum.“

vydává se sice za apoštola Petra, nazýváje se Šimonem Petrem, bratrem Ondřejovým, byl to však nějaký stoupenec gnostické sekty východních Valentiniánů, který spis svůj napsal v Syrii, nejspíše v Antiochii, a to krátce před polovicí 2. stol. Zda obsahovalo zprávy z celého života Kristova, není jisto, ač s hledem ku poznámce o Josefovi a bratřích Páně pravděpodobno.¹⁾

3. Evangelium podle Egyptanů v (*το κατ' Αἰγυπτίων εὐαγγέλιον*) tak zvané proto, poněvadž ho bylo mezi Egyptany zvláště užíváno. Připomíná je již Origenes (in Luc. 1.), Klement Alex. (Strom. III., 9, 63; 13, 92 a j.), Hippolyt (Ref. 5, 7) a Epifanius (Haer. 62, 2). Zachováno jest však z něho pouze několik veršů, které uvedl Klement Alex.²⁾ Zděláno jest ve

¹⁾ V transkripci uveřejnil rukopis Akhmimský nejprve I. Bouriant v „Mémoires publiés par les membres de la mission archéologique française au Caire“ (1892, sešit 9). Facsimile vydal Lods v Paříži roku 1893 (L'Évangile et l'apocalypse de Pierre, publiés pour la 1re fois d'après les photographies du manuscrit de Gizéh), též O. v. Gebhardt v Lipsku r. 1893 (Das Evangelium und die Apokalypse des Petrus). V českém překladě uveřejnil jej s předchozí úvahou J. Sýkora, „Evangelium a Apokalypse sv. Petra“ v Časop. katol. duchovenstva r. 1894, str. 65, 154.

²⁾ Zahn, Geschichte d. nt. K., s. 634. — Zdá se však, že z evangelia podle Egyptanů jest také onen malý zlomek ze 3. stol., který v zimě r. 1877—78 našli arabští venkované ve Fajjum, a který nyní chová se ve Vidni v rakouském museu pro umění a průmysl pod č. 541, byv tam dán od arcivévody Rainera. Zní takto: πάντες ἐν ταύτῃ τῇ νκτὶ σκαυδαλισθήσεσθε (ἐν ἐμοί) κατὰ τὸ γραφέν πατάξω τὸν ποιμένα καὶ τὰ πρόβατα διασκορπισθήσονται. Εἰπόντος δὲ τοῦ Πέτρου καὶ εἰ πάντες, οὐκ ἐγώ, ἔφη Ἰησοῦς· ὁ ἀλεκτρῶν δις κοκκύξει καὶ σὺ πρῶτον τρις ἀπαρνήσῃ με. (Viz Belser, Einl., S. 789—790.) Bickel však myslí, že jest to zbytek jednoho z oněch předkánonických záznamů života Ježíše Krista, o nichž se zmiňuje sv. Lukáš v evang. 1, 1 (Zeitschrift für kath. Theologie, Bd. 9 (1875), s. 498—504, a v Mittheilungen aus der Sammlung der Papyrus Brzherzog Rainer, Bd. I., 1886 - 1887). Bardenhewer pak (Gesch. d. altchristl. Litter. I., 378), hledě k nepatrnému rozsahu řečeného zlomku, tvrdí, že nelze s jistotou přisuzovati jej některému známému evangeliu apokryfnímu, ježto prý možno, že to jest volný citát z Mat. 26, 30—34 neb z Mak. 14, 26—30, aneb zbytek z nějaké homilie neb ze spisu jiného. — Harnack (Chronol. s. 616...) tvrdí, že také slova 2. listu sv. Klementa ke Korint. 12, 2 (Sám Pán, byv od někoho otázan, kdy přijde království jeho, odvětil: Když dvě bude jedno a vnější bude vnitřní, když mužské se ženskou ani muž ani žena) jsou citátem z apokr. evang. podle Egyptanů, kde se sděluje (právě v zlomku zachovaném), kterak Pán Ježíš, byv otázan

smyslu učení gnostikův enkratických s použitím evangelia sv. Matouše a sv. Marka, a to nejspíše kolem r. 150. Užívali ho egyptští enkratité (Strom. III., 9, 63—66) a východní Valentiniani (Klem., Epit. e Theod. 67); Naassenští opírali o ně své učení o jakosti lidské duše (Hippol. Refut. 5, 7.), Sabelliáni pak svůj modalistický názor o božské Trojici (Epif. Haer. 67, 2.)¹⁾

4. Výpovědi Ježíšovy (λόγια Ἰησοῦ) či Zlomek Behneský jest 7—8 výrokův, uvedených jakožto výpovědi Pána Ježíše, které byly r. 1897 nalezeny u Behnesu, starém to Oxyrhynchu v Dolním Egyptě, na listě papyrusovém, 15 cm. dlouhém a 9 cm. širokém, psány v jazyce řeckém mladším písmem majuskulním bez přízvuků, bez přídechů a bez znamení rozdělovacích, a to na 42 řádcích (na každé straně po 21) 15—20tipísmenných.

Výpovědi ty jsou: ²⁾

od Salome, dokavad budou lidé umíratí, mimo jiné odpověděl: *ὅταν γένηται τὰ δύο ἐν καὶ τὸ ἕρρεν μετὰ τῆς θηλείας οὔτε ἕρρεν οὔτε θῆλυ* (když dvě bude jedno a mužské se ženskou ani muž ani žena). Ale neprávem tak soudí. Nebof zachovaný zlomek směřuje k tomu, aby ukázal, že teprve tehdy nastane království Boží na zemi v pravdě, kdy askesí enkratickou přestane rozdílnost pohlavní a tím i manželství. V 2. Klem. 12, 2 však ukazuje se, že příchod království Božího projevuje se tím, že příjetím křesťanství spojují se v jednotu dva dosud oddělené díly lidstva, židovstvo a křesťanství, jakož i tím, že spojuje se mužské se ženským, totiž Kristus s církví.

¹⁾ Viz Schneckenburger, Ueber das Evangelium der Aegypten (Bern 1834), Belsler, Einl., s. 786—791.

²⁾ V řeckém textě znějí takto: a. *καὶ τότε διαβλέψεις ἐμβαλεῖν τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδεθροῦ σοῦ*. V témže znění vyskytá se výrok tento u Luk. 6, 42. U sv. Matouše (7, 5) jest sice také, ale místo *τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ* stojí tam *ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ* (z oka).

b. *λέγει Ἰησοῦς Ἐὰν μὴ νηστεύσητε τὸν κόσμον. οὐ μὴ εὔρητε τὴν βασιλείαν τῶν θεῶν, καὶ ἐὰν μὴ σφραγίσσητε τὸ σάββατον, οὐκ ἕψετε τὸν πατέρα.*

c. *λέγει Ἰησοῦς Ἔσθην ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου. καὶ ἐν σαρκὶ ὄψθην αὐτοῖς, καὶ εἶρον πάντα μεθόντας, καὶ οὐδένα εἶρον διψῶντα ἐν αὐτοῖς, καὶ ποιεῖ ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τοῖς ῥήμασι τῶν ἀνθρώπων, ὅτι τυφλοὶ εἰσιν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν κ. . . β. . . ε. . . η. . . πτωχείαν.*

d. *λέγει Ἰησοῦς, Ὅπου ἐὰν ὦσιν . . . ε. . . εοὶ καὶ . . . ε. . . ἔστιν μόνος . . . ὡ ἐγὼ εἰμι μετ' αὐτοῦ ἔγειρον τὸν λίθον καὶ εὐρήσεις με, σχίσον τὸ ξύλον καὶ γὰρ ἐκεῖ εἰμι.*

a) a tehdy prohlédneš, abys vyvrhl mrvu (která jest) v oku bratra tvého.

b) Praví Ježíš: Nepostíte-li se od světa, nenaleznete království Božího, a nebudete-li světiti soboty, neužříte Otce.¹⁾

c) Praví Ježíš: Stanul jsem uprostřed světa a v těle ukázal jsem se jim, a našel jsem všechny opojeny a nikoho nenalezl jsem žiznivého mezi nimi, i trpí duše má nad syny lidskými, poněvadž jsou slepí srdcem svým a . . . . chudobu.²⁾

d) Praví Ježíš: Kdekoli jsou . . . (nečitelně), jest sám . . .

e. *λέγει Ἰησοῦς· Ὅτι ἔστιν δεικτὸς προφητῆς ἐν τῇ παιδίᾳ αὐτοῦ, οὐδὲ ἱατρὸς ποιεῖ θεραπειᾶς εἰς τοὺς γινάσκοντας αὐτόν.*

f. *λέγει Ἰησοῦς· Πόλις ᾠχοδομημένη ἐπ' ἄκρον ἄρουρας ἐψηλοῦ καὶ ἐστηρικτηνὴν οὔτε πισεῖν δύναται οὔτε χρυβῆραι.*

g. *λέγει Ἰησοῦς· Ἀκούεις . . . σ . . . ο . . . τιον σου.*

¹⁾ Výrok tento bývá různě pojímán. První část jeho vykládají obyčejně obrazně o zdržlivosti a varování se světa hříšného či lidí zlých a špatných příkladů jejich, a to tím spíše, poněvadž v tom smyslu vyjádřil se podobně i Klement Alex. ve Strom. 3, 15 (M. VIII. 1200) řka: *μακάριον οὗτοί εἰσιν οἱ τοῦ κόσμου νηστεύοντες*. Druhou část výroku toho pojmají někteří (Harnack,) také obrazně o životě svatém, vedeném podle zákona Božího, a to jednak s hledem k obraznému smyslu členu prvního, jednak proto, že ve smyslu tom vyslovil se podobně i Justin v Rozmluvě s Tryfonem v k. 12. Jiní však (Zahn, Belser) pojímají člen druhý doslovně o skutečném svěcení soboty, soudíce z něho, že uvedené průpovědi mají původ mezi judaistickými ebionity. Herz pak upozorňuje, že *ἐὰν μὴ νηστεύσητε τὸν κόσμον* jest doslovným překladem novohebrejského rčení *לעולם לא תצומו*, ve kterém *לעולם* znamená nikoliv svět, nýbrž vždycky, takže by se tu vyslovala zásada ebionitská: vždy se postiti či zdržovati se pokrmů leviticky nečistých, židům zakázaných, a vždy světiti sobotu (ne tedy neděli místo ní). Možná však, že výrok tento vyskytl se původně v originále novohebrejském a přeložen byl do řečtiny od některého hellenisty ale tak, že jak myslí Batiffol, řečená zásada ebionitská přetvořila se v zásadu správnou vyžadující zdržovati se skutků světa hříšného (skutků zlých) a vésti život svatý.⁴

²⁾ Tento výrok zdá se, že obsahuje výpovědi dvě, z nichž druhá počíná se slovy „i trpí duše má“, a odpovídá Mat. 26, 38 a Mark. 14, 34 (Smutná jest duše má až k smrti); první pak rozumějí jedni (Harnack) o jsoucnosti osoby Kristovy před vtělením (s hledem k Jan. 1, 10–14), jiní (Batiffol) z části o služebnku z evangelia apokryfního podle Hebreů, který místo práce povinné hýřil, z části o Kristu z mrtvých vstalém.

já jsem s ním; zdvihni kámen a tam nalezneš mě, rozpolti dřevo, a já tam jsem. ⁴⁾

e) Práví Ježíš: Není příjemný prorok ve vlasti své aniž lékař působí uzdravení na těch, kteří ho znají.

f) Práví Ježíš: Město vystavené a upevněné na temeni hory vysoké nemůže ani padnouti ani skryto býti.

g) Práví Ježíš: Slyšíš . . . (nečitelno).

Řečený rukopis klade se s hledem k mladšímu písmu minuskulnímu a jiným známám paleografickým do konce 2. neb počátků 3. století a jest částí nějakého kodexu (nikoli závitku) a to, jak patrně z čísla IA (11) na spodní straně rukou druhou připsaného, buď jedenáctým listem neb spíše jedenáctým sešitem jeho, (čísovalyť se v rukopisních kodexech zpravidla sešity, a ne listy).

Některé z uvedených výpovědí srovnávají se, jak vidno, úplně aneb alespoň z části s výroky Páně obsaženými v evangeliích kánonických, jiné jsou našim evangeliím cizí a tak odlišné od ducha Kristova, že v literním smyslu svém nemohly ani tak býti prosloveny od Krista, jak jsou podány ve Zlomku Behneském. Povstaly proto různé náhledy o jejich původě a poměru k evangeliím kánonickým. Grenfell a Hunt, kteří je vydali první, pokládají je za zbytek z nějakého evangelia předkánonického, které prý obsahovalo pouze řeči, nikoliv však též skutky Kristovy. Ale neprávem, neboť jak uznává se skoro všeobecně, v případě tom — kdy totiž by někdo vydal řeči Páně jako spis samostatný — byly by zajisté řeči Kristovy uspořádány logicky dle vnitřní souvislosti své, avšak ve Zlomku Behneském jsou beze všeho spojení logického. Právem proto většina badatelů, kteří vyjádřili se o Zlomku tom, pokládá jej za zbytek jakéhosi díla nesamostatného t. j. takového, které obsahovalo pouze výběr výpovědí Kristových vzdělaný z jednoho neb více spisů jednajících o životě Kristově

---

⁴⁾ V průpovědi této shledávají jedni učení o přítomnosti Kristově ve všech tvorech ve smyslu gnostickém — pantheistickém (Hunt, Grenfell, Bardenhewer), jiní zaslíbení Kristovo učiněné s hledem Ekk. 10, 9, že bude svým věrným ku pomoci při všech pracích jejich (Harnack), jiní jakousi glossu ku Mat. 18, 20 že totiž Kristus spojuje se s věřícími, kdekoliv jsou sbromážděni ve jménu jeho, a že není žádného pokoje tak uzavřeného, aby do něho nevníkuul, žádného kamene ani dřeva, které by ho zadržely. (Batiffol.)

a jeho řečech i skutcích, ač neshodují se v mínění svém o tom, kterých spisů bylo použito, myslíce vedle evangelia sv. Luk. a sv. Marka jedni na evangelium Ebionitů (Zahn), jiní na evang. podle Hebreů (Batiffol), jiní na evangelium podle Egyptanů (Harnack, z části též Bardenhewer). Ačkoli však, jak právem tvrdí Esser, z tak nepatrného zlomku, těžko jest s určitostí vytknouti prameny, jichž autor k výběru svému použil, s hledem k úplné shodě prvního výroku s Luk. 6, 42. a s hledem k místu, kde Zlomek byl nalezen, zdá se přece nejvíce podobati se pravdě, že vedle evangelia sv. Lukáše užil též evangelia podle Egyptanů, a je-li správný náhled Herzův o novohebrejském originále výroku druhého, i evangelia podle Hebreův. ¹⁾

5. Evangelium Ebionitů, zvané též evang. dvanácti, totiž apoštolů (Orig. Hom. I. in Luc.), jest zpracováno na základě evangelia sv. Matouše (snad i aramejského) s použitím evangelia Lukášova a to tak, že některé části byly v něm vynechány, jiné změněny neb přidány, hlavně ve smyslu názorů ebionských. Zejména vynechává rodokmen a vylíčení narození Kristova, zahrnuje oběti starozákonní, jeví nechuť ku proroctvím Starého Zákona a má zálibu v askési zdržující se všech masitých pokrmů. Sepsáno jest nejspíše kolem r. 180. Ebionité nazývali je také evangeliem podle Hebreův neb hebrejským (Epif. Haer. 13), snad proto, že vlastním pramenem jeho bylo hebrejské (t. j. aramejské) evangelium sv. Matouše. Zachováno jest v několika zlomcích, jež uvedl Epifanius (Haer. 30, 13, 14, 15, 16, 22.)

6. Evangelium Matějovo připomíná již Origenes (I. in Luc.), Eusebius (H. E. III. 25. b), který je řadí k bludařským, a kánon 60 knih, kde stojí na posledním místě po evangeliu Barnabášově. Jinak o něm není známo nic; to však lze tvrditi s určitostí, že není totožné s Podáními Matějovými (*παραδόσεις Ματθαίου*).

¹⁾ Srovn. B. P. Grenfell and A. Hunt, Sayings of our Lord from an early Greek papyrus. London 1897. Batiffol, Les Logia du papyrus de Behnesa v Revue Biblique r. 1897. p. 501—515. Harnack, Über die jüngst entdeckten Sprüche Jesu, Freiburg im Br. 1897. Esser, Die neu aufgefundenen „Sprüche Jesu“ v Der Katholik. 1898. S. 26—43. 137—156. Preuschen, Antilegomena, Gieszen 1901. s. 43—44, 138. Belser, Einl. 791—793, Bardenhewer, Gesch. der altchristl. Litter. I. 389—391.

7. Evangelium Filipovo připomíná Epifanius (Haer. 26, 13), sděluje, že ho kolem polovice 4. stol. užívali gnostikové egyptští. Soudíc z malého zlomku uvedeného od Epifania, hlásalo dualismus, aeonismus a pohlavní zdrželivost. Složeno jest kolem polovice 3. stol., ne-li již ve 2. st.

8. Evangelium Lži-Matoušovo (Pseudo-Matthaei) vyličuje po způsobu legend narození, mládí a zasnoubení Panny Marie, jakož i narození a mládí Ježíše Krista, a to s použitím jak kánonických evangelií sv. Matouše a sv. Lukáše, tak apokr. Protoevangelia Jakubova a Tomášova. Sepsáno jest as v polovici 5. st. V nejstarším rukopise zachovaném má nápis: Liber de ortu Beatae Mariae et infantia Salvatoris a beato Matthaeo evangelista hebraice scriptus et a beato Jeronymo presbytero in latinum translatus. Spisu samému pak předeslány jsou v některých kodexích dva listy (podvržené); v prvním z nich žádají biskupové Cromatius a Heliodorus sv. Jeronyma, aby přeložil z hebrejštiny evangelium sv. Matouše, v němž se vyličují dějiny Panny Marie a Pána Ježíše, v druhém pak sv. Jeronym odpovídá, že se podejme obtížné té práce.

B. Apokryfních Skutkův apoštolských byl složen počet zvláště veliký, neboť jednak lidská zvědavost toužila dovědět se věci zajímavých o každém apoštolu, jednak obrazivost lidská byla troufalejší při apoštolech, než při Kristu. Většina jich byla sepsána od bludařů s tendencí bludařskou, aby totiž pod jménem apoštolovým tím spíše rozšířily se bludné jejich názory. Některé z nich však byly později přepracovány a bludařského rázu svého zbaveny. Nejdůležitější z nich jsou:

1. Skutky Petrovy (Actus Petri); byl to spis obšírný, který po způsobu románu líčil jazykem řeckým působení a mučnickou smrt sv. Petra, vloživ do vypravování četné zázraky a příhody smyšlené. Sepsány byly v duchu gnostickém ¹⁾ a to nejspíše ke konci 2. st. ²⁾, jakož lze souditi z toho, že nejen Eusebius (H. E. III; 3, 2) a Jeronym (De vir. ill. 1.) již je připomínají, nýbrž i básník Commodian (3. st.) z něho místo uvádí

¹⁾ Schmidt (Die alten Petrusakten im Zusammenhang der apocr. Apostell A. — Texte und Untersuch. IX., 1, 1903, Leipz.) popírá, že by které apokr. Skutky apoštolské vycházely od gnostiků, ale neprávem.

²⁾ Harnack (Chronol. 549) neprávem popírá gnostický ráz spisu a klade do polovice 3. stol. Srov. Bardenheuer l. c. 414—415. Belsler, Einl. 809—816.

(o psu mluvícím s Petrem), ¹⁾ a jak se zdá, i Klement Alex.²⁾ a kánon Murat. na něj naráží. Použito bylo k němu mimo kánonické Skutky apošt. též kán. evangelií, zejména evangelia svatého Jana jakož i listů Pavlových (jmenovitě listu k Římanům, Kolos., Filipp., I. Tim.) a II. Petrova. Zachovány jsou ze Skutků Petrových pouze větší zlomky, z nichž tři uveřejnil Lipsius ve svém vydání apokryfních Skutkův apoštolských ³⁾ pod různými jmény, a to: a) *Martyrium Petri apostoli* a *Lino episcopo conscriptum*, volný to překlad učiněný od jakéhosi Pseudo-Lina z originalu řeckého, ve kterém se ličí poslední působení Petrovo v Římě a jeho smrt; b) *Actus Petri cum Simone*, který vypravuje o bojích Petrových proti magu Šimonovi a o další činnosti i smrti jeho v Římě, zejména o tom, kterak sv. Petr naléhal na zachování čistoty a pohlavní zdržlivosti, a kterak proto uvalil na sebe nenávisť vznešených Římanův i smrt; c) *Mučeníctví svatého Petra* (*Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Πέτρου*), jež jedná o působení a umučení Petrově paralelně s kapit 30.—37. zlomku předešlého.

2. Skutky Pavlovy (*Πράξεις Παύλου*) jednaly o působení a smrti sv. Pavla. Dle katalogu Klermontského obsahovaly 3560 stichů (řádků); byly tedy větší, než kterýkoli spis Nového Zákona. Sepsány jsou kolem roku 170. v jazyce řeckém s použitím kánonických Skutkův apoštolských, evangelií synoptických a některých listův apoštolských. Spisovatelem byl nějaký kněz maloasijský, který byl pro spis svůj zbaven úřadu svého, přes to, že doznal, že jej sepsal v úmyslu dobrém, z lásky ku Pavlovi ⁴⁾; neboť přičítal v něm sv. Pavlovi některé věci, které s církevním zřízením nesouhlasí, na př. že dal Tekle rozkaz, aby kázala a křtila. Zachovány jsou skutky tyto v překladě koptickém (na papyrusu), který před několika roky našel K. Schmidt v Kairu, a který nyní jest majetkem knihovny Heidelberské. Mimo to vyskytují se dílem v řeckém originále, dílem v překladech některé části větší, které byly záhy od celku

¹⁾ Carmen apologetic. v. 626—630 (vyd. Dombart. s. 156.)

²⁾ Strom. VII., 11, 63. Slova útěchy, která dle Klementa sv. Petr pravil ke své manželce, jda na smrt, zdá se, že spočívají na Skutcích Petrových.

³⁾ Lipsius, Acta apostolorum apocrypha.

⁴⁾ Tertull. de baptis. c. 17.

odděleny a pod zvláštními nadpisy o sobě opisovány. Jsou to: a) Mučeniectví Pavlovo (*Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Παύλου*), které tvořilo konec spisu původního; — zachováno jest v řeckém originále a ve dvou recensích volného překladu latinského; b) Skutky Tekliny či Skutky Pavla a Tekly (*Πράξεις Παύλου καὶ Θεκλής*), jež vyličivše podobu sv. Pavla, vypravují o tom, kterak zasnoubená panna pohanská jménem Tekla, přihavši k slovům sv. Pavla křesťanství, hotova byla i smrt podstoupiti, aby zachovala panenství ¹⁾, a byvši v Ikonii ušetřena od ohně i šelem, jimž byla vydána, kázala potom v Seleucii slovo Boží a zemřela tam smrtí přirozenou (zachovány jsou v řečtině a v překladě syrském a staroslovanském). c) List (III.) sv. Pavla ke Korintským a Korintských k sv. Pavlovi, který (I. Pavlův) byl ve 4. st. uznáván u Syřů za kánonický a od nich se dostal k Arménům. (Viz níže C, 2.)

Corssen ²⁾ domnívá se s hledem k jistému zlomku latinskému, chovanému v Brescii, že Skutky Pavlovy (Tekliny) líčily teprve v pozdějším přepracování Teklu jako pannu, která podstoupila pro Krista mučeniectví. V prvotním znění svém líčily ji prý jako manželku, která byvši pohnuta kázáním sv. Pavla, jež měl nikoli ke svobodným, nýbrž k manželům a manželkám, vybízejí je, aby nechali života manželského a oddali se zcela službě Boží, zachovávajíce ustavičnou zdrželivost, odešla v noci od svého manžela, aby se úplně zřekla světa a šla za služebníkem Božím, sv. Pavlem, kdyby bylo třeba, i na smrt, ale byvši proto odsouzena jako cizoložnice, zachráněna jest tím, že liják povstal náhle Božím řízením a oheň uhasil. — Kolik pravdy na mínění tom, ukáže budoucnost, snad již dosti blízká, až totiž Schmidt svůj nálezný (text koptický) rozřeší a vydá. Jestliť papyrus ten těžko řešitelný, jsa na kusy rozbit.

3. Skutky Janovy ³⁾ (*Πράξεις Ἰωάννου*) líčily po způ-

¹⁾ Ačkoli některé příhody ve spise vylíčené jsou vybájeny, podstata přece či jádro celého románu spočívá na pravdě, jakož souditi lze z toho, že k němu poukazují též různí sv. Otcové, zejména: Methodius, Řehoř Naz., Řehoř Nyss., Chrysost., Epifanius, Ambrož, Jan Damaš. a j.

²⁾ Corssen, „Die Urgestalt der Paulusakten“ v *Zeitschrift für die neutest. Wissenschaft*. J. IV. (1903) s. 22–47.

³⁾ Viz Zahn, *Geschichte d. neutest. Kanons* II., s. 856–865, Harnack, *Chronol.*, str. 541–543, Belsler, *Einl.*, s. 825–833, Batiffol ve Vigouroux, *Dict. de la Bible* I., 151, Bardenhewer, *Geschichte der ntl. Lit.* I., 437–442.

sobě románu působení a smrt sv. Jana. Psány jsou (s použitím evangelia a Zjevení Janova) v duchu gnostickém jazykem řeckým ke konci 2. stol, ne-li již kolem r. 160, a to nejspíše od některého stoupence sekty Valentiniánské,¹⁾ dle svědectví Innocence I. (Epist. 6, 13) od Leucia Charina. Obsahovaly dle Nicefora 2500 stichův a podobaly se velice Skutkům Petrovým²⁾ Užívány byly u enkratitů,³⁾ Manichejských a Priscillianistů⁴⁾ Zachovaly se však pouze ve zlomcích, jež uveřejnil Bonnet r. 1898, některé již dříve Thilo, Tischendorf, Zahn, James, Lipsius.⁵⁾

4. Skutky Ondřejovy (*Ἠρώδης Ἀρχαίου*) byly sepsány v duchu gnostickém kolem roku 160. nejspíše od téhož spisovatele, od něhož vyšly Skutky Janovy; dle Epifania (Haer 47, 1; 61, 1; 63, 2) byly v užívání u enkratitů, apostoliků, Origeniánů, dle Filastera z Brescie (Haer. 88) též u Manichejských. V původním znění nezachovaly se leč dva zlomky malé o Maximille, manželce Egetově, které uvedl Evodius Uzalský ve spise De Fide c. Manich. c. 38⁶⁾; zachovány jsou však různé

¹⁾ Zahn, N. Kirchl. Zeitschr. 1899, s. 211, Einl. I. s. 448. Belser I. c., s. 830.

²⁾ Někteří proto myslí, že oba tyto spisy pocházejí od téhož spisovatele (Zahn I. c., s. 860, Einl. I., 448, Belser I. c. 832. Bardenhewer I. c. 438).

³⁾ Epifan., Haer. 47, 1.

⁴⁾ August., Contra adversar. legis et prophet. I., 20, 39; Turibius Astor. (Acta J. p. 209)

⁵⁾ Bonnet Passio Andreae, Acta Andreae, Passio Bartholomaei, Acta Joannis, Lipsiae 1898. Thilo, Fragmenta Actuum s. Johannis a Leucio Charino conscriptorum, Halle 1847; Tischendorf, Acta apostolorum apocr., p. 266—276; Zahn, Acta Joannis, Erlangen 1880; James, Apocrypha anecdota, second. series. Cambridge 1897; Lipsius, Acta apost. apocr.

⁶⁾ Práví tam: Adtendite in actibus Leucii, quae sub nomine apostolorum scribit, qualia sint, quae accipitis (scil. vos Manichaei) de Maximilla uxore Egetis: quae cum nollet marito debitum reddere, cum apostolus dixerit: „Uxori vir debitum reddat, similiter et uxor viro,“ illa supposuerit marito suo ancillam suam Eucliam nomine exornans eam sicut ibi scriptum est adversariis lenociniis et fucationibus, et eam nocte pro se vicariam supponens, ut ille nescius cum ea tamquam cum uxore concumberet. Ibi etiam scriptum est, quod cum eadem Maximilla et Iphidamia simul essent ad audiendum apostolum Andream, puerulus quidam speciosus, quem vult Leucius vel deum vel certe angelum intelligi, commendaverit eas Andreae apostolo et perrexerit ad praetorium Egetis, et ingressus cubiculum earum finxit vocem muliebrem quasi Maximillae murmurantis de doloribus sexus feminei et Iphidamiae respondentis; quae colloquia cum audisset Egetes, credens eas ibi esse, discesserit.

části v pozdějším zpracování katolickém, a to „Skutky Ondřejovy a Matějovy“ a Skutky Petrovy a Ondřejovy, jež souvisíce spolu, líčí působnost sv. Ondřeje při Černém moři; Skutky a mučeniectví Ondřejovo (v Achaji); Ctivosti Ondřejovy, které líčí cestu sv. Ondřeje z Pontu do Řecka, jakož i jeho působení a smrt v Achaji.

5. Skutky Tomášovy (Acta Thomae) líčily v duchu gnostickém cestu sv. Tomáše do Indie, jakož i tamní působení jeho a mučnickou smrt. Sepsány jsou v první polovici 3. st. v Syrii, jak se zdá, jazykem řeckým, dle některých však (Mocke) syrským. Užívány byly podobně jako Skutky Janovy od enkratitův, apostoliků, Origeniánův a Manichejských. Zachovány jsou toliko v pozdějším zpracování katolickém, řecky vydány částečně od Thila a Tischendorfa, úplně od Bonneta, syrsky od Wrighta.

6. Skutky Tadeášovy (Acta Thaddaei) podávají nejprve list, kterým král edessenský Abgar zval k sobě Krista, by tak (Kristus) uniknul nástrahám židovským, a odpověď Krista Pána, ve které oznamuje Abgarovi, že proto přišel na svět, aby trpěl pro lidstvo, ale že vstane zase z mrtvých a potom k němu pošle svého učeníka Tadeáše; na to líčí, kterak sv. Tadeáš, dostav posláni od Krista, přišel k Abgarovi a pokřtív jej i celý dům jeho, působil v jeho území. Sepsány jsou řecky, nejspíše koncem 4. neb počátkem 5. st., hlavně na základě syrského spisu „Učení Tadeášovo“ (Doctrina Addaei), který byl složen buď koncem 3. (Wagenmann, Zahn, Nestle) neb spíše počátkem 4. stol. (Nöldeke, Lipsius, Salmon, Holtzmann) na základě starší legendy syrské, zvané Acta edessena. (Tiskem vydal je Tischendorf a Lipsius, a r. 1891 opět Lipsius s Bonnetem; značnější zlomky syrského spisu „Učení Tadeášovo“ uveřejnil W. Cureton v Londýně r. 1864: Ancient Syriac Documents; celý spis ten vydal syrsky i v anglickém překladě dle dvou rukopisů Britského musea ze 6. st. G. Phillips v Londýně r. 1876.)

C. Apokryfní učení a listy apoštolské tvořily nejstarší formu podvržených spisů apoštolských. Byl sv. Pavlu podvržen v Thessalonice list hned, jak první svůj list jim poslal, ano rozšiřovaly se listy i pod jménem Pána Ježíše a Panny Marie. Nejdůležitější z těchto spisů jsou:

1. List Pána našeho Ježíše Krista k Abgarovi,

králi Edessenskému. Eusebius (H. E. 1, 13.) sděluje, že v archivu edessenském nalezl list krále Abgara k Pánu Ježíši a list Pána Ježíše k Abgarovi. Abgar žádal Pána Ježíše, aby k němu přišel a ho uzdravil; Pán Ježíš však nevyhověl mu, ale listem sdělil s ním, že po své smrti pošle k němu jednoho ze svých učeníků, a ten že ho uzdraví. — Pravost listů těchto popírají zajisté právem skoro všeobecně, kladouce původ jejich do polovice 3. století. Také papež Gelasius prohlásil je za podvržené.¹⁾ Uznával je však za pravé nejen Eusebius, který je přeložil a do svého spisu přijal, nýbrž i Efrem Syrský a Mojžíš Chorenský (5. st.), dle něhož však nepsal ho Pán Ježíš sám, nýbrž k vyzvání a jménem jeho sv. Tomáš, Pán Ježíš pak připojil prý k němu svou podobiznu vtisknutou na potním rouše. Ano i v novější době uznávali jej Welte a Nirschl,²⁾ který velmi rozhodně hájí pravost jak listu Abgarova, tak listu Pána Ježíše, poukazuje mimo jiné k cestopisu sv. Silvie, ve kterém světice tato (4. stol.) sděluje, že prodlouživši palestinskou cestu svou až do Edessy, viděla tam oba řečené listy a od tamního biskupa slyšela, že v městě chovají a ctí se jako palladium. — Ačkoli však Nirschl vyvrací šťastně mnohé námitky, které se činily proti pravosti těchto listů, celkem přece nepřesvědčuje, neboť stále ještě zůstává v platnosti námitka, že v listě Abgarově činí se patrná narážka na evangelium Matoušovo (11, 4.—6.) a v listě Kristově na evang. Janovo (20, 29.). Nic-

¹⁾ Decretum Gelasii de libris recipiendis, Migne, Patrol. lat. LXX. col. 169.

²⁾ Welte, Über König Abgar und die Einführung des Christenthums in Armenien v Tubinském Theologische Quartalschrift, 1842, s. 335—365. Nirschl, Der Briefwechsel des Königs Abgar von Edessa mit Jesus in Jerusalem oder die Abgarfrage v Katholik, 1896. Mimo to uznávali pravost jejich z katolíků také Baro, Tillemont, Oudin, Bollandisté, z protestantů pak centuriatoři Magdeburští, Cavé, Grabe, Rinck. — Bêlser (Einleit. s. 12) uznává sice důkladnost a záslužnost práce Nirschlovy jakož i důvtip a dovednost, s kterou Nirschl okázal bezpodstatnost mnohých důvodů, jež uvádějí se proti pravosti obou listů, nicméně nepokládá jich za pravé, a to hlavně z té příčiny, že slova, kterými Abgar vyličuje Kristovu činnost zázračnou, zdají se mu býti volným citátem z Mat. 11, 4—6. Luk. 7, 22—23. a slova: *ἡ ἐργασται γὰρ περὶ ἐμοῦ Μακάριοι οἱ ἰδόντες με καὶ πιστεύσαντες* τριμακάριοι δὲ οἱ μὴ ἑωρακότες με καὶ πιστεύσαντες (Psáno jest zajisté o mně: Blahoslavení, kteří mě viděli a uvěřili, ale třikráte blahoslavení, kteří mě neviděli a uvěřili) patrně narážejí nejen na Is. 6, 9; 52, 15; 65, 1—2, nýbrž i na Jan. 20. 29.

méně, hledí-li se jednak ke svrchu řečené zprávě Eusebiově a sv. Silvie, jednak k tomu, že také Efrem Syrský a s vyloučenou odchylkou i Mojžíš Chorenský o listech oněch mluví a jich pravost uznávají, ano že i starobylá legenda syrská a na ní založené Učení Tadeášovo a Skutky Tadeášovy o poselství Abgarově ku Pánu Ježíši jednají, avšak s tím rozdílem že mluví toliko o ústním vzkaze a nikoli o písemní odpovědi Kristově, lze sotva listům těm upíratí veškerý podklad dějepisný, s pravdou však srovnává se as jen to, že král Abgar (V.) poslal k Pánu Ježíši posly s prosbou, aby k němu přišel, a Pán Ježíš že mu v odpovědi slíbil poslat po své smrti do Syrie jednoho ze svých učeníků, ale nikoliv písemně, nýbrž ústně toliko, avšak o poselství tom že byla učiněna a do královského archivu pojata zpráva písemní, jež obsahovala i žádost Abgarovu i odpověď Kristovu, záznamy ty pak že později byly omylem pokládány za skutečné listy vyměněné mezi Abgarem a Kristem Pánem.¹⁾

2. Kázání Petrovo (*Κήρυγμα Πέτρου*) obsahovalo zprávy, které (prý) podal sv. Petr Jakubovi M. o své činnosti; že by bylo jednalo také o činnosti sv. Petra i Pavla v Římě, jak myslili někteří (Hilgenfeld), dokázati nelze a nepodobá se pravdě; alespoň v zachovaných památkách jeho nečiní se žádné zmínky o kázání a činnosti sv. Pavla. Psáno jest kolem polovice 2. st., dle mínění Dobschützova a Harnackova již v první čtvrtině 2. stol., a to dle Dobschütze a Harnacka v Egyptě, dle Hilgenfelda v Řecku, a jak myslí Bardenhewer, snad nikoliv od spisovatele bludařského, nýbrž pravověrného. Zachovány jsou však z něho pouze nepatrné zlomky, které jako citaty z něho uvedli Klement Alex. a Origenes.²⁾

¹⁾ Srov. E. Dobschütz, „Der Briefwechsel zwischen Abgar und Jesus“ v Zeitschrift für wissenschaftl. Theol. XLIII. (1900), s. 422—486. Dashián, „Der Briefwechsel Abgars und Christi nach der neu entdeckten Zuschrift von Ephesus“ v „Kurze bibliograph. Studien, Untersuchungen und Texte“. II. Wien 1901, s. 256—320. Bardenhewer, Geschichte der altchristl. Litteratur, s. 453—459 (Die Thaddäuslegende).

²⁾ Tak zvané Kázání Pavlovo (*Κήρυγμα Παύλου*), o němž Hilgenfeld a někteří jiní neprávem soudili, že tvořilo s kázáním Petrovým původně jeden celek, bylo spisem samostatným, který dle svědectví, vydaného ve spisu „De rébaptismate“, přisuzovaném sv. Cyprianovi, obsahoval nechutné a snižující smyšlenky, zejména též o tom, že Pán Ježíš se vyznal z vlastních hříchů, že pouze nerad a od Panny Marie donucen dal

3. Podání Matějova (*Παραδόσεις Ματθαίου*) obsahovalo zprávu apoštola Matěje o jeho působení a bylo jakousi směsí zásad křesťanských s filosofií Platonovou. Není totožné s evangeliem Matějovým, jak myslí Zahn (*Geschichte des Neutest. Kan. II. 751—761*), a Bardenhewer (*Geschichte der altchristl. Litteratur*, s. 399), nýbrž, jak tvrdí Harnack, Schlatter a Belser, ¹⁾ rozdílné od něho; neboť v evangeliu Matějově vystupuje jako učitel Kristus, v Podáních však apoštol Matěj, a toto bylo méně nebezpečno svým obsahem než evangelium Matějovo. Psáno jest v duchu gnostickém před koncem 2. stol. Zachovalo se však z něho pouze několik zlomků, které jako citáty z něho uvedl Klement Alex. (*Strom. II. 9, 45; III. 4, 26; VIII. 13, 82*) Že by byl Klement Alex. měl je ve zvláštní vážnosti jako spis nezávadný, jak soudí Harnack, jest bezdůvodno.

4. List sv. Pavla ke Korintským (třetí) jakožto odpověď k listu, který mu zaslali Korintané. Korintští sdělují se sv. Pavlem, že jakýsi Simon a Kleobis šíří u nich nepravé nauky, popírajíce vzkříšení těla i to, že by se byl Kristus vtělil a z Marie narodil. Sv. Pavel pak odpovídá jim, odkazuje je k tomu, co byl kázal od počátku, sám naučiv se tomu od apoštolů, kteří byli žili s Kristem Ježíšem, a potvrzuje, že Pán Ježíš se narodil z Marie, pocházející z rodu Davidova, aby nás vzkřísil skrze své tělo a ve svém těle. Kdo by popíral vzkříšení, ať jest zavržen.

Jak patrně z komentarů Efrema Syrského, vyskytaly se ve 4. st. oba tyto listy v bibli syrské, list přičítaný Pavlovi jako třetí list jeho ke Korintským, rovný co do vážnosti prvnímu i druhému kánonickému, list přičítaný Korintským pak jakožto úvod k němu. V 5. stol. však ztratil již na vážnosti u Syrů list 3. Kor. a vymizel znenáhla i s listem Korintských, oba však byly přijaty v překladě armenském do kodexů bible armenské, obyčejně na konci listů sv. Pavla, někdy však i po 2. listě ke Korintským a ponechány v nich po několik století,

---

se pokřtiti a j. Srov. Bardenhewer, *Geschichte der altchristl. Litter.*, s. 413. Zahn, *Geschichte der neutl. Kanon II.*, 820—832. Harnack, *Geschichte der altchristl. Litteratur I.*, 25—28; II. (*Chronol. I.*) s. 472—474. Zlomky zachované viz u Hilgenfelda, *Novum Testamentum extra canonem receptum*, fasc. IV., ed. 2. Lips. 1884, s. 51 a d. Preuschen, *Antilegomena*, Giessen 1901, s. 52—54 (řecky) a 143—145 (německy).

¹⁾ Harnack, *Chronol. I.*, s. 596—598; Belser, *Einl.* 793—796.

ač proto nedošly všeobecného uznání u Arménů. S hledem k tomu mysli se, že oba řečené listy tvořily spolu od počátku samostatný spis apokryfní, který byl ke konci 2. stol. sepsán někde v Syrii, snad v Edesse, v jazyce syrském a odtud v překladě k Arménům se dostal, podnětem pak k jeho sepsání že byl as spor katolíkům Edessenských s Bardesanovci. Soudili to, zejména Vetter a ještě r. 1897 i Harnack, z toho, že dle sv. Efrema Syr. učení Bardesanovců bylo takové, jako ono, které v řečených listech bylo od Korinfanů vyličeeno a od sv. Pavla zavrženo, a že dle téhož Efrema katolíci v Edesse (ve 4. stol.) uznávali je za pravé, Bardesanovci však je zavrhovali. Když však K. Schmidt před několika roky nalezl v Kairu svrchu řečený rukopis papyrusový (nyní v Heidelbergu chovaný), který obsahoval koptický překlad Skutků Pavlových a v něm mimo jiné výjevy ze života sv. Pavla též Skutky Tekliny a řečené listy apokryfní, když mimo to S. Berger v Ambrožské knihovně Milánské (r. 1891) a Bratke v Laoně našli také dva různé překlady latinské apokryfních oněch listů, poukazující k originalu řeckému, ukázalo se, že svrchu uvedené mínění Vetterovo a jiných není pravé. Nebyly listy ty od počátku spisem samostatným, ani sepsány původně v syrštině, nýbrž tvořily se Skutky Pavlovými jeden celek a byly tedy zároveň s nimi vzdělány kolem r. 170 v jazyce řeckém od některého kněze maloasijského. Teprve později byly odděleny od celku a o sobě nejen opísány, nýbrž i do syrštiny a jiných jazyků přeloženy.¹⁾

¹⁾ Zahn (Gesch. d. Neutest. Kan. II. 607—611) soudil sice dříve, že listy tyto tvořily původně jeden celek se Skutky Pavlovými (Acta Pauli) a tedy sepsány byly nejprve v řečtině a potom přeloženy do syrštiny. Týž náhled jako pravý tvrdil Schmidt (Neue Heidelberger Jahrb. 1897. 8. 217. ., Theolog. Literaturzeitung 1897, s. 625—629) a po něm jako dokázaný označil Belsler (Einleit. s. 819—820), když byl Schmidt nalezl řečený koptický překlad Skutků Pavlových a v něm jako doplňující část list Korinfanů k Pavlovi a Pavlův (třetí) ke Korintským. Harnack však (Chronol. S. 506—508) popíral to, poukazuje mimo jiné k tomu, co Vetter (Der apokryph. dritter Korintherbrief; Tübinger Programm 1894 a Tübinger theol. Quartalschr. 1895, s. 622 a d.) dokázal, že totiž v oněch listech bylo použito Tatianova Diatessarónu. Taktéž Batiffol (Vigouroux, Diction. de la Bible, I. s. 1900—1901) odepřel souhlas, namítaje, že spojení listů těch se Skutky Pavlovými mohl provésti teprve koptický překladatel. Později však Harnack, uváživ důvody Schmidtovy, přistoupil k jeho náhledu také, zvláště

5. List s v. Pavla k Laodicejským jest krátký, nezávadný list (o 20 verších), který obsahuje snůšku myšlenek vybraných z listů sv. Pavla, zejména z listu k Filip., Efes. a Kolossenským. V nynějším rozsahu svém sepsán jest nejspíše ve 4. stol., a to v řečtině, ač dosud nenalezl se řecký originál, nýbrž toliko překlad latinský a z něho učiněný překlad arabský ¹⁾ a český, vyskytající se v některých starých biblích českých, a to již i v bibli Pražské z r 1488. Zahn (Geschichte des Neutest. Kanons II. 566—584) klade sice původ originálu řeckého do 2. polovice 2. stol., avšak, ačkoli náhled ten sám sobou přípustný jest vzhledem k tomu, že již Zlomek Muratorův připomíná jakýsi list Pavlův k Laodicejským, nelze přece souhlasiti s ním, leč potud, pokud by se připustilo, že originál ten časem byl pozměněn a závadných míst svých zbaven; neboť Zlomek Muratorský řadí řečený list ke bludařským, zachovaný však list k Laodicejským, o němž mluvíme, jest obsahem svým nezávadný.

6. Listů 8 Senekových k Pavlovi a 6 listů Pavlových k Senekovi. Krátké listy tyto tvoří jeden celek. Seneka naplněn obdivem nad hlubokostí myšlenek vyjádřených v listech Pavlových, zejména v listech ke Galat., 1. Korint. a k Achajským (2. Kor.), touží vejíti v osobní spojení se sv. Pavlem, také předcítá je Neronovi, kterýž jeví rovněž zájem pro ně, ale podobně, jako i Seneka, pozastavuje se nad neuhlazenou formou jejich a hrubou latinou. Chtěje proto (nejspíše pro Nerona) poříditi stilisticky opravené vydání oněch listů, posílá Pavlovi spis „De verborum copia“, aby osvoje si lepší latinu vyjadřoval své hluboké myšlenky také lepou formou. Jest však pochybno, zda bude lze představití Pavla Neronovi, a to nebezpečno i to, aby Seneka vešel v osobní styk s Pavlem; a Pavel varuje, aby zájem Neronův nebyl pokládán za nic

když byl v Pseudo-Cyprianově spise „Caena“, pocházejícím as z 5. stol., shledal, že v něm bylo použito také latinského překladu Skutků Pavlových, který dle všeho co do objemu srovnával se s překladem koptickým a jako tento také jako část doplňující obsahoval řečené listy apokryfní Korintanův a sv. Pavla. (Texte und Untersuch. XIX. (1899) N. T. IV. 3. b. Srov. Bardenhewer, Die altchristliche Litteratur I, s. 418—424 a 463—467. Rinck, Das Sendschreiben Pauli an die Kor. etc. (Heidelberg r. 1823) pokládal oba listy za pravé.

¹⁾ Překlad ten uveřejnil Carra de Vaux v Revue biblique 1896, p. 223—224.

více než za výraz pouhé zvědavosti, na konec pak vyzývá Seneku, aby své známosti pravd křesťanských užil ke hlásání jich na dvoře císařském. — Sepsány jsou listy tyto ve 4 stol První zmínku o nich činí sv. Jeronym (de vir. ill. 12.), po něm sv. Augustin (Epist. 153, 14. ad Macedonium) a Pseudo Linus (Passio Pauli). Druhdy vydávaly se zároveň se spisy Senekovými, ano Faber Stapulensis pojal je též do svého vydání listů sv. Pavla (v Paříži 1512.). Roku 1867. vydal je Kraus v Tübinger Theol. Quartalschrift. ¹⁾

7. List sv. Ignáce k Panně Marii a list Panny Marie k sv. Ignáci. Sv. Ignác žádá Pannu Marii za poučení o Pánu Ježíši, Panna Maria pak odkazuje ho k učeníku Kristovu sv. Janu, nabádajíc ho ku pevné víře. Oba listy psány jsou s velikou něžností a srdečností. Poprvé připomínají se od sv. Bernarda (Serm. 7. in ps. 99), roku 1495. byly již vydány tiskem v Paříži, potom častěji. V středověku pokládali je někteří za pravé.

Mimo list řečený kolovaly v středověku ještě jiné listy Panny Marie, a to k Messinským, Florenckým a k dominikánu Antoniovi de la Villa Basilica. Ale mimo několik lehkověrců neuznával jich za pravé nikdo.

D. Apokalypse a p o k r y f n í, napodobující apokalypsi kánonickou a pouštějící uzdu obrazivosti, líčí brzy Antikrista, konec světa, vzkříšení a poslední soud, brzy radosti vyvolencův a muka zavrženců. Nejdůležitější z nich jest:

1. Apokalypse Petrova. Ji znal již a za spis apoštola Petra pokládal Klement Alex., neboť dle svědectví Eusebiova (H. E. 6, 14. 1.), podal k ní výklad ve svých Hypotyposách zároveň s knihami biblickými, a uvedl z ní některá

¹⁾ Fleury (St. Paul et Sénèque, Paris 1853) a Kreyher (L. Annäus Seneka und seine Beziehungen zum Urchristenthum, Berlin 1887, s. 180 a další) a jiní tvrdili, že korespondence Senekova s Pavlem, o níž mluví sv. Jeronym, zanikla, nám zachované pak listy řečené že smyšleny byly teprve ve středověku. Westerburg (Der Ursprung der Sage, das Seneka Christ gewesen sei. Berlin 1881, s. 13 a další) pak tvrdil, že listy ty jsou směsí, sestávající dílem ze zbytků z oněch listů Senekových a Pavlových, jež připomíná sv. Jeronym, dílem z listů mladších, zdělaných teprve v době Karolinské. Ale neprávem; neboť všechny listy ty souvisí spolu a tvoří jeden celek. Srov. Zahn, Geschichte des neutl. Kanons II. 612—621. Bardenhewer, Die altchristliche Litteratur, s. 467—471.

místa v Eklogách jakožto výroky sv. Petra. ¹⁾ Měl ji však za spis sv. Petra zajisté nikoli na základě tradice uchovávané v Alexandriji, — neboť ani Origenes aniž kdo jiný po něm v Alexandriji nepřičítal jí vážnosti kánonické, — nýbrž bezpochyby proto, poněvadž ji poznal v Palestině jakožto knihu váženou, kterou někteří pro četné narážky na 2. list Petřův, jež se v ní vyskytají, pokládali za spis sv. Petra. Že by ji byl jmenoval také kánon Muratorský (římský) v původním svém znění, jest pochybné, ačkoli zachovaný zlomek spisu toho jmenuje ji jako spis Písma sv., „jehož však někteří neuznávali“; neboť, jak bylo svrchu řečeno, ono místo, na kterém se v Zlomku Muratorském o apokalypsi Petrově mluví, jest, jak se pravdě podobá, porušeno, a v původním znění svém obsahovalo svědectví pro listy Petrovy, nikoli však pro jeho apokalypsi. Eusebius (H. E. 3, 25.) řadí ji ke knihám nepravým (*υόθηα*). Sozomenos ²⁾ (1. polovice 5. stol.) sděluje, že apokalypse Petrova, jsouc pokládána od starých za apokryfní, nebyla veřejně předčítána, vyjma jednou za rok (o veliký pátek) v některých obcích křesťanských v Palestině. Také katalog kodexu Klermontského (Claramontanus), který povstal ve 4. stol. buď v Palestině neb v Alexandriji, čítá ji k apokryfům, Niceforův k antilegomena. Nicméně ještě kolem r. 400 uznal Macarius Magnes. (Apocritica IV.) za vhodné, aby hájil její výroky, které byl z ní jakýsi pohan uvedl a potíral. Patrně tedy z toho všeho, že apokalypse Petrova nebyla sice, až na nepatrné výjimky, uznávána za knihu apoštolskou, za spis Petřův, avšak přece u pravověrných křesťanů požívala po dlouhý čas takové vážnosti, že ji místy předčítali i při službách Božích, a to, pokud se týká některých obcí palestinských, ještě v 5. stol. — Sepsána jest v polovici neb v první třetině 2. stol., nikoli bez tendence bludařské, a to na východě, nejspíše v Palestině neb Alexandriji. Dle kodexu Klermontského měla 270, dle katalogu Niceforova 300 stichů či řádků normálních. Zachovány jsou z ní však jen as 143 řádky, a to mimo 5 nepatrných zlomků majících celkem as 12 řádků, jež jako citáty z ní uvedl dílem Klement Alex. (Eclog. §§ 41., 48., 49.), dílem Macarius Magneský (Apocritica IV. 6. a IV. 7.), na perva-

¹⁾ Na př. Eccl. 41. Viz Zahn, Geschichte des Neutest. Kan. s. 810 a další.

²⁾ H. E. 7, 18.

menovém rukopise, který v zimě r. 1886.—1887. nalezen byl od „archeol. missie francouzské v Kairu“ ve hrobě řeckokoptického mnicha v Akhmimě (starém to Penapoli) ještě se zlomkem Evangelia Petrova a knihy Henochovy. Zachovaná část tato obsahuje mimo konec jakési prorocké řeči Kristovy dvoje vidění, jež sv. Petr měl o radostech nebeských a mukách pekelných. Narážejíc často mimo jiné také na 2. list Petrův prozrazuje, že autor její list tento znal a ho použil, i jest tak zároveň důležitým svědectvím starobylosti a tím i pravosti jeho. Harnack (Chronoi. s. 471—472) zastává sice opak toho, tvrdě, že autor 2. Petrova listu použil apokalypse, ale, jak ukázal Belser (Einl. 704—721; 838—839), z 2. listu Petrova vycítuje čtenář, že autor listu toho byl očitým svědkem Kristovým, z apokalypse však poznává, že autor její znal sice kánonické knihy novozákonní, jmenovitě též apokalypsi sv. Jana, a jich použil, ale že příliš pouštěl uzdu své obrazivosti. ¹⁾

Ostatní apokalypse apokryfní jsou mladší a méně důležité; jest to:

2. první a druhá apokalypse sv. Pavla, které nejspíše s hledem 2. Kor. 12, 4. troufají si vylíčiti, co sv. Pavel viděl a seznal, vtržen byv až do třetího nebe a do ráje, posmrtný totiž stav lidí spravedlivých a nespravedlivých. První, která se nezachovala, připomíná Epifanius (Haer. 38, 2.) pod jménem *ἀναβατικὸν Παύλου*, druhou sv. Augustin (In Joan. 98.), Sozomenus (H. E. 7, 19.) a dekret Gelasiův; v úvodě druhé praví se, že byla nalezena v pouzdru pod základy Pavlova domu v Tarsu;

3. apokalypse Tomášova a 4. Štěpánova, které jmenují se sice v katalogu či dekretě Gelasiově, nyní však již jsou ztraceny;

5. apokalypse Janova, která líčí velice jednotvárně vidění o konci světa, posledním soudě a stavu oslavenců v nebesích. Pochází nejspíše z 8. ne-li až z 9. stol.;

6. apokalypse Petrova arabská as z 8. stol. obsahuje (vymyšlené) zjevení o tom, co se stalo od Adama a ještě

¹⁾ V transkripci uveřejnil Petrovu Apok. i evang. Bouriant v *Memoires* 1892, seš. 9. Facsimile vydal Lods v Paříži 1893. Text řecký i překlady v různých řečech uveřejnili spisovatelé různí, jako Funk, Zahn; v českém překladě Sýkora v *Časop. kat. duch.* 1894. s. 158—165.

stane do konce světa. Vyskytá se v několika rukopisech v Římě a v Anglii;

7. apokalypse Bartolomějova podává velmi živě zjevení o vykoupení lidstva a poslání apoštolů. Zachována jest pouze část rukopisu koptického v národní knihovně v Paříži. R. 1835. uveřejnil Dulaurier zlomek z ní ve francouzském překladě, který pojal Tischendorf do svého vydání „Apocalypses apocryphae“ p. XXIV.—XXVII. (Lips 1866.);

8. apokalypse Marie líčí sestoupení Panny Marie do pekla, kterak archanděl Michael ukazuje Panně Marii místo i tresty hříšníků, a kterak Panna Maria za ně u Boha se přimlouvá a konečně vyslyšení dochází. Pochází ze středověku. Z rukopisů řeckých, chovaných v Oxfordě, ve Vídni (císař. knih.) a v Benátkách, uvedl některé zlomky Tischendorf v Apocal. apocryphae, s. XXVII.—XXX. ¹⁾

§ 16.

Novozákonní knihy u nekatolíků.

a) U starších sekt bludařských.

Starší sekty bludařské podržely sice také knihy novozákonní, které byly shledaly v církvi v té době, ve které se od ní odloučily, ale ne všech, nýbrž z pravidla jen ty z nich, ve kterých při svém výkladě nalézali oporu pro své učení; zavrhuje pak knihy, které čelily proti jejich zásadám, spisovaly alespoň některé z nich knihy nové ve smyslu učení svého a rozšiřovaly je pod jménem spisův apoštolských (knihy apokryfní). Kterak si vedly v té příčině a zvláště, které knihy kánonické Nového Zákona přijala každá sekta, nepoznáváme ze spisů jejich, — neboť ty nezachovaly se nám, — nýbrž ze spisů sv. Otců a spisovatelů církevních, kteří vystupující proti bludným naukám jejich, uvedli některé zlomky z jejich spisů, aneb podali zprávy o tom, jak která sekta naložila s knihami apoštolskými. Způsobem tím dovidáme se, že

1. Ebionité, Nazarejští a vůbec sekty judaistické, které povstaly v době apoštolské neb Otcův apoštolských z kře-

¹⁾ Ve spise tomto uveřejněna jest též řecká apokryfní apokalypse Pavlova (druhá) a Janova.

stauů obrácených ze židovství neb působením učitelů žido-křesťanských (Cerinthiáni), užívali pouze Matoušova evangelia hebrejského (aramejského), jež však různými přídatky, vložkami a výpustkami, zejména též vynecháním prvních dvou kapitol (o mládí Ježíšově), pozměnili tak, že v této formě nebylo v církvi nikdy uznáno, nýbrž čítáno k apokryfům. Sv. Pavla zavrhli jako odpadlíka od Zákona,¹⁾ a proto ovšem neuznali ani spisů jeho za apoštolské.

2. Sekty gnostické dílem uznaly knihy novozákonní, dílem nechaly je nepovšimnuty, buď že nehodily se jim, aneb že jich při svém vzniku ještě neznaly. Ty však, které podržely, vykládaly si zcela libovolně ve smyslu bludných názorů svých, jež si byly učinily hlavně vzhledem k řecké a východní filosofii, dovolávající se při tom mnohdy také jakéhosi zjevení tajného, kteréž prý Kristus byl učinil pouze některým svým důvěrníkům. Zejména

a) Basilides,²⁾ který se vydával za žáka Glaucia, tlumočnicka prý Petrova, a jeho syn Isidor i stoupenci uznávali, pokud známo, evangelium Matoušovo, Lukášovo a Janovo, jakož i listy sv. Pavla k Řím., 1. Kor., Efes. a 1. Petr.

b) Valentin a stoupenci jeho přijali, jak se zdá, všechny knihy novozákonní, které byli shledali v kánoně církevním před svým odloučením se od církve, podkládali jim však výklad nesprávný a zcela libovolný.³⁾ O čtyřech evangeliích

¹⁾ Iren. Adv. haer. 1, 26, 2: „Ebionité . . . užívají jedině evangelia Matoušova, zavrhujece apoštola Pavla, jmenujice jej odpadlíkem od zákona.“ Srvn. Epiph. haer. 30, 13.

²⁾ Basilides, vrstevník sv. Polykarpa, vystoupil s bludným učením svým kolem r. 130. Dle svědectví Origenova (Homil. 1. in Luc.) napsal svoje zvláštní evangelium (*κατὰ Βασιλίδου εὐαγγέλιον*) a dle svědectví Agrippy Castora (Euseb. H. E. 4, 7, 7) o 24 knihách výklady k evangeliu (*εἰς τὸ εὐαγγέλιον*), nepochybně k evangeliu svému, a jak z několika zachovaných zlomků patrně, použil k evangeliu svému kánonického evangelia Matoušova, Lukášova a Janova, k výkladům však, jež Klemént Alex. uvádí pod jménem *ἐξηγητικὰ* (Strom. 4, 12, 81—82), Acta Archelai pak pod jménem Tractatus (Act. Archel. c. 55, vyd. Routh, Reliqu. V, 177), mimo řečená tři evangelia též 1. Petr. (4, 13—16); dle Orig. (Comm. in ep. ad Rom. 1, 5. 1) opíral se také o Řím. 7, 9., jeho stoupenci pak i o 1. Kor. 7, 9 a 7, 5. (Clem. Strom. 3, 1, 2). — Srvn. Zahn, Gesch. d. Neutest-Kan. I s. 763—774.

³⁾ Kterak počínali si při tom, svědčí Ireneus, právě mimo jiné, Valentiniani „hledí, co pravdě jest podobno, buď řeči apoštolův, buď po-

kánonických a o listech k Řím., 1. Kor., Galat., Filip., Kolos., ~~Efes.~~, ba i o 1. Petr. a 1. Jan. jest to jisto z oněch zlomků, které ve svých spisech uvedli jako citáty ve knihách svých sv. Otcové a spisovatelé církevní, jmenovitě Ireneus (Adv. haer. 1, 8), Tertullian (De praescript.), Hippolyt (Philosophumena), o ostatních lze to souditi jednak z výslovného svědectví Tertullianova, který dí, že dle jeho zdání Valentin užil celého Zákona (integro instrumento uti videtur. De praescr. 38), jednak z Irenea, který neviní Valentiniánů, že by Písma byli zkomolili, nýbrž že je nesprávně vykládají, a ukázav, kterak Marcion Písma zkomoluje, přičiňuje poznámku s patrným zřením k Valentiniánům slovy: „Ostatní pak všichni naduti jsouce křivě tak zvanou vědou, Písma sice uznávají, ale převráceně je vykládají, jak jsem v prvé knize ukázal.“ (Adv. haer. 3. 12, 12.)

c) Marcion, vrstevník sv. Justina, odpůrce Zákona Starého, který zahrnul všechny knihy starozákonní, maje je za dílo boha zlého, dovozoval na základě Gal. 2, 4. 14 a 2. Kor. 11, 13, že mezi Pavlem a ostatními apoštoly nebylo shody ve příčině učení, a domnívaje se, že Pavel podal učení Kristovo čisté, ostatní apoštolé však že porušili je vetkáním do něho názorů židovských, uznal z knih novozákonních za božské toliko listy sv. Pavla mimo listy pastorální (1, 2, Tim. Tit.) a k Žid., a to (dle Epif. 42, 9) v pořádku Galat., 1. a 2. Korint., Řím., 1. a 2. Thessal., k Laodicejským = Efes., Kolos., Filem., Filip. a evangelium sv. Lukáše jakožto žáka Pavlova (*τὸ ἀποστολικὸν καὶ τὸ εὐαγγέλιον*), ale nikoli beze změny, nýbrž zkomolil je, vyloučiv z nich to, co po soudě jeho vpravili do nich lžiapoštolé a příznivci židovstva, t. j. vše, co jevílo jakési uznání Zákona Starého. Proto vytýkali mu sv. Otcové, že knihy novozákonní dílem porušil, dílem ignoroval.¹⁾

---

dobenství Páně, buď výroky proroků ke svým výrokům přizpůsobiti, aby jich myšlenky nezdály se býti nedosvědčeny, při čemž pořádek a spojení písem překráčejí a seč jsou články pravdy rozvazují. Přesazují a přeměňují a jiné z jiného vyvádějíce klamou mnohé, přizpůsobené výroky Páně u lživém spojení vystavující.“ (Adv. haer. 1, 8, 1.)

¹⁾ Ireneus Adv. haer. 3, 12, 12: „Obrátili se . . . od pravého Boha, domnívajíce se, že sami více vyzkoumali, nežli apoštolé, jiného Boha si vymyslivše; a apoštolé prý evangelium hlásali, židovsky ještě smýšlejíce,

3. Manichejští přijali, jak se zdá, z knih novozákonních pouze evangelium sv. Jana a některé listy Pavlovy, nepřikládali jim však veliké váhy, kladouce je co do ceny za spisy vlastní, které sami napsali (Živé evangelium, Knihu tajemství, Knihu počátků, Poklad života, apokryfní evangelia Tomášovo a Matějovo). Ostatní knihy Nového Zákona, zejména evangelium sv. Matouše a Skutky apoštolské, zavrhli pod záminkou, že byly od pozdějších spisovatelů apoštolům podvrženy, v pravdě však proto, poněvadž se nehodily do jejich soustavy naukové. Ukazujet evangelium Matoušovo, že Ježíš Kristus jest Vykupitelem zaslíbeným ve Starém Zákoně, kterýž oni zamítali jakožto dílo ducha zlého, Skutky apoštolské pak svědčí, že Utěšitel Duch sv., kteréhož Kristus (v evangeliu sv. Jana) zaslíbil, přišel již padesátého dne po Kristově nanebevstoupení, oni však tvrdili, že přišel teprve v Manesovi, kterýž se dle Cyrilla Jerus. (Katech. 6, 25) skutečně vydával za Utěšitele Ducha sv.

4. Montanisté (Katafrygové) přijali nepochybně všecky knihy novozákonní, které při svém vzniku shledali v círk. kánoně, vyjma Skutky apoštolské, které zavrhli z téže příčiny, ze které je zamítli Manicheové. Pokládaliť Montana za zaslíbeného Utěšitele.

5. Alogové zamítli spisy Janovy, ostatní, zdá se, uznali všecky. Ony však zamítli hlavně z odporu proti Montanistům, kteří své učení o Utěšiteli opírali o evangelium Janovo.

6. Ariáni, Macedoniáni, Monofysité a jiní bludaři 4. a potomních století podrželi všecky knihy novozákonní. Toliko Nestoriáni nepřijali listu II. Pet., II. III. Jan.

---

oni pak jsou prý již přesnějšími a moudřejšími apoštolů; pročež i Marcion se svými stoupenci odvážili se zkomolit Písma svatá, některá totiž naprosto zavrhše, evangelium pak Lukášovo a Pavlovy listy okyptivše, a tvrdí, že tak jedině, jak je otesali, pravé jsou. — Iren. I. c. 1, 27, 2: Nad to pak i zkomolil evangelium Lukášovo, odstraniv všecko, co napsáno jest o rodu Páně, mnoho též z vypravování řeči Páně vypustiv, zvláště ve kterých se vypisuje, že Pán co nejzřejměji Stvořitele tohoto světa Otcem svým vyznává. — Taktéž i listy apoštola Pavla okyptil: odstraniv z nich všecko, co apoštol zřejmě pravil o Bohu, který učinil svět, že tento jest Otcem Pána našeho Ježíše Krista, a čemukoliv apoštol učil, připomínaje slova prorocká příchodu Páně zvěstující. Srov. Tertul. de carne Christi 3; Tertul. C. Marcionem 4, 7—9. 12 36; 5, 11.

Jud. a Apokalypse; neboť vzavše původ od Nestora Antiochijského, přidrželi se kánonu, jaký při jejich odpadu od církve měli v Antiochii. Tam však řečených knih nebylo té doby ještě v kánoně.

§ 17.

b) Novozákonní knihy u protestantův.

Reformátoři stol. 16. prohlásili Písmo sv. za jediný pramen víry a bojovali jím proti tradici, ač právě ona to byla, jež udala, které knihy jakožto inspirované patří k Písmu sv. či ke kánonu. Snažíce se však uvést z Písma důvody proti tradici, zpozorovali záhy, že v knihách novozákonních vyskytají se výroky, které sice ve shodě jsou s ústním podáním, avšak s názory jejich nejen nesrovnávají se, nýbrž i v odporu s nimi jsou. Počali proto zavrhovati některé z nich, jmenovitě ty, o nichž byly vzbuzeny pochybnosti již v prvních stoletích křesťanských. Opírali se při tom dílem o subjektivní dojem, který v nich ta která kniha učinila, dílem o důvody, pro které tak zvaná antilegomena nebyla hned od počátku přijata do kánonu obecně.

Jakýsi počátek v té příčině učinil mezi nimi sice již r. 1520 Karlstadt (Ondřej Bodenstein) tím, že ve svém spise *Libellus de canonicis scripturis* ¹⁾ knihy novozákonní rozdělil co do vážnosti ve tři třídy, čítaje ke knihám první vážnosti čtyři evangelia a skutky apoštolké, ke knihám vážnosti druhé 13 listů Pavlových (všecky mimo list k Žid.), I. Petr. a I. Jan., ke knihám třetí a nejnižší vážnosti (*tertia et infimae auctoritatis*) listy Jakubův, II. Petr., II. a III. Jan., Judův, k Židům a Apokalypsi; ale on uznával ještě inspirační ráz všech a stavě Apokalypsi na hranici apokryfismu připouštěl toliko, že ostatní knihy vážnosti třetí mohou se uváděti jako *catholica anonyma*. Luther však pokročiv dále, uznal za pravé knihy hlavní (*rechte gewisse Hauptbücher*), které obsahují jádro a dřev (Kern und Mark) Písma, toliko evangelium a I. list sv. Jana, listy Pavlovy, zvláště k Řím, Galat. a Efes,

¹⁾ Vydal Credner, *Zur Geschichte des Kanons* (Halle 1847) s. 291 a další.

a 1. Petr.¹⁾, a pojav v pochybnost list k Židům²⁾, jakožto spis, který mimo zlato má také dříví, pazdeří a seno, a jsa slohu odchylného od slohu Pavlova spíše od Apolla než od Pavla pochází, i Apokalypsi,³⁾ poněvadž prý nelze mu v ní znamenati, že by byla sepsána z vnuknutí Ducha sv., zavrhuul jako spis neapoštolský list Judův,⁴⁾ ježto prý obsahuje také učenost apokryfní a patrně pouzo výtahem neb opisem jest z II. Petr., a zvláště rozhodně list Jakubův, (nazvav jej slaměným), po-

---

¹⁾ Vorrede auf das Neue Testament z r. 1545 (Luther's Werke, Berlin 1898 B. J. s. 13): „Denn nämlich ist Johannis Evangelium und S. Pauli Episteln, sonderlich die zu den Römern und S. Peters erste Epistel der rechte Kern und Mark unter allen Büchern . . . Summa, S. Johannis Evangelium und seine erste Epistel, S. Pauli Epistel, sonderlich die zu den Römern, Galatern, Ephesern, und S. Peters erste Epistel, das sind die Bücher, die dir Christum zeigen und alles lehren, das dir zu wissen noth und selig ist.“

²⁾ V předmluvě k listu k Židům r. 1522. popřel Luther apoštolský původ listu k Židům (Dasz diese Epistel an die Ebräer nicht S. Pauli, noch einiges Apostels sei, beweiset sich dabei, dasz im 2. Kap. (v. 3) stehet also: „Diese Lehre ist durch die, so esselbst von dem Herrn gehört haben, auf uns kommen und blieben“). Ale později zmírniv náhled svůj, pouze pochybnost v té věci a domněnku vyslovil: Auctor epistolae ad Hebraeos, quisquis est, sive Paulus sive, ut ego arbitror, Apollo (Linnar. in Gen. 48, 2a. — Op. exeg. XI. 130).

³⁾ Vorrede auf die Offenbarung S. Johannis z r. 1545 (Dr. Mart. Luther's sämmtl. Werke, Erlangen, B. 63. S. 159): „Und solcher ungewissen Auslegung und verborgen Verstandes willen haben wirs bisher auch lassen liegen, sonderlich weil es auch bei etlichen alten Vätern geachtet, dasz nicht S. Johannis des Apostels sei, wie in libro 3. histo. Eccles. cap. 25 stehet, in welchem Zweifel wirs für uns auch noch lassen bleiben. Damit doch Niemand gewehret sein soll, dasz ers halte für s. Johannes des Apostels, oder wie er will. — Vorrede zur Offenbarung St. Johannis z roku 1522 (tamtéž str. 169): Mir mangelt an diesem Buch nicht einerlei, dasz ichs widder (weder) apostolisch noch prophetisch halte . . . Mein Geist kann sich in das Buch nicht schicken, und ist mir die Ursach gnug, dasz ich sein nicht hoch halte, dasz Christus darinnen widder gelehret noch erkannt wird, welches doch zu thun, für allen Dingen Apostel schuldig ist.

⁴⁾ „Die Epistel S. Judas kann niemand läugnern, dasz sie ein Auszug oder Abschrift ist S. Peters ander Epistel, so derselben alle Wort fast gleich sind. Auch so redet er von den Aposteln, als ein Jünger längst hernach und führet auch Sprüche und Geschicht, die in der Schritt nirgend stehen . . . Darumb ob ich sie wohl preise, ist doch eine unnöthige Epistel unter die Hauptbücher zu rechen, die des Glaubens Grund legen sollen.“ (Vorrede auf d. Ep. s. Jak. u. Jud. — Luther's Werke, Frankf. u. Erlang. B. 63. S. 158.)

něvadž prý čelí přímo proti sv. Pavlovi.¹⁾ Nicméně uznáváje cenu jejich, přijal je do svého překladu bible, jen že je dal až na konec, aby také tímto způsobem ukázal, jak daleko staví je co do vážnosti za ostatní knihy Nového Zákona.

V názorech těchto následovali Luthera po více než sto roků i jeho stoupenci, ba šli ještě dále. Zavrhlíť aneb alespoň v pochybnost pojali nejen čtyři knihy řečené (Žid. Jak. Jud. Apok.), nýbrž i ostatní tři z těch, které Eusebius uvedl mezi antilegemeny (II Petr., II. a III. Jan.). Učinili tak Brenz (v konfessi Württenberské z r. 1551) a Centuriatoři magdeburští r. 1559 cent. I., 2. 4.), kteří podrževše o Apokalypsi náhled Lutherův a vzdavše se úsudku o listě k Židům, zavrhlí jako neapoštolské listy Jakubův i Judův a pojali pochybnost o listech II. Petr. a II. i III. Jan., zvláště však Martin Chemnitz, který (v Examen concilii Tridentini 1565—1573) s hledem ku pochybnostem vzniklým v prvních stoletích křesťanských o některých knihách Nového Zákona rozlišoval přísně knihy apokryfní, jak nazval 7 spisů právě jmenovaných, od těch knih (v Novém Zákoně počtem 20), jichž původ od proroků (při Starém Zákoně) aneb od apoštolů (při Novém Zákoně) a tím i kánonický ráz osvědčen jest starobylými svědectvími spolehlivými a souhlasnými. Rozlišování to prováděli též Urbanus Regius., Selnecker, Osiander, Schröder, Hutter, Dieterich a jiní Lutheráni přísnější, jakož i církevní řády (na př. Strassburský z r. 1598) a vydavatelé Lutherova překladu bible, kteří po delší dobu (posledně r. 1689) tiskli překlad tento tak, že listy Žid., Jak., Jud. a Apokalypsi kladli až na konec, v seznamu pak nečíslovali jich; listy II. Petr. a II. i III. Jan. ponechali ovšem na dosavadních jejich místech, poněvadž nebylo vhodno oddělití je od I. Petr. a I. Jan. V st. 17. však upustili někteří od názvu apokryfy a jmenovali je buď knihami kánonickými

¹⁾ Vorrede auf das Neue Testament z r. 1545, poprvé r. 1522 (Luthers Werke, Berlin B. 7 s. 13): Darum ist S Jakobs Epistel eine recht stroherne Epistel gegen sie (proti I. Joan. Řim., Galat, Efes a I. Petr.) denn sie doch keine evangelische Art an sich hat. — Vorrede auf die Epist. S. Jakobi und Judae (Dr. Mart. Luther's Werke, Frankf. und Erlang. B. 63 S. 156): Diese Epistel S. Jakobi, wiewohl sie von den Alten verworfen ist, lobe ich und halte sie doch für gut, darumb, dasz sie gar kein Menschenlehre setzt, und Gottes Gesetz hart treibet. Aber dasz ich meine Meinung darauf stelle, doch ohn Jedermanns Nachtheil, achte ich sie für keines Apostels Schrift . . .

druhého řádu (*libri canonici secundi ordinis*, na př. Gerhard) aneb knihami druhokánonickými (*deuterocanonici*, na př. Quenstedt, Baier, Calov).¹⁾

Mezitím však přicházeli již někteří ku přesvědčení, že takovéto rozlišování knih novozákonních co do vážnosti nelze činiti jim při zásadě, které se drželi, že totiž Písmo sv. jakožto slovo Boží jest jediným pramenem víry; nahlíželi, že by se tím připravili o pevný základ pro svou víru a své učení. Upouštěli proto od rozdělování toho: jedni sice z části jen, ponechávajíce je alespoň v theorii, či, jak říkali, *docendi causa* (Jan Gerhard), jiní však úplně, a to nejen ve svých spisech, nýbrž i ve vydáních Lutherova překladu bible, ve kterém číslovali všech 27 knih Nového Zákona (poprvé roku 1619.) Jejich náhled pak ujímal se vždy více, až kolem r. 1700 stal se všeobecným, a to nejen u Lutheránů, nýbrž i u Kalvinistův a Zwinglianů; neboť ti byli již skoro od počátku uznávali za kánonické všechny knihy novozákonní. Měl sice Kalvin pochybnosti o listě k Žid., II. Petr., II. a III. Jan. i Apokalypsi, Zwingli pak zavrhnul Apokalypsi jakožto spis nebiblický, který „nemá příchuti srdce a ducha Janova,“ ba Oecolampadius a Bucer stavěli mimo to i Jak, II. Petr., II. a III. Jan. i Jud. na nižší stupeň co do vážnosti, než ostatní knihy Nového Zákona, avšak již Beza uznal kánonickou vážnost všech 27 knih a toliko připouštěl možnost, že Apokalypsi napsal sv. Marek, list k Židům pak Apollo; po něm uznali ji též ostatní stoupenci jak Kalvínovi tak Zwingliho.

Ale v druhé polovici století 18. obnovili již zase staré pochybnosti a viklali autoritou knih novozákonních. Počátek učinili J. D. Michaelis a G. J. Lessing: Michaelis tím, že v pozdějších vydáních svého spisu „*Einleitung in die göttlichen Schriften des neuen Bundes*“ pouze ty knihy naučné pokládal za inspirované, jichž apoštolský původ na jisto lze prokázati, a proto popřel inspiraci knih dějepisných Nového Zákona, zavrhnul list Judův jako nekánonický a vzal v pochybnost list k Židům i Jakubův, Lessing pak tím, že upustiv od protestantského názoru o inspiraci slovné,²⁾ poukázal na nesprávnost

¹⁾ Viz Holtzmann, *Lehrb. der hist. Krist. Einl. in d. N. Test.* Freib. 1892 s. 157—159.

²⁾ *Wider den Herrn Pastor Goeze in Hamburg, Lessings Werke*, Berlin-Leipzig, Verlag von Th. Knaur Nachf. VI. 279—280: Die Bibel

učení, jakoby Písmo sv. bylo jediným pramenem víry, ¹⁾ i na odpor, na který narážejí protestanté, když vystupující proti tradici, opírají se o kánon, který právě tradicí byl určen. K nim přidružil se touž skoro dobou Jan Šalom. Semler, kterýž ve svém spise „Abhandlung von freier Untersuchung des Kanons“ (1571—1575) soudil po příkladě Lutherově dle toho v inspirační neb neinspirační ráz té které knihy novozákonní, jaký dojem naň učinila, a přišed způsobem tím k názoru, že byla protiva mezi křesťanstvím židovským (Petrinismem) a Pavlovským (Paulinismem), kterouž vyrovnati hleděly listy katolické, kladl listy tyto do doby pozdější, II. Petr. a Jud. až daleko do 2. st., vzal v pochybnost pravost listu k Žid. a 1. Petr., a tvrdil, že není možno, aby Apokalypse pocházela od téhož spisovatele, od něhož jest čtvrté (Janovo) evangelium. Mužů těch následovali mnozí jiní, popírajíce pravost a kánonický ráz brzy těch, brzy oněch knih Nového Zákona, takže, jak již řečeno v § 4., nezůstala ani jedna kniha, aby alespoň od někoho nebyla brána v pochybnost její pravost, ano někteří došli až k tomu, že neuznali ani jedné knihy novozákonní za pravou a inspirovanou (Balduin Säuberlich, *Jesus der Nazariäer und die Schriften des N. T. Dresden 1896*).

Vystoupili ovšem a vystupují jiní proti destruktivnímu

---

enthält offenbar mehr, als zur Religion gehört. — Es ist blosze Hypothese, dasz in diesem Mehrern gleich unfehlbar sei. — tamtéž str. 207: Was die Evangelisten vor diesem Antriebe (des hl. Geistes) nicht wuszten, das wuszten sie auch unter und nach diesem Antriebe nicht. Erfuhren sie also durch den Antrieb des heil. Geistes nichts mehr, so erfuhren sie auch nichts besser . . . Mitwirkung des heil. Geistes genug, wenn er nur den zum Schreiben antrieb, in dem er die wenigsten und unerheblichsten Miszbegriffe erkannte, nur über dessen Schrift besonders wachte, der diese wenigen unerheblichen Miszbegriffe von geschehenen Dingen in keine nothwendige Verbindug mit seinen Lehrsätzen gebracht hatte.

¹⁾ Lessings Werke, tamtéž str. 290: Nur wenn er (der Pastor Goeze) nochmals in die Frage fällt: Woher können wir nun die Lehren und Thaten Christi und seiner Apostel wissen? und er sich selbst darauf antwortet: „Allein aus den Schreiben der Evangelisten und Apostel“: musz ich mich nochmals gegen dieses Allein verwahren. Mit dem Zusatze, dasz der grösere Theil der Christen ihm dieses Allein ebenso wenig zugibt. Oder sind die Katholiken keine Christen? . . . Unartig genug, dasz viele Protestanten den Beweis für die Wahrheit der christlichen Religion so führen, als ob die Katholiken durchaus keinen Antheil daran hätten.

směru tomuto, hájící i pravost i božský původ či inspirační ráz knih Nového Zákona, avšak při té zásadě, které po příkladě Lutherově a Semlerově tak mnozí se drží, že totiž vnitřní dojem či vnitřní zkušenost jest sudidlem, podle něhož lze každému posouditi, zda ta která kniha jest inspirovaná neb ne, není, jak dí Cornely, naděje, že se brzy shodnou a s jistotou poznají, které knihy jakožto inspirované k Písmu sv. patří, ač přece Písmo sv. prohlašují za jediný pramen víry.

HLAVA III.

O pravosti knih Nového Zákona.

§ 16.

Co jest pravost spisu, kterak se vyšetřuje.

Pravost přisuzujeme spisu, který sepsán jest skutečně od toho autora, jemuž se přičítá, aneb, pokud autor jeho není znám, který náleží vskutku době, místu a okolnostem, z nichž podle podání vzešel. Jinak slove spis nepravým či podvrženým.

Pravost spisu vyšetřuje se přímo a nepřímo.

Přímo děje se vyšetření dle sudidel vnitřních t. j. dle obsahu a formy spisu samého, a dle sudidel vnějších t. j. věrohodných svědectví jiných. Sudidla vnitřní jsou dílem záporná dílem kladná.

Zápornými vyšetřuje se, zda spis neobsahuje něco, co by bylo v odporu buď s tím, co autor jeho napsal na jiném místě, aneb se zprávami, které jiní svědkové věrohodní podávají o čase, místě a okolnostech, z nichž spis vzešel, jakož i o okolnostech osob v něm uvedených a o životě, vzdělání, povaze a podobných okolnostech jiných autora samého. Kladnými pak sudidla pátrá se, zda to, co spis o řečených okolnostech obsahuje, shoduje se s tím, co o nich sdělují pozoruhodní spisovatelé jiní.¹⁾

Je-li některé sudidlo záporné proti pravosti spisu, není proto již nepravost jeho jista; záleží na tom, zda shledaný

---

¹⁾ Někdy nazývají se zápornými či negativními všechny důvody vnitřní, kladné i záporné, kladnými pak či pozitivními nazývají se někdy důvody vnější.

odpor není pouze domnělý, aneb zda nedá se vyložiti jinak, na př. zjištěním, že to které místo ve spise bylo porušeno od opisovatele, ať nahodile, ať úmyslně; tím méně lze souditi v nepravost listu s jistotou, nelze-li uvéstí pro pravost kladných důvodů vnitřních; neboť není nutno ani možno, aby všichni autorové psali o týchž věcech a s téhož hledišť. Nelze proto souditi již v nepravost spisu, vypravuje-li o událostech, o nichž žádný spisovatel se nezmiňuje. Ale ani tehdy, když sudidla vnitřní — záporná i kladná — svědčí pro pravost, není ještě jisto, nýbrž pouze pravděpodobno, že spis jest pravý. Jistota nastane tehdy, když i vnější sudidla či spolehlivá svědectví jiných osob¹⁾ jsou pro pravost. Uvádějí-li se však důvody vnitřní až po svědectvích či důvodech vnějších, potvrzují důvody vnitřní to, co vnějšími bylo již zjištěno.

Nepřímo vyšetřuje se pravost spisu uvažováním, zda lze uvéstí nějakou příčinu, pro kterou by spis podvržen byl jinému. Jsou-li přímá i nepřímá sudidla pro pravost, jest ona nade vší pochybnost jista.

Jest tedy pravost spisu nepochybna, dokáže-li se o něm:

A) přímo, a) že v něm nejen není žádného odporu, nýbrž spíše úplná shoda se zprávami, které podávají jiní svědci věrohodní o okolnostech místa a času, z nichž spis vzešel, jakož i o okolnostech osob v něm uvedených a o životě, vzdělanosti, povaze a jiných poměrech autora samého; b) že spolehliví svědkové jiní pravost jejich dosvědčují;

B) nepřímo, že nelze mysliti si žádné příčiny ani čestné ani nečestné, pro kterou by spis podvržen byl jinému, a kdyby byl pokus o to učiněn býval, že by věc ta nebyla zůstala vtajnosti, nýbrž záhy přišla na jevo.²⁾

Dokážeme tedy i pravost knih Nového Zákona, zjistíme-li, že přímé i nepřímé důvody svědčí pro pravost jejich.

¹⁾ Je-li věrohodnost některého svědka důvodně pochybna, zjistí se, kterak věc se má, vyšetřováním o tom, zda pravdu znal a tedy i pověděti mohl, jakož i o tom, zda znaje pravdu též ji nepokrytě pověděti chtěl.

²⁾ Vyšetřování (přímým i nepřímým způsobem, důvody vnitřními i vnějšími) o tom, zda ten který spis neb jeho díl jest pravý, slove kritikou vyšší, na rozdíl od kritiky nižší, která zabývá se vyšetřováním, zda zachoval se nám ten který spis neporušen a tedy i o tom, zda to neb ono čtení jest původní, pravé, neb původu pozdějšího.

**A) Pravost knih Nového Zákona dokazují přímo
a) důvody vnitřní a to a) záporné.**

§ 17.

**Mezi zprávami knih Nového Zákona a věrohodnými
zprávami jinými není odporu.**

Projdeme-li bedlivě knihy novozákonní a uvážíme-li obsah i formu jejich, shledáme, že ani v obsahu ani ve formě nelze jim právem nic vytknouti, co by bylo ve skutečném odporu se zprávami, jež podávají věrohodní svědkové jiní o okolnostech místa a času, z nichž ty knihy vyšly, jakož i o okolnostech osob v nich uvedených a o poměrech autora samého. Takového však odporu nebyli by se uchránili spisovatelé doby pozdější (2. stol.), kdyby byli sami ony knihy napsali a je pod jménem spisů apoštolských rozšířili. Neboť

a) překážely tomu nesmírné změny, které udály se v 1. stol. po Kristu. V době té měnily se totiž velice v krátkých dobách poměry národa židovského a vůbec tvářnost Palestiny. Země byla spravována brzy od jednoho, brzy od několika panovníků, tu od krále, tu z části od ethnarchy či vladaře, z části od tetrarchů. Města jedna novými jmény označena, jiná nově vystavena, jiná zbořena. Ba od té doby, kdy Židé, povstavše za Vespasiána proti Římanům a později proti Hadriánovi, poraženi byli, a Jerusálém, střed to theokratie, i s chrámem, 50 městy a 985 vesnicemi zbořen byl, kdy i značná část Židů z Palestiny se vystěhovala, změnily se skoro úplně politické i náboženské poměry Židův a tvářnost Palestiny. Židé přestali býti národem samostatným, oltář zbořen, oběti přestaly, kněžstvo zaniklo, a velerada, která již za Kristovy doby omezena byla v moci své, rozešla se, a ta, která v Jamii nově se ustavila, daleko nebyla již tím, čím bývala velerada druhdy. Bylo sice za Hadriána vystavěno nové město na místě starého Jerusáléma, ale to nazváno Aelia Capitolina, a Židům pod přísnými tresty zakázáno zdržovati se v něm neb v okolí jeho.

Zatím vymřeli též všichni přímí svědkové těch věcí, o nichž mluví knihy novozákonní. I žáci apoštolští ustoupili pokolení mladšímu, jež mělo jiné názory i zásady a nebylo s to, aby dalo náležitě poučení o poměrech stol. I.

Již kdo uváží tyto změny i to, že ani nejvzdělanější spisovatelé, jakými byli Curtius, Tacit, Livius, neuchránili se všech anachronismů, když psali o věcech starších sebe, zajisté přisvědčí, že by se to nebylo podařilo ani spisovatelům knih Nového Zákona, kdyby to bývali mužové století druhého, kteří by své spisy apoštolům byli podvrhli.

b) Mimo to jest psychologicky skoro nemožno napodobovati trvale osobu jinou tak přiměřeně její povaze, vzdělání, způsobu vyjadřovati se a pod, aby nejevily se toho prázdné stopy a ni nejmenšího podezření nenastalo, že spáchán byl podvod. I kterak lze mysliti, že by se to bylo podařilo několika osobám neučeným, — že by totiž skoro v téže době několik osob bylo pojalo úmysl napodobiti ve spisech svých apoštoly, a že by byly provedly to tak dokonale, aby ani jediné, byť i celkem nepatrné věci, nenapsaly, která by byla v odporu s tím, co odjinud známo jest o povaze, vzdělání a způsobu proslovování se apoštolů. Ještě méně však lze mysliti si právem, že by všechny spisy novozákonní jediná osoba byla napsala a apoštolům podvrhla. Neboť je li psychologicky skoro nemožno napodobiti zcela dokonale jedinou osobu, kterak bylo možno, aby jeden člověk tolik různých povah tak šťastně a s takovým úspěchem napodobil, aby nejevila se toho žádná stopa a nevzniklo podezření ni nejmenšího, že podvod byl učiněn?

Nebylo-li však možno spisovatelům doby poapoštolské vyhnouti se všelikým anachronismům a všelikému odporu s tím, co odjinud známo jest o časových i místních poměrech prvního století, jakož i o autorech a osobách ve knihách Nového Zákona uvedených, lze právem alespoň s jakousi pravděpodobností souditi ve pravost těch knih již z toho, že nic neobsahují, co by bylo v odporu s jinými zprávami hodnověrnými.

Ovšem někteří, jmenovitě od druhé polovice 18. století, snažili se dokázati, že knihy Nového Zákona nejsou prosty všeho odporu. Avšak odpor, na který poukazovali, není odpor skutečný, nýbrž toliko zdánlivý, pokud totiž spočívá na nepravém výkladě těch kterých míst biblických, a mizí hned, jakmile se příslušná místa správně vyloží. Že tomu tak, ukážeme v části zvláštní při těch knihách, proti nimž námitky takové se činí, zejména při evangeliu svatého Lukáše a při Skutcích apoštolských.

§ 18.

Pravost knih novozákonních dokazují β) přímo vnitřní důvody kladné.

Pravost knih Nového Zákona objeví se více ještě pravdě podobnou, uvážíme-li, že nejen nic neobsahují, co by odporovalo věrohodným zprávám jiným, nýbrž že s nimi též v plné shodě jsou. O shodě té přesvědčíme se, vybereme-li z knih Nového Zákona zprávy o těch věcech, o nichž mluví také jiní spisovatelé doby staré, a srovnáme-li s nimi to, co tito spisovatelé o nich sdělují!

Jsou pak trojího druhu ty zprávy biblické, jež lze srovnávat se svědectvím autorů jiných. Jedny týkají se okolností místních, jiné poměrů politických a náboženských, jiné povahy, a okolností jednotlivých osob neb národů. Mimo to nejen obsah, nýbrž i forma knih Nového Zákona vydává jisté svědectví také o autorech jejich, a i to jest ve shodě úplné s tím, co o nich jisto jest ze starobylého podání. Že tomu tak, ukážeme následujícím srovnáním příslušných zpráv.

§ 19

Zprávy knih Nového Zákona o okolnostech místa srovnávají se s příslušnými zprávami věrohodných svědků jiných.

V příčině okolností místa vykazují knihy Nového Zákona tyto důležitější shody se zprávami spisovatelů jiných:

1. Jakožto provincie palestinské připomínají se v evangeliích Judsko, Samarsko, Galilea, Iturea, Trachonitis (Luk. 3, 1.) Idumea a Zajordánsko či Peréa (Mark. 3, 8.). S udáním tím shoduje se Josef Flavius, kterýž jmenuje tytéž provincie palestinské, čítaje k nim ještě Batanei, Auranitis a Paneas, kterouž však, jak se zdá, rozumí Iturei. (Starožitn. 17, 8. 1.; 13, 11. 3.; Válka žid., jud. 3, 3.).

2. Krajinu při západním břehu jezera Genezatského nazývají zemí genezaretskou nejen Matouš (14, 34.) a Marek (6, 53.), nýbrž i Josef Flavius.¹⁾

3. Krajina na východním břehu jezera genezaretského,

¹⁾ Válka židovská 3, 10, 8: Při jezeře Genesaretském pak rozkládá se země téhož jména, podivuhodná i povahou i krásou.

kteřá leží proti Galilei, slove u sv. Lukáše, sv. Matouše a sv. Marka krajinou gerasenskou. ¹⁾ A nejnovější výzkumy potvrzují alespoň s pravděpodobností co největší, že krajina tamní skutečně to jméno měla. Zachovalaf se posud památka toho ve jménech dvou míst, as uprostřed východního břehu neda-leko sebe ležících, totiž ve jméně skály Kuren Džeradi (= Geradi, Gerasi, Gerasa) a ve jméně zříceniny Gersa ²⁾ či Kersa (Gerasa).

4. O Kafarnaum praví evangelisté, že tam bylo mnoho celníků, ³⁾ o Jerichu pak, že tam byl i nadcelník ⁴⁾ (Zacheus). A že tomú tak vskutku bylo, souditi lze již z toho, že z Jericha vyváželo se do ciziny veliké množství vzácného balsamu, který se v okolí tamním hojně vyráběl ⁵⁾ a že Kafarnaum leželo neda-leko severní hranice palestinské na hlavní silnici obchodní, jež vedla z Damašku do Ptolomaidy. O Jerichu pak svědčí to i dějepisec Justin, tvrdě, že obyvatelé jeho zbohatli clem z balsamu; ⁶⁾

5. Ve Skutcích apošt. 21, 31.—40. vypravuje se, kterak tisícník Lysiáš, dostav zprávu o bouři, již Židé způsobili ve chrámě proti Pavlovi, chtěce usmrtiti jej, ihned s vojskem sběhl (*κατέδραμε*) k nim a Pavla z rukou jejich vysvobodil, a kterak Pavel potom jsa veden do ležení t. j. do kasáren, jež byly v hradě Antonii, se stupňů měl řeč k lidu, (jenž stanul v předsíni pohanů). A i s tímto udáním srovnává se

---

¹⁾ Mat. 8, 28. Luk. 8, 26. Mar. 5, 1. Kodexy vykazují sice troji čtení různé na tomto místě a to: *Γεργεσιγῶν*, *Γαδαρηγῶν*, *Γερασιγῶν*. Ale, jak vážnější z nich svědčí, správným jest čtení *Γερασιγῶν* u sv. Lukáše a sv. Marka, *Γαδαρηγῶν* pak u sv. Matouše. Forma *Γαδαρηγῶν* však u sv. Matouše nepovstala z jména Gadary, (musiloť by státi *Γαδάραρον*), nýbrž nesprávným přepisem aramejského slova ܨܪܪܝܐ (= Gerada = Gerasa), jehož Matouš píše aramejsky v originále své užil, a jež as překladatel čta ܨܪܪܝܐ (= Gadara) vyjádřil slovem *Γαδαρηγῶν*:

²⁾ Viz dr. Neumann, Qurn Dscheradi, Freiburg, 1894

³⁾ Mat. 9, 9. 10; Mar. 2, 14. 15; Luk. 5, 27, 29.

⁴⁾ Luk. 19, 2.

⁵⁾ Jos. Flavius Antiqu. (Starožitn. židov.) 15, 4, 2: „Herodes pronajal jí (Kleopatře) výtěžky území jeriškého; neboť ono plodí též balsám nad jiné cenný, který pouze tam roste.“

⁶⁾ Justiní epit. Trogi Pomp. 36, 3: Opes gentis ex vectigalibus opo-balsami, quod in his tantum regionibus (Jerichuntinis) gignitur, creverunt.

Flavius sděluje, že na severozápadním rohu předsíně pohanův stál hrad Antonia se čtyřmi věžmi, z nichž jihozápadní byla nad jiné vysoká a tak zřízena, že z ní bylo lze pozorovati vše, co dělo se ve chrámě. Z hradu pak toho že nejen dvoje stupně vedly do předsíně chrámové, nýbrž i zvláštní chodba podzemní že byla zřízena od hradu až k východní bráně chrámové, a to vše za tím účelem, aby mohlo vojsko ihned zakročiti, kdyby Židé o svátcích ztropili nějaký rozbroj ve chrámě; ¹⁾

6. V Athénách našel Pavel oltář s nápisem *Θεῶν ἀγνώστῳ* ²⁾ (bohu neznámému). A hle, i Diogenes Laërtský mluví o takových oltářích. Zaznamenal, kterak Athénští v čas moru nevědouce, který bůh byl uražen, k radě Epimenida z Krety pustili k Areopagu jistý počet ovec a na každém místě, kde některá z nich ulehla, postavili oltář onomu bohu, který byv uražen mor seslal. A tvrdí, že takové oltáře vyskytaly se v Athénách ještě za doby jeho; ³⁾

7. Korintu přisuzuje sv. Lukáš i sv. Pavel přístav Kenchrejský, a to v plném souhlase s Horatiem (Od. I. 1. 7. v 2.), Strabonem (I. 8.), Pliniem (histor. nat. I. 3. c. 3.) a Liviem (I. 28, 8; 32, 17), dle nichž byly v Korintě dva přístavy, Lechejský pro plavbu na západ, a Kenchrejský pro plavbu na východ.

8. V té době, kdy sv. Pavel přišel na apoštolských cestách svých do Pafu na Cypru (as r. 44.) a do Korintu poprvé (r. 52.), držel dle Skutků apošt. (13, 7; 18, 12.) správu i nad Cyprem i nad Acháji prokonsul. A zpráva tato potvrzena jest taktéž dějinami. Neboť, jak patrně z Diona Cassia a Suetonia, v době oné (za Klaudia) byl i Cypr i Acháje provincií senatorskou a musily tedy býti spravovány od prokonsulův. Shoda v této příčině jest zvláště důležitá; neboť v prvním století bývaly tytéž provincie římské hned senatorskými, hned císařskými a spravovány proto brzy od prokonsulů, brzy od proprétorů, takže nebylo pozdějšímu spisovateli snadno vždy určití přesně, jaký úředník v té které době správu nad pro-

¹⁾ Jos. Flav. Ant. 15, 11, 7. Bell. jud. 5, 5, 8.

²⁾ Skut. ap. 17, 23.

³⁾ Diog. Laërt. I. sect. 10.: "Ἐτι καὶ νῦν ἔστιν εἶρεῖν κατὰ τοὺς δῆμους τῶν Ἀθηναίων βωμὸς ἀγνώστου."

vincii držel. ¹⁾ A právě v Acháji změnila se tím způsobem pětkrátě správa od doby Augustovy do doby Neronovy.

§ 20.

Knihy Nového Zákona souhlasí s věrohodnými zprávami jinými o politických a náboženských poměrech židovských.

A) O politických poměrech židovských podávají knihy Nového Zákona tyto zprávy:

1. Toho času, kdy Pán Ježíš narodil se, panoval nad Židy král Herodes; ten závisel na císaři Augustovi, neboť k rozkazu císařovu konalo se sčítání lidu v Judsku, území Herodově (Luk. 2, 1.—5.).

2. Po Herodovi nastoupil v Judsku syn jeho Archelaus (Mat. 2, 22). Když pak as o 30 roků později Jan Křtitel počal konati veřejný úřad svůj jakožto předchůdce Páně, spravoval Judsko vladař Pontius Pilát, v Galilei vládnul tetrarcha Herodes, v Iturei pak a Trachonitidě bratr jeho tetrarcha Filip (Luk 3, 1., i Mat. 27, 2.). As 10 roků na to seděl na trůně židovském opět jakýsi král Herodes, který dal usmrtiti Jakuba Velkého, a vida, že líbilo se to Židům, uvěznil i Petra v úmyslu, že po velikonocích usmrtí ho také. (Skut. ap. 12, 1.—4. 19.—23.). A sotva uplyne od té doby 15 roků, shledáváme již zase v Judsku vladaře, a to Felixe a jeho nástupce Festa.

---

¹⁾ R. 27. př. Kr. rozdělil August všechny provincie římské na dvě třídy: na ty, které byly buď ohroženy neb nepokojny, a na ty, které byly v pokoji a bezpečnosti. Ony sluly císařskými, byly obsazeny vojskem a spravovány proprétorem; tyto zvaly se senátorskými, měly správu občanskou a měly v čele prokonsula. Ohrozil-li nepřítel provincii senátorskou neb vyskytly-li se v ní rozbroje, odevzdal ji senat císaři jakožto vrchnímu veliteli vojska a přijal za ni některou provincií císařskou. Odtud přišlo, že některé provincie byly spravovány brzy proprétorem, brzy prokonsulem. Tak i Cypr byl sice s počátku provincií císařskou, ale, jak vypravuje Dio Cassius (53, 12; 54, 4), již r. 22. př. Kr. odevzdal ji August senatu, jemuž zůstala i za Augustových nástupců. Achaja pak byla s počátku senátorskou sice, ale za Tiberia stala se císařskou provincií (Tacit. Ann. 1. 76.); za Klaudia byla senatu vrácena a tedy prokonsulární učiněna; (Sueton., Vita Claud. c. 25. Dio Cass. 60, 24); za Nerona prohlášena za svobodnou (Sueton. Vita Neron. 24. Pausan. 7, 17, 2), za Vespasiana opět v provincií přeměněna. Sueton., Vita Vespas. c. 8. Pausan. 1. c.).

Ti věznili Pavla v Caesarei, kde Pavel hájil se jak před nimi, tak před Agrippou (Herodem Agrippou II.) Skut. ap. 24, 1—26, 32.

3. Po celý ten čas měli Židé svou veleradu přes to, že byla odňata již berla od Judy; avšak ona neměla více bývalé moci; zejména nesměla již vykonávati nad nikým rozsudek smrti bez předchozího svolení vladařova (Jan. 18. 31.; Skut. ap. 4, 3.; 5, 18.).

Všecky zprávy tyto potvrzují spisovatelé doby staré, jmenovitě Dio Cassius, Tacit a zvláště Josef Flavius.

a) Tacit totiž a Flavius sdělují, že Herodes Idumejský podporován jsa Antoniem a Augustem byl usnesením senatu římského učiněn králem židovským, a jakkoli v Palestině narazil na odpor, že přece po krátkém čase zmocnil se Galilee a Samarska, po třech letech pak i Jerusáléma, až konečně ode všech v zemi za krále byl uznán.¹⁾ Flavius pak zvláště vylučuje, kterak Herodes i rodinné záležitosti předkládal Augustovi k rozhodnutí (na př. záležitost synů svých Alexandra a Aristobula,²⁾ o nichž bylo mu křivě doneseno, že mu strojí smrt; a záležitost syna Antipatra,³⁾ který ho chtěl otrávit), a kterak účinniv výpravu válečnou proti arabskému králi Obodovi, přísně proto byl pokárán od Augusta dopisem, v němž mu psal, že ho měl dříve za přítele, nyní však že s ním bude jednat jako s poddaným.⁴⁾ Ba dle Flavia ani poslední vůle Herodovy nenechal Augustus beze vši změny: ustanovil Herodes Vel., aby po smrti jeho panoval syn jeho Archelaus v Judsku, Samarsku a a Idumei s titulem král, Herodes Antipas, aby vládl v Galilei a Perei s titulem tetrarcha, a rovněž tak syn Filip aby vládl v Gaulanitidě, Trachonitidě, Batanei, Auranitidě a některých částech jiných při prameni Jordánu.⁵⁾ Avšak Augustus změnil

¹⁾ Tacit. hist. 5, 9: Judaeos Sosius subegit, regnum ab Antonio Herodi datum victor Augustus auxit. Viz Flav. Antiqu. I. 15. et 16.

²⁾ Jos. Flav. Starož. žid. 16, 4, 1: Když byl (Herodes) přišel k rozmluvě (s Augustem) a ho požádal, aby vyslechl o jeho neštěstí, představil mu syny své a obžaloval je ze zpupnosti a pokusu otrávit jej.

³⁾ Jos. Flav. Starožitn. 17, 5, 7: Uvrhnuv pak jej (syna Antipatra) do vězení, podal o něm písemnou zprávu do Říma císařovi a přikázal poslům aby císaři věc ústně vyložili a mu vylíčili, jak veliká jest zloba Antipatrova.

⁴⁾ Starožitn. židovské, 16, 9. 3.

⁵⁾ Starožitn. 17, 8, 1:1 Poslední vůli svou přepsal Herodes, změniv své smýšlení. Antipu, jemuž byl (v první závěti) zůstavil království (= trun

ustanovení tato v ten rozum, že Archelaovi nedovolil, aby vládnul s titulem král, nýbrž s titulem ethnarcha, slibiv mu, že udělí mu i titul královský, ukáže-li se hodným.¹⁾

b) O Archelaovi pak vypravuje, kterak v desátém roce panování svého byl od poddaných svých (Židův a Samaritanův) obžalován u císaře pro ukrutnosti páchané na nich, proto vlády zbaven a do vyhnanství poslán do Vienny, a kterak potom ethnarchie jeho připojena byla k provincii syrské a spravována od vladařův, mezi nimiž v řadě pátý byl Pontius Pilát.²⁾

Dle téhož Flavia byl vnuk Heroda Vel., Herodes Agrippa, od císaře Tiberia uvržen do vězení v Římě, poněvadž vyslovil přání, aby Tiberius učinil brzy místo Caiu Caligulovi, jakožto muži vlády hodnějším. Byl však po smrti Tiberiově na svobodu propuštěn od Caia Caliguly a obdařen r. 37. (po smrti Filipově) tetrarchií Filipovou a Lysaniovou, a roku 39., kdy Antipas poslán do vyhnanství, tetrarchií Heroda Antipy, ba i titulem královským. Klaudius pak udělil mu též bývalou ethnarchii Archelaovu, takže pod žezlem jeho spojeny byly všecky země, které druhy tvořily království Heroda Vel.³⁾

---

královský), ustanovil tetrarchou Galileje a Perey, Archelaovi pak odkázal království (= trůn královský), a Gaulonitidu, Trachonitidu, Bataneu a Panias udělil pod jménem tetrarchie synu svému Filipovi, vlastnimo to bratru Archelaovu.

¹⁾ Jos. Flav. Válka žid. 2, 6, 3: Tehdy císař Augustus dal polovici království (Herodova) Archelaovi pod jménem ethnarchie, slibiv, že ho učiní také králem, ukáže-li se toho hodným. Druhou polovici rozdělil ve dvě části a dal je druhým dvěma synům Herodovým, jednu Filipovi, druhou Antipovi, který se přel s Archelaem o království (= trůn královský). Připadla pak tomuto (Antipovi) Perea a Galilea s ročním výtěžkem dvou set hřiven, a Filipovi Batanea, Trachonitis, Auranitis a některé části domu (= panství) Zenonova, totiž okoli Jamnie . . . K Archelaově pak ethnarchii patřila Idumea, Judea a Samařsko. (Viz Tacit. Hist. 5, 9.)

²⁾ Starožitm. žid. 17, 13, 2: „Desátého pak roku panování Archelaova přední mužové židovští a samařští, nemouce déle snést ukrutnosti a tyranství jeho, obžalovali ho u císaře, zvláště poněvadž seznali, že jednal proti jeho rozkazu, aby s nimi zacházel mírně . . . Když pak přišel, vyslechnul jej u přítomnosti některých žalobníků a odňav mu jmění jeho, poslal jej do vyhnanství, dav mu za obydlí Viennu, město galské. (Podobně ve spise Válka židov. 2, 7, 3.) — Válka žid. 2, 9, 1: Když byla ethnarchie Archelaova proměněna v provincii, spravovali ostatní (vládcové), Filip totiž a Herodes, nazvaný Antipas, své tetrarchie dále.

³⁾ Starožitm. 18, 6, 5: (Agrippa) vyslovil přání, aby Tiberius učinil brzy místo Caiovi, jenž by byl trůnu hodnějším než on . . . (Když to uslyšel

Avšak zemřel již r. 44. A poněvadž synu jeho Agrippovi bylo tehdy teprve 17 roků, nesvěřil mu císař království otcova, nýbrž přidělil je ku provincii syrské a dal spravovati od vladařů, kteří sídlili v Caesarei a podřízeni byli místodržiteli syrskému. Mezi vladaři těmi jmenuje Flavius skutečně také Felixe a Festa.¹⁾

Konečně o Agrippovi II., synu Agrippy I., sděluje Flavius, že po smrti strýce svého Heroda, vládce v Chalcidě, ustanoven byl od Klaudia nástupcem újce svého²⁾ s právem vykonávati vrchní dozor nad chrámem a voliti velekněze (roku 48.), později pak že obdržel za Chalcidu od Klaudia bývalý úděl Filipův a Lysaniův³⁾ r. 53., od Nerona pak ještě čtyři města i s okolím jejich dílem v Perei, dílem v Galilei.⁴⁾

Tiberius), maje v sobě též starý hněv na Agrippu, že, ač dostal rozkaz, aby se družil s jeho vnukem Tiberiem, synem Drusovým, nedbal ho a celý oddal se Caiovi, obrátil se k Makrovi a řekl: Spoutej tohoto . . . 18, 6, 10: Caius vloživ diadem na hlavu jeho, (Agrippy, kteréhož byl propustil z vězení) učinil jej králem nad tetrarchií (která byla dříve) Filipovou a nad tetrarchií Lysaniovou a dal mu místo řetězu železného řetěz zlatý stejné váhy. — 18, 7, 2: Caius odňal mu (Antipovi) tetrarchii a připojil ji ke království Agrippovu. Heroda (Antipu) pak odsoudil ke stálému vyhnanství, přikázav mu za obydlí Lugdunum (Lyon), město galské. — 19, 5, 1: Klaudius vydal na to výnos, kterým potvrdil Agrippovi panství, jež mu byl udělil Caius, a vyslovil králi chválu; ano přidal mu též cete území Judska a Samarska, jež bylo patřilo ke království jeho děda Heroda. Tato pak území odevzdal mu jakožto právem příbuzenským jemu náležející, avšak i ze svého přidal mu Abilu, která byla patřila Lysanioví, a celou krajinu na hoře Libanonu.

¹⁾ Jos. Flav. Starožitn. 19, 9, 2: (Klaudius) uslyšev o smrti Agrippově, . . . chtěl ihned poslati (z Říma do Palestíny) Agrippu mladšího jakožto nástupce v království otcově, avšak četní propuštěnci a přátelé jeho zradili jej od toho, pravice, že by nebylo bezpečno člověku zcela mladému a ještě nevyšlému z let chlapeckých svěřiti království tak veliké, . . . Císař uznav, že mají pravdu, poslal Kuspia Fada jakožto vladaře Judska a celého království. — Starožitn. 20, 7, 1: Potom poslal Klaudius Felixe, bratra Pallantova, do Judska jako vladaře. — Starož. 20, 8, 9: Jakožto nástupce Felixův poslán jest od Nerona Porcius Festus.

²⁾ Válka žid. 2, 12, 12. Po smrti Heroda, kterýž panoval v Chalcidě, povýšil Klaudius Agrippu, syna zemřelého krále Agrippy, na trůn jeho újce. (Srovn. Starožitn. 20, 5, 2.)

³⁾ Starožitn. 20, 7, 1: Po té císař (Klaudius) v 13. roce panování svého daroval Agrippovi tetrarchii Filipovu a Bataneu, připojiv k nim Trachonitidu s Abilou, kteráž bývala tetrarchií Lysaniovou.

⁴⁾ Válka žid. 2, 13, 2: On pak (Nero) připojil ke království Agrippovu čtyři města s jejich obvody, a to Abilu a Juliadu v Perei (zajordánskou), Taricheu a Tiberiadu galilejskou. (Srovn. Starožitn. 20, 8, 4.)

c) A co se týká velerady židovské, i Talmud stěžuje si, že Římané omezili značně její moc, zejména že 40 roků před zkázou Jerusaléma odňali jí právo vykonávatí rozsudek smrti. (Sanhed. 24, 2. Light. s. 455 1153.).

B) Nemenší shodu shledáváme ve zprávách týkajících se náboženských poměrů židovských. Zmínují se spisovatelé novozákonní

a) o veliké obnově chrámové, která za doby Kristovy byla prováděna a ani v 46 letech dokončena,¹⁾ jakož i o velikých zástupech židův, kteří přicházeli na svátky do Jerusaléma²⁾ a poklad chrámový rozmnožovali;³⁾ zmínují se i o pohanech, kteří také naklonivše se k židovství ctili Boha pravého⁴⁾ a i do Jerusaléma přicházeli z daleka, aby tam klaněli se Bohu.⁵⁾

A hle v plné shodě s nimi vylučuje Flavius obšírně, kterak Herodes Vel. v 18. roce panování svého podjal se s velikým nákladem přestavby chrámové, dav staré základy a zdi po částech odstraňovati a novými nahražovati tak, že bohoslužba nebyla přerušena. Ačkoli pak stavba vlastního chrámu či nádvoří a budov s nimi spojených již za 8 roků byla hotova,⁶⁾ pracovalo se přece ještě potom o okolí chrámovém, takže, jak píše Flavius, celá stavba dokončena byla teprv za vladaře Albina⁷⁾ t. j. r. 64. po Kr.

¹⁾ Jan 2, 20.

²⁾ Jan 12, 12; 4, 45. Skut. ap. 2. 5.—10.

³⁾ Mar. 12. 41; Luk. 21, 1.

⁴⁾ Skut. ap. 10, 2 7. 30.

⁵⁾ Jan 12, 20. Skut. ap. 2, 10; 8, 27.

⁶⁾ Starožitm. 15, 11, 1—7: V osmnáctém roce svého panování podjal se Herodes díla velkolepého, aby vystavěl chrám Boží ve větším objemu a do znamenitější výšky, domnívaje se, že dokoná-li dílo to, bude velkolepějším, než vše, co kdy učinil, jakož vskutku bylo, a že si tím postaví pomník trvalý . . . Odstraní na to základy staré, a dav opět nové, postavil na nich chrám. — Do žádné z těchto tří místnosti vnitřních Herodes nevěšel; neboť poněvadž nebyl knězem, nebyl mu přístup do nich dovolen; ale obstaral pouze stavbu podloubí a místností vnějších, kteráž byla v osmi letech dokončena. Vlastní (vnitřní) budovu chrámovou pak vystavěl skrze kněze v půl druhá letě.

⁷⁾ Starožitm. 20, 9, 7: Tehdy (za Albina) byla dokončena stavba chrámová. Vida tedy lid, že bez práce jest na 1800 řemeslníků, kteří byli dosud hledali výživu ve chrámě za mzdy své práce . . . radil králi, aby obnovil východní podloubí.

A jaké množství lidu scházelo se o svátcích do Jerusalema a jak veliké poklady v tamním chrámě byly uloženy, lze souditi z toho, že dle svědectví Flaviova za posledních let před zkázou Jerusalema shromáždilo se tam o svátcích až na 3 miliony lidí, ¹⁾ a že Krassus, přišel při své výpravě proti Partům do Jerusalema, vzal tam z chrámu 2000 hřiven peněz, as za 8000 hřiven zlata a zlatou tyč 300 min těžkou. ²⁾ Pro poklady nazývá i Tacit chrám jerusalémský chrámem nesmírného bohatství. ³⁾

A co se týká pohanův, nejen Flavius vydává svědectví, jak mnoho i vznešených pohanů, ⁴⁾ ba i král Izates z Adiabene se svojí matkou a rodinou, ⁵⁾ přistoupili k židovství, nýbrž

¹⁾ Válka židovská, 2, 14, 3: Když však Cestius krátce před svátky velikonočnimi přišel do Jerusalema, shromáždil se kolem něho lid v počtu as tři milionů. — Válka žid. 6, 9, 3: Počet všech zajatců, kteří byli jati po čas celé války, byl 97.000; v době obležení pak zahynulo 1,100.000 lidí. Většina jich příslušela k témuž národu (židovskému), ale nikoli k témuž území (jerusalémskému). Neboť poněvadž z celé země byli se sešli do Jerusalema ke slavnosti přesnic a tam náhle obklíčení byli od nepřítele, nastal nejprve z přeplnění mor a potom brzy i hlad. Že však město pojalo skutečně tak veliký počet lidí, patrně jest z počtu těch, kteří byli sečeni za Cestia. Ten totiž, chtěje ukázati sílu města Neronovi, jenž pohrdlivě smýšlel o národě (židovském), žádal velekněze, aby, možno-li, sečtili obyvatelstvo. A tu oni, poněvadž nastaly svátky zvané velikonoce, o nichž zabíjejí oběti od hodiny deváté do jedenácté (t. j. od naší 3—5 hodiny odpolední), a to tak, že každá oběť byla pro společnost čítající ne méně než deset, mnohdy však i dvacet osob (neboť sám o sobě nesmí nikdo požívatí večere velikonoční), počítali oběti a napočítli jich 255.600. To činí, abychom jen po desíti účastnicích počítali na každou oběť, 2,600.000 lidí, a to čistých a svatých, neboť v oběti té není dovoleno súčastniti se malomocným ani těm, kteří trpí tokem semene, ani ženám po čas čmýry, aniž komu jinému, jenž by nějak byl poskvrněn.

²⁾ Starožitn. 14, 7, 1—2: Crassus pak konaje výpravu proti Partům, přišel do Judska a odňal peníze ve chrámě, jichž se byl Pompeius nedotknul, celkem dva tisíce hřiven, ba oloupil chrám též o vše zlato jiné, jež obnášelo as osm tisíc hřiven. Také vzal prut ze zlata čistého, jenž vážil třicet min. (Mína činí u nás dvě a půl libry.) . . . Není s podivem, že v našem chrámě bylo takové bohatství, neboť všickni židé z celého světa a všichni titelé našeho Boha, jak z Evropy tak z Asie, přinášeli tam dary již od dávných časů.

³⁾ Tacit. hist. 5, 8: Illic (Hierosolymis) immensae opulentiae templum.

⁴⁾ Proti Apion. kn. 2.: Ano i mezi národy (pohanskými) jsou mnozi, kteří následují naši bohopoctu, aniž jest kde město řecké neb cizinské, aniž který národ, k němuž by nebyl přišel obyčej téhodne, který my zachováváme.

⁵⁾ Starožitn. 20, 2, 1: Toho času královna adiabenská Helena a syn její Izates přistoupili k náboženství židovskému.

i Juvenal posmívá se přiznává, že mnozí pohané ctí Boha po způsobě židovském. ¹⁾

b) V Novém Zákone děje se též často zmínka o četných synagogách, které židé měli nejen v Palestině, nýbrž i mimo ni. ²⁾ Někdy mluví se také o velekněžích (v množ. čísle) a přisuzuje se veleknězi ve věcech náboženských moc i nad mimopalestinskými židy. A i tyto zprávy potvrzuje Flavius, z části též Talmud. Tvrdí totiž Flavius, že velekněz byl duchovní hlavou všech, tedy i mimopalestinských židů; ³⁾ a dosvědčuje, že za doby římské častěji přiházelo se, že velekněz byl svržen a jiný ustanoven, ⁴⁾ takže vskutku touž dobou dva i více bylo velekněží, jeden ovšem úřadující, ostatní sesazení. Také o synagogách mluví alespoň příležitostně, ⁵⁾ Talmudisté pak přikazují, aby zřídila se synagoga všude tam, kde jest deset dospělých židů svobodných ⁶⁾ a tvrdí, ač nadsazuje, že v Jerusalemě samotném bylo na 460—480 synagog. ⁷⁾

¹⁾ Juven. Satyr 16, v. 96:

Quidam sortiti metuendum sabbata patrem
nihil praeter nubes et coeli lumen adorant,
nec distare putant humana carne suillum,
qua pater abstinuit; mox et praepudia ponunt.
Romanas autem soliti contemnere leges
judaicum ediscunt et servant ac metuunt jus,
tradidit arcano quodcumque volumine Moses.

Srovn. Tacit. Ann. 2, 85. Sueton. Tiber. 36.

²⁾ Mat. 4, 23; 9, 35; Mar. 1, 21. 39. Luk. 4, 15. 44; 7, 5. Jan 6, 59; 23, 20. Skut. ap. 6, 9; 9, 2; 13, 5; 14, 42; 14, 1; 17, 1. 10. 17; 18, 4; 19, 8.

³⁾ Contr. Apion. 1. 2. Unius Dei templum, commune cum omnibus, quia numini omnium commune sacrum. Gratium enim semper est omne quod simile est. Hunc placant quidem sacerdotes semper, praecedit vero istos primus secundum genus; qui ante alios sacerdotes sacrificabit Deo, custodiet leges, de dubiis iudicabit et puniet lege convictos. Huic quisquis non obedit, supplicio subiacebit, tamquam qui in ipsum Deum impie gesserit.

⁴⁾ Starožitn. 18, 2, 2: Tento (Valerius Gratus) odňav velekněžství Anášovi, ustanovil veleknězem Ismaele, syna Fabova, sesadiv však jej brzy na to, ustanovil na místo něho Eleazara, syna velekněze Anana, když pak minul rok, zbavil úřadu také jej a dal velekněžství Šimonovi, synu Kamithovu, ale i on donucen jest po roce ustoupiti Josefovi, příjímim Kaitášovi.

⁵⁾ Starožitn. 19, 6, 3; Válka žid. 2, 14, 4; 7, 3, 3.

⁶⁾ Maimonides, Hilcoth Thephilla c. II. § 1.

⁷⁾ Megilla, fol. 73, 4. Srovn. Lightfoot, Horae hebraicae et talmudicae, I. 363; II. 664, 36.

c) Také sekty židovské připomínají se často v knihách Nového Zákona, sekta fariseův a sadduceův; zároveň líčí se jejich zásady, mravy a vliv. O sadducejích zejména praví se v nich, že nevěřili ani vzkříšení, ani anděla, ani ducha; o fariseích pak, že to vše uznávali, že pobožnými se stavěli a veliké vážnosti u lidu požívali.¹⁾ A tytéž sekty jmenuje vedle Essenův i Flavius a vyjadřuje se v týž rozum o jejich životě i zásadách s tím jen rozdílem, že líčenou pobožnost jejich pokládá za pravou a nepokrytou.²⁾

§ 21.

Souhlas knih Nového Zákona s jinými zprávami o povaze a okolnostech jednotlivých osob a národův.

Zvláště zajímavý jest souhlas, který se jeví v knihách Nového Zákona s jinými spisovateli staré doby v líčení povahy a poměrův jednotlivých osob a celých národův. Dotýkát se mnohdy i nepatrných věcí.

I. Tak co se týká osob,

a) Heroda Vel. líčí evangelia jako muže nedůvěřivého, lstivého a ukrutného, který pojav podezření, že mudrci k němu nevrátí se, pilně se vyptal na čas hvězdy, jež se jim ukázala, a podle toho zosnoval plán, kterak by se zbavil novorozeného krále, byť si mnoho jiných dětí při tom zahynulo.³⁾ A podobně líčí jej i Flavius. Dle svědectví jeho měl Herodes v křivém podezření svou manželku Mariamne, že jest mu nevěrna,⁴⁾ a

¹⁾ Skut. ap. 23, 8: Sadduceové praví, že není vzkříšení ani anděla ani ducha; Fariseové pak obé vyznávají. Viz Luk. 20, 27; Mat. 23, 2... Mark. 7, 3, 4; Jan. 7, 32, 48; 9, 13; 11, 56. a j.

²⁾ Starožitn. 18, 1, 2-3: U židů byly od dávných dob tři strany filosofické, jedna essenských, druhá sadduceův, třetí fariseův... Fariseové žijí prostě, nedopřávajíce si žádnou rozkoš. Věří též, že duše jsou nesmrtelné a že po zemí obdrží odměnu neb trest, dle toho, zda v tomto životě vedl si kdo ctnostně neb neřestně... A proto požívali takové vážnosti u lidu, že dle jejich výkladu děje se vše, co se vztahuje k náboženství: modlitby i oběti. Tak stkvělá svědectví daly jim obce, ponechavše jak v slovech tak ve skutcích hleděti vždy nejlepšího. — Sadduceové pak učí, že duše hynou zároveň s tělem. (Srov. Válka žid. 2, 8, 2.)

³⁾ Mat. 2, 3.-16.

⁴⁾ Starožitn. 15, 7, 4: „Manželku svou (Mariamnu) pohnal před soud v přítomnosti nejuvěrnějších přátel svých a obžaloval ji s velikým roz-

syny Alexandra a Aristobula,¹⁾ že mu strojí smrt; a již pro to podezření dal je všechny usmrtit. Mimo to, hned jak na trůn nastoupil, pohnul velikými penězi Antonia k tomu, že dal utratit Hasmoneovce Antigona;²⁾ sám pak kázal odpravit 45 nejpřednějších přívrženců jeho.³⁾ Ba ještě 5 dní před smrtí svojí usmrtil syna svého Antipatra,⁴⁾ a obává se, že nikdo nebude ho oplakávat, až umře, dal přední muže židovské zatknout a zapřísáhnul sestru svou Salome, aby v den smrti jeho dala je všechny odpravit, a to k tomu konci, by Židé ten den truchlili alespoň nad nimi, nebudou-li truchliti nad jeho smrtí.⁵⁾

b) Dle sv. Matouše obával se Josef Archelaa rovněž tak, jako otce jeho Heroda Vel.,⁶⁾ a to zcela právem. Neboť i dle Flavia byl Archelaus neméně ukrutný a podezřívavý, než otec jeho. Dalť hned, jak nastoupil, utratiti 3000 Židů,⁷⁾ a byl právě

---

palem z otráveného nápoje lásky, z něhož bylo o ní pomluveno“ (t. j. že dala mu jakožto nápoj lásky připravití nápoj otrávený, jakož bylo o ní křivě králi namluveno) . . . „A tak byla Mariamne vedena na smrt.“

¹⁾ Starožitn. 10, 10, 2: Potom král židovský nespokojiv se již, jako dříve tím, že poslouchal pomluvy o Alexandrovi a Aristobulovi, sám též, i když nikdo neobviňoval jich, pln jsa zástím vlastním proti nim, dával k tomu podnět, pozoruje vše a vypyťává se a dovoluje každému mluvití proti nim, co by chtěl.

²⁾ Starožitn. 14, 16, 4: Herodes pohnul velkými penězi Antonia k tomu, aby utratil Antigona.

³⁾ Starožitn 15, 1, 2: „Také usmrtil 45 nejpřednějších mužů ze strany Antigonovy a postavil ke branám městským hlídače, aby prohlédli i mrtvoly jejich, aby snad někdo z nich nebyl vyvezen (živ) s mrtvými.“

⁴⁾ Starožitn. 17, 7, 1: Tehdy Herodes, byv již dříve zaujat proti Antipatrovi, jak uslyšel tyto výpovědi žalávníkovy, vykřikl a tloukl se do hlavy, ač byl již v posledním tažení; potom podepřel se o loket a poslav jednoho z kópníků, přikázal, aby bez prodlení ihned Antipatra usmrtili. (Srovn. Válka žid. 1, 33, 7.)

⁵⁾ Válka žid. 1. 33, 6: Nejpřednější muže z každého místa celého Judska dal (Herodes) shromáždití do Jericha a uzavřítí v tak zvaném Hippodromu (rejdišti) Na to povolal k sobě svou sestru Salome i muže jejího Alexu a řekl: Víím, že Židé budou slaviti den smrti mé jako svátek; mohou však býti oplakáván pro jiné a stkvělou míti slavnost pohřební, ač-li byste vy chtěli poslechnouti mých rozkazů. Ty muže totiž, kteří jsou uzavřeni, dejte hned, jak vypustím duši, od vojínů obklopiti a usmrtiti, aby celé Judsko a každý dům alespoň bezděčně prolévaly slzy nade mnou.

⁶⁾ Mat. 2, 22.

⁷⁾ Starožitn. 17, 11, 2. (Archelaus) jakoby se byl obával, že nebude pokládán za vlastního syna Herodova, bez odkladu ukázal, co se má • něm mysliti, a to dříve, než byl potvrzen ve své vládě — dalť tři tisíce

pro své ukrutnosti v desátém roce panování svého u Augusta obžalován a do vyhnanství poslán.¹⁾)

c) Herodes Antipas představuje se v evangeliích jako muž oddaný smyslnosti, který v nedovoleném poměru žil se svou švagrovou Herodiadou, a když mu to Jan Křtitel vytýkal, ho uvěznil, ano k vůli ženským i usmrtil dal.²⁾ Jeho bratr pak, tetrarcha Filip, charakterisuje se alespoň nepřímou jako muž mírný a spravedlivý, poznámkou totiž, že Ježíš, chtěje předejítí nástrahy Antipovy, odebral se na místo pusté u Bethsaidy za Jordánem, tedy do území Filipova.³⁾ — A právě tak charakterisuje oba i Flavius, chvále Filipa pro jeho mírnost a spravedlnost,⁴⁾ a vypisuje, kterak Herodes Ant. navštívil v Římě bratra svého Heroda (Filipa, který jako soukromník v Římě žil), odvedl mu manželku Herodiadu, a zapudiv řádnou manželku svou, dceru krále arabského Arety, s ní v manželství (krvesmilné) vešel; jakož i kterak Aretas, zdvihnuv válku proti Herodovi, porazil jej, a tu porážku že lid pokládal za trest Boží pro vraždu spáchanou na Janu Křtitele.⁵⁾

d) O Pilatovi pak praví sv. Jan, že teprv tehdy dal se

---

občanů svého pokolení usmrtiti v samém chrámě jako obět Bohu. Srovn. 17, 9, 3 a Válka žid. 2, 6, 2.)

¹⁾ Starožitn. 17, 3, 2; Válka žid. 2, 7, 3.

²⁾ Mat. 14. 1.—30; Mark. 6, 16—27; Luk. 3, 19; 9, 9.

³⁾ Mat. 14, 13, srovn. Luk. 9, 10. Mat. 16, 13, Mark. 8, 27.

⁴⁾ Starožitn. 18, 4, 6: Tehdy zemřel i Filip, bratr Heroda (Antipy) ve dvacátém roce panování Tiberiova . . . muž to mírný ke svým poddaným a pokoje milovavý. Celý život svůj strávil ve své zemi, kdykoliv pak vycházel z domu, bral s sebou jen několik přátel vyvolených a dal za sebou nositi na všech cestách stolicí, na které sedě vykonával soudy; jestli honěkd potkal a žádal za pomoc, dal ihned postaviti stolicí na místě, kde právě byl, a posadiv se na ni, vyšetřil věc, potrestal vinnky a propustil křivě obžalované.

⁵⁾ Starožitn. 18; 5, 1—2: (Herodes Antipas) odebrav se do Říma, uhostil se u nevlastního bratra svého (Heroda Filipa), syna to dcery velekněze Šimona. Pojat jsa pak láskou k manželce Herodově, která byla dcerou jich společného bratra Aristobula a sestrou Agrippy staršího, odvážil se nabídnouti jí sňatek manželský. A když ona svolila, dohodli se, že (manželka) přestěhuje se ihned do jeho domu, jakmile se on vrátí z Říma. Dohodli se však i na tom, že dceru Aretovu (řádnou manželku svou) propustí. . . Mnozí pak ze židů viděli v záhubě vojska Herodova spravedlivý trest Boží pro Jana zvaného Křtitelem, neboť toho dal Herodes usmrtiti, ač to byl muž výborný a nabádal židy, aby cvičili se v ctnosti a dbali spravedlnosti k sobě vespolek a zbožnosti k Bohu.

pohnouti, aby vydal Krista na smrt, když mu hrozili nepřítel císařovou.¹⁾ A s tím srovnává se zcela to, co Flavius zaznamenal o Pilátovi a Suetonius s Tacitem o tehdejší císaři Tiberiovi. Byl totiž Pilát tehdy již ve špatné pověsti pro své ukrutnosti páchané na Židech,²⁾ Tiberius pak byl tak podezřivý a nad svojí důstojností žárlivý, že stačilo pouhé udání, ano i podezření, aby někoho k smrti odsoudil.³⁾ Kdyby tedy Židé byli udali, že Pilát propustil člověka, který prohlašoval se za krále a bránil dávat císaři daň, byl by Pilát s těžší ušel smrti.

e) Král Agrippa I. hleděl dle Skut. ap. 12, 1.—3., zalíbit se Židům. Proto když usmrtiv Jakuba Vel. seznal, že líbí se to Židům, dal i Petra do vězení v úmyslu, že usmrtí ho po svátcích také. O lásku Židův usiloval i dle Flavia jednak dary a slevováním daní, jednak přesným zachováváním předpisů zákona Mojžíšova.⁴⁾ Také to, co vypravuje sv. Lukáš o smrti Agrippově (Skut. ap. 12, 19.—23.), shoduje se s Flaviovou zprávou. Dle obou zemřel v Caesarei, byv raněn náhle nemocí smrtnou, a to z trestu, že mlčel a tak schvaloval, když lichotníci za velikého shromáždění lidu (před sidonskými a tyrskými vyslanci) pozdravovali ho jako Boha. (Bell. jud. 19, 7, 4.)

f) Vladař Felix jeví se ve Skut. ap. 24, 24.—27., nespravedlivým, smyslným a lakotným, ježto nemohl ani poslouchati o spravedlnosti a čistotě, aby se nezachvěl, a čekal, že mu Pavel dá peníze, aby ho propustil z vězení. A v souhlase

¹⁾ Jan 19, 12.

²⁾ Starožitn. 18, 3, 1. 2; 18, 4, 1. 2.

³⁾ Tacit. Ann. 1, 71, 73. 74; 3, 38; 6, 18. Suetonius. Tiber. 58: Sub idem tempus consulente praetore, an judicia majestatis cogi juberet, exercendas esse leges respondit et atrocissime exercuit. Statuae quidam Augusti (Tiberii) caput demperat, ut alterius imponeret. Acta res in senatu, et, quia ambigebatur, per tormenta quaesita est. Damnato reo, paulatim hoc genus calumniae eo processit, ut haec quoque capitalia essent: circa Augusti simulacrum servum cecidisse, vestimenta mutasse, nummo vel annulo effigiem impressam latrinae aut lupanari intulisse, dictum ullum factumve ejus existimatione aliqua laesisse.

⁴⁾ Starožitn. 19, 7, 3: Byl pak Agrippa tak dobročinný a snaživý, aby zavázal si poddané své velikými dary, že mnoha stkvělými dary zjednal si veliké slávy . . . Agrippa však byl mírný a ke všem stejně dobročinný; k cizincům byl lidumilný . . . Rád a trvale zdržoval se v Jerusalémě a zachovával svědomitě obyčje své vlasti. Ve všem byl vzorem čistoty (levitské) a nenechal minouti žádného dne bez oběti.

s Lukášem tvrdí o něm Tacit, že právo královské vykonával v ukrutnosti a chlípnosti,¹⁾ a myslil, že všeliké hanebnosti může páchat beztréstně.²⁾

g) Ba i to, co o Kristu Pánu vypravují evangelisté, potvrzuje jistou měrou Tacit, a zvláště Josef Flavius. Praví Tacit (Annal. 15, 44): „Původcem toho jména (christianů = křesťanů) jest Kristus, který za panování Tiberia byl smrtí potrestán od vladaře Pontia Piláta. Zhoubná pověra jejich (křesťanů) pro přítomnost potlačena, vypukla nejen v Judsku, kde toto zlo povstalo, nýbrž i v Římě.“ Flavius pak dří (Antiqu. 18, 3. 3.): „Za toho času žil Ježíš, člověk moudrý, ač-li dovoleno jest zváti jej člověkem, neboť byl vykonavatelem podivuhodných skutků a učitelem těch lidí, kteří s radostí přijímají pravdu. Mnohé židy i také pohany připojil k sobě. Ten byl Kristus. Když návodem našich nej přednějších mužů Pilát odsoudil jej na kříž, nepřestali jej milovati oni, kteří před tím k němu se připojili. Nebo zjevil se jim třetího dne zase živý, což a tisíce jiných věcí božští proroci o něm předpověděli.“³⁾

) Tacit. hist. 5, 9: Antonius Felix per omnem saevitiam ac libidinem jus regium servili ingenio exercuit, Drusilla Cleopatrae et Antonii nepte matrimonium accepta . . .

1) Tacit. Ann. 12, 54: Felix . . . jam pridem Judaeae impositus et cuncta malefacta sibi impune ratus . . .

3) Poněvadž svědectví toto jest tak pádné a stkvělé, že u nekřesťana nelze si mysliti lepšího, hleděli protivníci seslabiti je neb popříti jeho pravost, ale neprávem, neboť výrok ten vyskytá se ve všech rukopisech, jež se zachovaly, a již sv. Jeronym, Eusebius a jiní sv. Otcové a spisovatelé církevní dovolávají se ho. Nemohou proto uvéstí proti němu nic, leč důvody vnitřní, pouhé domněnky. Praví, že není pravdě podobno, aby muž pochybovačný, jakým byl Flavius, tak slavně byl vyznal Kristovu důstojnost vykupitelskou, jeho vzkříšení a božství. Avšak ani toto tvrzení není oprávněno. Právě Jos. Flaviovi jest onen výrok přiměřen. Byl on dějepiscem a jako takový napsal dějiny svého národa. V těch jedná o všech směrech duchovních či sektách, jež povstaly mezi židy. Také o Janu Křtiteli mluví, o jeho kázání a smrti, ano i o Jakubovi, apoštolu a biskupu jerusalémském, kteréhož nazývá bratrem Ježíše, řečeného Kristus. I jak by tedy on, dějepisec, který o všech sektách židovských mluví, mohl mlčením pominouti křesťanství, které docela nové názory přineslo do světa? Jak nezmíniti se o Kristu, který křesťanství založil? — Mimo to Josef Flavius žil v přátelském poměru s Flaviovci a snažil se všemožně, aby udržel se v poměru tom a zalíbil se jim. I zda také tento poměr a ta snaha nepobádala ho, aby učinil alespoň malou zmínku o Kristu, zvláště proto, poněvadž věděl, že mezi Flaviovci jsou také křesťané aneb příznivci

II. Přihlédneme-li pak k těm místům, jež vyslovují se o povaze a okolnostech celých národův, shledáme, že

a) Židé těžce nesli jeho římské,¹⁾ neradi platili daň císaři,²⁾ a byli nakloněni k vzpourám proti Římanům,³⁾ očekávající, že co nejdříve bude obnovena říše Davidova.⁴⁾ A právě tak líčí je Flavius v celém díle svém „o válce židovské“.

b) Mezi Židy a Samaritány panovalo úhlavní nepřátelství, tak že Židé mimo nejvyšší potřebu ani vody od nich nepřijímali,⁵⁾ jim se vyhýbajíce,⁶⁾ a jména Samaritán jako nadávky užívali;⁷⁾ Samaritáné pak mnohdy i pohostinství jim odepírali.⁸⁾ O nepřátelství tom zmiňuje se však i Flavius, sděluje případ, kdy z něho i vraždy povstaly.⁹⁾

c) Mravy pohanů vůbec jeví se v Písmě sv. velmi zkaženými (Řím. 1, 18.—32). A takovými jeví se i ve spisích pohanských dějepiscův a básníkův, z nichž patrně, že nebylo skoro neřesti, aby nemyslili, že také některý bůh ji páše, ano i neřestmi snažili se ctíti bohy své.

d) Efezští hleděli si velice pověrečného kouzelnictví a zažehnávaní,¹⁰⁾ byli nad míru oddáni službě bohyně Artemidy¹¹⁾ či Diany, a byli tam zlatníci, kteří ze stříbra neb ze zlata

jejich? — Pravda ovšem jest, že slovy oněmi zmiňuje se též o Kristově vzkříšení a vyšší bytosti. Avšak ani to nebylo proti povaze Flaviově přes to, že sám nevěřil ani v jeho vzkříšení ani v jeho božství. Neboť on nevyjadřoval jimi přesvědčení svého, nýbrž tvrzení a víru Kristových stoupců, křestanů, a jen ve své snaze zalíbiti se, stilisoval je tak, aby v nich mohli viděti i křestané své přesvědčení, i nepřátelé jejich přepjaté názory fanatických stoupců jeho. Nelze tedy popíratí právem pravost výroku Flaviova.

¹⁾ Jan 8, 33.

²⁾ Mat. 22, 17.

³⁾ Jan. 6, 15.

⁴⁾ Mat. 20, 20—21. Skut. ap. 1, 6.

⁵⁾ Jan. 4, 9.

⁶⁾ Mat. 10, 5.

⁷⁾ Jan 8, 48.

⁸⁾ Luk. 9, 52. 53.

⁹⁾ Flav. Starožitn. 20, 6, 1: Brzy nastaly mezi Židy a Samaritány spory z této příčiny. Galilejští, kteří chodili o svátcích do sv. města, volívali cestu Samařskem. To učinili i nyní, a tu učinil na ně útok jistý počet obyvatelů města Ginea, které leží mezi Samařím a velikou rovinou, a pobíli z nich mnohé . . .

¹⁰⁾ Skut. ap. 19, 19.

¹¹⁾ Skut. ap. 19, 23. 35.

zhotovovali malé chrámečky Artemidiny a je s velikým ziskem prodávali. Vše to potvrzuje nejen starý obyčej formule zažehnavací nazývati efezským písmem či uměním (*ἐφέσια γραμμῶτα*), nýbrž i Dio Cassius (29, 39), Diodorus Sic. (1, 15; 20, 14), Plinius (5, 37), Livius (1, 45), a Ammian Marcellin, který vypravuje, že filosof Asklepiades všude nosil s sebou malou sošku bohyně nebeské (23, 13).

e) Athéňané vyličují se zvědavými a bigotními nejen ve Skut. ap. (17, 21. 22), nýbrž i u Platona, Demosthena,¹⁾ Dio-gena Laërt,²⁾ Pausania,³⁾ Petronia,⁴⁾ Filostrata⁵⁾ a j. -

f) Korinským vytýká se I. Kor. 5, 1, že úžasně porušují čistotu; a že oprávněna jest výtkta ta, svědčí již i výraz *καρνηδίσειν*, kterého užívali staří ve smyslu smilniti.

g) O Kretanech praví sv. Pavel v listě k Titovi (1, 12), že jsou lháři, zlá zvěř, břicha lenivá. A jak správná byla tato charakteristika, patrnó již z toho, že sv. Pavel činí ji slovy kretského básníka Epimenida, jakož i z toho, že staří pro pojem lháti, strojití úskoky, utvořili si zvláštní výraz *κηρτίσειν*, a že i Plutarch⁶⁾ nazývá je *κακὰ θηρία* — zlymi zvířaty.

§ 22.

Knihy N. Z. souhlasí s tím, co známo jest odjinud o okolnostech autorů, jimž se připisují.

Starobylé podání tvrdí skoro jednomyslně, že 1. knihy N. Z. sepsány jsou od osmi různých spisovatelů, a že 2. spisovatelé ti byli až na jednoho (sv. Lukáše) rodilí Židé, až na dva (sv. Lukáše a sv. Pavla) lidé neučení a většinou přímí svědkové těch věcí, jež ve svých spisech vyličují. A také

¹⁾ Plato ve svých dialogech klade opět a opět osobám do úst otázku: co nového — *τί καινότερον*; a Demosthes častěji vytýká svým krajanům chybu tu řka: My tážeme se jen: co nového? (Orat. Phil. I orat. 4)

²⁾ Diog. Laërtský, I. 110; Epimenides ve spise *περὶ χρησμιῶν*, jakož svědčí sv. Jeronym.

³⁾ Pausanias. Attic. 1, 24: *Ἀθηναίους περισσότερόν τι ἢ τοῖς ἄλλοις εἰς τὰ θεῖά ἐστι σπουδῆς*.

⁴⁾ Petronius, satyr. c. 17. *Utique nostra regio tam praestantibus repleta est numinibus, ut facilius possis deum, quam hominem invenire.*

⁵⁾ Philostratus, Vita Apollon. 6, 2. tvrdí, že byly v Athenách postaveny oltáře i neznámým bohům.

⁶⁾ Plutarch, Vita Aemilii.

s tímto podáním srovnávají se knihy novozákonní i obsahem i formou svou.

1. Projdeme-li totiž knihy ty a uvažujeme-li jejich obsah a formu, shledáme při vši vzájemnosti a shodě, která mezi nimi vládne, takovou též různost i co do výběru předmětu, i co do jeho uspořádání a podání, ba mnohdy i co do řeči, jaká nejen nebrání, nýbrž spíše nasvědčuje řečenému podání, že totiž novozákonní knihy nepocházejí ani od více, ani od méně autorů než osmi. Neboť

a) co se týká evangelií, všechna sice vyličují veřejný život Kristův, avšak první tři, jež synoptickými slovy, vy-pisují hlavně galilejskou činnost Páně, a to nikoliv od počátku jejího, nýbrž až od té doby, kdy Jan Křtitel uvržen byl do vězení, čtvrté evangelium však, jež Janovo jméno má v čele, podává veřejný život Pána Ježíše již od jeho křtu a omezuje se po většině na činnost jeho v Judsku. Synoptická evangelia předkládají více skutky než řeči Páně, a ty řeči, které uvádějí, jsou velikou převahou obsahu mravoučného, formy nežádka parabolické, poučující předem o království messianském, jeho povaze, rozvoji a obrodivé síle, jakož i o podmínkách, pod nimiž lze státi se údem toho království a účasti nabytí v jeho stacích; evangelium čtvrté však obsahuje více řeči než skutky Páně, a to řeči skoro výhradně dogmatické, v nichž vykládá se hlavně o osobě Kristově, jeho božství a poměru k Bohu Otci, a to formou po většině abstraktní, tak že zřídka jen užívá podobenství neb paraboly k většímu objasnění té které pravdy, jak se děje zhusta u synoptiků.

V evangeliích synoptických nešetří se vždy postupu chronologického, ba nenaznačuje se ani, kolik roků Pán Ježíš zastával veřejný úřad, leč podobenstvím o fíkovém stromě u sv. Lukáše, ve čtvrtém evangeliu šetří se toho přesně a počtem svátků velikonočních, jež připadly do veřejného života Kristova, dává se dosti zřejmě na jevo, že Pán Ježíš vykonával úřad svůj několik měsíců přes tři roky — pokládáme-li totiž, jakož nejvíce jest odůvodněno, onen svátek za velikonoční, o němž jest řeč v kap. 5, 1. Různost tato jest zajisté tak veliká, že patrně předpokládá jiného autora u evangelia čtvrtého a jiného u synoptických.

Avšak i synoptická evangelia při vši shodě, která

mezi nimi vládne, liší se tou měrou od sebe, že nelze vhodně přičítati je autoru jednomu, nýbrž třem různým. Přistupuje evangelium druhé (Mark.) ihned k líčení veřejného života Páně, předeslavši jako úvod toliko krátkou zprávu o tom, co předcházelo jeho život veřejný bezprostředně, evangelium první (Mat.) a třetí (Luk.) však předesílají před líčením veřejného života Páně nejen obsírnější zprávu o činnosti Jana Křtitele, Kristově křtu a pokušení, nýbrž i dějiny dětství Ježíšova, ale činí to tak, že vyjma rodokmen Ježíše Krista a krátkou poznámku o nadpřirozeném jeho početí a zrození v Betlemě nemá evangelium první (v líčení o dětství Kristově) nic společného se třetím, ba v rodokmeně rozcházejí se tak od sebe, že někteří nekatolíci viděli a vidí v tom (ovšem neprávem) i odpor nesrovnatelný.

Líčíc veřejný život Páně, uvádí evangelium první se zvláštní péčí delší řeči Kristovy i četné výroky starozákonní a, pomlčujíc o Kristově nanebevstoupení, končí vyprávěním několika zjevení se Krista z mrtvých vstalého; hledíc pak ukázati, že Pán Ježíš jest vykupitel v Starém Zákoně zaslíbený, nejen upozorňuje opět a opět, že starozákonní proroctví na něm se vyplnila, nýbrž i jednotlivé události tak pořádá, jak věcně spolu souvisí a k řečenému účelu se hodí, nikoli tak, jak chronologicky udály se po sobě; druhé evangelium dbá stručnosti a nemá žádných statí sobě vlastních, vyjmouc podobenství o semeni samoděk a nepozorovaně rostoucím (4, 26—29) a zprávy o uzdravení hluchoněmého (7, 32—37) a slepce v Bethsaidě (8, 22—26), avšak libuje si v líčení četných i nepatrných okolností, jimiž vypravování své oživuje a činí názorným; hledíc pak dokázati, že Pán Ježíš jest Synem Božím a pánem veškerého tvorstva, vyličuje z veřejného života jeho hlavně ty události, z nichž zvláště vychází na jevo božská velebnost jeho, a ačkoli neřadí ani ono jednotlivých dějů k sobě vždy tak, jak sběhly se po sobě, nýbrž zhusta tak, jak věcně patří k sobě, zachovává přece postup chronologický přesněji, než sv. Matouš. Evangelium třetí však předkládá mnoho věcí, o nichž ostatní synoptikové (i Jan) pomlčují, zejména krásné paraboly Kristovy a něco z toho, co činil Pán Ježíš také v Samařsku a Judsku i Peréi od té doby, kdy ukončil činnost galilejskou až do té, kdy nastoupil poslední svou cestu do Jerusáléma (9, 51—18, 14); život Ježíše

Krista vyličuje jako Marek až k jeho nanebevstoupení, pořádaje jednotlivé události, až na nepatrné výjimky, přesně postupem chronologickým, a to za účelem, aby utvrdil ve svých čtenářích víru, že Pán Ježíš jest zaslíbený vykupitel všeho lidstva, židův i pohanů, a že pouze přidržením se jeho lze dojíti blaha věčného.

V příčině jazykové pak jest řeč v evangeliu prvému protkána četnými hebraismy, v druhém chová některá slova latinská, v třetím jest nejčistší a nejuhlaženější.

b) Skutky apoštolské však souvisí tak úzce s evangeliem třetím, že se jeví býti pouze další částí jednoho a téhož díla, jehož částí prvou jest evangelium sv. Lukáše, druhou Skutky apoštolské; mimo to jsou psány týž slohem a věnovány témuž Theofilovi, jako evangelium třetí. Právem proto lze již z těchto vnitřních důvodů souditi, že spisovatelem jich byl tentýž muž, který napsal třetí evangelium, totiž sv. Lukáš.

c) Při 13 listech, jež po Skutcích apoštolských následují v círk. kánoně, udává své jméno autor sám, a to Pavel apoštol. Avšak byť i nečinil toho, i obsah i sloh jejich nasvědčovaly by, že všechny pocházejí od spisovatele jednoho, a to rozdílného od oněch čtyř, od nichž sepsána jsou evangelia a Skutky apoštolské. Jeví se ve všech též obrazivost živá, výmluvnost apoštolská, účinnost obsáhlá, hloubka myšlenek v každém listě více méně se opakujících, ve všech též znalost lidských povah, láska k Bohu i k člověku, ve všech též sloh kostrbatý, periody přetržené, nedokončené, a to tak, jakož neshledáváme v žádném spise svrchu jmenovaném.

Spisovatel listu k Židům neudává sice jména svého, ale označuje původcem svým Timothea, o němž jest známo ze Skutkův apoštolských a některých listů Pavlových, že byl původcem sv. Pavla na některých cestách jeho a vykonával různá poselství, kteráž mu byl sv. Pavel uložil. Mimo to projevuje takové myšlenky a takového ducha, jakého shledáváme pouze v řečech a listech Pavlových. Jest proto na snadě úsudek, že také tento list pochází od sv. Pavla alespoň obsahem svým. A úsudku tomu nebrání různost slohu, kterou liší se list k Židům od ostatních listů Pavlových; neboť, jak v díle druhém

ukážeme, různost ta dá se vyložit, aniž jest nutno přisuzovati list autoru jinému.

d) Také mezi dalšími listy v kánoně, jež slovou katolickými, jsou čtyři, při nichž autorové udávají svoje jména: při prvním Jakub, při druhém a třetím apoštol Petr, při posledním Juda, bratr Jakubův. Ale i povaha jejich jest taková, že sama o sobě, nehledíc ani k řečeným údajům jmén autorových, poukazuje ke třem spisovatelům různým, jiným, než pět dosud jmenovaných. Jeví se autor listu prvního mužem velice zbožným a modlitby milovným, jenž zvláštní vážnosti požíval u křesťanův obrácených ze židovství, jakým byl právě svatý Jakub Malý, autor dalších dvou listů pak nejen vydává se za svědka Kristova proměnění se (II. 1, 18) a utrpení (I. 5, 1), nýbrž i prozrazuje povahu tak vroucí, pevnou i ráznou, a spolu mírnou a plnou lásky ke Kristu i věřícím, jakou vynikal právě sv. Petr, list poslední (Judův) však liší se již svou řečí úsečnou, mocnou a obrazů plnou ode všech ostatních knih novozákonních a předpokládá tak spisovatele od předešlých rozdílného, osmého.

Co se týká oněch tří listů, které mezi katolickými zaujímají místo čtvrté, páté a šesté a svými nadpisy přičítány jsou sv. Janovi, při těch sice autor neudává jména svého, že však všechny pocházejí od jednoho a téhož spisovatele, vysvítá i z obsahu i formy jejich. Neboť ve všech vystupuje autor s touž vážností apoštolskou, horlí proti týmž bludařům s rozhodností stejnou a projevuje tentýž charakter plný lásky k Bohu a k bližnímu, ale i plný horlivosti proti těm, kteří popírají Kristovo božství a porušují pravdu zjevenou, ve všech také zachovává stejný sloh, ano i tytéž zvláštnosti jazykové. Že pak spisovatelem tím nebyl nikdo jiný, než ten, který napsal evangelium čtvrté (sv. Jan), vychází opět na jevo z té podobnosti, která se vyskytá mezi oním evangeliem a listy těmito, jmenovitě listem prvním. Týká se podobnost ta i myšlenek i povahy a slohu autorova, ano i těch zvláštních rčení, kterých neshledáváme nikde jinde než v evangeliu čtvrtém a z části též v Apokalypsi (ve spisech Janových) na př. že druhou osobu božskou nazývá Slovem (*Λόγος*), že mluví o zrození se z Boha, o zůstávání v Kristu a j.

e) Apokalypse má ovšem pro svůj prorocký ráz také zvláštní sloh, kterým se liší zcela přirozeně ode všech ostat-

ních knih novozákonních; nicméně vykazuje též výrazy a celá rčení, která jsou vlastní jedině autoru evangelia čtvrtého a listů jemu přiřítaných, na př. výraz *Λόγος* (Slovo) o druhé božské osobě, *ἀρνίον* = *ἀμνός* (beránek) o Vykupiteli, spisovatel její pak nejen vystupuje s vážností v pravdě apoštolskou, nýbrž i nazývá se Janem a praví, že byl pro slovo Boží a svědectví o Ježíši ve vyhnanství na ostrově Patmu. Uvážili se tedy ještě, že dle starobylých svědectví (Klementa Alex., Origena, Viktorina a j.) pouze Jan apoštol byl na Patmu ve vyhnanství, a to za Domitiana, v době, do které spadá sepsání Apokalypse, nelze zajisté popřít, že také tento spis nejen výrazy autoru čtvrtého evangelia vlastními, nýbrž i údaji autora samého poukazuje k témuž původu, kterého jest čtvrté evangelium, a že tedy již na základě vnitřních důvodů lze, ne sice s rozhodností, ale přece alespoň s jistou pravděpodobností souditi v plném souhlase se starobylým podáním, že novozákonní knihy pocházejí od osmi rozdílných autorů. Avšak i tomu nasvědčují důvody vnitřní, že

2. spisovatelé novozákonní byli až na jednoho rodilí Židé, až na dva lidé neucení a většinou přímí svědkové těch věcí, které vypravují ve svých spisech. Neboť

a) ať nehledíme k tomu, že někteří z nich buď výslovně přiznávají se k původu židovskému aneb alespoň takové výpovědi činí o sobě neb o jiných, z nichž v původ takový lze souditi, zvláště, srovnají-li se s výpověďmi jinými, spisovatelé ti jeví důkladnou známost Starého Zákona a židovských obřadův i obyčejů, jakož i místopisu palestinského a náboženských i politických poměrů židovských, a užívají řečtiny nikoli klassické, nýbrž hellenistické či takové, jaké užívali Židé, když mluvili řecky. Toliko spisovatel třetího evangelia a Skutkův apoštolských (sv. Lukáš) má řečtinu čistší a zřejmě rozlišuje se v Kol. 4, 10—14. od oněch průvodců Pavlových, kteří byli rození Židé.

b) Vypravují řečí prostou a jednoduchou; v knihách dějepisných zejména nepodávají dějů ve spojení pragmatickém, nesrovnávají osob předních s jinými osobami vynikajícími, aniž vetkávají úvahy, kterými by události posoudili aneb čtenáře na další vypravování připravili, ba neurčují ani oné doby, na výsost důležité, ve které Pán Ježíš se narodil. Pouze spisovatel třetího evangelia a Skutkův apoštolských (Lukáš)

v odchylce od nich líčí slohem uhlázeným, udává i pohnutku i účel spisu svého, a určuje přesně, kdy Jan a Kristus vystoupili jako učitelé; i blíží se tak k dějepiscům klassickým. Ve spisech naučných pak nešetří spisovatelé novozákonní ani spojení ani rozdělení přesně logického, ale směšují předměty různé a upouštějí buď vůbec od vedení důkazů (sv. Jan), aneb se omezují z pravidla jen na důvody ze zkušenosti neb z dějin starozákonních. Jediný sv. Pavel označuje hned na počátku předmět, o kterém chce jednati, ten pak bedlivě rozebírá, vysvětluje, dokazuje a hájí proti námitkám, takže listy jeho mají nezřídka formu učených traktátů.

c) Ačkoli v okolnostech vedlejších mnohdy se rozcházejí, dle toho, kterých více si všimli neb které uznali za vhodnější, aby byly zaznamenány pro ten účel, pro který psali, ve věci samé přece srovnávají se podivuhodně (na př. v popsání Kristova utrpení); jednotlivé děje pak líčí tak živě a podávají tak dokonalý obraz o Kristu, jeho povaze i dvojí přirozenosti, jak jediné bylo možno učiniti tomu, kdo Krista častěji a v rozličných okolnostech viděl aneb alespoň od důvěrných společníků jeho poučen byl, jakož platí o spisovateli evangelia třetího, kterýž hned v úvodě doznává, že vše pilně vyvěděl od těch, kteří sami od počátku je viděli, a o spisovateli evangelia druhého, sv. Marku, kterýž dle svědectví Klementa Alex. a Eusebiova sepsal své evangelium proto, poněvadž ho římská církev žádala, aby jim napsal to, co Petr kázal ústně. Ano někteří z nich tvrdí výslovně, že Krista viděli a s ním obcovali, na př. Jan. 1, 14: „Viděli jsme slávu jeho, slávu jakožto jednorozeného od Otce, plného milosti a pravdy.“ (Podobně 19, 35; 21, 24; I. Jan 1, 1—3; I. Petr 5, 1; II. Petr 1, 18.)

Co se týká sv. Pavla, on ovšem ani neviděl Krista za pozemského života jeho; nicméně také on patří ke přímým učeníkům a svědkům Kristova učení, neboť i on byl přímo od Krista poučen o pravdách křesťanských, a to ve viděních, kterých se mu dostalo několikrát, jakož sám sděluje ve svých listech. (Gal. 1, 12; 2. I. Kor. 7, 10; 11, 23; II. Kor. 12, 1 a další.)

Uvážíme-li již, že knihy novozákonní jsou nejen prosty všeho odporu s hodnověrnými zprávami jinými, nýbrž i v plné shodě s nimi, lze zajisté z tohoto souhlasu alespoň, byť ne rozhodně, přece s jistou pravděpodobností souditi, že knihy ty

nejsou podvrženy, nýbrž pravé. A co tak již z vnitřních důvodů jeví se alespoň pravděpodobným, to stává se jistým a bezpečným důvody vnějšími či svědectvími, jež jim vydávají spolehliví svědkové jiní.

b) Pravost knih novozákonních dokazují důvody vnější či hodnověrná svědectví osob jiných.

Některých svědectví o knihách novozákonních vzpomenu-li jsme již při kánoně, jiná uvedeme v díle druhém při jednotlivých knihách zvláště. Zde proto omezíme se na nejdůležitější. Jsou pak trojího druhu svědectví, která v době staré vydávají se knihám Nového Zákona: jedna pocházejí od svědků pravověrných, jiná od bludařů, jiná od pohanů.

§ 23.

Svědkové pravověrní.

1. Mezi pravověrnými svědky knih novozákonních lze uvést spisovatele některých knih Nového Zákona samy, potud totiž, pokud ve svých spisech projevují aneb u svých čtenářů předpokládají známost těch kterých knih novozákonních a pokud v nich poukazují ke starším spisům vlastním aneb ke knihám spisovatelů jiných. Neboť tak ukazují, že ty které spisy byly v rukou křesťanů již v té době, kdy řečené zmínky o nich učinili, t. j. v době apoštolské. Svědčí pak způsobem prvním sv. Jakub, jenž projevuje známost Pavlových listů ke Galat. a Řím., sv. Petr, jenž v prvním listě svém jeví známost listu k Efes., v druhém známost listu sv. Judy, spisovatel čtvrtého evangelia, jenž předpokládá u svých čtenářů známost evangelií synoptických; způsobem druhým pak svědčí autor Skutkův apošt., který hned na počátku (1, 1) činí zmínku o svém díle prvním (evang. třetím), sv. Pavel, který v II. Thess. 2, 15 odkazuje své čtenáře ku prvnímu listu svému, jež byl jim poslal, a sv. Petr, který ve druhém listě svém (3, 1. 15. 16.) zmiňuje se nejen o svém listě prvním, nýbrž i o listech sv. Pavla.

2. Zvláště důležité místo mezi svědky zaujímají svatí Otcové apoštolské, kteří byli mladšími vrstevníky, ba žáky

apoštolů. Jsou to neznámý autor Učení dvanácti apoštolů, sv. Klement Římský, sv. Ignác Muč., sv. Polykarp, list Barnabášův, Papiáš, který i s Polykarpem byl žákem sv. Jana apoštola. Nejmenuj. sice z pravidla spisovatelů knih novozákonních jménem, ale uvádějí různá místa z jejich spisů, zvláště z evangelií, a tak dokazují, že spisy ty byly za jejich časů známy nejen jim, nýbrž i čtenářům jejich, jimž své spisy zaslali, totiž křesťanům maloasijským, Filippenským, Korintským a Římským, ano že byly jim známy delší dobu již před tím, než psali spisy své; neboť sv. Otcové ti citují ve spisech svých evangelní i jiná místa novozákonní z paměti, volně, mnohdy jen na ně narážejíce, a obracejí je na různé případy; i jeví tím známost obsahu evangelního i veliké části ostatních knih Nového Zákona tak dokonalou, jakou lze získati si toliko čtením opětovaným, a tedy po delším čase. Poněvadž však sv. Polykarp psal kolem r. 108 neb 111, sv. Ignác kol r. 107 neb 110, sv. Klement pak již před rokem stým, jest na jevě, že evangelia a ona větší část knih novozákonních, z nichž také citují neb na ně narážejí, byla sepsána již v 1. st., a že tedy v nepravdě jsou ti, kteří, chtějce popřítí pravost jejich, kladou sepsání jich až do polovice, ba i za polovici století druhého.¹⁾

Že apoštolští Otcové ti nejmenují z pravidla ani evangelistů, ani spisovatelů jiných knih Nového Zákona, jež citují, nemůže býti s podivením. Činívali i jiní podobně a činíme tak mnohdy i my, že totiž uvádíme v řečech neb spisech svých výrok některého spisovatele, nejmenujíce ho výslovně, zvláště je-li to spisovatel dobře známý. Sv. Otcové apoštolští mohli pak to činiti tím spíše, poněvadž byli předsvědčeni, že knihy novozákonní, z nichž uvedli výroky ve

¹⁾ Jeví pak Klement Řím. známost čtyř evangelií, listů k Řím., I. II. Kor., Gal. Efes. I. II. Tim., Tit, Žid. Jak. I. Pet., I. Jan., sv. Ignác známost evang. (Mat. Luk. Jan.), listů k Řím., I. II. Kor., Gal., Efes. I. Thess. I. II. Tim., Tit. Skut. ap. (3. Jan?), sv. Polykarp známost evang. (Mat. Luk.), Řím., I. II. Kor., Gal., Efes., Kol. Filip., I. II. Thess., I. II. Tim., Tit. Žid., I. Pet. I. Jan. Jak. Jud.? II. Petr. Autor listu k Diognetovi zná listy k Řím. I. Kor., Kolos. I. Tim., Skut. ap., I. Petr., I. Jan. Autor listu Barnab. zná I. Kor., Efes, I. II. Tim., Žid., Apok.; v Učení dvanácti apoštolů jeví autor známost evang. Mat. Jan. a Luk. I. Kor. I. Petr. Jud. a, jak se zdá, i Efes., II. Pet., Apok.

svých spisech, jsou dobře známy všem těm, jimž své spisy zaslali.

Ostatně někteří z nich jmenovali přece i spisovatele. Tak učinil Papiáš, který výslovně uvádí sv. Matouše a sv. Marka jako spisovatele „řečí Páně“, a jak dále vykládá, rozumí tím nikoli spisy, které by obsahovaly pouze Kristovy řeči, jak někteří odpůrci těchto evangelií mylně tvrdili a tvrdí, nýbrž, jak Papiáš sám vykládá (Euseb. H. E. 3, 39), rozumí tím vy-psání řečí i skutků Kristových či evangelia jejich, Matoušovo totiž a Markovo. Tak učinil i sv. Klement Řím. (1. Kor. 47), kterýž list 1. Kor. výslovně přičítá sv. Pavlu, a sv. Polykarp (Filip. 11), kterýž témuž Pavlovi zjevně přičítá list k Filippenským a 1. Kor., jakož i sv. Ignác, kterýž (v listě k Efes. 12) mluví o listě sv. Pavla k Efeským.

Ačkoli pak při ostatních knihách Nového Zákona, jež citují, nejmenují spisovatele, tož přece alespoň tím vydávají svědectví o apoštolském původě jejich, že výroky ze spisů jejich uvádějí jakožto výroky plné vážnosti, jichž i dlužno v životě šetřiti, a že je uvádějí na potvrzení výpovědí vlastních. Sv. Polykarp na př., chtěje ve svém listě k Filippenským dodatí váhy svým slovům, kterými varoval před pomluvou a jinými nelaskavostmi k bližnímu, upozorňuje je na slova Kristova, obsažená v evangeliu Matoušově a Lukášově, řka: Pamatujte na to, co pravil Pán, uče takto: „Neodsuzujte, abyste nebyli souzeni, odpouštějte, a bude vám odpuštěno (Luk. 6, 37), milosrdní buďte, abyste milosrdenství došli (Luk. 6, 36. Mat. 5, 7), jakou měrou měříte, bude vám odměřeno (Mat. 7, 2) a: blahoslavení chudí a pro spravedlnost trpící, neboť jejich jest království Boží“ (Mat. 5, 3, 10).

Listu k Filemonovi, jak již řečeno, nežívá sice žádný otec apoštolský, na II. Petr. pak a na II. i III. Jan. a na list Judův narážejí tak slabě jen, že mnozí ani nevšímají si toho; avšak ať pomlčíme o tom, že i slabými narážkami dává se na jevo známost o věci: byť ani nezavadili o ně, nečelilo by to proti jejich pravosti. To jen šlo by z toho, že z příčin, udaných v §§ 10. a 12., buď nedověděli se o nich aneb neměli příležitosti ani příčiny dovolávati se jich ve svých spisech, aneb že nezachovaly se nám ty spisy, v nichž činili o nich zmínku.

Že však také tyto listy, rovněž jako všechny ostatní

knihy novozákonní povstaly nikoli teprve ve 2. st., nýbrž v době apoštolské, a to od oněch autorů, kterým je přičítají jejich nadpisy, ukazují jasně ona svědectví, která vydávají o nich:

3. církevní spisovatelé od polovice 2. st. Svědkové tito totiž někdy sice také pouze narážejí na knihy novozákonní aneb uvádějí z nich výroky bez udání pramene, podobně jako Otcové apoštolští, zhusta však přičiňují k uvedeným citátům také jméno autora aneb jméno knihy, z níž byl citát vyňat, aneb jméno i knihy i autora, jindy pak vyčítají knihy, jež byly v církvi uznávány za apoštolské, a udávají při nich i jména autorů. Kteří jsou z nich nejdůležitější, bylo řečeno již v §§ 10., 11. a 13. a bude při jednotlivých knihách pověděno v díle druhém.

Odkazující proto k řečeným paragrafům, upozorňujeme zde toliko na význam oněch svědectví, jež byla dána koncem 2. st. Dle nich totiž bylo koncem 2. st., jistě již od r. 170 po Kr., rozšířeno a za apoštolské uznáváno po celé církvi (zejména v Syrii, v Egyptě, Africe prokonsulární, v Itálii, Gallii) dvacet spisů novozákonních, totiž: 4 evangelia, Skutky apošt., všechny listy sv. Pavla vyjma Žid., list I. Petr. a I. Jan. Ostatních sedm pak, ačkoli nebyly rozšířeny po celé církvi, byly přece známy a za apoštolské uznávány alespoň po veliké části její, jedny v Gallii, Itálii, Africe prokonsulární, jiné v Syrii, Egyptě. Toť rozšíření, jakého nebylo by bývalo možno již v oné době dosíci v pouhých opisech při tehdejších prostředcích komunikačních, kdyby byly řečené knihy povstaly teprve po r. 130 aneb docela až v 2. polovici století druhého, jak tvrdí odpůrci jejich pravosti. A kdyby bylo přece dosáhlo se toho, nebyly by zajisté uznali jich ve všech jmenovaných krajích za knihy apoštolské. Přisvědčí tomu zajisté každý, kdo jen poněkud uvažuje věc tu bez předsudků. Vždyť v té době, ze které pocházejí řečená svědectví, žili ještě alespoň někteří žáci apoštolských Otcův, a svědectví ta jsou dána od nejstarších a nejpřednějších obcí křesťanských aneb jejich zástupcův, od obcí, ve kterých působili kdysi apoštolé aneb jejich průvodci, v nichž biskupovali druhdy apoštolští žáci, v nichž tedy mohli dostati a pozdějším pokolením zachovati bezpečné poučení o tom, jsou-li ty které knihy pravé aneb nikoliv, a to tím spíše, poněvadž trvali ve spojení s kraji a obcemi, do nichž spisy apoštolské byly poslány a veřejně jakožto spisy

apoštolské předcítány. A obce takové nebyly by zajisté uznaly za apoštolské spisů, které by teprve kolem polovice II. st. se objevily pod jménem spisův apoštolských, a to tím méně, poněvadž ukládají křesťanům těžké povinnosti a přísně kárají ty, kteří povinností oněch nedbají.

Ačkoli tedy svrchu připomenutá svědectví, pocházejíce z konce 2. st., jsou poměrně pozdní, mají přece velikou důležitost a stačí sama o sobě aby přesvědčila o pravosti řečených knih každého, kdo věc uvažuje bez předsudků. Což teprve, pováží-li, co bylo již řečeno, že o většině těch knih, jmenovitě též o všech evangeliích, svědčí tu více, tam méně, určitě již i Otcové apoštolští z konce 1. a z počátku 2. st.

Rationalisté ovšem hledí seslabiti, ba i popříti váhu svědectví patristických, jakoby nebyla dosti hodnověrná. Ano H. Holtzmann dovolil si i tvrditi, že církevní spisovatelé přijímali lehkověrně za pravdu každý padělek a hotovi byli ke každému padělání.¹⁾ Zeller pak vytýkal jim, že neudávají pramene, z něhož čerpali svá svědectví, žádaje tak jakéhosi rodokmenu na každém svědectví patristickém, aby mohlo uznati se za hodnověrné a platné.²⁾

Avšak, jak i protestant Wetzel³⁾ upozorňuje, výtku tuto lze učiniti každému spisu starobylému.

¹⁾ Holtzmann, Einl. s. 193: Dieselben Personen (Kirchenväter) aber, welche leichtgläubig jede Fälschung hinnehmen, erweisen sich auf der andern Seite auch zu jeglicher Fälschung disponirt.

²⁾ Zeller, Theol. Jahrbücher s. 644 praví dle Wetzel-a (Die Echtheit und Glaubwürdigkeit des Evang. Johannis, S. 177—178): „Irenäus gebraucht die Schrift (Evang. sv. Jana), aber er sagt uns nicht, woher er sie hat, er beruft sich nicht auf Polykarp, nicht auf Papias, nicht auf die Presbyter, welche den Apostel Johannes sahen, die Gewährsmänner für seine Erklärung der Apokalypse. Tatian citiert sie, sagt aber nicht, dass sein Lehrer Justin sie auch gekannt habe. Sie ist seit dem drittletzten Jahrzehnt des 2. Jahrhunderts vorhanden, sie wird gebraucht, dem Apostel Johannes fast ohne Widerrede beigelegt, aber worauf sich diese Anerkennung stützt, darüber ist uns nicht das Geringste, was den Wert eines geschichtlichen Zeugnisses hätte, überliefert worden. Und diese Lücke durch die erweislich falsche Behauptung eines historischen Bewusstseins der alten Kirche auszufüllen, das sie nie wirklich gehabt hat, ist ein durchhaus unberechtigtes Verfahren.“

³⁾ G. Wetzel, Die Echtheit und Glaubwürdigkeit des Evang. Johannis, s. 179: Was Zeller gegen die Giltigkeit der patristischen Beweise einwendet, ist schon darum zu verwerfen, weil es sich gegen jede andere

Kdyby tedy podle zásady Zellerovy jednalo se při všech knihách ze starého věku nás došlých, a jen ta svědectví uznávala se za platná a spolehlivá, která by se mohla vykáhati jakýmsi rodokmenem, musila by vzíti se v pochybnost stejným právem pravost nejen všech knih novozákonních, nýbrž i všech jiných, které se nám z doby staré zachovaly. Co však Holtzmann tvrdí o podvodnosti sv. Otcův a cirk. spisovatelů, jest tak křiklavě nespravedlivé, že i svrchu řečený G. Wetzel¹⁾ nazývá to pomluvou, kterou dlužno odmítnouti co nejdůrazněji. A co praví o jejich lehkověrnosti, to jest tak přehnané, že tomu as ani sám nevěří; sice jinak nebyl by jim zajisté vydal svědectví tak chvalného, jaké jim dal v témže spise svém pouze o dvě strany dříve v příčině jejich vystupování proti spisům nejen bludařským, nýbrž i těm nezávadným, které byly buď omylem apoštolům přičítány aneb falešně za apoštolské vydávány.²⁾ Upřítí ovšem nelze, že někteří sv. Otcové měli za pravdu i báje, na př. o ptáku fenixovi, kterou přijal Klement Řím. (I. Kor. 25), Tertullián (De resurrect. c. 13.), Cyrill Jerus. (Kat. 18.), Řehoř Naz. (or. 33. n. 23), Ambrož (Hexaemer. 5, 23) a jiní; že však nepřijímali lehkověrně každého padělku, spíše velmi opatrní, ba až úzkostliví byli, jmenovitě v těch věcech, jež týkaly se učení Kristova a podání apoštolského, svědčí nejen rozhodné vystupování jejich proti naukám bludařským (na př. Ireneovo ve spise „Adversus boereses“), nýbrž i to, že tak veliký počet spisů zavrhl jako

---

neutesamentliche Schrift, ja gegen jede aus dem Altertum auf uns gekommene Schrift, mit gleichem Rechte geltend machen liesse.

¹⁾ Tamtéž s. 181.: Wenn er (Holtzmann) gar vollends behauptet, sie (die Kirchenväter) seien „zu jeder Fälschung disponiert“ gewesen, so ist dass eine Verleumdung, die mit allem Nachdruck zurückerwiesen werden muss:

²⁾ Holtzmann, Einl. 191: Andererseits beweisen die vielen Klagen über die Fruchtbarkeit häretischer Apokryphenliteratur, welche sich finden bei Hegesippus (Euseb. KG-IV. 22. 9.), Cajus (ebend. VI. 20, 3), Ireneus (I. 20. 1; III. 11, 7. 9; 12, 12), Origenes (Hom. I. zu Lc), Eusebius (K G III, 25, 6. 7.) und Epiphanius (Haer. 26, 12 wird die Zahl unterschobener und apokrypher Schriften auf 1000 geschätzt), dass man keineswegs bereit war, sich Alles bieten zu lassen . . . Allenthalben finden wir Spuren eines Kampfes nicht bloss gegen häretische, sondern auch vielfach gegen an sich wohlmeinende und nicht zu beanstandende, aber irrthümlicher Weise als apostolisch geltende oder fälschlich sich für apostolisch ausgebende Schriften.

nepravé (apokryfy), ačkoli si přičítaly jména apoštolův aneb pod jmény apoštolskými byly rozšiřovány. Ostatně ani oné báje o fenixu nepřijali zcela lehkověrně, nýbrž proto, že ji našli u nejpřednějších a nejučenějších spisovatelů pohanských, ¹⁾ některé věci aneb osoby smyšlené uvedli pak pouze proto, aby jakousi obdobou z toho, co pohané sami uznávali, potvrdili přiměřenost té které nauky křesťanské.

§ 24.

Svědkové bludařští a pohanští.

1. Kterak bludaři vydávali svědectví knihám novozákonním, vysvítá z toho, co bylo řečeno v § 16. Ačkoli totiž evangelia kánonická a mnohá jiná kniha Nového Zákona byla nepohodlná, přece neodvážili se popíratí pravost jejich, raději porušovali aneb nesprávně vykládali text, aby je uvedli ve shodu s bludnými naukami svými; užívajíce jich pak po svém výkladě k potvrzení svých názorů, někdy sice toliko naráželi na ta která místa novozákonní, zhusta však uváděli je více méně do slova, a to formulemi týmiž, kterými citovali výroky starozákonní, ²⁾ mnohdy i s jmény autorův. Osvědčovali tak, ne-li samého autora apoštolského, alespoň jejich starobylost a vážnost, která jim byla přikládána. Pokud však nepřijali některých knih, nečinili to proto, že by byli měli dějepisné důvody proti apoštolskému původu jejich, nýbrž, že v tu dobu, kdy se odloučili od církve, ještě jich neznali aneb že viděli v nich učení, nesrovnávající se s bludnými svými naukami, jichž se zříci nechtěli. Tak zejména:

Nazarejští a Ebionité užívali aramejského evan-

¹⁾ Fenix, jediný to pták svého rodu, žije prý 500 roků v Arabii, potom udělá si hnízdo z kadidla, myrrhy a jiných koření, vejde do něho a skoná, když zpráchniví tělo jeho, vyjde z něho červík, který znenáhla promění se ve ptáka úplně takového, jaký byl fenix zhynulý, a zalétá do Heliopolí v Egyptě s ostatky fenixe předešlého, položí je tam na oltář slunce a vrací se zase do Arabie. — Báji tuto vypravují jako zjev skutečný Herodot (II, 73), Plinius, hist. nat. 10, 2), Tacit (Annal. 6, 28) a j. Sv. Otcové uvádějí ji jako obraz vzkříšení.

²⁾ ὡς γέγραπται (jakož jest psáno), ὡς λέγει ἡ γραφή (jakož dí písmo), τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον (toto jest řečeno), τοῦτό ἐστι τὸ γεγραμμένον ἐν τῇ γραφῇ (toto jest psáno v Písmě).

gelia Matoušova, jež však později přepracovali, některé věci do něho přidavše, jiné z něho vypustivše.¹⁾

Tatián složil kolem r. 173 ze čtyř evangelií kánonických knihu jednu, jakousi to harmonii evangelií, zvanou diatessarón (*τὸ διὰ τεσσάρων* scil. *εὐαγγέλιον*), ve které však některá místa evangelií změnil, jiná přidal, jiná vynechal, jmenovitě rodokmen Kristův a ta místa, která se týkají Ježíšova původu z rodu Davidova.²⁾

Julius Cassianus, vrstevník Tatiánův, dokét a enkratita, dovolával se dle svědectví Klementa Alex. (Strom. 3, 14) listu 2. Kor. 11, 3. a Filip. 3, 20. a dle svědectví sv. Jeronyma (Comment. in ep. ad Gal.) listu Gal. 6, 8, aby opřel svůj blud o nedovolenosti sňatku a obcování manželského.

Basilides (či spíše jeho stoupenci na západě) uvedl dle svědectví Hippolytova (Philosoph. 7, 20—27; 10, 4) mnoho citátů, jak ze Starého Zákona, tak z evang. Luk. a Jan. i z listů k Řím., 1. Kor. a Efes. formulemi, „jakož jest psáno, jakož praví písmo, toto jest řečeno,“ a jak patrnó z těch úryvků, jež ze spisů Basilidových a jeho syna Isidora i stoupenců zachovali Klement Alex. (Strom. 3, 1; 4, 12, Mign. VIII. 1097—1103, 1280 a další), Origenes (Comm. in ep. ad Rom. 1. 5, 1.), Epifanius (Haer. 24, 5), Acta Archelai et Manetis (c. 55.), použil dílem sám, dílem škola jeho výroků Mat. 5, 21. 27. 43; 19, 10—12; Luk. 16, 19—31; Jan. 9, 1—3; Řím. 7, 7—11;

¹⁾ Jméno Ebionité vyskytá se nejprve u Irenea Adv. haer. 1, 26, 2; 3, 21, 1.), dle jehož svědectví popírali nadpřirozené početí Ježíše Krista z Panny, majíce jej za syna Josefova, přirozeně zplozeného. Origenes (Contra Cels. 5, 61) a Eusebius (Hist. eccl. 3, 27) rozeznávají dvě strany mezi nimi, mírnější, která jsouc katolíkům bližší, uznávala nadpřirozené početí z Panny, a rozhodnější, která takové početí popírala. Epifanius nazývá stranu mírnější Nazarejskými, stranu rozhodnější Ebionity (Haer. 29—30. Srovn. Bardenhewer, Geschichte der altchristl. Literatur, Freiburg, 1902. s. 347.)

²⁾ Tatián, žák sv. Justina, později přešed ke gnosticismu, stal se původcem sekty enkratitů. Ještě jako křesťan pravověrný napsal různé spisy, jmenovitě též Slovo k pohanům (*λόγος πρὸς Ἕλληνας*), ve kterém naráží na evangelia synoptická Mat. a Luk., a na listy k Řím., 1. Kor. a Tit.

1. Kor 7, 5, 9; 1. Petr. 4, 14—16,¹⁾ podkládali jim však výklad nepravý, svým názorům přizpůsobený.²⁾

Valentin a jeho stoupenci, zvláště Ptolomeus, Herakleon a Marek, opírali gnostické bludy své o četná místa novozákonní, zejména o evangelium Janovo, z něhož Ptolomeus uvedl doslovně 1, 1—5. a 1, 14. jakožto výroky Jana, učeníka Páně (Iren. Adv. haer. 1, 8, 5) a k němuž Herakleon napsal i zvláštní komentář pod jménem *ἱπομνήματα* (Orig. Comm. in Joan. t. 6, 8.), jakož i o evangelia synoptická a listy k Řím., I. a II. Kor., Gal., Efes., Kolos., 1. Petr., 1. Jan.³⁾

Marcion, protivník judaismu, chtěje znova zříditi evangelium Kristovo, které po jeho soudě bylo porušeno již od apoštolů, přijal a užil k tomu konci desíti listů (všech mimo I., a II. Tim., Tit., Žid.) sv. Pavla, kteréhož měl za jedině pravého tlumočníka Kristova učení, a evangelia sv. Lukáše, průvodce Pavlova, jež však zkomolil, vyuechav z něho mimo jiné též 1, 1—4, 30., vyjma 3, 1. Evangelia ostatní zavrhl sice, ale ne proto, že by byl pochyboval o jejich pravosti, nýbrž, že dle mínění jeho Matouš, Marek a Jan přimísili k nauce Kristově mnoho živilů židovských.⁴⁾

¹⁾ Srov. Zahn, Gesch. des nt. Kan. 1, 763—774; Hilgenfeld, Ketzergeschichte, s. 207, 213—216, Holtzmann, Einl. s. 114—115.

²⁾ Na př. podobenství o boháči a Lazaru užil Basilides ku potvrzení své nauky dualistické. Praví Acta Archelai c. 55: Et omnes ejus (Basilidis) libri difficilia quaedam et asperrima continent. Extat autem tertius decimus liber tractatum ejus, cujus initium tale est: Tertium decimum nobis tractatum scribentibus librum necessarium sermonem uberemque salutaris sermo (= ὁ σωτήριος λόγος = slovo spasitelné = slovo Spasitelovo) praestavit. Per parvulam (= parabolam) divitis et pauperis naturam sine radice et sine loco rebus supervenientem, unde pullulaverit, indicat.

³⁾ Ireneus (Adv. haer. 1, 3, 6) pravi o nich: A důkazy toho (učení svého) hledí prováděti netoliko z evangelií a spisův apoštolských, převracující výklady a lehkovážně je vysvětlující, nýbrž i ze Zákona a prorokův. — Opírali pak Valentinovci bludy své dle Iren. (I. c. 1, 3; 1, 8) o Mat. 10, 34; 19, 16—22; 26, 38—39; 27, 46; Mar. 5, 31; 10, 21; Luk. 2, 29; 3, 17; 7, 35; 8, 41; 9, 17—62; 14, 27; 15, 4—8; 19, 5; Jan. 1, 1—5. 14. 18; Řím. 11, 16. 36; I. Kor. 1, 18; 2, 6; 2, 14—15; 11, 10; 15, 8. 48; Efes. 1, 10; 3, 21; 5, 32; Gal. 6, 14; Kol. 2, 9; 3, 11., naráželi na Jak. 5, 9 (Iren. I. c. 1, 13, 6); dle Klem. Alex. (Excerpta 22. a 51.) též na 1. Kor. 15, 29; II. Kor. 12, 2—4. a dle Strom. 4, 81 narážel na 1. Pet. 4, 13—16.

⁴⁾ Srov. s. 103, pozn. 1. Viz též Tertull., De praescr. 17. Ista haeresis (sc. Marcion) non recipit quasdam scripturas et, si quas recipit, et ad-

2. Co se týče pohanů Kristu nepřátelských, ti vydali svědectví o knihách Nového Zákona

a) již tím, že bojujíce proti křesťanství zbraní duševní, nepopírali pravosti evangelíí a jiných knih apoštolských, nýbrž hleděli zlehčiti aneb vyvrátiti učení v nich obsažené.¹⁾ Tak jednal zejména filosof Celsus, který vybrav četná místa ze všech čtyř evangelíí, zvláště z Mat. a Luk., činil si z nich posměch ve svém spise *λόγος ἀληθής* (slovo pravdivé) sepsaném kolem r. 178,²⁾ připsav však evangelia učeníkům Ježíšovým³⁾ a uživ slov „jedni, druzí“⁴⁾ dal na jevo nejen známost spisů

jectionibus et detractationibus ad dispositionem instituti sui intervertit et, si recipit, non recipit integras, et si aliquatenus integras praestat, nihilominus diversas expositiones commentata convertit. Cont. Marcion. 5, 21: Miror tamen, cum ad unum hominem (Philemonem) litteras factas receperit, quod ad Timotheum duas et unam ad Titum de ecclesiastico statu compositas recusaverit.

¹⁾ Orig. Contr. Cels. 1, 68: „Celsus staví se, jakoby chtěl připustiti pravdu toho, co se vypravuje o uzdraveních, vzkříšeních, aneb o málo chlebech, jež nasýtily množství lidu, a z nichž zbylo mnoho drobtí, a co mimo to ještě podivuhodného, jak myslí (Celsus), blouzníce vylíčili učenci . . . Avšak ihned staví je na roveň se skutky kejklřů.

²⁾ Srovn. Harnack, Chronol. s. 315., Bardenheuer, Gesch. der altehr. Liter. s. 158.

³⁾ Dle Origena, Contra Celsum 1. 28. 32. 34. 39. 40. 41. 58. 61. 62. 67. 68, II. 9. 13. 18. 20. 24. 31. 32. 34. 37. 45. 46. 48. 49. 55. 70. 76. III. 70, IV. 32. V. 56. VI. 16. 75. VII. 18. 58. VIII. 15. přihlížel Celsus ve svém spise k těmto místům evangelním: Mat. 1, 8—19; 2, 1—13; 3, 16.; 4, 18. ., 5, 16. 39. .; 6, 24; 7, 22; 11, 5. 20; 14, 13. .; 16, 9. 21; 19, 23. 26; 21, 12. .; 26, 20. . .; 26, 37—38; 26, 46. . .; 26, 70; 27, 26—34. 45. . . Mark 16, 5. 9. Luk. 2, 4. . .; 6, 29. . . 7, 22; 24, 4. 38. Jan. 1, 32; 2, 18; 3, 18 36; 20, 24. . . Srovn. na př. Orig. Protí Celsovi, 1. 40: „Potom z evangelia podle Matouše a snad také z ostatních evangelíí vyjímá (Celsus) vypravování o holubici, která se snesla na Spasitele našeho, když byl od Jana pokřtěn, a chce namluviti to jako smyšlenku. Když pak již dosti, jak myslil, pojednal o ději zrození se Spasitele našeho z Panny, vykládal dále nikoli pořádkem . . . Celsus, který se chlubí, že zná všecko naše, popírá, že by byl Duch sv. nkázal se při křtu (nad Spasitelem), když se byl z panny narodil. Po té posmívá se proroctvím o příchodě našeho Spasitele, na to vrací se ku hvězdě, která vyšla při narození se Ježíšově, a k mudrcům (magům), kteří přišli od východu klanět se dítěti.“

⁴⁾ Orig. Cont. Cels. 5, 56: Celsus praví „že k hrobu Ježíšovu přišli, jak jedni vypravují, dva andělé, jak druzí (vypravují), jeden (*ἓν καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ τάφον ἰσίορρηται ἐκκληθέντα ἐπὶ τινῶν μὲν ἄγγελοι ὄντο, ἐπὶ τινῶν δὲ εἷς*).

samých, nýbrž i jejich autorů, z nichž jedni byli apoštolé, druzí průvodci apoštolští. Tak jednal též Porphyrius, filosof novoplatonský ve 3. st., který napsal objemný spis proti křesťanům (15 knih. Řeči proti křesťanům) a v něm nepravdu křesťanského učení také tím snažil se dokázat, že uváděl ze spisů novozákonních, zejména z evang. Matoušova i Janova a z listu ke Galatským a ze Skut. apošt., různá místa, která podle náhledu jeho si odporují.

b) Někteří, jako Lucián Samos. (2. st.), také tím svědčí o knihách Nového Zákona, že horlíce proti křesťanům, zmiňují se též o knihách, jež předčítaly se křesťanům v bohoslužebných shromážděních jejich, jakož i tím, že podávajíce zprávu o pronásledování jich, činí zmínku také o tom, kterak posvátné knihy jejich byly od Římanů pilně vyhledávány ke zničení, od křesťanů pak i s nebezpečenstvím života ukrývány; neboť ze zpráv těch vychází na jevo nejen starobylost oněch knih, nýbrž i vážnost veliká, ve které je křesťané chovali v přesvědčení, že to jsou knihy svaté. Proto již sv. Chrysostom poukazuje ke svědectví těchto mužů slovy: „Dostačí nám i odpůrci naši, aby se dokázal starobylý původ našich knih, knihy totiž sepsané od Celsa a Bataneovce Porphyria.“ (Hom. 6. in 1. Cor.)

B) Pravost knih novozákonních potvrzují důvody nepřímné.

§ 25.

Ku podvržení knih Nového Zákona nebylo příčiny, podvod pak v té věci nebyl by zůstal v tajnosti.

I. Pravost knih novozákonních potvrzuje se také tím, že nelze mysliti žádné příčiny dostatečné, proč by některý autor pozdější podvrhl spisy své apoštolům. Nikdo přece nedopouští se podvodu, aby neměl k tomu nějaké příčiny neb pohnutky, buď že by chtěl ujiti něčemu nepříjemnému neb získati něco příjemného; a tak ani spisovatelé novozákonní nebyli by zajiště beze vší příčiny podvrhli spisy svých apoštolům, kdyby to byli bývali mužové neapoštolé, žijící až ve 2. st.

Nuže, dejme tomu, že knihy novozákonní nepocházejí od apoštolů a těch dvou žáků jejich, kterým se připisují, nýbrž,

že složeny jsou až ve 2. st. od autorů neznámých: co přimělo muže ty, aby své spisy podvrhli apoštolům? Příčina mohla být buď čestná, neb nečestná.¹⁾

1. Mezi čestnými příčinami nemohla však být žádná čestnější než ta, kterou již ve 4. st. uváděl Manicheovec Faustus,²⁾ totiž, že prý proto podvrhli knihy své apoštolům, aby tím spíše a tím více rozšířili jak knihy samy, tak své zásady v nich obsažené. Nuže lze mysliti na takovouto pohnutku při knihách novozákonních? Právem nikoliv; neboť

a) při knihách evangelních a při 5 knihách jiných (Skutcích apošt., listě k Židům a třech listech Janových) autor neoznačil vůbec nikoho jako spisovatele; na ně tedy nelze vztahovati řečenou pohnutku. Tři knihy pak (evang. Mark., Luk., Skutk. apošt.) byly rozšířeny nikoli pod jménem apoštolů, nýbrž pod jménem apoštolských žáků. Kdyby však byl někdo za řečeným účelem chtěl podvrhnouti spisy své, byl by zajisté rozšiřoval je raději pod jménem apoštolů, než apoštolských žáků.

b) Padělatelé nebyli by si zajisté práce zvětšovali, nýbrž spíše umenšiti ji hleděli; i nebyli by proto napsali pod jménem apoštolským knih tolik, kolik jich máme; neboť některé neobsahují skoro nic, co by nebylo obsaženo v některé knize jiné, aneb jsou věnovány osobám soukromým, takže by mohly být snadno vynechány, aniž by tím trpělo učení v knihách Nového Zákona obsažené. Platí to zejména o evangeliu Markově, jež obsaženo jest skoro celé v evangeliu Matoušově a Lukášově, o listě ke Galat., jež jest v listě k Římanům, o listě ke Kolossenským s hledem k listu k Efes., o listě Judově s hledem k 2. Petr., o 3. listě sv. Jana a listě k File monovi jež poslány byly osobám soukromým.

c) Mimo to za života sv. apoštolů, jak hned ukážeme, nebylo možno podvrhnouti jim nějaké listy, po smrti jejich

¹⁾ Srovn. Güntner, *Introd. in ss. N. T. libros.* p. 129—130., Schneedorfer, *Compend. hist. libr. ss. N. T. ed. II.* p. 317—320 a ed. III. p. 320—323.

²⁾ August. c. Faust. Manich. 32, 2: Faustus dixit . . . praesertim quod nec ab ipso (Christo evangelium) scriptum constat, nec ab ejus apostolis, sed longo post tempore a quibusdam incerti nominis viris, qui, ne sibi non haberetur fides scribentibus quae nescirent, partim apostolorum nomina, partim eorum, qui apostolos secuti viderentur, scriptorum suorum frontibus indiderunt, asseverantes, secundum eos se scripsisse, quae scripserint.

však nebylo již ani třeba za řečeným účelem podvrhovati apoštolům spisy nějaké, poněvadž tehdy již věřící sbírali, čítali a v úctě chovali spisy také jiných mužů neapoštolů o církvech zasloužilých, jakož svědčí sv. Polykarp sám o Filipenských, kteří již kolem r. 108. neb 110. sebrali si listy sv. Ignáce.

d) Ano kdyby byli pod cizími jmény rozšiřovali své spisy, byli by snadno vzbudili podezření o pravosti i těch zpráv, jež by byli v oněch knihách podali; neboť podvod jejich byl by zajisté nezůstal v tajnosti, a to tím méně, poněvadž nepřátelům křesťanství nebylo by bývalo nic vhodnější, než dokázati nějaký podvod při knihách novozákonních, zvláště při evangeliích, neboť by pak mohli jedním rázem podvrátiti veškeru vážnost těch knih, z nichž křesťané vedle podání ústního čerpali své učení.

e) Konečně spisovatelé novozákonní podávají ve svých spisech tak čisté učení mravův a vystupují tak rozhodně proti všeliké nepoctivosti, že jeví se býti muži bezúhonnými a prodchnutými nejčistšími zásadami mravními; a o takových mužích nelze zajisté mysliti důvodně, že by byli spáchali takový podvod, byť i z pohnutky čestné.

2. Nelze-li však mysliti dostatečné příčiny čestné, pro kterou by někdo své knihy byl podvrhl apoštolům, lze tím méně mysliti právem na příčinu nečestnou. Příčiny takové byly by touha po zisku neb po vyznamenání a poctě, neb strannictví. Ale

a) touhou po zisku nemohl nikdo býti pohnut, aby své knihy podvrhl apoštolům, neboť tehdy nedostávalo se spisovatelům honoráře žádného, a mimo to, již tím, že by požadovali nějaké odměny, byli by se prozradili.

b) Také ne z touhy po cti neb po vyznamenání, neboť učení v knihách novozákonních obsažené není takové, aby budilo něčí náklonnost a přízeň; vždyť učení o Kristu ukřižovaném bylo dle apoštola Pavla (I. Kor. 1, 23) židům pohoršením a pohanům bláznovstvím.

c) A že strannictvím nedali se pohnouti k sepsání jich, toho důkazem jest ta okolnost, že v knihách novozákonních vytýkají se chyby, ať se vyskytují u kohokoli, ať u křesťanů neb u židů neb u pohanů, ať u vznešených neb prostých; také to, že každému — chudým i bohatým, prostým i vznešeným,

podřízeným i představeným, mladým i starým ukládají povinnosti a hrozí přísnými tresty těm, kteří by jich nekonali.

II. A konečně, i kdyby někdo byl se odvážil takového podvodu, podvod ten nebyl by zůstal v tajnosti. Vždyť

a) knihy novozákonní byly hned od počátku šířeny a předcítány věřícím, a to, jak řečeno, již v době apoštolské. Kdyby tedy byla mezi nimi podvržena některá kniha v době apoštolské, kterak vysvětlíme si, že by apoštolé byli k tomu mlčeli? Vždyť lhovými nemohli v té věci býti, poněvadž by v knihách podvržených snadno mohlo obsaženo býti učení bludné. A že by se byli o nich dověděli, o tom není pochybnosti, neboť byli ve spojení s obcemi křesťanskými, navštěvovali je, posílali k nim posly a přijímali posly od nich. Proto sv. Pavel dověděl se ihned o tom, že mu kdosi podvrhl list v Thessalonice.

b) Mimo to věřící sami ani za života apoštolů, ani po jejich smrti nebyli by přijali spisů takových za apoštolské. Důkazem toho jest ta úzkostlivost, s kterou, chtěje zachovati učení apoštolské čistým, nechtěli místy přijati a nepřijali ani apoštolských spisů do sbírky knih kánonických, pokud nedostali bezpečného svědectví, že pocházejí skutečně od apoštolů.

* * *

Uvedli jsme tak pouze některé důvody pro pravost knih novozákonních, ponechávajíce si jiné pro část zvláštní; ale i to, co bylo řečeno, postačí, aby člověka nepředpojatého o ní přesvědčilo. Neboť kdo uváží, že knihy novozákonní nejen jsou prosty všeho odporu s hodnověrnými zprávami jinými, nýbrž i v plné shodě s nimi, a že nejen přátelé, nýbrž i nepřátelé křesťanství vydávají svědectví o jejich pravosti, ba že nelze ani mysliti dostatečné příčiny, pro kterou by autorové pozdější doby své knihy podvrhli apoštolům, nemůže zajisté pochybovati právem o jejich pravosti. A kdo přece o ní pochybuje, buď činí to proti údajům dějepisným, aneb nechce v dějinách čísti a jim rozuměti.

Neporušenost knih Nového Zákona.

§ 26.

Co jest neporušenost spisu, kterak vyšetří se.

1. Neporušenost přisuzujeme spisu, který jest prost všech změn, učiněných proti vůli autorově. Jest buď kritická či v širším smyslu slova aneb dogmatická či v smyslu užším.

Kriticky neporušeným jest spis, který jest ve všech exemplářích svých uchován od každé, i nejmenší změny, učiněné proti vůli autorově; dogmaticky neporušeným pak jest ten, který alespoň ve většině exemplářích svých uchován jest ode všech změn ve věci podstatné.

Dostaly-li se do spisu změny proti vůli autorově, jest porušen. Porušenost ta jest také buď kritická či v širším smyslu slova aneb dogmatická či v užším smyslu.

Porušeností kritickou rozumí se každá, i nejmenší změna, která vnikla do spisu proti vůli autorově.

Ona vylučuje neporušenost kritickou, ale nikoli dogmatickou, tak totiž, že spis může sice býti kriticky porušen, dogmaticky však neporušen.

Porušeností dogmatickou či v užším smyslu slova rozumí se změna textu, která byla učiněna úmyslně proti vůli autorově ve věci podstatné a dostala se do všech exemplářův a památek jeho. Porušenost tato vylučuje ovšem neporušenost nejen kritickou, nýbrž i dogmatickou, takže spis dogmaticky porušený nelze nazvati ani kriticky ani dogmaticky neporušeným.

Dlužno však rozeznávati od ní porušenost nahodilou, která povstává změnami, jež vznikly nahodile a proto nedostaly se do všech památek textu, byvše při dalších opisech zpozorovány a opraveny, jakož i porušenost pokusnou či takovou, která povstane, jestli podejmou se sice úmyslně změny v textu ve věci podstatné, avšak nedostanou se ani do všech památek textu ani do jednotlivých stejnou měrou.

Kriticky neporušenou nezachovala se nám ani jedna kniha novozákonní, jako vůbec žádný ze spisů starých, které ve svých originálech zanikly a toliko v opisech po delší dobu byly rozšiřovány a zachovávány. Neboť jednak opisovatelé knih biblických netěšili se oné pomoci nadpřirozené, které dostalo se jejich autorům, aby se uchovali všeho omylu, jednak při lidské slabosti a četných obtížích, jež staví se mnohdy opisovateli v cestu, není ani možno, aby alespoň nějaká chyba aneb odchylka od textu původního nevníkla do opisu.

Dogmaticky neporušeny zachovaly se však všechny knihy Nového Zákona.

2. Zda došel nás text toho kterého autora porušen či neporušen, o tom lze přesvědčiti se snadno, došel-li nás i jeho prvopis; stačí pouze srovnati text pozdějších exemplářů s prvopisem. Není-li však více prvopisu, jakož platí o všech knihách biblických, vyšetří se neporušenost zachovaného textu dle jistých sudidel, jež berou se dílem ze spisu samého, dílem z dějin jeho, a to i přímo i nepřímou.

Přímou vyšetřuje se, zda spis zůstal neporušen, dle sudidel vnitřních, t. j. dle rázu řeči a dle formy zachovaného textu, a dle sudidel vnějších, t. j. dle toho, v jakém poměru jsou vespolek zachované památky spisu: opisy, překlady, překlady a tiskopisy.

Rozumíme pak rázem či povahou řeči (*character linguae*) historickou formu, kterou ten který jazyk v jisté době přijal a podržel. Každá totiž řeč živá podrobena jest změnám a nabývá proto v různých dobách různé formy, jež nazývá se jejím rázem. Z rázu toho lze podobným způsobem poznati, kdy ten který spis byl sepsán aneb tu onu změnu utrpěl, jako ze slohu stavebního lze posouditi, kdy ta která budova byla postavena aneb změna při ní způsobena.

Formu (vnější) textu činí látka, ku psaní použitá, tvar písmen, nadpisy, podpisy a rozdělení textu.

Také ona bývá různou v různých obdobích časových, a lze proto také z ní souditi, kdy a ten který spis aneb opis byl zdělán, ta která změna učiněna, a tedy též, které čtení jakožto pozdější jest nepravé a které jakožto nejstarší jest původní a pravé.

Podobně, ba větší ještě měrou, platí o sudidlech vnějších, o vzájemném poměru zachovaných památek příslušného spisu. Z toho totiž, zda zachované opisy, citáty, překlady a vydání tisková vespolek souhlasí aneb od sebe se odchyľují, lze zajisté poznati nejen, zda a jakou měrou utrpěl původní text změny, nýbrž i, které z různých čtení jest původu pozdějšího a tedy nepravé; zejména lze z toho poznati, zda jistá část podstatná, o níž běží, obsažena jest již v památkách nejstarších a tedy jakožto pravá nemá se vymítati, aneb v nich snad není a proto jakožto nepravá nemá se do textu vkládati.

Nepřím o vyšetřuje se neporušenost spisu uvažováním, zda bylo možno učiniti v něm podstatné změny s účinkem, tak totiž, aby dostaly se nepozorovaně do všech opisův a památek a byly proto pokládány za slova autora samého.

Jsou-li přímá i nepřímá sudidla pro (dogmatickou) neporušenost, jest neporušenost ta nade vší pochybnost jista.

Jest tedy dogmatická neporušenost textu nepochybná, dokáže-li se o něm:

A) přím o, že 1. ani co do jazyka ani co do formy textu neutrpěl změn, které by měnily smysl textu ve věcech podstatných, a že 2. zachované opisy (rukopisy) citáty, překlady a tisková vydání jeho srovnávají se vespolek ve všech věcech podstatných, těmi odchylkami pak, které přece vnikly do textu, že podstata smyslu neutrpěla;

B) nepřím o, že nebylo ani možno porušiti text ve věcech podstatných s účinkem.

§ 27.

Zánik prvopisů knih Nového Zákona.

1. Prvopisy knih novozákonních nezachovaly se nám, nýbrž zanikly záhy, ne-li již koncem prvního, jistě v první polovici století druhého. Patrně jest to z toho, že Klement

Alex., Origenes, Tertullián a vůbec spisovatelé od konce 2. st. pomlčují o nich úplně, a to i tehdy, když vedou spor o tom, jak se má čísti to které místo, aneb když vystupují proti bludařům, že porušili text evangelní. Mlčení to bylo by zajisté nevysvětlitelné, kdyby byly tehdy trvaly ještě vlastní rukopisy či spíše prvopisy knih apoštolských, a to tím méně, poněvadž by pouhým nahlédnutím do nich veškerá pochybnost a všeliký spor o tom nejsnáze a nejrozhodněji byl odstraněn.

Někteří tvrdili sice, že stopy po apoštolských prvopisech vyskytají se u sv. Ignáce a u Tertulliana (Reithmayr), ba že ještě ve 4. st. byl chován v Efesu vlastní rukopis evangelia sv. Jana, a že za časů Juliánových při kopání základů, pozůstalých z chrámu jerusalémského, našel se prvopis jeho Apokalypse, na Cypru pak při otevření hrobu sv. Barnabáše, že nalezen byl prvopis evangelia sv. Matouše, psaný rukou Barnabášovou, ano, že prvopis sv. Marka chová se dosud z části v Benátkách, z části v Praze. Ale všechna tvrzení ta jsou nepravá a spočívají na omylu.

Sv. Ignác mluví sice ve svém listě k Filadelfským ¹⁾ o spisech „starých“, ale jak učí souvislost jeho řeči, nerozumí jimi prvopisů knih novozákonních, nýbrž knihy starozákonní, ba neuvádí jich jako slov vlastních, nýbrž jako slova těch kterých stoupenců směru židovského (judaistů), kteří, dávajíce přednost Zákonu Starému před Zákonem Novým, jenom to uznávali ze Zákona Nového, co shledávali také v Zákoně Starém.

Tertullián ²⁾ pak poukazuje sice k „authentickým“ spisům apoštolským, pravě, že se předčítají ještě v jistých městech, avšak authentickými spisy těmi nemíní prvopisů knih novozákonních, nýbrž správné exempláře řecké, a to jednak proti exemplářům od bludařů porušeným, jednak proti překladům. Patrné jest to dílem z připojených slov jeho „sonantes vocem et repraesentantes faciem unius cuiusque“, jednak ze spisu

¹⁾ Philadelf. K. 8: „Neboť jsem slyšel některé, ani praví: Nena-leznu-li toho ve starých (spisech — *ἐν τοῖς ἀρχαίοις*), evangelií nevěřím.“

²⁾ De praescript. haeret. c. 37: „Percurrē ecclesias apostolicas, apud quas adhuc cathedrae apostolorum suis locis praesident, apud quas ipsae authenticae literae eorum recitantur, sonantes vocem et repraesentantes faciem unius cuiusque.“

jeho „De monogamia“, kde (v kap. 11.) zcela zřejmě nazývá text řecký autentickým s hledem ku překladu latinskému.¹⁾

Prvopisu (*ιδιόχειρον*) Janova dovolával se sice ještě ve 4. st. alexandrijský biskup Petr, chtěje doložití své mínění, že u sv. Jana 19, 14. má se čísti *ἀς τρίτη*, a ne *ἀς ἕκτη*, a tvrdil, že prvopis ten uchovává se v Efesu.²⁾ Avšak tvrzení jeho spočívá zajisté na omylu; neboť o rukopise onom nezmiňuje se žádný jiný spisovatel doby staré, když jedná o variantech, vyskytujících se v evangeliu Janově, ani Origenes, ač žil v době starší než Petr, a na rozličných cestách svých měl příležitost, dověděti se o něm.

Co pak se týká kodexu Benátského a zlomku Pražského, ukázalo se zkoumáním vědeckým, že to jsou pouze doplňující se části Friulského kodexu překladu Vulgaty, kterýž byl zhotoven v 6. aneb spíše v 7. st., všecka evangelia obsahoval, a nejprve v Akvileji chován, později však ve Friuli (Cividale del Friule) uložen byl, a z něhož poslední, skoro třetí část evangelia Markova, dostala se r. 1354 do Prahy k žádosti Karla IV., ostatní pak část evangelia tohoto do Benátek k žádosti benátského vévody Tomáše Moceniga.³⁾

¹⁾ De monogamia c. 11: Sciamus plane, non sic esse in graeco authentico, quomodo in usum exiit per duarum syllabarum aut callidam aut simplicem eversionem.

²⁾ Chronic. Pasch: *καθὼς τα ἀκριβῆ βιβλία περιέχει, αὐτὸ τε τὸ ἰδιόχειρον τοῦ εὐαγγελίστου Ἰωάννου, ὅπερ μέχρι τοῦ νῦν περιέλαυναι χάριτι Θεοῦ ἐν τῇ Ἐφεσίων ἀγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐπὶ τῶν πιστῶν ἐκείσε προσηνείται.*

³⁾ Zlomek Pražský počíná právě tam, kde končí kodex Benátský, totiž veršem 21. kapitoly 12., a má s kodexem Benátským stejný pergamen (velice jemný), stejné písmo (čtverhranné) a stejné rozdělení (každá totiž strana rozdělena jest ve dva sloupce, z nichž každý má po 19 řádcích; jest tedy na jevě, že tyto památky patří k sobě a jsou toliko doplňující se části jednoho a téhož rukopisu. Ale takový též pergamen, takové písmo i rozdělení má i kodex Friulský a, co důležité, ačkoli v kodexu tomto schází evangelium Markovo, stojí v něm přece na konci evangelia Matoušova slova: „Sequuntur breves secundum Marcum“, po těchto breves pak či nadpisech, udávajících krátký obsah jednotlivých perikop, následuje záznam 46 kapitol s nadpisem: „Capitula secundum Marcum“, a po té slova: „Explicuerunt capitula secundum Marcum. Explicite evangelium secundum Marcum.“ Ať tedy nehledíme ani k důvodům jiným, již z toho, co právě řečeno, vychází na jevo, že kodex Friulský obsahoval původně

REPENŦE INUENIAT	IN DOMOSIMONIS
UOS DORMIENTES	LEPROSIRCCUM
QUOD AUTEM UOBIS	BERET
DICO OMNIBUS DI	UENIT MULIER HABEN-
COUICILATE	ALABASTRUM
XI ERATAUTEMPASCHA	UNGUENTINARDI
III ET AZIMAPOST	SPICATI PRAEIOSI
BIDUUM	CTIFRACTO ALABASTRO
ET QUI LEREBANT SUM	EFFUDITSUPER
MI SACERDOTES	CAPUTEIUS;
ET SCRIBAE QUO	ERANT AUTEM QUI
MODOEUM DOLO	DAM IN DICNE
TENERENT ET OCCI	FERENTES
DERENT	INTRASEMETIPROS
DICEBANT ENIM NON	ET DICENTES.
INDIEFESTO	UT QUID PERDITIO ISTA
NEFORTET UMULTUS	UNGUENTIFACTAESSE
FIERET POPULI	POTERAT ENIM UNGU
E CUM ESSET BETHANIAE—	ENTUM OISTUDUENIRI

Pražský zlomek evangelia sv. Marka. (Mark. 13, 36b—14, 5a.)

2. Jest pak zcela pochopitelno, že prvopisy apoštolské zanikly tak záhy; neboť:

nejen evangelium Matoušovo, Lukášovo a Janovo, jako dosud, nýbrž i rukopis evangelia Markova, rukopisem tímto pak že nebyl žádný jiný, než řečený kodex Benátský a zlomek Pražský. Jsou-li však kodex Benátský a zlomek Pražský doplňující se části kodexu Friulského, nejsou vlastním prvopisem evangelisty Marka; neboť ať pomlčíme o tom, že kodex Friulský má breves (počtem 12), jež teprve v pozdějších stoletích byla zavedena do rukopisů, a že latinský text v něm nejeví se jako text původní, nýbrž jako překlad Jeronymský: kdyby se přijal náhled, že zlomek Pražský a kodex Benátský jsou prvopisem samého Marka evangelisty,

a) byly psány většinou na jemných listech, zhotovených z buňkového pletiva papyrusového, a ty snadno potrhaly se a braly zkázu, a to tím spíše, poněvadž:

musilo by se s hledem k stejnému písmu a k stejné formě vůbec připustiti také to, že sv. Marek nejen napsal evangelium svoje, nýbrž též přeložil do latiny evangelia ostatní; a to tvrditi bylo by naprosto nesprávným již proto, poněvadž v kodexu Friulském vyskytá se též předmluva svatého Jeronyma, psaná touž rukou, kterou jest psáno jak evangelium Markovo v kodexu Benátském a zlomku Pražském, tak evangelia ostatní v kodexu Friulském.

Pravdivost tvrzení toho dosvědčují též zprávy dějepisné. Jak totiž patrné z listu, který napsal Vavřinec z Turre (Laurentius a Turre), člen řádu Oratorianů v Udine, Blanchiniovi, kodex Friulský byl původně chován v Akvileji a obsahoval všecka čtyři evangelia.

Poněvadž však ona část kodexu toho, která obsahovala evangelium sv. Marka, byla pokládána za vlastní rukopis evangelisty Marka, vyžádal si Karel IV. při svém pobytu v Akvileji r. 1354 na tamějším patriarchu Mikulášovi, nevlastním to bratru svém, poslední dva kvaterny či 16 listů, t. j. as třetinu celého evangelia Markova, a daroval je metropoli Pražské zaslav je po Ludvíkovi z Hohenlohe arcibiskupu Arnoštovi s listem, ve kterém mimo jiné praví: *Noverit vestra devotio, quod nuper ad fines Italiae procedentes in ecclesia Aquiliensi invenimus librum evangelii s. Marci evangelistae latinis literis in septem quaternis propria ejusdem s. evangelistae manu conscriptum, cujus duos quaternos ultimas instantia magnarum precum obtinuimus vobisque pro decore s. Pragensis ecclesiae matris nostrae per nobilem Ludovicum de Hoenloh dirigimus, prout in literis regiis majestatis nostrae sigillo dependente signatis evidentius est expressum . . . Datum Feltri die ultimo mensis Octobris regnorum nostrorum anno nono.* — Prvních pět kvaternů či 40 listů rukopisu toho dopravili kanovníci Akvilejští r. 1409 pro vzniklé bouře do Friuli i s kodexem ostatních evangelií a se sv. ostatky i s jinými vzácnostmi zaznamenanše dříve vše ve zvláštním inventáři; dosvědčuje to Vavřinec z Turre (Laurent. a Turre, epist. ad Blanchinum) slovy: „Initio saec. XV. cum omnia tumultibus turbata essent, a. 1409 sacras Sanctorum reliquias una cum libris et aliis pretiosis supellectilibus, inventario confecto, civium Foro-Julienis fidei canonici Aquileinses commendarunt. In hoc inventario inter cetera tres evangeliorum libros invenio hoc modo: Liber evangeliorum B. Marci argento deaurato coopertus, nec non codex latinus evangeliorum Matthaei, Lucae et Joannis.“ Evangelium Matoušovo, Lukášovo a Janovo zůstalo ve Friuli od té doby (r. 1409) až dosud; evangelium Markovo však (prvních totiž 5 kvaternů jeho) bylo vráceno brzy zase Aquilejským, ale již r. 1418 opět dopraveno do Friuli, jakož svědčí jiný inventář zhotovený r. 1418. Na Friulských pak vyžádal si je r. 1420 vévoda Benátský Tom. Mocenigo, myslé také, že to jest rukopis psaný rukou sv. Marka. Od té doby chová se v Benátkách jakožto kodex Benátský sv. Marka. Dějepisné údaje tyto ukazují s dostatek, že zlomek Pražský a kodex Benátský tvořily původně

b) užívalo se jich velmi zhusta; různé obce křesťanské totiž, chtěje míti opisy z nich, vyžadovaly si ku zhotovení jich raději prvopisy než opisy knih apoštolských, vědouce, jak snadno vnikne do opisu chyba nějaká. Mimo to:

c) apoštolé z pravidla nepsali knih svých sami, nýbrž po tehdejší obvyčejí diktovali je. Proto církevní obce, nemajíce před sebou vlastnoručních spisův apoštolských, nýbrž toliko prvopisy jejich, psané rukou jinou, nekladly tak veliké váhy na zachování prvopisů jim zasláných, jako na to, aby měly správný text jejich. Když tedy potrhaly se prvopisy ony častým užíváním, byl i těm obcím a osobám, kterým spisy ty byly zaslány, milejším správný a úhledný opis, než roztrhaný prvopis. I ztratily se potom a zanikly prvopisy ony velmi snadno, a to tím spíše, poněvadž:

d) některé listy, jsouce okružními, nebyly nikomu zvláště věnovány a proto neměly nikoho, kdo by si byl troufal ponechati je a chovati u sebe bez obavy, že mu bude vytýkáno jednání nesprávné, jakož i proto, poněvadž

e) při těch pohromách, jež stihly mnohé obce staré, a při pronásledováních, jež vedena byla proti křesťanům prvních století, bylo skoro nemožno zachovati prvopisy apoštolské, zvláště, poněvadž křesťanům samým milejší bylo, aby rukopisy knih apoštolských byly ukryty aneb zničeny, než aby dostaly se do rukou nepřátel jejich.

3. Z uvedených příčin bylo sice také možno, aby některé spisy apoštolské ztratily se úplně, tak aby nezachovaly se ani v opisech. Že by však bylo se tak stalo skutečně, jak někteří myslí, nelze tvrditi s důvodem dostatečným, vyjmeme-li dva neb tři listy, jeden ke Korintským, jeden k Filippenským a snad též jeden list sv. Jana. Neboť důvody, které by vají

---

jeden celek s nynějším kodexem Friulským a proto že nejsou psány rukou sv. Marka, at ani nedíme nic o tom, že dle starobylých zpráv věrohodných sv. Marek nepsal iatinsky nýbrž řecky. (Viz Jos. Dobrovský, Fragmentum Pragense evang. s. Marci vulgo autographi, Prag 1778; Vocel. Čas. Mus. 1853; G. Güntner, Introductio in sacros N. T. libros, Pragae 1863, s. 18—19; C. L. Bethmann, Die Evangelienhandschrift zu Cividale, v Neues Archiv der Gesellsch. für ält. deutsche Geschichtskunde, 1876, II. 113—128; Jireček, Čas. Mus. 1876, 773; A. Robertson, The Bible of St. Mark; St. Mark's Church; the altar and thron of Venice, London, G. Allen 1898 p. 392; Sýkora, Pravost, neporušenost . . . 1902, s. 53, 54; Podlaha a Šittler, Chrámový poklad u sv. Víta 1903 s. 38—42 a 250—252.

uváděny pro řečený náhled, nedokazují ničeho. Poukazuje se totiž

a) ke ztrátě mnohých spisů sv. Otců. Avšak z toho, že ztratila se úplně některá díla sv. Otců, nejde nikterak, že by se bylo stalo podobně též s některými spisy apoštolskými; neboť ačkoli spisy sv. Otců byly velice ceněny a zhusta opisovány, nebyly přece chovány ve vážnosti takové a opisovány tak často, jako spisy apoštolské. Poukazuje se dále

b) k jistým výrokům apoštolů samých, jimiž prý narážejí na listy nyní úplně zaniklé, zejména k Efes. 3, 3., I. Petr 5, 12., II. Petr 3, 15., Kolos. 4, 16., Filip. 3, 18. Avšak žádný z těchto výroků nezní tak, aby bylo nutno při nich mysliti na nějaký spis zaniklý, a to tím méně hledí-li se k souvislosti, neboť

a) praví-li sv. Pavel v listě k Efesským, že ze zjevení poznal tajemství či úradek božský o povolání národů pohanských do království Božího, jakož byl prve jim psal, a dí-li sv. Petr v prvním listě svém: „Skrze Silvána psal jsem vám krátce,“ nemíní ani jeden ani druhý nějakého listu svého, pro nás ztraceného, ¹⁾ nýbrž, jak vykládá veliká většina exegetů, právě ty listy, ve kterých ona slova napsali, sv. Pavel totiž list svůj k Efesským, ve kterém v kap. 2. skutečně mluví o povolání úrodů pohanských, sv. Petr pak list svůj první (nám zachovaný), kterýž s hledem k účelu, za kterým byl psán, skutečně krátký jest.

β) Když pak sv. Petr v druhém listě svém (3, 15) zmiňuje se o listě, který také sv. Pavel psal jeho čtenářům, ²⁾ nemyslí

¹⁾ Tak z I. Petr 5, 12. vyvozují Erasmus, Hugo Grotius, Pott, Hottinger a j.

²⁾ II. Petr. 3, 15: „Pána našeho dlouhočekání za spasení mějte; jakož i nejmilejší bratr náš Pavel podle dané sobě mo. drosti vám psal.“ Apoštolova slova tato byla přerůzně pojímána. Dle Potta a Mora naráží apoštol na nějaký list svůj nyní ztracený; dle Oekumenia, Gagnaeia, Lorina, Grotia, Dielleina, Ewalda a j. mluví list svůj k Římanům, dle Baronia, Bellarmina, Estia, Cornelia a Lapide, de Saci-ho, Calmea, Gerharda, Wolfa, Bengela a j. list k Židům, dle de Wette-ho list I. k Thessalonickým, dle Jachmanna list I. ke Korintským, dle Sušila listy k Thessalonickým, Korintanům, Hebreům. Ale žádný z těchto náhledů není správný, neboť že nemíní žádného listu pro nás ztraceného, ukázáno svrchu, že pak nenaráží na žádný list zasláný mimo Malou Asii, patrně z toho, že apoštol mluví o listě zasláném jeho čtenářům; neboť ti bydleli v Malé Asii. Lépe

tím na žádný list, který by později úplně byl zaniknul, nýbrž na některý ze zachovaných listů Pavlových, zasláných do Malé Asie, a to nejspíše na list k Efeským, který jest okružní a povzbuzuje mocně čtenáře k životu křesťanskému, k životu to, který i sv. Petr na řečeném místě tak mocně klade na srdce svým čtenářům.

Tento list k Efeským měl však pravdě podobně na mysli též sv. Pavel, když ve svém listě ke Koloss. (4, 16.) pravil: „A ten (list), kterýž jest z Laodicie (*τὴν ἐκ Λαοδικείας*), i vy přečtěte;“ neboť list k Efeským, psán jsa s hledem ku podobným potřebám, jako list ke Kolossenským, dodává v mnohé příčině světla listu tomuto, a jsa okružní, byl určen zajisté také pro Laodicejské a mohl proto snadno dodán býti odtud také do Koloss. I neplyne tedy nutně z uvedeného místa (Kol. 4, 16), že by byl sv. Pavel napsal také nějaký zvláštní list k Laodicejským, který by pro nás byl zaniknul úplně, jak myslí Beelen, Bisping, Drach, Steenkiste, Cornely, Padovani a j.

γ) Právě-li však sv. Pavel ve svém listě k Filipenským (3, 18.): „Mnozí chodí, o nichž jsem často krát pravil vám, nyní pak i spláčem pravím, že jsou nepřátelé kříže Kristova,“ nemíní naučení daných písemně, nýbrž ta, která byl jim dal ústně za svého pobytu ve Filippech.

Jinak však mají se věci při III. Jau 9, Filip. 3, 1. a zvláště při I. Kor. 5, 9. Místa tato poukazují skutečně k tomu, že dva neb tři listy apoštolské zanikly pro nás úplně.

V I. Kor. 5, 9. dovolává se totiž sv. Pavel jistého listu, ve kterém byl vyzval již čtenáře své, aby se varovali smilníků, praví: „Psal jsem vám v listě, abyste se nesměšovali se smilníky.“ Listem tím však nerozumí tohoto prvního, nám zachovaného listu svého ke Korintským, neboť v něm ne učinil dosud takového vyzvání, nýbrž míní jím patrně

---

proto soudí ti, kteří myslí na jeden neb více listů, zasláných do Malé Asie, jako činí Augusti (na list ke Galat.), Kajetán (na listy k Efeským, Kolossenským, Galatům), Benson (na listy k Efeským, Kolossenským, Galatům), Steinfass (na I. Timoth.); hledíc však k důvodům svrchu udaným nejspíšeji zajisté usuzují ti, kteří uvedená slova apoštola vztahují jedině k listu k Efeským, totiž: Huther, Wiesinger, Schott, Bisping Hofmann, Hundhausen (Srovnej Hundhausen, das zweite Pontificalschreiben des Apostelfürsten Petrus, S. 449).

list jiný, kterýž byl zaslal již dříve Korintským a který tedy pro nás ztratil se úplně.

Podobně platí o III. Jan. 9. Sv. Jan mluvě tu o podporování věrozvěstů, poukazuje k jakémusi staršímu listu svému slovy: „Psal jsem něco církvi, ale ten, který chce mezi nimi přede k míti nepřijímá nás.“¹⁾ O podpoře věrozvěstů nemluví však sv. apoštol ani v I. ani v II. zachovaném listě svém, i nelze proto listem, k němuž poukazuje, rozuměti právem žádného z nich. nýbrž nějaký list jeho jiný, pro nás úplně zaniklý, jakož správně uznávají Bisping, Sušil, Poggel a j.

V listě k Filip. 3, 1. pak ujišťuje sv. Pavel, že psátí věcí *jednostejných* není mu povážlivo (*ὀξὸν ὀκνηρόν*), s hledem k Filippenským však že to jest *obezřetno* (*ἀσφαλέως*), a jak vysvítá z výrazů povážlivo a obezřetno, věcmi *jednostejnými* nemíní povzbuzení k radosti učiněného již ve 2, 28 (Müller), nýbrž výstrahu před falešnými učiteli, kterou činí v části další (v kap. 3.)

Poněvadž však v předchozí části nedal dosud takové výstrahy, jest na jev, že slovy „*jednostejných věcí psátí*“ nenaráží na předešlou část tohoto listu k Filippenským, nýbrž na nějaký list jiný, týmž čtenářům již dříve zasláný, ale pro nás úplně ztracený.

Ztráta tato nemá ovšem pro katolické učení žádného dosahu; neboť ať pomlčíme o tom, že není ani jisto, zda zaniklé ony knihy byly psány také z vnuknutí Božího, Písmo sv. není jediným pramenem víry, nýbrž vedle něho též ústní podání, a církev sv. uchovává veškerou pravdu křesťanskou, jak ji byla přijala z úst Pána Ježíše.

4. Nemajíce tedy prvopisů apoštolských, nemůžeme přesvědčiti se o porušenosti či neporušenosti zachovaného textu novozákonního jinak, leč pomocí sudidel svrchu udaných. To

¹⁾ Tak dle nejvíce zajištěného čtení řeckého *ἐγραψά τι*. Některé rukopisy mají *ἔγραψα* neb *ἔγραψα ἄν τι* neb *ἔγραψα ἄν*, kteréhožto posledního čtení drží se i Vulgata, překládajíc „scripsissem forsitan“ a po ní i překlad český „byl bych snad psal.“ Dle tohoto čtení sv. Jan nepsal příslušného listu. Avšak čtení to není as původní a vzniklo později nepochybně přičiněním těch, kteří nechtěli připustiti, že by se byl nějaký list apoštolův ztratil. (Viz Poggel, Der zweite und dritte Brief des Apost. Johannes, s. 161.)

však lze učiniti tím spíše, poněvadž knihy novozákonní byly nejen při službách Božích předčítány, nýbrž i často opisovány, v různých spisech uváděny a do jiných jazyků překládány, až po vynalezení umění knihtiskařského také tiskem byly vydány; neboť ačkoli nezachovaly se nám všechny opisy a citáty a překlady, sahají přece některé z památek těch až do doby apoštolské neb skoro apoštolské; i jest proto možno sledovati text novozákonní až do časů nejstarších, jistou měrou až do doby apoštolské, a nejen udati, jaký text ten v které době byl, nýbrž i srovnáním našeho textu s textem nejstarších památek přesvědčiti se, zda v našich vydáních obsažen jest text čistý neb ne.

A. Neporušenost knih novozákonních vyšetřuje se přímo.

I. O původní řeči a vnější formě knih Nového Zákona.

§ 28.

Zda zachoval se nám text novozákonní v té řeči, ve které byl zdělán původně.

I. Nejstarší rukopisy (opisy) Nového Zákona, které se nám zachovaly, jsou psány řečí řeckou, ale nikoli klassickou, nýbrž onou, která utvořivši se od dob Alexandra Vel. ze živlů všech nářečí řeckých tak, že nářečí macedonské mělo převahu, rozšířila se znenáhla tak jako řeč lidová také po některých krajích bývalého panství macedonského ¹⁾ a, byvši v Alexan-

¹⁾ Alexandr Vel. pojal úmysl, že zavede po celé říši své řecký jazyk a řeckou vzdělanost. Kamkoli proto vnikly jeho voje vítězné, všude následovali za nimi též osadníci řečtí, kteří usadili se v městech větších neb nově založených, a šířili mezi obyvatelstvem řeckou řeč i vzdělanost, nikoli nuceně, nýbrž bez nátlaku a jen jako mimochodem. Tento plán Alexandrův přejali a dále prováděli též nástupci jeho v Syrii a Egyptě, a tak se stalo, že v době poměrně krátké vznikl veliký počet osad řeckých zvláště po Malé Asii a v Egyptě, jmenovitě v Alexandrii. Nechtě pak Židé usadili se v Egyptě neb v Malé Asii neb dále na západě, všude měli kolem sebe Řeky a stýkali se s nimi. Ve styku tom však podléhali vlivu jejich vzdělanosti a přijímali i oni řeckou řeč, zapominajíce na vlastní, a to tak, že znenáhla (u pokolení pozdějších) stala se jim řečtina řeči mateřskou.

drii dále rozvinuta, zvláště přibráním tamních zvláštností jazykových, nazývána jest od některých nářečím alexandrijským.

Avšak ani tato řečtina není čista v oněch rukopisech, nýbrž jest protkána četnými živly cizími, zejména aramejskými, latinskými, ba i perskými, židovskými a křesťanskými, zkrátka jest taková, jaké užívali Hellenisté či Židé mluvící řecky, jmenovitě ti z nich, kteří přijali křesťanství.¹⁾

Utvořilo se pak jako řeč spisovná tak zvané nářečí obecné (*διὰ-λεκτος κοινή*), a to smíšením nářečí attického s ostatními nářečimi řeckými tak, že nářečí attické (poklassické) podrželo převahu. — Vedle spisovného tohoto nářečí obecného utvořila se však také řeč lidová (*dialectus vulgaris*), a to takovým smíšením všech nářečí řeckých, že nářečí macedonské zůstalo v převaze, jen že v různých krajinách přibrála některé zvláštnosti místní. V Alexandrii (Dolním Egyptě) vetkali do ní některé zvláštnosti tamní a užívali jí také při spisování různých listin.

¹⁾ Zvláštnosti řečtiny této jsou dílem lexikální, dílem mluvnické. I. Lexikální záležitosti v tom, že

a) vyskytají se slova i formy všech nářečí řeckých, na př. attické: *ἀλήθειν* — mlít (Mt. 24, 41.), *ἰλεως* — milostivý (Žid. 8, 12.); doricke: *ἴ λιμός* m. *ὁ λιμός* — hlad (Luk. 15, 14.), *ποιά* — tráva (Jak. 5, 14.); jonské: *ῥήσσω* m. *ῥήγνυμι* — lámu (Mrk. 2, 22.), *βαθμός* — stupeň (I. Tim. 3, 13., attic. *βασμός*), macedonské: *παρεμβολή* — ležení (Žid. 13, 11.); *ἔμμη* — ulice (Mt. 6, 2.)

b) některá slova objevují se s významem novým, zejména slovesa nepřechodná s významem přechodným, na př. *ὀψώνιον* (příkrm) s významem žold (Luk. 3, 14.); *εὐσχήμων* (lepotvárný) s významem vznešený (Mrk. 15 43.), *παιδεύειν* (vychovávat) s významem kárat, trestat (Luk. 23, 16.), *μαθητεύειν* (býti učeníkem) s významem činiti učeníkem (Mt. 23, 13.)

c) užívá se slov a forem zastaralých, jichž v klassické řečtině neuzívali, leč jen velmi zřídka, neb toliko básníci, na př. *ἔσθησις* — oděv (Luk. 24, 4.), *μεσονύκτιον* — půlnoc (Luk. 11, 5.)

d) některá slova dostávají formu delší, na př. *ἀποστασία* m. *ἀπόστασις* (Sk. ap. 21, 21.), *μοιχαλῆς* m. *μοιχῆς* — cizoložnice (Řím. 7, 3.)

e) přicházejí slova nová, zejména utvořená složením dvou slov, neb koncovkou *μα* neb předložkou *σύν*, na p. *πανοικί* — s celým domem (Sk. ap. 13, 35.), *ἀλεκτροφορῶνία* — kuropění (Mrk. 13, 35), *μονόφθαλμος* — jednooký (Mt. 18, 9.), *γέννημα* — pokolení (Mt. 22, 44.), *βάπτισμα* (Mt. 3, 7.), *σπυροθήκη* — spolučeník (Jan 11, 16.)

II. K mluvnickým zvláštnostem patří:

a) nové formy slovesní, na př. *ἔγνωκαν* m. *ἐγνώκασιν* (Jan 17, 7.), *κάθου* m. *κάθησο* (Mt. 22, 44.)

b) formy analogicky sice správné, avšak v klassické řečtině neužívané, na př. *ἡμέρησα* m. *ἡμαρτον* (Řím. 5, 14.)

Obcovací či lidová řečtina ta byla však za světového panství římského, jmenovitě za doby císařské až asi do konce 2. st. po Kr. v užívání nejen po krajích řeckých, nýbrž i po těch krajích asijských a afrických, které bývaly pod panstvím macedonským, ano, jak svědčí sami spisovatelé římsští, Cicero,

c) záměny rodu některých jmen podstatných, na př. ἡ βίατος m. ὁ βίατος (Mrk. 12, 26.)

d) některé zvláštnosti syntaktické, na př. jakási nezáliba neb nedovednost podřadovati věty a užívati period u klassiků oblíbených, časté anakoluty, vazby dle smyslu, záměny čísla neb osob, prolepeš či předjímky; spojování spojky ἵνα a ὕταν s indikativem, časté užívání genitivu infinitivního (τοῦ ποιεῖν) a j.

III. Ze živelů cizích jmenovati jest:

a) aramaismy (hebraismy), pokud se vyskytují v ní aram. slova, na příklad: ἀκελδαμιά = אֶכְלָדָּמִיָּא אֶכְלָדָּמִיָּא = pole krve (Sk. ap. 1, 19.), ἀββᾶ = אֲבָא = oče (Řím. 8, 15.), aram. vazby, na př. βλέπειν ἀπό τινος = בְּרַחֵם רַחֲמֵיךָ = chrániti se někoho, a pokud řeckým slovům podkládají se širší významy s hledem k odpovídajícím slovům hebrejským, na př. ἐρωτᾶν, jež v ní znamená nejen tázati se jako v řečtině klassické, nýbrž i prositi, poněvadž odpovídající slovo hebr. שָׁאַל má oba tyto významy

b) latinismy; užívá se totiž v ní latinských slov i latinských vazeb, na př. ἀσσίριον (Mt. 10, 29.), κεντορίων (Mrk. 15, 39.), κολωνία (Sk. ap. 16, 12.), σπεκουλάτωρ (Mrk. 6, 27.), δὲς ἐργασίαν = da operam. (Luk. 12, 58.) a j.

c) persicismy, pokud vkládají se do ní slova z perštiny vzatá: ἀγγαρεῖειν — donutiti (Mt. 5, 11.), παράδεισος a j.

d) judaismy; podkládají se totiž slovům řeckým významy nové s hledem k obyčejům a názorům židovským, na př. slovu κρίσις význam soudu sedmičlenného, slovu νόμος význam zákona Mojžíšova.

e) christianismy; podkládají se slovům řeckým významy a tvoří se slova nová s hledem k názorům křesťanským, na př. ἀμὼς τοῦ Θεοῦ — Beránek Boží o Kristu, βασιλεία τοῦ Θεοῦ, τῶν οὐρανῶν — království Boží, nebeské, o církvi; δικαιοσύνη (δικαίως, δικαιοσύνη) o ospravedlnění, ἀναγεννᾶν — znovuzrodití a j. (Viz Beelen, Gram. Graec. N. T. p. 16–22; Winer, Grammatik des neutest. Sprachidioms, S. 27–35; Viteau, Étude sur le grec. du N. T. p. 3.)

Z toho, co řečeno, patrnó též, v jaké nepravdě byli tak zvaní puristé, kteří v době od počátku 17. do polovice 18. st. zastávali náhled, že řečtina Nového Zákona jest čistá a naprosto správná.

Tacit, Juvenál, Horatius ¹⁾ a jiní, mluvili jí také v Itálii, a to nejen v řeckých osadách tamních, nýbrž i v Římě a jinde a s takovou zálibou, že vyžadovali známosti řečtiny i na otrocích a, jak dí Juvenal ²⁾, ovšem s posměchem, žádná nepokládala se ani za hezkou, leč stala-li se z Římanky Řekyní.

Co se pak týká Palestiny, tam byla v době apoštolské některá města s obyvatelstvem po většině řeckým, v Jerusalemě samém byly i školy pro Židy řecky mluvící, zejména školy libertinských, cyrenských a alexandrijských, ostatní pak Židé tamní byli do jisté míry nuceni naučiti se řecky tu pro svůj styk s Hellenisty v Palestině usazenými, tu pro styk s těmi, kteří přicházeli odjinud do Palestiny za obchodem neb povinnostmi náboženskými. Rozuměli tam proto řečtině i lidé nejprostší. ³⁾ Ale jako jiní národové, kteří vedle vlastní řeči své užívali obecné řečtiny obcovací či lidové, zbarvili ji různými zvláštnostmi místními a národními, tak učinili i Židé mluvící řecky. Nabyvše duševního vzdělání svého pod vlivem alexandrijského překladu Starého Zákona, přijali do své řečtiny mnoho žvlův alexandrijských a protkali je četnými judaismy i aramaismy, a dali jí tak ráz zvláštní, pro který jmenovitě od počátku 17. st. nazývána bývá řečtina jejich ne zcela případně nářečím hellenistickým; ti pak, kteří se z nich stali křesťany, přijali do ní zcela přirozeně též některé živy křesťanské či christianismy, učinivše některá slova nová aneb

¹⁾ Horat. epp. I. II ep. I. 156:

Graecia capta ferum victorem cepit et artes
intulit agresti Latio.

Horat. epp. I. II. ep. II. 6:

Verna ministeriis ad nutus aptus heriles,
literulis graecis imbutis idoneus arti
cuilibet.

²⁾ Juvenal, Satyr. VI. 184:

Nam quid rancidius, quam quod non se putat
Formosam, nisi quae de Thusca Graecula facta est,
De Sulmonensi mora Cecropis? Omnia graece,
Cum sit turpe magis nostris nescire latine.
Hoc sermone pavent, hoc iram, gaudia, curas
Hoc cuncta eflundunt animi secreta.

³⁾ Jos. Flavius, Ant. XX., 11, 2: „U nás totiž nemají ve vážnost těch, kteří se naučili mnohým řečem; neboť umění to jest obecným majetkem nejen svobodníků, nýbrž i otroků.“ (Jak učí souvislost, má tu na mysli předem znalost řečtiny).

podloživše slovům starým významy nové s hledem k učení Kristovu. Že pod panstvím římským při svém styku s Římany osvojili si také živly latinské, netřeba zvláště podotýkati.

Má tedy řečtina v zachovaných rukopisech (opisech) textu novozákonního takový ráz, jaký nehledíc ke zvláštnotem hellenistickým měla vůbec mezi lidem v té době, kdy žili jeho autorové, v době apoštolské, a jaký hledíc k oněm zvláštnotem měla tehdy právě u Židů mluvících řecky, jmenovitě u těch, kteří přijali křesťanství, jako apoštolé.

Ilze proto veškerým právem souditi, že řečtina tato jest oním jazykem, ve kterém knihy novozákonní byly sepsány původně, jedině evangelium sv. Matouše vyjímajíc, které, jak bude ukázáno v díle drhném, zděláno bylo původně v jazyce aramejském.

II. Pochybovali sice o tom někteří vykladači novější, tvrdíce, že, ne-li všecky, alespoň některé knihy Nového Zákona byly sepsány nejprve aramejsky neb latinsky, z originálu aramejského pak, jenž se již ztratil, neb latinského, jenž se zachoval v latinské Vulgatě, že povstal text řecký, který shledáváme v nejstarších rukopisech.¹⁾ Ano někteří tvrdili i to, že spisovatelé novozákonní neuměli ani řecky. Avšak důvody, které uvádějí pro své tvrzení, jsou až na některé tak nicotné, že bylo by zbytečno vyvracet je, zvláště povázili se, že sv. Lukáš byl rodem Řek, sv. Pavel narodil se v Tarsu, kde se řecky mluvilo, a že ostatní apoštolé alespoň za svého styku s Řeky a Hellenisty mohli se snadno řecky naučiti.

Ponechávajíce proto odpověď k námitkám vážnějším až do části zvláštní, podotýkáme zde jen toto:

Každý spisovatel píše zajisté v tom jazyce, kterého jest mecen nejen sám, nýbrž i ti, pro něž píše. Že však spisovatelé novozákonní znali řecky, patrné jest jednak z jejich rodiště, jednak z jejich zaměstnání, které měli před svým příchodem ke Kristu, jednak z výslovného svědectví Písma sv. Bylť:

•) sv. Lukáš, jak řečeno, rodem Řek z Antiochie, sv. Pa-

¹⁾ Že sv. Marek psal latinsky, tvrdil Baro a po něm mnozí jiní, ano uznávali to i sv. Eřrem i podpisy přičiněné ku překladu syrskému a některým rukopisům řeckým. O listě k Římanům soudil tak Baro, Bellarmin, Cornelius a Lapide, o všech pak knihách novozákonních, vyjímaje list k Filem., tvrdil to Harduin († 1729) ve svém Comment. in Novum Testamentum, vyšlém až r 1741. Dle Grotia († 1645) sepsáno jest evangelium sv. Jana původně v aramejštině, dle některých pak i jeho Apokalypse a listy.

vel pak pocházel z Tarsu, sídla řecké vědy; oba tedy naučili se řecky zajisté již ve svém mládí.

b) Sv. Matouš byl celníkem v Kafarnai, kam přicházeli za obchodem četní cizinci, mluvící řecky; byl tedy nucen již povoláním svým osvojit si řečtinu, ba jakousi známost její musil mít dříve již, než se mohl ve svou službu uvázati. Sv. Petr pak a sv. Jan (podobně jako i Ondřej a Filip) byli i rodištěm (Bethsaidou) i místem svého zaměstnání (Kafarnaumem) blízcí krajině dekapolské, jejíž obyvatelstvo bylo většinou řecké, jako apoštolé pak konali po několik let cesty také po krajinách řeckých ještě dříve, než své spisy zdělali, podobně jako i sv. Marek; i lze proto právem tvrditi, že již ve styku s obyvatelstvem dekapolským a pod vlivem jeho naučili se řečtině alespoň poněkud a, pokud známost ta s počátku byla slabá, že zdokonalili ji později na apoštolských cestách svých. Ano, lze to tvrditi zcela rozhodně, poněvadž:

c) Písmo sv. samo podává k tomu doklady. Vypravuje sv. Lukáš (Skut. ap. k. 10.), kterak sv. Petr obrátil ke Kristu setníka Kornelia i s jeho rodinou, a nečiní žádné zmínky o tom, že by byl použil tlumočnicka, patrně proto, poněvadž Petr nepoužil žádného, moha se s Korneliem domluvit sám. Také sděluje (Skut. ap. k. 22.), kterak lid, slyše, že Pavel mluví k němu hebrejsky (aramejsky), podivil se; myslil, že bude mluvit řecky, a byli tedy přesvědčeni, že řecky umí. Sv. Jan pak zmiňuje se o tom (12, 21–22), kterak příchozí Řekové, chtěje po slavném vjezdě Kristově s ním mluvit, přistoupili k Filipovi a vyjádřili mu své přání jazykem zajisté svým, řeckým. Dle poznámky té byli tedy přesvědčeni, že apoštolé umějí řecky; a že se nemýlili, patrně z toho, že dle dalšího sdělení sv. Jana Filip oznámil přání jejich Ondřejovi a potom s Ondřejem zároveň Pánu Ježíši.

Že však také všichni ti rozuměli řecky, pro něž apoštolé své knihy napsali, přisvědčí zajisté každý, kdo pováží, že většina spisů novozákonních byla určena pro řecké čtenáře, bydlící dílem v Malé Asii, dílem v Macedonii a Řecku, a jen některé že napsány byly pro Římany či Italy, jiné pak pro křesťany palestinské, obrácené ze židovství; neboť, jak svrchu bylo řečeno, ve všech těchto krajinách byla v době apoštolské řečtina známa a užívána.

Poněvadž tedy nejen autorové knih novozákonních, nýbrž

i čtenáři jejich řecky znali, mohli zajisté spisovatelé ti knihy ony řecky napsati a svým čtenářům odevzdati aneb zaslati, podobně jako i Flavius své spisy, i Ignác M. jeden list svůj napsal pro Římany řecky. A že to nejen učiniti mohli, nýbrž skutečně učinili, dosvědčují sv. Otcové a spisovatelé církevní výslovně. Tertullian na př. staví všude proti latinskému překladu knih novozákonních originál řecký, sv. Jeronym pak mimo jiné praví: Si autem veritas est quaerenda de pluribus, cur non ad graecam originem revertentes ea, quae vel a vitiosis interpretibus male reddita, vel a praesumptoribus imperitis emendata perversius, a dormitantibus librariis aut addita sunt aut mutata, corrigimus? Neque ego de veteri instrumento, de novo testamento loquor, quod graecum esse, non est dubium. (Praef. ad quat. evang.)

Co do řeči tedy zachoval se nám text novozákonní také v tom jazyce, ve kterém vyšel z rukou svých autorů, vyjímajíc toliko evangelium sv. Matouše, které, jak řečeno a jak později ukážeme, bylo původně sepsáno v aramejštině.

§ 29.

Kterou formu vnější měl text novozákonní původně a jaké změny v té příčině utrpěl. (Dějiny textu co do vnější jeho formy.)

I. Nemáme sice ani prvopisův apoštolských, ani věrného popsání jich z doby staré, nicméně není nemožno učiniti si také nyní ještě náležitou představu o jejich formě vnější a posouditi, zda a jaké změny v té příčině utrpěl text novozákonní; neboť byly nalezeny rukopisy autorů jiných (pohan-ských) z doby staré i apoštolské, zejména v Herkulanum a v hrobech egyptských, a vyskytují se alespoň některé poznámky o té věci v listech apoštolských; z těch pak, jakož i ze zachovaných opisů textu novozákonního, jež byly zhotoveny v době pozdější, lze poznati, i jaké látky a jakého náčiní užívali kdy ku psaní, i jakým písmem psali, i které byly kdy nadpisy, podpisy a rozdělení textu. Vychází pak z nich na jevo, že:

1. jakožto látky ku psaní užívali sice v dobách nejstarších kamene,¹⁾ cihel, kovu, tabulek dřevěných, kovo-

¹⁾ Na kamenech činili různé nápisy, zaznamenávali důležité příhody neb předpisy. Cihel hlíněných užívali zvláště v Babylonii a Assyrii: ahy

vých, bronzových, ze slonové kosti zhotovených, listí, kůry a lýka stromů. nejdůležitější látkou psací však že byl jak v starém, tak ve středním věku, vedle tabulek voskových,¹⁾ užívaných ku potřebě školní a domácí, papyrus či papír egyptský (charta aegyptiaca), pergamen a tak zvaný papír bavlněný (charta bombycina), hadrový.

Papír egyptský (papyrus) byl v užívání od časů prastarých v Egyptě, odtud dostal se k národům jiným a byl u nich látkou psací až do 10. st., v papežské kurii ještě v st. 11. Popsáván byl pouze na jedné (vnitřní) straně a, poněvadž se snadno lámal, neskládal se z pravidla, nýbrž sviňoval se v závitky.²⁾

byly tvrdé, pálili je, když byli do nich vryli písmo. Na tabulkách bronzových psali staří Římané vojenské diplomy.

¹⁾ Tabulky voskové podobaly se našim tabulkám břidlicovým; zhotovovaly se obyčejně z bílého dřeva bukového neb zimozeleného neb i ze slonové kosti tím, že dřevo neb kost potáhla se na jedné (vnitřní) straně voskem. Psalo se pak rydlím, kterým se rylo do vosku tak, že se ukázalo písmo bílé na půdě dřevěné neb koštěné. Poněvadž písmo mohlo se na nich snadno smazati neb opravití uhlazením vosku, používali jich Řekové i Římané ke cvičením školním, k běžné potřebě domácí, ku poznámkám neb jako navštivenek a k důvěrným dopisům. V případě tom položili na sebe dvě neb více tabulek stranami popsány a ovinuli je na kříž několikrát silnou nití, která se uprostřed otvorem prostrčila a zapečetila. Takto složené a svázané tabulky sluly u Římanů *caudex* neb *codex* (Seneca, *De brev. vitae* c. 13.), malé nazývaly se *codicilli* aneb *pugillares*. Jméno *codex* přeneslo se později také na knihy pergamenové. Voskových tabulek užívalo se po celý středověk, ba i v novém věku po delší dobu; v solných dolech Hallských až do r. 1783; ve Švábské Halle až do r. 1812.

²⁾ Zhotovoval se z papírovníku či papyrusu (*cyperus papyrus*), který vyskytl se sice také v Babylonii, Indii a při Eufratě, avšak pěstován byl od pradávna od Egyptanů v Nilové deltě, později také jinde, jmenovitě též na Sicílii a v Apulii, nyní pak jen divoce ještě roste v Ilabeši, Nubii a Palestině, jakož i na jezeře Trasimentském v Perugi a u Syrakus na Sicílii. Vyráběl se tak, že trojhrannou (as 2–6 *m* dlouhou) třtinu papyrusovou oloupili o vnější tuhou kůru její a pod ní se vyskytující lýko hrubé, a zavše dřevěné či vnitřní jemné pletivo buňkové (od Theofrasta *βιβλος*, od Plinia *liber* zvané), rozřezali ji po její délce na tenké, na prst široké proužky, ty pak položili těsně vedle sebe na prkno, pomazali lepem, rozřazeným ve vodě Nílské, o niž myslili, že dodává lepu zvláštní síly a pevnosti, a dávše přes ně napříč druhou vrstvu proužků, lisovali je, sušili na slunci a hladili kosti slonovou neb mušlí tak dlouho, až povrch stal se zcela rovný, jemný a hladký. Povstale tak archy papyrusové byly 0'108–0'24 *m* široké a 0'2–0'36 *m* dlouhé, a dle jakosti (jemnosti, hustoty, pevnosti, hladkosti) a zvláště dle šířky různé dělily se v první době císařské v 8 druhů: Augusta (t. charta), 13 římských palců či 0'24 *m* široký

Pergamen¹⁾ vynalezen jest dle podání Varrova, zachovaného u Plinia (Hist. natur. 13, 120—170.) od pergamen-

Liviana (tak zvaný ku počtě manželky Augustovy), hieratica, 11 palců široký, jenž dříve byl druhem prvním, Fanniana (tak zvaný dle dílny Fanniovy) 10" šir., Cornelianiana (dle Cornelia Galla), amphitheatrica (dle dílny, jež byla bližše alexandrijského amphitheatru) 9" široký, saitica (méně než 9" široký), emporatica (kupecký), pouze 6 palců široký; k nim pak přistoupil za císaře Klaudia druh devátý, zvaný Claudia, poněvadž císař Klaudius dal podnět k jeho výrobě. Nejlepší druhy byly Augusta, Liviana a Claudia (který byl 1—1½ římského lokte či 0.2957—0.4436 m široký), nejhorší byl druh emporatica, jehož však užívalo se toliko k balení. Ke kratším listinám stačil ovšem arch jeden; pro delší listiny však a pro díla literární spojovali několik, až 20—40 i více archů spolu tak, že pravý kraj jednoho archu podlepili pod levý kraj archu následujícího, celek pak ovinuli kolem tenké, na koncích knoflíkem neb růžkem ze zlata neb sloni opatřené hůlky, kterou byli přilepili na konec archu posledního, a která byla tak dlouhá, že přečínala nahoře i dole archy zavinito. Na počátek (arch první, *πρωτόκολλον*) dával se arch silnější, poněvadž nejvíce trpěl, spodní strana archů natírala se olejem cedrovým, aby se nedali do nich moli, hoření pak i dolení okraj závitkův uhladil se a natřel barvou podobně, jako se činí u nás na ořízce knih. Jednotlivé závitky uchovávaly se v kožených pouzdrech, bylo-li jich více, kladly se do válcovitých bedniček, opatřených víkem (*λίσση* neb *λιβωτός*); titul spisu dával se na zvláštní proužky pergamenové, které se přivazovaly stužkou buď ku pouzdru neb na konci (ke knoflíku) hůlky, kolem níž byly archy ovinuty. Takovéto závitky (volumina) zhotovovaly se zvláště v továrnách egyptských a přicházely do obchodu i s jednotlivými archy papyrusovými. Před dobou alexandrijskou měly délku dovolnou a byly některé tak veliké, že i všecky zpěvy Homérovy mohly se napsati na jeden závitek. Poněvadž však přílišná délka ta byla nepohodlnou, vyráběly se od časů Ptolomea Philadelphe (285—246 př. Kr.) působením grammatikův a knihovníkův alexandrijských závitky stejnoměrné, délky prostřední, a to dvojí, menší (as pro 700—1100 normálních či hexametrových řádků) na spisy básnické, a větší (as pro 1500—2500 řádků) na spisy prosou psané. Kdo tedy potom chtěl napsati spis obšírnější, musil použití závitkův několika a pojednání pořádati tak, aby každý závitek byl přiměřeně, logicky zakončen. Celék nazýval se *σώμα* (tělo), každý pak k němu příslušný závitek *τόμος* (oddíl, tomus). — Psalo se na papyrusu z pravidla pouze na jedné straně, a to (v řečtině) od levé ruky ku pravé, na sloupcích oddělených od sebe čarou a tou prostorou prázdnou, kde byl nalepen jeden arch na druhém. Psal se z pravidla na každý arch pouze jeden sloupec. Čtoucí držel závitek v ruce pravé, levicí pak rozvínoval a po přečtení hned zase svínoval arch po archu (sloupec po sloupci) buď prostě neb o (jinou) hůlku, která bývala k tomu konci přilepena na počátek archu prvního.

¹⁾ Vydělaných koží užívali na východě ku psaní již od pradávna, píšíce pouze na jedné (masové) straně a zavínajíce spis v závitky; stranu spodní barvili barvou žlutou aneb ji ponechali při srsti. Později zdoko-

ského krále Eumena II. (197—159 př. Kr.) a byl v užívání po několik století vedle papyrusu egyptského; znenáhla však zatlačil papír ten, ale počátkem věku nového sám jest zatlačen papírem moderním ¹⁾ (tak zvaným bavlněným a hadrovým).

livše se ve zpracování koží, vydělávali je vápnem, hladili pemzou a bílili křídou; taktó zdokonalenou dovedností vydělanou kůži nazvali pergamenem od města Pergama, hlavního to města výroby. Podnět k zdokonalení tomu dal dle Varrona pergamský král Eumenes II., jakož bylo svrchu řečeno. On chtěl totiž míti v Pergamu knihovnu, která by se nejen vyrovnala alexandrijské, nýbrž ji i předčila, a poněvadž král egyptský Ptolomeus Philadelphus, chtěje zabrániti tomu, zakázal vývoz papyrusu do Malé Asie, Eumenes, hledě zákaz ten paralysovati, působil k tomu, aby z koží zhotovovala se látka psací, která by papyrus nahradila. Byl pak dvojí pergamen, jemnější z koží jehňat a zcela mladých telat (velin, vellum od vitulinum) a hrubší z koží koz, oslů, telat, antilop a ovcí. S počátku, pokud byl ještě hrubší a proto i méně cenný než papyrus, užívali ho ku běžným potřebám ve škole a domácnosti, a to tím spíše, poněvadž písmo se setřelo s něho právě tak snadno jak s voskových tabulek, zvláště pokud bylo psáno inkoustem ze sazí; později, zejména od 3. a 4. stol., vcházel vždy více v užívání také k dílům literálním. Poněvadž však při potomní dokonalosti a jemnotě své byl drahý, vymazávali po delší řadě let s pergamenu již popsaného písmo beztak již vybledlé a psávali na něm znova. Psali pak z pravidla na obou stranách, vrchní i spodní, a to obyčejně ve dvou i čtyřech sloupcích dle toho, jak veliká byla strana. Archy pergamenové překládali ve dvě po způsobě archů našich, 4 archy přeložené (někdy jen 3 neb 5) pojili v jeden sešit, sešity pak vázali ve svazek, jemuž také dali jméno caudex nebo codex.

¹⁾ Papír moderní, vyráběný splstěním vláken rostlinných, byl znám již v staré době Číňanům, byv tam vynalezen v 1. stol. po Kr. od vysokého úředníka čínského jménem Tshai-Lun-a, pozdějšího to markýze Lungthingského († 118). Nežhotovovali ho však z pouhé bavlny hrubé, nýbrž z lýkového pletiva moruše papírové a z mladých výhonků bambusových. Papír ten poznali Arabové v polovici 8. stol. na svých taženích po Tatarsku, a když, z vítězivé r. 751 nad Turky, spojenými s Číňany, zajali mimo jiné též několik Číňanů, znalých dělati papír, dovedli je do Samarkandu, kde přinutili je ihned (r. 751) umění své vykonávati pod státním dozorem. R. 795 počali vyráběti papír též v Bagdadě, později i v Damašku (charta Damascena) a jiných městech asijských a egyptských. Přes Španělsko zavedli jej také do Evropy. Ale ani Evropané nevyvráběli ho nikdy z hrubé bavlny, nýbrž ze lnu, konopě, z hadrů. Tak zvaná charta bombycina ve středověku byla nesprávně vykládána jako papír bavlněný, nýbrž má jméno od své podoby aneb spíše od Mambidže (*Βαυβίτζη*), pohraničního to města v severní Syrii, též Hierapolis zvaného. (Srov. Karabacek, Papyrus Erzherzog Rainer, Wien 1892. I. Th. XIII—XXIV.)

Z pravidla byl bílý, pro stkvostné exempláry purpurový, modrý i černý.

2. Jako nástroje ku psaní na papyrusu a pergameně užívali péra, přířiznutého podobně ze třtiny memfické, knidské neb anaitské, jako se upravovalo ještě nedávno z brků; měli však také péra kovová: bronzová i stříbrná a zlatá, ovšem více pro ozdobu než pro potřebu. Péro brkové připomíná se teprve v 6. st. po Kr.

Inkoust dělali z prvu ze sazí a klovatiny arabské poněvadž však inkoust ten na pergameně málo držel a snadno se smazal, počali záhy vyráběti jej z duběnek a skalice cestou i studenou (*ατέραμνον*) i horkou (*έγκαστρον*, odkudž jméno inkoust, ital. inchiostro, franc. encre, angl. ink, holand. inkt). K výzdobě a k rubricování rukopisů měli (již i staří Egypťané) inkousty jinobarevné, zejména červené z růmělky aneb červce, ale též zelené, modré ba i stříbrné a zlaté.

Psalí jimi buď jen první litery aneb první řádky jednotlivých sloupců, ve zvláštních případech i celé listiny.

3 Písmo pro řečtinu měli již ve 2. st. a ovšem i v pozdější době dvojí: veliké (majuskulní) či unciální¹⁾ (coulové) a kursivní či malé (minuskulní).

Písmo majuskulní²⁾ bylo stojaté, jednotlivá písmena měla formu čtvercovou (H N) aneb kruhovitou (O ⊙), později též obdélníkovou (N H) aneb elipsovitou (O Θ), ale nespojovala se vespolek, vyjmouc některé skupiny, na př. *ΑΥ, ΝΗ, ΦΡ* = *ΤΗΡ*. Užívalo se ho k listinám veřejným a k dílům literárním

¹⁾ Jméno to vzato jest s hledem k velikosti jeho od výroku svatého Jeronýma (Praef. in Job.): uncialibus ut vulgo aiunt literis onera magis exarata quam codices. V pozdějších dobách psaly se však mnohdy i majuskuly tak malé, jako písmena minuskulní.

²⁾ Písmo veliké povstalo z kapitálního či nápisového, kterým byly nápisy vsekávány do kamenů neb vrývány do kovů. Vyvinulo se z něho zdokonalením a zvláště zaokrouhlením některých písmen, zejména písmeny *Β Ο Θ Σ (= Σ)* *Ω* které v písmě kapitálním měly podobu tuto:

Β Ο Θ Σ Ω (neb i W) takže jednotlivá písmena vypadala v písmě majuskulním celkem takto:

Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω

až do 10. st., ke stkvostným exemplářům jmenovitě knih církevních ještě později; v starších dobách však nepsalo se při něm znamének ani přidechových (spiritus asper a lenis) ani přízvukových (accentus); jota subscriptum buď se v něm vnechávalo aneb se kladlo jota adscriptum (postscriptum) Aby pak ušetřilo se látky psací, nedělila se slova od sebe, ba v starších dobách neužívalo se ani znamení rozdělovacích; znamení uvozovací však kladli pilně sv. Otcové, když uváděli místa starozákonní.

Písmo kursivní (minuskulní) povstalo z majuskulního, bylo poněkud nakloněno (ležaté) a spojovalo písmena vespolek. Zprvu užívali ho většinou toliko ve běžných potřebách života obecného, později však, v st. 9., učinivše některé změny v něm, počali jím psátí také listiny veřejné a díla literární, kladouce do něho mimo různé zkratky jak jota subscriptum, také značky přidechové a přízvukové, ač ne důsledně ani vždycky v souhlasu s pravidly mluvnickými.

S hledem ke změnám, učiněným později v písmě kursivním, činí někteří (Holtzmann, Gregory) zcela správně rozdíl mezi písmem kursivním a písmem minuskulním, nazývajíce písmem minuskulním písmo kursivní, jak se objevuje od 9. st., urovnané totiž dle přísných pravidel a protkané jak různými zkratkami, tak písmeny majuskulními.¹⁾

Někteří mluví ještě o písmě tachygrafickém či rychlopisném jako třetím druhu zvláštním v době staré. Písmo to však nebylo podstatou svou nic jiného, než písmo kursivní, ale protkané četnými zkratkami jak jednotlivých písmen, tak celých skupin písemných a slovních. Jím psali rychlopisce díla, od autorů diktovaná. Autorové totiž z pravidla nepsali děl svých rukou vlastní, nýbrž diktovali je jiným, otrokům, později písařům placeným, kteří je psali řečeným písmem tachygrafickým. Měl-li spis některý vydán býti v několika exemplářích, psalo aneb opisovalo písařů několik, co jeden diktoval.

¹⁾ Jednotlivé litery v písmě kursivním vypadaly celkem takto:

αα ββυ γγ δδ εεε ζζζζζ ηηηη θθ
 ιι κκλ λλ μμ ννν ξξξ ο ππ
 ρρ σσ ττ υυ φφφ χχ ψψ ωω

II. A p o š t o l s k é p r v o p i s y. Hledíme-li již k řečeným výzkumům paléografickým¹⁾ a spolu k oněm místům novozákoním, v nichž mluví se o listě²⁾ (charta) a bláně³⁾ (membrana) a černidle i o pozdravu, připsaném rukou Pavlovou, můžeme tvrditi veškerým právem, že spisovatelé novozákonní, vyjímajíc snad sv. Jana a sv. Lukáše, nepsali knih svých sami, nýbrž diktovali je, ovšem ne otrokům, nýbrž přátelům svým, kteří je napsali písmem kursivním s četnými zkratkami. Rychlopisné exempláry tyto byly jen jako makuláře, které nedaly se do veřejnosti; z nich však zhotovily se písmem majuskulním exempláry jiné, které apoštolští autorové prohlédli, pokud bylo třeba, opravili, po případě též některou poznámkou, zejména pozdravem, vlastní rukou opatřili⁴⁾ (sv. Pavel) a teprve takto upravené exempláry zaslali jakožto své spisy (prvopisy) oněm obcím aneb osobám, pro které je byli složili. Možno však, že některé listy, zejména ty, které byly poslány osobám soukromým, jako 3. Janův, byly v písmě kursivním dodány příslušným osobám. Tyto na veřejnost vydané prvopisy apoštolské (novozákonní) byly psány černidlem ve sloupcích na listech papyrusových, a to zajisté nikoli na druhu nejlepším, nýbrž na některém lacinějším, snad na kornelském aneb na saidském; některé však byly i na pergameně. Psány byly písmem majuskulním (velikým). jako se děje u nás při nápisech, a to beze všech znamení příděchových, přízvukových i rozdělovacích, a tak, že nejen věty,

¹⁾ Viz o tom více ve spisech: Wattenbach, *Anleitung zur griech. Palaeographie*, 2. A. Leipzig 1877. 3. A. 1895. Ces. Paoli, *Del papiro, spec. considerato come materia che ha servito alla scrittura*, Floren. 1878; Viet. Gardthausen, *Griech. Palaeographie*, Leipzig 1879; Th. Birt, *das antike Buchwesen*, Berlin 1882; Ulrich Wilcken, *Tafeln zur älteren griechischen Palaeographie*, Berlin und Leipzig 1891; O. Weise, *Schrift und Buchwesen in alter und neuer Zeit*, Leipzig, B. G. Teubner 1899; Brandscheid, *Handbuch der Einleitung ins N. T.*, Freiburg im B. Herder, 1893, S. 52—102. Nestle, *Einführung in das griech. N. A.*, Göttingen 1899; C. R. Gregory, *Textkritik des N. T. I. B.* s. 6—15. Leipzig. 1900.

²⁾ 2. Jan 12.: „Maje vám více psáti, nechtěl jsem skrze list (per chartam scil. aegyptiacam) a černidlo.“

³⁾ 2. Tim. 4, 13.: „Plášť, kteréhož jsem nechal v Troadě, přines s sebou i knihy a zvláště pergamen“ (či, jak jini překládají, blány — membranas).

⁴⁾ II. Thess. 3, 17.

nýbrž ani slova nedělila se od sebe, ale tolik písmen psáno dohromady na každý řádek, kolik se jich vešlo. Rukopisy papyrusové měly text pouze na jedné a to vnitřní straně a byly z pravidla svinovány v závitky.

III. Opisy či řecké rukopisy knih novozákonních. Podobně jako prvopisy upravovaly se též nejstarší opisy knih novozákonních. Znenáhla však činily se při opisování změny, a to:

1. změny jak v látce ku psaní, tak ve formátě a písmě i pravopise. Pokud jisto, počali totiž: a) již ve 3. st. upouštět od papyrusu a tím i od formy závitkové a opisovali text biblický na pergameně více méně jemném, buď bílém aneb červeně, modře i černě zbarveném, a to inkoustem buď černým aneb červeným, modrým, zeleným, žlutým, ba i stříbrným a zlatým, dle toho, jak nádherný chtěli mítí rukopis. Exemplaře nádhernější, jež počínají se 4. stoletím, nejen psali na pergameně jemnějším a cennějším, inkoustem vzácnějším a dražším, nýbrž i ozdobovali je na krajích a v hlavách obrazy z dějin, jmenovitě biblických, a z říše živočišstva i rostlinstva. V středověku, a to již v 9. st. počali někteří upouštět také od pergamenu a volli k opisům knih novozákonních, tak zvaného papíru bavlněného či lépe řečeno konopního, lněného, hadrového.

b) Formátu drželi se různého, sestupující od folia (kodex sinajský, alexandrijský, Efréma Syrského) a kvartu (kodex Vatikánský, Bezův) až k malé osmerce; při větším formátě brzy dělili každou stranu na čtyři (ss), tři (Vatikánský) aneb dva (A, F, G, L a j.) sloupce, brzy nechávali ji nerozdělenou, píšíce v řádcích nepřetržitých po celé šířce její (C, E, H, K a j.).

c) Co se písma týče, až do 9. st. užívali k opisům knih novozákonních, výhradně písma velikého (majuskulního), ale tak, že od 6. st. dávali písmu tomu zhusta formu štihlejší (stojatého obdélníka aneb stojaté elipsy) a hrubší proti formě čtvercovité aneb kruhovitě a pečlivěji upravené, která převládala ve 4. a 5. st.

Toliko výjimečně, a jak se zdá, jen v perikopních exemplářích, určených pro potřebu soukromou aneb prozatímní, psali písmem kursivním, zejména asi tehdy, když byli jen na krátký čas vypůjčili si exemplář, z něhož chtěli opisovati,

aneb když pro nastalé pronásledování nemohli se zdržovati úpravou krásnější. V 9. st. užili též, pokud známo, poprvé v opisech knih novozákonních písma minuskulního (pozdější to formy písma kursivního), a způsob ten zalíbil se záhy tak, že po 10. st. nepsali již více písmeny velikými, leč v nadpisech, v některých knihách perikopních a na počátku knih aneb odstavců, někdy však i uprostřed slov.

d) V příčině pravopisu¹⁾ psali sice značky přidechové již velmi záhy, ale jen po řídku a ne vždy správně. Scházejí značky ty sice v kodexu Vatikánském (4. st.) a v rukopisech, označených písmenem Σ , Φ (6. st.) a několika ještě jiných z 5. a 6. st., ale vyskytují se tu a tam v kodexích A, Q, T^a (5. st.) a alespoň na jednom místě (Gal. 5, 21.) v kodexu Sinaiském (4. st.) a též na jednom (Mat. 25, 15.) v kodexu Bezově (6. st.). Od 7. st. však psali je čím dál obecněji, ano vepisovali je i do rukopisů starých, ač ani potom nepočínali si v té věci důsledně a náležitě, ale kladli mnohdy přidech jeden, kde měl býti druhý, jindy opomenuli jej, ano ještě v 10. st. napsali také exemplář beze všech značek přidechových, kodex totiž, označený písmenem S.²⁾

Podobně platí o z n a č k á c h p ř í z v u k o v ý c h; před 7. st. neshledává se jich vůbec v rukopisech novozákonních, leč jen poněkud v kodexu Bezově, kde vyskytuje se místy circumflex, a tam, kde připsány byly později rukou druhou aneb třetí. V 7. st. však a později objevují se již značky ty čím dál více, ač také ne vždy správně a pravidelně; v rukopisech pak, psaných písmem minuskulním, vyskytují se již, až na některé výjimky, skoro vždycky.

Jota adscriptum či postscriptum (t. j. písmě ι , které v nejstarších nápisech a rukopisech papyrusových připisovalo se ku písmenům η a ω a s nimi tvořilo dvojhlásky, avšak již v poslední době předkřesťanské zastaralo a vynechává se počalo, nejspíše proto, že se ho nedbalo více ani při

¹⁾ Srov. Gregory, Prolegomena. Lips. 1894., a Textkritik des N. T. B. I. Leipz. 1900 s. 14 - 478 a B. II. s. 902 - 906.

²⁾ Jakožto značky přidechové jeví se v rukopisech mladších polokroužky ' ' neb pravé úhly Γ Υ , někdy i jako pouhé body, v starších až na některé případy, ve kterých mají formu čárky (IJE), jeví se jako I E , kteréžto značky povstaly ze starších (nápisových) značek I (spiritus asper) a E (spiritus lenis), ty pak rozdělením písmene H.

výslovnosti) bylo pomíjeno v majuskulních rukopisech novozákonních až na některé výjimky doby pozdější, v rukopisech minuskulních však bylo psáno dosti často, ač i v nich mnohdy vynechávalo se aneb se kladlo místo něho jota subscriptum (podepsané), poprvé, pokud známo, na některých místech v kodexu Efeeském z 12. st., obecněji pak a přesněji od 15. st. V majuskulních rukopisech nevyskytá se jota subscriptum nikde.

Místy však shledává se i v nejstarších kodexích nad *ι* a *υ* dvojbod (někdy jen bod jeden neb čárka vodorovná) jakožto znamení dělivé, že totiž samohlásky ty mají vysloviti se pro sebe a nikoli splynouti s jinou ve dvojhlasíku, a pozoruje se nejen tam, kde písmena ona stojí vedle jiných samohlásek *ΥΙΟC*, *ΑΙΥΑΙΖΟΝΤΕC* v kod. Sinajském), nýbrž i když stojí před souhláskou na počátku slova (*ΥΜΕΙC*).

Také a po strof vyskytá se příležitostně již ve starších rukopisech buď na znamení, že vynechána jest samohláska (*ΑΛΛ'ΙΝΑ*), aneb aby se ukázalo, že slovo se končí, jmenovitě jestli to jest slovo cizí, končící souhláskou, kterou řecká slova se nekončí (*ΕΑΙCΑΒΕΤ'*).

Zkratky mají rukopisy i starší i pozdější, ale tyto častěji; jich značkou jest vodorovná čárka svrchu vedená, na př. již v kodexu Vatikánském *Θ̄C*, *Κ̄C*, *ῙC*, *Χ̄C*, *ΙΙΝΑ* místo *Θεός*, *κύριος*, *Ἰησοῦς*, *Χριστός*, *πνεῦμα*, neb v Sinajském mimo předešlé též *ΑΝΟC*, *ΙΙΗΡ*, *ΟΥΝΟC* a jiná m. *ἄνθρωπος*, *πατήρ*, *οὐρανός* a jiné.

2. Různá rozdělení textu.

a) Interpunkce či rozdělení s hledem ke smyslu. Jak již řečeno, v nejstarších rukopisech novozákonních, podobně jako v prvopisech apoštolských nedělili od sebe ani vět ani slov, ale beze všech znamení rozdělovacích psali dobromady tolik slov a písmen na každou řádku, kolik se jich vešlo. Pouze mezi jednotlivými odstavci buď nechávali na řádce malý prostor prázdný (jako v kodexu Vatikánském), aneb počínali nový odstavec novou řádkou, nechávající při tom někdy první písmě poněkud vyčnívati ku předu (jako jest v kodexu Sinajském), a jen výjimečně kladli na konci odstavců i bod. Málo proto jen bodů první rukou psaných shledáváme v rukopisech nejstarších, Vatikánském a Sinajském, více již v Ale-

xandrijském, ve kterém místo bodu stojí někdy dvojbod neb čárka.

Poněvadž však takovým nedostatkem rozeznávacích znamení stěžovalo se nejen čtení, nýbrž i náležité pochopení smyslu, počal kdosi v 5., ne-li spíše již koncem 4. st., po příkladě daném od Origena při knihách starozákonních také při opisování novozákonních knih psáti na jednotlivé řádky jen tolik slov, kolik uznával za potřebné vespolek spojití a při čtení jedním dechem vysloviti, aby smysl mohl býti náležitě pochopen. Příkladu jeho následovali potom také jiní, na př. v kodexích listů sv. Pavla označených písmeny D, H a v kodexu Skutkův apoštolských E.

Jednotlivé řádky ony, obsahující mnohdy pouze jedno neb dvě slova, nazývali stichy (*στίχος* = řádka) neb kóla (*κῶλα* = členy), a způsob takto psáti nazván stichometrie neb kólametrie.¹⁾

Poněvadž však způsob ten vyžadoval mnoho místa, psali později někteří na jednotlivé řádky více kólů než jeden, ale oddělovali je od sebe tečkou neb tím, že první písmě každého stichu psali větší, na př. v kodexu Cyperském (Cod. Cyprius) slova Mat. 2, 21—22: ΟΔΕΓΕΡΘΕΙΣ . ΠΑΡΕΛΑΒΕΤΟΠΑΙΔΙΟΝ . ΚΑΙΤΗΝΜΡΑΪΤΟΥ . ΚΑΙΗΑΘΕΝΕΙCΤΗΝΗΛΑ . ΑΚΟΥCΑCΔΕ . ΟΤΙ-ΑΡΧΕΛΑΟCΒΑCΙΑΕΥΕΙΕΠΙΤΗCΙΟΥΔΑΙΑC . ΑΝΤΙΗΡΩΔΟΥΠΡΟCΑΥΤΟΥ . ΕΦΟΒΗΘΕΚΕΙΑΠΕΛΘΕΙΝ.²⁾

¹⁾ ● U těchto stichů třeba však rozeznávatí ony stichy, jichž počet udává se v některých rukopisech na konci jednotlivých knih. Tyto stichy někdy též *ήμιματα* (slova) zvané, neznačí řádek svrchu řadených, obyčejně Euthaliánskými zvaných, nýbrž předepsanou délkou jedné řádky, dle níž se platilo opisovavatelům a jichž počet v biblických rukopisech udával se snad také za tím účelem, aby se mohlo snáze bdíti nad celistvostí textu. Délka jednoho takového stichu byla již od starodávna stanovena hexametrem: obsahovala totiž tolik písmen (32—40) neb slabik (12—18), kolik jich bylo třeba ku pravidelnému hexametu; činil-li tedy opisovatel řádky kratší, bylo mu napsati dvě i tři řádky, aby opsal jednu řádku normální či jeden stichos, ale ovšem na konci knihy udal počet stichů či řádek normálních, jež opsal, a ne počet řádek, jež musil on učiniti, aby onen počet stichů normálních napsal. Kdo čítání těchto stichů zavedl do rukopisů novozákonních, není známo.

²⁾ t. j. ὁ δὲ ἐγερωθεὶς παρέλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἦλθεν εἰς γῆν Ἰσραήλ. Ἀκούσας δὲ, ὅτι Ἀρχέλαος βασιλεύει ἐπὶ Ἰουδαίας ἀντὶ Ἡρώδου πικρῶς αὐτοῦ, ἐφοβήθη ἐκεῖ πάλεθ εἶν.

*

Kdo to byl, jenž první zavedl stichometrii (v prvotní formě její) do rukopisů novozákonních, nelze říci s určitostí. Všeobecně skoro přičítá se již po více než dvě stě roků jahnu Euthaliovi, prý v Alexandriji v 5. století neb (dle Conybeara a Robinsona)¹⁾ ve 4. století žijícímu, který vydal stichometricky nejprve listy sv. Pavla, potom i Skutky apoštolské a listy katolické. Přičítá se mu na základě poznámky, kterou přičinil ve svém vydání listů Pavlových ke konci seznamu perikop slovy: *διείλον τὰς ἀναγνώσεις καὶ ἐστίχισα* (rozdělil jsem ve stichy) *πᾶσαν τὴν ἀποστολικὴν βίβλον ἀκριβῶς,*²⁾ jakož i na základě podobné poznámky jeho vložené do předmluvy k jeho vydání Skutkův apoštolských a listů katolických. Avšak z poznámek těch to nejde, alespoň ne rozhodně; neboť v nich tvrdí Euthalius pouze to, že ve svém vydání rozdělil text biblický ve stichy, nepraví však, že sám byl původcem toho rozdělení, ba ani to neříká, že by buď sám aneb k vyzvání jeho někdo jiný napsal biblický text tak, aby dával po jednom stichu na jednu linii. Mimo to jest pozoruhodno, že mezi dosti četnými rukopisy vydání Euthaliánského, jež se zachovaly, není ani jednoho, ve kterém by byla stichometrie v prvotní formě své. Zdá se proto, že Euthalius nejen nebyl původcem stichometrie, nýbrž jí ani nezavedl v prvotní formě její do svého vydání, ale toliko ve formě její pozdější, tak totiž, že psal neb psáti dal na každou linii více stichů, než jeden, ale oddělil je od sebe body. Ano, že Euthalius nebyl původcem stichometrie v prvotní její formě v knihách novozákonních, lze tvrditi nejen s pravděpodobností, nýbrž i s určitostí, ač-li právě jest ono vyznání Euthaliovo, které bylo nedávno objeveno v jednom kodexu na Athose,³⁾ neboť dle vyznání toho žil Eu-

¹⁾ Conybeare ve článku „On the codex Pamphili and date of Euthalius“ v časopise „Journal of philology“, London and Cambridge, 1895, sv. 23., s. 241—259; opíraje se o tradici armenskou, klade práci Euthaliovu do r. 396, Dr. Armitage Robinson pak ve svém článku „Euthaliana“ v časopise „Textes and Studies“, Cambridge, 1896, sv. 3., č. 3. klade ji za r. 323, ale před 396.

²⁾ Zacagni, *Collectanea Monumentorum Veterum ecclesiae graecae et latinae*, p. 541.

³⁾ Jak sděluje Soden (*Die Schriften des N. T. s. 633*), objevil Dr. Wobbermin v klášteře Lavra na Athose pergamenový rukopis Skutkův apoštolských a listů katolických, pocházející z 11. století, jenž má tam knihovni číslo 149 a na prvních čtyřech listech obsahuje jako předmluvu

thalius až v druhé polovici 7. st., tedy v době, kdy dávno již byla stichometrie zavedena do knih novozákonních.

vyznání Euthalia, biskupa v Sulke (Sulci v Sardinii). Ve vyznání tom (*Ευθαλιον επισκοπου Σουλκης ομολογια περι της ορθοδοξου πιστειως*) zmiňuje se biskup Euthalius mimo jiné také o obecném sněmě Chalcedonském, druhém konstantinopolském, ano i o synodě, která byla konána v Římě za papeže Martina (r. 648). Pravit: *αποδεχομαι δε και περιπυσσομαι τας αγιας και οικουμενικας τεσσαρας συνοδους, την εν Νικαια, την εν Κωνσταντινουπολει, την εν Εφesus το προτερον και την εν Καλχηδονι, προς αυταις και την εν δευτερον εν Κωνσταντινουπολει γενομενην επι του εν ευσεβει τη ληξει Ιουστινιανου του βασιλειως, προσδεχομαι δε μετα και τουτων απαντων και την υπο του εν αποστολικη τη μνημη αγιωτατου παπα Μαρτινου συναθροισθισαν εν Ρωμη αγιαν συνοδον*. Je-li tedy pravé, nepodvržené vyznání toto, a je-li Euthalius, biskup v Sulke, totožný s oním Euthaliem, jenž vydal stichometricky řečené knihy novozákonní a jenž as v 5–6 rukopisech nazývá se v předmluvě ke Skutkům apoštolským biskupem v Sulke, nebyl Euthalius první, který zavedl stichometrii do Nového Zákona, nýbrž přijal ji odjinud do svého vydání jak listů sv. Pavla, které pořídil již jako jahen někde na východě, nejspíše v Antiochii, tak skutkův apoštolských a listů katolických, které učinil až jako biskup v Sulke. Než, ač nejedni (Dr. Bousset) projeví plný souhlas se Sodenem o tom, že není žádné příčiny pochybovati o pravosti řečeného vyznání Euthalia Sulkenského a jeho totožnosti s bývalým jahnem Euthaliem, od něhož pochází stichometrické vydání Skutkův a listův apoštolských, projevil přece o tom pochybnost Conybeare ve článku „The date of Euthalius“, uveřejněném v Zeitschrift für die neutest. Wissenschaft, 1904, v sešitě 1., s. 39—52, vyšlém, když již paragraf tento byl vysazen, a vyslovil mínění, že Euthalius Sulkenský (autor řečeného vyznání) jest rozdílný od Euthalia, jenž pracoval o stichometrickém vydání knih Z. N., a že před r. 670 nebylo rukopisů, které by v Euthaliově předmluvě ke Skutkům apoštolským měly při jméně Euthalius přístavek „biskup v Sulke“, ale po r. 670 že některý spisovatel, který znal Euthalia Sulkenského jakožto muže proslulého, přístavek onen sám připojil ke jménu Euthalius v řečené předmluvě, ovšem omylem, myslé, že by Euthalius Sulkenský byl autorem oné předmluvy a vydavatelem příslušných knih, z jeho exempláře pak že dostal se přístavek ten také do několika exemplářů jiných. („An Euthalius bishop of Sulkê, had gained a certain notoriety, about A. D. 670. After which date some copyist, finding the name Euthalius attached in his exemplar to the prologues, added the qualification „bishop of Sulkê“. His copy was copied in turn; and so we can account for the five or six codices, in which Euthalius is qualified as bishop of Sulkê“ (l. c. s. 45). Netrvá však Conybeare ani na tom náhledě, který projevil r. 1895, že totiž Euthalius vydání své pořídil r. 396, nýbrž s hledem k tomu, že některé rukopisy arménské kladou dílo Eutha-

Jeden rukopis však Skutkův a listův apoštolských z 12. st., chovaný v universitní knihovně messinské (Univ. 104), předloživ před svrchu uvedená slova *διειλον τὰς ἀναγνώσεις καὶ ἐστίχισα* jakožto nadpis slovo *πρόγραμμα* a jako podmět jméno *Ἐυαγρίου*, poukazuje tak, nejspíše na základě nějakého podání, k Evagriovi, jakožto ku původci stichometrie. A podobně činil dle Alberta Ehrharda a Sodena též svrchu jmenovaný kodex listů sv. Pavla H. ze 6. st. na posledním z oněch listů, které se uchovávají v Paříži v knihovně národní (Coisl. 202.) Připojil totiž také poznámku o provedené stichometrii a jméno toho, kdo ji provedl. Jméno to bylo sice později vymazáno, ale, jak shledává Ehrhard a souhlase s ním tvrdí Soden,¹⁾ vymazaným jménem tím jest právě jméno Evagrios; a rozumějí oba Evagria Pontského, který byv od sv. Řehoře Nyss. vysvěcen na jahna a vzat s ním do Konstantinopole na sněm církevní r. 381., pro nebezpečení, která tam hrozila jeho ctnosti, odešel přes Jerusálém na poušť Nitrijskou, kde proslul i askésí i jako spisovatel, ale podle tvrzení sv. Jeronyma²⁾ později naklonil se ke bludným názorům Origenovým. Byl by tedy Evagrios to, který první zavedl stichometrii do knih novozákonních, alespoň do listů sv. Pavla a potom i do Skutkův apoštolských a listů katolických, náhled to, který, je-li pravý vysvětluje též, proč jméno Evagrioovo bylo v kodexu H vymazáno, proto totiž, poněvadž dle tvrzení sv. Jeronyma naklonil se ke bludům origenistickým.

Tím že později oddělovaly se od sebe jednotlivé stichy bodem, učiněn byl počátek rozeznávacím znamením v textě novozákonním. Od 7. st. užíváno již alespoň po různu tři znamení takových: byla to tečka na hořejší linii (=·), jež odpovídajíc naší tečce znamenala pomlčení delší, tečka na dolejší linii (=), jež odpovídala naší čárce, a tečka uprostřed mezi hořejší a dolejší linií (·), jež rovnala se našemu středníku,

---

liovo do třetího roku cis. Arkadia a Honoria, jiné však (kněz Matouš v 15. stol.) do času Alexandra, patriarchy alexandrijského, nečiní prozatím úsudku rozhodného, ale kloní se k tomu, že se to stalo mezi r. 323—326.

¹⁾ Erhard, *Der Codex H ad epistolas Pauli und „Euthalios diakonos.“* Centralblatt für Bibliothekswesen, 8. Jahrg. 9. Heft, Leipzig, 1891, s. 385—411. Soden, *Die Schriften des N. T.* s. 681: „Es ist nicht zu bezweifeln, dass n α 1022 (=cod. H.) an der ausradierten Stelle *Ἐυαγρίου* stand.

²⁾ Hieronym. ep. 133 ad Ctesiphontem, 3.

značíc pomlčení prostřední. Místy však byl jim pokládán význam opačný, tak že tečka na hořejší linii značila naši čárku a tečka na dolejší linii naši tečku. Ano v některých rukopisech (NRW^a) kladl se bod brzy nahoru, brzy dolů, brzy doprostřed skoro beze všeho zření k tomu, má-li znamenati pomlčení delší nebo kratší.

Otazník před 9. st. nevyskytá se buď vůbec aneb jen velmi zřídka.

Od 11. st. užívalo se znamení rozeznávacích již všeobecně, ale ne všude týchž a stejnou měrou. Nynější soustava znamení těch zavedena jest ke konci 15. st. od benátského knihtiskaře Manutia (Manucci); poněvadž však místy nebyla dosti vhodna, opravili ji novější kritikové.

b) Kapitoly a verše.

a) Jakési rozdělení textu v části menší, zvané oddíly (*περικοπαί*, sectiones) neb kapitoly (*κεφάλαια*) bylo nepochybně již ve 2. st., neboť ke konci století toho mluví Tertullián s hledem ke I. Kor. 7, 12—14. o nové kapitole prvního listu ke Korintským¹⁾ a Klement Alex. (před r. 195.) nazývá jednu část z I. Kor. 6. největší perikopou²⁾ (*μεγίστην περικοπήν*). Jaké však bylo rozdělení to, kdo a kdy je učinil, není známo, ba ani to není jisto, zda bylo učiněno za účelem bohoslužebným neb jiným.

β) Ve 3. st. však Ammonius Alex., chtěje sestaviti harmonii (či soulad neb spíše přehled všech) evangelií, rozdělil každé evangelium na menší oddíly a uvedl na příslušných místech vedle textu Matoušova text paralelních míst z evangelií ostatních.³⁾ Ale ani o těchto oddílech není známo, jaké byly, neboť ony kapitoly, které se vyskytají v rukopisech, nepocházejí od Ammonia, jak se myslelo a mnohdy myslí dosud nýbrž od Eusebia.

γ) Eusebius totiž, byv povzbuzen příkladem Ammoniovým, provedl sám obsáhlejší rozdělení textu evangelního k tomu konci, aby bylo lze snáze srovnávat místa paralelní a vniknouti do textu. Rozdělil každé evangelium v malé odstavce

¹⁾ Tertull. ad uxorem, 2, 2.

²⁾ Cyr. Alex. Strom. 7, 14.

³⁾ Někteří myslí, že neuváděl textu paralelního vedle textu Matoušova, nýbrž na příslušných místech v něm připsal pouze číslice kapitol paralelních z ostatních evangelií.

či kapitoly (Matoušovo ve 355, Mark. ve 233, Luk. ve 342, Jan. ve 232) a čísloval je na stranách textu číslicemi písmennými¹⁾ ($\alpha, \beta, \gamma \dots$), zároveň předeslal evangelnímu textu deset tabulek zvaných kánony (canones), ve kterých číslicemi oněch kapitol podal přehledně seznam všech míst paralelních, a to tak, že na první tabulce udal místa společná všem evangelistům, na druhé místa společná Matoušovi, Markovi, Lukášovi, na třetí Mat, Luk., Jan., na čtvrté Mat., Mark, Jan., na páté Mat., Luk., na šesté Mat., Mark., na sedmé Mat., Jan., na osmé Luk., Mark., na deváté Luk., Jan., na desáté místo každému evangelistu zvláštní. Tak na př. Mat. 13, 54, kterýžto verš činí podle rozdělení jeho kapitolu 141., označil na straně takto: $\epsilon\mu\alpha'$ ($= \begin{smallmatrix} 141 \\ 1 \end{smallmatrix}$) a tak dal na jevo, že paralelní místa její jsou udána v tabulce či kánoně prvním, kde na příslušném (dvacátém) místě stálo toto: $\begin{matrix} \text{Mt.} & \text{Mk.} & \text{Luk.} & \text{Jan} \\ \epsilon\mu\alpha' & \nu' & \iota\theta' & \nu\theta' \end{matrix}$ t. j. Matoušova kapitola 141. odpovídá Markově kap. 50. (ν'), Lukášově 19. ($\iota\theta'$), Janově 59. ($\nu\theta'$).

Rozdělení v tyto kapitoly bylo od 5. st. zaváděno s některými odchylkami (mnohdy jen nahodilými) skoro do všech řeckých rukopisův evangelních buď o sobě neb ve spojení

¹⁾ Kapitoly tyto byly druhdy vůbec a mnohdy i dosud pokládány za Ammoniovy a označovány značkou Amm. Stalo se to z neporozumění poznámce, kterou byl Eusebius učinil o Ammoniovi a jeho díle ve svém listě ke Karpianovi (který bývá předeslán v mnohých rukopisech a otisknut jest v Galland. Biblioth. T. II. s. 533—545, v předmluvě k 7. vyd. Nového Zák. Tischendorfova, v Gregory, Textkritik, II. 863, v Soden, Die Schriften des N. T., Berlin 1902 B. I. S. 388—89.) Avšak r. 1827 ukázal Lloyd (Nov. Test. graecum p. VIII.—XI.), že mají původ svůj nikoliv od Ammonia, nýbrž od Eusebia; s ním pak souhlasili Burgon (Last Verses s. 295), Gregory (Prolegomena s. 143—144, Textkritik, II., 861), Soden (l. c. 388—401). Jak vidno z počtu kapitol, byla průměrně každá as tak veliká, jako 3—4 verše naše; nebyly však stejné: některá rovnala se toliko polovici, ano i třetině verše našeho, jiná byla větší než kapitola naše, na př. J an kap. 163. dle jeho rozdělení rovnala se Jan. 16, 33—17, 24. dle nynějšího rozdělení, nynější verš Jan. 19, 6. obsahuje však tři kapitoly Eusebiánské. (Srovn. Gregory, Textkritik II. 862; Soden, l. c. 396—402.) Příčinou této tak veliké nerovnosti kapitol bylo to, že rozdělení bylo učiněno s hledem k ostatním evangeliím, a proto každý odstavec byl jen potud veden, pokud měl místo paralelní v evangeliu jiném, byť i další odstavec věcně patřil k němu. (Srovn. Soden, l. c. s. 391).

s kánony Eusebiánskými¹⁾; také sv. Jeronym²⁾ a po něm i jiní přijali je do vydání překladu latinského (Vulgaty), ba dostalo se též do některých vydání tiskových.³⁾ Podle účinných odchylek však variruje počet kapitol v řeckých rukopisech u Matouše mezi 352—360, u Marka mezi 231—242, u Lukáše mezi 339—349, u Jana mezi 230—239.⁴⁾

δ) Vedle tohoto rozdělení v kapitoly menší vyskytuje se však v starých rukopisech také rozdělení v kapitoly větší a to dvoje.

αα) Jedno bylo velice rozšířeno, vyskytá se zejména v kodexích označených písmeny A, C, N, R, Z a má v evangeliu Matoušově kapitol 68, v Markově 48, v Lukášově 83, v Janově 18 (zřídka 19). Každá kapitola má titul či nadpis, který krátce udává její obsah, na př. kap. α = Mat. 2, 1—15 *περὶ τῶν μάρτυρων* (o mudrcích), kap. ε = Mat. 5, 1—7, 29. *περὶ τῶν μακαρισμῶν* (o blahoslavenstvích); proto v některých rukopisech a u některých autorů nazývají se též *τίτλοι* (tituly) neb *breves*⁵⁾ (stručné t. obsahy).

Nezahrnují však kapitoly ty v sobě počátkův evangelních, nýbrž první kapitola počíná se v evangeliu Matoušově naší kap. 2, 1., v Mark. naší kap. 1, 23., v Luk. naší kap. 2, 1., a v Janově naší kap. 2, 1. Příčina toho jest neznáma; Gregory

¹⁾ Dle Gregory, l. c. 862. mají i kapitoly i kánony tyto rukopisy: *A E G L N S U V Wa Wk Wl Wn Γ Δ Θα Θβ Θγ Α Π Σ Φ Ψ Ω* a veliký počet minuskulů; v kodexu Sinajském jsou připsány druhou rukou. Pouze kapitoly bez kánonů mají kodexy *C D F H J K O P Q R Wb Wg Wh Y Z Θe Θf* a 192 minuskuly, z nichž některé mají alespoň seznam kánonů Eusebiánských aneb list Eusebiův ke Karpianovi, ve kterém Eusebius sám podává o tomto rozdělení zprávu.

²⁾ Ad Damasum: *Canones quoque, quos Eusebius Caesareensis, Ammonium Alexandrinum secutus, in decem numeros ordinavit, uti in graeco habentur, expressimus; quodsi quis curiosius voluerit nosse, quae in evangeliiis vel eadem vel vicina vel sola sunt, eorum distinctione cognoscat*

³⁾ Do vydání Erasmova, Londýnské polyglotty a j. Též Tischendorf uvedl je v několika svých vydáních vedle rozdělení obvyklého.

⁴⁾ Viz Gregory, *Textkritik*, II., 862. *Soden, die Schriften des N. T.* I. 393—396.

⁵⁾ *Soden (die Schriften des N. T. I. 402)* označuje kapitoly Eusebiánské značkou *sect.* (*sectiones* — odstavce), kapitoly větší či tituly značkou *τιφ* (*χειράλια*.)

(Textkr. II., 860.) vidí ji v tom, že počátky jednotlivých evangelíí jsou pouhými úvody ke knihám evangelním a jako takové nepojaty v počet kapitol, Soden v tom, že počátky ty tvořily jakýsi celek pro sebe k účelům liturgickým pro dobu vánoční (Die Schriften d. N. T. I. 428). Také toto rozdělení bylo učiněno nikoliv s hledem k obsahu neb rozsahu, nýbrž s hledem k evangelíím ostatním, aby totiž mohla se udati přehledně místa paralelní; nedbalo se však při něm zpravidla na řeči, nýbrž na události, podobenství a zvláště na zázraky, tak že každá stať, která vyličovala nějakou událost neb zázrak nějaký, byla pojímána jako zvláštní kapitola, byť zázrak ten byl se udál a vylíčen byl jako meziděj za příležitosti zázraku jiného, na př. uzdravení ženy krvotokem trpící. Kdo je provedl, není známo. Soden však domnívá se, že alespoň v podstatě své jest to právě ono rozdělení, jehož původcem byl Ammonius.¹⁾

ββ) Druhé rozdělení v kapitoly větší bylo učiněno přesně logicky dle obsahu, má v evangeliu Matoušově kapitol 170,

¹⁾ Soden, l. c. I. 430—431. Minění své oddůvodňuje poukazováním k tomu, že s rozdělením tímto srovnává se to, co z Eusebia jest známo o kapitolách Ammoniových; rozumuje as takto: Rozdělení Ammoniovo bylo zajisté velice váženo a rozšířeno, neboť Eusebius sám (vzal nejen pohnutku z něho ke svému rozdělení, nýbrž i) navázal na ně rozdělení své, učiniv je také s hledem k evangelíím ostatním, aby bylo lze podati snáze přehled míst paralelních; ono měřilo evangelia dle Matouše a pojímalo v ostatních evangeliích za zvláštní kapitolu to, co mělo místo paralelní v evangeliu Matoušově; jim musila ostatní evangelia býti roztržena, měla-li paralelní místa jejich spojena býti na příslušných místech s evangeliem Matoušovým. Svrchu řečené rozdělení v kapitoly větší bylo však skutečně v takové vážnosti a tak rozšířeno, že v té příčině překonalo i Eusebiovo rozdělení; ostatní evangelia měří také dle Matoušova, a to tak, že i nadpisy (tituly) velké části kapitol v evangeliích ostatních shodují se doslovně s nadpisy kapitol Matoušových; a i jeho kapitolami jsou některé věci patřící k sobě přerušeny. Že pak rozdělení toto starší jest než Eusebiovo a tedy také z této příčiny může býti vztahováno k Ammoniovi, soudí Soden z toho, že jest méně dokonalé než Eusebiovo; neboť v tu dobu, když byl Eusebius již provedl dokonalejší a přehlednější rozdělení své, nebyl by zajisté nikdo podjal se rozdělení méně dokonalého, a kdyby to byl učinil, nebylo by se zajisté tak ujalo a tak rozšířilo, jako se vskutku stalo. Podotknouti ještě sluší, že z celkového počtu (217) kapitol tohoto rozdělení (Ammonianského?) počíná se většina (159) právě tam, kde počínají příslušné kapitoly Eusebiovy, a že tedy Eusebius při své práci měl ono rozdělení před sebou.

v Markově 62, v Lukášově 152, v Janově 80; vyskytá se v kodexu Vatikánském (B) a Zantském (cod. Zancythius E). Obyčejně pokládá se za starší předešlého, Soden však myslí, že původce jeho měl před sebou již nejen rozdělení předešlé (Ammoniovo?), nýbrž i Eusebiovo; pocházelo by tedy ne dříve než as z polovice 4. st., z doby tedy, do které se klade kodex Vatikánský.¹⁾

ε) Podobné rozdělení v kapitoly větší bylo záhy provedeno také v ostatních knihách novozákonních, a to tak, že Skutky apoštolské rozvrhly se v kapitol 40, list sv. Jakuba v 6, 1. Petr. v 8, 2. Petr. ve 4, 1. Jan. v 7, 2. Jan. v jednu, 3. Jan. v jednu, Judův ve 4., ze spisů sv. Pavla pak list k Řím. v 19, 1. Kor. v 9, 2. Kor. v 10, Galat. ve 12 (v některých rukopisech v 11), Efes. v 10, Filip. v 7 (někdy v 6), Kolos. v 10, 1. Thess. v 7 (v jednom rukopise v 6), 2. Thess. v 6, Žid. ve 22 (v jednom rukopise 21), 1. Tim. v 18, 2. Tim. v 9, Tit. v 6, Filem. ve dvě; některé kapitoly pak byly poodděleny v části menší (*μερικαὶ ἐποδιαίρεσεις*).

Mimo to shledává se v kodexu Vatikánském a několika málo jiných kodexích při Skutcích apoštolských rozdělení v 36 kapitol neb čísel (*ἀριθμοί*), které většinou souhlasí s kapitolami podle rozdělení ve 40 částí²⁾; povstalo tedy jedno z dru-

¹⁾ Že rozdělení toto mladší jest než předešlé, soudí Soden z toho, že přes svoji dokonalost neujalo se, neboť zjev ten lze jen tím vysvětliti, že rozdělení toto bylo teprve tehdy provedeno, když předešlé bylo se již ujalo a s vydáními autorativními spojeno bylo. A že původce jeho měl před sebou nejen předešlé (Ammoniovo) rozdělení, nýbrž i Eusebiovo, soudí zcela správně, ač jen s pravděpodobností z toho, že četné kapitoly jak Ammonióvské (předešlé), tak Eusebiovy souhlasí v svých začátcích se začátky kapitol tohoto druhého rozdělení. (Srovn. Soden, Die Schriften des N. T. I. 436—440).

²⁾ Podle rozdělení ve 40 počínají jednotlivé kapitoly takto: první v Skut. 1, 1; druhá 1, 15; třetí 2, 1; čtvrtá 3, 1; pátá 4, 15; šestá 5, 17; sedmá 6, 1; osmá 6, 8; devátá 8, 1; desátá 8, 9; jedenáctá 8, 20; dvanáctá 8, 26; třináctá 9, 1; čtrnáctá 9, 32; patnáctá 10, 1; šestnáctá 11, 1; sedmáctá 11, 27; osmnáctá 12, 1; devatenáctá 13, 1; dvacátá 13, 13; jednadvacátá 14, 1; dvaadvacátá 14, 8; třiaadvacátá 15, 1; čtyřiaadvacátá 15, 39; pětadvacátá 17, 1; šestadvacátá 17, 16; sedmadvacátá 18, 1; osmadvacátá 19, 1; devěadvacátá 20, 1; třicátá 21, 10; jedenatřicátá 21, 15; dvaatřicátá 21, 26; třiatřicátá 22, 30; čtyřiatřicátá 23, 12; pětatřicátá 24, 1; šestatřicátá 24, 27; sedmatřicátá 25, 13; osmatřicátá 27, 1; devěatřicátá 28, 11; čtyřiatřicátá 28, 17

hého, nejspíše rozdělení ve 40 kapitol z rozdělení ve 36 částí. Kdo byl původcem rozdělení tohoto ve Skutcích a listech apoštolských, nelze říci s jistotou. Přičítalo se a od některých, na př. od Schneedorfra, Conybeara ¹⁾ přičítá se dosud, alespoň při listech katolických a Skutcích apoštolských, Euthaliovi, který je pojal do svého vydání jak listů sv. Pavla, tak do vydání Skutkův apoštolských (ve 40. kap.) a listů katolických. Proto kapitoly ty zovou se mnohdy Euthaliánskými. Avšak s náhledem tím nebylo by lze souhlasiti ani tehdy, kdyby bylo pravda, že Euthalius žil v 5. neb ve 4. st. Neboť on sám dává na jevo, že nebyl původcem řečeného rozdělení, nýbrž že přijal je alespoň co do podstaty již vypracováno od někoho jiného, a to s hledem k listům sv. Pavla zcela zřejmě, když v předmluvě k jich vydání praví, že jim předesílá obsah kapitol zdělaný voľmi pracně od jednoho z nejmoudřejších otcův a milovníků Kristových,²⁾ s hledem ke Skutkům apoštolským a listům katolickým alespoň nepřímou, tím totiž, že ačkoli v předmluvě k jich vydání přičítá si, že opatřil je mimo jiné také v ý č t e m č i z á z n a m e m kapitol udávajícím jich obsahy (*ἐκθεσις τῶν κεφαλαίων*), přece nepraví, že by sám byl původcem rozdělení v kapitoly,³⁾ jakož i tím, že na konci

Podle rozdělení v 36 kapitol počínají se jednotlivé kapitoly takto: první 1, 1; druhá 1, 15; třetí 2, 1; čtvrtá 3, 1; pátá 4, 32; šestá 5, 12; sedmá 6, 1; osmá 8, 1; devátá 9, 1; desátá 9, 31; jedenáctá 9, 43; dvanáctá 11, 19; třináctá 12, 1; čtrnáctá 12, 24; patnáctá 13, 13; šestnáctá 14, 1; sedmnáctá 14, 24; osmnáctá 15, 40; devatenáctá 17, 1; dvacátá 17, 16; jedenadvacátá 18, 1; dvaadvacátá 18, 18; třiadvacátá 19, 1; čtyřadvacátá 20, 2; pětadvacátá 20, 13; šestadvacátá 21, 1; sedmadvacátá 21, 15; osmadvacátá 22, 30; devěadvacátá 23, 11; třicátá 24, 1; jedenatřicátá 24, 10; dvaatřicátá 24, 27; třiatřicátá 25, 13; čtyřiatřicátá 25, 23; pětatřicátá 27, 1; šestatřicátá 28, 11.

¹⁾ Compend. Histor. libr. ss. N. T. ed. 3. p. 68.

²⁾ Euthal. předml. k listům sv. Pavla, c. 2. (Zacagni, Collectanea Monumentorum Veterum ecclesiae graecae et latinae, p. 528): *καθ' ἐκάστην δὲ συντόμως ἐπιστολὴν ἐν τοῖς ἐξῆς προτάξομεν τὴν τῶν κεφαλαίων ἐκθεσιν ἐν τῶν σοφιστάτων τινὶ καὶ φιλοχρίστῳ πατέρων ἡμῶν πεποιτημένην.*

³⁾ Euthal. předml. ke Skutkům apošt. (Zacagni p. 409): *ἐναγχος ἐμοὶ γε τὴν τε τῶν πράξεων βιβλὸν ἅμα καὶ καθολικῶν ἐπιστολῶν ἀναγνώσασθαι τε κατὰ προσορδίαν, καὶ πῶς ἀνακεφαλαιώσασθαι καὶ διελεῖν τούτων ἐκάστης τὸν νοῦν λεπτομερῶς, προσέταξας, ἄδελφε*

záznamu perikop mluví pouze o připojení kapitol ku perikopám¹⁾ a že v tom úvodě, který předesílá řečenému výčtu kapitol při Skutcích apoštolských, který však, zdá se, nepochází od něho, nýbrž přejet jest z některého rukopisu staršího, poukazuje se k „otcům a učitelům našim“ jakožto k těm, od nichž v té příčině přijal z působ i vzor.²⁾

Některé kodexy Skutkův apoštolských a listů katolických jmenují však v nadpise k řečenému výčtu tak zvaných kapitol Euthaliánských Pamfila jakožto jich původce, jiné přičítají je Eusebiovi (příteli) Pamfilovu, na př. kodex Cosleiský (Cod. Cosleianus n. 25. v národní knihovně v Paříži, označený u Sodena *Ατροπ*, u Gregoryho Act 15), ve kterém onen nadpis zní: *ἐκθέσεις κεφαλαίων τῶν πράξεων τοῦ Παμφίλου*, a kodex celého Zákona Nového označený u Gregoryho Act 265, u Sodena δ 203, chovaný v Athenách (*Γεώργιος Χατζιδάκης* 3), ve kterém stojí: *ἐκθέσεις κεφαλαίων τῶν πράξεων τοῦ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου*.

Nadpisy tyto jakož i úvod k onomu výčtu a výčet sám nejsou původu Euthaliova, nýbrž starší, a odjinud přejaty do vydání Euthaliánských, podobně jako i některé jiné části či dodatky přehledové, které se v nich vyskytají.³⁾ Nasvědčuje

Ἐθανάσιε προσφιλέστατε, καὶ τοῦτο ἀόκνως ἐγὼ καὶ προθύμως ποιηζῶς, στοιχηδὸν τε συνθεῖς τούτων τὸ ἕρος κατὰ τὴν ἐμαιοῦ συμμετρίαν πρὸς εὐσημον ἀνάγνωσιν, διεπεμψιάμην ἐν βραχεί τὰ ἕκαστά σοι καὶ καὶ ἀκολουθίαν ἐκθέμενος ὁλιγοστὴν ἀνακεφαλαιώσωιν. — V předml. k listům katol. (Zacagni s. 477): Ἐγὼ δὲ τοι στοιχηδὸν τὰς καθολικὰς καὶ ἑξῆς ἐπιστολὰς ἀναγνώσομαι, τὴν τῶν κεφαλαίων ἐκθέσειν ἕμα καὶ μαρτυριῶν μετρίως ἐνθένδε ποιήμενος.

¹⁾ (Zacagni p. 541): *διεῖλον τὰς ἀναγνώσεις . . . καὶ τὰ κεφάλαια ἐκάστης ἀναγνώσεως παρέθηκα.*

²⁾ (Zacagni s. 428): *ἐκ πατέρων ἡμεῖς καὶ διδασκάλων τὸν τρόπον καὶ τὸν τύπον ὠφελιγμένοι, ἐγχειροῦμεν μετρίως τῆδε τῶν κεφαλαίων ἐκθέσει.*

³⁾ V rukopisech, které obsahují Euthaliovo vydání Skutkův apoštolských a listů katolických, podobně jako i ty, které obsahují jeho vydání listů sv. Pavla, předkládají před textem biblickým mimo předmluvu ještě rozličné přídatky přehledové, z nichž některé jsou od Euthalia, některé přejaty z rukopisů starších. Jest to zejména výčet perikop (s nadpisem *ἀνακεφαλαιώσεως τῶν ἀναγνώσεων καὶ ὧν ἔχουσι κεφαλαίων καὶ θεῶν μαρτυριῶν καὶ ὅσον ἐκάστη τοῦτων σιγῶν τεργάζει* a s udáním

tomu jednak různé místo, které ty části zaujímají v rukopisech, jednak to, že jak Soden na základě přehledových těch dodatků upozorňuje, „těžiště práce Euthaliovy nespočívalo v těchto dodatkách, nýbrž v upravení textu“ k církevnímu předčítání. Jejich neshoda v příčině osob (Pamfila a Eusebia) má příčinu buď v omyle opisovatelů, že by snad některý byl přehlédnutím vynechal jméno *τοῦ Εὐσεβίου*. aneb v tom, že podání o věci té se časem zatemnilo a k jedném opisovatelům dostalo se v tom, k jiným v onom znění.

Je-li však udání oněch nadpisů co do podstaty správné, a tedy buď Eusebius neb Pamfilus původcem rozdělení Skutkův apoštolských v části větší, obyčejně kapitolami Euthalianskými zvané, jest nepochybně Eusebius neb Pamfilus míněn také oním otcem velemoudrým, který dle předmluvy Euthaliovy k listům sv. Pavla s velikou námahou provedl záznam kapitol v těchto listech, a zajisté nejen záznam, nýbrž i rozdělení v kapitoly ty samo, neboť ku pouhému záznamu kapitol již hotových nebylo by třeba bývalo tak veliké námahy.¹⁾ Možno,

počtu kapitol a citátů ze Starého Zákona v perikopách těch snad uvedených a počtu stichů, záznam citátů či svědectví (*μαρτύρια*) uvedených ze Starého zákona v tom kterém spise novozákonním, (s nadpisem *ἀνακεφαλαίωσις θείων μαρτυρίων*), obsah spisu (*ὑπόθεσις*), seznam apoštolův a jahnů, seznam zázraků vyličených ve Skutcích apoštolských, přehled cest sv. Pavla (*ἀποδημίαι Παύλου τοῦ ἀποστόλου*), záznam kapitol s udáním jich obsahu tím způsobem, že nejprve udán jest nadpis (*ἔκθεσις κεφαλαίων . . .*), potom krátký úvod a na to teprve záznam či výčet kapitol a jich pooddělení (*ἐποδιαίρεσις*), letopočet od smrti sv. Pavla (*μαρτύριον Παύλου*). Výčet perikop a záznam citátů pochází od Euthalia samého, možná i záznam zázraků a seznam apoštolů i jahnů. Ostatní části jsou původu staršího, zejména také tak zvané *μαρτύριον Παύλου* či udání doby, která uplynula od smrti sv. Pavla do doby, kdy neznámý opisovatel ono *μαρτύριον* napsal, a poznámka k *μαρτύριον* v některých rukopisech připojená slovy: *ἐσεμειώσαμεν ἀκριβῶς τὸν χρόνον τοῦ μαρτυρίου Παύλου*.

¹⁾ Mill († 1710) a někteří po něm rozuměli velemoudrým oním otcem Theodora Mopsvestenského, — Tregelles však má na základě svrchu uvedeného nadpisu v kodexu Cosleiském Pamfila za původce rozdělení v kapitoly jak při Skutcích apoštolských, tak při listech katolických a Pavlových. tvrdě, že Euthalius je od něho opsal. (Introduction to the textual criticism of the N. T. London, 1856, s. 27). Také Soden to připouští, jenže vedle Pamfila myslí také na Eusebia (Soden, die Schriften des N. T. I.

že patří jeden z nich také k oněm otcům a učitelům, k nimž jak svrchu řečeno, poukazuje se v úvodu k záznamu či výčtu kapitol jakožto k těm, od nichž autor úvodu toho vzal si

456, 671). Gregory ovšem míní, že závěrek ten nelze činiti s jistotou z onoho nadpisu, neboť jest prý možno mysliti, že nadpis onen (*Ἐκθεσις κεραιῶν τῶν προέξων τοῦ Παμφίλου*) má příčinu svou v nesprávném pojmání poznámky, kterou Euthalius přičinil na konci svého vydání Skutkův apoštolských a listů katolických, tvrdě, že exemplář svůj srovnal s přesnými exemplary z knihovny Eusebia (přítele) Pamfilova (*ἀντεβλήθη δὲ τῶν προέξων καὶ καθολικῶν ἐπιστολῶν τὸ βιβλίον πρὸς τὰ ἀκριβῆ, ἀντίγραφα εἶς ἐν Καισαρείᾳ βιβλιοθήκης Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου*. — Zacagni, *Collectanea* p. 513), z poznámky té však že neplyne nutně, že by Pamphilus byl autorem onoho rozdělení v kapitoly. Ale ač připouštíme, že takový omyl mohl se státi, nemyslíme přece, že by se byl stal skutečně; neboť mimo záznamy kapitol vyskytají se, jak řečeno, ve vydáních textu Euthalianského před textem biblickým ještě jiné vložky přehledové, které mají rovněž své nadpisy, i bylo by tedy nevysvětlitelné, proč z oné poznámky, učiněné až na konci textu listů katolických jakožto podpis k celému vydání (i Skutkův apošt. i listův katol.) bylo pouze slovo *Παμφίλου*, a ne též předchozí jméno *τοῦ Εὐσεβίου* připojeno jako jméno autorovo a to jen u nadpisu ke kapitolám Skutkův apoštolských, a ne též k nadpisům ostatních vložek orientačních, ba ani k nadpisu ke kapitolám listů katolických. Ostatně poznámka ta pochází stěží od Euthalia, jako lze souditi jednak z toho, že vyskytá se sice ve dvou kodexích Euthalianských z 10. a ve dvou z 11. st., ale schází v jiných kodexích Euthalianských neméně dobrých, a že podobná poznámka vyskytá se již v kod. 11. ze 6. stol., tedy již před Euthaliem (ač-li právě jest svrchu řečené vyznání, svědčící o tom, že Euth. žil až v 7. stol.). Viz Soden l. c. 681—682. — Albert Ehrhard ve svém článku „Der Codex H ad epistulas Pauli und Euthalios diaconos“, uveřejněném v *Centralblatt für Bibliothekswesen* roč. 8. v Lipsku 1891, s. 385—411, popíráje také, že by vůbec byl nějaký Euthalios učinil něco v příčině rozdělení textu, tvrdí, že práci, která se jemu přičítá, vykonal ke konci 4. st. Evagrius Pontský (345—399). Dobschütz však v článku „Beitrag zur Euthaliustrage“ v témž časopise *Centralbl. für Bibliotheksw.* roč. 10. str. 49—70 hájí proti němu Euthalia, ale připouští, že Evagrius nějaký dílo Euthaliovo poněkud přepracoval, náhled to, který by se zamlouval, kdyby bylo pravda, že Euthalius žil skutečně ve 4. a ne až v 7. stol. Taktéž Conybeare hájí Euthalia, jak již svrchu řečeno. V knihovně edžmiacinské chová se totiž rukopis, psaný před r. 981, kdy byly učiněny v něm opravy, který mimo jiné obsahuje též kroniku od Adama do r. 685 po Kr., kdy byla ukončena. V rukopise tom jest zaznamenáno, že v 3. roce panování císaře Arkadia a Honoria Euthalius Alex. zdělal předmluvu a kapitoly i pooddělení a svědectví (udání doby od smrti Pavlovy) a stichy k apoštolu (listům sv. Pavla) a ke Skutkům apošt. a k listům katolickým. Touž poznámku má též Štěpán

způsob a vzor ke svému rozdělení. V případě tom byl by Pamfilus neb Eusebius rozdělil Skutky apoštolské v kapitoly (větší) a opatřil je nadpisy (tituly) udávajícími krátce obsah jejich, a podle vzoru toho byl by někdo jiný, snad Evagrius pooddělil kapitoly ty v části menší (*ὑποδιαρρέσεις*). Jestli však Pamfilus neb Eusebius sám byl původcem nejen rozdělení Skutkův apoštolských v řečené kapitoly, nýbrž i pooddělení jich v části menší a záznamu kapitol a úvodu k němu, jest ovšem ony otce a učitele hledati mezi spisovateli stašími, snad v Origenovi neb spíše Ammoniovi, a vzor, jehož od nich použil, vztahovati ke kapitolám evangelním, tak že by byl Ammonius neb někdo jiný rozdělil evangelia v tituly či kapitoly větší s nadpisy, a podle toho vzoru Pamfilus neb Eusebius provedl rozdělení ve Skutcích apoštolských a hledíc k tomu, co bylo svrchu řečeno, i v listech apoštolských.

η) Byla však provedena a do některých v rukopisů přijata ještě jiná rozdělení, jež co do velikosti a tedy i co do počtu kapitol od sebe se rozcházejí a zvláště v rukopisech latinských velikou rozmanitost jeví. Ano kodex Vatikánský má při listech sv. Pavla rozdělení dvoje, jedno starší, která čítá v listě k Řím. kapitol 21, v 1. Korint. kapitol 21, v 2. Kor. 11, Galat. 5, Žid. 11, Efes. 6, Filip. 4, Kolos. 6, 1. The

---

Asolik ve své kronice, sahající až do r. 1004, s hledem k těmto zprávám přisuzoval Conybeare (v *Journal philology*, 1895, sv. 23, čís. 46) řečenou práci redakční Euthaliovi Alex. a tvrdil, že ji vykonal r. 396. Poněvadž však armenský kněz Matouš, žák Jana Orotnece, ve svém komentáři ke Skutkům apoštolským, chovaném v mechtaritské knihovně ve Vídni (kod. 34), který byl sepsal r. 1411, tvrdí zcela určitě, že předmluvu i ke Skutkům apoštolským i k listům Pavlovým napsal Euthalius alexandrijský, a to (předmluvu k listům Pavlovým s opisem jeho listů) pro patriarchu Alexandra, kterého jmenuje otcem velectěným, a (předmluvu ke Skutkům apošt. s vydáním Skutků těch i listů katol.) pro Athanasia, mnicha thebského, kterého nazývá „bratrem Athanasiem“, kloní se nyní (v *Zeitschrift für die neutest. Wissenschaft*, roč. V. (1904) s. 47—52) k tomu, že již mezi r. 323—326 Euthalius práci řečenou vykonal. Aby pak vyložil zmínku, která v Euthaliově předmluvě k listům Pavlovým činí se o Eusebiovi dovolávajíc se ho, myslí, že Euthalius po r. 323, kdy Eusebius své vydání (se svými kapitolami a kánony) ukončil, přišel do Caesarey a tam do díla Eusebiova nahlédl a ho použil. Kolik pravdy na tom, nyní ještě těžko říci, zvláště hledíme-li k tomu, že svědek, který podání to zaznamenal, kněz Matouš, jest mladý, a neznámo, z jakých pramenů svou zprávu čerpal. Avšak i jeho výklad uznává jakousi prioritu Eusebiovu.

4. 2.Thess. 4, avšak pokládajíc všechny listy Pavlovy za jeden celek, nečísluje kapitol v každém listě o sobě, nýbrž ve všech listech v postupu nepřetržitěm, druhé mladší, které čísluje kapitoly v každém listě o sobě, dávajíc listu k Řím. kapitol 8, 1. Kor. 11, 2. Kor. 8, Galat. 4, Efes. 3, Filip. 2, Kolos. 3, 1. Thess. 2, 2 Thess. 2; kolik jich čítal v listě k Židům, není známo, poněvadž část jeho od kap. 9, 14., jakož i listy pastoraální (k Timotheovi a Titovi) a list k Filemonovi nezachovaly se v kodexu Vatikánském.

Apokalypsi rozdělil ke konci 5. stol. ve svém komentáři k ní Ondřej, arcibiskup v Caesarei Kappadocké, ve 24 části větší, jež nazval řečí (*λόγους*) a 72 (3×24) části menší, jež pojmenoval kapitoly (*κεφάλαια*). Učinil tak s hledem ke 24 starcům, které sv. Jan spatřil ve svém vidění kolem trůnu Božího (Apok. 4, 4), a s hledem ke třem částem ústavním, z nichž dle mínění jeho sestává přirozenost lidská, totiž k tělu, duši (*ψυχή*) a duchu (*πνεῦμα*).¹⁾

1) Rozdělení textu v kapitoly nynější stalo se počátkem 13. st. Do nedávna přičítalo se Hugovi a S. Caro, a to na základě tvrzení, jež o té věci učinil pařížský professor Gilbert Genebrard (1579) slovy: Hugo Cardinalis s. Sabinae, antea Barchinonensis monachus, scripsit in universam scripturam commentaria juxta quadruplicem sensum, utens numerali citatione et enumeratione capitum, quam nunc habemus. Primus ex ordine praedicatorum ad cardinalatum assumptus, primus in capitula libros sacros distinxit.²⁾

Nyní však čím dále s větší určitostí vychází ze starších svědectví³⁾ na jevo, že nikoliv kardinál Hugo, nýbrž Štěpán

¹⁾ Ondřej sám tak vykládá v předmluvě ke svému komentaru (Migne, Patrol. gr. CVI. s. 220 b), pravě: *(ἡμεῖς) διελόντες τὴν παροῦσαν πραγματείαν εἰς λόγους καὶ καὶ οὗτ' κεφάλαια, διὰ τὴν τριμερῆ τῶν καὶ (προεσβιτέρων) ἐπόστασιν, σώματος καὶ ψυχῆς καὶ πνεύματος.*

²⁾ Genebrard, Chronographiae libri IV., Colon. 1581, kn. 4, s. 972.

³⁾ Mikol. Trivet († 1328) ve svých *Annales sex regum Angliae* (vyd. Ant. Hall, Oxford 1719, s. 182) praví o Langtonovi: *Hic super totam Bibliam postillas fecit et eam per capitula, quibus nunc utuntur moderni, distinxit.* Mimo to byl shledán v Paříži v knihovně národní v latinském rukopise č. 14117, pocházejícím nejspíše z polovice 13. stol., seznam kapitol s nadpisem: „Capitula Canthuar. archiepiscopi super bibliotec.“ A jeden rukopis z počátku 15. století, chovaný v Oxfordě (Bodl. 487), má na listě 110. poznámku: „1228. Magister stephanus de langueton archiepiscopus cantuari-“

Langton, kterýž jako kardinál a arcibiskup Canteburský r. 1228 zemřel, provedl je ještě jako professor university pařížské as r. 1204. neb 1205. ve své postille ke knihám Starého i Nového Zákona. Hugo však přejal je do své konkordance slovní, kterou spracoval kolem r. 1240. neb 1243., ale rozdělil ještě každou kapitolu na 7 stejných částí menších, jež označil písmeny A B C D E F G, jakož sdělují Jak. Quétif a Jak. Échard (Script. ord. Praed. Paris 1719)

Po té vnikalo s některými změnami ¹⁾ čím dále tím více do rukopisů jak latinských, tak i několika řeckých, dostalo se i do vydání tiskových, až zatlačivši znenáhla rozdělení stará, vešlo v užívání všeobecné.

Hugovo pooddělení každé kapitoly v 7 částí menších udrželo se však jen do 16. st.; pouze v římském missálu a breviři užívá se ho dosud.

V moderní verše rozdělil kapitoly v 16. st. Robert Stephanus, (R. Estienne = Étienne, vyslov oboje étien), který přičinil je po prvé r. 1551 na okrajích stran vedle textu ve svém řecko-latinském vydání Nového Zákona ²⁾ v Genevě, r. 1552 ve překladě francouzském Nového Zákona a r. 1555 ve vydání latinského překladu (Vulgaty) Starého i Nového Zákona. Od něho přejal je (vedle různých překladů do řečí moderních, ital. 1555?, holand. r. 1556., angl. r. 1557.) s některými odchylkami Beza, od Bezy pak vydavatelé jiní, zejména též Elzevirové s několika odchylkami novými (r. 1624, 1633), a v té úpravě, do které je uvedli Beza a Elzevirové, t. j.

ensis obit qui biblia apud parisium quotavit.“ Podobně svědčí rukopis jiný, chovaný v městské knihovně Lyonské pod č. 340 (Srov. Otto Schmid, Über verschiedene Eintheilungen der hl. Schrift, insbesondere über die Capitel-Eintheilung Stephan Langtons im 13. Jahrh. Graz. 1892, s. 56—106; Gregory, Textkritik, II. s. 880—883; E. Mangelot, „Chapitres de la Bible“ ve Vigouroux-ově Dictionnaire de la Bible II. s. 559—560. Soden, die Schriften des N. T. I., 476—85.)

¹⁾ Poněvadž někteří nepřijali rozdělení Langtonova zcela beze změny, trvalo to dosti dlouho, než nastala jednota úplná. Liší se pak v Novém Zákoně rozdělení nynější v 7 knihách od Langtonova původního, jak zaznamenáno jest v řečeném rukopise pařížském č. 14117, a to v Mark. Luk., Jan., II. Kor., Gal., Jud., Skut. apošt., které podle původního rozdělení Langtonova měly kapitol v Mark. 15, Luk. 23, v Jan. 20, II. Kor. 12, Gal. 5, Jud. 2, Skutk. ap. 27.

²⁾ Nikoli již ve vydání Vulgaty r. 1548, jak zhusta se myslí, neboť toho roku nevydal textu žádného, ani řeckého ani latinského.

as se 72 odchylkami od rozdělení Stephanova, dostávalo se rozdělení ve verše ve známost čím dál širší, až vešlo v užívání všeobecné, leč že některá vydání řecká (Mill) a některé překlady (Vulgata Klementská) učinily na několika místech zase nové odchylky.¹⁾ V době nejnovější zavedli Westcott a Hort (počínajíc vydáním druhým) a Nestle do svých vydání N. Z. verše Stephanovy beze změny.²⁾

Poněvadž však rozdělení v moderní kapitoly a verše bylo provedeno na mnohých místech nevhodně, tak že nezřídka připadlo dvěma i třem kapitolám, co logicky patří k sobě, rozdělují někteří vydavatelé doby nejnovější text biblický v odstavce (sectiones) větší neb menší dle obsahu jeho, ale poněvadž rozdělení v kapitoly a verše vžilo se již tak, že nelze pominouti je úplně s hledem k tolika spisům, ve kterých se místa biblická uvádějí dle něho, znamenají zároveň čísla kapitol a veršů vedle textu na okrajích stran.

c) Rozdělení v perikopy k účelům bohoslužebným. Jako židé, tak i první křesťané čítali při službách Božích části z knih Mojžišských a prorockých, když pak dostali knihy apoštolské, čítali i z nich.³⁾ Kterak počínali si při tom, známo není; to však bez obavy, že chybíme, lze zajisté tvrditi, že s počátku nebylo v té příčině žádného předpisu, ale čítali

) Odchylky ty záležejí velikou většinou v tom, že některá slova počítají jedni ku předchozímu, druzí k následujícímu verši, na př. slova *ἀρχὴ ἀδίνων ταῦτα* z evang. Mark. kap. 13. čítá R. Stephanns, Beza ve vyd. 1557, Tregelles, Westcott-Hort k 8. verši, Beza pak ve vyd. 1565, Elzevirové, Tischendorf a mnozí jiní k 9. verši. Někdy však spojují někteří dva verše Stephanovy v jeden, neb naopak, jeden Stephanův rozdělují ve dva, čímž ovšem mění se číslování všech ostatních veršů té které kapitoly; tak na př. Skut. ap. 19, 4. 5. dle Stephana jest 19, 4. ve vyd. Bezových z r. 1567, 1580, 1590, a proto i další verše Stephanovy v té kapitole, t. v. 6.—40. jsou v řečených vydáních Bezových verši 5.—39. Naopak Polyglotta Antverpská (1571), Bengel, Tregelles, Scrivener, Westcott-Hort (vydání I.) a jiní rozdělují Stephanův verš 40. kapitoly 19. ve Skut. ap. ve dva, 40. a 41., počínajíce v. 41. slovy *καὶ ταῦτα εἰπὼν* . . . (Viz Gregory, Textkritik, II. 886—895).

²⁾ Rozdělení Langtonových kapitol ve verše as dvakrát neb třikrát veliké, jako jsou naše, učinil již Santes Pagnini a přičinil k latinskému překladu celé bible, vytisknuté r. 1523 v Lyoně. Rozdělení to však se neujalo.

³⁾ Justin, Apol. I., 67: „V neděli stává se schůzka všech lidí buď města buď vesnice obývajících na jedno místo, a paměti apoštolů (evangelia) neb písma prorocká se čtou, dokaváde lze jest.“

po každé tolik, kolik představený (biskup) uznal za dobré, a to z knihy, kterou byl on určil s hledem k okolnostem časovým a místním.¹⁾ Jakmile však v jedné knize čísti počali, pokračovali v ní posloupností nepřetržitou, počínajíce v příštím shromáždění tam, kde byli skončili předešle; jenom pro hlavní svátky, zdá se, vybrali záhy perikopy zvláštní přiměřené povaze těch kterých svátků. Později učinili v té příčině změnu potud, pokud sice zůstali při posloupnosti nepřetržité v dnech mimosvátečních,²⁾ avšak stanovili, aby v určité doby církevního roku byly čítány vždy jen určité části³⁾ či perikopy (na př. od velikonoce do svátků svatodušních perikopy z evang. Janova), a k tomu konci po příkladě starozákonních parašót a haftarót, ve které byly ke čtení bohoslužebnému rozděleny knihy Mojžíšské a prorocké, rozdělili jak evangelia tak ostatní knihy novozákonní v jistý počet oddílů, jež nazývali perikopy (*περιχοπαί, τμήματα* úsečky) neb čtení (*ἀναγνώσματα, ἀναγνώσεις, lectiones*).

Kdy a kde se to stalo po prvé, či popudem a od koho, není známo. To jen jest jisto, že Euthalius přičinil k vydání Skutkův a listův apoštolských rozdělení těchto knih na 57 čtení (*ἀναγνώσεις*), maje při tom nepochybně zření ke 52 neb 53 dnům nedělním a 4 hlavním svátkům (vánočním neb zjevení Páně, velikonočním, nanebevstoupení Páně a svatodušním), a že podobné rozdělení bylo tehdy již v evangeliích. Avšak Euthalius, který sám zmiňuje se o tomto rozdělení,⁴⁾ nepraví,

¹⁾ Tertull. Apol. 39: „Scházíme se ku připomínání sobě písem božských, jestliže přítomných časů jakost nutí o něčem buď napřed napomenouti, neb něčeho porozvážiti.“

²⁾ Jest zachován zlomek evangeliáře svátečního č. 1043, který obsahuje Mar. 6, 28. 29. a Luk. 2, 1—8 a pochází ze 4. neb 5. stol. (Gregory, Textkritik, I. 461.)

³⁾ S. Aug. praef. in I. ep. Joan.: „Meminit sanctitas vestra, evangelium secundum Joannem ex ordine lectionum nos solere tractare sed quia nunc interposita est solemnitas sanctorum dierum, quibus certas ex evangelio lectiones oportet recitari, quae ita annuae sunt, ut aliter esse non possint, ordo iste paululum intermissus est.“

⁴⁾ Euthal. Předmluva k listům Pavlovým k. 2. *προάξομεν . . . καὶ τὴν τῶν ἀναγνώσεων ἀκριβεστάτην τομήν.* — V seznamu čtení či perikop stojí ke konci: *Λεῖλλον τὰς ἀναγνώσεις . . . καὶ τα κεφάλαια ἐκάστης ἀναγνώσεως προέθιγα.*

že by sám byl jeho původcem, a jest jisto, že již ve 4. st. měli v Antiochii a v Africe¹⁾ jakýsi určitý pořádek evangelních perikop; i jest proto pravděpodobno, že Euthalius nebyl sám původcem řečeného rozdělení v 57 čtení, nýbrž že našel je jak při evangeliích tak při Skutcích apoštolských již hotové v některých rukopisech starších, avšak přijav je do svého vydání Skutkův a listův apoštolských poznamenal církevní perikopy nejen v textě označením jich počátku a konce, nýbrž i před textem podáním jich seznamu dílem před Skutky apoštolskými (16 perikop), dílem před listy katolickými (10 perikop), a to z listu Jakubova 2, z 1. Petr. 2., z 2. Petr. 1, z 1. Jan. 2, z 2. Jan. 1, z 3. Jan. 1, z Jud. 1), dílem před listy Pavlovými (31 perikop, a to z listu k Řím. 5, z 1. Kor. 5, 2. Kor. 4, Gal. 2, Efes. 2, Filip. 2, Kolos. 2, 1. Thes. 1, 2. Thes. 1, z 1. Tim. 1, z 2. Tim. 1, Tit. 1, Filem. 1, Žid. 3).²⁾ Od 5., ne-li již ke konci 4 st. přestávali na západě, od 7. st. i na východě, čísti při službách Božích celé knihy v posloupnosti nepřetržité, a vybírali z nich pro jednotlivé dny jak nedělní tak sváteční právě ty části či perikopy, které s hledem k době roční neb ku povaze svátku pokládali pro ně za nejvhodnější. Perikopy ty vypisovali do zvláštních knih pořádkem, ve kterém je čítali v roce církevním, knihy ty pak nazývali *ἐκλογαδια* — lectiones — lectionaria t. j. čítanky, a dle toho, zda obsahovaly výňatky z evangelií neb ze Skutkův a listův apoštolských, jmenovali je buď *εὐαγγέλιον* (evangelium) neb apoštol, praxapoštol, v západních krajinách též *εὐαγγελιστῆς*,³⁾ evangelistář (evangelarium, evangelista-

¹⁾ Viz s. 196 poznámku 2. a 3.

²⁾ Hledíc tedy také k tomu, co bylo řečeno dříve, záležela práce Euthaliova v tom, že obstaral vydání listů Pavlových a Skutkův apošt. i listův katolických tak, aby se z nich mohlo snadno předčítati při službách Božích, a to (předpokládajíc, že žil až v 7. stol.) tak, že označil přízvuky, psal stichometricky, ale ne po jednom stichu na řádek, nýbrž i po dvou a třech, ale jednotlivé stichy oddělil od sebe body, na okrajích pak označil počátek i konec každé perikopy, jakož i její kapitoly a počet stichů a knihy starozákonní, z nichž snad některý výrok byl v perikopě uveden. Vydání to pak opatřil nejen úvodem, nýbrž i různými dodatky přehledovými, z nichž některé sestavil sám, jiné přejal z rukopisů starších. Žil-li v 5. neb 4. st., psal bez přízvukův a každý stichus na zvláštní linii.

³⁾ Slova evangelistář (*εὐαγγελιστῆς*) užívá se též v některých tištěných čítánkách řeckých (nikoli v kodexích) o záznamech církevních perikop.

rium) neb epištolář, praxs apoštolář (epistolarium, praxapostolarium), někdy i čítánka (lectionarium) po výtce. Obsahovaly-li perikopy i z evangelíí i ze Skutkův a listův apoštolských, (což bylo zřídka), sluly apoštoloevangelium, ἀποστολο-εὐαγγέλιον.

Aby však perikopy tyto mohly naléztí se snadno také v kodexích obsahujících celé knihy Nového Zákona, byly nejen v textě kodexů takových označovány jich počátky a konce zkratkami α neb αϞ neb $\begin{smallmatrix} \chi \\ \alpha\phi \end{smallmatrix}$ (t. j. ἀρχή = počátek) a τ neb τέ neb $\begin{smallmatrix} \tau \acute{\epsilon} \\ \lambda \end{smallmatrix}$ (t. j. τέλος = konec), nýbrž i na počátku neb na konci kodexů těch přičiňovány záznamy (comites) všech perikop jak nedělních tak svátečních (každých zvlášť), ve kterých se uváděla počáteční a závěreční slova jejich, jakož i kniha a kapitoly (Ammonioeusebiánské), kde ta která perikopa se vyskytala, a den, ve který se při službách božích předčítala. Záznamy perikop nedělních nazvány jsou synaksaria (συναξαρία), záznamy perikop svátečních ménologia (μηνολόγια), někdy též synaksaria.

δ) Nadpisy, podpisy, poznámky na straně a v textě.

α) Jednotlivé knihy novozákonní jsou jak v rukopisech, tak v tiskových vydáních opatřeny nadpisy, které výjmcou Skutky apoštolské, v jichž nadpise jmenuje se autor jen velmi zřídka, udávají buď jméno autorovo, neb jméno prvních čtenářů, neb jméno i autorovo i těch, pro něž ta která kniha byla sepsána. Nadpisy tyto nepocházejí od autorů samých, jakož patrnó i z jejich povahy ¹⁾ a rozmanitosti i z toho, že byly by bývaly zbytečny při těch listech apoštolských, do nichž autor sám vložil věnování; ²⁾ nicméně jsou prastaré: pocházejí, ne-li z konce prvního, jistě z první třetiny století druhého, neboť za časů sv. Irenea jeví se již býti obecně známými.

Kdo byl jich původcem, není známo; nepochybně ti, kdo činili první sbírky knih apoštolských. Nadpis „evangelium“

¹⁾ Na př. Ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους πρώτη. Nadpisu takového nebyl by zajisté učinil autor sám, neboť když tento list psal, nevěděl ještě, že bude psátí později list druhý.

²⁾ V listech sv. Pavla, vyjma list k Židům, a listy sv. Petra, v jichž textě autor sám udal i jméno své i zřejmě označil ty, pro něž ten který list psal.

však přičítá sv. Chrysostom sv. Matouši samému.¹⁾ Je-li udání to správné, jest na snadě, proč také ostatní evangelia byla tak pojmenována. Také jméno *πράξεις* — Skutky (t. apoštol-ské) — dal dle sv. Chrysostoma spisu svému autor jeho, sv. Lukáš sám.

V dobách nejstarších byly nadpisy krátké, (*εὐαγγέλιον*) *κατὰ Ματθαῖον, πράξεις, πρὸς Ῥωμαίους*; později však rozšiřovaly se víc a více různými přívlastky a přídatky, na př. *τὸ κατὰ Ματθαῖον ἅγιον εὐαγγέλιον, τὸ εὐαγγέλιον Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ Ματθαῖον. Πράξεις τῶν ἀποστόλων, πράξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων, Ἀουκᾶ εὐαγγελιστοῦ πράξεις ἀποστόλων. Πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολή, πρὸς Ῥωμαίους Παύλου ἐπιστολή, Παύλου ἀποστόλου ἐπιστολή, πρὸς Ῥωμαίους, τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Παύλου ἐπιστολή πρὸς Ῥωμαίους, τῶν ἁγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων Παύλου ἐπιστολή πρὸς Ῥωμαίους* a jiné.

β) Titul (nadpis) knih byl v mnohých rukopisech připojován také na konci každé knihy jakožto podpis, nepochybně proto, aby zachovala se známost autora a prvních čtenářů jejích i tehdy, kdyby snad počátek její a tedy i nadpis se ztratil, neb se setřel, což bylo snadno možné zvláště v té době, kdy rukopisy měly ještě formu závitků. Podpisy tyto, původně jednoduché jako nadpisy, byly později, od 5. st., rozšiřovány připojováním různých, ne vždy správných údajů v příčině času, místa a j., tak že potom nejen jmenovaly autora a první čtenáře knihy, nýbrž udávaly též kdy, kde a v jaké řeči byla sepsána, mnohdy i kolik stichů má, a kdo i pro koho učinil tento opis a j., na př. v evangelním kodexu č. 126. má evangelium sv. Matouše podpis tento: Sepsáno jest svaté evangelium podle Matouše osm roků po nanebevstoupení Krista. Boha našeho; vydáno bylo do Jerusaléma řečí hebrejskou. Některé kodexy pak připojují ještě slova: přeloženo pak jest od Jana. Některé podpisy byly přijaty též do některých vydání tiskových. Nyní však vynechávají se.

γ) V rukopisech mladších přičiňovali různé poznámky také na straně a na hořejším i dolním kraji, a to čím dále četnější. Nejprve, as v 5. st., udávali tam pouze nadpisy

¹⁾ Homil. I. in Math. praef. *διὰ τοῦτο εὐαγγέλιον τῆρ ἱστορίαν ἐξάλλεισεν.*

odstavců a čísla kapitol (Ammonioeusebiánských), počátky a konce církevních perikop zkratkami svrchu řečenými ($\alpha, \alpha\theta, \chi$ — $\tau, \tau\acute{\epsilon}$ ^{λ} $\tau\acute{\epsilon}$), někdy i příslušné přídatky a záměny, které bylo učiniti na počátku perikop (na př. přidána slova: „za onoho času“, neb položeno jméno Ježíš místo náměstky); později však přičiňovali též vysvětlivky některých slov i věcí (glossy a scholia), ba i souvislé výklady celých statí. Výklady takové vetkávaly někdy do textu, označující při tom text biblický zkratkou $\kappa\epsilon\iota\mu$ (= $\kappa\epsilon\iota\mu\epsilon\nu\nu$) a výklad zkratkou $\acute{\epsilon}\rho\mu$ (= $\acute{\epsilon}\rho\mu\eta\rho\epsilon\iota\alpha$), aneb píšíce slova textu inkoustem červeným a výklad inkoustem černým.

Ukazují tedy dějiny vnější formy textu novozákonního s dostatek, že ani jediná kniha Nového Zákona nezachovala se nám v té formě vnější, ve které vyšla z rukou svého autora. Avšak jak také patrno z toho, co bylo řečeno, změny, které text novozákonní ve své vnější formě utrpěl, nedotýkají se nijak jeho jakosti a smyslu, nýbrž přispívají k snazšímu přehlednutí a pochopení jeho.

II. O zachovaných rukopisech, překladech, citátech a tiskových vydáních textu novozákonního a vzájemném jich poměru k sobě.

§ 30.

1. O zachovaných rukopisech textu Nového Zákona.

1. Řeckých rukopisů novozákonního textu zachovalo se množství veliké. S rukopisy církevními či perikopními, jichž jest známo 1218, zná se jich nyní již 3557,¹⁾ nehledíc ani

¹⁾ Dle Nestle (Einführ. in d. gr. N. T., Göttingen 1899 s. 38) bylo sice již do r. 1899 zaznamenáno 3829 rukopisů, od té doby pak zaznamenán značný počet kodexů nově objevených, a to dílem od Gregory-ho (Textkritik, Leipzig 1900, I. B.), dílem od Sodena (die Schriften des N. T. Berlin 1902), který uvádí 465 rukopisů neperikopních, jež za pomoci různých spolupracovníků byly objeveny a prohlédnuty nově, zejména v zemích při moři Egejském ležících, a dosud ani od Gregory-ho do seznamu novozákonních rukopisů nepojaty; dle toho byl by tedy počet rukopisů nyní známých již na půl pátá tisíce. Avšak třeba povážiti, a) že v počtu od Nestla uvedeném (kterýž jsem také přijal do spisu „Pravost, neporušenost ... knih novozákonních“ 1902) počítány jsou některé kodexy dva-

k některým rukopisům ze st. 17. a 18., zejména ne k těm z nich, jichž předlohy se zachovaly, a není pochybnosti, že jich mnoho ještě jest po různu ukryto, a i z nich časem mnohé budou objeveny.

Mezi rukopisy těmi jest 246 majuskulů,¹⁾ z nichž 103

kráté, třikráté i čtyřikráté, podle toho, zda obsahují mimo evangelia také Skutky apoštolské a listy katolické (Skut. kat.), neb i listy sv. Pavla (P.) po případě ne evangelia, ale Skut. kat., P. a Apokalypsi (Ap), aneb všecky knihy novozákonní i s Apokalypsi; b) že obsaženy jsou v něm také ty rukopisy, které v tu dobu, kdy byly pojaty od kritiků do seznamu, byly sice známy, nyní však jsou již zničeny neb neznámé; c) že některá čísla v seznamu tom jsou prázdna, neoznačující kodexu žádného, poněvadž byla nedopatřením pomínuta. Seznam novozákonních rukopisů vede se totiž již od doby Wettsteinovy († 1754) stálým připojováním rukopisů nově objevených a ponecháváním v něm těch, které byly do něho jednou pojaty, byť od té doby byly při požáru neb jinak zanikly aneb se staly neznámé; při tom pak rozdělovaly se kodexy na čtyři třídy (a) kodexy evangelní, b) kodexy obsahující Skut. apošt. a listy katol., c) kod. obsahující listy sv. Pavla a d) kodexy obsahující Apokalypsi a každá počítala se pro sebe, takže takový kodex byl počítán vícekráté, který chová v sobě více než jednu třídu rukopisů; ano některá čísla nebyla přehlédnutím vůbec obsazena a přece v seznamu tak vedena, jakoby některý kodex označovala. Čítá-li se tedy každý kodex jen jednou a pomínou-li se kodexy zaniklé, neznámé a čísla prázdná, zmenší se číslo od Nestla uvedené značně.

Gregory (Textkritik, I. B) vyčítá sice také všecky kodexy, ať jsou ještě zachovány aneb již zkázu vzaly, a jmenuje zvláště nejen majuskuly a každou ze svrchu řečených čtyř tříd. nýbrž i evangelistáře a epistoláře, které dříve byly řaděny ke kodexům evangelním neb ke kodexům Skut. a listův apoštolských, a tak zaznamenává s kodexy nově objevenými na 4124 rukopisy, avšak při těch kterých přičiňuje poznámku, že již zanikly neb neznámé se staly, aneb že to které číslo prázdné jest, v celkovém přehledě pak (Textkritik, II. B. 846) čítá každý kodex pouze jednou (byť obsahoval všecky řečené třídy rukopisů) a pomíjíje všecky kodexy již zaniklé, neznámé neb omylem čítané, udává počet všech do té doby známých rukopisů novozákonních na 3092.

So den (l. c.) uvádí již i v seznamu každý rukopis pouze jednou a vynechává v něm nejen všecky rukopisy nyní již zaniklé, neznámé a čísla prázdná, nýbrž i perikopní, jichž jest 1218 známo, a tak, ačkoli jmenuje 467 rukopisů nově objevených, jichž Gregory ještě nemá, uvádí přece a počítá celkem jen 2339 rukopisů; s perikopními tedy jest jich 3557. (Gregory v Textkritik I. B. s. 387—478 jmenuje sice 1407 rukopisů perikopních [1100 evangelistářův a 307 epistolářův], z těch však odpadá 189 [42 evangel. a 147 epistol.] z příčin svrchu řečených.)

¹⁾ Nestle (l. c. s. 33) udává sice (r. 1899) počet majuskulů pouze na 127, míní však pouze kodexy neperikopní tehdy známé, neboť, jak ře-

jsou perikopní. Psány jsou velikou většinou na pergameně; na papíru jest jich as 600, na papyrusu pouze 11.¹⁾ Všecky mají podobu knih, jsou kodexy.

2. Co se týká stáří,²⁾ nejstarší majuskuly známé pocházejí ze 4. st. (kodex Vatikánský, Sinajský a šest jiných obsahujících pouze nepatrné zlomky, totiž kod. T^s, T^t, T^u, T^c paul, Evl (evangelistář) č. 1043 a T^x, (kterýž však Soden klade až do 3 st.), nejmladší z 10 st. (evangelní kod. S datovaný z r. 949. a jiný z r. 995, kterýž však Gregory řadí mezi evangelistáře pod č. 155), aneb správněji, hledíc totiž k řečeným majuskulům perikopním, z 15. neb 16. st. (evangelistář. č. 367.)

Nejstarší minuskul datovaný pochází z r. 835. (kod. evangelní č. 461), nejmladší z r. 1798.³⁾ (kod. Apokal. č. 168. na Athosu). Z prvních tří století není dosud znám žádný, leč svrchu vzpomenutý T^x, neboť rukopisy z doby té, pokud snad nejsou ještě někde v úkrytu, zanikly všecky dílem upotřebením, dílem při pronásledování křesťanů, zvláště za Diokletiana, kterýž kázal knihy Písma sv. spáliti.

čeno, kodexy perikopní řadily se podle zavedeného pravidla všecky k minuskulům, byť byly psány písmem majuskulním.

¹⁾ Jsou to rukopisy T^s ze stol. 4. (obsahující zlomky z Mat. kap. 1.), T^t ze 4. stol. (obsahující několik veršů z Mat. 18.), T^u ze 4. stol. (Mat. 15, 29—38), T^x ze 4., ne-li z 3. stol. (obsah. Jan. 1, 23—31. 33—41; 20, 11—17. 19—25.), Q z 5. stol. (5 zlomků z 1. Kor. kap. 1. 6. 7.), Ψ z 5. stol. (1. Kor. 1, 25—27; 2, 6—8; 3, 8—10. 20.), T^g z 5. neb 6. stol. (Mark. 10, 50—51; 11, 11—12), a jiný od Sodena značkou ϵ 13 označený rukopis ze 6. stol. (obsah. Jan. 14, 14—16); tři evangelistáře ze 6. stol., a to č. 348 (psaný písmem kursivním a obsahující Luk. 7, 36—44; 10, 38—42), č. 349 (obsah. Mat. 15, 12—16) a č. 943 (obsah. 1, 74—80; 5, 30—4, 4), kterýž však Soden řadí ke kodexům evangelním, a konečně T^v ze 7. stol. (obsah. Jan. 1, 29—32).

²⁾ Stáří rukopisů určuje se více méně přibližně dle různých sudidel paléografických, zejména dle formy písmen a jakosti písma (zda spojuje slova dohromady aneb je od sebe dělí), dle různého rozdělení textu, dle zkratk, někdy i dle podpisů, menologií a j. Od 8. stol. bývá při nich udán rok, kdy byly zhotoveny, a to obyčejně dle letopočtu od stvoření světa. — Třeba však činiti rozdíl mezi stářím rukopisu a stářím textu, ježto i rukopisy mladé mohou míti text velmi starý, tehdy totiž, když byly učiněny na základě exemplářů velmi starých. Pozná se pak stáří textu, srovná-li se důkladně s texty jinými a s překlady i citáty, jichž stáří jest známo.

³⁾ Bylyť jmenovitě na východě pořizovány rukopisy ještě tehdy, když umění knižtiskářské bylo již známo.

Rukopisy starší, majuskuly, mají z pravidla text čistší, než rukopisy mladší; ale pravidlo to není bez výjimky, neboť i minuskul může obsahovati a nejjeden vskutku obsahuje text lepší, než některý majuskul, ten totiž, který byl učiněn pečlivě na základě jiného majuskulu staršího a správnějšího, na př. evangelní kodex č. 33., který souhlasí mezi minuskuly nejvíce s kodexy nejstaršími a nejčistšími, totiž s B, D, L, a proto od Eichhorna nazván jest králem mezi rukopisy kursivními.¹⁾

3. Co do vlasti pochází nejvíce kodexů z východu — z území syrského a konstantinopolského, méně z krajin západních, Itálie, Gallie a j., nejméně pak z Egypta, z Alexandrie; ty však, které odtud jsou, patří k nejstarším a nejčistším,²⁾ na př. Ⲛ B A.

4. Rukopisy rozdělují se v kodexy textu nepřetržitého (codd. textus perpetui) či nepřerokopní, které podávají text novozákonní v posloupnosti nepřetržitě, a v kodexy církevní či perikopní, které obsahují perikopy či výňatky z knih novozákonních, jež se předčítaly neb v užívání byly při službách Božích.

a) Kodexy textu nepřetržitého jsou buď čisté či pouhé (puri) neb smíšené (mixti). Čisté neobsahují nic jiného, leč novozákonní text řecký, smíšené mají mimo text řecký také nějaký překlad (ať vedle textu řeckého, ať mezi řádkami — versio interlinealis — ať do textu vetkaný tak, že se s ním střídá), aneb poznámky, vysvětlivky neb i obšírnější výklady vybrané z komentářů sv. Otců a starších spisovatelů církevních (kodexy s výklady či komentární). S hledem ku překladu, který chovají, slovou též dvojjazyčné (bilingues), a jsou řecko-latinské, řecko-syrské, řecko-koptické, řecko-arménské, řecko-arabské.

¹⁾ Eichhorn, Einl. in d. N. T. Leipzig, V. s. 217: „Die Königin unter den cursivgeschriebenen Handschriften.“

²⁾ Vlast rukopisu určuje se dle formy písmen (zda podobají se písmenům koptickým, latinským neb slovanským a tak poukazují k území egyptskému, západnímu neb ke Thracii), dle forem mluvnických (formy rozšířené, tak zvané alexandrijské, jako ἡλ.θουσαν m. ἡλ.θου, ἐλέγουσαν m. ἔλεγον, λήμψομαι m. λήψομαι poukazují k Egyptu, podobně jako i výslovnost ithacká, zaměňující hlásky ει a ι, αι a ε, ι a η, ač-li výslovnosti té nedrželi se již apoštolé sami), z poznámek učiněných na okrajích stran neb na konci knih; někdy však jest udáno od opisovatele samého, kde rukopis byl zhotoven.

Ačkoli však zachoval se veliký počet rukopisů textu nepřetržitého (známo jich celkem 2339), jest přece jen málo mezi nimi takových, které obsahují všechny knihy Nového Zákona; z majuskulů jest to pouze Sinajský a kodex označený značkou $\aleph$ (Gimel) z 9. st. (z něhož však schází Mat. 1, 23—2, 16). Kodexy Vatikánský, Alexandrijský a Efrema Syrského měly sice původně, jak se pravdě podobá, také všechny knihy novozákonní, nyní však ne více, neboť některé listy z nich vzaly zkázu.

Z minuskulů má pouze 47 knihy všechny, a to ještě 10 z nich s některými mezerami. Všecky knihy mimo Apokalypsi chová však 117 kodexů, mezi nimiž i Alexandrijský. Nejvíce jest těch rukopisů, které obsahují pouze evangelia (E, celkem 1558, z nichž 281 s výklady), značně méně již těch, které mají Skutky apoštolské (*Actus*), listy katolické (*K*) a sv. Pavla (AKP, celkem 223, z nichž 19 s výklady), a ještě méně těch, které chovají pouze listy Pavlovy (149, z nichž 115 s výklady), jakož i těch, které mají toliko Apokalypsi (Ap, celkem 110, z nichž 67 s výklady). Mimo to jest 59 kodexů, které mají KPAP, (mezi nimi 10 s výklady), 14 takových, které chovají KP (z nich 5 s výklady), 3, které mají PA (jeden s výkladem), 5, které mají P Ap, 2, které chovají KP AP, jeden s A P Ap a jeden s A K Ap.

Jsou však mezi nimi, jmenovitě mezi evangelními a kodexy listů Pavlových také takové, které obsahují pouze zlomky z jednotlivých kapitol.

b) Kodexy církevní jsou buď čítánky neb knihy liturgické.

Čítánky (*ἐκκλογάρια, ἀναγνώσματα, lectionaria*) obsahují pouze biblické perikopy, které se čítaly při službách Božích a zovou se evangelistáře neb evangeliáře, jestli chovají perikopy evangelní, neb epištoľáře, apoštoľáře aneb praxapoštoľáře, jestli obsahují výňatky ze Skutkův a listův apoštolských. Jsou z pravidla konservativní, nesnadno odstupující od čtení starého, a není proto správné mínění, že by podávaly biblický text volně.

Knihy liturgické obsahují mimo větší neb menší části z Písma sv. také modlitby, zpěvy, rubriky a j. Nejhlavnější z nich jsou méněa (*μηναία* — měsíčníky) či modlitební knihy

Řeků podobné breviři, a euchologie (*εὐχολόγια*) či obřadní knihy Řekův odpovídající knize mešní, rituálu a pontifikálu.

5. Jak mezi neperikopními tak i mezi perikopními kodexy jsou některé palimpsesty (codices rescripti, opět popsané) t. j. takové kodexy pergamenové (nebo i papyrusové), s nichž text novozákonní původně napsaný byl později seškrabán nebo smyt, a místo něho napsán text jiný nebiblický, ale tak, že text původní poněkud prosvítal, a když se v době novější užilo prostředků chemických, vyniknul tak, že stal se alespoň těžko čitelným. Takovým jest kodex Efrema Syrského.

6. Jména dostaly jednotlivé kodexy buď dle bývalých majitelů svých (kodex Bezův = Cantabrigensis) nebo dle místa, kde byly nalezeny (kod. Sinajský), nebo dle místa, ve kterém se uchovávají (kod. Vatikánský). Aby však zjednodušilo se užívání či dovolávání se jich k účelům kritickým, při posuzování jakosti textu, pokládají se od polovice 18. st. (příčiněním Wettsteinovým) všechny známé rukopisy novozákonní, ať se chovají kdekoli, v Evropě nebo v Asii nebo jinde, za jedinou sbírku a jako knihy jedné sbírky označují se poslopně písmeny nebo číslicemi arabskými, a to: majuskuly velikými písmeny abecedy latinské, řecké nebo hebrejské, minuskuly číslicemi arabskými, na př. kod. A jest kodex Alexandrijský (označen tak již od Br. Waltona), kod. ∟ Svatohavelský (Sangallensis), kod. ∞ Sinajský, evangelní kodex č. 2. jest minuskul Basilejský, jehož Erasmus použil za základ ke svému vydání Nového Zákona r. 1516. Označují se však a počítají tímto způsobem, jak již řečeno, zvlášť rukopisy evangelní (E nebo Ev), zvlášť rukopisy Skutkův apoštol. a listů katolických (A K), zvlášť rukopisy listů Pavlových (P) a zvlášť rukopisy obsahující Apokalypsi (Ap), a to i tehdy, když všechny knihy ty byly v kodexu jednom, ano Gregory označuje tak (číslícemi arabskými) i evangelistáře (Ev1) pro sebe i apoštoláře (Ap1) či epištoláře, kteréž dříve řadily se k minuskulům, a to podle obsahu buď k Evv nebo A K nebo ku P.

Pro tu příčinu vyskytuje se některá litera a číslice jako značka dvou, tří, ba u Gregory i šesti rukopisů rozličných, a naopak, vyjmeme-li kodexy ∞ B A C, které podržují svoji značku ve všech čtyřech třídách označeny jsou ty kodexy, které obsahují text dvou nebo více tříd, dvěma, třemi i čtyřmi značkami různými: v každé totiž třídě literou nebo číslicí jinou,

na př. H znamená evangelní kodex z 9. neb 10. st. chovaný v Hamburce, kod. Skutkův apošt. z 9. st. v Modeně a kod. listů sv. Pavla chovaný po několika listech v Athosu a na různých místech jiných,¹⁾ kamž se byl dostal s knihami, k jichž vazbě bylo ho užito. A jeden z tak zvaných kodexů Coislinských v Paříži označen jest mezi kodexy evangelními číslem 3b, mezi kodexy Skutkův apošt. a listů katolických č. 14, mezi kodd. listů Pavlových č. 18 a mezi kodd. Apokalypse č. 17. Proto, kde toho třeba k zabránění nedorozumění, připisují se ku příslušným značkám kodexů zkratky Ev (Evv), P (Pau, pau, paul), Act (act.), Ap, u Gregory také Evl a Apl, které udávají, zda jest to rukopis evangelní neb listů Pavlových neb Skutkův a listů apošt. neb Apokalypse neb (u Gregory) evangelistář neb apoštolář, na př. H^{act}.

Některé kodexy byly po svém sepsání srovnány s jinými kodexy a podle nich pozměněny (někdy ve prospěch, častěji však ke škodě čistoty textu), a to několikráte: hned, jak byly napsány, a v stoletích pozdějších; představují proto nejen ty rukopisy, z nichž byly opsány, nýbrž i ty, na základě kterých byly pozměněny. Změny, které dostaly se do nich při takových příležitostech, označují se hvězdičkami, malými literami neb číslicemi připojenými ke značkám kodexů, na př. B* neb B¹ neb B^a značí změnu učiněnou v kodexu B (Vatikánském) od první ruky, B** neb B² neb B^b značí změnu, kterou učinila ruka druhá či korektor první.

Tento způsob označovati majuskuly literami dostačil ovšem úplně, pokud byl znám jen malý počet kodexů majuskulních; nyní však, kdy počet ten novými objevy značně vzrostl a stále ještě vzrůstá, jeví se čím dále tím více nedostatečným. Pomáhají si sice tím, že připisují ku písmenům velikým litery malé neb číslice arabské, aby tvořily spolu značku jednu, na př. kodex T^a (z 5. st. v Římě), T^b (ze 6. st. v Petrohradě), T^c (též ze 6. st. v Petrohradě), T^d (ze 7. st. v Římě). Poněvadž však tímto způsobem označují se, jak řečeno, také opravy a změny učiněné od pozdějších korektorů, povstává tím zmatek a nejistota, neboť čtenář (vidá na př. J¹—J⁷ neb θ^1 — θ^7), neví,

¹⁾ Na Athosu listů 8, v Kijevě 3 (círk. akademie), v Moskvě 3 (dva ve sv. synodě, jeden v museu Rumianzevě), v Petrohradě 3 (císař. knihovna), v Paříži 22 (národní knihovna), v Turíně 2 listy (národní knihovna).

má-li připsanou číslici neb malou literu pokládati za značky pozdějších oprav v jednom a též kodexu (J neb Θ), aneb má-li je s předchozím písmenem velikým míti za zvláštní značky kodexů různých.

Z příčiny té provedl Soden ve spise svrchu jmenovaném (Die Schriften des Neuen Testaments, Berlin, 1902) označení nové, jež také tuto uvádíme, poněvadž jest možno, že alespoň ve své podstatě bude přijato.

Upustiv totiž od zvláštního označování majuskulů a minuskulů všechny evangelistáře a apoštoláře (protože mají dějiny zvláštní), rozdělil Soden všechny kodexy majuskulní i minuskulní ve tři třídy dle toho, zda obsahují celý Zákon Nový (byť i bez Apokalypse), aneb jen evangelia neb pouze apoštoly či Skutky a listy apoštolské (s Apokalypsí neb bez ní). Třidu první označil písmenem δ (*διαθήκη* — Zákon t. Nový), druhou písmenem ε (*εὐαγγέλια*), třetí písmenem α (*ἀποστόλος*). V každé třídě poznamenal kodexy pro sebe číslicemi arabskými, udávaje při tom značky tak, aby z nich bylo též zřejmo, ze kterého století ten který kodex pochází.

Pro kodexy ze 4.—9. st. včetně užil totiž čísel jednomístných a dvojmístných, předkládaje před ně *o* potud, pokud nestačily, a to čísel 1—99 pro kodexy evangelní, a čísel 1—49 pro kodexy celého Nového Zákona (byť i bez Apokalypse), jakož i pro kodexy apoštolů či Skutkův a listů apoštolských (s Apokalypsí neb bez ní).

Pro evangelní kodexy z 10. st. užil číslic 1000—1099, pro kodexy δ a kodexy α čísel 50—99.

Pro kodexy dalších století vyvolil čísla třímístná, a to tak, že číslice položená na místě set udává století v druhém tisíciletí, a kde nestačila čísla ta, užil jich ještě jednou, po případě dvakrát, předeslav na místě tisíců 1, po případě 2, na př. ε 1201, ε 2201. Aby pak při kodexích δ a α bylo hned zjevno, zdali obsahují také Apokalypsi, volil počínaje stoletím 11. čísla 1—49 pro kodexy s Apokalypsí, a čísla 50—99 pro kodexy bez Apokalypse. Způsobem tím sestavil tento vzorec značek:

- a. δ 1—δ 49 pro kodexy ze 4.—9. st. (včetně) obsahující Nový Zákon celý neb toliko bez Apokalypse.
- δ 50—δ 99 pro kodexy z 10. st. obsahující Nový Zákon celý neb toliko bez Apokalypse

- δ 100—δ 149 pro kodexy z 11. st. obsahující Nový Zákon celý.
 δ 150—δ 199 pro kodexy z 11. st. obsahující Nový Zákon celý bez Ap.,
 δ 200—δ 249 pro kodexy z 12. st. obsahující Evv, App (Skutky a listy apošt.) s Apokalypsi
 δ 250—δ 299 pro kodexy z 12. st. obsahující Evv, App bez Ap,
 δ 300—δ 349 „ „ z 13. st. „ „ „ s Ap,
 δ 350—δ 399 „ „ z 13. st. „ „ „ bez Ap,
 δ 400—δ 449 „ „ z 14. st. „ „ „ s Ap,
 δ 450—δ 499 „ „ z 14. st. „ „ „ bez Ap,
 δ 500—δ 549 „ „ z 15. st. „ „ „ s Ap,
 δ 550—δ 599 „ „ z 15. st. „ „ „ bez Ap,
 δ 600—δ 649 „ „ z 16. st. „ „ „ s Ap,
 δ 650—δ 699 „ „ z 16. st. „ „ „ bez Ap,
 δ 700 — pro kodexy ze 17. st.
- b. ε 1—ε 99, ε 01—ε 099 pro kodexy evangelní ze 4.—9. st.
 ε 1000—ε 1099 „ „ „ z 10. st.
 ε 100—ε 199, ε 1100—ε 1199 pro kodexy evangelní z 11. st.
 ε 200—ε 299, ε 1200—ε 1299, ε 2000 a další pro kodexy z 12. st.
 ε 300—ε 399, ε 1300—ε 1399, ε 3000 „ „ „ z 13. st.
 ε 400—ε 499, ε 1400—ε 1499, ε 4000 „ „ „ z 14. st.
 ε 500—ε 599, ε 1500—ε 1599, ε 5000 „ „ „ z 15. st.
 ε 600 a další, ε 700 a další pro evangelní kodexy ze 16. a 17. st.
- c. α 1—α 49 pro kodexy apoštolní (obsahující Skutky a listy apošt.) ze 4.—9. st. s Ap neb bez ní.
 α 50—α 99 pro kodexy apoštolní z 10. st.
 α 100—α 149 pro kodexy apoštolní s Apokalypsi z 11. st.
 α 150—α 199 „ „ „ bez Ap z 11. st.
 α 200—α 249 „ „ „ s Ap z 12. st.
 α 250—α 299 „ „ „ bez Ap z 12. st.
 α 300—α 349 „ „ „ s Ap z 13. st.
 α 350—α 399 „ „ „ bez Ap z 13. st.
 α 400—α 449 „ „ „ s Ap z 14. st.
 α 450—α 499 „ „ „ bez Ap z 14. st.
 α 500—α 549 „ „ „ s Ap z 15. st.
 α 550—α 599 „ „ „ bez Ap z 15. st.
 α 600 a další, α 700 a další pro kodexy apošt. ze 16. a 17. stol.

d. Kodexův apoštolních (A K P s Ap neb bez Ap) jest méně než evangelních, stačí proto pro ně čísla trojciferná. Jsou však mezi nimi některé, které obsahují pouze A K neb P neb Ap. Aby i ty vytkl zvláště, vyhradil Soden pro ně čísla čtyřmístná, ovšem s předloženým α , a to tak, že k číslicím na místě tisícův a set položeným, jež udávají století, přičinil na místě jednotek a desítek čísla 0—19 pro A K, čísla 20—69 pro P a čísla 70—99 pro Ap. Vzorec jest tento:

- α) α 1000— α 1019 pro kodexy ze 4.—10. št. obsahující pouze A K
 α 1100— α 1119, α 1200— α 1219, α 1300— α 1319, α 1400—
 α 1419, α 1500— α 1519, α 1600— α 1619 pro kodd. obsahující A K ze st. 11., 12., 13., 14., 15., 16.
- β) α 1020— α 1069 pro kodexy ze 4.—10. st. obsahující pouze listy sv. Pavla,
 α 1120— α 1169, α 1220— α 1269, α 1320— α 1369, α 1420—
 α 1469, α 1520— α 1569, α 1620— α 1669 pro kodexy obsahující pouze P ze st. 11., 12., 13., 14., 15., 16.
- γ) α 1070— α 1099, pro kodexy ze 4.—10. st. obsahující pouze Apokalypsi
 α 1170—1199, α 1270— α 1299, α 1370— α 1399, α 1470—
 α 1499, α 1570— α 1599, α 1670— α 1699 pro kodexy obsahující pouze Apokalypsi ze st. 11., 12., 13., 14., 15., 16.

e. Kodexův komentárních nepojal Soden do uvedených vzorců, neboť ony jsou prý teprve v druhé řadě svědky pro dějiny textu, přispívající v řadě první k tomu, aby se znovu zřídil ten který komentář. Označil je proto zvláště a počítal pro sebe. Značek užil složených z písmen velikých, jež udávají komentátora, a z čísel arabských jednomístných pro kodexy sepsané před 11. st., a z čísel dvoj- neb trojmístných pro kodexy sepsané po 10. st., a to tak, že první cifra (od levé ruky) udává století (v druhém tisíciletí), ve kterém kodex byl sepsán, na př. θ^8 = kodex s komentářem Ökumeniovým sepsaný před 11. st. (totiž v 10.), θ^{22} = jiný kodex s komentářem Ökumeniovým sepsaný ve 12. st. Označil pak literou $\mathcal{A}$ komentář školy Antiochijské, jenž byl nejvíce rozšířen, objevuje se s různými obměnami, a složen jest na základě výkladu sv. Chrysostoma k evang. sv. Mat. a Jana, na základě výkladu Viktorova k evang. sv. Marka a výkladu Tita z Bostry k evang. sv. Lukáše. Literou $\mathcal{K}^3$ označil komentář Cyrilla Alex. k evang. sv. Jana, literou $\mathcal{A}^{\pi\rho}$ ($\pi\rho\acute{\alpha}\xi\epsilon\iota\varsigma$ — skutky t. apo-

štolské), komentář Ondřejův (*Andreas*) ku *A K*, literou θ^e a θ^π komentáře Theofylaktovy k evangeliím a listům Pavlovým, podobně literou Z^e a Z^π komentáře Euthymia Zigabena ku Evv a k P, značkami N^u N^l N^v N^π komment. Niketovy k evang. sv. Mat., Luk., Jana, k listu k Židům, značkou C^v kateny neznámého původu k evang. sv. Jana, značkami X , $\theta\delta$, I komment. Chrysostomovy, Theodoretovy a Jana Damašského k listům sv. Pavla, značkami O , $O^{\pi\theta}$, $O^{\pi v}$ Oekumeniovy výklady k *A K P*, *A K, P*, značkou A^v Ondřejův (*Andreas*) komentář k Apokal., značkami $A\theta$, O^s , M Arethův, Oekumeniův a Maximův komentář k Apokalypsi. Jestli Oekumeniův komentář k *A K* spojen jest s Theofylaktovým neb Theodoretovým komentářem k listům sv. Pavla, užívá značek $O\theta$ ned $O\theta\delta$. Není-li zjištěn ráz komentáře, označil jej značkou E^e neb E^π , ($\xi\kappa\upsilon\eta\upsilon\epsilon\iota\alpha$ = výklad).

§ 31.

Nejpřednější kodexy.

Nejpřednější a v příčině kritické nejdůležitější kodexy jsou tyto: ¹⁾

1. Kodex B ($\delta 1$) či kodex Vatikánský řecký č. 1209 neb zkrátka kodex Vatikánský, tak zvaný, poněvadž se chová v knihovně Vatikánské pod č. gr. 1209. Sestává ze 759 listů pergamenových o velikém kvartě, z nichž 142 obsahují Zákon Nový. Pergamen jest velice jemný, každá strana má po třech sloupcích o 40—44 (v Nov. Zák. o 42) řádcích, každý řádek po 16—18 písmenech. Písmo jest velice pěkné, nepřetržité, bez značek přídechových i přízvukových. Pouze větší odstavce jsou odděleny od sebe prázdnou prostorou v řádce as tak velikou, aby se vešla na ni litera jedna neb dvě; zřídka jen vyskytá se bod, a to rukou druhou připojený. Někdy však vychází první písmě nového odstavce přes řádek. Kapitola kánonův Eusebiánských není v evangeliích, ani tak zvaných Euthalinských kapitol ve Skutcích a listech apoštolských; v evangeliích však vyskytuje se rozdělení zvláštní, toliko s kod. $\mathfrak{E}$ společné, dle něhož má Mat. kapitol 170, Mar. 62, Luk. 152, Jan 80. Rovněž ve Skutcích apošt. jest rozdělení zvláštní, a to dvoje: mladší

¹⁾ V závorce udáváme značky stanovené od Sodena.

v 69 kapitol, a starší v 36 kapitol, z nichž 30 souhlasí s Euthalinskými druhými, poznamenanými na okraji stran (viz § 29. str. 187.) — Poněvadž písmo časem vybledlo, přetáhl je kdosi v 10. neb 11. st. (dle vydavatelů římských až v 16. st. mnich Klément) inkoustem novým a přičinil značky přidechové a přízvukové, ponechal však nedotknuta ona slova a písmena, která se mu nezdála býti pravými.

Původně obsahoval kodex tento celou bibli, vyjímaje snad knihy Makkabejské; nyní však jest kusý v obojím Zákoně. Scházíť ze Starého Zákona 1. Mojž. 1, 1—46, 28 (t. j. 31 list) a žalm. 105 (106), 27.—137 (138), 6. (t. j. 20 listů) a obě knihy Makkabejské, z Nového Zákona pak vše, co následovalo od Žid. 9, 14 t. j. Žid. 9, 15—13, 25, I. II. Tim., Tit., Filem. Apokal. Listy katolické totiž jsou v něm zařaděny před listy Pavlovými, list k Židům pak položen jest za II. Thess., ač soudíc dle čísel kapitol, v tom rukopise, ze kterého byl do B opsán, byl mezi listem ke Galat. a k Efesským. Text jeho jest velmi dobrý, ano s textem $\aleph$ nejlepší ze všech zachovaných.

Kodex B psán jest kolem polovice 4. st. nejspíše v Egyptě; a možno, že jest jeden z těch rukopisů Písem svatých, které sv. Athanasius pořídil pro Konstance, vládce nad Illyrii a Itálií¹⁾, Westcott a Hort však kladou původ jeho i kodexu $\aleph$ na západ, do Říma, Tischendorf pak myslí, a Gregory s ním souhlasí, že jest i s $\aleph$ z oněch 50 rukopisů biblických, které císař Konstantin dal r. 331. poříditi Eusebiovi pro kostely Konstantinopolské²⁾.

Dle mínění Tischendorfova jest pořizen od tří různých opisovačů, z nichž dva psali Zákon Starý (jeden až do I. Král. 9, 11., druhý ostatek), třetí pak Zákon Nový. Text jeho vytisknut jest poprvé v letech 1828—38 péčí kardinála Maie (vydán však až po jeho smrti od Vercellone r. 1858.), po druhé v letech 1868—72 k rozkazu a nákladem Pia IX. ve stkvostné úpravě od Vercellone a Cozzy; fotograficky vydal jej Cozza nákladem Lva XIII., a to r. 1889. Zákon Nový, r. 1890 Zákon Starý.³⁾

¹⁾ Athan. Festiv. 39.

²⁾ Euseb. De vita Constantini 4, 36—37. Srov. Gregory, Textkritik I. s. 22.

³⁾ Kodex B zaznamenán jest již v nejstarším katalogu vatikánské knihovny z r. 1475. První zmínku o něm činí vatikánský knihovník Pavel Bombasius r. 1521 ve svém listě k Erasmovi, po něm Jan G. de Sepul-

2. Kodex $\aleph$ (Alef) či Sinajský (δ 2) ze 4. st., má své jméno od Sinaje, kde jej objevil Tischendorf v klášteře sv. Kateřiny ¹⁾.

veda, který r. 1533 poslal z něho Erasmovi 365 variantů. S jinými rukopisy neb vydáními tiskovými srovnal jej ke konci 16. st. Werner z Nijmegeny as na 20 místech pro Lukáše z Bruggu, r. 1625 Caryophyl z Krety, r. 1669 kustos vatikánské knihovny Bartolucci, r. 1698 vatik. knihovník Zacagni, později římský prelátové Mico (1720) a Rulotta (1727?) pro Bentleyho, který chtěl učiniti nové vydání řeckého Nového Zákona. Ale všechna srovnání ta zůstala bez úspěchu, dílem že jen málo míst bylo srovnáno, dílem že výsledky těch srovnávání nedostaly se do veřejnosti, aneb že jich bylo použito nesprávně. Není proto s podivením, že Mill, který čerpal pouze z oněch málo variantů, jež dostal Lukáš z Bruggu, nemnoho cenil kodex B. Celý Nový Zákou, vyjma evang. Lukášovo a Janovo, srovnal r. 1780 dánský theolog Ondřej Birch; první však, kdo poznal důležitost kodexu B a na ni upozornil, byl L. Hug, prof. ve Friburgu, který srovnal jej r. 1809 v Paříži, kamž jej byl dopravil Napoleon jakožto kořist válečnou. Na to, jak svrchu řečeno, dal jej tisknouti kardinál Mai v letech 1828—38. avšak nevydal ho, nejspíše proto, poněvadž si byl vědom četných vad a nesprávností, jimiž vydání to trpělo. Teprve tři roky po jeho smrti vydal jej r. 1857 Carlo Vercellone, a to ve 4 svazcích Starý Zákou a v pátém svazku Zákou Nový, r. 1859 pak po druhé pouze Z. N. Nový Zákou o sobě vydal též Tischendorf (Novum Testamentum Vaticanum, Lipsiae 1867). O nádherném vydání, jež jako facsimile bylo pořizeno k rozkazu papeže Pia IX. v r. 1868—72, pracovali nejprve Vercellone a Cozza a vydali v pátém svazku Nový Zákou a 4. i 3. svazek Starého Zákona, když pak Vercellone zemřel a Cozzovi zrak příliš seslábnul, nastoupili na místo jejich Cajet. Sergio a Henr. Fabiani, kteří vydali první dva svazky Starého Zákona. Použito bylo liter, jež Tischendorf dal zhotoviti pro své facsimile kodexu Sinajského. Vydání fotografické Nového Zákona, vyšlé nákladem papeže Lva XIII., má nadpis: *Η νέα διαθήκη*. Novum Testamentum e codice Vaticano 1209 nativi textus graeci primo omnium phototypice repraesentatum . . . curante Jos. Cozza-Luzi, Romae 1889.

¹⁾ 43 listy kodexu tohoto, obsahující části Zákona Starého (1. Paral. 11, 22—19, 17; 2 Esdr. 9, 9—10, 44, Nehem., Esth., Tob. 1, 1—2, 2, Jerem. 10, 25 až do konce, Pláč Jer. 1, 1—2, 20) nalezl Tischendorf již při prvním pobytu svém na Sinaji r. 1844, a to v koši zároveň s různými zbytky roztrhaných knih jiných, jež byly určeny nepochybně ke spálení. Obdržev je nazval je kodexem Bedřicho-Augustovým (Codex Friderico-Augustanus, F-A) ke cti saského krále Bedřicha Augusta, za jehož podpory onu cestu byl vykonal, a vydal text jejich v Lipsku roku 1846, original pak uložen v knihovně Lipské. Když pak Tischendorf při třetím svém pobytě na Sinaji r. 1859 po delším marném pátrání po ostatní části rukopisu chystal se již k odchodu, přinesl mu kuchař v červeném šátku zaobalený větší počet pergamenových listů, v nichž k nemalé radosti své seznal ostatní dosud zachovanou část onoho rukopisu, jehož 43 listy našel již r. 1844. Po několika měsících (28. září 1859) docílil toho, že rukopis byl věnován.

Sestává ze 347 listů pergamenových, z nichž 148 obsahuje celý Zákon Nový (v pořádku Ev, Paul, Skut. katol., Apok), list Barnabášův a část Pastýře Hermova; ostatní listy obsahují Zákon Starý necelý (překlad alexandrijský); scházejí skoro všechny knihy dějepisné až na některé zlomky z nich. Pergamen jest nestejný, většinou velice jemný, nažloutlý; vyjmouc básnické spisy starozákonní, které jsou psány ve dvou sloupcích, jest na každé straně psáno po 4 sloupcích 48miřádkových, a to písmem velmi úhledným, bez přízvuků i přídechů (vyjmouc á v Gal. 5, 21) a bez rozdělovacích značek, leč že na konci odstavců ponechává se ostatní část řádku prázdná a první písmě následujícího odstavce před řádku poněkud vyčnívá a někde i bod položen jest, ale jen po řídce a obyčejně teprve druhou rukou. Poslední písmena na řádcích jsou menší. Kapitoly a kánony Eusebiánské připsala ruka druhá, a to, jak se zdá, hned jak byl text napsán. Nadpisy a podpisy jsou zcela jednoduché podobně jako v B.

Jak většina kritiků soudí, pochází ze 4. st., jsa buď téhož stáří jako B, aneb o málo mladší. Dle Tischendorfa (Novum Testam. Sinaiticum p. XXI.) psán jest od 4 různých písařů, Nový Zákon však pouze od jednoho až na 7 listů, které prý napsal týž písař, jenž mimo knihu Tobíáš, Judit a prvních 3¼ listů 4. Makk. psal celý Nový Zákon v B. Někteří však popírajíce to, kladou původ jeho as neprávem až do počátku 5. st. (Gardhausen, Nestle), jiní až k r. 530. (Hilgenfeld Donaldson). Později byl od korektorů několikrát srovnán s rukopisy jinými a s hledem k nim opraven (pokud se týká, pohoršen). První korektor (N^a) byl s opisovatelem skoro současný a, jak se zdá, použil k srovnání rukopisu staršího, než byl ten, jehož použil opisovatel jako předlohy. Facsimile jeho vydal Tischendorf r. 1862. ve 4 svazcích nákladem cara Alexandra II.

caru ruskému, začež on daroval 5000 rublů klášterní knihovně sinajské a 2000 rublů klášteru na hoře Tábor a vyznamenal několik mnichů. Rukopis byl r. 1869 uložen v císařské knihovně v Petrohradě, pročež slove též Petrohradský (Codex Sinaiticus Petropolitanus). Prve však, než tam uložen, dal Tischendorf na carovy útraty poříditi litery zcela dle liter nalezeného rukopisu a obstaral svrchu řečené facsimile. Mimo to vydal ještě o sobě text novozákonní (nikoli facsimile) r. 1862. (Bibliorum Codex Sinaiticus Petropolitanus. Petropoli fol. Sv. I. Proleg. a Komment. a sv. IV. Nový Zák.), r. 1863. (Novum Testamentum Sinaiticum, Lips. 1863) a 1865. (Nov. Test. graece ex Sinaitico codice omnium antiquissimo, Lips. 1865).

3. Kodex *C* či *E f r e m a S y r s k é h o* (δ 3), palimpsest, má své jméno odtud, že na místo původního textu biblického, který houbou smazali, napsány jsou ve 12. st. traktaty Efrema Syrského (v překladě řeckém). Text biblický nebyl však smazán úplně, nýbrž prosvítal a když se užilo v předešlém století prostředků chemických, pronikl tak, že se stal alespoň s námahou čitelným. Obsahoval pak rukopis této celou bibli, nyní však chová pouze části z ní, a to na 64 listech zlomky z knih starozákonních (Job, Přísloví, Kazatel, Velepíseň, Kn. Moudrosti, Ekklesiastikus) a na 145 listech zlomky z knih novozákonních (ze 4 evang., Skut. ap., Pavl., Katol., Apok.). Psán jest nejspíše v 1. polov. 5. st. v Egyptě, a to na foliových listech pergamenových velmi jemným písmem krásným, poněkud větším než *Ⲛ B A*, bez značek příděchových i přízvukových, na každé straně po jednom sloupci o 41 (někdy též o 40, 42 a šestkrát i 46) řádcích as 40tipismenných. Interpunkce vyskytá se sice, ale velice zřídka; záleží obyčejně v bodě položeném na hořejší linii neb uprostřed mezi linií hoření a dolní, jakož i v tom, že ponechána jest po bodě prázdna buď celá ostatní část řádky neb tolik z ní, kolik by stačilo, aby napsala se na ni litera jedna neb dvě. První tři řádky každé knihy byly psány červeně, jsou však setřeny úplně. Na okrajích stran jsou udány kapitoly Eusebiánské (Ammoniánské) ne však kánony. Vyskytají se též ithacismy (záměny *ε* a *αι* a *ι* na př. *ⲠⲢⲭⲬⲘⲘⲘⲘⲘⲘ* m. *ⲉⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓⲓ* u Mat. 11, 17). V 6. st. as opravil jej korektor první (*C*² neb *C*^b) a as v 9. st. korektor druhý (*C*³ neb *C*^c). V 16. st. byv as z Konstantinopole přenesen do Itálie, stal se majetkem kardinála Ridolfa ve Florenci, po jeho smrti (1550.) koupil jej Strozzi, od něhož dostal se do rukou Kateřiny Medicejské a skrze ni do Paříže, kde byl chován v knihovně královské pod č. 1905, nyní pak chová se tam v knihovně národní pod č. 9. Srovnáván byl od Montfaucona, Jana Boivina, Wetsteina, Lessa, Griesbacha, Scholze, Flecka, Tischendorfa, kterýž jej vydal v Lipsku r. 1843—45.

4. Kodex *A* či *A l e x a n d r i j s k ý* (δ 4) má své jméno od Alexandrije, kde byl od r. 1098. chován jako majetek tamního patriarchy (jakož patrno z arabské poznámky příčiněné na prvním listě). Sestává nyní ze 773 listů ve 4 svazcích foliových, z nichž tři (630 listů) obsahují Zákon Starý, a jeden

(143 listy) Zákon Nový s prvním a tak zvaným i druhým listem sv. Klementa. Původně podával celou bibli, nyní však scházejí v Starém Zákoně některé části z 1. Mojž., z 1. Král., a ze Žalmů, v Novém Zákoně pak schází Mat. 1, 1—25, 6 (25 listů), Jan 6, 50.—8, 52. (2 listy) a 2. Kor. 4, 13.—12, 6. (3 listy). Psán jest krásným písmem majuskulním bez přízvuků ve dvou sloupcích 49—51 řádkových na každé straně, a to nejspíše kolem polovice neb ke konci 5. st. v Egyptě, ač Hort a Ceriani kladou původ jeho do Říma. Značky přídechové a apostrof vyskytají se sice, ale po řídku. Odstavce jsou odděleny od sebe ponecháním prázdné buď celé další prostory v řádce, neb části její a tím, že první litera následující řádky vyniká velikostí nad jiné, a to i tehdy, když první slova následujícího odstavce byla napsána ještě na řádce předchozí. Prvních několik řádků na počátku každé knihy psáno jest červeně, na okrajích stran v evangeliích označeny jsou kapitoly a kánony Eusebiánské, kapitol Euthaliových ve Skutcích a listech apoštolských není. Nadpisy jednotlivých perikop byly uvedeny na hoření okraji, nyní však většinou scházejí, byvše odříznuty od knihaře anglického. Záměny ϵ a α , ι a ei , η a ι a j jsou sice, ale ne tak časté, jako v $\aleph$. Kodex tento zůstal v Alexandriji až do počátku 17. st., kdy patriarcha alexandrijský Cyril Lucaris, stav se patriarchou konstantinopolským vzal jej s sebou do Konstantinopole a r. 1628 věnoval jej anglickému králi Karlu I. R. 1753 daroval jej Jiří II. Britskému museu, které byl právě založil. Odtud slove kodex ten také Londýnským (Cod. Alexandrinus Londinensis). Text jeho z části neb celý vydali C. Woide (1786), Baber (1816—1826), II. Cowper (1860), II. Hansell (1864). Fotografické facsimile vydalo ve 4 svazcích Britské museum a to r. 1879 Zákon Nový (IV. sv.) a r. 1880 Zákon Starý (sv. I.—III.)

5. Evangelní kodex *D* (*D^{err. act.}*, dle Sodena δ 5) či kodex *Bezae Cantabrigiensis* (Cod. Bezae Cantabrigiensis) měl původně as 510—533, nyní však má toliko 406 listů pergamenových ne příliš jemných, obsahuje až na některé mezery všechna evangelia kánonická (v pořádku Mat. Jan. Luk. Mark.) a Skutky apoštolské v originále řeckém i v překladě latinském předjeronymským, jakož i 3. Jan 11—15 pouze v latině, kterýžto zlomek latinský stojí před Skutky apoštolskými a tak nasvědčuje, že kodex tento choval původně také listy katolické,

a to hned po evangeliích, list Judův pak že buď scházel v něm aneb v jiném pořádku byl položen, než ve kterém se obvykle vyskytá.

Psán jest nejspíše na západě, v Gallii, a to podle mínění nyní již skoro obecného v 6. st., ale na základě předlohy, jež podávala text starý, dle Westcotta a Horty takový, jaký byl ve 3. a koncem 2. st. rozšířen na západě nejvíce. Text tento srovnává se sice často s $\aleph$ a B, avšak má jmenovitě v evangeliu Lukášově a zvláště ve Skutcích apoštolských četné varianty a přídatky, jichž neshledáváme jinde leč ve Filoxeniánském překladě syrském, ve dvou rukopisech latinských (v palimpsestě Fleuryho — c. Floriacensis — a Pařížském ¹⁾ — Parisinus — ze 13. st.), z části též u sv. Cypriana a Augustina, zjev to, který hledíc k jakosti oněch variantů vyloží se při evangeliu Lukášově s dostatek podobným způsobem, kterým, jak později bude řečeno, vykládá se vznik variantů v jiných rukopisech, povážením totiž, že varianty ony nejsou nic jiného leč změny povstalé nahodile při opisování, neb vysvětlivky, poznámky a vložky učiněné z ostatních evangelií, výminečně i z bezpečného podání ústního ²⁾, při Skutcích apoštolských pak tím, že přijme se za pravdu, co tvrdí Blass a s ním Nestle, Zöckler, Belser, Zahn ³⁾. že totiž sv. Lukáš vydal spís tento ve dvojí recenzi: v delší a tím jasnější, jež měla formu méně uhlazenou, a v kratší a tím někdy poněkud méně jasně, která

¹⁾ Viz Belser, Beiträge zur Erkl. der Apost. 1897 s. 2.

²⁾ Z ústního podání as jest vzata vložka o znesvěcení soboty v Luk. 6, 5.; *τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ θεασάμενός τινα ἐργαζόμενον τῷ σαββάτῳ εἶπεν αὐτῷ ἄνθρωπε, εἰ μὲν οἶδας, τί ποιεῖς, μακάριος εἶ, εἰ δὲ μὴ οἶδας, ἐπικατάρατος καὶ παραβάτης εἶ τοῦ νόμου.* (V týž den spatřiv kohosi, an pracuje v sobotu, řekl jemu: Človče, jestli víš, co činíš, blahoslavený jsi, pakli nevíš, zlořečený a přestupník jsi zákona). Dějepisnost události této uznává nejen Belser (Einl. s. 231), nýbrž i Zahn (Einl. II. s. 355.).

³⁾ Blass, Die zweifache Textüberlieferung in der Apostelgeschichte (Theol. Stud. u. Krit. 1894 s. 86—119); Acta apostolorum sive Lucae ad Theophilum liber alter, Göttingen 1895 s. 24—38; Über die verschiedenen Textesformen in den Schriften des Lukas (Neue kirch. Zeitschr. 1895 S. 712—725). Nestle, Einführung in das gr. N. T. Göttingen 1899 s. 188. Zöckler, Greifswalder Studien 1895, S. 129—142, Belser, Beiträge zur Erklärung der Apostelgeschichte, Freiburg im Br. 1897, s. 1—11; Einleitung, s. 214—231. Zahn, Einl. in das N. T. II. 238—348.

měla formu elegantnější, první pak recenzi (β) že zastupuje kodex D a svědkové s ním souhlasí, recenzi druhou (α) kodexy $\aleph$ B A a j., syrský překlad Pešittá a Curetonský, Vulgata a četní svědkové jiní.¹⁾

Jest pak psán kodex D krásnými majuskuly většími, jako C, bez přidechův i přízvukův, a bez rozdělení slov i bez interpunkce, ale stichometricky, jednotlivé stichy (kóla) však jsou někdy odděleny od sebe pouze bodem; na každé straně jest po jednom sloupci 33ti řádkovém, text řecký na straně levé, latinský na pravé. První tři řádky každé knihy jakož i podpisy jsou psány červeně, první písmena jednotlivých odstavců vyčnívají před řádky, nejsou však větší než ostatní, Písari byla as latina běžnější, jakož lze souditi z toho, že v textu řeckém užil písmen latinských, na př. *AIIECTALKEN*; pozoruhodno jest však, že také několik slov a forem latinských přenesl do textu řeckého, na př. *ΑΕΠΡΩCOΥ*, *ΠΕΤΡΟΥC*, *ΦΛΑΓΕΛΛΩCΑC*.

Časem byl text rukopisu tohoto pozměněn neb opraven dle rukopisů jiných, a to nejméně od osmi různých korektorů, z nichž jeden v 9. st. přičinil čísla kapitol a některé poznámky liturgické. Druhdy byl chován as v Klermontě; alespoň podobá se pravdě, že kodexem tím byl právě onen rukopis, který Klermontský biskup Guillaume Dupré přinesl s sebou r. 1546 na sněm Tridentický a z jeho čtení *ἐν αὐτὸν θελω μένειν οὕτως, ἐὼς ἔρχομαι* (Jan 21, 22) dokazoval pravost čtení: „si eum volo“ místo „sic eum volo“; neboť ono čtení neshledává se v žádném jiném dosud známém rukopise řeckém. Z Klermontu, kamž jej byl biskup zpět přinesl, dostal se brzy na to do kláštera sv. Irenea v Lyoně, odtud pak byl r. 1562 ve válce Hugenotské uloupen a přišel v majetek Bezův (odtud jméno jeho Codex Bezae), kterýž jej označil jakožto „prastarý exemplář“ (vetustissimum exemplar) a r. 1581 daroval universitě v Cambridge (odtud jméno Cod. Cantabrigiensis). Text jeho

¹⁾ Blass (Evang. sec. Lucam sive Lucae ad Theophilum liber prior Secundum formam quae videtur Romanam. Lips. 1897) tvrdí sice, že také evangelium vydal sv. Lukáš ve dvoji recenzi, z nichž druhou zastupuje prý kod. D. Ale jak svrchu řečeno a jak později bude ukázáno, varianty vyskytající se v evangeliu Lukášově nejsou takové, aby nebylo lze vysvětliti je způsobem obyčejným. Proto také nesouhlasí s Blassem v této příčině ani Zahn (l. c. s. 346) ani Belser (Einl. 231).

vydal r. 1793 Kipling (facsimile), r. 1864 Scrivener (správněji), fotografické facsimile v překrásné úpravě vydala ve dvou svazcích r. 1899 universita v Cambridge.

6. Kodex řeckolatinský listů sv. Pavla *D* (*D^{Paul}* neb *D₂*, u Sodena *α 1026*) či kodex (Bezův) *Klermontský* (*Codex Claromontanus*) sestává ze 533 listů pergamenových velice jemných formátu kvartového, psán jest také písmem nepřetržitým (bez oddělování slov), bez značek přídechových i přízvukových a bez interpunkce, ale stichometricky, na každé straně po jednom sloupci 21 řádkovém, text řecký v levo, latinský (předjeronymovský) v pravo. Obsahuje všechny listy sv. Pavla až na Řím 1, 1 -7; 1, 27 -30; 1. Kor. 14, 13—22.

Před listem k Židům vložen jest seznam knih Starého i Nového Zákona udávající zároveň počet stichů každé knihy.

Rukopis tento psán jest v 6. st. na základě předlohy staré, má text velmi dobrý, dle Westcotta a Horty takový, jaký byl ve 3. a i 2. st. nejvíce v užívání. Později byl pozměněn a opraven několikrát od různých korektorů, z nichž jeden přičinil značky přídechové a přízvukové, jiný čísla kapitol. R 1582 použil ho Beza při svém vydání řeckého Nového Zákona a poznamenal v něm, že jej našel v Klermontském klášteře u Beauvais (in Claromontano apud Bellocacos coenobio repertum. Odtud jméno jeho kod. Bezův i Klermontský.) Nedlouho na to, jak se zdá, ještě před smrtí Bezovou, dostal jej ve svůj majetek Claude Dupuy (Puteanus), jehož synové Jakub a Petr, jsouce královskými knihovníky, věnovali či spíše prodali jej královské knihovně, kde dostal číslo 2245 a jméno *královský* (*C. regius*). Nyní chová se v národní knihovně v Paříži pod č. 107. Jeho facsimile vydal r. 1852 Tischendorf. — Poznamenati ještě sluší, že na základě jeho byl v 9. st. učiněn (s mnohými chybami) kodex označený písmenem *E^{Paul}* (*Sangermanensis*), který choval se do konce 18. st. v klášteře sv. Germana (Saint Germain) u Paříže, a když tehdy klášter onen vyhořel, byl koupen od Dobrowského a dopraven do Petrohradu, kde se dosud uchovává ¹⁾).

Z dalších kodexů jmenujeme ještě jako důležitější tyto:

Kodexy evangelní: *E* (*E^{ev}* u Sodena *ε 55*), Basilejský (*Basilienensis*) z 8. st. chovaný v Basileji,

¹⁾ Srovň. Gregory, *Textkritik*, B I. s. 110.

F ($\epsilon 86$), Boreelův (Boreelianus) z 9. st. chovaný v univers. knihovně v Utrechtě, má jméno po někdejším majiteli svém Boreelovi.

G ($\epsilon 87$), Seidlův (Seidelianus, nyní též Harlejanus) z 9. neb 10. st., přinesen od Ondřeje Seidela z východu zároveň s H, po jeho smrti (1718) koupen od králov. knihovníka La Croze, potom darován hamburkskému faráři J. Chr. Wolfovi, od něho dostal se do knihovny Harleyovy a s ní do Britského musea, kde jest dosud pod č. Harl. 5684.

H ($\epsilon 33$), Seidlův (Seidelianus) z 9. neb 10. stol. chován v knihovně města Hamburku.

J, Petrohradský (Petropolitanus znova přepsaný, palimpsest) sestává z 28 listů pergamenových, zbytek to ze sedmi různých kodexů, jež obsahují zlomky ze 4 evangelíí ($J^1 = \epsilon 1$, $J^2 = \epsilon 3$), ze Skutků apoštol. ($J^2 = \alpha 1000$, $J^6 = \alpha 1003$, $J^5 = \alpha 1004$), z 1 Kor. a Tit. ($J^2 = \alpha 1021$), a z nichž tři pocházejí z 5. st., dva ze 6. a dva ze 7. st.

K ($\epsilon 71$), Cyperský (Cyprius) z polovice 9. st., obsahuje na 269 listech pergam. všecka 4 evangelia celá; r. 1673 byl na Cypru koupen pro Colberta, nyní jest v Paříži v knihovně národní pod č. 63.

L ($\epsilon 56$), Pařížský (Parisiensis) z 8. st., obsahuje všecka evangelia až na Mat. 4, 22–5, 14; 28, 17–20; Mark. 10, 16–30; 15, 2–20; Jan 21, 15–25. Má text velmi dobrý, nannoze s B souhlasný, jest v Paříži v knihovně národ. pod č. 62.

M ($\epsilon 72$), Kampův (Campensis n. Campianus, tak zvaný po dřevním majiteli svém, opatu Fr. de Camps, který jej daroval k novému roku 1676 Ludvíku XIV.), pochází z druhé polovice 9. st., obsahuje všecka 4 evangelia, chová se v Paříži v knih. národ. pod č. 48.

N ($\epsilon 19$) Nachový Petrohradský (Purpureus Petropolitanus) ze 6. st., sestává ze 227 listů pergamenových nachově zbarvených, z nichž 182 chová se v Petrohradě (v cís. knihovně), 33 na Patmu (v klášteře sv. Jana), 6 v Římě v knihovně Vatikánské, 4 v Britském museu v Londýně a 2 ve Vídni (v cís. knihovně); text má dobrý, všecka evangelia, ale s četnými mezerami, psán jest stříbrem, jméno Bůh a Ježíš Kristus zlatem. Text listů Vídeňských, Londýnských a Římských, vydal Tischendorf (Monumenta sacra inedita, v Lipsku 1846), text

listů Patmovských Duchesne (Archives des missions scient. et liter. Paris 1876 III. Serie, sv. 3), Petrohradských Cronin (Cod. Purpureus Petropolitanus, Cambridge 1899 v Texts and Studies, sv. 5. č. 4); facsimile Vídeňských listů vydal Hartel a Wickhoff. ¹⁾)

P (ε 33) ze 6. st., palimpsest, obsahuje na 43 listech zlomky ze 4 evangelií a jest, jak se zdá, částí tak zvaného kodexu Karlovského (c. Carolinus), který byl druhy chován v Bobbio, v Bělohradě (Weissenburg), Mohuči a v Praze. R. 1689 koupen jest od vévody Brunšvického, nyní chová se ve Wolfenbüttelu ve vévodské knihovně Bělohradské. Vydán od Tischendorfa v Mon. sacr. VI v Lipsku 1869.

R (ε 22) Nitrijský (Nitriensis) ze 6. st., palimpsest, obsahuje na 48 listech zlomky z evang. sv. Lukáše. R. 1847 byl nalezen v klášteře Panny Marie na poušti Nitrijské, odtud dopraven do Londýna, kde se chová v Brit. museum (addit. 17211); text vydán od Tischendorfa v Monumenta sacra inedita, II., v Lipsku 1857.

Z (ε 26), Dublinský ze 6. st., palimpsest, obsahuje zlomky z evang. sv. Mat., text má velmi dobrý souhlasný s $\aleph$ B D, v 9. st. přepsán traktaty Řehoře Nazian., chová se v knihovně koleje nejsv. Trojice u Dublinu. Text jeho vydal Barrett (v Dublině r. 1801), Tregelles (v Londýně r. 1863), Abbot (v Londýně r. 1880).

Σ (ε 18), ze st. 6., obsahuje evang. sv. Matouše a Marka vyjma Mark. 16, 14—20; psán jest stříbrem na pergameně nachově zbarveném; první tři řádky každé knihy psány zlatem. Chová se v Rossano v knihovně arcibiskupské. Vydán jest od Gebhardta v Lipsku 1883.

Φ (ε 17), ze 6. st., obsahuje na 190 listech pergam. nachových stříbrem psané evang. Mat. a Mark. vyjma Mat. 1, 1—6, 3; 7, 26—8, 7; 18, 24—19, 3; 23, 4—13; Mark. 14, 62—16, 20. Chová se v Beratě. Vydáno jest od pařížského kněze Batiffola v Paříži 1886. (Les manuscrits grecs de Béat d'Albanie et le codex purpureus Φ.) ²⁾)

¹⁾ W. Hartel u. Fr. Wickhoff, Die Wiener Genesis, Wien 1895. S. 100, tab. 49—52.

²⁾ Též r. 1887 v Paříži v Archives des Missions scient. et littér. III. Serie, sv. 13. s. 467—556. Také o sobě jako zvláštní výtisk z Archives des Missions.

b) Kodexy Skutkův apoštolských a listů katolických:

E (E^{act} neb E u Sodena α 1001), kod. Laudův (Laudianus) ze 6. st., řeckolatinský (latinský v levo), obsahuje na 227 listech skoro celé Skutky apošt. (až na 26, 29—28, 26); napsán jest nejspíše v Sardinii a, dostav se pravděpodobně již před r. 735 do Anglie, přešel v 17. st. v majetek Cambridského arcibiskupa Lauda, který jsa zároveň kancléřem university Oxfordské daroval jej r. 1636 univ. knihovně, zvané Bodlejské (Bodl. Laud, č. 35). Vydán jest od Tischendorfa r. 1870. (Monumenta sacra heredita, sv. 9.)

G^b (α 1005), z 9. st., obsahuje na 5 listech pergam. zlomky ze Skutkův apošt. text má dobrý, který srovnává se uamnoze s E H L P. a nezřídka s B N A D. Chová se v knihovně Vatikánské (Ms. gr. 2302).

c) Kodexy listů sv. Pavla :

F (F₃ F^{paal}, u Sodena α 1029), A u g i e n s i s (Rychnovský), tak zvaný od kláštera Augia Major = Reichenau při jezeru Bodamském, jemuž kdysi patřil; jest z 9. st., řeckolatinský, obsahuje na 136 listech pergam. všechny listy sv. Pavla až na některé mezery povstalé ztrátou několika listů pergam, chová se v Cambridge v koleji nejsv. Trojice (B. 17, 1), vydán jest tiskem od Scrivenera r. 1859 v Cambridge.

G (α 1028) Bornerův (Bornerianus) z 9. st., řeckolatinský, obsahuje na 99 listech pergam. všechny listy sv. Pavla vyjma list k Židům a některé části v listech jiných, jež se ztratily Chová se v králov. knihovně v Drážďanech (A 145^b).

2. O překladech textu novozákonního.

§ 32.

O překladech novozákonního textu vůbec.

1. Jakmile křesťanství vniklo k národům jazyka řeckého neznalým, nastala potřeba překládati knihy biblické do jejich jazyků, a to předem k účelům liturgickým, ježto služby Boží konaly se v řeči národní, při nich pak čítaly se knihy ony a vysílaly se k Bohu modlitby i zpěvy, k nimž podklad byl vzat byl z Písma sv., potom však i k účelům soukromým, ježto věřící přáli si také sami čítati v knihách biblických ke svému poučení, potěšení a povzbuzení.

Překládalo se pak buď doslovně, neb i poněkud volněji, ač co do věci (až na některé omyly) správně, a to, pokud se týká Zákona Nového, zprvu ovšem z řeckého originalu (překlady přímé, bezprostřední), později však též z překladů hotových (překlady nepřímé, prostředěční).

2. Překlady první, jsouce určeny předem k účelům liturgickým, nebyly prací soukromou, nýbrž opřeny jsou o příslušnou autoritu církevní, neboť církev, chtěc vyhověti svému úkolu, nemohla patřiti lhostejně na to, kterých knih a v jakém znění užívá se při službách Božích, nýbrž musila přihlížeti k tomu, aby připouštěly se jen ty knihy do liturgie, o jejichž kánonické vážnosti nebylo v příslušném okrese církevním žádné pochybnosti, a to v překladě co nejsprávnějším, správném tak, aby překlad ten mohl právem zastupovati original. ¹⁾ A že tak vskutku činila, nasvědčuje ta okolnost, že v každém národě byl jeden překlad, který jakožto úřední požíval zvláštní vážnosti a podržen byl v liturgii také tehdy, když pořízeny byly překlady nové, ano i když povstala nová nářečí, jako: překlad latinský, syrský, ethiopský, armenský, slovanský.

Překlady později zhotovené nepřipouštěly se do liturgie, nýbrž jen k účelům více soukromým a to i tehdy, když dostaly schválení církevního, neboť schválením tím neobdržely nic jiného, než vysvědčení, že jich lze užiti bez nebezpečnosti pro víru a mravy. ²⁾

3. Jest pak vůbec každý překlad svědkem pro předlohu, na jejímž základě byl učiněn; neboť zhusta lze z něho poznati, nejen jaký text měl překladatel před sebou, nýbrž i, jak v něm to které místo znělo, a zda ta neb ona slova vyskytala se v něm neb ne. I jest proto na jevě, že překlady knih novozákonních přispívají nemálo ku poznání a posouzení textu původního, řeckého, ovšem ne všecy měrou stejnou, nýbrž předem překlady přímé, co možná doslovné a staré (zhotovené před 7. st.), zvláště pak ty, které byly učiněny z textu původního ve 2. a 3. st., neboť původcové jejich jsouce blíže spisovatelům novozákonním, než opisovatelé nejstarších nám zachovaných rukopisů řeckých, a žijíce v době, kdy řečtina stará, jmenovitě

¹⁾ Srovn. Streber, Bibelübersetzungen ve Wetzer und Welte's Kirchenlexikon II. Aufl. II. 712—713.

²⁾ Srovn. tamtéž st. 713.

těž nářečí alexandrijské, byla ještě v užívání, nejen měli po ruce rukopisy starší, apoštolským prvopisům bližší, nýbrž i znali dobře způsob, kterým se vyjadřovali spisovatelé novozákonní, a mohli proto co nejdříve přeložit to, co apoštolé napsali. Ale ovšem překlady jejich nezachovaly se v exemplářích původních, nýbrž v pozdějších opisech, do nichž při opisování vnikly některé odchylky od znění původního; i jest proto dříve kriticky zjistiti jejich znění prvotní, než jich možno užiti spolehlivě ku posuzování původního textu řeckého.

Překlady nepřímé přispívají předem ku poznání a posouzení toho překladu, z něhož vyšly, a teprve v druhé řadě a nepřímo ku poznání a posouzení textu původního.

§ 33.

O starých překladech novozákonního textu zvlášť.

a) P ř e k l a d y v ý c h o d n í .

Poněvadž i Pán Ježíš po svém člověčenství i apoštolé byli Semité na východě domovem a na východě v řeči semitské (aramejské, nyní syrskou zvané) evangelium kázali, konají překlady východní, jmenovitě syrské, mnohou sice službu dobrou exegetovi, ale v příčině kritické nemá ani syrský překlad té důležitosti pro posouzení textu novozákonního, kterou mají staré překlady západní, zejména latinský; neboť knihy novozákonní nebyly sepsány jazykem semitským, nýbrž řeckým, jemuž řeči západoevropské a zvláště latina, jakožto řeč téže větve jazykové, mnohem bližší jest a proto také doslovněji může vyjádřiti to, co stojí v textě řeckém, než může učiniti řeč syrská, patřící docela k jinému kmeni jazykovému. Jsou pak mezi starými překlady východními překlady syrské, egyptské, etiopské, armenský, georgijský či gruzijský, perské a arabské. Poslední tři však, jsouce již z doby poněkud pozdější, nemají v příčině kritické důležitosti skoro žádnou.

1. Překlady syrské.

Jakýsi překlad syrský evangelních knih vyskytl se již v polovici 2. st., neboť dle Eusebia ¹⁾ užil ho již Hegesip († 180).

¹⁾ Tvrdí Eusebius v H. E. 4, 22, 8, že Hegesip uvedl některé věci z evangelia podle Hebreův a z evangelia syrského a zvláště z nářečí

Zdali však překladem tím má se rozuměti Pešittá neb překlad jiný, snad docela diatessarón Tatianův, jak myslil Michaelis a za pravdě podobné má Zahn, není jisto. Do nedávna byla ovšem za nejstarší překlad syrský pokládána a od některých pokládá se dosud Pešittá, v novější době však kladou někteří časově před ni překlad Curetonský a s ním příbuzný překlad sinajský (Syrus sinaïticus), ale nejsou ve shodě o tom, jsou-li překlady tyto trojím aneb alespoň dvojím překladem samostatným, aneb toliko trojí různou recensí jednoho a téhož překladu. Mladší než ony jest překlad palestinský a filoxenský.

α) **Překlad Curetonský** (Syr^o neb Syr^{ca} neb Syr^{ca}) tak zvaný proto, poněvadž jej (část jeho) objevil Cureton (čti Kjurtn), a to mezi rukopisy, které Britské museum obdrželo r. 1842 z kláštera Rodičky Boží v poušti Nitrijské. Část táto obsahuje na 82½ listech pergamenových větší zlomky z evangelia sv. Matouše, sv. Lukáše a sv. Jana, a poslední 4 verše z evangelia sv. Marka pořádkem Mat. Mark. Jan. Luk. ¹⁾ K nim patří tři listy jiné, chované v královské knihovně v Berlíně (Orient. Quart. 528), které tam r. 1871 dopravil z východu Jindřich Brugsch ²⁾. Překlad jest místy velmi volný ³⁾, jinak

hebrejského: *ἐκ τε τοῦ κατ' Ἑβραίους εὐαγγελίου καὶ τοῦ Συριακοῦ καὶ ἰδίως ἐκ τῆς Ἑβραϊδος διαλέκτου τινὰ τιθῆσιν, ἐμφαίνων ἐξ Ἑβραίων ἑαυτὸν πεπιστευκέναί, καὶ ἄλλα δὲ ὡς ἂν ἐξ Ἰουδαϊκῆς ἀγράφου παραδόσεως μνημιονεύει.*

¹⁾ Jsou to: Mat. 1, 1—8, 22; 10, 31—23, 25; Mark. 16, 17—20; Jan 1, 1—42; 3, 5—7, 37; 14, 10—12. 15—19. 21—23. 26—29; Luk. 2, 48—3, 16; 7, 33—15, 22; 17, 23—24, 44. Chovají se v Brit. Mus. pod značkou Add. 14451. Jest však mezi nimi ještě pět listů jiných, obsahujících Mat. 8, 23—10, 31 a Luk. 1, 65—80, které byly do rukopisu vloženy ve st. 12.—13. jakožto list 12.—15. a 88. Cureton vydal všech 88 listů r. 1858 v Londýně (Remains of a very ancient recension of the four gospels in Syriac, hitherto unknown in Europe).

²⁾ Obsahují Jan 7, 37—52; 8, 12—19; Luk. 15, 22—16, 12; 17, 1—23; (Perikopa o ženě cizoložné (Jan 7, 53—8, 11) schází. Vydal je Emil Rüdiger v „Monatsbericht der königl. Preussischen Akademie der Wissensch. zu Berlin,“ 1872 (sešit červencový), a William Wright v Londýně r. 1872. (Fragments of the Curetonian gospels.)

³⁾ Mat. 1, 16 předkládá takto: „Jakub zplodil Josefa, s nímž Maria Panna byla zasnoubena, která porodila Ježíše Krista.“ Mat. 1. 24 pak takto: „A vzal Marii (k sobě) a čistotně zůstával s ní, až porodila syna svého a nazvala jméno jeho Ježíš.“ Často přičiňuje některá slova neb věty z jiných evangelií aneb na jejich základě, aby byl překlad jasnější, na př. u Luk. 8, 43

však srovnává se i v kritické příčině s nejstaršími svědky řeckými a latinskými, jmenovitě s těmi, jež patří ku tak zv. svědkům západním, zvláště s kod. D. Zdělán byl nejspíše kolem polovice 2. st., zachovaný rukopis však pochází až z 5. st.

β) Překlad (kodex) s y r s k ý s i n a i s k ý či L e w i s (Syr¹) tak zvaný proto, poněvadž jej objevila r. 1892 na Sinaji v klášteře sv. Kateřiny paní Anežka Smith-Lewisová se svou sestrou Marketou Dunlop Gibsonovou. Jest místy volnějši než Curetonský ¹⁾, ale souhlasí s ním tak, že jeví se býti toliko jinou,

připojuje z Mat. 9, 21 (Mark. 5, 28) slova: „I myslila u sebe a řekla: Jestli jdouc dotknu se roucha Ježíšova, zdráva budu.“ Jindy zase vypouští některá slova, na př. v Luk. 9, 10 jméno místa, do něhož se Pán Ježíš odebral „město Bethsaida“.

¹⁾ Podává na př. Luk. 10, 41. 42 takto: Marto, Marto, Marie vyvolila sobě stránku dobrou, která nebude odňata od ní (vynechává slova: pečlivá jsi — jednoho jest potřebi.) — V Jan. 11, 39 připojuje otázku sestry Marty: „Proč mají odvaliti kámen?“ Otázku Pilátovu v Mat. 17, 16 podává takto: „Kterého chcete, abych vám propustil, Ježíše Barabáše-li aneb Ježíše, jenž slove Kristus?“ Pozoruhodno jest, že vynechává Jan 7, 53—8, 11; Mark. 16, 9—20; Luk. 22, 43—44; 23, 10—12; 23, 34; 23, 38b; 24, 40; 24, 51b. Zvláštní pozornost však vzbudil a k různým dohadům podnět dal rukopis tento způsobem, kterým podává Mat. 1, 16; praví tam: „Jakub zplodil Josefa; Josef, s nímž Panna Maria byla zasnoubena, zplodil Ježíše, jenž slove Kristus.“ Rationalisté dovolávali se místa toho proti nadpřirozenému početí Pána Ježíše, jiní viděli v něm úmyslné porušení ve smyslu ebionitském, aneb soudili, že alespoň rodokmen nepatřil původně k evangelii Matoušovu, nýbrž připojen byl k němu z nějakého evangelia ebionitského Ale neprávem. Svědčit proti všem názorům těm mimo jiné již to, že ponechán jest v. 18, který tak zřejmé vydává svědectví o nadpřirozeném početí Pána Ježíše. Nebot verše toho byl by ani žádný popírač nadpřirozeného početí nenapsal, ani žádný porušovatel ebionitský neponechal. Uznává proto pravověrnost rukopisu toho nejen Durand (S. J.), nýbrž i Zahn (protestant orthodoxní) a Wellhausen (protestant liberální), který dle Stimmen aus Maria Laach sv. 50. roč. 1896 str. 599 praví: „Dasz der Sinaiticus hier (Matth. 1, 16) ebionitische Tendenzkritik treibe, ist eine unhaltsame Vermuthung die schon dadurch widerlegt wird, dasz auch bei ihm die Geschichte der Geburt von der Jungfrau aus dem Heiligen Geist sofort auf die Genealogie folgt.“ Buď tedy překladatel místa toho pojímal slovo zplodil (auled) ve smyslu otcovství zákonného (ve smyslu: Josef platil před zákonem a před veřejností po právu manželském za otce Ježíšova, ač přirozeným otcem jeho nebyl), podobně jako u Jana 1, 45, jak upozorňuje A. S. Lewis ve vydání poslední pětiny rukopisu Sinajského (Some pages of the four Gospels retranscribed from the Sinaitic palimpsest, str. XI.) a myslí Belser (Einl. 53), aneb řečené čtení jest chybou na-

a to starší (neb alespoň paralelní) recensí téhož překladu prvotního, jehož recensí mladší (ne-li paralelní) jest překlad Curetonský.

Zachovaný rukopis (palimpsest) obsahuje na 142 listech všecka evangelia kánonická až na asi 400 veršů. Pochází ze 4. neb 5. st., později však byl přepsán životopisy některých světic.¹⁾

γ) Pešittá²⁾ (Syr^{s-h}), syrský to překlad církevní, obsahuje

---

hodilou, mající příčinu dílem ve volnosti prvotního překladu (který as původně zněl tak jako v Curetonském, viz pozn. 3), dílem v bezmyšlenkovitosti opisovatele, který nepozorností a nedívaje se na každé slovo zvláště podržel výraz auled (zplodil), jenž v předchozí části opakoval se několikrát (Kaulen, Einl. 4. Aufl. s. 127; Nisius v Ztschr. für kath Theol. Innsbr. 1897, s. 347; Srovn. též Revue biblique 895 p. 401—411).

¹⁾ Rukopis chová se v klášteře sv. Kateřiny na Sinaji mezi rukopisy syrskými pod č. 30. — Lewis objevivši jej, fotografovala ho celý a přinesla fotografie do Cambridge, kde profesori Robert L. Bensly a F. Cramford Burkitt shledali, že obsahují text příbuzný s překladem Curetonským. Odebrali se proto r. 1893 na Sinaj s oběma sestrami paní Lewisovou a paní Gibsonovou profesori Bensly (s paní), Burkitt (s paní) a J. Rendel Harris, kteří za 40denního pobytu svého v klášteře opsali čtyři pětiny celého rukopisu (mezi tím co obě sestry zabývaly se katalogisováním syrských a arabských rukopisů neb opisováním rukopisů jiných) a vydali je r. 1894 v Cambridge i s předmlouvou učiněnou od paní Lewisové a to pod titulem: *The four Gospels in Syria transcribed from the Sinaitic palimpsest by the late R. L. Bensly and by J. R. Harris and by F. C. Burkitt with an introduction by A. S. Lewis.* Bensly však nedočkal se vydání toho, zemřev tři dni po svém návratě ze Sinaje. Téhož roku vyšel v Londýně anglický překlad. Zbývající ještě část opsala paní Lewisová se svou sestrou při svém třetím pobytě na Sinaji r. 1895 a vydala ji s anglickým překladem celého rukopisu v Londýně r. 1896. (Some pages of the four Gospels retranscribed from the Sinaitic palimpsest with an translation of the whole text by A. S. Lewis. London, Clay et Sons.) Do němčiny text syrský přeložil a s krátkou úvahou kritickou vydal Adalbert Merx (Die vier kanon. Evangelien nach ihrem ältesten bekantgen Texte. Übersetzung der syrischen im Sinaikloster gefundenen Palimpsesthandschrift. Berlin, Reimer 1897). Kriticky o něm pojednal a varianty jeho i překladu Curetonského přehledně sestavil Karel Holzhey (Der neuentdeckte Codex Syrus Sinaiticus untersucht. Mit einem vollständigen Verzeichniss der Varianten des Cod. Sinaiticus und Cod. Curetonianus. München, 1896). Srovn. Gregory, Textkritik, B II. s. 491—493; Nestle, Einl. in das N. T. s. 78—80.

²⁾ Jméno Pešittá (partic. pass. femin. formy Pešil od ܡܫܝܬܐ = rozpíná, roztahuje) znamená tolik jako roztažený, prostý, jednoduchý, jasný. O překladě svrchu řečeném vyskytá se, pokud známo, nejprve v 10. st.,

mimo knihy starozákonní všechny knihy Zákona Nového vyjma listy 2. Petr., 2. a 3. Jan., Judův a Apokalypsi, kteréž však byly vloženy do pozdějších rukopisů z překladu Filoxeniánského. Text novozákonní podává v překladě sice věrném, ale nikoli otrocky doslovném ¹⁾, a to na základě textu řeckého, jakož patrně dle z ponechaných četných slov řeckých, jednak z chyb jež jedině z předlohy řecké lze vysvětliti ²⁾. V příčině textové srovnává se na mnoze se svědky nejstaršími, ale vykazuje též mnoho variantů mladších. S překladem Curetenským a Sinajským shoduje se nezdědká úplně neb skoro úplně, jindy však liší se od nich značně, jmenovitě větší doslovností a řečí uhlazenější.

Kdy byl učiněn, není jisto, jako není známo s jistotou ani to, v kterém poměru jest ku překladu Curetenskému a Sinajskému. Ti, kteří mají Pešittu za starší, kladou ji (pokud se týká Nového Zákona) do počátku neb polovice 2. st. ³⁾,

kdy užil ho o něm Moses bar Kēphas († 913), ač zajisté jména toho užívali o něm již mnohem dříve. Užívali ho pak, jak se zdá, podobně jako Moses bar Kēphas, nejprve toliko o syrském překladě Zákona Starého učiněném z textu hebrejského, a to na rozdíl od překladu později učiněného z překladu alexandrijského; později však přenesli je i na Nový Zákon, poněvadž byl spojen se Starým. Užilo se pak jména Pešitta o řečeném překladě dle obvyklého výkladu pro jeho jasnost a věrnost, spíše však, jak vykládá Berthold, Hitzig, Nestle, Gregory, pro jeho rozšířenost, tedy ve smyslu podobném jako lat. Vulgata. Značku Syr^{sch} dal Pešittě Tischendorf po Schaafovi, poněvadž jeho vydání Pešitty bylo od učenců nejvíce užíváno a sám také z něho varianty uváděl ve svém 8. vydání Nov. Zákona.

¹⁾ Někdy vynechává výrazy těžší (na př. *δειτεροπρωτω* u Luk. 6,1) a nedbá spojky *μεν, δε, ουν, γαρ*, jindy chtějí býti jasnou, nahrazuje výrazy neurčité určitými (Skut. apošt. 2, 42 má: „v lámání eucharistie“ místo: „v lámání chleba“), neb pouze opisuje smysl textu řeckého (Žid. 11, 1. má: „Jest pak víra nadějných věcí podstata“), aneb věc objasňuje vetkáváním krátkých vysvětlivek (Skut. apošt. 28, 13 ke slovům: „Přišli jsme do Puteol“ přidává slova: „města italského“ *מדינתה האיטליא*).

²⁾ Ponechána jsou na př. u sv. Mat. v kap. 27. slova *τιμι* (*טימ*), *ἀγρός* (*אגרוס*), *σπειρα* (*ספירא*), *πραιτέριον* (*פרטריון*) a j. a změnou písmen řeckých u Mark. 6, 4 ve slově *ἠκολούθησαν* = následovali (m. *ἀκολούθησαν* = následují) povstalo *ἐκολλήθησαν* a jemu odpovídající překlad: *הון דבוקין* = a byli spojeni.

³⁾ K a u l e n, Einleit. vyd. 4. s. 124; T r e n k l e, Einleit. s. 444, C o r n e l y, Histor. et critica introd. in U. T. L. I. 409, H o b e r g ve W e t z e r und W e l t e's Kirchenlexicon, 2. Aufl. IX. 1825.

z těch pak, kteří ji mají za mladší, kladou ji jedni ¹⁾ ke konci 2. st., jiní ²⁾ do 3. st., jiní až do ³⁾ 4. neb 5. st. ⁴⁾ Uvážíme-li však, co svrchu řečeno, že totiž Pešittá brzy s překladem Sinajským, brzy s Curetonským, ano někdy i s oběma srovnává se úplně, jindy však značně od nich se liší, a že přes velikou shodu se svědky nejstaršími vykazuje též varianty mladší, někdy i kodexu A a B, pokládáme za pravdě nejpodobnější náhled, který po Westcott a Hortovi vyslovil Gregory i Belser, že totiž všechny překlady právě jmenované, Sinajský, Curetonský a Pešittá, vyšly z jednoho překladu prvotního, a to tak, že text Sinajský a Curetonský jsou, jak řečeno, toliko různými recensemi onoho překladu, Pešittá pak pozdějším jeho přepracováním, provedeným nejspíše ve 3., ne-li spíše ve 4. st., za použití mladších (antiochijských) rukopisů řeckých, do něhož však při opisování vnikly později ještě varianty nové ⁵⁾. Po-

¹⁾ *Wichelhaus*, *De N. T. versione syriaca antiqua, quam Pesch. vocant*, 1850, s. 63. *Tischendorf*, *Wann wurden unsere Evang. verfasst?* Leipzig, Hinrichs (4. vyd.) s. 9. a další; *Rödiger*, *Allgemeine Encyclopädie der Wissensch. und Künste*, Sect. III. B. 18., s. 292 a d. (viz *Holtzmann*, *Einleit.* s. 43).

²⁾ *Hengstenberg*, *Die Offenb. des heil. Johannes*, II. 416 a d., *Hilgenfeld*, *Einl.* s. 111 a d. 804. *Reuss*, *Gesch.* II. 28. 168 a d., *Belser*, *Einl.* s. 23.

³⁾ *Bäthgen*, *Evangelienfragmente. Der griech. Text des Guret. Syrer's wiederhergestellt*, 1885. *Nestle*, *Herzogs Realencycl. XV.* (1885) s. 192 a d. (Viz *Trenkle*, *Einl.* s. 144 a *Nestle*, *Einführ. in d. gr. N. T.* s. 80.)

⁴⁾ *Burkitt* (*Srovn. Theol. Literaturzeit. v. Harnack u. Schürer*, 1903 str. 380.)

⁵⁾ Rukopisů Pešitty zachoval se počet dosti značný. Gregory (*Textkritik* II., 508—521 zaznamenal jich 247 (122 s evang., 58 s Skut. apošt. a listy katol., 67 s listy Pavl.), z nichž 10 pochází ze st. 5., 30 ze st. 6.

Prvotní vydání tiskové Nového Zákona opatřil r. 1555 ve Vídni syrštiny znalý kancléř *Jan Alb. Widmanstadt* nákladem císaře *Ferdinanda II.* Podnět k tomu dal kněz *Mojžiš Marden* (*Meredinaeus*), který byl od jakobitského patriarchy *Ignace* poslán z *Mesopotamie* na západ, aby hledal mecenáše pro vydání syrského Nového Zákona. K tisku bylo použito rukopisu psaného v *Mozalu* na *Tigrídě*, kterýž byl *Mojžiš* přinesl s sebou, a opisů *Widmanstadtových*, učiněných ze dvou rukopisů jiných, z nichž jeden patřil *augustiniánovi Theseu Ambrožovi*, druhý *Laktantiu Ptolomeovi*. Text vyšel ve 4 dílech (*Ev. Pavl. listy, Skut. ap., listy katol. Jak., 1 Pet., 1 Jan.*) pod titulem: *Liber Sacrosancti evangelii de Jesu Christo Domino et Deo nostro. Reliqua hoc Codice comprehensa pagina indicabit. DIV. FERDINANDI ROM. IMPERATORIS designati jussu et liberalitate, characteribus et lingua Syra, IESU CHRISTO vernacula, Divino ipsius ore*

dobně co do podstaty soudí nejnověji také Hjelt ve svém spise „Die altsyrische Evangelienübersetzung und Tatians Diatessarón“ (v Lipsku, 1903, s. 10—162), jen že mezi text Sinajský a Curetonský klade Tatiánovu harmonii, tvrdě, že jí bylo použito v textu Curetonském a z něho i v Pešittá. Nestle¹⁾ domnívá se sice, že Tatiánova harmonie evangelní Diatessarón, sepsaná kolem r. 170 (dle Kukuly až v letech 172—173), byla nejstarší formou, ve které evangelium dostalo se k Syrům, avšak ať pomlčíme o tom, že není jisto, ba dle Harnacka²⁾ ani pravděpodobně, že by harmonie ta byla sepsána v jazyce syr-

consecrata et a Joh. Evangelista Hebraica dicta, Scriptorio Prelo diligenter Expressa. Listy 2. Petr., 1. II. Jan., Jud. a Apokal. ovšem jakož i Luk. 22, 17, 18, Jan. 8, 1—11 a 1. Jan. 5, 7 nebyly vytisknuty, poněvadž jich v řečených předlohách nebylo. Na zadní straně listu titulního udal tiskař Zimmermann mimo svoji značku též rok 1562, nejspíše proto, poněvadž toho roku teprve přišly exempláry císařské do prodeje. (Byloť tištěno 1000 exemplářů, z nichž 500 podržel císař, určiv z nich 300 pro patriarchy Antiochijského a Maronitského, a 200 pro Mojžiše Mardena.) Na základě tohoto vydání a jednoho rukopisu Heideberského pořídil Emmanuel Tremellius, professor v Heidelbergu r. 1569 vydání nové s literami hebrejskými, připojiv k němu překlad latinský, text řecký a Bezův překlad latinský. Z dalších vydání jmenujeme ta, jež učinil Guido Leore (ve polyglottě antverpské 1571), Martin Trost (v Köthenu Anhaltském r. 1621 a 1622), Aegidius Gutbir (ve dvanáctce, v Hamburce r. 1664 (na titulním listě udán jest rok 1633) a r. 1706, ve Frankfurtě 1731, v Hamburce 1749), Congregatio de propaganda fide (v Římě r. 1703), Jan Leusden a Karel Schaaf (Leiden 1708), kteréž Michaelis nazval nejlepším vydáním, Christian Reineccius (v Lipsku 1813), Samuel Lee (v Londýně 1816 nákladem Britské společnosti biblické „British and Foreign Bible Society“), Greenfield (1828), Justin Perkins [v Urmii (městě perském) r. 1846 nákladem Americké společnosti biblické „American Bible Society“, a opětně v New Yorku r. 1874, 1878, 1886], Bagster (1876), Klement Jos. David, arcibiskup v Damašku, a Řehoř Ebed-Jesu Khajjath, arcib. v Amidě (Starý i Nový Zákon, v Mosulu 1888—1892), Pusey a Gwilliam (v Oxfordě), P. L. Cheikho (v Bejrútě). Srovn. Nestle, Syrische Grammatik, 2. Ausg. Berlin, 1888, s. 20—27; Gregory, Textkritik, II., 493—501, Gwilliam, Studia biblica III., r. 1891 s. 47 a d.

¹⁾ Nestle, Einführung in d. gr. N. M. s. 80.

²⁾ Harnack, Chronologie, s. 289: Allein die Abfassung (des Diatessarón) im Syrischen ist nichts weniger als sicher, vielmehr unwahrscheinlich. Hjelt však ve spise svrchu jmenovaném pokládá proti Harnackovi za věc, která sama sebou se rozumí a již s dostatek byla dokázána, že Diatessarón byl sepsán původně syrsky; neboť byl prý napsán až po návratě Tatiánově do Syrie pro tamní obec církevní.

ském, a ne spíše v řečtině a z ní teprve přeložena do syrštiny, nezdá se býti s pravdou, že by se byla dostala do Syrie dříve evangelní harmonie než evangelia sama.

δ) Překlad p a l e s t i n s k ý či j e r u s a l é m s k ý (Versio Hierosolymitana, Syr^{ior} neb Syr^{ior}) v textové příčině srovnává se s překladem starosyrským (Syr^{cur}, Syr^{sin}), ale má též varianty mladší společně s Pešittou, jakož i řecká a latinská slova. Řeč jeho blíží se aramejské a podobá se té, ve které jest psán talmud jerusalémský.¹⁾ Kdy a kde byl učiněn, není jisto, nejspíše v 5. st.²⁾ Snad jest to jakési provincialní přepracování textu starosyrského, učiněné s hledem ku prvotnímu překladu syrskému³⁾. Až do nedávna nebyl znám skoro odnikud leč jen z jediného rukopisu, a to z evangeliáře Vatikánského (Vat. Syr. 19; dříve 11), psaného r. 1030 v Abudě u Jerusalema písmem poněkud odchýlným od obyčejného písma syrského⁴⁾; nyní však zná se ještě několik jiných, z nichž některé obsahují perikopy evangelní, jiné též perikopy neb alespoň zlomky ze Skutkův apoštolských a listů sv. Pavla⁵⁾

¹⁾ Odtud jeho jméno „překlad jerusalémský“.

²⁾ Tischendorf klade jej do 5., Nöldecke do 5. neb spíše do 4. st.

³⁾ Gregory (Textkritik, II., 503): Die erste syrische Übersetzung wie der griechische Text blieb nicht das, was sie zuerst war, blieb nicht rein westlich, sondern nahm Lesarten anderer Art auf. Die altsyrischen Handschriften bieten uns Überreste einer frühern, nicht überarbeiteten Periode derselben, die Peschitta-Handschriften bieten uns die rechtmässige Überlieferung einer rechtmässigen Überarbeitung der alten Form, und die palästinische Form bietet uns eine mehr provinziale wahrscheinlich auf nicht verbesserte Handschriften der altsyrischen Form zurückgreifende Umarbeitung des syrischen Textes.

⁴⁾ Vydal jej r. 1861—1864 ve Veroně hrabě Francisco Miniscalchi-Erizzo (ve dvou svazcích) a r. 1892 v Gotinkách-Lagarde ve svém díle Bibliothecae Syriacae s. 257—402. (Vyšla až po jeho smrti). Lagarde mimo to pojednal o něm r. 1891 v Nachrichten von der königl. Gesellschaft der Wissensch., Göttingen s. 140—153 pod titulem: „Das aramäische Evangeliar des Vatican.“

⁵⁾ Jeden rukopis ze 7.-8. st. (palimpsest) nalezl Tischendorf na východě, dle domněni Landova v klášteře georgijském západně od Jerusalema; jest o 129 listech, z nichž 29 chová zlomky z evang. a Skutkův apošt. Jeden evangeliář (156 listů) ze 12. st. a jeden zlomek listu ke Gal. (2 listy) z 8. st. objevil r. 1893 na Sinaji J. Rendel Harris. Tamtéž jeden evangeliář ze 12. st. A. Smith-ová. Některé zlomky nalezl J. P. N. Land. Srovn. J. P. N. Land, Anecdota Syriaca, sv. I. (jenž má titul pro sebe: Otia Syriaca), v Leydenu r. 1875.

a chovají se dílem v Petrohradě, dílem na Siuaji, v Loudýně, Oxfordě a Cambridgi.

ε) Překlad Filoxenský tak zvaný, poněvadž byl učiněn k vyzvání Filoxena ¹⁾, monofysitského biskupa v Mabugu (řecky Hierapolis, nyní Mendidž zvaném) na Eufratě a to od jeho chorepiskopa či biskupa krajinského, jménem Polykarpa. Zhotoven jest pro monofysity r. 508 otrocky doslovně z textu řeckého na základě rukopisů antiochijských a, jak bylo na snadě, s použitím překladu již hotového (Pešitty). V tomto prvním znění svém byl však později (u monofysitů) zatlačen textem Hieraklejským či Filoxenoheraklejským, textem totiž, který Hierapolský biskup Tomáš, rodilý z Charkelu (Hieraklea) upravil r. 616 v klášteře sv. Antonína v Enatonu ²⁾ u Alexandrije tím, že text Filoxenský prohlédnul a dle některých starých a dobrých rukopisů řeckých třídy západní ³⁾ opravil. (Assemani, *Bibl. Orient.* II., 24. 93. 334. Wiseman, *Horae syr.* I., 91).

Které změny učinil při tom v textě Filoxenském, není jisto; neboť jednak jest jen málo toho známo, o čem možno říci s určitostí, že to jest čistý text Filoxenský, jednak bylo od opisovatelů vzato do textu Hieraklejského mnoho variantů, jež byly napsány na okraji, a nešetřeno náležitě rozeznávacích znamení, hvězdiček a obelisků, jichž byl použil Tomáš při své úpravě a dle některých i Polykarpus při svém textě. Obvyčejně se myslí, že Tomáš dbal více doslovnosti než text Filoxenský, hledě zcela proti duchu jazyka syrského nejen zachovati v něm úplně slovosled textu řeckého, nýbrž i vyjádřiti člen a jiné zvláštnosti jazykové řeckého originalu. ⁴⁾ Gregory však hledě k tomu, že zachované rukopisy textu Hieraklejského neobsahují

¹⁾ Pešittá nezdála se mu dosti přesnou; chtěl mítí překlad zcela doslovný, by se mohla Pešittá kontrolovati.

²⁾ Tam se utekl a žil jako mnich.

³⁾ Užil dvou (dle některých rukopisů tři) kodexův evangelních, jednoho kod. Skutků apošt. a sedmi listů katol., a dvou kodexů listů sv. Pavla (Gregory, l. c. II. 504).

⁴⁾ Dle Kaulena, *Einl.* vyd. 4., I., 130 vyjadřoval řecký člen náměstkou $\eta\iota$ a $\eta\iota \delta \lambda\acute{o}\gamma\omicron\varsigma$ — $\eta\iota \delta \lambda\acute{o}\gamma\omicron\varsigma$); náměstky přisvojovací (suffixa nominis) slovem $\delta \lambda\acute{o}\gamma\omicron\varsigma \mu\omicron\upsilon$ — $\delta \lambda\acute{o}\gamma\omicron\varsigma \mu\omicron\upsilon$), aby napodobil spojení genitivní. (Srovn.: Nestle, *Einführ.* s. 82; Holtzmann, *Einleit.* s. 44; Schäfer *Al. Einl.* s. 36; Trenkle, *Einl.* s. 415.

v příčině slohu, slovosledu a volby výrazů skoro ničeho, co by nebylo již jinak známo o přehnané doslovnosti v textě Filoxenském, domnívá se v souhlase s Westcottom a Hortem, že Tomáš neměnil tak na Filoxenském textě samém, jako spíše obohatil jej různými varianty z řečených rukopisů starších, jež dílem na kraji uvedl, dílem do textu vložil¹⁾ a je v textě hvězdičkami a obelisky označil. Proti tomu Corssen myslí nepochybně správněji, že Tomáš neobohacoval, nýbrž očišťoval text Filoxenský od čtení nesprávných, označuje je hvězdičkami neb obelisky a klada za ně kotvici. Stojí-li tedy na př. v textě Heraklejském ve Skut. apošt. 13, 29: „abyste se zdržovali od věcí obětovaných modlám a od krve a od udáveného a od smilství, * a všecko, co nechcete, aby se vám děllo, jiným nečinite. |“ jsou hvězdička a kotvice znamením, že slova mezi nimi položená a v textě Filoxenském se vyskytající (totiž „a všecko, co — nečinite“) nebyla v oněch starých kodexích řeckých, dle nichž Tomáš činil revizi, a tedy jakožto čtení pozdějšího původu v tomto místě do textu nepatří.²⁾

Z příčin svrchu řečených nebylo také dosud lze rozlišiti přesně formu textu Filoxenského od formy textu Heraklejského a udati, co které jest vlastní. Bylyť některé rukopisy pokládány za filoxenské, nejsouce jimi. Uvádějí se proto obě formy pod jménem překladu Filoxenského neb Filoxenoheraklejského a označují se značkou společnou (Syr^{p(osterior)}) neb Syr^{Whit}, poněvadž White byl první, který text ten vydal tiskem celý až na konec listu k Židům a Apokalypsi³⁾.

¹⁾ Gregory, Textkritik, II., 505: „Thomas fand in Ägypten ältere griechische Handschriften, die dem Ausrottungseifer der Freunde des verbesserten griechischen Textes entgangen waren . . . Der altertümliche Text gefiel Thomas und er entschloss sich die Übersetzung des Philoxenus durch Einführung und Beifügung der Lesarten des alten Textes zu bereichern . . . Das ist nur eine Kombination, es liessen sich viele ausdenken. Podobně Blass, Acta apostolorum, ed philologica 1895 s. 25, Nestle, Einführ. 1899 s. 82.

²⁾ Corssen, „Die Recension der Philoxeniana durch Thomas von Mabug.“ v Zeitschrift für die neutest. Wissenschaft, Giessen, 1901 s. 5—12.

³⁾ White, Sacrorum evangeliorum versio Syriaca Philoxeniana ex codicibus manuscr. Ridleanis in bibl. coll. Novi Oxon. repositis nunc primum edita, cum interpretationibus et annotationibus Josephi White, Oxford. 1778, 2 svazky (R. 1799 Skutky apošt. v I sv., a r. 1803 listy Pavlovy v 1 svazku.).

2. Překlady koptické (egyptské).

V době apoštolské, kdy sv. Marek uvedl křesťanství do Alexandrie, i později mluvilo domorodé obyvatelstvo egyptské jazykem koptickým, řečí to, která vyvinula se pohnáně z jazyka staroegyptského jako třetí a poslední jeho stadium, přijavši mimo četné změny a novoty jiné také mnoho slov řeckých i písmo řecké.

1. V řeči této, která udržela se živou až do 17. st., rozeznávalo se alespoň troje nářečí¹⁾, a to: boheirské (či

Vydání toto neobsahuje však textu Filoxenského, jak myslil White, nýbrž Heraklejský. Podobně platí o syrském evangeliu sv. Jana, které Bernstein našel v Římě v Codex Angelicus (14. st.) a r. 1353 v Lipsku vydal v domněni, že to jest čistý text Filoxenský. Velice však podobá se pravdě, že ten text listů 2. Petr., 2 a 3. Jan, Jud. jest skutečně Filoxenský (ne Heraklejský), který Angličan Eduard Pococke vydal r. 1630 v Leydenu z jednoho nikoli zcela přesného rukopisu Oxfordského, a Isaac H. Hall r. 1886 v Baltimore z rukopisu Williamsova od r. 1471, a který z vydání Pocockova přešel do novějších evropských vydání syrského Nového Zákona. Filoxenský text chová snad také Apokalypse, kterou J. Gwynn objevil r. 1862 v jednom rukopise patřícím lordu Crawfordovi a vydal r. 1897 v Dublině, a dle mínění Hallova také jeden rukopis evangeliu z 9. st., který se chová v New Yorku v knihovně Union Theological Seminary, patří však Syrské protestantské koleji v Bejrutě. — Apokalypsi Heraklejskou vydal po prvé Louis de Dieu r. 1637 v Leydenu dle rukopisu Scaligerova a odtud dostala se do novějších vydání syrského Nového Zákona. Heraklejský text celého Nového Zákona až na Žid 11, 27—13, 28 a Apokal. vydal, jak řečeno, nejprve White a to na základě rukopisu (ze st. 11.?), který r. 1730 poslal Samuel Palmer z Amidy mesopotámské do Anglie Gloucesterovi Ridleyovi. Scházející konec listu k Židům doplnil r. 1889 Robert Bensley z rukopisu psaného r. 1170 v Edesse, který dostav se po různých příhodách v majetek Pařížana Julia Mohla, byl po jeho smrti r. 1876 koupil získán pro universitní knihovnu v Cambridge. Rukopis ten obsahuje celý Nový Zákon mimo Apokalypsi, mezi listy katolickými a Pavlovými má ještě 1. a 2. list sv. Klementa.

¹⁾ Již před Alexandrem Vel. usadili se v Dolním Egyptě řečtí osadníci, za Alexandra pak a Ptolomeovců rozmnožil se jich počet tak, že tvořili v Alexandriji a městech okolních jakousi provincii řeckou, odkudž postupovali dále na jih. Ti všickni mluvili ovšem řecky podobně jako i židé tam usedlí, a nepotřebovali proto zvláštního překladu Písem sv., když přijali křesťanství, ale čli Nový Zákon v originále řeckém, Starý Zákon pak v překladě alexandrijském. Domorodé obyvatelstvo však podrželo řeč svou vlastní, egyptskou, jen že řeč ta utrpěla časem různé změny, až v 1. st. po Kristu, přijavši mimo četné změny jiné též mnoho řeckých slov a písmo řecké (k němuž však připojila 7 liter nových pro některé hlásky své), nabyla oné formy, ve které zove se řečí koptickou

alexandrijské, memfické neb dolnoegyptské), saidské (či thebské neb hornoegyptské) a fajjúmské (či bašmurské,

na rozdíl od řeči staroegyptské. Když tedy křesťanství vniklo také k nim, nastala brzy na to potřeba překladu Pisma sv. do jejich řeči. Co se týká jména řeči té, někteří odvozují je od města Koptos v Horním Egyptě (Güntner), ale sotva právem, neboť město Koptos nedospělo nikdy k takové vážnosti, aby bylo pravděpodobno, že po něm dostal jméno celý kmen; spíše srovnává se s pravdou náhled těch (Schwartz, Cornely, Nestle), dle nichž jméno Koptův utvořeno jest od Arabův arabisováním slova *Egyptos* (*E-gyptos*). — Rozeznávali pak a někteří rozeznávají dosud v řeči koptické nářečí troje: 1. boheirské (od slova Bohairah, arabského to jména Dolního Egypta), kterým mluvili Domorodci v Delta, zejména v provincii Alexandrijské, které jest dosud církevním jazykem koptické církve, a které byvši po dlouhou dobu (jak se zdá, až do 18. st. samojediné známo učencům západoevropským, nazýváno jest prostě řeči koptickou (odtud i značka *cop.* pro rukopisy boheirské), 2. saidské (od *Es-sa'id*, arabského to jména Egypta Dolního), kterýmž mluvili v Egyptě Horním a kteréž, zdá se, teprve v 18. st. přišlo ve známost v Evropě západní, a 3. fajjúmské, které dle Quatremèrea (*Recherches critiques sur la langue et la littérature de l'Égypte*, Paris, 1808, p. 147) bylo v užívání ve Velké i Malé Oáse, a dle Zoegy (*Catalogus codicum copticorum, qui in musaeo Borgiano adservantur, Romae, 1810*, p. 140—144) totožné jest s oním nářečím, jež v 11. st. jmenuje se basmurským od Athanasia, biskupa v Kōs. Objeveno bylo od Giorgiho (*Fragmentum Evangelii s. Johannis graeco-coptothebaicum, Romae 1789*). V nejnovější době však čítají někteří (H y v e r n a t v *Dictionnaire de la Bible* II. c. 932—933) mimo řečená nářečí ještě dvě jiná; totiž 4. středoegyptské (ve vlastním smyslu slova), jehož prý užívalo se v provincii memfické, pokud město Memfis mělo jistou vážnost, a ve kterém sepsány jsou prý ony listiny papyrusové, jež E. R é v i l l o n t uveřejnil r. 1876 v Paříži pod názvem *Papyrus coptes*; nenazývá se však memfickým, aby se nepletlo s dolnoegyptským, jemuž to jméno někdy se dává proti thebskému, ač ne zcela vhodně, poněvadž nářečí to rozšířilo se do staré provincie memfické až později, když byli patriarchové alexandrijští přesídlili do Kaira, a 5. akhmímské, za které mají onu formu řeči, ve které sepsány jsou ty zlomky Nového i Starého Zákona (kuihy malých proroků), které nedávno byly nalezeny při vykopávání na pohřebišti Akhmímském. (Bouriant, *Les Papyrus d'Akhmim*, v *Mémoires de la mission archéol. franç. au Caire*, t. I. 1885; Krall, *Über den Achmimer Fund*, ve *Mittheilungen*, II.—III. 1887, p. 265 IV. 188 v. 143. Nestle (*Einführ. in d. N. T.* s. 106—107) zůstává sice při rozdělení ve tři nářečí: boheirské, saidské a střeoeegyptské, ale poodděluje nářečí střeoeegyptské ve fajjúmské, střeoeegyptské ve vlastním smyslu či dolno-saidské a akhmímské. Gregory pak hledě k tomu, že odborníci sami ještě neshodují se v té věci a že dosud tak nepatrné jsou ty zlomky, které čítají se k akhmímskému nářečí, že nelze z nich nic bezpečného usuzovati, zůstává úplně při starém rozdělení ve tři nářečí. (Textkritik, II. 537.)

elearchirské, ammonske, oáské neb střeoegyptské), a do každého z nich byly přeloženy knihy jak Starého tak Nového Zákona, ač neznámo, do kterého dříve; neboť jednak jsou zachované rukopisy až na několik zlomků z 5. a 4. st. poměrně mladé, jednak neshodují se v té příčině kritikové a hledíce jedni k tomu, že v Horním Egyptě byla řečtina málo známa, mají za starší překlad saidský, jiní pak uvažujíce, že v Dolním Egyptě dostalo se křesťanství dříve k domorodcům než v Egyptě Horním, myslí, že dříve byl zdělán překlad boheirský než saidský.

Nechť tomu však jakkoli, to lze tvrditi s určitostí, že v první polovici 3. st., ne-li již ke konci st. 2., byl hotov již alespoň jeden z jmenovaných dvou překladů, ne-li oba, saidský i boheirský. Neboť, jak vypravuje sv. Athanasius v životopise sv. Antonína poustevníka ¹⁾, v druhé polovici 3. st. poslouchal sv. Antonín (250—356) jako chlapec pilně předčítání Písma sv. a tím právě byl pohnut, aby rozděle statek svůj mezi chudé, oddal se na poušti životu ascetickému, že po smrti rodičů svých slyšel jako mladík předčítati při službách Božích perikopu o bohatém mládenci se slovy: Chceš-li býti dokonalým, jdi, prodej, co máš, a rozdej chudým, a budeš míti poklad v nebi, a pojď a následuj mne (Mat. 19, 16.), jeho žák sv. Pachomius ²⁾ (292—348) pak ustanovil, aby do kláštera jeho nebyl přijat nikdo, leč by znal žalmy, a nikdo v něm ponechán, leč by se naučil na paměť alespoň žalmy a Nový Zákon. Sv. Antonín však neuměl dle svědectví sv. Athanasia řeči jiné mimo svou mateřštinu, řeč koptickou, a to soudíc z toho, že žil v Egyptě Dolním a Středním, nejspíše v nářečí boheirském: nelze proto oním předčítáním Písma sv., jemuž býval přítomen jako mladík, rozuměti jiného, než takové, které se dělo v překladě koptickém, a to nejspíše v nářečí boheirském, z toho překladu pak že zjednal si také onu známost Písma sv. Starého i Nového Zákona, kterou jeví ve svých z části dosud zachovaných listech ³⁾. A mezi oněmi třemi tisíci poustevníků, které v Horním Egyptě shromáždil kolem sebe sv. Pachomius, byl zajisté také značný počet domorodců jazyka řeckého neznalých, zvláště z Egypta

¹⁾ S. Athanasius, Vita s. Antonii. (M. 26)

²⁾ S. Hieronymus, Regulae s. Pachomii (M. Patrol. lat. 23).

³⁾ Migne, Patrol. gr. XL. c. 953—1102.

Horního, kteří tedy nemohli vyhověti řečenému ustanovení Pachomiovu, leč měli překlad Písma sv. ve svém jazyce koptickém, a to nejspíše v nářečí saidském. Byl tedy již ve 2. polovici 3. st. hotov alespoň v jednom nářečí překlad koptický, v nářečí totiž boheirském, možná však, hledíc totiž k tomu, že Pachomius založil klášter svůj v Horním Egyptě, i saidský; prve však než překlad ten rozšířil se v opisech měrou takovou, aby nejen předčítati se mohl na různých místech při službách Božích, nýbrž i přístupem se stal četným jednotlivcům, uplynula zajisté doba poměrně dosti dlouhá a lze proto právem tvrditi, co svrchu řečeno, že alespoň jeden překlad koptický povstal již počátkem století třetího, ne-li již ke konci 2. st.

2. Překlady boheirský a saidský byly učiněny z textu řeckého ¹⁾, a to oba samostatně, jakož svědčí některé různosti, kterými se liší jeden od druhého, jmenovitě různá volba výrazu při překládání těch kterých míst i veršů celých, na př. když Luk. 15, 32 *καὶ (ἦν) ἀπολωλὸς καὶ εἰσέθη* „a byl zahynul (ztracen) a jest nalezen“ překládá překlad boheirský slovy: naftakēt pe uoh andjemf (byl ztracen a my jsme jej zase našli), překlad saidský pak slovy: nefsorem pe aīhe e rof (byl ztracen, já ho zase našel).²⁾

Překlad f a j j ú m s k ý byl dle mínění druhdy obecného, nyní pak skoro obecného učiněn z překladu saidského, dle Kaulena však a Hyvernata ³⁾ zdělán jest také samostatně dle textu řeckého.

3. Jsouce pak zhotoveny v době velmi staré, měly všechny překlady řečené za předlohu také text prastarý, době apoštolské blízký, a tedy zajisté ještě velmi čistý, jen malým poměrně počtem odchylek od znění původního stížený. Text ten byl však jiné recense při překladě boheirském a jiné při překladě saidském; nasvědčují tomu ony zvláštnosti, kterými rozcházejí se překlady ty od sebe, na př. když překlad boheirský má u Mat. 9, 10 *Khen pēi en simōn* (v domě Šimona o v ě) místo pouhého: v domě, *ἐν τῆ οἰκίᾳ*, a u Mat. 21, 16.

¹⁾ Překlad Starého Zákona dle překladu alexandrijského vyjma knihu Daniel, která přeložena z řeckého překladu Theodotionova.

²⁾ Srovn. Kaulen, Einleit. IV. vyd. I. s. 160.

³⁾ H. Hyvernata, Étude sur les versions coptes de la Bible (v Revue biblique internationale, t. VI. (1897) p. 74 a v Dictionnaire de la Bible p. F. Vigouroux, II., s. 950).

ke slovům „nikdy-liž jste nečtli“ přidává slova: Khen ni grafê = v písmech, aneb když saidský překlad v Jan. 6, 33 překládá: poeik gar pè psôre em pnute pet nêu e pesêt ebol hen tpe = neboť tento chléb jest Syn Boží, který s nebe sestoupil (místo: nebo chléb Boží jest ten, který s nebe sestoupil); při překladě saidském zejména byla předlohou tak zvaná recense západní, která shledává se také v kod. D, jakož vysvítá z oněch zvláštností, které překlad ten má společné jedině s tímto kodexem, na př. když Luk. 8, 43, kde kodexy mají: οὐκ ἴσχυσεν ἀπ' οὐδενὸς θεραπευθῆναι (nemohla býti od nikoho uzdravena), překládá: tai empe laav ešcemcom e talcos, kterou nikdo nemohl uzdraviti) a to ve shodě jedině s kod. D, který má: ἦν οὐδὲ εἰς ἴσχυσεν θεραπεῦσαι.¹⁾

4. Zdělaný jsou pak všechny řečené překlady koptické věrně, ač no otrocky doslovně, což bylo tím spíše možno, poněvadž jazyk koptický má nejen člen, nýbrž i mnoho slov řeckých. Formy trpné nemá sice, ani výrazu pro pojem míti (ἔχειν), a klade místo formy trpné 3. osobu čísla množného (někdy i jednotného) tvaru činného na př. místo ἀπέσταλμένος (poslaný) „ten, kterého poslali“, pojem míti pak vyjadřuje slovesem býti a třetím pádem příslušného jména (jest mi = mám); ale tím netrpí mnoho doslovnost překladu. Co však se týká slov řeckých, vyskytají se v překladech oněch nejen taková slova řecká, která jazyk koptický si přisvojil, nýbrž i jiná, jež se ponechala, poněvadž pro ty které pojmy nebylo případných slov koptických. Jakožto zvláštnost shledává se i to, že na místo slova řeckého originalu položena jsou v překladech jiná slova řecká, nepochybně proto, že byla v koptičině zdomácněna.

5 Při opisování nezůstaly sice ani koptické překlady prosty veškerých chyb a odchylek od svého znění původního, nicméně zachovaly se poměrně čisty, byvše ochráněny alespoň co nejvíce od takových změn, které vnikaly do textu vlivem cizím, opravováním na základě kodexů recense asijské, různými změnami již stíženě. Přispělo k tomu dle Gregoryho dílem brzké odloučení se Koptův od církevní obce alexandrijské a s ním spojené zamezení vlivu cizího ve znění překladu koptického, dílem zatlačování koptičiny jazykem arabským, jakož

¹⁾ Viz Kauten, l. c. s. 162—163.

i to, že textovní kritikové ve 12. st. uznávše čistotu a cenu překladů koptických, neměnili v nich.¹⁾

Jsouce tedy překlady tyto zhotoveny co možná doslovně na základě textu velmi čistého v době pradávné a zachovány poměrně velmi čisty, mají ovšem velikou důležitost v příčině kritiky textovní pro posuzování textu řeckého a obnovu původního znění jeho. Ovšem aby se jich mohlo užití s prospěchem co největším, třeba mimo studium řeči koptické též toho, aby pořízena byla přesná vydání kritická překladů koptických.

6. Co se týká jednotlivých překladů koptických, zvláště

a) překlad boheirský obsahuje celý Zákon Nový, jednotlivé skupiny knih klade pořádkem: Evangelia, listy sv. Pavla, listy katolické, Skutky apoštolské; Apokalypse byla obyčejně opisována zvláště a neuváděna ve vokabulářích koptickoarabských, nepochybně proto, poněvadž nebývala předčítána při sloužbách Božích a poněvadž ve 3. st. pojal Dionys. Alex. a po něm i někteří jiní pravost její v pochybnost. Evangelia klade za sebou pořádkem obvyklým, list k Židům pak mezi 2. Thess. a 1. Tim., ve vokabulářích však vyskytá se při evangelích nezřídka pořádek: Jan, Mat., Mark., Luk.²⁾

Celý Nový zákon v boheirském překladě vydal na základě různých rukopisů David Wilkins³⁾ (rodem Prus, vlastně Wilke jménem) i s překladem latinským v Oxfordě r. 1716 (s mnoha chybami), Henry Tattam r. 1829 v Londýně pro britskou společnost biblickou, opraviv poněkud text vydaný Wilkinsem, a r. 1847—52 nákladem společnosti „Society for promoting Christian knowledge“ pro patriarchu jakožitského, použiv k tomu mimo jiné též rukopisu, který mu patriarcha sám dal k použití; pouze evangelia vydal Moritz Gotthilf Schwartz v Lipsku roku 1846—1847, Skutky a listy apoštolské pak vydal r. 1852 v Halle Pavel Boetticher, známý pod jménem de Lagarde. Nejnověji přichystal k tisku celý Nový Zákon na základě více než padesáti rukopisů G. Horner.⁴⁾

¹⁾ Gregory, Textkritik, II., 530.

²⁾ Viz Gregory I. c. 531.

³⁾ Odtud značka jeho cop^w neb cop^wtk.

⁴⁾ První díl obsahující mimo cenné poučení o četných rukopisech koptických evangelia vyšel v Oxfordě r. 1898 pod titulem: The Coptic Version of the New Testament; in the Northern Dialect, otherwise called

b) Překlad saidský zachovává slovosled textu řeckého poněkud méně přesně než překlad boheirský, v opisech jeho šetřilo se téhož pořádku jak celých skupin tak jednotlivých knih jako v překladě boheirském, list k Židům však položen mezi 2. Kor. a Galat. Ale dosud není znám ani jeden exemplář, který by obsahoval překlad tento úplný, nýbrž pouze takové rukopisy, které obsahují větší neb menší zlomky jednotlivých skupin neb knih; evangelium sv. Jana však zachováno jest v překladě tom celé až na perikopu o ženě cizoložné (8, 1—11), taktéž 2. Pet., 1. 2. 3. Jan; z evangelia Matoušova schází pouze 7 veršů (v poslední kapitole), z Markova as 66 veršů, z Lukášova pouze as 5, z listu Judova posledních 5 veršů.

Některé zlomky saidské uveřejnil již R. T u k i,¹⁾ biskup v Arsinoe, ve své mluvnici koptické r. 1778 v Římě, a G. W o i d e ve svém „Appendix ad editionem Novi Testamenti Graeci“ (cod. A), který po jeho smrti obstaral roku 1799 v Oxfordě Henry Ford; o sobě vydal některé zlomky evangelní Jan Alois Mingarelli (v Bologni 1785, 1790) z evang. sv. Jana Aug. Ant. Giorgi (v Římě 1789), zlomky z listů sv. Pavla Münter (v Kadani 1789); v novější době uveřejnili různé zlomky: C e u g n e y (v Paříži 1880 Apokalypsi), B o u r i a n t (v Paříži 1882—1885: z evang., Skut. ap., listu k Žid. a 1. Jan.), A m é l i n e a u (v Paříži 1880 v Recueils de travaux relatifs à la philosophie et à l'archéologie égypt. et assyr., a v Lipsku 1886 v Zeitschrift für ägyptische Sprache u. Alterthumskunde), M a s p e r o (v Paříži 1885—1886 v Recueil VI. VII. Skut. ap. 1. Petr. Řím.; Mat. Luk.), O s k a r L e m m (v Lipsku 1885, v Leydenu 1885, v Petrohradě 1890) a j.

c) F a j j ú m s k é h o překladu jest známo as 7 rukopisův, obsahujících zlomky z evang. sv. Matouše, sv. Marka, sv. Jana, z listů 1. Kor., Efes., Filip., 1. Thess., Žid., Jak., Jud. Nejstarší (obsahující pouze Jak. 4, 12—13 a Jud. 17—20) jest ze 4. st. Vydány jsou po různu: některé od E n g e l b r e t h a (v Kadani 1811), jiné od C r u m a (v Londýně 1893), jiné od M a s p e r a

Memphitic or Bohairic with Introduction, Critical Apparatus and Literal English Translation. Vol. I. Introduction, Matthew and Mark CXLVIII. 484 1893. Vol. II. Luke and John, 584, 1893.

¹⁾ Tuki, Rudimenta linguae Coptae sive Aegyptiacae ad usum collegii Urbani de propaganda fide.

(v Paříži 1889 v Recueil), od Bourianta (v Kairo 1889 v Mémoires de l'institut Égyptiens, sv. II., díl 2, s. 567—604).¹⁾

3. Překlad ethiopský.

1. Ve 4. st. dostalo se křesťanství také do říše aksúmské, která, majíc hlavní město Aksúm, rozkládala se v krajinách při západním břehu moře Rudého a tam, kde nyní jest Habeš a Nubie; hlásal je v říši té Aedesius a zvláště Frumentius, kterýž se stal i biskupem v Aksúmě, byv vysvěcen od sv. Athanasia, patriarchy alexandrijského (kol r. 328). Nezůstali však křesťané tamní dlouho při víře pravé. Patříce ku patriarchatu alexandrijskému, kde přišli k moci monofysité, byli působením monofysických patriarchů mateřské církve své v 6. st. strženi k monofysitismu.

Zavedení křesťanství do říše aksúmské mělo v zápětí překlad knih biblických do řeči geezské či ethiopské, která jakožto řeč rodu panovnického a náčelníků byla v říši nejvíce známa a vážena.²⁾

¹⁾ O překladech koptických viz ještě; A s s e m a n i, Codices coptici bibliothecae Vaticanae ve Maiově: Scriptorum veterum nova collectio, Gregory, versiones orientales aegyptiacae v jeho Prolegomena ku Tischendorfovu Nov. Testam. III. s. 859—898 a v Textkritik, II., s. 529—553, kde katalogisuje boheirských rukopisů evangelních 68, listů a Skutků apoštol. 28, Apokalypse 17; saidských rukopisů celkem 91, fajjúmských 7, též H. Hyvernát, Album de paléographie copte, Paris et Rome 1882; Scrivener, A plain Introduction to the criticism of the New Testament, 4. edit. t. 2. c. 4. Londres, 1894.

²⁾ Slovem Ethiopie (*Ἰθιοπία*) překládá se v překladě alexandrijském hebrejský výraz Kúš (*כּוּשׁ*), ty případy vyjmajíc, ve kterých znamená osobu Kúše (*Χούς*), nejstaršího syna Chamova, a označují se jím v bibli ve smysle nejširším ony kraje asijské, ve kterých obývali v různých dobách potomci Kúšovi či Kúšité (I. Mojž. 2, 13), častěji však ve smysle užším znamenají se jím kraje ležící jižně od Egypta, zejména ony, ve kterých nyní jest Nubie, Sennaar, Kordofan a severní Habeš, nejčastěji pak ve smysle nejužším onen kraj jižně od Egypta ležící mezi řekou Atbarou, Astapem (Modrým Nilem) a Nilem (odtud, kde Nil Modrý spojuje se s Bílým, až tam; kde pije Atbaru), který tvořil staré království Meroe (Saba — *כּוּשׁ* rozdílné od *כּוּשׁ* — Šeba v Arabii, odkudž královna přišla k Šalomounovi) a jehož královny alespoň na počátku éry křesťanské nazývaly se Kandake (Skut. apošt. 8, 27). S názvy těmi srovnávají se i klassikové řečtí, pokud Ethiopii v širším smysle rozuměli všechna sídla

2. Kdy byl učiněn překlad ten, o tom rozcházejí se mínění:

Lagarde kladl původ jeho až za 14. st.,¹⁾ ale rozhodně neprávem; u nikoho také uedošel souhlasu. Bylať sice provedena v době té nová recense překladu ethiopského na základě překladu arabského neb koptického, ale nikoli pořízen teprve překlad prvotní.

Gildemeister († 1890) pak tvrdil, že překlad ethiopský povstal v 6. neb 7. st. od monofysických Syrů. Na odůvodněnou svého náhledu poukazoval jednak k četným výrazům syrským či aramejským, jež v překladě tom se vyskytají (na př. háimanot — víra, arami — pohan²⁾ m. *ἑθιοπικός*), jednak k tomu, že před 7. neb 6. st. nebylo v říši aksúmské ještě mnoho křesťanův, a proto ani potřebí zvláštního překladu pro ně.³⁾ Avšak důvody ty nedokazují ničeho. Vždyť přece poří-

národů tmavé pleťi od Libye až po Ind (*Ἰθίοπ* od *αἶθω* + *ἴψ* = muž s obličejem od slunce opáleným), ve smysle užším pak krajiny jižně od Egypta položené. Obyvatelé těchto krajín (afrických) byli alespoň po většině původu chamovského, rozdělení v různé kmeny. Od nich však dlužno rozeznávatí Geezy, obývající v Aksúmu, kteří byli také nazýváni Ethiopy. Kmen tento byl původu semitského, a to jakási větev jihoarabská. V době neznámé přistěhovali se od východu na jihozápadní břeh moře Rudého a asi ve 2. st. př. Kr. založili tam říši Aksúmskou s hlavním městem Aksúmem, která znenáhla šířila se vždy více, až ve 3. st. po Kr. podrobila si i starou říši Meroe (ethiopskou). Sami sebe nazývali Geezy (svobodnými, dle jiného výkladu „přistěhovalými“), od Řeků však byli nazýváni Ethiopy, kteréžto jméno později sami přijali a užívali bo někdy vedle jména Geez. Že smísili se časem s Chamovci, není pochybnosti. Řeč jejich geezská či ethiopská jest vedle arabštiny druhým hlavním členem jižní skupiny jazykův semitských, blíží se nejvíce k arabštině, čte se však od levé ruky ku pravé. Ve 14. st. ustoupila dialektům tigré a tigrině, které se z ní vyvinuly, jakož i amhářtině, ale jako jazyk církevní a učenců trvá v Haběši dosud. A řeč geezská či ethiopská jest to, ve které byl učiněn onen překlad ethiopský, o němž svrchu mluvíme.

¹⁾ Lagarde, (Ankündigung einer neuen Ausgabe der griechischen Übersetzung des alten Testaments, Göttingen, 1882, 28): „viele spricht dafür, dass sie nach dem vierzehnten Jahrhunderte nicht aus dem griechischen, sondern aus einer arabischen oder ägyptischen Übersetzung des Originals geflossen ist.“ (Viz Méchineau, Version éthiopienne de la bible, ve Dictionnaire de la Bible par Vigouroux, II. c. 2030.)

²⁾ Poněvadž slovo *arami* znamená vlastně muže aramejského či syrského, soudi Gildemeister z toho, že slovo to mohlo jedině v Syrii přijíti k významu „pohan“.

³⁾ Gildemeister v listě ze dne 20. dubna 1882 z Bonnu Gregorymu (Viz Gregory, Textkritik, II., 554—555 a Prolegomena k 8. vyd. Tischendorfova „Nov. Test. graece“ s. 394—397).

zení překladu biblických knih nevisí na počtu křesťanů té které národnosti, aniž lze mysliti rōzumnou příčinu, proč by se bylo mělo v Aksúmě čekati s překladem jich, až by veliké množství obyvatelstva v říši stalo se křesťany. A byť i skutečně bylo s pravdou, že překlad ethiopský učiněn byl až v 6. neb 7. st., nešlo by z toho ještě, že povstal od Syrův, od Syrů monofysických, a to tím méně, poněvadž ona slova syrská či aramejská, k nimž poukazuje, jsou, jak upozorňuje Gregory, ¹⁾ židovsko-aramejská a jako taková dokladem k tomu, že židé obraceli se velmi záhy z jižní Arabie do Ethiopie, aneb že Aksúmitě byli již svěm původem nějak podobni židům, a že křesťané tamní užívali některých slov, která byla od nich vypůjčená.

Většina kritikův a vykladačů však od Ludolfa (17. st.) až na naše doby srovnává se v tom, že překlad ethiopský byl zhotoven již před koncem 5. st., a to tak, že počátek byl učiněn již ve druhé polovici 4. st. ²⁾ Náhled tento pokládáme

---

¹⁾ Gregory I. c. s. 556: Jene jüdisch-aramäische Färbung, jene Anklänge sind ein Beleg dafür, dass in sehr früher Zeit die Juden aus dem südlichen Arabien sich nach Äthiopien wendeten, oder sonst, dass die Axumiten in Abessinien von Hause aus irgend wie den Juden ähnlich waren, und dass die Christen daselbst einige Ausdrücke brauchten, die von jenen geborgt waren.

²⁾ Soudí tak: Ludolf (Leutholf), *Historia Aethiopica*, ve Frankfurtě 1681, kniha 3, kap. 4. č. 26, Mill, *Novum testam. graecum*, Rotterdam 1710. Prolegom. s. 121; Michaelis ve své předmluvě „De versione Aethiopica N. T.—i generatim § 10“ předeslaně Bodeově knize „Evang. secund. Matth. ex versione aethiopici interpretis“, v Halle, 1749; Güntner, *Introd. v Praze 1866*, s. 92; Dillmann „Äthiopische Bibelübersetzung“ v Herzogově *Real-Encyclopädie*, 2. vydání v Lipsku 1887, I., 204; Gregory, *Nov. Test. graece*, recensuit Tischendorf, ed. 8. major. t. III. 894, a *Textkritik*, II., 554—556; Goldschmidt, *Bibliotheca aethiopica*, v Lipsku 1893, s. 7; Jülicher, *Einleitung in das Neue Test.*, ve Friburce 1894, Vigouroux, *Manuel biblique*, I. n. 150; Kaulen, *Einl. in die hl. Schrift*, 4. vyd. I. 167, ve Friburce 1899; Cornely, *Hist. crit. introd.* I. s. 380; Trenkle, *Einl.* s. 446; Mechaineau, *Version Éthiopienne de la Bible*, v *Diction. de la Bible par Vigouroux*, c. 2031. Podobně činí též Guidi, *Le traduzioni degli Evangelii in arabo et in etiopico*, v Římě, 1888 s. 33. a d a Hackspill, *Die ethiopische Evangelienübersetzung*, v *Zeitschrift für Assyriologie* r. XI. 1897 s. 150 a d., jen že nepřipouštějí, že by počátek byl učiněn již ve 4. st.; Petr Cayet (*Paradigmata de quatuor linguis orientibus praecipuis, arabica, armena, syra, aethiopica*, Paris, 1596, s. 160) klade překlad ethiopský již do doby apoštolské, podobně činí i Br. Walton ve své předmluvě (*Prolegomena*) ke své *polyglottě*, ale neprávem; neboť

za správný, ne proto, že by se opíral o bezpečné svědectví dějepisné ze staré doby, ačkoli jako takové bývá někdy uváděn výrok sv. Chrysostoma,¹⁾ že „Syrové, Egyptané, Indové, Peršané, Ethiopové a na tisíce jiných národů (*μύρια ἔθνη*) přeložili do svých jazykův učení“ obsažené v evangeliu sv. Jana; neboť jednak výrok ten zdá se býti pouze výpovědí řečnickou, které proto nelze bráti doslovně, jednak s hledem k širokému významu jména Ethiop není ani jisto, zda sv. Chrysostom při své výpovědi mínil Ethiopy aksúmské, ale proto máme onen náhled za správný, poněvadž církev ethiopská (aksúmská), ve které lid až na malé výjimky neznal řečtiny ani latiny, potřebovala záhy překladu do svého jazyku jak k vyučování, tak ke službám Božím, při nichž se knihy biblické předčítaly; neboť při obyčeji, který v té příčině církev zachovávala, bylo potřebě té zajisté také vyhověno. A držíme se náhledu toho tím spíše, poněvadž klademe váhu také na to, co nepochybně na základě domácího podání v 15. st. zaznamenal ethiopský kněz Jiří, autor spisu Masechafa Mesettir (kniha tajemství), že totiž Nový Zákon byl přeložen do ethiopštiny od devíti světců (mnichů), kteří přišli z Říma,²⁾ t. j. z říše byzantské,³⁾ a to, jak přesněji udává kronika králů habešských⁴⁾ slovy „z Říma a z Egypta“, ze země egyptské.⁵⁾ Neboť řečení světci žili v 5. st. (ke konci toho stol.), a ačkoli kněz Jiří zaznamenal o překladě knih starozákonních, nepochybně také na základě

že by královna Kandake, o níž se zmiňují Skutky apošt. (8, 27), byla královnou aksúmskou, a že by její komorník, kterého jáhen Filip pokřtil, byl Aksúmitský přivedl ku křesťanství, jest domněnka bezdůvodná a mylná.

¹⁾ S. Chrysost. In Joann. homil. 22. (Migne, t. 59, c. 39.)

²⁾ Viz L. Méchineau, Version Ethiop. ve Diction. de la Bible par Vigouroux, c. 2025, 2031, který v překladě francouzském uvádí slova Jiřího (Georgia) z pařížského rukopisu Bibl. Nat. Aeth. č. 113. list 63–64. Viz též Gregory, Textkritik, II., 556 a Prolegomena s. 897, který však nejméně kněze Jiřího a řečený rukopis klade do 16. st.

³⁾ Jako na východě tak i v Habeši nazývali Řeky i Řimany říše byzantské Řimany, říši pak tu říší římskou.

⁴⁾ R. Basset, Etudes sur l'histoire d'Ethiopie, Paris 1882 p. 97. (Srovn. Méchineau, l. c. p. 2032).

⁵⁾ Patrna z toho nesprávnost náhledu Guidiho (Le traduzioni p. 34) a Hackspillova (Aethiop. evang. s. 153), že přišli z Arabie. A že muži ti nebyli monofysité, nýbrž pravověrní, lze souditi již z veliké vážnosti, které jeden z nich, jménem Pantaleon, požíval jako rádce u krále Elesbana, kterého ctí jako svätce i Latinici i Řekové. (Méchineau, l. c. 2032.)

domácího podání, též patrnou nepravdu, že prý totiž celý Zákon Starý byl přeložen do ethiopštiny z textu hebrejského již za Šalomouna v té době, kdy ho navštívila královna ze Saby, není přece příčiny, aby zpráva jeho o překladě knih novozákonních brala se v pochybnost vůbec, neboť docela jiný zajiště a mnohem bližší i vážnější byl to základ, na němž spočívalo podání o překladě knih novozákonních, než byl ten, na němž vznikla tradice o překladě starozákonních knih.

3. Že bylo překladatelů více než jeden, z nichž jeden ty, jiný jiné knihy přeložil, nasvědčuje již různý ráz překladu, který se jeví při různých knihách, zejména to, že totéž slovo těžší bývá v jiné knize jinak překládáno,¹⁾ ač věc ta má mnohdy příčinu také v neustálenosti překladatelově.

Vedle řečených devíti světců či mnichů egyptských označuje se v podání ethiopském jako překladatel Písma sv. zhusta také Abu Salama, kterýmžto jménem byl nazýván sv. Frumentius, apoštol Ethiopův. A vskutku již Job Ludolf (17. st.) a po něm mnozí jiní uznávali a uznávají dosud, že i Frumentius měl jakousi účast v pořízení překladu ethiopského, buď že sám započal překladem některé knihy biblické, snad evangelní, aneb alespoň k němu podnět dal.

Náhled tento není pravdě nepodobný, spíše zamlouvá se velice, ale ne pro řečené podání ethiopské — neboť to možno vztahovati, a to větším právem,²⁾ také na patriarchu Abu Salama, který ve 14. st. provedl revisi překladu ethiopského na základě překladu arabského, a proto hývá v rukopisech nazýván překladatelem Písma sv. — nýbrž proto zamlouvá se nám náhled onen, poněvadž již za života sv. Frumentia v 2. polovici 4. st. nastala taková potřeba překladu ethiopského, jaká mohla jej při jeho horlivosti snadno pohnouti, aby alespoň nějaký počátek v té věci učinil. Dle toho, co ře-

¹⁾ Viz Dillmann v Herzogově Real-Encyklopädie, 2. vyd. v Lipsku, I., 203; Kaulen, Einl. 1. 167.

²⁾ Slaví Habešinci v jiný den památku sv. Frumentia, než v který připomínají toho Abu Salama, jehož tradice označuje jako „překladatele Písem sv.“ a v legendě pravi se o Abu Salamovi, že přeložil Písmo sv. z textu arabského do geezského (viz Zotenberg, Catal. n. 128, s. 194), tvrzení to, které se hodí sice na patriarchu Abu Salama, který učinil novou recenzi překladu na základě textu arabského, nikoli však na sv. Frumentia; neboť prvotní překlad byl učiněn z textu řeckého. (Srovn. Méchineau, l. c. 2029.)

čeno, byl tedy překlad ethiopský v 2. polovici 4. st. snad od samého Frumentia aneb k jeho podnětu od někoho jiného započat, potom od jeho spolupracovníků a nástupců poněmhu dále veden a kolem polovice, ne-li až ke konci 5. st. dokončen.

⁴ Byl pak učiněn překlad ten z textu řeckého,¹⁾ jakož tvrdil na základě domácí tradice již svrchu jmenovaný kněz ethiopský Georgius, Jiří (15. st.), uznal v 17. st. Ludolf a uznávají nyní až na Lagarde²⁾ všickni kritikové odborní, zakládajíce náhled svůj na tom, že v překladě jsou ponechána četná slova řecká i slovosled řecký, a že vyskytají se v něm chyby, které lze vyložití jedině z předlohy řecké, na př. když překládá Mat. 4, 13. „na kopcích“ (*ἐν ὄρεσι*) místo „v končinách“ (*ἐν ὄρεισις*), 1. Kor. 12, 28: „a postavil Bůh u c h o“ (*οὗς*) místo „a některé“ (*οἱς μὲν*) postavil Bůh“, aneb když ve Skut. apošt. 20, 15. slovo *ἄντικρυς* = proti pokládá se za vlastní jméno Antikres.³⁾

A bylo překládáno věrně i pečlivě, ano dle Dillmanna, nejlepšího znalce ethiopštiny v naší době, tak, že zhusta zachován byl i slovosled předlohy řecké.⁴⁾ Ale právě pro tu doslovnost, nesrovnávající se vždy s duchem jazyka ethiopského, jakož i proto, že překladatel (či spíše překladatelé), nejsa dosti mocen jazyka řeckého, četl a pojímal někdy nesprávně slova

¹⁾ Překlad knih Starého Zákona z překladu alexandrijského.

²⁾ Někteří missonáři 17. st tvrdili, že překlad ethiopský byl učiněn z textu arabského; náhledu toho přidržel se s počátku i Ludolf, jakož vysvítá z poznámky jedné, kterou přičinil v jednom rukopise pařížském (Bibl. nat. fonds Aeth. č. 1.), později však upustil od něho, přesvědčiv se studiem svými zejména při Starém Zákoně o jeho nesprávnosti, jakož patrně z jeho komentáře z r. 1691. Za naší doby obnovil náhled ten Lagarde, tvrdě, že překlad byl učiněn z textu arabského neb koptického. (Lagarde, Ankiündigung einer neuen Ausgabe der griechischen Übersetzung des alten Testaments, Göttingen 1882 s. 28.) Ale zůstal s náhledem svým osamocen; pouze Goussen pak opíraje se o Evodia Assemani míní, že bylo překládáno z kopštiny. (Srovn. Gregory, Textkritik, II., 553, pozn. 1.)

³⁾ Jiné příklady ještě viz u K a u l e n a (Einl. 4. Aufl. I., 166). Srovn. též H a c k s p i l l, Die äthiopische Evangelienübersetzung (Mat. I—IX.) v Zeitschrift für Assyriologie, ročn. 1897 s. 127—131).

⁴⁾ Dillmann v Herzogově Real-Encyklopädie, s. 204: „Was nun den Character dieser Übersetzung anbetrifft, so ist sie sehr treu, gibt meist den griechischen Text wörtlich, oft bis auf die Stellung der Worte wieder, kürzt nur hie und da scheinbar überflüssiges ab und ist im Ganzen als eine sehr wohl gelungene und glückliche zu bezeichnen.“

řecká, psaná dohromady a bez příděchův i bez přízvuků, vzešel tím překlad na některých místech nejasný, ba i nesprávný, jakož vidno i z příkladů svrchu uvedených. Z příčiny té opravovali jej znenáhla, přizpůsobující jeho řeč duchu svého jazyka a odstraňující skutečné i domnělé nesprávnosti; někteří vetkávali též vysvětlivky do textu, aby objasnili místa temná, ano pořizovali i nové recenze překladu jak Starého, tak Nového Zákona. Při tom používali také kodexů různých, i mladších; odtud as přišlo, že v překladě vyskytují se varianty mladší smíšené se staršími. Jedna recenze překladu evangelního byla učiněna dle Guidiho¹⁾ ve 14. st. na základě překladu arabského, a to, jak tvrdí Conti Rossini,²⁾ od patriarchy Abu Salama, který, jak řečeno, v jednom rukopise (Catal. Zotenberg n. 160.) jmenuje se překladatelem Písem sv. a v legendě označuje se jako ten, který přeložil Písmo sv. z arabštiny do jazyka geezského, nepochybně s hledem k tomu, že učinil novou recenzi, nikoli nový překlad samostatný. Jinou recenzi učinili dle mínění Méchineauova³⁾ missonáři portugalští (jesuité) v 17. st.; lze prý to souditi z jednoho listu, který r. 1626 psal Kašpar Paez T. J. Mutiovi Viteleschimu.

5. Rukopisů překladu ethiopského zachoval se počet značný;⁴⁾ jenom novozákonních chová se po knihovnách evropských přes 100. Jsou však poměrně mladé, většinou ze 17. až 19. st., nejstarší jest as rukopis evangelní ze 13. st., který se chová v Paříži v knihovně národní pod značkou Aeth. 22

¹⁾ Guidi, Le traduzioni degli Evangelii in arabo et in etiopico, v Římě 1888, s. 35—37.

²⁾ V Zeitschrift für Assyriologie t. X. 1895, p. 236—241 (Méchineau l. c. 2029).

³⁾ Méchineau l. c. p. 2029—2030.

⁴⁾ Do Evropy dostaly se od missonářů a učených cestovatelů. Největší počet jich chová se v Britském museu, které má rukopisy ethiopské všech knih Starého i Nového Zákona, některé knihy i ve třech, pěti, deseti, dvaceti, ba až třiceti exemplářích. Po něm přijde knihovna Antonína d'Abbadie, odkázaná Akademii nápisů a krásných umění; po té Bodlejská v Oxfordě, Frankfurtská, Vatikánská, císařská ve Vídni a v Petrohradě. V Ethiopii (Habeši) vyskytají se též exempláry rukopisní celé bible, ale tak po řídku, že Ant. d'Abbadie při svém pobytu v Ethiopii pouze o dvou slyšel a jen jeden viděl, ovšem zcela přirozeně; neboť poněvadž ethiopští opisovatelé psali písmem velikým, byly celé bible rukopisné náravně objemné a proto nepohodlné. (Méchineau l. c.)

(v katal. Zotenbergově č. 32), ač-li nejsou starší některé z oněch více než dvaceti, jichž stáří není dosud určeno.

Rozdělují se ve 4 třídy: evangelní, Skutkův apoštol, listů sv. Pavla a listů katolických s Apokalypsi (Apostolus s Abukalamsí); zhusta však připojují se k nim pod jménem Synodus konstituce apoštolské.

Všecky srovnávají se ovšem ve své podstatě, ale rozcházejí se značně ve svém znění, zvláště ty, které jsou psány po 15. st. Proto domnívali se někteří, i Ludolf, že byly vzdělány v ethiopštině alespoň dva překlady Písem sv.; jiní však odpírali tomu (Platt, Méchineau), a jak se zdá, právem. Neboť ty varianty — přídatky, výpustky, vysvětlivky a záměny slov — kterými se jednotlivé rukopisy od sebe liší, nejsou dle Méchineaua takové, aby nedaly se vysvětliti jednak z volného počínání si opisovatelů, jednak z toho, že časem pořízeny byly nové recenze překladu. Nicméně nepopíráme rozhodně, že by alespoň některá kniha biblická, zejména evangelní, nebyla přeložena samostatně do ethiopštiny vícekrát než jednou, zvláště pro potřebu soukromou.

6. Tiskem byl vydán překlad knih novozákonních již r. 1548 v Římě, a to pod vedením rodilého Ethiope, mnicha Tesfa-Ciona (Siona) či Fr. Petra. Užito bylo k tomu sice rukopisů starých a dobrých, poněvadž však sazeči neznali ethiopštiny, vniklo do textu mnoho chyb tiskových, a těch nebylo, nýbrž přibylo v polyglottě londýnské, ve které byl překlad ethiopský z řečeného vydání římského otištěn. Jiné vydání vyšlo v Londýně r. 1657 a 1698, jiné upravil pro Britskou společnost biblickou (British and Foreign Bible Society) Tomáš Platt (r. 1826 evangelia a r. 1830 ostatní knihy N. Zákona); učinil to však na základě rukopisů mladých, méně správných, a proto vydání jeho má ještě menší váhu kritickou než římské. Prvních deset kapitol evang. sv. Matouše vydal pečlivě Hackspill v Zeitschrift für Assyriologie, XI. 1897 s. 367 a další, vzav si za základ svrchu řečený rukopis pařížský ze 13. st.

7. Poněvadž překlad ethiopský byl učiněn ve 4. st. věrně i doslovně, přispíval by dosti značně ku poznání a posouzení textu původního, jmenovitě toho znění, ve kterém byl v Alexandrii ve 4. st., kdyby byl vydán přesně kriticky. Takového vydání však dosud nemáme a při tom mládí, které mají za-

chované rukopisy ethiopské, sotva kdy bude lze uvéstí překlad ten do původního znění jeho. Nicméně ani v té formě, ve které nás došel, není bezø vší váhy kritické; neboť, jak ukazují varianty, kterými se jednotlivé rukopisy od sebe liší, ty změny, které dostaly se časem do textu, záležejí v opravách nesprávností jazykových a chyb očívidných, v záměně slov temných za jasnější stejnoznačná, ve výpustkách a přidatcích nezávažných, jmenovitě ve vkládání krátkých vysvětlivek a pod., tedy ve věcech, kterými se podstata smyslu nemění. I není proto pochybnosti, že překlad ethiopský také při nynější formě své srovnává se ve své podstatě s textem řeckým, z něhož byl vyšel.

4. Překlad armenský.

V Armenii¹⁾ užívali z prvu bible syrské (Pešittá) při liturgii, překládajíce při ní ústně do armenštiny ty části biblické, které byly dříve přečteny v syrštině. Za patriarchy Sahaka či Isáka Vel. (390—440) však pořídili si na podnět a vedením patriarchy samého překlad Písma sv. také v jazyce vlastním, když byl dříve Isákův tajemník Mesrop vynalezl abecedu²⁾ pro všechny hlásky jazyka armenského, zvláštñi to ra-

¹⁾ Po smrti Alexandra Vel. dostali se Armeni pod vládu Seleukův syrských, od těch však se vybavili v 2. st. př. Kr. a založili pod dynastií Arsakovců království vlastní, které však stalo se později předmětem stáletých sporů mezi Římany a Parthy. Křesťanství hlásal tam dle podání již v 1. st. učeník Páně sv. Tadeáš (rozdilný od apoštola Judy Tadeáše) a pokřtil prý krále Sanatruka, který však zase od víry odpadnul a křesťany pronásledoval. Kolik je pravdy na tom podání, známo není; jisto však jest, že v polovici 3. st. byli v Armenii nějací křesťané, neboť toho času poslal dle svědectví sv. Jeronyma (De viv. illust. 69 — Migne, 23, 681) Dionysius Alex. Armenům list „o pokání“. Bylo jich však as málo. Neboť pravým apoštolem armenským jest sv. Řehoř Osvětitel, který pocházejí z královského rodu Arsakovců obrátil počátkem 4. st. na víru armenského krále Tiridita III. a stav se potom prvním biskupem a patriarchou armenským, přivedl za pomoci syrských i řeckých mnichův a kněží veškeré skoro obyvatelstvo říše ke křesťanství; zároveň uspořádal duchovní správu, posvětiv a svému patriarchatu podřídív větší počet biskupů. Poněvadž Písmo sv. dostalo se k nim nejprve v překladě syrském, který s sebou přinesli syrští spolupracovníci Řehoře Osvětitele, užívalo se toho překladu po celé století při liturgii, ne-li ve všech, alespoň ve většině krajín armenských. Počátkem 7. st. přešli k monofýsitismu.

²⁾ Použil k tomu 22 značek řeckých, jež poněkud proměnil, a vymyslel 14 značek nových.

tolesti jazykův indoevropských, stojící mezi skupinou indo-iránskou a litevsko-slovanskou. Pracovali o něm patriarcha Isák a Mesrop se svými dvěma žáky, Janem Ekelenským a Josefem Palnenským z textu syrského, nemajíce řeckého,¹⁾ a to tak rychle, že již r. 411 byli hotovi se Zákonem Novým a dvaceti dvěma knihami Zákona Starého. Ale právě pro ten spěch a snad i proto, že ani syrská předloha nebyla nejlepší, zdá se, že dostalo se do textu mnoho nesprávností. Lze to souditi z toho, že, jak vypravuje Koriun,²⁾ žák a životopisec Mesropův, Isák a Mesrop poslali potom Josefa Palnenského s jiným svým žákem Eznikem do Edessy, „aby tam přeložili Písmo sv. do armenštiny z textu syrského,“ t. j. nepochybně, aby tam provedli revisi překladu armenského na základě správných kodexů syrských.

Muži ti odešli však po nějakém čase z Edessy do Konstantinopole, kde se k nim připojili jiní učenci Mesropovi, mimo jiné též Koriun (Goriun), a pobývše tam několik roků, odebrali se do Efesu, kde právě konal se všeobecný sněm církevní (431) a odtud do své vlasti, majíce s sebou mimo akta sněmovní též pečlivě zrevidovaný exemplář bible řecké Starého i Nového Zákona. Isák a Mesrop, prohlédnuvše jej, seznali hned různé varianty, jimiž lišily se od jejich překladu armenského; proto nařídili, aby zdělán byl překlad nový z textu řeckého, a když se ukázalo, že překladatelé nejsou dosti mocni jazyka řeckého, poslali Jana Ekelenského a Josefa Palnenského i s Mojžišem Chorenským do Alexandrie, jiné pak muže mladé do Athén, aby se tam v něm zdokonalili. Vrátivše se zase do své vlasti a přinesše s sebou nepochybně některé rukopisy nové, zejména as rukopisy alexandrijské, dali se hned znova do práce.³⁾

2. Jak tedy dějepisný postup tento i povaha překladu

¹⁾ Právě-li Mojžiš Chorenský (Hist. Arm. III, 53), že překlad ten učinil Isák, nechtěl as tím říci nic jiného, než že Isák dal k němu podnět, práci řídil a v překládání se spolu účastnil.

²⁾ Goriun, *Leben des hl. Mesrob*, přelož. od Weltheo, v Tubink. 1841; Gorioun, *Biographie de Mesrob* ve Langloisově *Collection des historiens anciens et modernes de l'Arménie*, Paris, 1869, t. 2 p. 10—12; *Moyses Chorenensis*, Hist. Arm. 54—61. Srovn. H. Hyvernát, *Version Arménienne* ve Vigourouxově *Diction. de la Bible I.*, c. 1010—1015.

³⁾ Gorioun, *Biographie de Mesrob l. c. Moyses Chorenensis*, Hist. Arm. l. c. Srovn. Hyvernát, c. 1010—1011.

sama ukazuje, překládali z textu ¹⁾ řeckého, majíce, jak se zdá, za předlohu nejen ony rukopisy řecké, které byli přinesli z Konstantinopole neb z Efesu, nýbrž i ty, které měli z Alexandrie. Poukazuje k tomu alespoň to, že, jak již před 200 roky upozornil La Croze a nyní vůbec se uznává, překlad armenský drží se sice textu, jaký jest v kodexu alexandrijském, ale má též varianty zvláštní, samostatné, jimiž se odchyluje od kod. alexandrijského. Že překladatelé použili také starého překladu armenského, který byl učiněn z textu syrského, aneb alespoň mimoděk pojali z něho některé varianty do překladu nového, ne-li sami, alespoň opisovatelé, nasvědčují některé zvláštnosti i chyby s Pešittou společné, a lze již předem předpokládati to, pováží-li se, že na starý překlad ten byli již uvykli a že trvali ve stálém styku s křesťany syrskými. Dle toho dostaly se tedy do překladu nového živly troje: tak zvané západní či alexandrijské, jichž většina shoduje se s překladem starolatinským, antiochijské neb byzantské a syrské.

3. Překládali pak pečlivě a věrně, ač ne torocky doslovně, a to dle Kaulena tak, že zachovali namnoze i slovosled textu řeckého, ba vyjádřili i jemnosti některých výrazů řeckých, na př. u Mat. 13, 52. slovem *ασάγερα* vystihli úplně výraz řecký *μαθητευθείς*. Usnadněno to bylo ovšem onou podobností, která se do jisté míry jeví mezi armenštinou a řečtinou ve tvarosloví i ve skladbě. Při vši snaze však podati text řecký co možná doslovně, hleděli přece místy zaokrouhliti věty, užívajíce proto spojek ve větším počtu, než originál řecký, neb doplňující přiměřený výraz (v originale vynechaný), na př. Jan 8, 16. „bych i soudil koho“ místo pouhého „bych i soudil“ (*καὶ ἐὰν κρίνω δὲ ἐγώ*). Výpustek stalo se v překladě málo, spíše přídávky přičiněné na vysvětlenou; ještě méně dostalo se do něho chyb z neporozumění textu řeckému, jako jest na př. záměna slova *νομός* (sídlo, město) s *νόμος* (zákon) u Is. 19, 2. aneb vyjádření participia *ἀποστρεψας* u Luk. 22, 32. způsobem rozkazovacím formy medialní „obrat se“.²⁾

¹⁾ Starý Zákon dle překl. Alexandrijského; a to nejspíše hexaplárního (recense Origenovy). Jakožto doklady pro řeckou předlohu uvádí Kaulen (Einl. I. 177—178) mimo jiné příklady ponechání řeckého slova *moros* m. *μωρό* u Mat. 5, 22 a užívání jména *Hisus*, jež jest po atticku vyslovené jméno *Ἰησοῦς*.

²⁾ Příklady tyto jakož i ty, které uvádějí se pod č. 5., jsou přeřaty z Kaulena (Einl. I. 177—179), kde jest jich uvedeno více.

4. Tento překlad jejich, který La Croze nazval pro věrnost jeho králem překladů, rozšířil se brzy po celé církvi armenské a zůstal ve staré formě své v užívání u Arménů dosud, přes to, že řeč jejich dostala od té doby formu novou. Nazývají jej haikovským po Haikovi, kterého uznávají za kmenového praotce svého.

5. Při opisování dostaly se sice časem některé změny do něho nahodile i úmyslně, jakož se děje každému textu, který se udržuje a šíří opisy. Neprávem však tvrdil v 13. st. syrský spisovatel Bar. Hebraeus¹⁾ a po něm někteří jiní, že překlad armenský byl zrevidován a tedy i poměněn kdys na základě Pešitty; neboť, jak ukazuje Kaulen (Einl. I. 178), on liší se od Pešitty různými varianty, na př. I. Kor. 15, 51. má „všickni usneme“, Pešitta pak „ne všickni usneme“, a drží se textu řeckého právě tam, kde Pešitta se odchyluje, na př. když u Mat. 6, 11. slova *τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον* překládá slovy „z' hah mjer hanabacort = náš denní chléb“, syrský překlad pak slovy „chléb náš potřebný“ (Syr^p) neb „chléb naší potřeby“ (Syr^{sch}). Některé varianty zvláště má ovšem překlad armenský společné s Pešittou, ale, jak již řečeno, to nemá příčiny své v pozdější revisi na základě Pešitty, nýbrž dílem v použití neb i bezděčném vlivu starého překladu armenského, který byl zdělán na základě textu syrského a na nějž překladatelé byli již dříve uvykli, dílem ve styku Arménů s křesťany syrskými.

V nepravdě byli i La Croze,²⁾ Michaelis a j., myslíce, že překlad armenský byl na základě Vulgaty opraven ke konci 13. neb počátkem 14. st., t. j. v té době, kdy král Haitos navrátil se do církve katolické, od níž byl dříve přestoupil k monofysitismu; neboť proti náhledu jejich svědčí nejen to, že o takové opravě nečiní ani zmínky znamenitý dějepisec armenský Čam čean, kterýž sepsal výborné dějiny Armenie a právě tuto dobu velmi důkladně vylíčil, nýbrž i to, že překlad armenský odchyluje se na některých místech od Vulgaty ve všech svých rukopisech a vydáních, i v těch, jež pocházejí z doby po 14. st., na př. u Luk. 2, 14., kde má: „a na zemi

¹⁾ Wiseman, Horae syr. Romae 1828, p. 142; Hyvernat. Vers. armen. v Diocet. de la Bible p. c. 1011; Kaulen, Einl. I. 177.

²⁾ La Croze, Thesaurus epistol. III. p. 4. 69.

pokoj, v lidech dobrá vůle (zalíbení)“, Vulgata však „a na zemi pokoj lidem dobré vůle (et in terra pax hominibus bonae voluntatis). Ty zvláštnosti tedy, ve kterých se srovnává s Vulgatou a překladem starolatinským, nesvědčí o pozdějších opravách na základě Vulgaty, nýbrž spíše o tom, že je měl také onen text řecký, z něhož bylo překládáno do armenštiny, nehledě ovšem k těm, které dostaly se snad vinou opisovatelů do některých rukopisů, jakož as platí o I. Jan 5, 7. (Comma Ioanneum), kterýžto verš nevyskytá se ve starších rukopisech armenských.

Že pak i ti byli na omylu, kteří tvrdili, že počátkem 14. st. byl na základě Vulgaty učiněn nový překlad armenský, jenž by byl zatlačil překlad haikovský, patrně již z toho, že, jak upozorňuje Kaulen (l. c. s. 177), překlad, kterého užívají Armeni od 14. st., není jiný, než byl ten, kterého užívali dříve. Ale ovšem jest pravda, že v prvním tiskovém vydání překladu armenského celé bible, které obstaral r. 1666 v Amsterdamě¹⁾ armenský biskup Uskan (Oskan), byly učiněny různé opravy a přídavky na základě Vulgaty (téz I. Jan. 5, 7.), ano že Uskan sám, nemaje pro knihu Sirach a pro Apokalypsi žádného rukopisu staroarmenského, přeložil pro vydání své knihu Sirach z Vulgaty, Apokalypsi pak sice otiskl podle jistého rukopisu armenského, ale takového, který neobsahoval překladu starého, nýbrž pozdější, učiněný dle mínění Zohrabova ne před 8. st., a to, jak se zdá, také podle textu jeronymského.“²⁾

¹⁾ Nový Zákon vydal r. 1668.

²⁾ Pro tu příčinu jest sice vydání to velice nedokonalé, uchylujíc se značně od původního znění svého, nicméně nezasluhuje Uskan té výtky, kterou mu činí La Croze v listě, psaném r. 1718 z Berlína Beausobreovi, slovy: Il savoit un peu de Latin et n'avoit aucun goût, ni aucune critique. Il n'a à la vérité rien changé, ni retranché dans son Edition; mais lorsqu'il a trouvé quelque chose de plus dans la Vulgate, il ne s'est fait aucun scrupule de le fourrer dans son Edition. Il l'avoue même dans une de ses Préfaces et s'en fait mal à propos honneur... Le beau Manuscrit Arménien de quatre Évangiles que j'ai trouvé à la Bibliothèque du Roi et que j'ai copié pour mon usage, m'a exactement informé de toutes les additions, dont ce Evêque Arménien à interpolé son Edition. Neboť třeba uvážiti, že tehdy byly rukopisy armenské velmi vzácné a drahé, takže dle tvrzení Uskanova, učiněného před R. Simonem, jeden exemplář celé bible armenské stál 500 dolarů (Richard Simon, Histoire critique des versions du Nouveau Testament, Rotterdam 1690 s. 196), a že rukopisů některých knih (Sirach, Apokal.) překladu staroarmenského nebylo vůbec

Poněvadž však zachováno jest několik set rukopisů překlada armenského, z nichž některé sahají až do 10. a snad i do 9. st., lze pečlivým srovnáním jich poříditi vydání, které by podávalo starý překlad ten, byť ne úplně ve znění původním, přece skoro úplně. O vydání takové pokusil se již mechitarista Jan Zohrab, vydav r. 1789 v Benátkách Zákon Nový a r. 1805 bibli celou (ve kvartu); za základ vzal jeden rukopis z r. 1319, použiv při tom ještě 25 rukopisů jiných pro Zákon Nový a osmí pro Zákon Starý. Ty knihy, které po soudu jeho byly přeloženy později, než učiněn překlad haikovský, uvedl na konci, totiž knihu Sirach, třetí knihu Esdrášovu (dle Vulg. čtvrtou), modlitbu Manassesovu, třetí list sv. Pavla ke Korintským i jejich odpověď, závět sv. Jana a modlitbu Euthaliovu, kteráž knihy, vyjma Sirachovu, jsou sice apokryfní, ale pro vážnost, které požívaly u Armenů monofysických, do mnohých rukopisů byly přijaty. Jiné vydání celé bible staroarmenské (haikovské) pořídili mechitaristé r. 1859, vloživše do něho také knihu Sirach v překladě haikovském, který zatím byl nalezen v jednom rukopise. Svědectví tří osob božských (I. Jan. 5, 7.) vynechali v něm, rovněž jako bylo vynecháno ve vydání z r. 1805, poněvadž ho ve starších rukopisech není.

5. Překlad georgijský či iberský neb gruzinský.

1. Georgijci, přijavše křesťanství za Konstantina Vel.,¹⁾ užívali po nějaký čas při službách Božích nepochybně některé

Ize dostati, poněvadž byly ztraceny, a že s hledem ku potřebě vydání tiskového bylo lépe, vydati je v překladě pozdějším učiněném dle Vulgaty, než nevydati jich vůbec. Také bylo zcela přirozeno, že Uskan, jakožto bývalý žák dominikána Pavla Piromalliho, utíkal se při čteních pochybných k Vulgatě od cirkve za autentickou uznané. Po druhé byla bible Uskanova vydána v Cařihradě r. 1703, po třetí v opraveném znění od mechitaristů, tak zvaných od svého zakladatele Mechitara, v Benátkách r. 1733. Mimo to byly vydány buď celé bible armenské, neb jen Nový Zákon, neb toliko jednotlivé knihy ještě častěji, zejména v Petrohradě r. 1814 (celá bible od bibl. společnosti ruské) a r. 1817 (každý Zákon zvlášť), v Kalkutě roku 1817 (celá bible péčí Hebera, angl. arcibiskupa v Kalkutě) v Cařihradě r. 1823 (Nový Zákon, a ještě evangelia o sobě, od britské společnosti biblické), ve Smyrně r. 1838 (Nový Zákon, od Amerik. společnosti biblické.)

¹⁾ Georgijci, od Rusů Gruzini zvaní, potomci to starých Iberův a snad i Kolchů, obývají jižně od Kavkazu v nynější provincii ruské Georgiji. Od dob pradávných měli tam království, kteráž za mnohých bojů udrželo

bible cizojazyčné, nejspíše řecké, překládající ovšem ústně do jazyka domácího ty části biblické, které byly přečteny v jazyce cizím. Kdy pořídili si psaný překlad Písma sv. ve svém jazyce, není jisto: někteří myslí na století páté (Ermoni), jiní na šesté (Güntner, Kaulen, Al. Schäfer, Trenkle, Holtzmann), jiní připouštějí i osmé století (Cornely). Za pravý máme náhled prvý, neboť nezdá se nám býti pravdě podobno, že by byli Georgijci po dvě stě a více roků trvali bez bible vlastní a přestávali na obtížném překládání ústním i tehdy, když již viděli příklad u sousedních Armenů, a když Mesrop přizpůsobil také k jejich řeči onu abecedu, kterou byl vynalezl pro jazyk armenský. Ovšem netvrdíme tím, že by v 5. st., totiž v 2. polovici jeho, byly přeloženy do georgijštiny všechny knihy biblické, spíše máme za pravdu, že některé z nich, zejména Apokalypse, byly přeloženy později.

2. Také to jest nejisto, z kteréhoho textu byl učiněn překlad georgijský, zvláště proto, poněvadž starých zpráv o tom není, a poněvadž pro nedostatečnou známost jazyka georgijského nebyl ještě překlad ten náležitě prozkoumán. Dle některých povstal z textu řeckého, dle jiných z armenského neb

---

se brzy s větší brzy s menší samostatností až do r. 1802, kdy stalo se provincií ruskou s vládním sídlem v Tiflisu. Křesťanství hlásali u nich dle domácí pověsti prý již apoštolé Ondřej a Simon, jakož i římský vojin Elioz, jemuž prý při losování o roucha Kristova připadla nesešitá tunika Páně. Dle dějepisných zpráv však (Socrates, H. E. 1, 20, Migne 67, c. 129—134; Sozomenos, H. E. II. c. 7, Migne 67, c. 950) dostalo se k nim z Arménie skrze jednu pannu zajatou, která se v místním podání nazývá Nunia neb Nino (*Proprium ecclesiae graecogeorgianae*. Srovn. Nik. Nilles S. J., „Aus Iberien oder Georgien“ v *Zeitschr. für kath. Theol.* Innsbr. 1903 s. 662). Na přimluvu zbožné a ctnostné panny té byla dle oněch zpráv mimo jiné nemocné zázračně uzdravena též královna, a tím i ona i král, Mirian jménem, pohnuti, že uvěřili v Krista. Na to k radě Ninině požádal král skrze posly Konstantina Vel. za biskupa, a dostal na to z Antiochie biskupa Eustathia a několik kněží řeckých, kteří přišedše, za přispění králova i Niny přivedli ke křesťanství všekeren národ. Z příšlých kněží byl jeden, jménem Jan, vysvěcen na biskupa pro Georgiji a církevní provincie ta podřízena patriarchatu Antiochijskému a zaveden v ní ritus podle cirkve řecké. Když r. 1802 připadla Georgie Rusku, byla přivtělena i v církevní příčině k národní církvi ruské, ritus řeckogeorgijský pak zejména užívání jazyka georgijského při službách Božích a vyučování náboženském co nejpřísněji zakázáno, takže těm, kdo nechtěli přestoupiti ku pravoslaví, nezbývalo nic jiného, než vystěhovati se, neb přistoupiti k jednomu ze dvou ritů trpěných, totiž k armenskému neb latinskému.

slovanského.¹⁾ Náhled poslední (Zenkerův) pokládáme však zcela rozhodně za nesprávný, neboť Slované přijali křesťanství mnohem později než Georgijci a teprve v 9. st. dostali vlastní překlad Písma sv. Dosti však zamlouvá se náhled druhý, neboť z Armenska přišlo do Georgie křesťanství, s Armény udržovali Georgijci styky též jako křesťané, ba obdrželi i písmo od nich; snadno tedy mohli přijati od nich i rukopisy armenské, z nichž by si pořídili překlad do řeči svojí; ba i různé armenismy, které vyskytují se v překladě georgijském, svědčí pro předlohu armenskou. Neméně však, ba více ještě zamlouvá se náhled první, že totiž překlad učiněn byl z textu řeckého (Starý Zákon z překladu alexandrijského); neboť, ačkoli z Armenska dostalo se křesťanství do Georgie, přece řecký biskup a řečtí kněží to byli, kteří pracovali o rozšíření a utvrzení křesťanství po celé říši; také řecký ritus byl tam zaveden a církevní provincie georgijská podřízena patriarchatu antiochijskému. Náhledu tomu nebrání ani armenismy, které se shledávají v překladě georgijském; neboť ty mohly právě tak snadno dostat se do něho později od opisovatelů a vetkanými opravami, jako se dostaly do něho některé živly z překladu slovanského. Dáváme proto přednost náhledu tomuto před ostatními.

3. Rukopisů georgijského překladu jest po Evropě málo (v Římě tři evangelní), značnější počet však chová se jich na východě, jmenovitě na Sinaji, v Tiflisu, v klášteře Ečmiadnize u hory Araratu a v Jerusalémě v klášteře sv. Kříže, kde dle svědectví Scholzova jest na 400 různých rukopisů georgijských, a to většinou biblických. Některé obsahují celou bibli — mezi evropskými jest to kodex z 10. st. chovaný na Athosu — většinou však jsou toliko částečné, obsahující pouze jednotlivé skupiny knih neb i jednotlivé knihy toliko. Pokud stáří jejich bylo zjištěno, sahají nejstarší do 10. st.

4. Tiskem vyšel překlad tento málokdy, a to ještě ne kriticky. Bylať celá bible vytisknuta poprvé r. 1723 v Moskvě, po druhé (s některými prý opravami na základě překladu slovanského) r. 1743 v Moskevském předměstí Svenzga; jiné vydání celé bible pořizeno jest v Petrohradě r. 1816 literami církevními a r. 1818 literami světskými. Pouze list k Filemonovi

.¹⁾ Zenker, Bibliotheca orientalis, Leipzig, 1861, II. s. 171.

vydal r. 1844 v Berlíně J. H. Petermann podle vydání z r. 1816, evangelia pak o sobě vyšla r. 1879 v Tiflise.

5. Jak patrně z odchylek, jimiž jednotlivé rukopisy a a tisková vydání od sebe se liší, dostaly se časem do textu nejen chyby nahodilé, nýbrž i změny a opravy úmyslné, zejména též s hledem ku překladu slovanskému a, bylo-li, jak myslíme, překládáno z předlohy řecké, i s hledem ku překladu armenskému. Z příčiny té, jakož i proto, že není dosud pořízeno vydání kritické překladu georgijského, ba ani jisto, zda bylo užito předlohy řecké či armenské, nemá překlad ten veliké váhy kritické pro posouzení textu původního. Podotknouti však sluší, že tři rukopisy římské (vatikánské) kladou perikopu o ženě cizoložné (Jan 7, 53.—8, 11.) za 7, 44. a ne za 7, 52., jak v souhlase s pořádkem obyčejným mají vydání tisková, i Tiflisské, jakož i to, že text georgijský u Luk. 2, 14. čte „da qatstha choris sathnoeba“ = καὶ ἐν ἀνθρώποις ἐδόξια, a že má též svědectví tří osob božských (I. Jan. 5, 7.).¹⁾

6. Překlady arabské.

1. Mezi kměny arabskými byly sice již ve 3.—4. st. spořádané obce křesťanské, překladu však knih biblických do svého jazyku neměli křesťané ti po delší dobu, ale užívali bible syrské, kteréž rozuměli i pro příbuznost jazyka svého s jazykem syrským i pro své styky se syrskými křesťany. Ale ani potom ještě nebylo potřebí hned překladu arabského, když již mohamedánští Arabové zmocnivše se různých sídel křesťanských (v Syrii, Egyptě a jinde), zaváděli jazyk svůj také mezi národy podmaněnými; neboť národové ti mohli vedle arabštiny podržeti též jazyk svůj a proto i dále užívat i s prospěchem oněch překladů biblických, které měli před svým podmaněním. Jinak však bylo, když upustivše od řeči své, přidrželi se jazyka arabského úplně; tu již — mezi 8. až 10. st. — nastala potřeba naléhavá také překladu arabského. A potřebě té bylo

¹⁾ Viz Erm on i, La version géorgienne de la Bible, Paris 1899 a v Dictionnaire de la Bible par Vigouroux III. c. 196—197; Adler, Von der georgischen Bibelübersetzung v Allgemeine Bibliothek der biblischen Literatur, r. 1787 s. 153—169, Gregory, Textkritik, II. s. 874, Kaulen, Einl. 4. Aufl. I. s. 180.

v oné době také vyhověno; ba evangelia byla prý přeložena již před Mohamedem. ¹⁾

2. Za předlohu byl brán text, který byl právě po ruce, at původní (pro Starý Zákon text hebrejský a pokud se týká, aramejský, pro Zákon Nový text řecký), at překlad některý — syrský, koptický neb jiný, pro Starý Zákon i alexandrijský či Septuaginta. Že předloha taková nebyla vždy právě nejlepší v příčině kritické, jest na snadě.

3. Překládali pak i židé i křesťané, ale jak ukazuje kardinal Wiseman ve svém spise *Essays* (t. I. *Miracles of the New Testament*), nikoli najednou, nýbrž v dobách různých, ani knih všech, nýbrž hlavně ty, které čítali nejčastěji, židé knihy Mojžíšovy, křesťané pak evangelia, žalmy a knihy pro-rocké, jakož i ony části knih jiných, kterých se užívalo v liturgii. Když pak v době pozdější chtěli mítí překlad bible celé, sebrali hotové překlady jednotlivých knih neb jich částí a doplnili je novými překlady těch knih neb částí, které dosud přeloženy nebyly, a to na základě starého překladu syrského neb koptického. Jest tedy arabská bible jakási směs překladů rozličných, které byly učiněny v dobách různých od několika překladatelů dílem z textu původního dílem z některého překladu starého, i nemá proto v kritické příčině veliké důležitosti, ač nelze popřít, že některá místa její přispívají nemálo k objasnění těch kterých míst v bibli syrské a v překladě alexandrijském.

4. Co se týká zvláště překladu knih novozákonních, mezi rukopisy evangelními, z nichž některé sahají až do 8. neb 9. st., shledává se dle Guidiho paterý, dle Hyvernata šesterý překlad rozličný, z nichž jeden učiněn jest z originalu

---

¹⁾ Přeložil prý již počátkem 7. st. jakýsi Worka Ibn-Naufel Písmo sv. do arabštiny, z překladu toho pak čerpal prý Mohamed svou známost biblickou, avšak jest to pouze domněnka; alespoň nezachovalo se nic z překladu toho, podobně jako nezachovalo se s jistotou nic z toho překladu arabského, který z Vulgaty učinil r. 717 sevillský biskup Jan, ač-li jaký učinil; neboť Gildemeister popírá to (*De evv. in arabic. et simpl. Syr. transl. Bonnae 1865*, p. 42–48 a p. III.) Dle Bar-Hebraea († 1286) byl jiný překlad evangelní učiněn mezi r. 631–649. Ale ani to není jisto. (Srovn. Hyvernata, „*Versions arabes*“ v *Dictionnaire de la Bible* par Vigouroux, I. c. 845–851, Bar Hebraeus, *Chronic. eccles.* vyd. Abbeleosa a Lamy, t. I s. 275.)

řeckého¹⁾, druhý ne-li zhotoven, alespoň opraven dle Pešitty,²⁾ třetí eklektický, učiněn neb opraven z překladu koptoboheirského³⁾, čtvrtý zdělán ve 13. st. v Alexandriji na základě předloh různých (syrských, koptických, řeckých), a když se neujal, pořízen jiný z textu koptického, ale s použitím překladu syrského a řeckého⁴⁾, pátý učiněn v rýmované prose nejspíše v 9. neb 10. st. z textu syrského⁵⁾, a jiný rovněž rýmovaný pořízen od nisibského metropolitě Abhdíšóa († 1314), jehož použil za základ ke slovnému (nerýmovanému) překladu r. 1691 maronita Jakub ad-Dibsi⁶⁾, šestý pak dle mínění Hyvernatova jest ten, který se představuje v jednom rukopise londýnském (Brit. mus. 13) a v jednom mnichovském, (král. knihovna, Aumer. 238) i leonském (v knih. katedrální), a který dle poznámky přičiněné v prvních dvou rukopisech zhotoven jest r. 916 od Isáka Velasqueza, a to z textu latinského.⁷⁾

Do tisku dostal se dle tvrzení Guidiho a Hyvernatova pouze překlad třídy čtvrté, který byl učiněn z textu koptického s použitím textu řeckého a syrského, a to i dle těch rukopisů, které byly pořízeny v Egyptě i dle těch, které povstaly v Syrii.⁸⁾

¹⁾ Většina rukopisů tohoto druhu chová se v klášteře sv. Saby u Jerusaléma, některé jsou v Lipsku (ruk. Tischendorfovy) a v Římě, kde jest jeden (Vatic. arab. 13) z 8. st. a jiný (mus. Borg. k. II. 31) z 8. neb 9. st., nejstarší to kodexy známé arabského překladu.

²⁾ Tento překlad jest v jednom kodexu Tischendorfově v Lipsku a v řečeném arab. kod. Vatikánském 13. na listech 1—15 a 47—55.

³⁾ Text tento obsahuje koptoarabský codex Vatic. copt. 9.

⁴⁾ Rukopisů tohoto druhu jest nejvíce (mezi rukopisy arabského překladu); jedny z nich povstaly v Egyptě, jiné v Syrii, kde vnikly do nich časem některé varianty z překladu syrského.

⁵⁾ Obsažen v rukopise leydenském č. 2348 a ve dvou vatikánských (codd. arab. 17. a 18.)

⁶⁾ Příklad tento obsažen jest v rukopise arabském č. 58 v národní knihovně v Paříži, kde činí se též zmínka o překladě Abhdíšóvě.

⁷⁾ Assemani minil, že jsou pouze dva různé překlady arabské Nového Zákona, jeden z textu řeckého, vytisknutý v pařížské a londýnské polyglottě, jehož užívají Maronité a Koptové, a druhý z textu syrského, který vyšel v Římě r. 1703 a jest v užívání u syrských nestoriánů, jako bitů a maronitů.

⁸⁾ Hug (Einl. 379—393), Gregory (Textkritik II. 575) uznávají sice také, že ve všech vydáních tiskových jeví se ve své podstatě pouze jeden text, ale tvrdí, že text ten učiněn z předlohy řecké, ač, jak praví, na jednotlivých místech srovnává se s textem syrským a memfickým.

Podle rukopisů v Syrii zhotovených vyšel překlad arabský r. 1591 v Římě, (Arabs Romanus), a byl později vydán ještě několikráté beze změny; poněkud poměněn jmenovitě v příčině slohové vytisknut jest též text (římského vydání) r. 1645 v polyglottě pařížské a odtud otištěn r. 1657 v polyglottě londýnské (Arabs polyglottorum). Jiné vydání podle rukopisu kyporského (v kol. maronit v Římě č. 49) pořizeno jest r. 1703 v Římě a z něho text otisknut r. 1824 v Paříži. Také melchické vydání v Alepo r. 1706 jest prý pořizeno na základě této recense.

Podle rukopisů napsaných v Egyptě vydán jest řečený překlad arabský r. 1616 od Erpeho v Leidenu (Arabs Erpinus) z rukopisu Scaligerova (nyní Cambridgeského, Gg. v. 33) a z vydání toho přejat jest do vydání boheirskoarabského, které pořídila r. 1829 Britská společnost biblická; mimo to vytisknut jest v Římě r. 1671 při vydání celé bible arabské Sergiem Risi a odtud vzat od nakladatele Richarda Wattse do londýnského vydání Nového Zákona r. 1820 a dle Lagardea i do londýnské bible z r. 1860, v Lipsku pak vydal r. 1864 Lagarde rukopis videňský (cís. knih. 1544), který patří také k této třídě.

5. Rukopisy ostatních knih novozákonních překladu arabského nebyly dosud prozkoumány z dostatek. Dle jedněch obsahují text na základě předloh syrských, dle jiných na základě předlohy řecké, spíše však, jak myslí Ilyvernat, byly také tyto překládány na základě různých předloh (nejen syrských, nýbrž i řeckých a koptických), podobně jako evangelia. Tiskem vydány jsou knihy tyto zároveň s evangelii v letech svrchu udaných (vyjma v r. 1591), totiž r. 1616 v Leidenu, 1645 v polygl. pařížské, 1657 v polygl. londýnské, 1671 a 1703 v Římě, 1820 v Londýně, 1824 v Paříži, 1860 v Londýně. Jednotlivé listy vytisknuty mimo to ještě častěji.

7. Překlady perské.

Ačkoli do Persie dostalo se křesťanství velmi záhy, nenašel se přece žádný rukopis staroperského překladu knih biblických, buď že užívali tam překladu syrského, aneb že ruko-

Také Erpe myslil, že evangelní text, který on vydal, byl učiněn z originalu řeckého, ale v této věci máme úsudek Guidiho za vážnější. (Srovnej mimo jmenované spisy ještě *Gildemeister*, de evangeliis in arabicum e simplici Syriaca translatis. Bonn 1865, Ignat. Guidi, Le traduzioni degli Evangelii in arabo e in etiopico, Atti della Reale academia dei Lincei 1888.

pisů, které měli, zanikly v pronásledování křesťanů, která zuřila u nich mezi r. 358—450.

V novoperštině však, která vzala počátek svůj až v 8. st., zhotoveny jsou tři překlady evangelní: jeden z textu řeckého od překladatele neznámého nejspíše až ve 14. st., druhý z Pešitty r. 1341 od perského křesťana Simona, syna Josefa Altabrizi, třetí z textu latinského v Ispahanu r. 1739 neb počátkem r. 1740 od jezuitů Duhana a Desvignesa k rozkazu perského císaře Nadira.

První překlad vydal tiskem v Londýně dílem Abraham Wheloc (evang. sv. Matouše r. 1652) dílem (po Whelocově smrti) Pierson (ostatní evangelia r. 1657). Přijali však do textu také některé varianty z překladu druhého, a to z oxfordského rukopisu Pocockeova č. 128 (nyní 241); druhý překlad vyšel v londýnské polyglottě dle právě jmenovaného rukopisu oxfordského, třetí vydán r. 1848 v Petrohradě od Dorna. Celý Nový Zákon perský vydala biblická společnost dle nového překladu Sabatova v Kalkuttě r. 1816 a v Londýně 1825; dle překladu Jindřicha Martyna v Petrohradě r. 1815, v Kalkuttě r. 1816.¹⁾

b) Překlady západní.

Mezi překlady západními nejdůležitější jest starý latinský, a to i ve své formě staré, v jaké byl před sv. Jeronymem — překlad starolatinský neb předjeronymovský, zvaný Itala — i ve své formě pozdější, do které jej uvedl sv. Jeronym — překlad jeronymovský zvaný Vulgata. Překlady ostatní, gotský, staroslovanský, saský, francský, frankobavorský, český a j. mají pro posouzení textu původního cenu pouze nepatrnou, a to dílem pro poměrně pozdní původ svůj, dílem proto, poněvadž byly učiněny z textu latinského aneb zachovaly se z nich jen nepatrné zlomky.

1. Překlad latinský.

α) Předjeronymovský či Itala.

I. Překlad latinský byl v užívání již dávno před sv. Jeronymem († 420). Užil ho již nejen sv. Cyprian, nýbrž i Tertul-

¹⁾ Srov. Gregory, Textkritik, II. 575—578; Kaulen, Einl. I. 182; Streber, Bibelübersetzungen ve Wetzter und Welte's Kirchenlexikon, II. c. 731.

lián ¹⁾ a překladatel Ireneoova spisu „Adversus haereses“ s Ireneoem skoro současný. Znenáhla pak rozšířily se jak po Africe tak po Itálii a jiných krajích evropských četné rukopisy latinské,

¹⁾ Zahn (Geschichte des N. T. Kanons I, 51–60) popírá, že by již Tertullián byl užil překladu psaného, tvrdě, že Tertullián uváděje ve svých spisech místa biblická, překládal si je sám z textu původního, a kde zmínku činí o překladech latinských, nemínil prý překladů psaných, nýbrž překlady ústní, jež duchovní sami činili při službách Božích z textu řeckého. Jakožto důvod vede: a) že Tertullián předvádí krátce za sebou totéž místo biblické dvakrát, a to po každé jiným způsobem, na př. ve spise Adv. Marc. 4, 23: „O genitura incredula, quousque ero apud vos? quousque sustinebo vos“ (Luk. 9, 41), a o něco málo níže: „Onatio incredula, quamdiu ero vobiscum, quamdiu vos sustinebo?“ b) že podržel řecké názvy některých knih biblických (4. Mojž., Soudců, Královských, Přísloví), ač ve všech exemplarech překladu latinského, pokud lze sledovati, shledávají se názvy latinské; praví na př. in Basiliis (c. Marc. 4, 14) *tertiam Basiliarum et quartam*. (C. Marc. IV. 21.) Pokud však Tertullián uvádí tytéž výroky na rozličných místech způsobem tímž, má prý příčinu v tom, že se u něho jakožto církevního učitele v obci převahou latinské vyvinul jakýsi určitý ráz překládání, a pokud shodují se místa od něho uvedená s pozdějšími překlady psanými a s citaty spisovatelů církevních, jest to prý pouze nahodilé a přichází dilem odtud, že překládali z téhož originalu, dilem z toho, že psané překlady mnohých knih biblických vzešly z překladův ústních, jež delším cvikem dostaly již jakousi formu více méně ustálenou. — Než ačkoli připouštíme, že v některých případech uváděl Tertullián místa biblická podle překladu vlastního, (zejména ve spise Contra Marcionem, ve kterém chtěje uváděti proti Marcionovi místa novozákonní podle jeho vlastního textu, nemohl jinak leč sám překládati si je z textu řeckého, poněvadž Marcionův Nový Zákon byl toliko v řeči řecké), nesouhlasíme přece, že by tak byl činil všude, jmenovitě ne tam, kde shoda ta týká se citatů delších. (Srovn. na př. Tertull. De resurrectione, c. 24 Migne II, 828): „Si enim credimus, quod Jesus mortuus sit et resurrexerit, sic et Deus eos, qui dormierunt, per Jesum adducet cum ipso. Hoc enim dicimus vobis in sermone Domini, quod nos qui vivimus, qui remanemus in adventum Domini nostri, non praeveniemus eos, qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in jussu et in voce archangeli et tuba Dei descendet de coelo et mortui in Christo primi resurgent. Deinde nos qui vivimus . . .“ A Vulgata (1. Thess. 4, 13–16) povstala z textu předjeronymovského: „Si enim credimus, quod Jesus mortuus est et resurrexit. ita et Deus eos, qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos, qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non praeveniemus eos, qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in jussu et in voce archangeli et in tuba Dei descendet de coelo, et mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos, qui vivimus . . .“ Pozoruhodný tu zvláště souhlas ve spojce et před „in voce“, které v mnohých kodexích řeckých není, a ve slově „primi“, poněvadž řecký

jež při vši shodě věcné lišily se v textu značně od sebe ¹⁾, takže dle sv. Jeronyma bylo skoro tolik exemplářů (zněním od sebe rozdílných), kolik kodexů. ²⁾ Zda exempláře ty byly toliko různými recensemi jednoho a téhož překladu, aneb byly opisy několika překladů samostatných, o tom není mezi kritiky stejného názoru, jakož ani o tom, kdy povstal první překlad latinský, kde a od koho byl učiněn.

1. Co se p o č t u týká, tvrdí někteří ³⁾ zcela rozhodně, že bylo před Jeronymem více překladů samostatných, ač ne každý obsahoval všechny knihy biblické, ba ani všechny knihy jednoho Zákona. Některé z nich povstaly prý v Africe, jiné v Itálii aneb v jiných zemích evropských; jeden z nich však vyniká nad ostatní svou přesností a jasností byl prý nejvíce rozšířen a měl jméno Itala. Jakožto důvody pro náhled svůj uvádějí jednak velikou různost mezi zachovanými rukopisy a citáty, jež vyskytají se ve spisech sv. Otcův a církevních spisovatelů staré doby, jednak výpověď sv. Augustina, že nelze spočítati těch, kteří překládali z textu řeckého.

text má v nejstarších kodexích *πρωτον* (nejprve). Že podržel jména řecká, nic nedokazuje. Užil jich, jak Zahn sám uznává (Gesch. des ntl. K. I., 57), alespoň někdy i Cyprián (na př. Test. I., 20 a Test. III. 62: in Basilion primo, tertio), ač není pochybnosti, že měl před sebou překlad psaný.

¹⁾ Srovn. na př. různý překlad slov Řím. 8, 36 (*καθὰ σπέρματα, ἅτι ἐνεξε σοῦ θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σααρῆς*), u Tertull. zní takto: „Secundum quod scriptum est: tui causa mortificamur tota die, deputati sumus ut pecora jugulationis.“ U sv. Cypriana: „Sicut scriptum est: quoniam causa tui occidimur tota die, deputati sumus ut oves victimae.“ U Irenea: Sicut scriptum est: propter te morte afficimur tota die, aestimati sumus ut oves occisionis.“

²⁾ S. Hier. ad Dam. Praef. in Evang. „Tot enim sunt exemplaria pene, quot codices.“ Srovn. jeho Praef. In Josue: „Et sicubi in antiquorum voluminum lectione dubitarint, haec illis conferentes, inveniant, quod requirunt: maxime cum apud Latinos tot sint exemplaria quot codices, et unus quisque pro arbitrio suo vel addiderit, vel subtraxerit, quod ei visum est.“

³⁾ Sixtus Sienský, Ernesti, Michaelis, Hug (Einl. I., 459 a d.), Herbst (Einl. I., 263 a d.), Scholz, Welte (Tüb. Quartalschr. 1860, s. 150), Gams (Kircheng. Spaniens I. s. 86 . .), de Wette, Reuss, Ziegler (Die latein. Bibeliib. vor Hieron.), Corssen, Lamy (Introd. I., 156), Rönisch (Itala u. Vulgata, s. 2), Kaulen (Gesch. der Vulgata s. 114 . . Einl. Aufl. 4, s. 133), Reinkens, Keil (Einl. s. 547), Van Esz, Schrader (Einl. s. 112), Valroger (Introd. au N. T. I., 281 . .), Vigouroux (Manuel bibl. I., s. 159), Haevernick (Einl. I., l. s. 374), Brandscheitl a j.

Jiní ¹⁾ však hájí, aneb alespoň přednost dávají náhledu, že před Jeronymem nebylo samostatných překladů latinských více, než jeden. Poukazují při tom zvláště k veliké vzájemnosti, která se vyskytá mezi textem jednotlivých exemplářů, jakož i k tomu, že odchylky, kterými se jednotlivé exempláře od sebe liší, nejsou takové, aby nedaly se vyložit z překladu jednoho jakožto jeho recense, do nichž dostaly se opravy a změny úmyslné i nahodilé. Připouštějí však, že jediný překlad ten ve svém znění prvotním nebyl dílem jednoho, nýbrž několika překladatelů. Sanday ²⁾ proti tomu uznává dva překlady samostatné před Jeronymem, africký a evropský. Westcott pak a Hort rozeznávají trojí formu textu předjeronymovského: africkou, evropskou a italskou, připouštějí však, že italská forma vyvinula se z evropské, evropská pak z africké. ³⁾

2. V příčině místa, kde povstal onen ať již jediný ať v době sv. Jeronyma nejvíce rozšířený překlad latinský, rozcházejí se ve svých názorech od sebe i ti, kteří předpokládají pouze jeden překlad předjeronymovský, i ti, kteří uznávají jich více.

Jedni ⁴⁾ kladou původ jeho do Itálie, pravíce a) že tam poukazuje již jméno Itala, kterým jej sv. Augustin na jednom místě ⁵⁾ nazývá, zajisté prý pro italský původ jeho, b) že dle

¹⁾ Sabatier, Bianchini, Wetstein, Semler, Fritzsche, Eichhorn, Wiseman, Lachmann, Tregelles, Tischendorf, Hagen, Vercellone, Haneberg, Himpel (Tüb. Quartalschr. 1876 s. 789), Zimmer, Zahn, Scrivener, Gebhardt, Ranke, Reusch, Cornely, Schaff, Bleek, Wellhausen, Westcott a Hort, Gregory a j.

²⁾ Sanday (Studia biblica, Oxford, 1885 s. 233 a d.)

³⁾ Westcott a Hort, N. T. str. 78 a další. B. 107—110. Srovn. Holtzmann, Einl. s. 50—51; A. Schäfer, Einl. s. 43; Berger, Histoire de la Vulgate, s. 3. Text afrikánský shoduje se, jak praví Westcott a Hort i Berger, s citaty sv. Cypriana a jest zastoupen kodexem Bobbienským (cod. Bobbiensis), evropský byl ve 4. st. v užívání v západních krajích evropských, jmenovitě též v severní Itálii, representován kodexem Veronským, Verocellským a Kolbertským, text italský shoduje se celkem s citaty sv. Augustina, byl podkladem při revisi jeronymovské, zastoupen kodexem Brirenským.

⁴⁾ Reithmayr (Einl. s. 262), Gams (Kirchengesch. Spaniens, s. 86 a d.), Kaulen (Gesch. der Vulg. s. 109 a d.; Einl. 4. Aufl. s. 132), Ziegler (Die lat. Bibeltib. vor Hieron. s. 22 a d.), Güntner (Introd. s. 76), Belser (Einl. s. 22), Brandscheid (Handbuch der Einl. s. 149.)

⁵⁾ Aug. Doctr. christian. II. 15: In ipsis autem interpretationibus itala ceteris praeferatur, nam est verborum tenacior cum perspicuitate

Innocence I. a Rufina již sv. Petr zavedl v Římě liturgii latinskou¹⁾, a c) že ne-li v Římě, jistě v Itálii ostatní, jmenovitě severní vznikla záhy potřeba překladu latinského, poněvadž lid venkovský řecky neuměl.²⁾

Jiní³⁾ však tvrdí, že v Africe povstal překlad ten, neboť tam vznikla prý nejdříve potřeba latinského překladu⁴⁾, a tam

sententiae. K tomu Ziegler l. c. s. 27: „Wo aber werden wir die Heimat dieser „interpretatio Itala“ zu suchen haben? Doch wohl in dem Lande, auf welches schon der einfache Wortlaut der Augustinischen Stelle hinweist, — in Italien;“ a Kaulen (Gesch. d. Vulg. 117): „Etwas anderes als die Abstammung kann nämlich die Bezeichnung „italisch“ nicht ausgedrückt haben.“

¹⁾ Kaulen (Einl. s. 132): Officiell führt Papst Innocenz I. im Jahre 416 die römische (lateinische) Liturgie auf die Einrichtung des hl. Petrus zurück. Von einer lateinischen Übersetzung ist dem Zusammenhang nach zu verstehen, was Rufinus um 405 dem hl. Hieronymus schreibt: Petrus Romanae Ecclesiae viginti et quatuor annos praefuit: dubitandum non est, quin, sicut cetera, quae ad instructionem pertinent, etiam librorum instrumenta Ecclesiae ipse tradiderit, quae utique jam tunc, ipso sedente et docente, recitabantur (Apol. 2, 33. M. XXI., 612).

²⁾ Kaulen (Gesch. der Vulg. s. 108—199): Im eigentlichen Italien (nordwärts von Rom) wurde nur wenig gesprochen, und im Rom ward bei den mittlern und untern Klassen bloss das Lateinische verstanden. Gerade bei diesem Theil der Bevölkerung aber fand das Evangelium, das den Armen gepredigt wird, den meisten Eingang... Mit der Bildung der ersten Christengemeinden musste deswegen sehr frühzeitig das Bedürfniss erwachen, das Bibelwort auch in lateinischer Sprache zu besitzen. Dies Bedürfniss war freilich kein theoretisches zur Übermittlung des christlichen Lehrinhaltes... Allein das praktische Bedürfniss der Erbauung forderte sehr bald lateinische Bibeltexte sowohl für die gottesdienstlichen Versammlungen, als für den häuslichen Kreis der römischen und italischen Gläubigen.

³⁾ Eichhorn (Einl. II., 406), Wiseman (Essays on various subjects, německy u J. Manze v Řezně 1854 I. 37), Hug (Einl. I. 463), Lahir (Etudes bibl. Paris 1869, I. 264 a. d.) Lachmann (Novum Testam. graece et latine s. XIII. . .), Hagen (Sprachliche Erörterung zu Vulgata, s. 3), Ad. Maier (Einl. s. 563), Rönisch (Itala und Vulgata, s. 5 a. d.), O. F. Fritzsche (v Herzogově Real-Encycl. XVII. 248), Gregory (Textkritik, II., 596—597), Cornely (Histor. critica introd. I., 362—372); též Bleek, Tischendorf, Reusz, Tregelles, Srivener, Ott a j.

⁴⁾ Cornely (Hist. crit. introd. I. 363): Ubinam vero adornata est, Romae an in Italia an in Africa?.. Pro certo statui licet ibi primam versionis latinae originem esse quaerendam, ubi usui maxime fuit necessaria: jam vero Romae et in Italia inferiore graecus sermo primis saeculis inter christianos fuit pervulgatus, unde versione latina scripturarum non videtur indiguise...

poukazuje i překlad sám svou řečí ¹⁾, která má ráz latiny africké. Že byl nazván Italou, vykládají různě, ²⁾ nejčastěji jako jméno jedné jeho recense učiněné v Itálii. Z Afriky totiž dostal se prý překlad onen do Itálie a poněvadž nezamlouval se tam dosti pro hrubý ráz své řeči a pro volbu některých výrazů nedosti vhodnou, byl tam opraven i v příčině jazykové s hledem k latině italské i v příčině textové s hledem k tamním kodexům řeckým; opravený pak text ten rozšířil se prý nad ostatní recense, případně překlady samostatné, a byv od sv. Augustina ~~v~~zat i do Afriky, nazván jest od něho pro italský původ svůj Italou.³⁾

¹⁾ Rössch (Itala und Vulg. s. 5.): „So viel scheint gewiss und gegen jegliche Einrede gesichert zu sein, dass die Spracheigentümlichkeiten der zahlreichen Bruchstücke der Itala, die uns noch zu Gebote stehen, der afrikanischen Diction zugehören und auf dem Boden Afrika's (des prokonsularischen) erwachsen sein müssen. Diese jedem unbefangenen Blicke sich darstellende originale Localfärbung . . . ist es, was uns nach Afrika hinweist.“

²⁾ Rössch na př. odtud, že byla sepsána v lidové latině italské, mající společný ráz s latinou africkou: „Aus den der Vernichtung entgangenen verchiedenen Bruchstücken derselben erhellt, dass sie nicht in der verfeinerten Schrift- und Gelehrtensprache der römischen Hauptstadt, sondern vielmehr in der volksthümlichen italischen Provincialsprache oder der lingua vulgata verfasst war. Daher ihr Name Itala (Itala und Vulg. s. 6—7). — J. N. Ott má je za lidové pojmenování překladu latinského na rozdíl od textu řeckého: „Unter Itala verstehe ich eine den bunten, in beständigem Wechsel begriffenen Gestaltungen der hl. Schrift gegenüber sichere und feststehendere Überlieferung und zwar die Bibel der kirchlichen Gemeinde und liturgischen Praxis in Africa, die schon wegen der sorgfältigen Controle der Gläubigen belangreicheren Veränderungen unzugänglich blieb. Sie repräsentirte also wenn auch wohl nicht die Urgestalt selbst, so doch die verhältnissmässig reinste und ursprünglichste Überlieferung. Itala war ihr volksthümliche Name im Gegensatz zum griechischen Original, bzw. zur griechischen Übertragung, während sie in der Sprache der Gebildeten und Gelehrten „Latina interpretatio“ oder „translatio“ hiess. (Jahrb. für Philol. und Pädag. 1874 s. 769. Srovn. Ziegler, Die lat. Bibelbib. s. 26—27.)

³⁾ Cornely, *Histor. et crit. introd.* I. 367: „Africanum autem versionis colorem, quando exeunte saec. 3. Romae liturgiae graecae latina successit, Romanis Italisque summo displicuisse facile concipitur, nec mirum, quod in Italia adornata sit recensio accuratior, quam ab ejus originis loco Italam vocatam, „quum eset verborum tenacior cum perspicuitate sententiae, S. Augustinus reliquis praeferendam duxit“. Podobně Wiseman, Tischendorf, Lachmann, Schneedorfer.

3. Co se konečně týká doby, kdy povstal tento at jediná at v době sv. Jeronima a sv. Augustina nejvíce rozšířený překlad latinský, bylo již řečeno, že Zahn klade jej až do 3. st. (210—240). Obyčejně však se soudí, že povstal kolem polovice 2. st., alespoň pokud se týká evangelií a některých listů Pavlových; děje se to hlavně na základě výroku Tertulliana, že v době jeho byl překlad latinský mezi křesťany africkými v užívání a tedy již delší dobu hotový.¹⁾ Někteří pak přičítajíce zavedení latiny do liturgie sv. Petru, a opírajíce se o sv. Augustina, kladou jej do počátku 2., ba z části již do 1. st., pravíce, že alespoň některé knihy novozákonní (evangelia) byly přeloženy od samého sv. Petra neb jiného muže apoštolského.²⁾

II. Který z těch názorů jest správný, nelze do té doby říci s jistotou, neboť dosud jest známo celkem jen málo rukopisů s překladem předjeronymským³⁾ a z těch, které jsou

¹⁾ Tertull. Advers. Prax. 5: Graeci *λόγον* dicunt, quo vocabulo etiam sermonem appellamus. Ideoque jam in usu est nostrorum per simplicitatem interpretationis sermonem dicere in primordio apud deum fuisse (Jo. 1, 1—2) cum magis rationem competat antiquiorem haberi. — Hledě k těmto slovům praví na př. Cornely l. c. s. 358: Ante Tertulliani aetatem translationem aliquam jam in communi usu sat diu fuisse, ex eius verbis satis clare elucet. Et enim „in usu“, inquit, nostrorum (sc. Christianorum latinorum) est, per simplicitatem etc. (Srovn. Keil, Lehrb. der histor. krit. Einl. 568; Trenkle, Einl. s. 429).

²⁾ Kaulen (Vulgata ve Wetzter und Welte's Kirchenlexicon XII., s. 1131): „So führt denn Alles dazu, dasz der oder die Verfasser der Itala unter den Glaubensboten der apostolischen Zeit gesucht werden müssen;“ a (v Einl. I. 138): „Aus innern Gründen kann die Hindeutung Rufins (Apol. 2, 33; XXI, 612), dass schon der hl. Petrus Urheber der Itala gewesen sei, nicht entkräftet werden.“ Podobně Goldhagen (Introd. I, s. 319), Zschokke (Hist. sacr. Ant. Test, ed. 2. Vindob. 1884, s. 433).

³⁾ Dle Nestle (Einführ. s. 90) bylo jich do r. 1899 známo 38. Gregory (Textkritik s. 598—613) vyčítá jich r. 1902 již 51 a to: 26 evangelních, 10 se Skutky apošt., 3 s listy katol., 10 s listy Pavlovými a 3 s Apokalypsi. Označují se malými literami abecedy latinské a zahrnují se zhusta společným jménem Itala, ač ne vhodně, neboť jméno to patří pouze jedné recenzi překladu předjeronymovského. Pokud v té době byly přístupny, sebral a vydal je Sabatier r. 1743 v Remeši ve 3 svazcích a 1749—1751 v Paříži (Bibliorum sacrorum Latinae versiones antiquae seu Vetus italica. Třetí svazek obsahuje Nový Zákon.). V novější době vydal mnohé Belsheim v Christianii. Důležitější z nich jsou:

známy, jest většina více méně kusá i zlomkovitá a vyjmomc rukopis Vercellský, který, jak se zdá, jest psán ve 4. st., pocházejí všechny ze st. 5. a pozdějších, tedy z doby, kdy byl

a) evangelní:

a: Vercellensis ze 4. st, obsahuje evangelia pořádkem Mat. Jan. Luk. Mark. Mnoho schází, psán jest stříbrem na pergameně purpurovém, a to prý od Vercellského biskupa a mučeníka sv. Eusebia († 371), text má dobrý, dle Westcotta a Horta třídy evropské, chová se ve Vercelli mezi poklady velechrámovými; vydal jej Irico v Miláně r. 1748, Bianchini v Římě r. 1749, z jehož vydání otiskn jest v Migneově Patrol. lat. XII.

a₂: Curiensis z 5. st. obsahuje pouze dva listy s Luk. 11, 11—29 a 13, 16—34. Text jeho podobá se velice Vercellskému, chová se v Churu v Rhaet. museum, vydán od Rankeho v Marburku (1872, 1874) a od Wordswortha i Sandayho (1866) v Oxfordě.

b: Veronensis z 5. st., z každého evangelia něco schází, Jan. 7, 44—8, 12 jest vymazáno, psán jest stříbrem na pergameně purpurovém, chová se v kapitolní knihovně ve Veroně, vydán jest od Bianchiniho.

c: Colbertinus z 12. st., evangelia má v textu starolatině, ostatní knihy novozákonní připsány jsou rukou pozdější podle textu jeronymovského. Chová se v Paříži (bibl. Nat. 254), vydán od Sabatiera r. 1751 v Paříži a od Belsheima r. 1888 v Christianii.

d: Bez ův viz řecký kodex D na s. 215.

e: Palatinus neb Vindobonensis z 5. st., text má velmi dobrý, dle Westcotta a Horta třídy africké, scházejí však as dvě pětiny textu (evangelního), psán jest zlatem na pergameně purpurovém, chová se v císař. knihovně ve Vídni č. 1185, jeden list (Mat. 13, 13—23) v Dublině (Trinity College č. 4, 18), vídeňskou část vydal Tischendorf v Lipsku r. 1847, list Dublinský James Todd r. 1847 a T. K. Abbot r. 1880 v Dublině, některé části podle jistého opisu z r. 1762 Linke, celou pak zachovanou část Belsheim v Christianii r. 1896.

f: Brixianus ze 6. st, text třídy italské, schází Mark. 12, 5—13, 32 a 14, 70—16, 20; psán jest stříbrem, chován v Brescii v knihov. kapitolní, vydán od Bianchiniho v Římě 1749, od Wordswortha v Oxfordě 1889.

f¹: Corbeiensis nyní Petropolitani, snad až z 10 st., obsahuje pouze evang. sv. Matouše (a list sv. Jakuba), text vykazuje četné varianty Vulgaty, buď že to jest přechod od formy staré (evropskogallikánské) ke mladší (k textu jeronymovskému), jak myslí Gregory, aneb že do textu jeronymovského byly přijaty varianty z textu předjeronymovského, jak myslí Westcott a Hort. Rukopis choval se dříve v klášteře Korbejském (Corbeil) u Amiensu, nyní v carské knihovně v Petrohradě, vydán jest od Martianaya v Paříži 1695, od Bianchiniho, Sabatiera, Migne (Patrol. lat. XII. 1845), Belsheima 1881, 1883.

f²: Corbeiensis nyní Parisiensis ze 7. st., kusý, text třídy evropské s varianty textu jeronymovského. Jest v Paříži v knih. národní (Bibl. Nat. 17225). Varianty z něho u Sabatiera a Bianchiniho.

již text upravený od sv. Jeronyma (Vulgata), a kdy proto vnikaly snadno také tím změny do textu, že opisovatelé textu předjeronymovského přijímali do něho různé varianty z textu

k: *Claromontanus* (Klermontský) nyní v Římě v knihov. Vatikán. č. 7223, z 5. st., obsahuje evang. sv. Mat. až na 1, 1—3, 15 a na 14, 33—18, 12; vydán od kardin. Ang. Maie v Římě r. 1828, od Belsheima v Christianii r. 1892.

l: *Vindobonensis* (Videňský) v cis. knihov. ve Vídni (Lat. 1235), dle Brandscheida a Gregoryho z 5. neb 6. st., dle Belsheima, Nestle, A. Schäfera ze 7. st., obsahuje zlomky z evang. Mark. a Luk., psán stříbrem na pergameně purpur., text dle Gregoryho snad třídy evropské; vydal jej Alter v Jeně r. 1791 a v Lipsku 1795, Belsheim v Lipsku r. 1885.

k: *Bobbiensis* z 5. st., pochází z opatství Bobbio, nyní jest v Turině, obsahuje zlomky z evang. Mat. a Mark., text má velmi dobrý, třídy africké; vydal jej F. Fleck v Lipsku r. 1837, Tischendorf (ve Wiener Jahrb. 1847—1849) a John Wordsworth za přispění Sandaya v Oxfordě r. 1886 (Old. Latin biblical texts Nr. II).

l: *Redhigeranus* (Redhigerův) byv zjednán v Benátkách od Redhigera, chová se ve Vratislavi, jest ze 7. st., obsahuje zlomky evangelní (schází Mat. 1, 1—2, 15; Jan 16, 13—21, 25), text předjeronymovský jest v něm pomíchán s jeronymovským, vydán jest od Haase ve Vratislavských programmech universitn. r. 1865—1866, evang. sv. Matouše a Marka od Scheibela ve Vratislavi r. 1763.

n: *Sangallensis* (Svatohavelský, u Gregoryho *a*₂) z 5. neb 6. st. obsahuje na 15½ listech zlomky z evang. sv. Mat., Mark., Jan., chová se ve Sv. Havle, vydán jest od Batiffola v Paříži r. 1885 a od Whitea v Oxfordě r. 1886. Jiue zlomky Sv.-Havelské, a to *o* ze 7. stol., obsahující Mark. 16, 14—20, a *p* z 8. stol., obsahující Jan. 11, 16—44, jsou od Gregoryho označeny značkou *a*₂.

g: *Monacensis* (Mnichovský) v královské knihovně v Mnichově (Lat. 6224) ze 6. st. obsahuje na 251 listě evangelia až na některé části, text jeho jest třídy evropské, vydal jej White v Oxfordě r. 1888.

r: *Usserianus* (Dubliensis) ze 6. stol. obsahuje zlomky evangelní, chová se v Dublině (Trin. Coll. A. 4. 15), dříve patřil Ussherovi, vydán jest od Abbotta v Dublině r. 1884.

s: *Ambrosianus* (Ambrožský, palimpsest) ze 6. stol. obsahuje na 4 listech zlomky z Luk. k. 17—21, chová se v Miláně v knihovně Ambrožské, text jeho jest třídy evropské, vydán jest od Cerianiho v Miláně r. 1861.

t: *Bernensis* (palimpsest) ze 6. st. obsahuje zlomky z prvních tří kapitol evang. sv. Marka, chová se v univ. knihovně v Berně, text třídy evropské, vydán od Hagena v Lipsku 1884 (Zeitschr. für wissens. Theol.)

v: *Vindobonensis* v cis. knihovně ve Vídni (Lat. 502) 1 list obsahuje zlomek sv. Jana (19, 27—20, 11), pochází ze 7. stol., vydán od Whitea v Oxfordě r. 1888

x: *Sarezzanus* z 5. stol. obsahuje zlomky z evang. sv. Jana, byl dříve v Sarezzano, nyní jest ve Florencii.

jeronymovského, podobně jako naopak i opisovatelé textu jeronymovského činili v něm změny s hledem k textu starému, dle toho, které čtení zamlouvalo se jim více.

Shledáváme ovšem četná místa překladu předjeronymovského také u mnohých sv. Otcův a církevních spisovatelů; ¹⁾ avšak ať pomlčme o tom, že spisovatelé ti uvádějí mnohdy místa biblická pouze po paměti a proto někdy i s odchylkami od překladu psaného, také do jejich citátů vetkávali nežřídka

β) Důležitější rušopisy (předjeronymovského textu) Skutkův apošt. a listů katolických:

d: Kembridžský (Cantabrigiensis) viz řecký kodex D str. 215.

e: viz kodex E (Laudův) str. 221.

g: gigas Holmensis (obr štokholmský), ohromný kodex, obsahující mimo jiné celou bibli latinskou, ale pouze Skutky apošt. a Apokalypse jsou v textě předjeronymovském, jak se zdá, třídy evropské, ostatní knihy v textě jeronymovském, pochází ze 13. st. Byl dříve v Praze, ale r. 1618 odnesen jako kořist válečná s kodexem stříbrným (gotským) do Štokholmu a nyní chová se v Upsale. Vydán jest od Gebhardta v Theolog. Literaturz. v Lipsku r. 1880. Dějiny jeho viz u Bedy Dudíka, Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte, Briinn 1852, s. 207—235.

h (u Tischendorfa *reg*): Floriacensis (Fleurský) ze 7. st. (palimpsest) obsahuje zlomky ze Skut. apošt., 1. a 2. Pet., 1. Jan. a Apokal., byl dříve v klášteře ve Fleury, nyní jest v Paříži (bibl. Nat. 6400 G, dříve 5367), text jest třídy africké.

g: Freisingensis ze 6. st. obsahuje zlomky z 1. a 2. Petr. a 1. Jan. (též tak zvané comma Joanneum či 1. Jan. 5, 7., ale v. 7. jest za v. 8.), byl dříve ve Frisinkách, nyní jest v Mnichově, vydán od Zieglera v Mnichově 1887.

γ) Důležitější rukopisy listů sv. Pavla:

α: viz kodex řecký D^{Paul} (Klermontský) str. 218.

f: viz kodex F^{Paul} (Augiensis-Rychnovský) str. 221, dle Zieglera však jen v listě k Řím. a 1. Kor. má text starolatinský.

g^{ue}: Guelterbytanus ze 6. stol. (palimpsest) obsahuje zlomky z listu k Řím. Chová se ve Wolfenbüttelu, vydán jest od Knittela r. 1762 a od Tischendorfa v Lipsku r. 1885. (Anecdota sacra, s. 153—158)

r: Monacensis ze 6. stol. obsahuje na 26 listech zlomky z listů k Řím., 1. a 2. Korint., Galat., Efes., Filip., 1. Timot., Žid., chová se v král. knihovně v Mnichově, vydán jest od Zieglera v Marburku 1876.

δ) Důležitější rukopisy Apokalypse:

g: gigas Holmensis a h: Floriacensis (Štokholmský a Fleurský) jmenovány již svrchu při Skut. apošt.

¹⁾ U překladatele Ireneova spisu Adversus haereses, u Tertulliana, Cypriana, Viktorina, Laktance, Juvenka, Firmika, Materny, Hilaria z Poitiers, Hilaria jahna (Ambrosiasra), Lucifera z Cagliari, Optata, Ambrože, Jeronyma, Rufina, Augustina.

pozdější opisovatelé varianty z textu jeronymovského. I jest proto třeba mimo jiné také zjistiti dříve prvotní znění jejich citátů, než lze z nich co usuzovati o překladě, jehož užili. Nic méně

1. co se týká doby, jako nesouhlasíme s Zahnem, který klade původ psaného překladu latinského až do 3. st. (210 až 240), tak nemáme za správný ani náhledu těch, kteří vznik jeho kladou již do 1. st. Důvody alespoň, o něž opírají tvrzení své, nedokazují toho, jiné pak svědčí proti nim.

Dovolávají se totiž sv. Innocence I., dle něhož prý sv. Petr zavedl latinu do liturgie,¹⁾ a sv. Rufina, dle něhož sv. Petr odevzdal prý církvi posvátné knihy,²⁾ a sv. Augustina, který zmiňuje se o nesčíslném počtu překladatelů povstalých již od prvních dob církve,³⁾ ale bezdůvodně; neboť sv. Innocenc nemluví na uváděném místě ani o překladě latinském, ani o jazyce liturgickém, nýbrž o zřízeních církvi daných (o obřadě, obsahu modliteb a p.), pravě, že má býti ode všech zachovááno, co bylo od sv. Petra církvi odevzdáno. Sv. Rufin pak dosvědčuje sice, že sv. Petr dal církvi knihy, ale nepraví, že je dal v latinském překladě, spíše celou souvislostí nasvědčuje, že míní překlad alexandrijský knih starozákonních, který sv. Petr církvi odevzdal. Sv. Augustin mluví ovšem o nesčisl-

---

¹⁾ Innoc. Epist. ad Decent. ep. Eugub. (Mansi, Coll. conc. III. 1028): Si instituta ecclesiastica, ut sunt a beatis apostolis tradita, integra velleat servare domini sacerdotes, nulla diversitas, nulla varietas in ipsis ordinibus et consecrationibus haberetur. Sed dum unus quisque, non quod traditum est, sed quod sibi visum fuerit, hoc aestimat esse tenendum, inde diversa in diversis locis vel ecclesiis aut teneri aut celebrari videntur. Quis nesciat aut non advertat, id quod a principe apostolorum Petro Romanae ecclesiae traditum est, ab omnibus debere servari?

²⁾ Apol. 2, 33. Mign. XXI, 612: Petrus Romanae ecclesiae per viginti et quatuor annos praefuit: Dubitandum non est, quin sicut cetera, quae ad instructionem pertinent, etiam librorum instrumenta ecclesiae ipse tradiderit, quae utique jam tunc ipso sedente et docente recitabantur. Quid ergo? Decepit Petrus apostolus Christi ecclesiam et libros ei falsos et veritatis nihil continentes tradidit, et quum sciret, quod verum est, haberi apud Iudaeos, apud Christianos volebat haberi, quod falsum est?

³⁾ Aug. De doctr. christ. 2, 11: Qui enim scripturas ex hebraica lingua in graecam verterunt, numerari possunt, latini autem interpretes nullo modo; ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex graecus et aliquantum facultatis sibi utriusque linguae habere videbatur, ausus est interpretari.

ném počtu překladatelů, kteří byli již od prvních dob církve, a jak myslíme, nemínil tím pouze různých recensí překladu jediného, jak někteří vykládají, nýbrž samostatné překlady různé, ale buď rozuměl jen překlady ústní, aneb vyslovil toliko své mínění osobní, které utvořil si o latinských překladech nikoli na základě bezpečných zpráv dějepisných, nýbrž pouze s hledem k tomu stavu věcí, jaký byl za jeho doby, kdy mnozí činili různé změny a opravy ve svých exemplářích překladu již hotového a tak byli příčinou, že vždy větší byla různost v kořujících exemplárech. Že tomu tak, lze souditi již ze slov jeho samých, neboť jest zřejmo, že za prvních dob církve nebylo již nesčíslného počtu překladů latinských, vždyť, pokud se týká Nového Zákona, ani opisů textu původního nebylo hned od prvních dob církve v počtu nesčíslném.

Poukazují však zastanci tak raného překladu, jmenovitě ti, kteří původ jeho kladou do Itálie, také potřebě překladu toho v Itálii proto prý záhy nastalé, poněvadž tam lid venkovský, ba ani obecný lid v Římě řecky neznal. Ale ani tím nepřesvědčují. Neboť, ať nehledíme k tomu, že dle Diona Cassia¹⁾ konaly se nezřídka i v senátě nálezy soudní jazykem řeckým, a že dle Horatia²⁾ znali v Římě řecky i služební: první překlady neděly se pro soukromou četbu lidu věřícího, nýbrž k účelům veřejným, bohoslužebným. Účely ty však nevyžadovaly překladu hned, jak se dostalo křesťanství do některé země; neboť jako po Malé Asii, Makedonii a Řecku, tak i po Itálii obraceli se apoštolé a jiní věrozvěstové předem do měst, kde řecky znali, a kázali tam jazykem řeckým nejprve židům (hellenistickým), potom i pohanům řecky znalým neb alespoň rozumějícím; v témž jazyce konali i služby Boží, a to nejen oni, nýbrž po nějaký čas i potomní představení církve, jakož vysvítá jednak z četných slov řeckých, která dostala se do liturgie³⁾ a z řeckých nadpisů, vyskytujících se v katakombách na hrobech římských biskupů⁴⁾, jednak z toho, že nejen svatý

¹⁾ Dio Cassius, ed. Wechel LVII. s. 612. Srov. Hug, Einl. II., 38.

²⁾ Horat. epp. I. II. ep. II. 6.

³⁾ Na př. ecclesia, dioecesis, parochia, episcopus, presbyter, catechumenus, baptismus, monachus, anachoreta, catacomba, crypta, canon a j.

⁴⁾ Srovn. G. B. de Rossi, Roma sotteranea, Roma 1867, II. s. 236 a d. (v českém překladě): Stálé užívání jazyka řeckého v oněch náhrob-

Marek a sv. Pavel, nýbrž i Hermas a Caius psali pro Římany jazykem řeckým.

Později, když přibývalo křesťanů, kteří buď vůbec řecky neznali aneb jen málo, předčítali ovšem v Itálii (i v Africe prokonsulární) při službách Božích knihy biblické také v překladě latinském, ale ne hned dle překladu psaného — toho ještě neměli, — nýbrž dle překladu ústního, jakož souditi lze na jisto z toho, že dle sv. Silvie býval ještě ve 3. a 4. stol. při jednotlivých shromážděních bohoslužebných v Palestině muž (lector), který znal řecky a syrsky aneb latinsky, a to, co bylo přečteno řecky, tlumočil přítomným věřícím jazykem jejich — syrským neb latinským¹⁾, jakož i z toho, že nebylo ani v Africe psaného překladu punského ani v Gallii překladu keltického, přes to, že také v těchto jazycích byly pravdy křesťanské tamnímu lidu hlášány a knihy svaté předčítány.

Znenáhla počali sice také psáti překlady ty, nejprve as jen částečně, poznamenávajíce si na okrajích neb mezi řádky překlady některých slov neb i vět a odstavců, později pak úplně, pišíce tu na okrajích textu řeckého, tam o sobě překlady celých knih, jmenovitě těch, které bývaly u nich předčítány nejčastěji; ale prvé než postupem takovým došlo ku psaní překladů celých knih, uplynula zajisté doba dosti dlouhá, jistě více než půlstaletá, i jest proto správnější klásti vznik psaného překladu latinského až do st. 2, a to až asi do jeho polovice.

ních nápisech (římských biskupů) jest patrným důkazem, že řečtina byla řečí církevní římské církve ve století třetím . . . Kolem konce století třetího neb obratem (volgendo) čtvrtého řecká řeč církevní postoupila v Římě místo latině.

¹⁾ S. Silviae peregrinatio ad loca sancta (ed. Gamurrini, Romae 1887) s. 107: Et quoniam in ea provincia (Palestina) pars populi et grece et siriste (*συριστι*) novit, pars etiam alia per se grece, aliqua etiam pars tantum siriste: itaque quoniam episcopus, licet siriste noverit, tamen semper grece loquitur et nunquam siriste, itaque ergo stat semper presbiter, qui episcopo grece dicente siriste interpretatur, ut omnes audiant. Et exponuntur lectiones etiam, quaecunque in ecclesia leguntur: quia necesse est grece legi, semper stat, qui siriste interpretatur propter populum, ut semper discant. Sane quicumque hic (Hierosolymis) Latini sunt, id est, qui nec siriste nec grece noverunt, ne contristentur, et ipsis exponit episcopus, quia sunt alii fratres et sorores, Graeci-Latini, qui latine exponunt eis. (Srovň. Zahn, Geschichte des neutest. Kan. I., 43.)

2. Co pak se týká počtu překladů předjeronymovských a místa, kde povstal první, nepokládáme za pravdu, že by před sv. Jeronymem nebyla žádná kniha biblická přeložena do latiny vícekrát než jednou, ale také nemyslíme, že by bylo bývalo v té době více než jeden neb dva takových překladů samostatných, které by obsahovaly všechny knihy biblické, spíše hledíce ku přirozenosti věci a k tomu, co právě bylo řečeno o překladech ústních, máme za správnější, že jak v Africe, tak v Itálii a jiných krajích evropských byli duchovní, kteří vidouce obtíže spojené s překládáním ústním, snažili se napsati překlady jedné neb více knih biblických, zejména těch, které byly čítány u nich nejčastěji, z jednotlivých pak překladů těch, pocházejících od překladatelů různých¹⁾, že byl potom složen jeden celek, jedna sbírka, obsahující (ovšem nikoli v jednom kodexu) všechny knihy Starého i Nového Zákona, ty jen vyjímajíc, které tou dobou nebyly snad ještě v příslušné zemi přijaty do kánonu, a celek ten že šířil se potom v opisech dále s různými opravami a změnami.

Taková sbírka či bible latinská byla učiněna možná i v Itálii i v Africe, takže by byl povstal dvojí překlad samostatný či dvojí text latinský (celkový), spíše však zdá se nám býti pravdou, že byla učiněna pouze jedna, a to v Africe, neboť jednak, ačkoli dle úsudku Westcotta a Horta, který si učinili po práci dvacetileté, takový jest rozdíl mezi zachovanými památkami textu předjeronymovského, že lze rozeznávati v nich text: trojí: africký, evropský a italský, přece též dle úsudku jejich i Bergera a Gregoryho taková jest i vzájemnost mezi nimi, že text italský zdá se spočívati na evropském, evropský pak na africkém²⁾, jednak zdá se, že v Africe nastala dříve potřeba překladův ústních, od nichž postoupilo se k latinským, a také dříve shledáváme citáty

¹⁾ Různosti překladatelů jednotlivých knih nasvědčuje i to, že v modlitbě Otčenáš slovo *ἐπιούσιος* jinak překládá se u Mat. 6, 11 (slovem totiž supersubstantialis) a jinak u Luk. 11, 3 (slovem quotidianus). Že by překladatel byl býval křesťan obrácený ze židovství, jak soudí Kaulen z četných hebraismů v překladě se vyskytujících, jest neodůvodněno, neboť hebraismy ty mají příčinu v slovném překládání z překladu alex. a originalu řeckého, ve kterých jsou hebraismy.

²⁾ Westcott a Hort, *The New Testament in the original greek*, 1896, t. I s. 78–80; Berger, *Histoire de la Vulgate*, s. 5; Gregory, *Textkritik*, s. 596–598.

latinské u spisovatelův afrických, než u italských; mimo to přijetím jednoho překladu takového vyloží se dobře ten poměr, který vyskytá se mezi rukopisy a citáty překladu starolatinského, zvláště pováží-li se, že při tehdejší styku Itálie s Afrikou bylo snadno lze, aby celkový překlad latinský (bible latin.) dostal se v opise z Afriky do Itálie a odtud do Gallie a jinam, a aby tam byl opraven a pozměněn jak v příčině jazykové tak v příčině textové (volby výrazu, slovosledu a j. a to dílem se zřením k nářečí domácímu, dílem na základě tamních kodexů řeckých a těch latinských překladů částečných, které tam již byly zhotoveny.)

Ze společného původu totiž překladů těch (ve smyslu řečeném), jakož i z toho, že snažili se překládati co možná doslovně, vyloží se snadno shoda, která jeví se v zachovaných památkách textu starolatinského, z těch změn pak a oprav, jež dostaly se do opisů způsobem řečeným neb i nahodile, vysvětlí se i různost, která pozoruje se mezi nimi ¹⁾, i to, že

---

¹⁾ Jaká různost co do znění může povstati v čase krátkém, vidno na př. z toho, že ze šesti českých vydání tiskových Nového Zákona, která byla učiněna v letech 1475, 1497, 1513, 1518, 1525 a 1527 není ani dvou, která by slova 1. Kor. 10, 16. 17. podávala úplně stejně, ač není pochybnosti, že to jsou různá jen vydání jednoho a téhož překladu. Má vydání z r. 1475: Kalich pozeħnaie gemuz zehnamy zdalit vczastenstwie krwe Krystowy nenie . . . Vyd. 1497: Kalich pozeħnanie gemužo dobrořečime wssak požiwanie krwe Kristowy gt. . . Vyd. 1513: Kalich pozeħnánij, gemužo zehnáme: wssak požiwánij krwe Krystowy gt. . . Vyd. 1518: Kalich pozeħnanie gemužo dobrorzečzieme. wssak obcowanie krwe Krystowy gest. . . Vyd. 1525: Kalich dobrořečenie gemužo dobrořečjme. wssak obcowanie krwe Krystowy gest. . . Vyd. 1527: Kalich dobrořečenie gemužo dobrořečjme: wssak požiwani krwe Krystowy gest. . . A srovnej, jak různě zní na př. Kol. 2, 1–3 v bibli Frenclově a v bibli, vydané Dědictvím Svatojanským r. 1888, ač i tyto bible jsou toliko různým vydáním téhož překladu. V bibli Frenclově stojí: Chci zajisté, abyste věděli, jakou péči mám o vás a o ty . . . kteřížkoli neviděli tváři mé tělesné, a aby potěšena byla srdce jejich a oni aby byli spojeni v lásce a ke všelikému bohatství plnosti rozumu k poznání tajemství Boha Otce i Krista Ježíše, v němž všickni pokladové moudrosti a umění skryti jsou. Bible Svatojan. pak má: Chcít zajisté, abyste věděli, jakož starost mám o vás a o ty . . . kteřížkoli neviděli tváři mé v těle, aby potěšena byla srdce jejich, spojena jsouce láskou a to ke všelikému bohatství plnosti rozumu, ku poznání tajemství Boha Otce i Krista Ježíše, v kterémžto (tajemství) skryti jsou všickni pokladové moudrosti a umění.

sv. Jeronym mluví sice o mnoha latinských překladatelích a mnoha kodexích, nikdy však o mnoha překladech.

Nechť však již správný jest náhled ten či onen, to jest jisto, že před sv. Jeronymem již rozšířily se četné exempláře latinské, jak po Africe prokonsulární, tak i po Itálii a jiných krajích evropských, že exempláře ty lišily se od sebe četnými varianty, ježto mnozí jednotlivci, pořizující si knihy biblické v latinském překladě také pro četbu soukromou, zaměňovali ve svých rukopisech některé výrazy neb rčení za jiné, buď že se jim nezdály dosti elegantními aneb že podle názoru jejich nevystihovaly dosti smyslu textu původního, aneb že viděli v nich odchylky od textu, který měli ve svých kodexích. Také to jest jisto, že jeden z těchto at již překladů neb recensí vynikal nad ostatní svou jasností a přesností a ten že sv. Augustin na jednom místě nazval Italou¹⁾ a doporučil před jinými, vzav si jej nejspíše s sebou z Milána do Afriky. Byl to as onen text, který byl v Itálii nejvíce rozšířen a proto od sv. Jeronyma několikrát nazván obecným — rozšířeným (editio vulgata), zejména v Comm. in Matth. 13, 35 a v Comm. in ep. ad Gal. 5, 24.

Patrně tedy, že zahrnovati všechny rukopisy textu předjeronymovského jménem Itala nebylo by zcela správně ani v tom případě, že by skutečně, jak myslíme, spočívaly všechny způsobem řečeným na jednom překladě základním, potud však jest to oprávněno, a to i v případě, že představují různé překlady samostatné, pokud, jak dí Kaulen²⁾, při všech jeví se tentýž ráz jazykový a též způsob překládání, takže z nich všech lze souditi o jakosti Italy samé.

III. Byl pak překlad předjeronymovský učiněn v latině lidové³⁾, jakou shledáváme též u spisovatelův afrických, a to

¹⁾ Aug. Doctr. christ. 2, 15, 22: In ipsis autem interpretationibus Itala ceteris praeferatur, nam est verborum tenacior cum perspicuitate sententiae. Že by místo slova Itala mělo se v řečeném citatě čísti Italic a, jak soudil Bianchini, aneb usitata, jak se domníval Potter, aneb illa a místo nam slovo quae, jak myslil Bentley a v novější době Corssen, jest nesprávně, neboť výraz itala vyskytá se právě v nejstarších a nejlepších rukopisech spisů sv. Augustina, a jak Mommsen (Röm. Geschichte V., 657 a d.) ukázal, také u jiných spisovatelů.

²⁾ Kaulen, Einleit., 4. Aufl. I., 134.

³⁾ Jako vůbec v řeči lidové nešetří se přísně pravidel pravopisných a mluvnických a výrazům starým podkládají se významy nové neb i nová

co možná doslovně z překladu alexandrijského při knihách starozákonních a z originálu řeckého při Zákoně Novém.

O předloze řecké svědčí nejen četná slova řecká, která byla ponechána, na př. *aporiari*, *perperam agere* — jednati na chloubu (*περπερεῖσθαι*), *neomenia* ajv., nýbrž i snaha vyjádřiti alespoň někdy i člen (náměstkou ukazovací, na př.

slova se tvoří, tak bylo i v latině lidové. Nehledíc totiž k různým odchyškám pravopisným i mluvnickým, jež učinili spisovatelé, latina tato

a) v příčině pravopisné ponechává kmenovou samohlásku ve slovech složených beze změny (*profacientes*, *dispargit*, Jan 10, 12. Rehd.), vkládá do slov některou samohlásku (*confortiare*, Luk 22, 43. Rehd.) neb souhlásku (*occasio* Mrk. 12, 40. Verc.), jindy vynechává souhlásku nebo samohlásku příslušnou (*susum* m. *sursum*, *conovi* m. *cognovi*, *domnicus* m. *dominicus*) nebo je zaměňuje, zejména *b* a *v*, *b* a *p*, *d* a *t*, *e* a *i*, *ae* a *e*, *o* a *u* (*fobeas* m. *foveas*, *optinuit* m. *obtinuit*, *istut* m. *istud*, *gimmas* místo *gemmas*, *hodiaz*, *diabulus*), slova někdy prodlužuje (*iscola* místo *scola* = *schola*, *istare* m. *stare*), jinde zkracuje (*sperivi* m. *experivi*).

b) v příčině slovtvorné a lexikální latina lidová

α) libuje si ve tvarech plnějších, jakož jsou jména podstatná končící koncovkami *men*, *mentum*, *arium*, *monium*, *culum*, *ura* (na př. *vitujamen*, *adjuramentum*, *cellarium*, *gaudimonium*, *offendiculum*, *capillatura*), jména přídavná končící příponami *bilis*, *alis*, *anus*, *arius*, *osus* (*implebilis*, *subjugalis*, *quadriduanus*, *stabularius*, *caliginosus*), příslovky na *im*, *iter* (*conmixtım*, *pleniter*).

β) užívá slov neobvyklých, jmenovitě sloves odvozených od podstatných i přídavných jmen a od příslovek, na př. *dulcor* — sladkost (Sirach 11, 3.), *placor* — libost (Sirach 4, 13.), *aeruginare*, *amaricare*, *elongare*.

γ) podkládá některým slovům významy nové, na př. *honestus* — bohatý (Moudr. 10, 11.), *communicare* — poskvřiti (Mark. 7, 15.),

δ) sloves nepřechodných užívá někdy jako přechodných a přechodných jako nepřechodných, na př. *emanare* — vyliiti (Jak. 3, 11.), *obscurare* — zatmíti se (Sirach 36, 28.).

e) slovesa deponentní klade ve formách a významech činných i trpných, na př. *lamentavimus* — nařikali jsme (Luk. 7, 32.), *remetiatur* — bude odměřeno (Luk. 6, 38.).

c) v příčině mluvnické

α) nešetří se přesně pravidel o rodu, skloňování, časování slov a pádového řízení předložek, na př. *cubilis tuus*, *alium* jako střední rod m. *aliud*, *uno* jako dativ m *uni*, *marem*, *prodient*, *odiet*, *de partem*, *coram inimicos*, *ab ante*, *de retro*.

β) užívá se mnohdy *gerundia* místo *participia* a ve větách předmětných neb i podmětných klade se *quoniam*, *quod* neb *quia* se slovesem určitým místo vazby *accus.* neb *nom.* *cum infinit.*, na př. *pertransiit benedicendo*; *nonne bene dicimus, quia Samaritanus es*.

ex h o c nunc — ἀπὸ τοῦ νῦν) a chyby, které jediné z předlohy řecké lze vyložit, na př. genitiv absolutní místo ablativu absolutního (2. Kor. 10, 15: crescentis fidei vestrae) neb nesprávné šetření rodu (Moudr. 1, 7: „Spiritus — πνεῦμα — replevit orbem terrarum, et h o c, q u o d continet omnia, scientiam habet vocis“ místo „h i c, q u i continet“ scil. Spiritus. Střední rod hoc quod položen nesprávně s hledem k řeckému τὸ κατέχον, kteréž ovšem jest rodu středního, poněvadž slovo πνεῦμα — spiritus, k němuž se vztahuje, jest rodu středního.

Že řecká předloha ta obsahovala zvláště při knihách novozákonních text dosti čistý, lze právem souditi již z doby apoštolům blízké, ve které překlad starolatinský byl učiněn.

Jako však žádnému překladateli, tak ani předjeronymovským překladatelům knih biblických nepodařilo se při vši snaze po doslovnosti vyjádřiti předlohu řeckou ve všem zcela správně, jmenovitě ne v Zákoně Starém; uchýlili se, buď že neměli výrazu, který by úplně odpovídal příslušnému slovu řeckému, aneb že textu řeckého náležitě nepojali, anebo že právě překládáním doslovným jednali proti duchu jazyka latinského a tak vyjádřili sice slova, ale ne smysl textu řeckého, na př. když slova žalmu 5, 13 „ὡς ὄπλις ἐβδοκίας ἐπιστεφάνωσας ἑμαῖς“ = jako štítem ověnil (obložil) jsi nás milostí (blahovůlí)“ vyjádřili slovy: „ut scuto bonae voluntatis tuae coronasti nos = jako štítem dobré vůle své korunoval (obložil) jsi nás,“ překládali sice doslovně, ale co do smyslu ne dosti správně, neboť jak patrně z textu hebrejského בצנה רצון העטרנו, genitiv ἐβδοκίας nepatří ke jménu ὄπλις, nýbrž ke slovesu ἐπιστεφάνωσας jako druhý jeho doplněk a má proto v latině, ve které příslušné slovo coronare druhý doplněk má v ablativu, vyjádřeno býti ablativem: ut scuto bona voluntate (gratia) coronasti (circumdedisti) nos.

Chyby ty dotýkají se však více formy než obsahu a neobsahují nic, čím by se byl porušil obsah Písma sv. ve své podstatě, zejména ne v tom, co se týká článků víry a mravů; naopak překlad předjeronymovský vůbec, jmenovitě ve své recensi Itala, byl věrným výrazem své předlohy, překladu alexandrijského pro Zákon Starý a originálu řeckého pro text novozákonní, jaký byl ve 2. stol., ano právě některými chybami svými ukazuje, jak to které místo tehdy znělo v textu řeckém. Hledíc tedy také k tomu, co svrchu řečeno, že totiž předloha

jejich řecká zvláště při knihách novozákonních byla dosti čistá, jest na jevě, jak velikou důležitost pro posouzení textu původního, zvláště novozákonního, mají zachované části překladu předjeronymovského.

β) Text jeronymovský. — Vulgata.

1. Jako vůbec do překladu předjeronymovského, tak i do té recense, jež Itala slula, dostaly se časem změny nejen nahodilé, nýbrž i úmyslné, které množily se každým novým exemplářem, takže dle slov sv. Jeronyma tolik skoro bylo různých exemplářů, kolik kodexů. Změny ty, byvše učiněny hlavně z tužby míti text bi'lický ve překladě co nejsprávnějším, neměnily sice nic na podstatě biblického obsahu, ba dotýkaly se většinou věcí zcela nepatrných: záměny slova za jiné stejnoznačné, slovosledu, užití té které spojky (autem, nam) a pod.. nicméně poněvadž podlo mnohých exemplářů těch předčítalo se také při službách Božích, působila nestejnost ve znění textu poněkud rušivě v jednotu bohoslužby a budila nejistotu, které čtení je správné.

Z příčiny té vyzval papež Damasus r. 382. kněze Jeronyma, biblických textův i jazyků velice znalého, aby překlad latinský přehlédl a opravil. Sv. Jeronym tušil sice, že prací svou popudí proti sobě všecky ty, kteří v opraveném textě jeho spozorují odchylky od znění, které byli navykli slýchatí při službách Božích neb čísti ve svých exemplářích¹⁾, nicméně povzbuzen vědomím, že sama vrchní hlava církve jej k tomu vyzývá, podjal se práce hned a přesvědčen, že čím starší jest kodex řecký, tím věrněji podává původní znění textu, srovnal text jednoho exempláře latinského (Italy) s nejstaršími kodexy řeckými i latinskými, kterých se mu dostalo, a opravil jej

¹⁾ Praef. in evangelistas ad Damasum: Novum opus me facere cogis ex veteri: ut post exemplaria toto orbe dispersa, quasi quidam arbiter sedeam, et quia inter se variant, quae sint illa, quae cum Graeca consentiant veritate, decernam. Pius labor, sed periculosa praesumptio, judicare de ceteris, ipsum ab omnibus judicandum. Quis enim doctus pariter vel indoctus, cum in manus volumen assumerit et a saliva quam semel imbibit, viderit discrepare quod lectitat, non statim erumpat in vocem, me falsarium, me clamitans esse sacrilegum, qui audeam aliquid in veteribus libris addere, mutare, corrigere? Adversus quam invidiam duplex causa me consolatur: quod et tu, qui summus sacerdos es, fieri jubes, et verum non esse, quod variat, etiam maledicorum testimonio comprobatur.

tam, kde viděl, že smysl textu původního není podán správně. Jiných změn, zejména v příčině jazykové, nečinil, neboť chtěl vyhnouti se odporu, hléděl zachovati latinský text co do znění, pokud možno tak, jak byl lid jemu navyklý.¹⁾ Takovým způsobem opravený překlad evangelní (a žaltáře) předložil papeži již r. 383 (384?), text ostatních knih Nového Zákona o něco později.²⁾ Také překlad starozákonních knih opravil, ba později přeložil znova z textu hebrejského a chaldejského všechny knihy starozákonní až na některé a upravil tím způsobem překlad všech knih biblických tak, že vynikal přesností a jasností nade všechny překlady staré ač ani on nevystihoval originálu ve všem úplně a nebyl prost vad veškerých.³⁾

¹⁾ Tamtéž: Quae (evangelia) ne multum a lectionis Latinae consuetudine discrepant, ita calamo temperavimus, ut his tantum quae sensum videbantur mutare correctis, reliqua manere pateremus, ut fuerant.

²⁾ Že také ostatní knihy Nového Zákona přehlédl a opravil, sám dává na jevo, vyslovuje se zcela všeobecně, že opravil Nový Zákon, na př. Ep. 71. ad Lucin. (Migne 23, 671.): „Novum Testamentum graecae reddidi auctoritati“ a De viris illustr. 135 (Migne 23. 717): „Novum Testamentum graecae fidei reddidi.“

³⁾ Žaltář opravil dvakráte, v Římě a v Palestině. První recenze nazvána jest na (rozdíl od starého překladu neopraveného psalterium vetus) ž a l t á ř e m ř í m s k ý m, psalterium Romanum, neboť tam byla hned přijata do liturgie a odtud šířila se dále po Itálii. Dosud užívá se jí v Římě v kostele sv. Petra a jsou z ní invitorium či žalm vstupní (94.) a responsoria v breviři, jakož i introit, graduale, offertorium a communio v misále římském (vůbec části, které zpíval sbor zpěvácký). Recenze druhá nazvána jest ž a l t á ř e m g a l s k ý m, nejspíše proto, poněvadž tam ujala se nejdříve — Z ostatních knih starozákonních, jichž překlad latinský také opravil (s hledem k řeckému textu hexaplárnímu či od Origena opravenému překladu alexandrijskému i s hledem k originálu hebrejskému) zachovala se v opraveném znění tom pouze kniha Job (vydána od Lagarde-a), ostatní (v znění tom) zanikly většinou již za života Jeronymova, a to, jak on sám praví, fraude cujusdam. Věda však Jeronym, že překlad alexandrijský, dle něhož byl sdělán starý překlad latinský knih starozákonních, má četné odchylky od znění textu hebrejského, a že ve sporech se židy mnoho na tom záleží, aby měli křesťané věrný obraz textu hebrejského, přeložil v letech 390—405 z textu hebrejského všechny starozákonní knihy prvokánonické a z textu chaldejského druhokánonické knihy Tobíáš a Judith, kterýž překlad vyskytá se také ve Vulgátě, vyjma překlad žalmů, který, jak řečeno, jest v ní podle starého překladu, od Jeronyma opraveného. Knihy Baruch, Moudrosti, Sirach a I. II. Machab. ani nepřeložil, ani starého jich překladu nepřehlédl; ty jsou ve Vulgátě podle starého překladu neopraveného. Uváživ pak, že i Pán Ježíš i apo-

2. Nebyl však text Jeronymův uznán hned, nýbrž, jak byl sv. Jeronym předvídal, narazil na tuhý odpor i u dosavadních přátel jeho (na př. u Rufína), zvláště pokud se týká Zákoua Starého. Příčina toho byla dílem v závisti, dílem v upřílišené horlivosti některých horlivců, kteří mysleli, že překlad Jeronymův pro některé odchylky své od znění překladu alexandrijského čelí proti vážnosti sv. apoštolů, kteří sami překladu alexandrijského užívali a tím mu autoritativní schválení dali.¹⁾ Také sv. Augustin zdráhal se s počátku užiti ho v bohoslužbě, ne že by byl neuznával jeho předností, ale proto, že se bál, aby lid nebyl pobouřen, slyše některá místa biblická čísti jinak, než jak byl uvyklý je slyšeti.²⁾ Později

---

štolé neuváděli výroků starozákonních vždy doslovně, nýbrž mnohdy jen co do smyslu věrně, překládal ve své snaze po věrnosti a po jasnosti i on věrně sice, ale ne otrocky doslovně, ne doslovně jmenovitě tam, kde by to bylo na újmu jasnosti aneb vypravování bylo zbytečně rozvláčné, zároveň však šetřil, pokud možno, znění překladu starolatinského. Kterak vyhýbal se rozvláčnosti přílišné bez újmy věrnosti, vidno na př. na tom, jak přeložil I. Mojž. 39, 19—20. Doslovný překlad byl by tento: „Et factum est, quum audiret dominus ejus verba uxoris suae, quae locuta erat ad ipsum dicens: secundum verba haec fecit mihi servus tuus; et exarsit ira ejus, et sumpsit dominus Josephi eum et posuit eum in domum castelli, in locum, in quo vinciti regis vinciti sunt, et erat ibi in domo castelli.“ On však přeložil takto: „His auditis dominus et nimium credulus verbis conjugis, iratus est valde, tradiditque Joseph in carcerem, ubi vinciti regis custodiebantur, et erat ibi clausus.“

¹⁾ Rufinus, bývalý přítel jeho, píše v Apol. adv. Hieron. I. II. c. 31: Quid enim magis audax, vel quid amplius temerarium, libros istos interpretari Origenis . . . an ut divinarum Scripturarum libros, quos ad plenissimum fidei instrumentum ecclesiis Christi apostoli tradiderunt, nova nunc et a Judaeis mutata interpretatione mutares? Quid tibi ex his duabus causis magis videtur illicitum? Nam Origenis dicta facile contemnuntur. Iste vero, quae nunc tu interpretaris et per ecclesias et monasteria . . . transmittis, quomodo suscipiemus, tamquam divina, an tamquam humana? Et quid facimus, quod, quae prophetarum vel legislatorum nominibus titulamur, veriora haec abs te, quam illa, quae Apostoli probaverunt, affirmantur?

²⁾ Aug. ep. 71, 4: Propterea nolo (nolle me) tuam ex hebraeo interpretationem in ecclesiis legi, ne contra Septuaginta auctoritatem tamquam novi aliquid proferentes magno scandalo perturbemus plebes Christi, quarum aures et corda illam interpretationem audire consueverunt, quae etiam ab apostolis approbata est. Že obava jeho nebyla bezdůvodnou, patrně z toho, co sám píše sv. Jeronymovi o pobouření lidu, které se stalo proti jednomu biskupovi jen proto, že, drže se překladu jeho, četl v Jon. 4, ti. hederá = břečtan, místo obvyklého cucurbita = tykev. Musil biskup povov-

přijal sice alespoň evangelní jeho text, jakož také v Římě a jinde celý Nový Zákon v překladě od Jeronýma opraveném záhy přijali, starozákonního však překladu jeho nepřijal do liturgie nikdy a po jeho příkladě ani církev africká po dvě staletí. Ale mimo Afriku ujímal se alespoň znenáhla přece i starozákonní překlad jeho, jmenovitě po Gallii, a když papež Řehoř Vel. schválil jej tím, že svůj výklad knihy Job vzdělal namnoze na jeho základě, šířil se potom text jeronymovský Starého i Nového Zákona vždy více jak po Itálii, tak i po Španělsku a jinde¹⁾, až koncem 8. stol. zatlačil Italu skoro úplně, takže od té doby byla Itala opisována toliko výjimečně, a jen od učenců přibírána k porovnávání textu ještě v pozdním středověku, v liturgii pak ponechána pouze při těch částech, které zpíval a zpívá chor, a to proto, poněvadž nápěvy byly učiněny s hledem k němu. Přišed tak text jeronymovský v užívání obecné, nebyv žádným rozkazem přímým předepsán, nazván je (snad až ve 13. st.) v latině *translatio vulgata* (překlad rozšířený, obecný), později též krátce *Vulgata*²⁾ a název ten

---

liti a čísti podle znění starého, nechtěl-li, aby všechen lid se odloučil od něho („*coactus est homo velut mendositate corrigere, volens post magnum periculum non remanere sine plebe.*“

¹⁾ Do 8. st. užívalo se Italy i textu jeronymovského (*Vulgaty*), a to od některých pouze Italy, totiž: od Paulina z Noly († 431), Cassiana, Fastidia, Maria Mercatora, Petra Chrysologa († 450 neb 451), Arnobia mlad. (kol 470), Máxima (kol 465), Victora z Vity (487); Fulgentia Ruspenského († 533), sv. Benedikta v řádě (reguli) řeholním, u Fulgentia Ferranda (kol 550), Junilia Afr., Cassiodora v koment. k žaltáři, u Columbana v listech pastýřských († 615). Jiní užívali brzy Italy, brzy textu jeronymovského, totiž Salvian Massilský, Lev Vel., Hilarius, Eucherius z Lyonu, sv. Avit z Vienney (523), jiní pouze textu jeronymovského: Salonius, sv. Vincenc Lerinský (450), Prosper Akvitanský (450), Sedulius († k. 450), Claudianus Mamertus († 476), Avitus Viennenský († 532), sv. Caesarius Arl., sv. Germanus († 576), Licinian z Karthaga, Synoda Lateránská r. 649. Srovn. Kavlen, *Gesch. der Vulg.* s. 194--199. Ve Španělsku působil pro text jeronymovský, jak se zdá, biskup Leandr Sevillský, povzbuzen byv as sv. Řehořem, který mu věnoval svůj výklad knihy Job.

²⁾ Jméno *editio vulgata* znamenalo u starých spisovatelů překlad alexandrijský Starého Zákona či Septuagintu, později též latinský jeho překlad předjeronymovský (*Septuaginta in Latino*). Někdy užito ho (od sv. Jeronýma *Comm. in Matth.* 13, 35. a *Comm. in ep. ad Gal.* 5, 24.), též o předjeronymovském překladě Zákona Nového. O textě jeronymovském shledáváme je poprvé u Rogera Bacona († 1294), jež v *Compendium studii* c. 8. mluví o chybách, „jež Jeroným kárá v překladě obecném“ —

byl od konce 15. a od 16. st. přijímán i do nadpisů tiskových jeho vydání, zvláště když byl ho užil o něm i sněm Tri-dentský.

3. Byv však mezitím častěji opisován, utrpěl text jeronymovský také znenáhla různé změny jak nahodilé (přepsáním, přeslechnutím se a pod.), tak úmyslné, jmenovitě tím, že četné varianty, verše, ba i celé odstavce byly do něho vpisovány dle Italy, aneb výrazy lidové nahrazovány výrazy klassickými. A také tyto změny množily se každým novým opisem, zvláště když v některých rukopisech textu jeronymovského byly poznamenávány na okrajích odchylky, jimiž text tento liší se od textu starolatinického; neboť varianty ty přijímali mnozí opisovatelé do nových opisů, buď na místo příslušných slov textu jeronymovského, nebo vedle nich, myslíce, že patří do textu oboje. I mohlo se proto již za sto roků po smrti sv. Jeronyma také o jeho textě říci: tolik skoro exemplářů, kolik kodexů.

Byly ovšem činěny pokusy o opravu, ale nepomohlo se tím mnoho, neboť nejen že text nově opravený nevešel všude ve známost, ani tam, kde byl poznán a přijat, neudržel se dlouho beze změny, poněvadž do nových opisů jeho vnikaly opět změny nové. Bylo proto třeba opět a opět přehlédati text a opravovati jej na základě rukopisů starších. Opravy takové podjal se na textě jeronymovském své doby již ve stol. 6. učený opat Cassiodorus (v klášteře Vivarium v Bruttium, 470—562) s několika přátely svými při žaltáři, knihách prorockých a listech apoštolských, předepsav spolu pravidla pro mnichy svého kláštera, jimiž by se řídili při opravování rukopisů hotových a pořizování opisů nových, aby nesprávné čtení vymýtili, správné pak zachovali, ve st. 8. Theodulf, biskup Orleánský, a zvláště Alkuin, který byv vyzván r. 799. od Karla Vel.), prohlédl, se starými rukopisy latinskými srovnal a dle nich opravil text jeronymovský své

---

quos reprehendit in translatione vulgata (Baconis opera hactenus inedita I. Lond. 1859). Úředně užil ho o něm sněm Trident. sez. 4. dne 8. dubna 1546.

*) Jaffé, Bibliotheca Rerum Germanic. I. VI. Monum. Alcuiniana, 1873 p. 599. Ep. 136.: Totius forsitas Evangelii expositionem direxerim vobis, si me non occupasset domni regis praeceptum in emendatione Veteris Novique Testamenti.

doby s pílí zvláštní, opravený text pak r. 801. předložil Karlu Vel. jakožto dar vánoční¹⁾, v st. 11. pak Lanfrank ještě jako opat kláštera v Beku, jenž příkladem svým povzbudil také mnohé učence své doby k pracím podobným. Ti všichni hleděli sice k tomu, aby s použitím a srovnáním nejstarších rukopisů latinských, jež shledali ve své zemi, docílili oné ryzosti překladu latinského, na kterou jej byl přivedl sv. Jeronym, opravený text pak aby stal se normou, dle níž by se opravovaly rukopisy již hotové a pořizovaly nové. Úspěch jejich však byl různý: záležel na rukopisech, dle nichž opravovali, a na pílí i přesnosti, s kterou provedli své opravy. Recense Theodulfova na př. ujala se jen málo²⁾, Alkuinova však, opírajíc se o autoritu Karla Vel., rozšířila se nejen po Gallii, nýbrž i po Germanii, a byla tam, ovšem ne bez nových změn, v užívání skoro po dvě staletí, recense Lanfranka pak, věhlasného to učitele v Beku (v Normandii) a potomního arcibiskupa v Cambridge, byla po dlouhou řadu let opisována i v Normandii i v Anglicku.

Všeobecně však rozšířiti některou recensi a odstraniti tak různost v kolujících rukopisech biblí latinských nepodařilo se nikomu, a přirozeným způsobem žádnému jednotlivci podařiti se ani nemohlo; neboť ať pomlčíme o variantech, jež dostávaly se do textu přepsáním a bezděkým rozpomináním se na znění, které byl opisovatel slyšel při službách Božích neb četl v některém rukopise, ani ty rukopisy opravené, které byly od různých opravovatelů překládány jako vzor pro další opisy, neshodovaly se zcela pochopitelně mezi sebou úplně, poněvadž nebylo a není možno, aby jeden opravovatel na základě kodexů, kterých se mu dostalo v jeho kraji, vždy totéž čtení uznal za pravé, které na základě kodexů jiných vidělo se býti pravým opravovateli (neb opisovateli) jinému, od onoho místem a snad i dobou vzdálenému, a byť to i bylo možno a text jednotný jako vzor byl předložen býval od jednotlivců, nebyl

---

¹⁾ Tamtéž p. 700. Ep. 206: piše svému žáku Nathanaeli, doručiteli to díla svého: „Epistolam vero parvitatís meae cum santissimo divinae Scripturae munere dié natalis Domini . . . redde domino meo.“

²⁾ Viz Berger, Histoire de la Vulgate s. 145—184. jmenovitě s. 184, kde Berger praví: En réalité, l'influence du texte de Théodulfe n'a pas été très étendue . . . On voit, que l'oeuvre de Théodulfe n'a pas laissé une trace profonde dans la littérature biblique de la France.

by ani při tehdejších prostředcích rozmnožovacích (opisování) a komunikačních ve stejném znění s dostatek se rozmnožil a v obecnou známost přišel, ani pro nedostatek náležitě autority, o niž by se opíral, obecně přijat býval.

4. Poněvadž tedy dosavadní snahy nevedly k jednotě v příčině textu latinského, nastoupily ve 13. a 14. stol. některé společnosti učené, řeholní řádové i university, na cestu jinou tak zvanými korrektoriemi či biblemi opravenými. Sebrali totiž různé varianty či čtení odchylná, jak ze starých rukopisů latinských a řeckých i hebrejských (při Zákoně Starém), tak ze sv. Otcův a spisovatelů církevních, jmenovitě z výkladů sv. Jeronyma, Rhabana Maura (Glossa interlinearia) a Valafrida Strabona (Glossa ordinaria), a napsavše je na okrajích neb i mezi řádky některého kodexu latinského (jeronymovského), který měl široký okraj, připojili k nim krátký posudek a udání, které čtení neb rozdělení textu jest pravé, kterak to neb ono místo má se psáti, aby opisovatel i čtenář věděl, dle kterého čtení ještě se řídit. Na odůvodněnou pravost toho kterého čtení připojovali někdy (vedle poukazu ke starým rukopisům a k textu původnímu) též poznámky lexikální a mluvnické, dovolávající se při tom i spisovatelů klassických, řeckých a latinských. Když pak vzrostl takovýto aparát kritický (snůška variantů s příslušnými poznámkami), psali jej též o sobě jako knihy zvláštní. Takovéto snůšky variantů a kritického aparátu vůbec k biblím latinským sluly korrektoria (correctoria scil. biblica) neb epanorthoty, ať již obsahovaly aparát ten o sobě bez textu biblického, aneb na okrajích biblí vedle (a mezi řádky) textu biblického,¹⁾ a byly přikazovány pro společnosti řeholní a jiné, které se zabývaly studiem biblickým, jakožto vzor pro tu kterou společnost jedině přípustný, dle něhož by se opisy latinské bible zhotovovaly a již hotové opravovaly.

¹⁾ Na ukázkou, jak takové poznámky byly upravovány, stůj zde příklad z jednoho korrektoria ze XIII. stol. bez textu biblického, kde k Mat. 18, d. stojí: in montibus · glossa · in excelsis · Alias tamen glossa exponit in montibus · Gregor · etiam dicit super Luc · quod ubi Lucas dicit in deserto · alius evangelista dicit in montibus · quod nullus dicit nisi Matthaeus · Unde glossa, quae exponit in deserto · sumta est desuper Lucae · et ibi debet esse · non hic. Viz Kaulen, Gesch. der Vulg. s. 249. — Opisy korrektorií děly se řídicěji doslovně, obyčejně jen ve výtahu stručnějším neb obšírnějším.

Přechod k nim učinil opat v Citeaux Štěpán Harding († 1134) tím, že použiv k opravě textu latinského nejen starého jednoho rukopisu latinského (jeronymovského, předalkuinského), nýbrž i řeckých (a pro Starý Zákon i hebrejských za přispění některých učenců židovských), připojil v opraveném exempláři svém na některých místech odůvodnění, proč to neb ono čtení pokládá za pravé, a exemplář ten pod povinnou poslušností přikázal pro členy svého řádu jako normu, jíž by se řídili při opisování a opravování bible latinské. Příkladem jeho povzbuzeny, hleděly potom též různé společnosti učené, kláštery a university, míti každá pro sebe jistý exemplář opravený, který by alespoň v jich středu byl povinným exemplářem vzorným. Tak došlo ke korektořiím.

První takové korektorium či epanorthotes pořídila bohoslovecká fakulta pařížská r. 1226. neb 1230.; to nazváno jest *correctio bibliae Parisiensis* neb krátce *Parisius*, později též *correctorium Senonense*, poněvadž je arcibiskup Senonský (v Sens) jakožto primas Gallie schválil pro celou Francii.¹⁾ Jiné korektorium pro svůj řád pořídili ve Francii dominikáni²⁾ k vyzvání a za spolupůsobení svého provinciála a potomního kardinála Hugona a s. Caro

¹⁾ Roger Baco nazývá je kolem r. 1266 exemplar vulgatum, první to případ, kdy, pokud známo, užívá se slova Vulgata ve smyslu obvyčejném (o textě jeronymovském); zachovány jsou z něho pouze některé výtahy, z nichž nelze pozcátí, mělo li korektorium to za základ recensi alkuinskou nebo starší text.

²⁾ Dominikáni ustanovili na general. kapitole r. 1236 k vyznání provinciála svého Hugona několikačlenou komisi, která by pracovala o opravě textu jeronymovského pro členy jejich provincie (Martène, Thesaur. nov. anecdot. IV. p. 1676. — Acta capituli generalissimi Parisiis celebrati a. d. 1236: Item volumus et mandamus, ut secundum correctionem, quam faciunt fratres, quibus hoc injungitur in provincia, aliae bibliae ordinis corrigantur et purgentur). Komise ta pracovala po 12 roků, ale práce její nebyla schválena. Pracováno proto k rozkazu Hugonovu o korektoriu novém, při čemž Hugo sám vedl dozor. Nové korektorium, zdělané s použitím výkladů sv. Jeronyma a exemplářů předalkuinských bylo přijato a na gener. kapitole r. 1256 potvrzeno, od prvého pak upuštěno a nesouhlas projeven s korektořiím pařížským. Srovn. Rog. Bacon. opus majus ed. Sam. Jebb, s. 49: „Unde cum ad duodecim annos praedicatorum redegerunt correctionem in scripturis, iam venerunt alii et novam ordinaverunt correctionem,“ a Martène l. c. p. 1715, Acta capit. gener. a. D. 1256. Parisiis celebrati: Item correctiones bibliae Senonensis non approbamus nec volumus, quod fratres innitantur illi correctioni.

kol r. 1236. neb 1240.), jehož užili též Albertus Magnus a Tomáš Akv., jiné kartusiáni, jiné františkáni, jež však rozšířila se jen málo, jiné jiní řádové řeholní. Nade všechny však vynikalo pečlivým spracováním korrektorium Sorbonské — correct Sorbonicum, tak zvané nikoli proto, že by je byli zhotoviti profesori bohoslovecké fakulty pařížské, zvané Sorbonny, nýbrž proto, že bylo chováno po dvě stě roků v knihovně Sorbonské a odtud uvedeno ve známost. Jak tvrdí Vercellone, který jeden opis jeho v knihovně Vatikánské (corr. Vaticanum) nalezl a prozkoumal,¹⁾ neznámý autor korrektoria toho srovnal na opravu latinského exempláře svého troje kodexy latinské, totiž: nové (své doby), starší (alkuinské) a nejstarší (předalkuinské či napsané před dobou Karla Vel.), z citátů sv. Otců pak užil pouze těch, o nichž věděl, že byly uvedeny podle textu jeronymského, neboť běželo mu o to, aby text jeronymský, Vulgatu, uvedl pokud možno do původního znění jeho; tam však, kde byl v nejistotě o tom, které čtení jest pravé, nahlédal do originalu řeckého i hebrejského (při Starém Zákoně), ba i do parafrásí chaldejských a výkladů rabbínů novějších, rozeznáváje při rukopisech hebrejských nejen mezi staršími a mladšími, nýbrž i s hledem k původu jejich mezi španělskými a francouzskými.

Korrektoria ta přispěla sice velice k obnově textu jeronymovského (Vulgaty) a mají posud nemalou důležitost v příčině kritické proto, poněvadž zachovala četná čtení (varianty) z rukopisů prastarých nejen latinských, nýbrž i řeckých a hebrejských, nyní již dávno zaniklých, z nichž některé, jmenovitě hebrejské, byly starší než nejstarší nám zachované rukopisy hebrejské; také byla jimi způsobena jakási ustálenost textu latinského alespoň v těch společnostech, pro které byla přikázána, ba později i větší jednotnost textu alespoň ve všech věcech důležitějších v těch zemích, ve kterých zabývali se úsilovněji studiem biblickým, takže rukopisy textu jeronymov-

¹⁾ Srovn. Vercellone, Dissertaz academ. „Dei correctorii biblici della bibl. Vaticana, p. 48. a dal. Zda kritický aparát tohoto korrektoria byl původně spojen s textem biblickým, neb ne, není známo. Zachované však exempláře jeho jsou bez textu biblického. Jeden exemplář chová se v Paříži (knih. arsenální), dva v Římě (ve Vatikáně a v Colleg. di s. Carlo a Catinari, jeden ve Vídni (cís. knih.), jeden v Miláně a jeden v Turině (Srovn. Kaulén, Gesch. de Vulg. s. 255).

ského sepsané ve 14. a 15. stol. rozcházejí se od sebe většinou jen ve věcech nepatrných, jmenovitě ve slovosledu, majíce jedny (původu italského) sloh více latinský, jiné (původu germanského) sloh místy poněkud po německu přibarvený.¹⁾ Hlavního však a vlastního účelu svého, zabrániti totiž, aby odchylky a změny do rukopisů nevníkaly a se nešířily, a zavéstí text i co do znění jednotný v celé církvi (západní), nedosáhla korektoria, spíše tím, že pro jiné společnosti jiná korektoria se předpisovala, a přece všecka přístupna hyla nečlenům, stávala se záhy zdrojem odchylek nových, pokud totiž někteří opravovatelé a opisovatelé, nemajíce náležité známosti ani biblických jazyků ani dějin textu latinského, nepřijímali do svých opisů čtení, které bylo nejvíce odůvodněno jako pravé čtení jeronymovské, nýbrž to, které se jim nejvíce líbilo. Trpce proto stěžoval si do takového „opravování“ textu františkán Roger Baco²⁾ ve svém listě k papeži Klementu IV. a vida, že nedocílí se jednotnosti ve znění textu latinského, leč zakročí náležitá autorita sama, navrhoval papeži, aby srovnáním starých rukopisů textu jeronymovského, alkuinských i předalkuinských,³⁾ dal apoštolskou vážností svou poříditi skrze muže způsobilé⁴⁾ co nejsprávnější recensí textu jeronymovského, která by byla zavedena po celé církvi. Ale papež nepřistoupil na ten návrh, jednak as proto, poněvadž těmi varianty, jež v různých rukopisech se vyskytovaly, neměnila se podstata obsahu biblického, z různosti ve formě však neodvozovaly se dosud žádné nauky nepravé, jednak proto, že teh-

¹⁾ Poněvadž však jednotnost ta spočívala, jak se zdá, hlavně na korektoriu pařížském, který byl proveden méně pečlivě, a proto od generální kapitoly dominikánů 1256 zamítnut, nemají rukopisy té doby zhotovené veliké váhy ve věci kritické.

²⁾ Rog. Baco, Ep. ad Clem. u Hody s. 420: Quotquot sunt lectores per mundum, tot sunt correctores seu magis corruptores, quia quilibet prae-sumit mutare, quod ignorat.

³⁾ Byly v té době exempláře ještě z doby sv. Isidora a starší, jakož Baco v témže listě sám svědčí slovy: Deinde exemplaria et regis Karoli et innumerabiles aliae bibliae per diversas regiones, quae fuerunt tempore Isidori et ante eum, adhuc permanent sine corruptione et in omnibus concordant, nisi sit vitium scriptoris, quo nulla scriptura carere potest.

⁴⁾ Práví dále Baco v listě řečeném: Clamo ad Dominum et ad vos de ista corruptione literae, quia vos soli potestis ponere remedium, nem Deo per consilium illius sapientissimi, de quo superius sum locutus et per alios, sed maxime per eum. (Srovn. Kaulen, Geschichte der Vulg. s. 285.)

dejší doby nepokládal za příhodnou k takovému zakročení, s hledem k tomu totiž, že bylo mnoho těch, kteří viděli možnou pomoc v prostředcích jiných cestou vědeckou, že by tehdejší bludaři (Valdenští) brali ze zavedení nové recense podnět k různým pomluvám církve, a že při tehdejších prostředcích rozmnožovacích nebylo by ani možno bývalo novou recensi ve stejném znění rozmnožiti a rozšířiti.

5. Mezitím však, co různé společnosti hleděly korektořiemi alespoň mezi sebou zavéstí jednotný text latinský, oživilo se studium jazyků východních i klassických a tím dán nový podnět k opravování či měnění v textu latinském. Někteří totiž přeceňující text původní, pokládali jen to čtení za správné, které shledali také ve svých rukopisech řeckých a hebrejských, nestarajíce se o to, zda rukopisy ty jsou správné, jiní zalíbivše si latinu klassickou, neměli potom zalíbení ve Vulgátě pro její latinu lidovou, i opravovali mnozi její znění ve svých rukopisech dle kodexů řeckých a latinských, jež měli po ruce,¹⁾ jiní zaměňovali jednotlivé výrazy za jiné klassické,²⁾ aneb činili překlady nové z textu původního.³⁾ Svými pracemi však nejen nepřispěli k zavedení překladu co do znění jednotného, nýbrž spíše otevřeli nový pramen, z něhož by se čerpaly varianty do nových opisů textu jeronymovského,⁴⁾ a budila se nejistota o tom, které znění jest správné.

¹⁾ Raimund Martini († po r. 1286) a minorita Vilém Brito (ke konci 14. stol.) a zvláště v 15. stol. Pavel Burgoský (Paulus a. s. Maria), Alfons Tostatus a j. — Mikuláš z Lyry (Nicolaus Lyranus † 1340) konal sice výklady své na základě Vulgaty, ale přičiňoval často poznámku: „Hebraei videntur hic melius dicere.“

²⁾ Laurentius Valla ve spise *Annotationes in Novum Testamentum*, sepsaném r. 1440—1442 (vyd. od Erasma v Paříži 1505, v Basileji 1526) upozorňoval na rozdíl mezi latinou Vulgaty a mezi latinou klassickou, ukazuje, jak by ta která místa zněla v latině klassické, na př. in Matth. 26, 10.: *Quid molesti estis huic mulieri? — verba graeca proprie et eleganter et ad eruditorum consuetudinem transferuntur: quid negotii exhibetis mulieri? h. e. quid mulierem accusatis?* (Srov. Kaulen, *Gesch. d. Vulg.* s. 292).

³⁾ Ke konci 13. st. přeložil *S i m o n J a c u m a e u s* Nový Zákon z textu řeckého i do hebrejštiny i do latiny; *A d a m E a s t o n* angl. biskup a kardinál († 1397) přeložil z hebrejštiny celý Zákon Starý, vyjma žalmy, *M a n e t t i* pak († 1455) Nový Zákon z textu řeckého a žalmy i některé části jiné z textu hebr.

⁴⁾ Rukopisů textu jeronymovského počítá se dle Nestle (*Einführ.* s. 90) as na 8000, Gregory (*Textkritik*, II., 635—729) katalogisoval jich

6. Stav tento potrvál také potom, když bylo vynalezeno umění knihtiskařské, jenom že více a rychleji rozšiřovaly se ty varianty, které dostaly se do jednotlivých vydání ať chy-

2369 dle místa, kde se chovají. Označují se zkratkami, odvozenými od jmén míst, kde se chovaly neb chovají, aneb ode jmén bývalých majitelů jejich. Zde uvedeme pouze některé nejdůležitější, připojujice v závorce velikou literu, kterou ten který kodex označen jest ve vydání Vulgaty od Wordswortha a White-a:

a m: Amiatinus (A) psán v Anglii kolem r. 700 na základě rukopisu Cassiodorova jako předlohy; obsahuje na 1029 listech, majících po dvou sloupcích 43–44řádkových na každé straně, Starý i Nový Zákon, text má velmi dobrý; byl dlouho chován v cisterc. klášteře Amiatském, nyní jest ve Florenci. Bylo ho použito při úředním vydání Vulgaty (Klementsské).

F u neb **fuld:** Fuldenis (F) ze 6. stol., psán k rozkazu Viktora, biskupa v Capri, obsahuje celý Nový Zákon, jenže evangelia jsou harmonisticky spojena v jedno; na konci Skutků apoštolských udán jest rok 546, text má velmi dobrý, chová se ve Fuldě, vydán jest od Ranke-ho s facsimile (Codex Fuldensis, Marburg und Leipzig, 1868). Bylo ho také užito při úředním vydání Vulgaty.

M e d i o l a n e n s i s (M) ze 6. st., kterýž Fortunát Villa opsal pro Worswortha, obsahuje snad jen evangelia, chová se v Miláně (Ambrosiana C. 39 inf.)

c a v: Cavensis (C) z 8. neb 9. st. obsahuje na 303 listech, majících po třech sloupcích 54řádkových na každé straně, Zákon Starý i Nový, psán jest v benediktinském klášteře nejsv. Trojice v Cava u Neapole, kdež se též chová. Text jest protkaný varianty španělskými (co do původu).

f o r: Forojulienensis (Friulský) ze 6. neb 7. stol., obsahuje evangelia kromě evang. sv. Marka, které byvši ve 14. st. odloučeno od celku, chová se dílem v Benátkách (cod. Venetus), dílem v Praze (fragmentum Pragense). Viz str. 156.

h a r l: Harleianus (Z) ze 6. neb 7. stol., obsahuje evangelia na 468 listech o jednom sloupci 25řádkovém na každé straně; chován byl v Paříži v knihovně královské pod č. 4582; byv však, jak se zdá, odtud ukraden od Jana Aymona r. 1707, dostal se koupí do rukou Roberta Harley-ho a potom do Britského musea, kde jest dosud pod č. Harl. 1775.

i n g: Ingolstadtský ze 7. stol. obsahuje evangelia, má však některé mezery, byl dříve v Ingolstadtě, nyní jest v univers. knihovně v Mnichově.

p e neb **p e r** (Fragm. Perugianum, zlomek Perudžský) ze 6. stol., obsahuje na pergameně purpurovém Luk. 1, 26–2, 46; 3, 4–16; 4, 9–22; 4, 28–5, 36; 8, 11–12, 7.

p r a g: fragmentum pragensis, svrchu jmenovaný zlomek evang. sv. Marka ze 6. neb 7. stol. chovaný v Praze. Viz str. 156–159.

s a n: Sangallensis ze 6. stol., obsahuje zlomky z evangelií; text velmi dobrý; a palimpsest (dle Bergera a Gregory-ho) ze 7. stol.; (dle

bami tiskovými, ať domnělými opravami vydavatelů; byly knihy Písma sv. tisknuty tak často, jako žádná kniha jiná, tak že již od r. 1450. neb 1455, kdy byla tištěna Valgata po prvé, do r. 1500. bylo pořízeno na sto vydání bible latinské.¹⁾

S počátku nestarali se mnoho o revisi a opravu textu, nýbrž beze změny otiskovaly rukopisy, které se jim právě nahodily, obyčejně ze 14. neb 15. stol.; vytisknutých exemplářů pak používali jako předloh k vydáním novým; proto souhlasí první vydání tisková vespolek i co do znění skoro úplně; poněvadž však zakládají se skoro všecka na předlohách mladých, nemají veliké váhy v příčině kritické.

Schäfera) ze 6. století, obsahující zlomky z listů k Filip., Kolos., Efes., 1. Thess. a 1. Tim.

t a u r : T a u r i n e n s i s (Turinský, dříve Bobbiensis) ze 7. stol., obsahuje evangelia, vyjímaje Mat. 1, 1—13, 34. Chován byl dříve v Bobbio, nyní jest v Turině, text má velmi dobrý.

t o l : T o l e t a n u s (T) z 8. století, obsahuje celou bibli na 376 listech (po třech sloupcích 63—65řádk. na stránce). chová se v Madridě, dříve byl v Toledě.

v a l l i c : V a l l i c e l l a n u s, obsahuje celou bibli recense Alkuínské, chová se v Římě (Valllicell. B. 6.).

e m : M o n a c e n s i s, psán r. 870 na rozkaz Karla Lysého písmem zlatým, obsahuje evangelia, chován byl v Paříži v klášteře sv. Dionysa, od císaře Arnulfa darován klášteřu sv. Emmerana v Řezně, nyní jest v Mnichově.

¹⁾ Co do formy vnější byla první vydání tisková in folio, měla po dvou sloupcích na každé straně a obsahovala pouze text Vulgaty, jemuž se předesílaly úvody sv. Jeronyma a krátké obsahy jednotlivých knih. Neměla ani nadpisu, aniž udávala rok a místo a knihtiskaře, kdy, kde a od koho byla tisknuta. Ale již r. 1471 vyskytá se v bibli Norimberské titul Biblia Vulgata, v jiné r. 1487 (v Basileji) pouze Biblia, a z roku 1486 Textus biblie, potom nejčastěji Biblia Latina Pismena počáteční (inicialky) nebyla tisknuta, nýbrž dodatečně kreslena červeně nebo modře, někdy i miniaturami ozdobena. Jednotlivé knihy následovaly po sobě pořádkem, který měly v rukopisech: Evang., listy sv. Pavla, Skutky apošt. a listy katol., Apokalypse. Mnohdy připojovaly se různé přídatky, jmenovitě výčet starých překladatelů, krátká průpověď veršovaná o čtverém výkladě bible (historia, tropologia, allegoria, anagogia — Littera gesta docet; quid credas, allegoria; — moralis, quid agas: quo tendas, anagogia), veršovaný seznam biblických knih, abecední seznam jmén i věcí (tabula alphabetica historiarum), spracovaný r. 1490 v Benátkách od Gabriela Brunona a vytisknutý po prvé r. 1495 v Basileji, místo něho později seznam věcí a myšlenek (Index rerum et sententiarum) a j. (Viz Kaulen, Gesch. der Vulg. 395—306.)

Od r. 1470. počínali si potud kritičtěji, pokud s jinými rukopisy srovnávali a dle nich opravovali ve svých rukopisech text jeronymovský, který chtěli otisknouti, chybovali však tím, že ke srovnávání tomu nepoužívali starých rukopisů jeronymovských, nýbrž, pokud se týká Zákona Nového, rukopisů řeckých (při Zákoně Starém hebrejských), a to nikoli pečlivě vybraných, nýbrž těch, které měli právě po ruce, rukopisů mladých a chybných. O své opravě vydávali sami svědectví v podpisech, které přičiňovali na konci svých vydání slovy: *Fontibus ex Graecis Hebraeorum quoque libris emendata satis et decorata simul Biblia sum etc.*¹⁾ Do některých vydáních dali však tento podpis pouze pro reklamu, neučinivše žádné revise ani opravy.

Dále pokročil Erasmus Rotterodamský, spracováv s použitím textu řeckého celý Nový Zákon Vulgaty v latině klassické a vydav jej r. 1516. v Basileji zároveň s prvním svým vydáním řeckého Nového Zákona. Jestliže text jeho jakousi prostředninou mezi Vulgatou a překladem novým, zcela samostatným.²⁾ Dostav však schválení od papeže Lva X., humanismu velice nakloněného, byl opět a opět otiskován po různých zemích, tak že došel as 250ti vydání a byl přeložen též do jazyka německého, francouzského, italského, anglického i českého.³⁾ Erasmova příkladu pak následovali při celé bibli mezi katolíky benediktin a potomní biskup ve Foligno Isidor Clarius⁴⁾ (1542), mezi protestanty professor

¹⁾ Srovn. Kaulen, *Gesch. der Vulg.* s. 311.

²⁾ Srov. Kaulen, *Geschichte der Vulgata*, s. 319 a Bludau, *Die beiden ersten Erasmus-Ausgaben des N. B. und ihre Gegner*, s. 4. v *Bibl. Studien*, sv. 7 (1902) seš. 5.

³⁾ Do češtiny přeložil jej Beneš Optát z Telče r. 1533.

⁴⁾ Tak zván od svého rodiště Chiari (Clarium), vlastně sluš Thadaeus Cucchi. Text Starého Zákona upravil hlavně na základě překladu Starého Zákona, který z textu hebrejského zdělal protestantský učenec Šebastián Münster; ačkoli však způsobem tím změnil, či, jak sám dí, opravil text Vulgaty na 8000 místech, vydal jej přece pod jménem *Vulgata editio* (*Vulgata editio Veteris et Novi Testamenti, quorum alterum ad hebraicam, alterum ad graecam veritatem emendatum est diligentissime, ut nova editio non facile desideretur, et vetus tamen hic agnoscat, adjectis ex eruditis scriptoribus scholiis, ita, ubi opus est, locupletibus, ut pro commentariis sint: multis certe locorum millibus, praesertim difficilioribus lucem afferunt. Venetiis 1542.*). Bylo proto, jakož i pro některé zásady vyslovené v předmluvě a úvodě, vydání toto dáno na index a připuštěno teprve

v Královci Ondřej Osiander (1522), norimberský knihkupec Jan Petrejus (1527), bible Wittenberská, obsahující 5 knih Mojž., knihy Josue, Soudců, královské a celý Zákon Nový (1529), a curišský professor Konrád Pellicanus (1532—1540.)

Zatím však postoupili někteří zcela důsledně ještě dále, zhotovujíce překlady zcela nové z textu původního, u protestantů i z překladu alexandrijského (při Zákoně Starém), ano i z německého překladu Lutherova. Byl to mezi katolíky zejména Jakob Faber ze Stapletu (Faber Stapulensis neb Jacob Le Fèvre d'Estaples), který přeložil listy sv. Pavla (1512), a Santes Pagninus, který v letech 1493—1518 přeložil celé Písmo sv. doslovně sice, ale právě proto mnohdy nejasně a řečí nesrovnávající se s duchem jazyka latinského, kardinál Kajetán (Thomas de Vio, 1530), mezi protestanty pak mimo jiné Šebastián Chateillon (Casteillio, 1551), professor klassické filologie v Basileji, který ve snaze po latině klassické zabíhal ve svém překladě celého Písma sv. mnohdy až do parafráze a pro pojmy židovské i křesťanské volil výrazy klassické, na př. pro pojem synagoga výraz *collegium*, pro církev *respublica*, pro kostel *fanum*, pro křest *lavacrum*, pro víru *confidentia*, pro anděla *genius*, pro pojem posedlý *furiosus*.

7. Při pořizování překladů těchto přihlíželi autorové jejich více méně také k Vulgatě, volíce z ní některé výrazy pro své překlady, měli tedy příležitost poznati poměr, ve kterém jest Vulgata k textu původnímu, podobně jakož i ti, kteří opravovali Vulgatu na základě rukopisů řeckých a hebrejských. Pozorujíce pak poměr ten, přesvědčili se nejedni, že není podstatného rozdílu mezi Vulgatou a textem původním, zejména ne ve věcech, které se týkají pravd zjevených, a v přesvědčení tom, jakož i s hledem k tomu, že všeobecné oblíbení nedošel žádný z těch pokusů, které byly učiněny o zřízení textu latinského, a že přece pro styk mezinárodní jest velmi důležité, aby takový text obecně zavedený byl, uznali za vhodnější zůstatí při Vulgatě, starobylostí posvěcené a více

ve 2. vydání (1557), když byly se v něm vynechaly předmluva a úvod a opravila se některá místa zvláště vytknutá (Srov. Hurter, Nomenclator, IV. c. 1259—1262, Kobler, „Clarius“ ve Welzer und Welte's Kirchenlex., sv. III. 409—410, Kaulen, Geschichte der Vulgata 335.)

než tisícletým užíváním stvrzené, ale očistiti ji co nejlépe na základě starých rukopisů od chyb časem do ní vniklých a uvést ji tak pokud možno do toho znění, ve kterém byla původně. Učinili tak (vedle polyglotty komplutenské) Adrián Gummelli (v Paříži 1504),¹⁾ dominikán Albert Castellano (v Benátkách 1511), Gobbellinus Laridius (v Kolíně nad Rýnem 1530 u Hittorpa, odtud biblí Hittorpskou zvaná), professor Sorbonny Jan Benediktus (Jean Benoist, 1541) a zvláště pařížský knihtiskař Robert Estienne (Stephanus), později ke kalvinismu přistouplý, který spojiv velikou učenost s nevšední pílí, srovnával opět a opět text Vulgaty své doby s nejstaršími jejími rukopisy, pokud jich mohl dostat, a opraviv je dle nich, pořídil osmero vydání Vulgaty velmi drahocenných, mezi nimiž vyniklo zvláště to, které vyšlo r. 1540²⁾ a které proto velmi často bylo otiskováno jak od katolíků (do sněmu Trident.), tak od protestantů.

Všichni vydavatelé tito opatřili vydání svá apparatusem kritickým, aby čtenář sám mohl pozorovati, který jest poměr mezi Vulgatou a textem původním; ale neprospěli tím. Neboť ačkoli text jejich, zvláště Estiennův, otiskován byl často, nejen že žádný z nich nedošel přijetí obecného ani ve světě učeném pro nedostatek autority, o niž by se opřel, právě kritickým apparatusem svým otevřel zase nový zdroj, z něhož by se čerpaly varianty podle vůle do vydání nových.

Takovým způsobem rozšířil se značný počet nejen rukopisů, nýbrž po vynalezení umění knihtiskařského i tiskových vydání latinských jak textu jeronymovského (Vulgaty), tak překladů nových, jež lišily se od sebe četnými varianty, a z nichž některé obsahovaly též dosti vážné nesprávnosti věcné. Tím ovšem vznikla nejistota nejen v příčině spolehlivosti textu latinského, nýbrž i, a to zvláště, o tom, kterého znění má se užívati při výkladech a jiných jednáních cír-

¹⁾ Tištěn jest text jeho později několikrát v různých formátech v Paříži, Lyoně a Basileji, podobně jakož i Castellanoův častěji, zvláště v Lyoně, i Benediktův tištěn byl.

²⁾ Vydání Estiennovo, i to, které vyšlo r. 1540, bylo sice zamítnuto od Sorbonny, ale nikoli pro jeho text biblický, nýbrž pro některé poznámky kalvinistické neb alespoň z kalvinismu podezřelé, které v nich učinil. Jednotlivá vydání vyšla v Paříži r. 1528, 1532—1534, 1540, 1546, 1546, v Ženevě 1555, 1557,

kevních, při nichž dle tehdejšího obyčeje užívalo se překladu latinského. Nastala tedy potřeba, by příslušná autorita vytknula, který z kolujících překladů latinských jest spolehlivý a právo-
platný, aneb aby pořídila takový překlad nový.

8. Potřebě té vyhověl po delších poradách předchozích obecný sněm v Tridentě, a to tím, že ve 4. sezení svém (8. dubna 1546) prohlásil Vulgatu, mnohastaletým užíváním již schválenou, za autentickou a nařídil, aby byla vydána znova co nejlépe opravena.¹⁾ Nového překladu nepořídil proto, aby nemohlo se církvi vytýkati, že dosud čerpala učení své z pramene, který nyní sama zavrhl, jakož i proto, že nebylo toho potřebí.

Prohlásiv však sněm Tridentský Vulgatu za autentickou, netvrdil tím, že by ona jediná podávala text biblický správně, tím méně, že by měla větší cenu vnitřní, než text původní a staré překlady druhdy v církvi užívané, jako na př. překlad alexandrijský, syrský, armenský. Vždyť ve výnosu svém nemluvil ani o textě původním ani o překladech starých, ba, jak v předchozí poradě bylo vytknuto, nechtěl ani, aby se zdálo, že zavrhuje ostatní překlady mlčky.²⁾ Také však neřekl

¹⁾ Conc. Trid. sess. IV. De editione et usu sacrorum librorum: Insuper eadem sacrosancta synodus considerans, non parum utilitatis accedere posse ecclesiae Dei, si ex omnibus latinis editionibus, quae circumferuntur, sacrorum librorum, quatenam pro authentica habenda sit, innotescat: statuit et declarat, ut haec ipsa vetus et vulgata editio, quae longo tot saeculorum usu in ipsa ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus et expositionibus pro authentica habeatur, et ut nemo illam rejicere quovis praetextu audeat vel praemusat.

²⁾ Neprávem tedy horlili a někdy dosud horlí protestanté někteří proti řečenému výnosu sněmu, jakoby byl zamítnut text původní a překlady staré, neprávem též někteří katolíci, jmenovitě dogmatikové, dovozovali z něho, jakoby jedině z Vulgaty měly se bráti důvody biblické, tak že by jen Vulgata byla, jak dí Dieringer, bibli katolického dogmatika (Dieringer, Dogmatik, ed. 5. s. 8: Die Vulgata ist die Bibel des katholischen Dogmatikers). Pravda sice jest, že v předběžných poradách sněmu Tridentského byl (od Pacecusa) učiněn návrh, aby zamítnuty byly ostatní překlady (latinské), jmenovitě ty, které byly zhotoveny od bludařů, pravda i to, že návrh ten byl (od téhož Pacecusa) rozšířen i na překlad alexandrijský (Palavicini, Historia Conc. Trid. VI. c. 15. n. 1); avšak sněm nepřistoupil k návrhu tomu, ba nechtěl ani, aby se zdálo, že je zavrhuje mlčky, jakož výslovně prohlásil na konec předběžných porad slovy kard. de Monte: *Discussa et praeparata materia deveniendum est ad formam.*

řečeným prohlášením, že by Vulgata vystihovala text původní úplně ve všem, ani že by byla prosta všech chyb a nesprávností, jakož rozuměli někteří učenci katoličtí, jmenovitě ve Španělsku.¹⁾ Vždyť nejednal v prohlášení svém o autentickém výkladě Písma sv., nýbrž o vydání textu latinského, a sám dal na jevo, že nepokládá ji za bezchybnou, nařídív, aby Vulgata byla vydána co nejlépe opravena. Také dosvědčil to Ondřej Vega O. Min., který byl sněmu přítomen s hlasem poradním; napsal ve svém spise „De Justificatione“ (XV, 9): „Synodus non approbavit m e n d a, quae linguarum periti et

Major pars sentire videtur, ut vulgata editio recipiatur, sed advertendum est, ne aliae videantur tacite rejectae (Theiner, Acta genuina p. 83. Srov. Cornely, Hist. et crit. introd. I., 444). Proto také nemluvil ve výnose svém ani o textech původních, ani o překladech starých. Kromě toho i Salmeron, který na sněmě byl, jakož i jiní účastníci sněmu vydali svědectví, že sněm nezamítnul ostatních překladů ani textu původního, a že také z nich lze dogmatikovi bráti důvody biblické. Praví Salmeron (Comment. in Evangel. histor. Prolegom. 3. s. 24): Jam secundo loco ostendamus non ita fuisse Vulgatam Hieronymi editionem probatam, ut rejecta propterea sint intelligenda vel graeca vel hebraica volumina. Nihil enim de graecis, vel hebraicis agebatur; tantum inter tot latinās versiones, quot nostra saecula partuerant, quatenam ex illis praestaret, sermo erat . . . Licebitaque nobis salva concilii auctoritate sive graeci sive hebraici exemplaris lectionem variam producere eamque ut verum Bibliorum textum expendere et enarrare, nec tantum mores per eam aedificare, verum etiam fidei dogmata comprobare atque stabilire atque adeo sumere ab illis efficax argumentum tamquam ex textu s. Scripturae. Taktéž papež Lev XIII. ve své encyklice „Providentissimus“ (De studiis Scripturae sacrae ze dne 18. listopadu 1898) poukázav k tomu, že biblické výklady u studujících bohosloví mají se činiti na základě Vulgaty, připomenul též, že přihlížeti se má také k textu původnímu a k jiným překladům starým. Praví: „Neque tamen non sua habenda erit ratio reliquarum versionum, quas christiana laudavit usurpavitque antiquitas, maxime codicum primigeniorum. Quamvis enim, ad summam rei quod spectat, ex dictionibus Vulgatae hebraea et graeca bene eluceat sententia, attamen si quid ambiguae, si quid minus accurate inibi elatum sit, „inspectio praecedentis linguae“, suasore Augustino (De doctr. Christ. 3, 4) proficiet.“

¹⁾ Na př. Basilius Poncius, O. S. Aug., kancléř university v Salamanca († 1526), napsal: „Juxta Tridentinum decretum non solum omnia, quae continentur in Vulgata, vera ipsa sunt, sed vere et germane Scripturae originali conformia fideliterque, quod ad sententiam attinet, ab interprete reddita, ita ut nec in levissima aliqua re lapsus fuerit vel ignorantia, vel incuria, sed omnia, quantumvis minima, recte conversa. (B. Poncii Quaestiones expositivae i. e. de S. Scriptura exponenda. Qu. 3, 2. Srovn. Cornely, I. c. 448.

in sacris literis mediocriter versati in ea deprehendunt. Nec eam tamquam de coelo delapsam adorari voluit. Interpretem illius, quisquis fuerit, sciebat non fuisse prophetam nec nos meruisse hactenus quemquam, qui eodem Spiritu S. sacras literas a propria et nativa lingua in alienam transfuderit. Ac proinde nec cohibet nec cohibere voluit studiosorum linguarum industriam, qui aliquando docent, melius potuisse aliqua verti') etc. — Však ani toho netvrdil sněm prohlášením svým, že by od té chvíle stala se ve svém znění kriticky nepochybná ona místa, která před sněmem byla kriticky pochybná. Neboť nejen že smyslu toho nevyjádřil ani ve výnosu svém ani v předchozích poradách, spíše — jak právem soudí Cornely (l. c. 457) — vyloučil jej, dav proto přednost Vulgatě před ostatními překlady, poněvadž byla schválena dlouhým, tolikasetletým užíváním a tedy též jen potud, pokud tímto užíváním byla schválena. Ta místa nemnohá tedy, která jsouce kriticky pochybná, byla před sněmem Tridentským nváděna od spisovatelů církevních způsobem různým aneb vůbec pomíjena, zůstala kriticky pochybnými i potom, když byl sněm ono prohlášení učinil.²⁾

Na doklad, že řečený výnos Tridentský má ona místa skutečně za nepochybná kriticky, poukazují neprávem k dekretu kongregace vykladačů sněmu Tridentského ze dne 12. ledna 1525, který prý dala na dotaz jedné university o smysle slov Tridentského sněmu „Si quis libros integros cum omnibus suis partibus, prout in ecclesia catholica legi consueverunt etc., a který takto prý zní: „Censuit (generalis Congregatio) nihil posse asseverari, quod repugnet Vulgatae editioni, etiamsi esset sola periodus, sola clausula vel membrum sive vox vel dictio sola vel syllaba jotave unum.“ Neboť předem pravost dekretu toho jest pochybná, jednak proto, poněvadž kongregace vykladačů sněmu Tridentského dostala teprve r. 1586. od Sixta V. moc autenticky vykládati výnosy sněmu Trident-

¹⁾ Srovn. Cornely l. c. 444.

²⁾ Zůstalo tedy na př. i po sněmu Tridentském v pochybnosti, je-li v 1. Kor. 15, 51 správné čtení: „Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur“, které vedle čtení „omnes quidem dormiemus“ etc. převládá v rukopisech latinských, aneb čtení: „Omnes non dormiemus, sed omnes immutabimur (πάντες οὐ κοιμηθήσόμεθα πάντες δὲ ἀλλογησόμεθα), které převládá v kodexech řeckých. (Srov. Cornely, l. c. 456.)

ského, a to nikoli dogmatické, nýbrž kázeňské, jednak že řečený dekret do r. 1608. od nikoho se nepřipomíná, v archivu vatikánském vůbec se neshledává, a poprvé uvádí se ve sbírce která r. 1608. byla vydána ve Frankfurtě od jakéhosi nekato- líka. (Serarius, Prolegom. 19, 11. p. 118. Cornely, l. c. 451) Mimo to, byť i pravý byl dekret ten, neměl by smyslu jiného, leč že by zakazoval tvrditi něco v příčině biblického obsahu a jmenovitě ve věcech víry a mravů, co by bylo v odporu s Vulgatou, jakož byl vyložil i papež Pius IX. dne 1. srpna 1859. (Srovn. Kaulen, Gesch. d. Vulg. p. 490—493. Franzelin, De Trad. et Script. s. 569. Cornely l. c.)

V tom však smyslu prohlásil sněm Vulgatu za autentickou, ve kterém listina pokládá se před soudem za spolehlivou a právoplatnou, takže důvody z ní vedené nejen mohou, nýbrž mají býti uznávány za platné, tedy ve smyslu právním či v tom, že v potřebách církevních zastupuje právoplatně text původní, jaký vyšel z rukou svatopisců, a tedy že zjevení Boží v textě původním obsažené podává správně, takže nejen nic neobsahuje, z čeho by při správném výkladě mohlo býti vyvedeno bludné učení víry neb mravů, nýbrž i srovnává se s textem původním jak v těch věcech, které se vztahují k víře a mravům (pokud není pochybnosti, že jich bylo nepřetržitě užíváno), tak v celkovém podání dějin a prorocství, byť nevyjadřovala jich vždy týmž způsobem, kterým je vyjadřuje text původní.

Že tento smysl podložil sněm skutečně svému výnosu, patrné jest nejen z pojmu listiny autentické, nýbrž i z výslovného svědectví Ondřeje Vegy, svrchu řečeného účastníka sněmu, který ve svém spise De justificatione dí: Synodus „in honorem vetustatis et honoris, quem ei (Vulgatae) jam a multis annis detulerant concilia latina, quae ea sunt usa, et ut certo scirent fideles, quod et verissimum est, nullum inde haberi perniciosum errorem et tuto illam et citra periculum posse legi, ad coercendam etiam confusionem, quam affert multitudo translationum, et ad temperandam licentiam nimiam cudendi semper novas translationes, sapienter statut, ut ista uteremur in publicis lectionibus, disputationibus et expositionibus. Atque eatenus voluit eam authenticam haberi, ut certum omnibus esset, nullo eam foedatam esse errore, ex quo perniciosum ali-

quod dogma in fide et moribus colligi posset, atque ideo statuit, ne quis illam quovis praetextu rejicere auderet.“

V tomto smyslu mohl však sněm prohlásiti Vulgatu za autentickou, neboť jednak i při těch nedokonalostech, které se v ní shledávají a jakých žádný překlad není prost, vyniká přece správností ve všech věcech podstatných, jmenovitě těch, které se týkají víry aneb mravů, jednak byla již po mnoho století v církvi užívána a tak mnoholetou praxí církevní schválena. Že pak sněm byl oprávněn učiniti takový výnos, není pochybnosti přes to, že někteří protestanté útočili proti němu a mnohdy posud útočí, neboť jako každá společnost státní (i jiná) má právo z různých vydání zákoníků svých vyvoliti a prohlásiti jedno za právoplatné, dle něhož jakožto úplně spolehlivého by se jednalo a platně rozhodovalo v řízeních úředních, tak po přirozenosti věcí a po úřadě svém má zajiště i církev právo z různých vydání Písma sv. vyvoliti jedno a prohlásiti je za autentické, ve které by bylo lze se spolehnouti a jehož při církevních jednáních mělo by se užívati právoplatně.

9. Nebyl však text Vulgaty prohlášené za autentickou tehdy čistým textem jeronymovským, nýbrž, jak patrno z toho, co řečeno dosud, byl protkán různými odchylkami, které dostaly se časem do něho dílem nahodile, dílem úmyslně. Chtěje proto sněm míti jej co nejčistším, pokud možno v onom znění, ve kterém vyšel z rukou sv. Jeronyma, nařídil, jak řečeno, aby Vulgata byla vydána znova co nejvíce opravena.

Povzbuzeni výnosem tím, podjali se někteří učenci práce té soukromě; zejména byla to bohosloveská fakulta v Lováni (Levně) či spíše k jejímu vyzvání professor její Jan Henten z Mechelnu, který vzav za základ vydání Roberta Stephana z r. 1540 a srovnav i opraviv je za přispění kolegů svých dle různých vydání tiskových i četných rukopisů, z nichž některé byly tehdy již přes 600 roků staré, vydal r. 1547 v Lováni pod záštitou Karla V. i s aparátom kritickým text latinský, který byl přijat se zalíbením a potom častěji otiskován přes to, že jej Henten co do úpravy znetvořil různými znaménky kritickými, obelisky, hvězdičkami a j., poukazujícími ke kritickému aparátu, uvedenému na okrajích; byl to (vedle Roberta Stephana, který mezitím ve svých vydáních s menším

však již úspěchem pokračoval) též antverpský knihtiskař Krištof Plantinus, který vytisknul r. 1559 sice také text Hentenův i s jeho aparátem kritickým, ale úpravněji a bez řečených znamének kritických, a tím právě zavděčil se tak, že mohl vydati jej krátce po sobě ještě pětkrát (1563, 1564, 1565, 1567, 1569) a že bylo vydání jeho použito také v Římě při pracích předběžných, které byly konány za účelem úředního vydání Vulgaty; a byla to opět fakulta Lovánská, která za vedení Františka Lukáše z Bruggů (Lucas Bruggensis) vydala r. 1574 u Plantina znova text Hentenův, ale s mnohem obsáhlejším aparátem kritickým, použivši k němu mimo aparát Hentenův na 60 rukopisů, které jí opatřil Plantin z knihoven nizozemských, jakož i kritického vydání Stephana a polyglotty Komplutenské. Ačkoli však vydání ta byla obstarána s pečlivostí nemalou, nevyhovovala přece, spíše kritickými aparáty svými dávala podnět k pochybnostem o tom, zda text Vulgaty jest správný. Ukázalo se tak znova, že jednotného textu nedocílí se prací soukromou, nýbrž nutno jest, aby nejvyšší autorita církevní sama vydala text kriticky spolehlivý, který by byl normou pro ostatní vydání textu latinského. A vydání takové připravovalo se již tehdy skutečně.

Byli totiž postupně zřízeni od papežů zvláštní sborové (komise), kteří, srovnávajíc text jeronymovský (Vulgaty) své doby s nejstaršími rukopisy jeho i s textem původním, pracovali po dlouhou řadu let, aby zbavíce jej změn od opisovatelů časem způsobených, přivedli jej pokud možno k oné čistotě, na kterou jej byl přivedl sv. Jeronym.¹⁾ Text jimi opravený

---

¹⁾ První komisi za účelem revise Vulgaty ustanovil sněm Tridentský sám již r. 1546 hned po čtvrtém sezení svém. Poněvadž však komise ta, nemajíc po ruce potřebného materiálu (rukopisů starých), mnoho provésti nemohla, ustanovil papež Pavel III. k témuž účelu komisi novou a zastavil na neurčito jednání komise Tridentské, příkázav, aby sebraný materiál svůj zaslala do Říma. Než, ani tato komise římská nepřistoupila ještě k textu samému pro práce jiné, které sněm ukládal, nýbrž zabývala se jednak odstraňováním překážek, které se stavěly v cestu, jednak poradami o tom, kterou methodou měla by se bráti při revisi. Ustanovil tedy papež Pius IV. (1559—1565) kolem r. 1560 komisi jinou a povolal již také do Říma proslulého knihtiskaře benátského Pavla Manutia (Paolo Manucci), chtěje, aby počalo se tisknouti co nejdříve. K tisku však ještě nedošlo, neboť členové komise zrazovali od toho, chtějíce provésti revisi co nejlépe. Avšak ačkoli pracovali se záplem, jmenovitě protonotář a potomní kar-

byl od papeže přehlédnut a po různých změnách, které v něm učinil, jak se zdá, s hledem k bibli vydané od fakulty lovánské, vytisknut r. 1590 ve třech svazcích foliových, a to v knih-

dinál Sirllet, latiny, řečtiny a hebrejštiny nad jiné znalý, byli přece až r. 1569 za Pia V. (1565—1572) hotovi teprve s první a druhou knihou Mojžíšovou. Příčina volného postupu toho byla dílem ve přílišné svědomitosti, s kterou si vedli, srovnávajice pečlivě opět a opět staré rukopisy a uvažujice při místech, která vykazovala různá čtení, co nejdůkladněji o tom, které čtení jest pravé, dílem v četných pracích jiných, které sněm byl uložil a které Pius V. chtěl předem mítí hotovy, totiž vydání římského katechismu a oprava římského missalu i breviáře. Avšak ani tehdy, když za Piova nástupce Řehoře XIII. (1572—1585) bylo dokončeno vydání knih liturgických, nepočalo se ještě s tiskem bible latinské; zdrželať to oprava kalendáře a revise kodexu práva kánonického (corpus juris canonici), po té pak nové vydání překladu alexandrijského (Septuaginty), které k radě kardinála Peretta (Peretti), pozdějšího to papeže Sixta V., chtěl papež dříve po důkladné revisi provésti, aby se ho mohlo užiti s prospěchem při revisi Vulgaty. Když však i toto vydání (Septuaginty) bylo ve 2. roce papežování Sixta V. (1585—1590) ke konci přivedeno, působil papež tento s veškerou rozhodností k tomu, aby i revise Vulgaty byla co nejdříve provedena a text opravený vytisknut. Sám papež přispěl k dílu velmi platně jednak vhodnými předpisy, dle nichž se měla komise říditi, jednak četnými rukopisy starými, které svoji autoritou získal z různých krajů evropských buď na čas výpůjčkou (na př. amiatský), aneb trvale koupí (skrze kard. Caraffu), jednak snůškami variantů, které dal v různých krajích (ve Florenci, v Monte Cassino, Toledě a j.) srovnáním starých rukopisů poříditi a do Říma zaslati (vedle těch variantů, které byly již uvedeny a do Říma zaslány ve vydáních Roberta Stephana, fakulty lovánské a Křištofa Plantina.

Majíc takový materiál pohromadě, konala komise od Sixta nově zřízená pravidelně zasedání svá. Za podklad při revisi bylo vzato vydání platinské z r. 1583. S ním srovnával učený Laelius rukopisy latinské, Agelius pak rukopisy řecké a hebrejské; o variantech, které shledali, podávali oba zprávy v sezeních komise, načež se uvažovalo a rozhodovalo o nich dle pravidel, udaných od Sixta V., který, chtěje uvéstí text co možná do znění, ve kterém vyšel z rukou překladatelských, ustanovil, aby při posuzování variantů hledělo se ke stáří a přesnosti rukopisů a šetřilo se pokud možno trvalého užívání v církvi jakožto důležitého svědka tradičního. S hledem ku pravidlům těm rozhodovali se při různých variantech, pro to čtení, které bylo osvědčeno největším počtem rukopisů starých a přesných, kladouce při tom váhu zvláštní na rukopis Amiatský jakožto jeden z nejstarších, které měli; nedospěli-li způsobem tím k jistotě, přihlíželi ještě k citátům, uvedeným ve spisech sv. Otcův a církevních spisovatelů, a jestli ještě potom byli v pochybnostech, přihlíželi také k textu původnímu řeckému neb hebrejskému. Ta čtení, která v odchylce od řeckého vydání platinského (z r. 1583) uznali za pravé jednomyslně, napsali

tiskárně vatikánské pod vedením znamenitého knihtiskaře Alda Manutia mladšího, jehož otce byl již Pius IV. povolal do Říma. Korrekturu vykonávali augustinián Angelus Rocca a jesuita Frant. Toletus, po nich pak ještě papež Sixtus sám.')

ve svém exempláři vydání toho na okrajích bez poznámky, ty varianty však, o nichž zůstali v pochybnostech, neshodnuvše se ve svých náhledech, napsali taktéž na okrajích, ale s připojením důvodů pro ně i proti nim. Způsobem tím prodělali ve dvou letech celou bibli a předložili r. 1589 opravený exemplář papeži, který rozhodnul definitivně o těch čteních, o nichž komise nerozhodla, uváživ důvody svědčící pro ně i proti nim. Mimo to však změnil, jak se zdá, na základě bible lovánské také mnoho těch čtení, která komise uznala jednomyslně za pravá. Na to dal jej do tisku. (Viz Kaulen, Geschichte der Vulgata 420—447.)

') Před textem biblickým předeslána jest bulla, ve které Sixtus V. vyložil účel i dějiny vydání tohoto, jakož i zásady, jichž bylo při něm šetřeno; zároveň v ní prohlásil apoštolskou mocí svou, že vydání to jest ona Vulgata ve znění, co nelépe bylo možno, opraveném, kterou byl sněm Tridentický prohlásil za autentickou, a že jedině v tomto znění směji otiskovati se bible latinské dle exempláře v knihtiskárně vatikánské vytisknutého, a to bez udání variantů na okrajích, nového vydání pak že nesmí se pořizovati, leč s výslovným svolením apoštolské stolice. Právě v ní mimo jiné: *Ex certa nostra scientia deque apostolicae potestatis plenitudine statuimus ac declaramus, eam Vulgatam sacrae tam veteris, quam novi Testamenti paginae latinam editionem, quae pro authentica a concilio Tridentino recepta est, sine ulla dubitatione aut controversia censendam esse hanc ipsam, quam nunc, prout optime fieri potuit, emendatam, et in Vaticana typographia impressam, in universa christiana republica atque in omniibus christianis orbis ecclesiis legendam evulgamus, decernentes, eam prius quidem universalis s. ecclesiae ac ss. Petrum consensione, deinde vero generalis concilii Tridentini decreto, nunc demum etiam apostolica nobis a Domino tradita auctoritate comprobata, pro vera, legitima, authentica et indubitata in omnibus publicis privatisque disputationibus, lectionibus, praedicationibus et explanationibus recipiendam et tenendam esse. Districtius vero inhibemus, ne unquam perpetuis futuris temporibus novae Vulgatae editionis posthac bibliorum sine expressa apostolicae sedis licentia textus imprimatur, neque quisquam privato aut peculiari suo sensu editionem sibi confingere, neve hanc ipsam Veterem Vulgatam a nobis, ut praefertur, restitutam editionem, intra decem annos a Dat. praesentium numerandos, tam citra, quam ultra montes, alibi quam in nostra typographia Vaticana, imprimere audeat vel praesumat. Elapso autem praefato decennio eam cautionem adhiberi praecipimus, ut nemo s. scripturas typis mandare praesumat, nisi habito prius exemplari in typographia Vaticana excuso, eodemque inquisitoris haereticae pravitatis ejus provinciae vel, si inquisitor in ea provincia non sit deputatus, episcopi ejusdem loci manu propria subscripto, juxta illud, ne minima quidem particula mu-*

Přes všecku bedlivost však, se kterou byla prováděna korektura, zůstaly v textu některé chyby tiskové, počtem nemnohé; papež zpozorovav je, dal je opravit v některých exemplářích vymazáním litery nesprávné a nahrazením jí literou správnou, zalepením slova chybného proužkem papírovým, na němž napsalo se čtení pravé, a vepisováním do textu.¹⁾ Tím však nejen pokazil úhlednost exemplářů těch, nýbrž i upozornil na chyby. Nelíbilo se proto vydání toto, zejména ne komisi, která byla pracovala o revisi, ale nejen pro chyby tiskové, které zůstaly, a neúhledný způsob, kterým byly opraveny v několika exemplářích, nýbrž i, a to hlavně, pro ony změny, které byl papež učinil v textě před tiskem proti jednomyslnému návrhu komise.

10. Když tedy po smrti Sixta V. († 27. srpna 1590) i jeho nástupce Urbana VII. († 27. září) zasedl na stoličce papežskou Řehoř XIV. (5. pros. 1590), žádali ho členové komise, aby bibli Sixtinskou podrobil revisi, ba někteří navrhovali, aby jí veřejně zakázal. A papež vyhověl jim k radě Bellarminově²⁾

---

tata, addita vel detracta . . . Auctoritate et tenore praemissis mandamus, ut Vulgatae editionis biblia posthac non nisi uniformia imprimantur, nec aliquid a textu diversum in margine scribatur.

¹⁾ Na př. v exempláři chovaném v Solinkách jest, jak dosvědčuje Kaulen (*Geschichte der Vulgata*, s. 459), v Is. 26, 19 za slovem tribulatione vymazáno *m*, v Judit. 1. 1 na slově latitudinem nalepen proužek, na němž napsáno *altitudi*, v žalmu 38, 3 jest slovo *nobis* perem opraveno v *bonis* a 5. Mojž. 31, 5 jest před slovo *conspectum* perem vepsána předložka *ad*.

²⁾ Bellarmin, který byl také členem komise, ale byv poslán do Francie, nesúčasnil se jejího jednání, navrhoval, aby Sixtinská bible opravila a vydala se tak, aby nebylo dotknuto cti Sixta V., to pak že by se stalo, kdyby v opraveném zuění vydala se opět pod jménem papeže Sixta a připojila se k ní předmluva, ve které by se vyjádřilo, že do prvního vydání vloudily se při spěchu chyby knihtiskařův i jiných („Biblia illa non esse prohibenda, sed esse ita corrigenda, ut salvo honore Sixti V. Pontificis biblia illa emendata prodirent; quod fieret, si quam celeberrime tollerentur, quae male mutata erant, et biblia recuderentur sub nomine ejusdem Sixti et addita praefatione, qua significaretur, in prima editione Sixti praefestatione irrepsisse aliqua errata vel typographorum vel aliorum. Tak píše sám ve svém životopise. Uživ slov vel aliorum scil. errata irrepsisse, zahrnul v ně také chyby, jež učinil Sixtus sám, ale tak, že pravdy neporušiv, pravého stavu věci nevyložil.) — V předmluvě připojené k vydání novému z r. 1592 (Klements kému), která přičítá se Bellarminovi a Teletovi jako autorům, tvrdí se, že již Sixtus sám rozhodnul se provésti

potud, pokud sice nezapověděl bible té, ale dal ji nové komisi¹⁾ znova prohlédnouti a dle pravidel rozumné kritiky opravit, nařídív, aby bylo zase pojato do ní, co bylo vynecháno nevhodně,²⁾ a vypuštěno, co bylo vzato do ní neprá-

revisi této bible, zpozorovav, že nemálo chyb vniklo tiskem do textu (Quod cum jam esset excusum et, ut in lucem emitteretur, idem pontifex operam daret, animadvertens non pauca in sacra biblia praeli vitio irrepisise, quae iterata diligentia indigere viderentur, totum opus sub incudem revocandum censuit atque decrevit. Id vero cum morte praeventus praestare non potuisset, Gregorius XIV. . . . perficere aggressus est). Pravdivost tvrzení toho popírají však protestanté a pozastavují se nad ním i katolíci někteří; neboť jednak vydává prý chyby, vyskytající se v bibli Sixtinské, pouze za chyby tiskové, ač byly také jiné (vše to, která byla uvedena i proti kanonisaci Bellarminově), jednak že podnět k revisi od Řehoře XIV. nařízené dala prý komise svoji žádostí a nikoli rozhodnutí neb úmysl Sixta V. (Kaulen, Geschichte der Vulgata s. 480—481), ba i ta rozhodnost, s kterou Sixtus V. ve své bulle prohlašuje bibli tu (Sixtinskou) za úřední, zdá se nasvědčovatí tomu, že nepomýšlel na novou ještě revisi. Než třeba povážiti, a) že řečená bulla Sixta V. má datum z 1. března 1588 (Dat. Romae apud S. Mariam Majorem anno incarnationis Dominicae MDLXXXVIII Kalendis Martii pontificatus nostri anno quinto), tedy z doby, kdy sotva začalo se tisknouti, kdy proto dílo nemohlo již pokládáno býti za ukončené, a tedy ani bulla ona máti již svoji platnost, b) že předmluva ve vydání Klementsském, mluvíc pouze o chybách tiskových, pravý stav věci sice zatajuje, ale ho nepopírá, c) že není pravděpodobno, aby byl Bellarmin tak veřejně a tak úředně tvrdil nepravdu, moha snadno býti z ní usvědčen. Spíše proto srovnává se s pravdou, že Sixtus V., vida v bibli již vytisknuté chyby tiskové a zvěděv o nelibosti, která se jeví proti ni pro změny učiněné proti jednomyslnému návrhu komise, uznal alespoň některé chyby také mimotiskové a vyjádřil se skutečně před Bellarminem, že bibli tu podrobí ještě revisi, kterou však již provéstí nemohl, byv smrtí zachvácen.

¹⁾ Komise sestávala ze 7 kardinálů a 12 theologů, mezi nimiž Fr. Tolletus, Ant. Agellius, Bellarmin, lovánský professor Jindř. Graf, španělský učenec Valverde, Petr Morinus a Angelus Rocca jako tajemník. Poněvadž však komise ta pro veliký počet členů pracovala těžkopádně, takže za 40 dní byla hotova teprve s 1. knihou Mojžišovou, vyvolil předseda kard. Columna starší, zmocněn byv k tomu od papeže, z celé komise 9 členů, a odebrav se s nimi do zámku svého v Zagarollo, pracoval s nimi tak neúnavně, že dle nápisu vyskytajícího se v sále, ve kterém pracovali, byli hotovi v 19 dnech, což bylo sice možno, poněvadž material byl připraven od komisí předešlých, nicméně jisto to není, poněvadž nápis ten dán jest teprve r. 1723. (Srov. Kaulen, Geschichte der Vulgata s. 460—482 a Cornely, Hist. crit. instr. s. 474—479.)

²⁾ Totiž ony poznámky před druhokanonickými částkami knihy Esther a Daniel, jež, jak se zdá, pocházejí od Jeronyma samého, hebrejské

vern, ¹⁾ jakož i aby změny v ní učiněné a rozdělení (interpunkce) vzaly se znova v úvahu a případně opravily se podle kritických pomůcek; ²⁾ avšak aby neměnilo se v ní, leč by toho žádala nutnost, zejména aby nečinilo se záměn slov stejnoznačných, na př. slova *ergo* místo *igitur* a pod., při tom pak aby hledělo se k rukopisům starším, latinským, řeckým a hebrejským, jakož i ke sv. Otcům a církevním spisovatelům.

Se svojí prací byla komise hotova několik dní před smrtí papežovou († 14. října 1591), po níž následovala brzy smrt i jeho nástupce Innocence IX. (30. pros. 1591). Ujav se tedy věci nový papež Klement VIII., dal návrhy komise Řehořovy znova ještě posouditi komisi užší, sestávající z kardinálů Bedřicha Borromea a Augusta Valeria a z učeného jesuity Frant. Toleta. Toletus pak, jemuž jakožto duši celého podniku oba kardinálové svěřili provedení této revise konečné, pojal jeden exemplář Sixtinský, velmi skvostný, a poznamenal v něm při jeduotlivých místech opravy, které byla navrhla komise širší, připojil k nim své poznámky kritické na základě nejstarších rukopisů (Amiatského, Pavlovského) a vydání tiskových (Komplutského, Lovánského, Rob. Stephana), které znova srovnal. Na to předložil práci svou oběma kardinálům komise a když opravy navržené byly schváleny a do jiného exempláru Sixtinského přepsány, odevzdán jest opravený exemplář ten do tiskárny vatikánské témuž Aldu Manutiovi, kterýž byl vytisknul bibli Sixtinskou. Tisklo se pak velmi rychle, takže ke konci téhož r. 1592 byla vytisknuta již bible celá.

Bible ta měla nejen touž formu vnější a tytéž litery, jako Sixtinská, nýbrž i tentýž nadpis, totiž: „Biblia sacra Vul-

---

tituly některých knih a několik veršů Starého i Nového Zákona, jež však nepochybně přehlédnutím se tiskařů byly vynechány: 4. Mojž. 30, 11—13, Soudc. 17, 3 (slova: „Reddidit ergo eos matri suae, quae dixerat ei: consecravi et vovi hoc argentum“), Přisl. 25, 24 a Mat. 27, 35, „ut impleretur“ etc., kteráž slova však, zdá se, byla vynechána právem, poněvadž ve většině kodexů i překladů scházejí a nepochybně z Jan. 19, 24 do některých se dostala.

¹⁾ Na př. v 1. Král. 24, 7 připojena slova z 26, 10—11: „Vivit Dominus — in Christum Domini.“ (Viz Hetzenauer, Wesen und Princip der Bibelkritik, s. 148—155.)

²⁾ Učiněné změny textové měly posuzovati se dle apparatusu kritického, sebraného již od komise Sixtinské, interpunkce pak dle rozdělení R. Stephana, učiněného ve vydání z r. 1551, od něhož se Sixtus odchýlil.

gatae editionis Sixti V. Pont. Max. jussu recognita atque edita.“¹⁾ Představovala se tedy tak jako dokončení podniku toho, který započal Sixtus V. V předu předcházela předmluva zpracovaná, jak řečeno, od Bellarmina, a bulla Klementa VII. „Cum sacrorum Bibliorum“, ve které papež prohlásil text nově vytištěný za text úřední všech biblí latinských a nařídil co nejpřísněji, aby text ten do desíti roků nebyl tisknut nikde jinde, než v knihtiskárně vatikánské, potom sice také jinde, ale jedině dle exempláře vytisknutého v tiskárně vatikánské a tak, aby se v něm nic neměnilo, nepřidávalo, aniž ubíralo, leč by běželo o patrnou chybu tiskovou.²⁾

Poněvadž však dostalo se do textu mnoho chyb tiskových³⁾ (dle Vercellone přes 200, tedy více, než v bibli Sixtinské), byl r. 1593 tištěn text tento po druhé (ve kvartu velikém) a r. 1598 po třetí (v kvartu malém) a když ani toto vydání nezůstalo prosto všech chyb tiskových, byl k němu připojen trojí seznam oprav, které mají se učiniti v řečených třech vydáních Klementsých.⁴⁾ (Indices correctorii, Correctorium Romanum.)

¹⁾ Poněvadž však text její liší se na četných místech (dle Vercellona více než na třech tisících) od bible Sixtinské, nazývá se právem biblí neb Vulgatou Klementsskou, a v nadpise připojuje se vedle jména Sixta V. jméno Klementa VIII., a to, pokud známo, od r. 1641, dle Nestle již 1604.

²⁾ V bulle se praví: Nos, ut in posterum idem textus incorruptus, ut decet, conservetur, opportune providere volentes auctoritate apostolica, tenore presentium inhibemus, ne intra decem annos a data praesentium numerandos, tam citra, quam ultra montes alibi quam in nostra vaticana typographia a quoquam imprimatur. Elapso autem praefato decennio, eam cautionem adhiberi praecipimus, ut nemo hanc sanctarum scripturarum editionem typis mandare praesumat, nisi habito prius exemplari in typographia vaticana excuso: cuius exemplaris forma, ne minima quidem particula de textu mutata, addita vel ab eo detracta, nisi aliquid occurat, quod typographicae incuriae manifeste adscribendum sit, inviolabiter observetur.

³⁾ Na př. 3. Mojž. filiis Israel m. filii Israel, 1. Král. 10, 23. hostia m. ostia. (Viz Vercellone, Var. lect. I. p. 48. Kaulen, Gesch. der Vulg. 470.)

⁴⁾ Seznamy tyto nevyčítají chyb tiskových, nýbrž toliko příslušné jich opravy, a to nikoliv udáním knihy, kapitoly a verše, nýbrž udáním strany (číslicí první), sloupce (číslicí druhou) a řádky (číslicí třetí) toho kterého vydání, na př. („In bibliis in quarto folio anno 1593 impressis haec corrigere“): Pag. 36. 2. 34. reduxero; 47. 2. 29. occurrerunt; 50. 1. 31. nostro. sine interrogationis nota; 899. 2. 53. dele et; t. j. (v biblí z r. 1593) na str. 36, sloupci 2, řádec 34 (= 1. Mojž. 42, 34.) čti reduxero (a ne, jak čtenář na řečeném místě onoho vydání najde, reduxeto), na str. 47,

Trojí vydání tato se svými korektoriemi podávají tedy úřední text bible latinské a jsou archetypem či pravzorem pro další vydání jeho.¹⁾

11. Prohlášením textu tohoto za úřední byla odvolána Vulgata Sixtinská²⁾; proto exempláře její, které před smrtí Sixta V. vyšly na veřejnost, byly skoupeny, pokud se dalo, a zničeny. Nikterak však nebyla tím Vulgata předkládána jako vydání dokonalé, jako čistý a úplně bezchybný text jeronymovský; vždyť v předmluvě k ní praví se výslovně, že při slabosti lidské jest těžko věc takovou tvrditi, a že pro uvarování se pohoršení nechaly se některé věci v textu úplně beze změny, ač se dalo, že by se měly změnit.³⁾ Ale ovšem

sloupci 2., řádce 29. (= 2. Mojž. 5, 20.) čti occurrerunt (misto occurerunt); na str. 50, sloupci 1., řádce 31. (= 2. Mojž. 8, 26.) neklad otazníku za slovo nostro, na str. 899, sloupci 2., řádce 53. (= Mark. 6, 11.) vynechej spojku et. Jakési seznamy oprav byly připojeny (přilepeny) také k některým exemplářům z r. 1592 a 1593, ale velmi neúplně.

¹⁾ Poněvadž ve vydáních z r. 1593 a 1598 (z nichž ostatně každé o sobě má více chyb tiskových, než vydání z r. 1592) byly sice opraveny některé chyby tiskové, jiné však neopraveny a jiné nově učiněny, v korektoriích pak některé, ovšem velmi nepatrné, přehlédnuty, musí ten, kdo chce seznati úřední text latinský kriticky přesný, srovnati všechna vydání řečená (z r. 1592, 1593, 1598) i s jejich korektoriemi a držeti se toho čtení, které jest osvědčeno všemi těmi vydáními), neshodují-li se však při některém čtení všechna tři, jest nejspíšeji zajisté přidržeti se toho čtení, které jest osvědčeno dvěma z nich, leč by, jak dí Klement VIII. ve své bulle „Cum sacrorum bibliorum“, byla tu patrně chyba tisková. (Quod typographicae incuriae manifeste adscribendum sit. — Srovn. Hetzenauer, Wesen und Principien der Bibelkritik, s. 142—143.)

²⁾ Z toho, že bible (recense) Sixtinská byla odvolána a nahrazena biblí (recensí) Klementsčkou, brali někteří nekatolíci příležitost vystupovati proti autoritě i daru neomylnosti římského papeže (zvláště to činil již Thomas James ve spise: *Bellum papale sive concordia discors Sixti V. et Clementis VIII. circa hieronymianam editionem*, v Londýně 1600). Ale neprávem. Neboť dar neomylnosti dán jest pouze ve věcech víry a mravů, ta čtení však, jimiž Vulgata Sixtinská liší se od Klementsčké, netýkají se ani víry ani mravů, a jsou vůbec nedůležité, takže by Vulgata Sixtinská byla mohla docela dobře zůstatí textem úředním trvale beze vší závady pro učení víry a mravů. (Jamesovi odpověděl již Bukentop ve spise: *Lux de luce, Colon. Agripp. 1710*, ukázav, že rozdíl mezi biblí Sixtinskou a Klementsčkou nedotýkájí se ani v nejmenší věci některého dogmatu. (Srovn. Kaulen, *Gesch. d. Vulg. 473*.)

³⁾ Praef. ad lectorem: „Quam (vulgatam s. Scripturae editionem) quidem sicut omnibus numeris absolutam pro humana imbecillitate affirmare difficile est, ita ceteris omnibus, quae ad hanc usque diem prodí-

plným právem představuje se v předmluvě té jako čistší a více opravené vydání textu jeronymovského, než byla všechna předešlá, jakož uznávají i z nekatolíků ti, kteří zabývali se vážnými studii o Vulgatě, na př. Berger, Gregory¹⁾ a jakož svědčí též ona shoda veliká, kteráž se jeví mezi Vulgatou Klementsskou a mezi oním vydáním textu jeronymovského, které v nejnovější době učinil Jan Wordsworth za pomoci Jindřicha Whitea²⁾, srovnáv k tomu konci při evangeliích 30 starých rukopisů latinských.

Prohlášením Vulgaty Klementske za text úřední a zákazem měniti v ní něco neb uváděti varianty na okrajích zabránilo se ovšem zcela vhodně, aby nemohly v církvi vznikati a šířiti se biblické texty od sebe ve znění rozdílné, jež by budily zase nejistotu v příčině spolehlivosti textu biblického; nikterak však nebránilo a nebrání se tím pracím vědeckým v příčině textové; jestiž mimo jiné volno vyšetřovati poměr Vulgaty k textu původnímu, hebrejskému a řeckému, jakož i bádati ve starých rukopisech, jmenovitě těch, které se nověji objevily a nepochybně ještě se objeví, zdali snad některé místo nebylo od překladatele přeloženo jinak, než čteme nyní ve Vulgatě. A ačkoli není dovoleno výsledků bádání těch použiti k samovolnému opravování a vydávání úředního textu Vulgaty, přece může připraviti se z nich velmi cenný materiál pro případ, že by apoštolská stolice sama uznala za vhodné provésti novou revizi Vulgaty.

---

erunt, emendatiorem purioremque esse minime dubitandum . . . Etiam alia, quae mutanda videbantur, consulto immutata relicta sunt . . . ad offensivonem populorum vitandam.⁴

¹⁾ Berger, Histoire de la Vulgate. Gregory, Textkritik des N. T. II., 621: „Der Text dieser Clementinischen Ausgaben vom Jahre 1692 oder 1593 oder 1598 war allen früheren Ausgaben in Bezug auf Reinheit überlegen.“

²⁾ Novum Testamentum Domini nostri Jesu Christi latine, secundum editionem sancii Hieronymi, ad codicum manuscriptorum fidem recensuit Johannes Wordsworth, S. T. P., episcopus Sarisburiensis, in operi societatem adsumpto Henrico Juliano White, A. M. societatis s. Andreae, collegii theologici Sarisburiensis vice-principali. Partis prioris fasciculus primus: Evangelium secundum Matthaeum. Oxford. Clarendon Presse 1889. Evang. sv. Marka vyšlo roku 1891, evang. sv. Lukáše r. 1893, sv. Jana r. 1895 a r. 1898 Epilogus, jednající o kodexích řeckých, jichž užil sv. Jeronym, o nových dodatcích v příčině kodexů, o vlasti a jakosti našich kodexů, o dějinách textu a j.

12. Jak tedy patrně z toho, co bylo řečeno, novozákonní text Vulgaty úřední není nic jiného, než starý onen překlad, který byl zdělán, ne-li ve svém celku, alespoň ve převážné většině své již během 2. st., ale upravený pokud bylo možno, tak, jak jej byl ve 4. st. upravil sv. Jeronym. Platí proto o něm totéž, co již svrchu bylo řečeno o textě jeronymovském. Nevystihuje sice ve všem úplně textu původního, jak byl vyšel z rukou svých autorů, ani není prost veškerých chyb; ale nesprávnosti, které v něm jsou, buď nedotýkají se pravd zjevených vůbec, anebo nemění alespoň nic na jejich podstatě na př. když v Řím. 13, 12. slova *ἡ νῆξ προέκοψεν* překládá slovy „nox praecessit“ a s ní český překlad „noc přešla“ místo „nox processit“ = „noc pokročila“ aneb když v Mat. 28, 1. *ὥψε δὲ σαββάτων* překládá slovy „Vespere autem sabbati“ místo „sero autem sabbati“. Jinak však podává text původní v překladě věrném tak, že plným právem platí o ní, co byl druhdy řekl sv. Augustin, že totiž vyniká přesností a jasností.

2. Překlad gotský.¹⁾

1. Do jazyka gotského přeloženo jest Písmo sv. Starého i Nového Zákona v polovici 4. st. Dle svědectví Filostorgiova, Sozomenova, Theodoretova a jiných²⁾ přeložil je ariánský

¹⁾ Gotové, východní to větev kmene germánského, sídlili ve 2. st. po Kr. mezi Vislou a Dunajem Dolním, přišedše tam od moře Baltického. V novém sídle svém založili říši, která rozšířila se konečně až k Donu. Řekou Dněstrem dělili se na východní a západní (Ostrogoty a Visigoty). Křesťanství dostalo se k nim ve 3. st. skrze kněze, které byli zajali při svých výpadech loupežných do říše římské. Kolem polovice 4. st. a později přestoupili však mnozí z nich k arianismu, zvláště když je k tomu měl sám biskup jejich Ulfila, který sice dle Sokrata, Sozomena, Theodoret a Filostorgia narodil se z rodičů katolických (v letech 311—318), později však k arianismu přestoupil, a to dle jedněch již jako biskup, sveden byv od císaře Valense, dle jiných dříve, než se stal biskupem. Že by byl býval vždy ariánem, jak se tvrdí v poznámce jednoho kodexu pařížského, pocházející prý od žáka Ulfilova Maximina, ariána, není pravděpodobno, jako nepodobá se pravdě ani to, že by byli Gotové ještě katolíci zvolili si za biskupa Ulfilu již jako ariána. Prve než měli vlastní překlad Písma sv., užívali kněží jejich při službách Božích nepochybně textu řeckého a překládali ústně to, co byli dříve přečetli lidu řecky.

²⁾ Philostorgius, Hist. eccl. 2, 5. (Migne, 65, 469), Sozomenus, H. E. 6, 37 (M. 67, 1405), Theodoret, H. E. 4, 33 (M. 82, 1195), Nicephorus Callisti, H. E. 11, 48 (M. 146, 740), Isidor Hispal., Histor. de Reg. Goth. 8 (M.

biskup visigotský Ulfila (Vulfila), utvořiv dříve z písma runového na základě písma řeckého příhodnou abecedu pro jazyk gotský. Překlad tento vešel na to v užívání u Gotův i arianských i katolických, jakož nasvědčuje sv. Chrysostom¹⁾ a Valafriid Strabo,²⁾ ale mezi 9.—14. st., zdá se, vymizel úplně nejen z užívání, nýbrž i z patrnosti. V 16. stol. však byl objeven tak zv. *codex argenteus* (kod. stříbrný) a později ještě jiné rukopisy, které obsahují části překladu gotského, a není pochybnosti, že to jsou pozůstatky právě onoho překladu, který pořídil Ulfila; neboť jednak není pravděpodobno, že by byli měli Gotové více překladů Písma sv. než jeden, a ani staří spisovatelé nemluví o jiném překladě gotském než o Ulfilově, jednak nenašel se žádný jiný překlad gotský než ten, který obsažen jest v kodexích právě naznačených.

2. Byl pak překlad tento učiněn z textu řeckého, a to Zákon Starý z překladu alexandrijského recense Lucíanovy (provedené ke konci 3. stol. v Antiochii syrské), Zákon Nový pak z textu, který sice patřil podstatou svou také k recenzi

83, 1060). Filostorgius tvrdí sice, že Ulfila nepřeložil knih královských, aby Gotové, jsouce povahy bojovné, válkami v nich vyličenými nebyli ještě více rozněcováni ve svém bojovnictví; praví: *μετέφρασεν εἰς τὴν φωνὴν (τῶν Γότθων) τὰς γραφὰς ἀπάσας πλήρη τε τῶν βασιλείων, ἅτε τῶν πολέμων ἱστορίαν ἔχουσῶν, τοῦ δὲ ἔθνους ὄντος φιλοπολέμου καὶ δεομένου μᾶλλον χαλινῶ. τῆς ἐπὶ τὰς μάχας ὀριμῆς, ἀλλ' οὐ τοῦ πρὸς ταῦτα παροξύνοντος.* Avšak ostatní spisovatelé svrchu řečeni nezmiňují se o této výjimce, a bylo by také s podivením, aby Ulfilas s hledem k bojovnému duchu Gotů knihy královské sice vynechal, přeložil však knihy Josuovu, Soudcův a Makkabejské, které přece vypravují také o bojích. Někteří tvrdí dosud, že nepřeložil listu k Židům (Holtzmann), avšak, jak svědčí Gregory, *Textkritik*, II. 731, v rukopise milánsko-řimském shledalo se několik slov také z tohoto listu.

¹⁾ Sv. Chrysostom zmiňuje se o chrámě sv. Pavla, který měli Gotové (katolícti) za jeho doby v Konstantinopoli, čítajíce v něm Písmo sv. ve svém jazyce: „Homilia habita in ecclesia Pauli, postquam Gothi legerunt (scil. lectionem scripturasticam) et presbyter gothicus concionatus est.“ (M. 63, 501.)

²⁾ Walafr. Strabo, *De rebus eccles.* 7 (M. 114, 927): „Gothi, qui et Getae, eo tempore, quo ad fidem Christi, licet non recto itinere, perducti sunt, in Graecorum provinciis commorantes nostrum, id est theodiscum sermonem habuerunt; et ut historiae testantur, postmodum studiosi illius gentis divinos libros in suae locutionis proprietatem transtulerunt, quorum adhuc monumenta apud nonnullos habentur.“

antiochijské (syrské neb i konstantinopolitánskou či byzantskou zvané), provedené nejspíše též od Luciniána, ale obsahoval i četné varianty starší, zejména tak zvané západní, jaké vyskytají se též v latinském překladě předjeronymovském, zvláště v kodexu f či Brixenském. ¹⁾

Že bylo překládáno z předlohy řecké, o tom sice nesvědčí ona slova řecká, která se v překladě shledávají, jako: *aggelus*, *aiklesjo*, *aipiskaupus*, *aipistaule*, *aivaggelio*, *anatheima*, *apaustaulus*, *diacaunus*, *hairaisis*, *paintekuste*, *parakletus*, *para-skaive*, *psalmo*, *sabbato*, *synagoga* a j., neboť ta byla přijata také do latinského překladu předjeronymovského a do jiných jazyků, avšak svědčí c tom četná slova složená, napodobená vhodně dle složených slov řeckých, a chyby, které lze vyložití jedině z předlohy řecké, na př. *gabaurthirvaurd γενεαλογία*, *blethrastakeins σκηροπηγία*, *synagogafaths ἀρχισυνάγωγος*, *unhanduvaurhts ἀχειροποιήτος*; Luk. 1, 10. *beidandans προσηχόμενον*; Luk. 3, 14. *valdaith ἔρχεσθε* místo *ἀρκεῖσθε*, 2. Kor. 1, 24. *anstais χάριτος* místo *χαρᾶς* ²⁾, *gabaubida (πεπλήρωκεν)* místo *usfullida (πεπλήρωκεν)*.

3. Překládáno bylo jasně a věrně, vyjmouc toliko Filip. 2, 6., kde slova *οὐχ ἀρπαγιδὸν ἠγάσαστο τὸ εἶναι ἰσα θεῶ* přeložena jsou v duchu arianském slovy: ni vulva rahuida visan sik *galeiko gutha* (nepoložil sobě za loupež býti podobným Bohu); ovšem není jisto, zda čtení *galeiko* pochází od Ulfily a ne snad od pozdějšího opisovatele arianského. Ve snaze po věrnosti jsou mnohdy napodobeny hry slovní, na př. 2. Kor. 5, 9: *jaitththe anahaimjai*, *jaitththe afhaimjai* = *εἴτε ἐνδημοῦντες*, *εἴτε ἐκδημοῦντες*. Ve snaze po jasnosti pak překládá někdy poněkud volněji s hledem ku zvláštnostem řeči národa, jenž přišel od severu; slovo *lilie* na př. přeloženo u Mat. 6, 28. slovem *blomans* (květiny), poněvadž gotština vlastního výrazu pro ně neměla, věk lidský pak měřen dle zim a ne dle let,

¹⁾ Srovn. Friedrich Kaufmann, „Beiträge zur Quellenkritik der gotischen Bibelübersetzung“ v „Zeitschrift für deutsche Philologie“, Halle 1897 (sv. 29. str. 306—337), 1898 (sv. 30. str. 145—183), 1899 (sv. 31. str. 178—194), kde obsírný podán důkaz, že předlohou ku překladu byl text recense antiochijské. Viz též Gregory, Textkritik, II. 730—731; Kaulen, Einl. 4. vyd. I. 173.

²⁾ Příklady uvedené jsou přejaty z Kaulena (Einl. 4. Aufl. I. 171—173; a Ulfila ve Wetzer und Welte's Kirchenl. XII. 190).

překládá u Luk. 8, 42: unte dauhtar ainoho vas imma sve vintrive tvalibe (měl dceru jedinou okolo zim dvanácti, místo: let dvanácti). Vyskytují se však v překladě některé výpustky nebo přídatky, zvláště v příčině spojek anebo s hledem k místům paralelním, obyčejně za tím účelem, aby se perioda zaokrouhlila nebo věc vysvětlila, na př. Luk. 9, 2: gahailan allans thans unhailans uzdravovati vseh nemocných, místo: uzdravovat nemocných; Luk. 9., 43., kde s hledem k Mark. 9, 27—28 přidána jsou slova: qath Paitrus: frauja, duhve veis ni mahtedum usdreiban thamma lth Jesus qath: thata kuni ni usgagghith, nibai in bidom jah in fastubnja = řekl Petr: Pane, proč jsme my nemohli vyvrhnouti jej? A Ježíš řekl: Toto pokolení nevychází leč modlitbou a postem.

4. Že při opisování dostaly se do textu překladového některé změny nejen nahodilé, nýbrž i úmyslné, nelze zajisté pochybovati při té snadnosti, s kterou se dostávají varianty do opisů, a nasvědčují tomu některá místa sama, ty výpustky totiž, které patrně neměly příčiny jinde, leč v přehlédnutí se opisovatelově, na př. když v Jan. 10, 18. vynechána jsou slova *ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθειμι ταύτην ἀπ'.* Jakou měrou však staly se takové změny, nelze říci, poněvadž zachovalo se jen málo rukopisů gotských, a jmenovitě málo perikop, které by se vyskytaly aspoň ve dvou rukopisech. Dle mínění Kaulenova nestalo se to měrou velikou.

Poněvadž varianty překladu gotského srovnávají se nežřídka s překladem předjeronymovským¹⁾, domnívali se někteří, že překlad ten byl v 5. neb 6. st., kdy Gotové sídlili v Itálii a Španělsku, opraven na základě textu starolatinického recense italské, aneb že již Ulfila sám překládáje přihlížel také k Itale.²⁾

¹⁾ Na př. svrchu uvedený přídavek v Luk. 9, 43., neb slova v Luk. 9, 50.: ni ainshun auk ist manne, saei ni gavaurkjai maht in namin meinamma (není nikoho, který by činil divy, leč ve jménu mém), kteráž slova jsou od opisovatele volně přežata z Mark. 9, 38. V I. Kor. 15, 51. má: allai auk ni gasviltam, ith allai inmaidjanda = všickni nezesneme, ale všickni budeme proměnění.

²⁾ Srovn. Wilhelm Bangert, der Einfluss lateinischer Quellen auf die gotische Bibelübersetzung des Ulfila, Rudolstadt, 1880 (Programm 1880, Nr. 603); též: Ernst Bernhardt, Kritische Untersuchungen über die gotische Bibelübersetzung, Meiningen, 1864, 1869. — Die gotische Bibel des Ulfila . . . Textabdruck mit Angabe der handschriftlichen Lesarten, nebst Glossar,

Avšak ačkoli bylo možno jedno i druhé, poněvadž Ulfila latinsky znal a Gotové za svého pobytu v Itálii a ve Španělsku tamní překlad latinský poznali, z oné podobnosti mezi textem gotským a starolatinským přece nejde nutně, že by se tak stalo skutečně; neboť, jak uznává Kauffmann, Kaulen, Gregory a jiní, podobnost ta mohla povstati také z toho, že recense textu řeckého, ze které Ulfila překládal a opisovatelé snad opravovali, podobala se textu latinskému recense italské; a lze tak souditi tím spíše, poněvadž podobnost ta týká se hlavně toliko kodexu Brixenského (f), a poněvadž některé z oněch variantů vyskytají se také v různých kodexích řeckých, a to i nejstarších. Ovšem tím netvrdíme, že by byla žádná změna nedostala se do překladu gotského, s hledem ku textu latinskému zejména do těch rukopisů, které byly pořízeny v Itálii, jakými jsou, jak se zdá, všechny ty, které se nám zachovaly.

5. Jak již podotknuto, překlad gotský nezachoval se nám celý, nýbrž jen ve zlomcích, a to v rukopisech nemnohých. Nejřednější z nich jest:

a) *Codex argenteus* (kodex stříbrný) tak zvaný, buď že jest psán inkoustem stříbrným, anebo že svázán jest v deskách stříbrných. Původně obsahoval na 330 listech velkého kvartu všechna evangelia kánonická pořádkem Mat. Jan. Luk. Mark., ale již v 17. st. byl kusý, nyní pak zbývá z něho jen 187 listů, jež obsahují evangelní zlomky, z Matoušova evangelia celkem as 10 kapitol, z Janova 13, z Lukášova 17, z Markova 13. Psán jest koncem 5. neb až v 6. st.¹⁾ nejspíše v severní Itálii velmi úhledně, a to na pergameně purpurovém velmi jemném, stichometricky, majuskuly velikými, pravidelnými, inkoustem stříbrným vyjma první řádky každého evangelia a první slova jednotlivých perikop, která jsou psána zlatem. Na dolním kraji má mezi ozdobnými sloupci tabulky či kánony Eusebianské, po straně pak číslice k nim poukazující, jakož i různé glossy a varianty, jež nezřídka souhlasí s latinským textem předjeronymovským. První zmínku o něm

Halle 1884. Carl Marold, *Kritische Untersuchungen über den Einfluss der lateinischen auf die gotische Bibelübersetzung*. Königsberg 1881.

¹⁾ Beda Duřík, *Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte*, Brünn 1852, s. 315–317, domníval se, že rukopis tento psán jest mezi 360–380.

máme teprve ze 16. st, kdy Antonio Morilloni, písař kardinála de Granvelle, opsal z něho modlitbu Páně, kterou na to r. 1569 uveřejnil Becanus (van der Beeck) ve svých *Origines Antverpianae*. Tehdy byl chován ve Verdenu u Diüsseldorfu v klášteře, kamž byl přinesen snad již od samého zakladatele kláštera toho sv. Liudgera († 809) z Itálie. Ještě před koncem 16. st. dostal se do Prahy, dle Kaulena jako dar císaři Rudolfovi, dle Trenklea z obavy před nebezpečstvím válečným, aby byl dán na místo bezpečné; tam viděl jej Richard Strein ze Švarceny (von Schwarzenau, † 1601). Ale již r. 1648 přišel při pádu Švédů do Prahy jako kořist válečná do rukou Königsmarkových a poslán jest do Štokholmu darem buď královně Kristině, aneb jejímu knihovníkovi Isáku Vossovi, který jej později skutečně v majetku měl a s sebou r. 1655 do Hollandska vzal¹⁾, kde jej Derrer opsal. R. 1662 koupil jej od Vossa kancléř hrabě Magnus Gabriel de la Gargie a věnoval Upsalské knihovně universitní, kde se chová dosud. Mezi r. 1821—1834 odcizil kdosi 10 listů z něho, ale vrátil je po letech na smrtelné posteli.

Tiskem vydal jej Fr. Junius v Dortrechtě r. 1655 a v Amstrdamě r. 1684, Stiernhjelm ve Štokholmě r. 1671, Eduard Lye v Oxfordě r. 1750, Uppström v Upsale r. 1854, pouze evang. sv. Matouše vydal J. A. Schmeller ve Štuttgartě r. 1827, sv. Marka Müller a Höppe v Berlíně r. 1881 a W. W. Skeat v Londýně r. 1882.

Mimo codex argenteus jsou známy ještě zlomek Wolfenbüttelský a zlomky Milánské.

b) Zlomek Wolfenbüttelský (palimpsest) ze 6 st. obsahuje na 4 listech as 40 veršů z listu k Římanům. S kódexy P a Q tvořil jeden celek, zvaný codex Carolinus, který povstal tím, že v 9. neb 10. st. někdo s pergamenu text biblický setřel a na ně napsal etymologický spis Isidora Sevillského „Origenes“ a 6 listů jeho. Byv dříve v Bobbio, ve

¹⁾ Obvykle se tvrdí, že byl darován královně Kristině neb knihovně královské (Güntner, Kaulen, Trenkle a j.), od Kristiny pak že byl dán jejímu knihovníku Isáku Vossovi, a to, jak praví Kaulen a Trenkle, v náhradu za propadlý plat. Jiným jest to věci záhadnou, kterak se dostal od královny do rukou Vossových (Batiffolovi), a to zajisté právem, jiní pak, ponechávající věc nerozhodnou, vyslovují se dilematicky, že byl dán od Königsmarka buď královně (král. knihovně), neb Vossovi (Nestle, Gregory).

Weissenburku, v Mohuči, v Praze, dostal se konečně do věvodské knihovny Bělohradské (Weissenburské) ve Wolfenbüttelu, kde jej objevil r. 1756 Fr. Ant. Knittel a vydal jej r. 1762 v Brunšviku.

c) Zlomky Milánské jsou části 5 kodexů palimpsestových, obsahující ve spodním (setřené) písmě zlomky dvou rukopisů překladu gotského, a to α) z evang. sv. Matouše a ze 13 listů sv. Pavla (ze všech vyjma list k Žid.), β) z jistého komentáře k evangeliu sv. Jana, ve kterém uvádějí se též některá místa z evang. sv. Matouše, Lukáše, Marka, ano i z listu k Židům. Objevil je r. 1817 pozdější kardinál Angelo Mai v Ambrožské knihovně v Miláně. J. nim patří 4 listy, obsahující zlomky z listů ke Galat. a Kolos., jež Reifferscheid objevil v Turině, a několik listů řečeného komentáře, jež uchovávají se v knihovně Vatikánské.¹⁾

3. Překlad staroslovanský.

1. Do jazyka staroslovanského (a to do nářečí makedonského, tehdy jen málo od české slovanštiny odlišného, nyní pak též církevní slovanštinou zvaného) přeloženo jest Písmo sv. ve 2. polovici 9. st. Přeložili je apoštolé Slovanů sv. Cyrill a Methoděj, když byl Cyrill (Konstantin) sestavil dříve zvláštní abecedu pro zvuky slovanské (tak zvanou hlaholici) dílem as podle minuskulního písma řeckého, dílem podle

¹⁾ Zachované části překladu gotského jsou tedy dle Gregoryho (Textkr. II. 733) tyto: Mat. 3, 11; 5, 15—6, 32; 7, 12—10, 1; 10, 23—11, 25; 25, 38—26, 3; 26, 65—27, 19. 42—66. Mark. 1, 1—6, 30; 6, 53—12, 38; 13, 16—29; 14, 4—16; 14, 41—16, 12. Luk. 1, 1—10, 30; 14, 9—16, 24; 17, 3—20, 46. Jan 1, 29; 3, 3—5. 23—26. 29—32; 5, 21—23, 35—38; 5, 45—11, 47; 12, 1—49; 13, 11—19, 13. Řím. 6, 23; 7, 1—8, 10; 8, 34—11, 1; 11, 11—12, 5; 12, 8—14, 5. 9—20; 15, 3—13; 16, 21—24. I. Kor. 1, 12—25; 4, 2—12; 5, 3—6, 1; 7, 5—28; 8, 9—9, 9; 9, 19—10, 4; 10, 15—11, 6. 21—31; 12, 10—22; 13, 1—12; 14, 20—27; 15, 1—35. 46—16, 24. II. Kor. 1, 1—13, 13. Galat. 1, 1—7; 1, 20—3, 6; 3, 27—6, 18. Efes. 1, 1—5, 11, 17—29; 6, 8—24. Filip. 1, 14—2, 8; 2, 22—4, 17. Kolos. 1, 6—29; 2, 11—4, 19. I. Thess. 2, 10—5, 28. II. Thess. 1, 1—2, 4; 2, 15—3, 18. I. Tim. 1, 1—5, 14. 16—6, 16. II. Tim. 1, 1—4, 16. Tit. 1, 1—2, 1. Filem. 11—23. Všecky tyto části sebrali a tiskem vydali Hans Conon von der Gabelentz a August Julius Loebe (v Altenburku, 1836—1846), Gangengigl (v Pasově, 1848), Massmann (ve Stuttgartě, 1855—1857), Stamm (v Padeborně, 1858; 9. vyd. obstaral Heyne r. 1896), Bernhardt (v Halle, 1875).

písma samaritánského a hebrejského, jemuž se byl naučil na Chersoně.¹⁾

¹⁾ Že sv. Cyrill vynalezl zvláštní písmo pro zvuky slovanské, jest ve starých památkách od osob zcela hodnověrných, ba i od přímých svědkův osvědčeno tou měrou, že nelze o tom důvodně pochybovati. Pravít mimo jiné papež Jan VIII. ve svém listě z r. 880, zachovaném v rukopise, pocházejícím z 11. st. a chovaném nyní v knihovně vatikánské, dříve v klášteře montekasinském (kterýžto rukopis pořízen byl na základě originálu či dle původních regest z papežské kanceláře): *Literas denique sclaviniscas a Constantino quondam philosopho repertas . . . jure laudamus.* (U Šafařika, *Über den Ursprung und die Heimath des Glagolismus*, Prag, Tempsky, 1858, s. 6. 21.) A legenda pannonská o životě sv. Konstantina, řečeného Cyrilla, pocházející od Methodějova žáka Klementa Velického, sděluje: „Šel filosof (Konstantin) a po dřívějším zvyku modlitbě se oddal i s jinými pomocníky. Brzy mu je (písmena) Bůh zjevil, vyslyšev modlitbu služebníků svých. I tu složiv písmena a začal průpověď psáti z evangelia: Na počátku bylo slovo a slovo bylo u Boha, i Bůh byl slovo, i ostatní.“ (Iskoni bŕ slovo, i slovo bŕ u boga, i bogŕ bŕ slovo, i pročeje. — *Viz Prameny dějin českých*, s. 28.) Poněvadž však staré památky zachované v jazycě slovanském psány jsou dilem hlaholicí, dilem cyrillicí, rozešla se mínění učenců o tom, které písmo pochází od sv. Cyrilla, a v kterém poměru co do stáří a původu svého jsou ona písma k sobě vespolek. Po dlouhou řadu let přičítali sv. Cyrillovi cyrillici, majíce ji za starší hlaholice. Dobrovský kladl hlaholici až do počátku 13. st. nebo do let 1060—1222, domnívaje se, že ji vymyslel nějaký Dalmatinec, a že dalmatské duchovenstvo přičítalo ji hned od počátku sv. Jeronymovi (jenž byl pokládán za Slovana), a to proto, aby tím latinskohlolská liturgie získala. (Viz Vondrák, *Hlaholice*, v *Ottově Nauč. Slovn. XI. 333*) Ale již Kopitar (*Glagolita Clozianus*, ve Vídni, 1836, s. 4 a 11) přišel k úsudku, že písmo hlaholské jest alespoň stejně staré jako cyrillice, ne-li starší. Šafařík pak po delších oklikách proslovil zcela rozhodně náhled, že hlaholice jest starší cyrillicky. (Über den Ursprung und die Heimath des Glagol.) Náhled ten ujímal se potom vždy více a přijat nyní skoro všeobecně, zvláště když byly jej potvrdily nové objevy starých rukopisů a další bádání. (Srovn. Vondrák, *Hlaholice*, Pastrnek, *Kyřillice*, v *Ottově Slovn. Nauč.*) Avšak i z těch, kteří měli hlaholici za starší cyrillicky, přičítali někteří sv. Cyrillovi cyrillicku. Myslíli, že hlaholice vyvinula se již dávno před sv. Cyrillem, snad již koncem 5. neb počátkem 6. st. (Ant. Linhart); a to z řeckého písma minuskulního a snad pod jakýmsi vlivem latiny, sv. Cyrill pak že zdokonalil je toliko, a v tom smyslu jen stal se původcem písma, po něm cyrillickou zvaného. (Linhart, Miklosich, Tattor, Jagić, Geitler, Běljajev, *Mat. Procházka*. — Srovn. Vondrák, *K otázce o slov. abecedách*, *Čas. Mus.* 1896, s. 282 a další.) Jiní však, jako Šafařík, Hanuš, Miklosich, Rački, Abicht, Vondrák, Pastrnek, přičítají Cyrillovi úplně hlaholici, berouce za pravdu zprávu slovanské legendy o Cyrillovi, dle níž on vynalezl neb vymyslel písmo slovanské, a to tím spíše, poněvadž s ní souhlasí také pa-

Počátek učinili s evangelními perikopami, dříve ještě než přišli na Moravu, pokračující pak v práci své, nejen dokončili překlad evangelistáře, nýbrž přeložili též apostolář a žaltář. Později byly doplněny řečené knihy perikopní překladem částí z prvu vynechaných a sestaveny v celek obsahující překlad všech knih novozákonních. Stalo se to alespoň pokud se týká evangelií, možná ještě za života sv. Cyrilla, ne-li, učinil to později sv. Methoděj, kterýž za přispění některých žáků svých také starozákonní knihy přeložil vyjma Makkabejské. Svědčí o tom stará legenda pannonská o životě sv. Methoda, pocházející dle mínění Gorského, Údolského, Bodjanovského, Račků, Šafaříkova a jiných, jmenovitě též dle nedávných vývodů Lavrových, od Methodějova žáka Klementa, pozdějšího biskupa Velického v Bulharsku. Pravit: „Potom vzdáliv se (Methoděj) hluku a vloživ starosti svoje na Boha, pojav dva kněze, dobré rychlopisce, v brzku přeložil všechny knihy úplně, vyjma Makkabejské, z řeckého jazyka na slovanský, v šesti měsících, počav březnem do 26. října. Dokončiv pak (tuto práci) vzdal Bohu důstojnou chválu i slávu za to, že mu propůjčil takovou milost a úspěch. Přeložil dříve toliko žaltář, evangelium s apoštolem a vybrané mešní formuláře s filosofem (Konstantinem).¹⁾“

mátky jiné, jmenovitě též řečený list Jana VIII. z r. 880 (Palacký, Lit. Reise nach Ital. Prag, 1838), jehož pravost neprávem popíral J. Friedrich r. 1892 a Leop. K. Goetz r. 1897, jakož ukázal Vondrák v Čas. Mus. 1894 s. 324—352. Materiál k ní vzal sv. Cyrill dle obyčejného náhledu z řeckého písma minuskulního a kursivního, dle Abichta (Ist die Aehnlichkeit des glagolitischen mit dem grusinischen Alphabet Zufall — v Lipsku, 1895) z písma gruzínského, Šafařík však uznal již, že také k východním abecedám přihlédl, ale nedospěl ještě k určitým výsledkům, ne k tomu, že které vlastně abecedy mají se odvozovati jednotlivé litery, Vondrák pak v Čas. Mus. 1896 (K otázce o slovan. abecedách) zřejmě vytkl, že sv. Cyrill vedle minuskulí řeckých přihlížel též k abecedě samaritánské a hebrejské. Přičítajíc pak hlaholici sv. Cyrillovi, tvrdí jedni (Šafařík, Abicht), že cyrillice povstala o málo později od Methodějova žáka Klementa Velického, jiní však (Jagić, Vondrák, Pastrnek) správněji, že povstala ve východním Bulharsku za panování cara Symeona (893—927) od reformátora neznámého přizpůsobením řeckého písma majuskulního jazyku slovanskému na základě hlaholice.

¹⁾ Viz Vajs „Pannonský životopis sv. Methoda“ v Čas. katol. duchovenstva 1901, s. 484—485 a Prameny dějin českých, Život sv. Methoda, s. 50—51.

2. Jakožto předlohy bylo užito textu řeckého, který patřil sice podstatou svou k recensi syrské či byzantské, ale obsahoval též čtení starší, od této recense odlišné.

Že bylo překládáno z textu řeckého, svědčí nejen uvedená slova legendy pannonské, nýbrž i povaha překladu sama, a to:

α) slova řecká, která byla ponechána, na př. Luk. 23, 45. *katapeta zma καταπέτασμα*, Jan. 11, 2. *myromъ мύρω*, Jan. 12, 13. *vaję otъ finikъ βαία τῶν φοινίκων* ratolestí palmových, Jan. 18, 3. *spirą σπείραν* Vulg. cohortem, Jan. 19, 23. *chitonъ χιτῶνα* tunicam, Jan. 21, 7. *epenđiny tunicam*.

β) výrazy a vazby syntaktické, jmenovitě participiální, srovnávající se se zněním textu řeckého odlišně od textu latinského, na př. Luk. 15, 6. *otъ rožъ съ ἀπὸ τῶ κερατίων* de siliquis, Jan. 1, 20. *is po věd ě ὡμολόγησεν* confessus est, Jan. 4, 52. *ognъ πυρετός* febris, podobně Luk. 4, 38; Jan. 7, 12. *stityъ πλανῆ* seducit, Jan. 13, 38. *vъzglasityъ φωνήσει*, cantabit, — Mat. 6, 1. *Vъnemlęte milostynę vašę ne tvoriti*. *Προσέχετε τὴν δικαιοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν*. Attendite, ne justitiam vestram faciatis. Mat. 13, 3. *sějęi ὁ σπείρων* qui seminat, Mat. 14, 13. *slyšavъ ἀκούσας* quum audisset, Mark. 6, 25. *vъšdъši εἰρελθοῦσα* quum introisset, Jan. 1, 15. *grędyi po mъně předъ mъnoją* bystъ ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος *ἔμιτροσθέν μου γέγονεν* qui post me venturus est, ante me factus est, Jan. 2, 9. *ročъ pъšei οἱ ἠντιληγόντες* qui hauserant, Mat. 9, 12. *slyšavъ ἀκούσας* audiens, a mnoho jiných.

γ) chyby, jež jedině z předlohy řecké lze vysvětliti, na př. Mat. 10, 3. *kelevei* místo: *i Levei καὶ Λεββαῖος¹⁾*, Mat. 26, 18. *kъ Dině* místo *kъ onъsici πρὸς τὸν δεῖνα*, Mark. 9, 43. *rodъ ognja* a 9, 46. *roždъstvo ognъnoje* místo *geenna*, kde překladatel četl omylem *γενεά* místo *γένενα*, Galat. 4, 17. *crъkvi* místo *otъlāčiti*, kde omylem četl *ἐκκλησίας* místo *ἐκκλῆσαι*.

Že pak řecká předloha tato patřila k recensi syrské či byzantské, lze již předem souditi z toho, že překladatelé byli

¹⁾ Vyjma čtyři příklady následující, které jsem přejal ze Šafaříkova spisu „Über den Ursprung und die Heimath des Glagolismus, Prag, Tempsky, 1858, s. 12., vybral jsem všechny příklady z kodexu Zografského, vyd. od Jagiče v Berlíně 1879.

rodilí Řekové z říše Byzantské, zřejmě však nasvědčují tomu rozličné přídatky a varianty, které vyskytají se sice v kodexích recense syrské a těch sv. Otců, kteří té recense užívali (Řehoř. Nyss., Chrysost.), nikoli však v kodexích recense starší, na př. Mat. 6, 13. *ěko tvoe estъ cěsarъstvije i sila i slava vъ věk věkomъ amenъ ѣти σου єστιν ή βασιλεία και ή δύναμις και ή δόξα εις τους αιῶνας αμήν*, Mat. 9, 12. řeče imъ místo pouhého řeče, Jan. 8, 59. přidává slova i prošъlъ po srědě ichъ; iděaše i choždaaše tako *διελθὼν διὰ μέσον αὐτῶν και παρήγγεν οὕτως*; Mark. 1, 2. má: *ěkože estъ psano vъ progocěchъ = κατὼς γέγραπται ἐν τοῖς προφῆταις* místo *ἐν τῇ Ἡσαΐα τῇ προφῆτι*; Mark. 6, 16. Slyša vъ že (pak) Irodъ recě: *ěko ego že azъ useknъchъ Joanna, sъ estъ; tъ bъsta otъ mъtvъchъ = ὃν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα Ἰωάννην, οὗτός ἐστιν αὐτός ἡγέρθη ἐκ νεκρῶν* místo *Ἰωάννην, οὗτος ἡγέρθη ἐκ νεκρῶν*; Mat. 9, 8. Viděvъše že pak narodi čjudiše se i proslaviše boga *ιδόντες δὲ οἱ ὄχλοι ἐθαύμασαν και ἐδόξασαν τὸν θεόν* místo *ἐφοβήθησαν και ...* Jan. 13, 2. I večeri byvъši diěbolu ju že vъložъšju vъ srědъce Ijudě Simonovu iskariotskuemu da i předastъ *και δείτνου γενομένου τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκίτος εις τὴν καρδίαν Ἰούδα Σίμωνος Ἰσακαριώτου, ἵνα αὐτὸν παραδῆ* (A když večefe nastala a ďábel byl již vnuknul do srdce Jidáše (syna) Šimona iškariotského, aby jej zradil) místo: *και δείτνου ... εις τὴν καρδίαν, ἵνα παραδῆ αὐτὸν Ἰούδας Σίμωνος Ἰσακαριώτου (... do srdce, aby zradil jej Jidáš (syn) Šimona iškariotského.)*

Ze čtení od znění byzantské recense odlišných, ale pámkami staršími osvědčených a proto správnějších, uvádíme aspoň tato: Mat. 11, 2. *loanъ ... posъlavъ učeníky svojmi πέμψας διὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ* ve shodě s kod. **BCDPZ** a s překlady syrsk., starolatinským (kod. *u h c f h k*), armenským, gotským proti čtení *δέο τῶν μαθητῶν* (dva z učeníků svých), vyskytajícímu se v kodexích mladších **C¹EFGKLSUVXGH** a j. v překladě koptickém, ethiopském, ve Vulgatě; Mat. 25, 2. jmenuje dřívě panny nemoudré a potom moudré, a to ve shodě s **BCDLZ**, překl. starolatinským (Italou) vyjma f, Vulgatu, koptickým, syrským jerusal., armenským, ethiopským proti **EHMSUVXΓΔ**, překl. basmurským, které jmenují dřívě panny moudré a potom nemoudré; Mat. 27, 35. nemá přídatku

„ἵνα πληρωθῆι . . . κληρον“ — „aby se naplnilo . . . los“ ve shodě s $\aleph$ *BADLGH* a muoħa jinými, jakož i s některými kodexy překladu starolatinškého, s překladem koptickým a j. Luk. 17, 2. má k a m e n ь ж р ѣ н о в ѣ н ы ve shodě s $\aleph$ *BDL* a j. (jakož i s překladem starolatinšským, Vulgatou, koptickým, armenským), které mají λίθος μύλινος kámen mlýnský proti *ΑΧΓΓΑΙΙ* (a některým překladům), ve kterých jest μύλος ονικός žernov osličí; Jan. 1, 28. в ѣ Vithanii (Vitani) ἐν Βηθανίᾳ proti nesprávnému ἐν Βηθαβαρά; Jan. 6, 52 má správně χλῆβ βo, i že a z ѣ d a m ѣ, р ѣ т ѣ m o ѣ est ѣ j a ž e ѣ z ѣ d a m ѣ z a ž i v o т ѣ в ѣ se go mira και ὁ ἕρτος δὲ ἦν ἐγὼ δώσω ἢ σάρξ μου ἐστὶν ἑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς nepřekládá slovo ἦν ἐγὼ δώσω, jež u některých sv. Otců v některých kodexích mladších se vyskytají jakožto vhodná vysvětlivka; Jan. 11, 50. dobře est ѣ v a m ѣ συμμέρει ὑμῖν proti συμμέρει ἡμῖν.

3. Překládáno bylo věrně podle předlohy a to tak, že velmi zhusta zachován i slovosled textu řeckého, řecká vazba genitivu absolutního pak vyjadřována dativem absolutním, na př. Jan 5, 13 narodu saštju na městě ὄχλου ὕντος ἐν τῇ τόπῳ (poněvadž lid byl na místě); Jan. 6, 18. větru veliku dychajáštu ἀνέμου μεγάλου πνέοντος, Jan. 8, 30. si glagoljáštu emu ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος. Jan. 13, 2: večeri byvňši: diěbolu ju že v ѣ lo ž ѣ š ju δείπνου γενομένου τοῦ διαβόλου ἤδη βαβληκότος. Že staly se při překládání také chyby, jmenovitě as přehlédnutím se, bylo již svrchu podotknuto a jest zcela pochopitelné.

4. V opisech dostal se překlad tento znenáhla k různým jiným kmenům slovanským, k Bulharům, Srbům, Chorvatům, Rusům, k nimž dle Dobrovského dostal se kolem r. 988, kdy byl pokřtěn Vladimír. S počátku byl opisován hlaholicí, později kyrillicí. Při tom ovšem vnikaly různé změny do něho, ano pořizeny též nové recense na základě jiných kodexů řeckých. Nejvíce bylo měněno v příčině mluvnické a lexikální.

5. Z rukopisů hlaholicí psaných nejstarší jsou tyto:

a) Evangelium zografské (codex zographensis), tak zvaný po klášteřu zografském (sv. Jiří) na hoře Athosu, kde byl r. 1843 nalezen od rakouského konsula Mihanoviče a byv r. 1860 darován od klášteřa caru ruskému, chová se nyní v carské knihovně petrohradské. Sestává ze 304 listů,

z nichž 2.—288. obsahují 4 evangelia s některými mezerami¹⁾, listy 289.—304. pak později přičiněný seznam nedělních a svátečních perikop evangelních, psaný písmem cyrillským. Sepsán jest na pergamenových listech malé osmerky na každé straně po jednom sloupci o 23 řádcích, a to dle Jagiće koncem 10. neb počátkem 11. st. buď v Makedonii neb (soudě z některých bulharismů *u m. e, e m. i* v infinitivě, *i m. e a j.*) v krajinách sousedních s pobřežím dalmatským. V textu jest mnoho zkratk. Kapitoly a kánony eusebiánské udal spisovatel obyčejně na levé straně písmeny hlaholskými, nedělní a sváteční perikopy pak označil tím, že první 2—3 slova napsal rnmělkou a že nezřídka na počátku perikopy přičinil hlaholskými písmeny *za č* (začělo, začátek), na konci pak *koc* (конєць konec).

Později bylo v rukopise opravováno na okrajích neb i v textu od asi tří opravovatelů různých, z nichž jeden nejspíše v první polovici 12. st. hleděl hlavně k tomu, aby doplnil, opravil neb vymazáním vymítal, co buď skutečně neb po jeho mínění scházelo, neb chybně nebo nemístno bylo, řídě se při tom některým mladším kodexem recense byzantské, než byl ten, dle něhož bylo původně překládáno, druhý (starší) vykládal glossami, co zdálo se mu býti nejasným, třetí pak přičinil ještě asi 3—4 opravy či spíše chyby pravopisné, na př. v Mark. 1, 38. písmě *jē* v *ā*. Mimo to jakýsi Jan presbyter, chtěje nepochybně upravit rukopis k potřebám liturgickým, připojil ke konci 12. st. svrchu řečený seznam perikopní, udáv počáteční a koneční slova každé perikopy (ne vždy v tom znění, ve kterém jsou v textě) a den, kdy ji bylo čísti; zároveň označil perikopy ty na okrajích textu, udáv tam písmeny cyrillskými červeně kapitoly eusebiánské (neprávem ammoniánskými zvané), přičiniv na počátku a konci každé perikopy cyrillskými literami zkratky *za č* a *koc*, udávající počátek a konec perikopy, a napsav nezřídka nad první literou prvního slova té které perikopy touž literu písmem cyrillským. Dříve však než to učinil, ztratily se z něho as 22 listy obsahující Mat. 16, 20—24, 20., a byly nahrazeny rukopisem novým, který ztracenou část podával též písmeny hlaholskými, ale

¹⁾ Scházejí tyto části: Mat 1, 1—3, 10; 9, 12b—21; 17, 6—23. Mark. 3, 30—4, 11; 16, 14—20. Luk. 4, 5—27; 13, 28—14, 2; 24, 30—43. Jan 3, 12—35; 17, 12—24a; 20, 3—26.

hrubšími a více vtěsnanými na 18 listech, z nichž však zachovalo se pouze 17, jsou to listy 41.—57. Také na nich přičinil Jan presbyter své poznámky.

Celý rukopis zografský vydal Jagić roku 1879 v Berlíně v transkripci cyrillské se třemi snímky, předeslav na s. V—XXXVI historickokritickou úvahu o něm jakožto předmluvu (*Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus*)¹⁾

b) *Evangelium Marianské* (tak zvaný od Marianského kláštera na Athosu, kde jej našel Grigorovič na svých cestách po Balkáně r. 1844—1845. Nyní chová se v Rumjancově museu v Moskvě, kamž přišlo po smrti Grigorovičově r. 1876. Obsahuje 4 evangelia, psáno jest dle soudu Jagićova koncem 10. neb počátkem 11. st. na půdě srbskokochovatské. Překlad prvotný (cyrillomethodějský) jest v něm zachován nejméně, ač dostaly se do něho také změny, jmenovitě v příčině lexikální. Vydán jest od Jagiće r. 1883 v Berlíně a v Petrohradě s rozsáhlou předmluvou (ruskou i latinskou), se dvěma snímky a i s indexem slov v evangeliu obsažených (*Quattuor evangeliorum versionis Paľaeo-Slovenicae codex Marianus Glagoliticus characteribus Cyrillicis transcriptus*).

c) *Evangelistář Assemaniův* či *vatikánský* (*Codex Assemanianus glagoliticus* nebo *Evangelium assemanianum*) má své jméno od vatikánského knihovníka Josefa Šimona Assemania († 1768), kterýž jej koupil r. 1736 od jakéhosi mnicha pravoslavného v Jerusalémě. Psán jest nejspíše v první polovici 11. st. od dvou písařů různých na listech hrubého pergamenu velké osmerky, majících na každé straně po dvou sloupcích obyčejně 28 - 30řádkových, a to hlaholicí nejstarší (okrouhlou) a bez dělení slov. Kolik listů původně měl, není

¹⁾ Na předešlé straně jest snímek strany 147b, obsahující Luk. 5, 24b—30a; v transkripci zní takto: (odpu)štati grěchy. rečeže osta|blenumu. tebē gl̄jā (= glagoljā) v̄|stani. i v̄z̄ymi lože | tvoe i jdi v̄ dom̄ tvojj 25. i ab̄e v̄sta prēd̄z̄ nimi | v̄z̄ym̄ na nem̄že leža aše ide v̄ dom̄ svoj slava b̄a (= boga). 26. i užas̄ prijē| vs̄e i slavlēach̄ b̄a (boga). | i ispr̄niš̄e s̄e strachom̄ | gl̄jāš̄te (glagoljāš̄te) ěko vidēchom̄ | div̄na d̄n̄s̄. 27. i po sich̄z̄ | izide. i uz̄r̄e mytarē. | imenem̄ Lev̄d̄jā, s̄ēd̄j̄š̄te na m̄z̄d̄nici. i reče | emu jdi po mnē. 28. i osta|v̄ vs̄e. v̄stav̄ v̄ slē|d̄z̄ ego ide. 29. i s̄tvori ěr̄ē|žd̄en̄e veliko. Lev̄d̄ij̄emu. v̄ domu svoem̄. | i bē narod̄z̄ mnoḡz̄ mytar̄z̄ | i in̄ch̄z̄ iže bēach̄z̄ s̄z̄ ni|m̄ v̄z̄lez̄j̄š̄te. 30. i r̄p̄z̄. Pod tím číselná písmena ī ž̄ a titul perikopy: o Lev̄d̄ii mytari.

známo, poněvadž se ztratily některé listy jak z konce tak ze středu jeho. Nyní sestává ze 159 listů, z nichž listy 1—112 obsahují skoro všechna čtení evangelní na celý rok dle obřadu církve řeckoslovanské od Velikonocí až do Bílé soboty (list 49. chybí), listy 112—154 menolog či knihu životopisů (legend) svatých a světic připomínaných v bohoslužbě o jednotlivých dnech v roce pořádkem od 1. září (kdy počíná se u Řeků církevní rok) do posledního srpna, listy ostatní pak obsahují většinu synaxáře či výčtu nedělních i svátečních perikop. Na okrajích textu, ba i v textě samém na místech vymazaných má různé poznámky a opravy, jež byly později přičleněny písmem cyriliským. Poprvé vydal jej s důkladným úvodem o 119 stranách a se snímkem Fr. Rački r. 1865 v Záhřebě nákladem biskupa Strossmayera a to písmem hlaholským (Assemanov ili vatikanski evangelistar), podruhé Jan Črncić v Římě r. 1878 nákladem vlastním a transkripcí latinskou, taktéž s jedním snímkem (Assemanovo izborna evangelje).¹⁾

d) Evangelium ochridské (evangelium Ochridanum) jsou dva listy z hlaholského evangelistáře, které Grigorovič našel v Ochridě, a Sreznevskij vydal r. 1866 ve svém díle „Drevnie glagoličeskie pamjatniki“ s. 82—87.

Rukopisů novozákonních, psaných cyrillicí, zachoval se počet značný; Dobrovský uvedl jich 35 a z části (as 18) srovnal pro Griesbacha; Gregory (Textkritik, 2. B. s. 738—743) katalogisuje jich 143. Jest jich však ještě značně více, zvláště v Rusku, kde také chová se většina těch, jež jmenuje Dobrovský a Gregory. Pocházejí z větší části ze 13.—17. st. některé však i ze 12. a 11, ne-li i z 10. st. Některé obsahují evangelia, jiné apoštoláře (Skutky a listy apoštolské) nebo pouze Apokalypse, jiné evangelistáře neb apoštoláře neb i (mladší) celé bible.

Co do rozvoje jazykového jsou po pannonských (staroslovanských) památkách rukopisy tyto větve trojí: středobulharské, srbské a ruské.²⁾ Nejstarší a nejdůležitější z nich jsou:

a) Savina kniga či evangelistář jakéhosi popa Savy, pannonský, má 129 malých listů, sepsán jest

¹⁾ Viz Vondrák, Hlaholice v Ottově Slovníku Nauč. XI., 334—335, Hattala, Assemani codex glagoliticus, tamtéž II. s. 903—904.

²⁾ Srovn. Pastrnek, Kyrillice tamtéž XV. 497—499.

v 10. neb 11. st. někde na území bulharském, chová se nyní v typografické knihovně moskevské. Vydán jest od Sreznevskije, ve spise: *Drevnije slav. pamjatniki jusovago písma* (v Petrohradě r. 1868); poněvadž však do vydání toho dostalo se mnoho chyb, podal Jagić opravy k němu ve sborníku „Archiv für slavische Philologie“ 1881, V., s. 580—612 pod názvem „Das altslovenische Evangelistarium Pop Sava's“.

b) *Evangelium Dobromirovo* z 12. st., patří k větvi středobulharské, prozkoumáno bylo od Jagíce ve dvou rozpravách vídeňské akademie (1898).

c) *Evangelistář Ostromírův* (*Evangelistarium Ostromirianum*), který patří k větvi staroruské. Byl nazeu v komnatách císařovny Kateřiny II. a odevzdán r. 1806 caru Alexandru I., kterýž jej uložil v cis. veřejné knihovně Petrohradské, kde jest posud. Jak svědčí poznámka připsaná v 16. st., byl druhdychován v novgorodské kathedrále Sofijské. Kterak odtud dostal se do dvora císařského, není známo. Dle přípisu příčiněného na posledním (294.) listě napsán jest v letech 1056—1057 v Novgorodě od jahna Grigorije (Řehoře) pro novgorodského místodržitele Ostromíra, příbuzného s Kijevským knížetem Izgaslavin. Co do textu shoduje se velice s evangelistářem Assemaniovým, maje původní text slovanský evangelních čtení ještě velmi zachovalý jak po stránce obsahové tak i po stránce jazykové. Poprvé vydal jej péčí vzornou Vostokov v Petrohradě r. 1843, připojiv k němu text řecký, krátkou mluvnici církevní slovanštiny a úplný slovník, podruhé V. Hanka v Praze r. 1853 s mnohými změnami i dosti libovolnými. Fotolithograficky vydal je dvakráte nákladem vlastním kupec J. Savinkov a to r. 1883 a 1889.¹⁾

d) *Evangelium Remešské*²⁾, též *Sázavským* neb *Emauzským* někdy zvané, jest kniha perikopní, sestávající ze dvou rukopisů staroslovanských, cyrillského a hlaholského. Rukopis první, psaný cyrillicí, patří k větvi staroruské, má nyní 16 listův a obsahuje perikopy toliko evangelní; psán jest v 11., ne-li až ve 12. st. někde na Rusi, jakož vysvítá z toho, že shoduje se s památkami staroruskými, a to hlavně

¹⁾ Srov. Pastrnek, *Ostromirovo evangelium* v *Ottově Slov. Nauč.* XVIII. 945—946.

²⁾ Viz Vondrák, *Remešské evangelium*, tamtéž XXI., s. 539—541. Ekert, *Posvátná místa II.*, 190. Flajšhans, *Písemnictví české*, s. 113.

po stránce paléografické a některými zvláštnostmi hláskovými. Ve 14. st. byl v Praze v klášteře emauzském, jemuž jej daroval Karel IV., získav jej as koupí nejspíše proto, poněvadž se myslilo, že byl psán rukou sv. Prokopa. Rukopis druhý psán jest hlaholicí na jemnějším pergameně, než na jakém psána je část cyrilská, má pěkné iniciálky a okrasné obrázky a obsahuje v jazyce českém na 31 listě různá čtení z Písma sv., hlavně epištoly a evangelia, byl sepsán r. 1395 v Praze v klášteře emauzském, kamž byl Karel IV. povolal mnichy slovanské z Chorvat, Bosny, Srbska a Dalmacie. Na konci jeho přičiněna jest od opisovatele písmem hlaholským, ale jazykem českým s některými příměsky staroslovanskými, poznámka, že část cyrilská pochází od sv. Prokopa.¹⁾ Mylná poznámka ta byla do nedávna pokládána za pravdivou, leč že Kopitar († 1844) a po něm Biljanskij a J. Hanuš pochybovali o tom a kladli část onu mylně až do 14. st. Teprve Sobolevskij, professor na universitě Kijevské, shledav svrchu řečenou příbuznost části cyrilské s památkami staroruskými, prohlásil ji za památku ruskou, pocházející z 11.—12. st.²⁾ S ním pak souhlasil Pastrnek³⁾, upozorniv na jiné ještě shody s evangelními památkami staroruskými, a Vondrák, jenž Pastrnek klade vznik její do 11., Vondrák však spíše do 2. polovice 12. st. Oba rukopisy řečené byly (nákladem Karla IV.) svázány v jednu knihu vazbou pevnou, zlatem, stříbrem, drahými kameny a sv. ostatky ozdobenou. R. 1419 byl však klášter od Husitův oloupen a mimo jiné také tato kniha odcizena. Později dostala se do Cařihradu, a není známo, jakým způsobem; myslí se však, že ji donesli kališníci Čechové darem patriarchovi, když se byli r. 1451 (nebo 1450) obrátili k němu zvláštním poselstvím, aby vyjednávali o spojení s církví východní. O sto let později (r. 1546) přišla odtud v majetek arcibiskupa renešanského, kardinála Karla Lotrinského, který ji

¹⁾ Poznámka ta zní v transkripci od Vondráka (l. c.) uvedené takto: „Lěťъ gospodnichъ č. t. p. d. (t. j. 1395). Tato evanjelie i epistolie ešto su pisani slověnskimiъ žzikemь, ti jmaji sp'evani biti nъ godi, kdizъ opatъ pod korunu mši služi. A druga strana tiechto kniežekъ, jenž ē podlě ruskego zakona pьsalъ ē svati prokopъ opatъ svu ruku, a to pismo ruske dalъ nъbožitiъ Karelъ čtvrti carъ rzimski k oslavěni tomuto klašteru a tii svatemu eronymu i svatemu prokopu“

²⁾ Ruskij fil. věstn. XVIII. Varšava 1887, str. 143—150.

³⁾ Čas. Mat. Morav. XV. 331—340.

daroval katedrálnímu chrámu remešskému a pro skvostné desky její učinil ji prý klenotem korunovačním, na který by králové francouzští při korunovaci přísahali.¹⁾ Ve chrámě tom chovali ji až do revoluce francouzské, nevědouce ani, v které řeči jest napsána. V revoluci vyšla úplně z patrnosti, takže byla pokládána za ztracenou, až ji Turgeněv r. 1835 objevil v městské knihovně remešské, kamž, byvši v čas revoluce zbavena drahokamův a jiných ozdob svých, dostala se k rozkazu prvního konsula Napoleona Bonaparta, kterýž byl roz-

¹⁾ V remešském katedrálním chrámě mají inventář z r. 1669, který, jak výslovně se v něm píše, zdělán byl na základě záznamů starších. V inventáři tom jest zaznamenáno, že kardinál Karel Lotrinský daroval řečenému kostelu r. 1574 (v jiných záznamech udán jest r. 1554) stkvostně svázanou knihu evangelní, sepsanou v řeči řecké neb syrské neb slovanské, a že kniha ta, jak další poznámka svědčí, pochází z Cařihradu, kamž se byla dostala z knihovny sv. Jeronyma. Knihou tou nerozumí se patrně kniha jiná, leč řečená památka naše, která byla původně v klášteře emauzském, zasvěceném sv. Jeronymovi, a později dostala se do Cařihradu. Kardinálu Lotrinskému připadla nepochybně koupí, ať již dostal ji přímo z Cařihradu, ať, jak píše Flajshans, l. c str. 113, na sněmě Tridentském, kamž prý ji r. 1546 donesl malíř Paleokappas. Že ji bylo užíváno při korunovaci francouzských králů, uvedeno jest na jiném záznamu remešském, pocházejícím teprve z roku 1782 od jakéhosi Persevala, kde stojí: „Le roi prête son serment le jour du sacre sur ce livre, dont le couvercle est garni de plusieurs chatons, qui renferment des reliques, par une suite sans doute de l'ancien usage rapporté par les historiens, de faire les serments sur les évangiles ou sur les reliques ou autres symboles de la religion. Poněvadž však zpráva ta jinak zaručena není, domnívá se Vondrák, že lze pravdivost její právem bráti v pochybnost. Záleží ovšem na tom, na jakém základě poznámka ona byla učiněna a kdy as dostala památka ta jméno „text du sacre“ (text pomazání), jak se ve frančině nazývá. Jak svrchu řečeno, v Remeši (a vůbec ve Francii) nevěděli dříve určitě, v kterém jazyce napsána jest vzácná ona památka, kterou u sebe chovají. Teprve dne 18. června 1726 ruský vyslanec u francouzského dvora, prohlížeje na své cestě skrze Remeš poklady katedrálního chrámu, seznal se svým tajemníkem bez obtíže, že první (cyrillská) část obsahuje čtení evangelní v jazyce slovanském. Dle jiné zprávy četl část tu již v červnu r. 1717 ruský mistokancléř. Že by však ji byl viděl a rozpoznal také car Petr Veliký, jak sděluje podání, záznamy remešské neudávají, ač v jednom rukopise arcibiskupské knihovny tamní činí se zmiínka o tom, že dne 22. června 1717 Petr Vel. katedrální chrám remešský navštívil. Části hlholské nerozpoznal však nikdo, leč že řečení Rusové v r. 1726 projevíli prý domněnku, že jest psána jazykem illyrským. Teprve r. 1789 prohlásil ji anglický cestovatel Tomáš Ford Hill za hlholskou a tak na ni upozornil.

kázal všechny zachované rukopisy uložit v knihovnách městských. V knihovně této chová se dosud, jsouc v deskách dubových, potažených koží marokánskou. Poprvé vydal ji francouzský kalligraf Silvestr reprodukcí kalligrafickou v Paříži r. 1843 s historickým úvodem sepsaným od Kopitara a to na náklad cara Mikuláše I.¹⁾, poněvadž však neznal písem slovanských, dostalo se do vydání jeho mnoho chyb, z nichž některé opravil podle originálu J. Los v „Archiv für slavische Philologie“, IX., s. 478 a násl. Podle vydání Silvestrova pořídil Hanka otisk v Praze r. 1846.²⁾ Facsimile ve skvostné úpravě vydal francouzský slavista Ludvík Leger r. 1899 pod názvem: *L'évangéliste slave de Reims dit Text du sacre. Édition facsimile en héliogravure.*³⁾

e) *Evangelium Miroslavovo* jest evangeliář z konce 12. st., patřící ke skupině či větvi starosrbské, který obsahuje evangelní čtení na neděle a svátky v roce. Sestává ze 181 listu pergamenového ve velkém foliu, při nichž však strana první a poslední jsou prázdné. Napsáno jest ve dvou sloupcích na každé straně, obyčejně 23řádkových⁴⁾, od jahna

¹⁾ Silvestre napsal kalligraficky jeden exemplář facsimile a věnoval jej ve skvostné vazbě carovi Mikuláši I., car pak dal na své útraty poříditi pro Silvestra jistý počet exemplářů mědirytinou, které vyšly pod názvem: *Evangelia slavica, quibus olim in Regum Francorum oleo sacro inungendorum solemnibus uti solebat ecclesia remensis, vulgo Texte du sacre, ad exemplaris similitudinem descripsit et edidit Silvestre ordinis s. Gregorii Magni unus a praefectis aliorumque ordinum eques.* (Jeden exemplář chová se také v museu království českého)

²⁾ *Sazavoematinum Evangelium nunc Remense.* S jakými obtížemi bylo při tom zápasiti, o tom viz v Čas. Mus. r. 1900 článek Francevův: *K historii vydání Remešského evangelia* (s. 164—179).

³⁾ Vyšlo v trojí úpravě, v barvách a bez barev po 100, 150, 300 francích. N. B. Na základě jednoho rukopisu z doby Vladimirovy († 1008) byla r. 1581 vytisknuta celá bible v Ostrohu na podnět knížete Konstantina Konstantinoviče (bible ostrožská); bible ta byla r. 1761 k rozkazu císařovny Alžběty nově zrecenzována (ve Star. Zákoně s hledem ku překladu alexandrijskému či Septuaginty) a na četných místech poměněna po stránce jazykové a tak vydána. Na vydání tom spočívají všechna další vydání ruských biblí, leč že r. 1819 a násl. vydala petrohradská společnost biblická zároveň s textem staroslovanským nový překlad Nového Zákona, pořizený od archimandřity Filareta.

⁴⁾ Na kvaternionech 2—6, 11. a 12. jsou sloupce 22řádkové. Text biblický končí na str. 358, na to následuje poznámka pisatelova, že on, jahen Gligorij, psal a zlatem ozdobil knihu tu pro knížete Miroslava.

Grigorije (Řehoře) pro chlumského knížete Miroslava z rodu Nemanjičů († kolem r. 1197) v úpravě nádherné s krásnými iniciálkami, figurami a obrazy ozdobnými. Chován byl celý v chilendarském klášteře na Athosu, kde jej objevil r. 1845 ruský archimandrit a později biskup Porfyrij Uспенkij, kterýž si při té příležitosti zjednal jeden list z něho, list 166tý (či str. 330—331), který se nyní chová v cis. veřejné knihovně petrohradské. Ostatní rukopis darovali mniši chilandarští srbskému králi Alexandru I. při jeho návštěvě v klášteře, jeho nákladem pak vydal je fototypicky v úpravě nádherné Ljubomir Stojanović ve Vídni r. 1897 (v závodě Angerera a Göschena), a to i s textem řečeného listu petrohradského, kterýž byl k tomu konci prostřednictvím Jagićovým z Petrohradu do Vídně zaslán.¹⁾ Vydání tomu, jež vyšlo pouze ve 300 exemplářích, předeslal v jazyce srbském a francouzském předmluvu o zásluhách Nemanjičů o srbskou vzdělanost a osudech této památky, a připojil přílohy (st. 203—209), ve kterých pojednává o rukopise a jeho vydání, o písmě a jazyce rukopisu samého, srovnávaje zároveň znění textu se zněním jiných památek staroslovanského překladu evangelního, a to s použitím oněch variantů, které sestavil Jagić ve svém vydání Mariánského evangelia (na str. 463—474).²⁾

¹⁾ Vydání to pořizeno jest sice v témže formátě, který má rukopis ale literami menšími, takže na jednu stránku vydání vešly se dvě stránky originalu. Čtyřicet stran však nejdůležitějších, jmenovitě těch, na nichž jsou iniciálky umělecky provedeny, jest reprodukováno v prvotní velikosti úplně tak, jak jsou v originale. Strany textu, jež jsou až na řečených 40 o třetinu menší než v originale, označeny jsou ve vydání číslicemi červenými.

²⁾ Mimo svrchu řečené rukopisy jmenujeme ještě tyto: a) starobulharské: Evangelium Bělehradské (evangelistář) ze 13. st., který prozkoumal a popsal V. Lamanskij v Zapiskách imper. akad. nauk, sv. 6. r. 1864; evangelium Trnovské z r. 1273 obsahuje čtvero evangelií, popsáno jest od M. Valjavce v Starinách, sv. 20. a 21. (v Záhřebě 1889) evang. Srećkovićevo ze 13. st., popsáno od J. Polivky ve Starinách, sv. 29. r. 1898; apoštol Pirdopský ze 13. st., který prozkoumal a popsal M. Ivanov ve Sborníku minist. bulhar. sv. 6. a 8.; apoštol Strumický, popsán od Polivky (Archiv für slav. Phil. sv. 10. r. 1887) evang. cara Jana Alexandra ze 14. st., které prozkoumal Scholvin (Archiv für slav. Phil., sv. 7., r. 1883); b) starosrbské: Evang. Symeonovo či Vukanovo z počátku 13. st., z něhož ukázky uveřejnil J. Sreznevskij v Petrohradě 1865 a 1867, a St. Novaković v Bělehradě 1874; apoštol

c) Některé překlady evropské z dělané na základě Vulgaty.

Veliký počet překladů povstal na základě Vulgaty, zejména v oněch krajích, ve kterých byla latina zavedena jako řeč liturgická. Překlady tyto byly určeny nikoli pro liturgickou potřebu, nýbrž pro soukromé vzdělání věřících, a jsou poměrně mladé, neboť žádný z nich nepřesahuje st. 8. Z příčiny té, jakož i, a to předem, proto, že jsou prostřečné, nemají váhy kritické v příčině poznání a posouzení textu původního, nicméně nejsou bez ve důležitésti, neboť ačkoli nevydávají přímého svědectví o původním znění textu bibliického, svědčí přece o tom, jak zněl v té které době a krajině překlad latinský a jsou proto důležité pro dějiny překladův a exegese a přispívají alespoň nepřímě k poznání textu původního. Vyjmenujeme zde pouze nejstarší a nejpřednější.

1 Překlad anglosaský.

Do jazyka anglosaského, z něhož vyvinul se časem jazyk anglický, přeloženy jsou některé části Písma sv. již ve st. 8. Zejména Beda Venerabilis přeložil ko konci svého života († 735) evangelium sv. Jana. Překlad ten nezachoval se však, jakož ani ostatní, které byly učiněny, leč jen některé zlomky z nich. Z doby o málo pozdější zachoval se však trojí různý překlad knih novozákonních, ale toliko evangelních. Jest to :

a) meziřádkový překlad northumberlandský (čti: nordömbrelenský) zvaný Durhambrook neb glossa Northumbriana, který byl zdělán kolem r. 900 z Vulgaty od kněze Aldreda a napsán mezi řádky latinského rukopisu, pocházejícího z konce 7. st. od biskupa Eadfritha. Chová se v Britském museu mezi rukopisy bostonskými.

Šišatovskij z r. 1324, který vydal Miklosich ve Vídni 1853; evang. Nikoljské z konce 14. neb počátku 15. st., vyd. od G. Daničiče v Bělehradě r. 1864 (též celý Nový Zákon); c) staroruské: evang. Archangelské z r. 1092; zlomky evang. Turovského a jiné též z konce 11. st., vyd. od Sreznevskije v Petrohradě r. 1873 (Svědění i Zamětki č. 25, 33, 46), evang. Jurjevské z r. 1118—1128; evang. Mstislavovo z počátku 12. stol. a Dobrilovo z r. 1164. (Srovn. Pastrnek, Kyrillice v Ottově Slovn. Nauč. XV., str. 497—498; a Polívka, Evangelium, tamtéž, VIII. 843—814.)

b) překlad *r u s h w o r t h s k ý* (röšvörtský, glossa Rushworthiana) tak zv. po někdejším majiteli svém Rushworthovi, který byl učiněn v 10. st. od dvou kněží, Farmena a Owena z latinského rukopisu (Vulgaty), napsaného v 7. st. od Macregola. Chová se v universitní (bodleiské) knihovně v Oxfordě;

c) překlad třetí pořízen jest od překladatele neznámého na základě překladu staroitalského (Italy) as ke konci 10. st. Chová se v Oxfordě v knihovně bodleiské.

Všecky překlady tyto vydal Benjamin Thorpe v Londýně 1842, kriticky Walter W. Skeat v Cambridge 1871—1887.¹⁾

---

¹⁾ Mimo to vydal Mat. Parker r. 1571 v Londýně podle jednoho rukopisu bodleiského překlad na třetím místě jmenovaný s předmluvou Jana Foxa, vydání to pak srovnal Fr. Junius ml. se čtyřmi rukopisy jinými a potom nově vydal Marshall r. 1665 v Dordrechtě. — Do jazyka anglického počali překládati ve 14. st. První překlad celé bible do angličiny přičítal se skoro obecně knězi Janu z Trevisy, vikáři v Berkeley (v 2. pol. 14. st.), nyní však pokládá Vigouroux za pravděpodobnější, že kněz ten přeložil pouze části a knihy jednotlivé; za první překlad anglický celé bible má bibli Viklífovu; myslí však, že ani Viklíf nepřeložil bibli celou, nýbrž jen Nový Zákon, Zákon Starý pak ve Viklífově bibli že přeložil Mikuláš z Herefordu a jiní učenci Viklífovi. Nový Zákon Viklífův byl prý po prvé vydán tiskem teprve r. 1848 od Pickeringa podle jednoho rukopisu z doby kolem r. 1380. Byl sice vydán také r. 1731 od Lewise, r. 1810 od Babera, r. 1841 od Bagstera, ale to dle tvrzení Vigourouxova nebyl vlastní překlad Viklífův, nýbrž jeho revise, učiněná od Purvey-a. (Překlad Herfordův a Viklífův totiž prý neuspokojil, a proto prý přepracoval jej Jan Purvey. — Srov. Lechler, Joh. v. Wiclif, Vol. I. p. 460. Bender, Der Reformator Johann Wiclif als Bibelübersetzer, Mainz, 1884, s. 46.) Že Viklíf nepřeložil celé bible do angličiny, soudí také jiní, ano Dr. W. Bender, postoupiv dále, tvrdil, že Viklífovi nelze s jistotou přičítati ani překlad celého Nového Zákona, nýbrž pouze čtyř evangelii. Právě po předchozím rozboru: „Es ist daher eine Thatsache, dasz es bis heute nicht gelungen ist, den Nachweis zu erbringen, Wiclif habe mehr als die vier Evangelien übersetzt“ (l. c. str. 43). Ještě dále došel Dom Aidan Gasquet O. S. B.; ukazují (v Dublin Review, 1894) po delším badání, že mezi známými překlady staroanglickými není ani jednoho, který by pocházel od Viklífa, ježto ani ten krásný rukopis ze 14. st., který chová se v Brit. museu (kings library) ve zvláštní schránce na podušce sametové se signaturou „Anglická bible v překladě Viklífově“ neobsahuje překladu Viklífova, nýbrž starý překlad pravověrný bible katolické, a tvrdí, že není vůbec žádného jasného svědectví ani Viklífova ani jeho vrstevníků, ať jeho stoupenců neb odpůrců, o tom, že by se byl Viklíf vůbec kdy zabýval překládáním bible; ta revise (přepracování), kterou vykonal Purvey (Viklífův spolustolující, později i s Herefordem zase pravověrný), nebyla prý provedena na překladě

2. Překlad staroněmecký.

Do jazyka staroněmeckého počali překládati některé části a knihy biblické již v 8. st., překládali hlavně žalmy a evangelní perikopy. Kdy došlo u Němců k překladu celé bible,

Viklifově, nýbrž na překladě, zhotoveném již před Viklifem. Nicméně připouští Gasquet možnost, že Viklif přece nějakou účast při překladě Nového Zákona měl, ač pochybuje o tom s hledem k nepokojné povaze jeho, při níž sotva měl dosti trpělivosti ku překládání doslovnému. (Srov. *Stimmen aus Maria Laach*, 1904, s. 349–354) Avšak, jak ukazuje Bender (l. c. s. 44–46), ani to není jisto, zda Starý Zákon bible Viklifovy pochází skutečně alespoň do knihy Baruch. 3, 20 od Hereforda, jak míní Forshall a Madden (*Wiclifite Versions*, Vol. I. *Introd.* p. XVII) a po něm Vaughan, Lechler a j. Neboť mínění toto nemá pro sebe ani jednoho svědectví dějepisného, vyjma poznámku „Explicit translatōm Nickolay de Herford“, přičiněnou pozdější rukou na konci rukopisu Ms. Bodl. Douce, 369 v Bodl. knihovně v Oxfordě, kterýžto rukopis jest prý opisem z originalu Ms. Bodl. N. 959, psaného od pěti různých písařů, jenž obsahuje věrný překlad latinské Vulgaty. Doložití však lze, že bylo Písmo sv. nesprávně uváděno jak od Viklifa tak od jeho přívrženců či Lollardů, že zejména Viklif i v latinských spisech uváděl místa z bible latinské ve znění změněném, přizpůsobiv je ke svým názorům buď záměnou výrazů, neb vetkáváním slov, neb připojováním vysvětlivek, na př. ve spise *De Civili Dominio*, l. III. c. 4. praví, že Kristus přikázal bohatému mládenci, který chtěl býti jeho učeníkem, aby všecko prodal. Slova Mat. 11, 5 pak uvedl v témže spise l. III. c. 9. takto: „Jděte a zvěstujte Janovi, co jste slyšeli a viděli: Slepi vidí . . . a chudí se berou, aby kázali evangelium aneb aby byli držiteli evangelia.“ (Srov. Bender, l. c. 52–57.) I zdá se proto, že vyjmou-li se chvalozpěvy *Benedictus*, *Nunc dimittis* a *Benedicite*, překladatelská činnost Viklifova a jeho přívrženců nezáležela ve skutečném překládání, nýbrž ve přizpůsobení již hotového překladu anglického, pořízeného od katoliků, ke svým naukám, od katolického učení odchylným. V tom smyslu vyslovuje se i Gasquet ve spise „*The Eve of the Reformation*“ (1900) i protestant A. C. Paues ve spise „*A Fourteenth Century Biblical Version*“ (Cambridge 1902), kde praví (na str. 43): „Zdá se, že Viklif a přívrženci jeho ve své horlivosti rozšířiti známost Pisma mezi lidem užíli volně starších překladův a komentářův, učinivše v těchto komentářích změny, jak se srovnávalo s jejich vlastními názory náboženskými.“ (Srov. „*Stimmen aus Maria Laach*“, str. 353.) — V pozdější době na katolické straně přeložili Písmo sv. (rovněž jako Viklif) z Vulgaty Řehoř Martin z Cambridge, Allen (později kardinál) a Bristow a uveřejnili Nový Zákon s poznámkami dogmatickými a polemickými v Kolině nad R. r. 1582, Starý Zákon v Douai r. 1609 a 1610 ve dvou svazcích. Na straně protestantské přeložil William Tyndal r. 1524–25 Nový Zákon z textu řeckého a r. 1530–31 některé knihy starozákonní (Mojžišovy, žalmy, několik proroků) z textu hebrejského; čeho nepřeložil, byv usmrčen, přeložil Coverdale

nelze říci s určitostí, nejspíše až ve 14. st. Jisto však jest, že v 15. st. před vynalezením umění knihtiskařského měli již ve své řeči celou bibli. Z doby nejstarší zachovaly se tyto rnkopisy překladu starozákonního:

a) v jazyce hornoněmeckém (frankobavorském) zlomky z překladu evangelia sv. Matouše, pořízeného nejspíše ke konci 8. st., které druhdy byly v klášteře Monsee, nyní pak vyjmouc dva listy chované v Hanoveru (městská knihov. M. S. I., 20) uchovávají se ve Vídni (cís. knih. 3093*). Vydal je Štěpán Endlicher a H. Hoffmann¹⁾ ve Vídni 1834, Massmann r. 1841 ve Vídni, Američan George Allison Hench ve Štrasburku 1890. Překlad je dosti volný.

b) Rovněž v jazyce hornoněmeckém (franckém) překlad evangelní harmonie Ammonia Alex., neprávem Tatianovou nazývané, který byl učiněn v 9. st. z textu latinského a vydan z jednoho kodexu svatohavelského od Ondřeje Schmellera ve Štutgartě²⁾ a v Tubinkách 1827.

3. Překlad český.

1. První pokusy českého překladu knih biblických záležely v jednotlivých glossách či vysvětlivkách nebo překladech jednotlivých slov, které byly pro soukromou potřebu činěny mezi řádky latinského překladu Vulgaty. Ód nich se postoupilo k překládání žaltáře a oněch částí evangelních a epi-

---

1535, který použiv překladu Tyndalova vydal v překladě anglickém celou bibli; podobně učinil J. Reger 1537 pod jménem Thomas Matthew., Cranmer r. 1540, Taverner 1539, jichž vydání jsou toliko nové revise překladu Tyndalova, pokud se týká Coverdalova. V letech 1607—11 byla pořízena anglikánská bible autorisovaná či tak zvaná bible krále Jakuba (King James' Bible) a to od 47 mužů k tomu vybraných, kteří pracovali v 6 skupinách, srovnávajice v jistých dobách části spracované. Za základ vzali překlad Tyndalův, použili i Coverdalova a ostatních právějmenovaných vydání, ale srovnávali práce ty se zněním textu původního jak hebrejského při Starém, tak řeckého při Novém Zákoně.

¹⁾ Stephanus Endlicher et Hoffman Fallerslebenensis, Fragmenta Theotica versionis antiquissimae evangelii s. Matthaei . . . E membranis Monseensibus bibliothecae Palatinae Vindobonensis ediderunt.

²⁾ Johannes Andreas Schmeller, Evangelii secundum Matthaem versio Francica saec. IX. nec non gothica saec. IV. quod superest. Das Evangelium des h. Matthaei im Hochdeutsch des 9. Jahrh. aus dem St. Galler Codex der Tatianischen Evangelienharmonie mit Vergleichung der Schilterschen Ausgabe des Oxforder Manuscripts zusammengestellt.

štolech, které byly předčítány při službách Božích o nedělích a svátcích, potom i k překládání celých knih biblických. Překlady ty, pocházejíce od překladatelů různých, byly s počátku roztroušeny.

2. Že s prvními pokusy počalo se záhy, není pochybnosti, kdy však se to stalo, a kdy došlo k překladům celých knih, nelze říci s určitostí. Nejstarší zachované rukopisy sahají sice toliko do 14. st., jeví se však různými archaismy, na př. kladením slova *p o p m. kněz*¹⁾, slova *b ě s* místo *čert* neb *dábel*, jako přepisy z rukopisů starších, pocházejících ze 13. st., ukazují tedy, že v 2. polovici 13. st. byly již mimo evangelistáře také aspoň některé knihy biblické v překladě českém. S překládáním evangelistářův a nedělních a svátečních perikop počalo se však dříve, než s překládáním celých knih a ještě dříve s vepisováním gloss mezi řádky textu latinského. I lze proto zajisté právem souditi, že první pokusy českého překladu byly učiněny již ve 12. st. a to hned od počátku jeho. Lze tak souditi tím spíše, poněvadž v té době, kolem r. 1100, vkládány byly české glossy také do jiných knih latinských, tak zvané glossy Svatořehořské, poněvadž latinské evangelistáře vyskytaly se v Čechách již od 10. st. dosti četně, a poněvadž exempláře překladu staroslovanského, jehož užívali Čechové po svém obrácení se ku křesťanství, byly po vyhnání mnichů slovanských ze Sázavy koncem 11. st. zničeny, pokud již dříve nevytizely s ubýváním obřadu slovanského.

V bibli musejní z r. 1462 (Bibl. Mus. IV. B. 12) vyskytá se sice na listě 365b (mezi žaltářem a knihou Přísloví) poznámka, ve které mimo jiné se praví, že bible ta byla psána z dobré staré bible tetinské, kteréž bylo tři sta a několik a dvacet let. Dle toho byli by měli Čechové již před polovicí 12. st. celou bibli ve svém jazyce. A vskutku i Jungmann připouštěl pravdu toho²⁾ a uznává to dosud Dr. Frant. Kryštůfek.³⁾ Ale již Dobrovský pojal o tom pochybnost, tvrdě, že slovo tetinské stojí mylně místo latinské a udaný rok že vztahuje se

¹⁾ Slova *p o p* užívalo se do konce 13. stol., potom ustoupilo slovu *kněz*, kterého se dříve užívalo o knížatech a po nějaký čas i o králích (Srovn. Jos. Jireček, „Rozbor českého překladu starého zákona“ v Čas. Mus. 1864, s. 148—150).

²⁾ Jungmann, Historie liter. čes. 2. vyd. 1849, s. 91—92.

³⁾ Kryštůfek Fr. Všeob. církv. dějepis, II. 2, s. 763.

k latinské bibli z 12. st., s kterou bible česká se srovnává. Opíral se při tom o jinou bibli českou, psanou dle mínění Palackého asi r. 1450—1470 a nyní chovanou v městské knihovně v Šafhausích, ve které táž poznámka uvedena jest skoro týmiž slovy na str. 447b, ale nestojí v ní tetinské, nýbrž latinské.) S Dobrovským pak srovnával se též Josef

*) Poznámka ta zní takto:

V bibli musejní z r. 1462:

Opatrnost, ktož budeš čísti wtiechto knihách tuto zachoway. Když kde naleznes, ano vmenšeno nieco, gesto niekteré bible maḡ, aneb přidáno, gesto niekteré nemaḡ, aneb slovo niekteré naleznes promienene, než gest w niekterých biblich položeno, Nechwatay opravowati, leč se prwe ugistís starú dobrú bibly, Neb tato kniha psána gest s dobré staré bible Tetinské, gesto gie bylo trištalet (a niekoľik, vyškraáno) a (šest, připsáno na krají) dwadceci. A k tomu gest prwe byla opravowana podle korectora, gesto slowe opravce bible. Protož zdalolit by se co neprawie, nehned opravug, až se prwe vtečeš k korectorowi a k p̄wým biblem starým. A tu shledáš, kterak s̄ na mnohých miestech bible obecne nowé pokaženy. Niekde slowa promieňowana, niekde výkladu přimiešeno wtext, niekde přidáno, niekde smenšeno.

V bibli Šafhauské:*)

Opatrnost, ktož budeš čísti w této Biblij takowito zachowáš. Když kde naleznes, ano vmenšeno nieco, gesto gyné niekte' Biblé maḡ, aneb přidano, gesto niekteré neinagí, Aneb niektere slovo naleznes zmieniené, než ḡt. w niekterých biblech položeno, Nechwatay op̄wowati, leč se dobře vḡstís prwé starú prawu Biblij. Neb tato česká biblé psana ḡt z dobré staré biblé latinské, ḡto gie bylo Trista let a niekoľik a dwadceci. A k tomu ḡt byla prwe sp̄wowana podle korectora, gsto slowe op̄rawce biblé. Protož zdaloli by se co neprawie, neyhned op̄wug, až se prwe vtečeš k korektorowi a k prwním biblém starým. A tu shledáš, k̄ak s̄ na mnohých miestech biblé obecne nowé pokaženy. Niekde slowa zmieniwana, niekde výkladu přimiešeno wtekst, niekde p'dá°. ḡto nemá býti, niekde vmenšowa°. . . (Podáno dle Zibrtova pojednání „Šafhauská bible,“ zvláštní otisk z Věstn. Čes. Akad. cis. Frant. Jos. pro vědy a umění. R. XII)

*) Bibli Šafhauskou pokládal Palacký za rečensí Husovy revise staročeské bible, vyjádřiv se o ni ku bibliotekáři Šafhauskému, že jest to bible Husova (Děje národa česk. III. 1 vyd. 3. str. 167—168), ale jak di Flajšhans (Pisemnictví české, str. 172.) „nepodobá se pravdě, že by byl Hus podnikl úplnou revisi dle textu latinského, spíše, že jen tu a tam upravil text český,“ upravuje zastaralé tvary jeho. Mimo to, jak patrnó z přispíku na předeští: „M. S. generalia 29. fol. Maximilianus Franciscus comes et landgravius in Fürstenberg et Stielgen 1672. Bibl. Civit. Scaphus.“, bible tato byla z prvu uložena v knihovně Fürstenberské a odtud dostala

Jireček, a nyní až na nepatrné výjimky není nikoho, kdo by z řečené poznámky v bibli musejní ještě soudil, že již v první polovici 12. st. byla celá bible přeložena do češtiny. A to, jak myslíme, právem; neboť jako Šafhauská, tak i musejní bible obsahuje tak zvanou recensí druhou, jež byla učiněna kolem r. 1420, nemohla tedy býti opsána ze žádné bible české, která by pocházela z doby předhusitské. Možno, jak myslil Dobrovský a Jireček, že onou poznámkou v bibli musejní nemínil opisovatel říci nic jiného, než že biblický text překladu českého srovnán byl s dobrou bibli latinskou, psanou asi v polovici 12. st., a to s tím úmyslem, aby takovým osvědčením zjednal dílu svému větší hodnověrnosti.¹⁾

3. Bylo pak překládáno do češtiny z latinské Vulgaty; svědčí o tom

a) výrazy a vazby syntaktické, srovnávající se se zněním Vulgaty odlišně od textu řeckého, zejména též vyjadřování latinského ablativu absolutního vazbou participiální, na př. Luk. 14, 51: otec z czeledynny (evangeliář Vídeňský) pater familias, *οἰκοδεσπότης*; (též v evang. Seitenstettenském a Olomouckém, Mat. 20, 1); Luk. 21, 26: wsemu swyetu, universo orbi *τῇ οἰκουμένῃ* (Seitenst.), Jan 6, 3; 7, 2: den hodný, dies festivus, *ἑορτή* (Vídeňský), Mark. 16, 14: twrdost srdczye (Evl. Víd.), *durities cordis*, *σκληροκαρδία*. Mat. 2, 13: Nebo to pr zyde, a z Herodes wshleda dyeciete na zahubeny geho (Seitenst.), neboť bud úči jest, žeť Herodes bude hledati dietěte k zatracení jeho (Olom.) *futurum enim est, ut Herodes quaerat puerum ad perdendum*, *μέλλει γὰρ Ἡρώδης ζητεῖν τὸ παιδίον τοῦ ἀπολέσαι αὐτό*. Mat. 15, 11: Ne to, genz w ústa gde, dussi tupy (Víd.), *non quod intrat in nos, coinquinat hominem, οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον*. Luk. 18, 9: Powyedyel Gezyss k nyekterym, gesto w sse vffachu jako prawy (Víd., podobně i Seitenst.), *dixit ad quosdam, qui in se confidebant tamquam justi, εἶπεν πρὸς τινας τοὺς πεποιθότας ἐφ' ἑαυτοῖς, ὅτι εἰσὶν δίκαιοι*. Luk. 6, 37: Nerodte sudyti ... nerodte hubyti ... (Seitenst. Víd.), *nolite judi-*

se teprve v 17. stol. do Šafhausů, s kterýmž městem rodina Fürstenberská žila ve přátelství (Srovn. Zibrť, Šafhauská bible, s. 3., zvláštní otisk z Věst. Čes. Akad. r. XII.)

¹⁾ Jireček, Rozbor českého překladu Star. Zák. (Čas. Mus. r. 1864, str. 380).

care . . . nolite condemnare, μή κρίνετε . . . μή καταδικάζετε. Mat. 28, 5: Nerodte sye baty (Víd.) Nolite limere, μή φοβείσθε. Luk. 21 26: Vadnúcím lidem (Olom.) arescentibus hominibus, αποψυχόντων ανθρώπων. Mat. 7, 9: A scházejícím jim shuory: přikázal jim Ježíš (Olom.), et descendetibus illis de monte, praecepit eis Jesus, και καταβαινόντων αυτών εκ του όρους ενετείλατο αυτοίς ό Ιησούς. — Mat. 1, 18: To geho mysleše, haec eo cogitante, ταυτα αυτοῦ ενθυμηθέντος.

b) Shoda s Vulgatou i tam, kde se též věčně odchyluje poněkud od textu řeckého, na př. Jan. 9, 17: czo o nyem prawyss, g e n z tobye oczu otworzyl (evgl. Vídeň), quid dicis de illo, q u i aperuit oculos tuos, τί λέγεις περι αυτού, ότι ήνοιξεν σου τούς όφθαλμούς.

c) Ponечaná výrazy latinské a chyby, které jedině z předlohy latinské lze vyložit, na př. Mat. 1, 5: Obeth de Ruth (Víd.) Mat. 8, 5: centurio (Seitenst.). Mark. 15, 43: urozený od kurio (Olom.), nobilis decurio, εδσχήμων βουλευτής Luk. 7, 11: Noli flere. Nerod plakaty (Víd.). Mat. 11, 8: Ale czo z t i e c h t.o widytc? (Seitenst.), quid existis videre? (Překladatel četl: ex istis). Mat. 20, 1: v w e s t y (Seitenst.), d o v é s t i (Olom.) m. najati, conducere, μισθώσασθαι. Mat. 21, 10: kdo gest zde (Víd.) m kdo jest tento, quis est hic, τίς εστιν ούτος. Luk. 21, 25: Ot slewanye sumenye morze (Seitenst.), pro vylévání řváníe moře (Olom.) m. pro zmatek z hluku mořského, prae confusio ne sonitus maris, εν άπορία ήχοσής θαλάσσης. Jan 11, 11: studnice vysoká (Olom.) puteus altus, φρέαρ βαθύ.

4. Překládáno bylo věrně, z pravidla doslovně, ale někdy též dosti volně, ač co do smyslu správně, na př. Mat. 9, 2: Tehdy nesiechu gemo gednoho nemoczneho, a ten lezyese v lozy swem a gmyegiesie nemocz, yesto slowe dna (Seiten.), et ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto. Mark. 6, 25: A když wnyde, ynهد poczye ruczye prossiti hlawy swateho Jana v krále, rzkuczy: Day mi hlavu Janowu, chzy gyey (Víd.), quumque introisset statim cum festinatione ad regem, petivit dicens: Volo, ut protinus des mihi in disco caput Joannis Baptistae. Luk. 14, 4: nerzku y slowa, tacuerunt (Seitenst.).

Že dostaly se do překladu také chyby, bylo pověděno již svrchu. Některé měly příčinu v nedostatečné známosti latiny, jiné ve vadné předloze, jiné v zápase s mateřštinou,

t. j. v tom, že překladatelé nenacházeli vždy ve svém jazyce vhodného výrazu pro pojmy křesťanské. Mnohé z nich byly sice opraveny při opisování, ale učiněny zase nové, a není vždy snadno, ba mnohdy ani možno, rozeznati, které chyby v zachovaných rukopisech přičítati jest překladateli, které opisovateli a které vadnosti předlohy, a to tím méně, poněvadž nebylo dosud vyšetřeno, jaké povahy byl tehdy v Čechách text latinské Vulgaty. Latinismy a ty chyby, které vyšly z neporozumění textu latinskému nebo z nesprávného čtení jeho, jako jsou: „rozlil měď“ místo „rozsypan peníze“ (effudit aes) v evangelií Olomouckém Jan 2, 14., neb „w sud nebude“ místo „na soud nepřijde“ (in iudicium non venit) v evangl. Vídeňském Jan. 5, 24., pocházejí ovšem od překladatele, různé přídatky pak (vysvětlivky) a výpustky, jakož i chyby, které svědčí patrně o přepsání se, jako jsou: „Samuelova“ místo „Fanuelova“ (Luk. 2, 36) v evang. Seitenstettenském, „w zeny“ místo „w zemy“ Mat. 12, 40, neb „messkass“ místo „Messiass“ Jan 4, 25, v evangl. Vídeňském od opisovatele. Komu však přičísti jest chybu velice vážnou: „ya a otec z jed en swye“ místo „jedno jsme“ (Jan 10, 30.) zda překladateli neb spíše opisovateli, a komu chybu „ste wy gey mylovaly“ místo „m ne jste milovali“ (Jan 16, 27) v evangl. Vídeňském, zda překladateli neb opisovateli či spíše vadné předloze, nelze alespoň nyní ještě říci s jistotou.

5. Bylo-li použito ku překladu českému také překladu staroslovenského, neb ne, o tom není mínění souhlasného. Od času Dobrovského myslilo se obecně, že ho použito nebylo, aneb alespoň, jak vyslovil se Jos. Jireček,¹⁾ že nelze dokázati nějakou značnější působnost jeho v překlad český. R. 1892 a zvláště r. 1893 tvrdil však proti tomu Dr. Vondrák²⁾ že ho použito bylo, a to přímo a dosti značně, tak totiž, že překladatel český, vzav si za předlohu Vulgatu, nahlížel při tom častěji do překladu staroslovenského neb do nějaké glossy a

¹⁾ Jireček, O českém prvotním překladu sv. evangelií. V Praze 1859, s. 5.

²⁾ Dr. W. Vondrák, Zur Würdigung der altslovenischen Wenzelslegende und Legende vom hl. Prokop, ve Sitzungsbericht der kaiserl. Akademie der Wissensch. in Wien, 1892. Die Spuren der altkirchenslavischen Evangelienübersetzung der altböhmischen Literatur. Wien, 1893, s. 10, 33—32. (Podobně soudil proti Dobrovskému Dobner, Durych, Alter.)

neměl-li po ruce slova českého, bral si je ze staroslovenštiny; ale nedošel souhlasu. Zejména Dr. Flajšhans hájil rozhodně náhledu starého, tvrdě, že překlad staroslovenský neměl žádného vlivu v překlad český.¹⁾ Dr. Polívka ²⁾ pak myslí, že záhada tato není ještě k řešení způsobilá, poněvadž nedostává se dosud k tomu potřebných prací předběžných, zejména úplného sborníka staročeského a rozboru staročeského převodu evangelií i ostatních knih Starého a Nového Zákona. Ačkoli však souhlasíme s tímto tvrzením Dr. Polívky, dáváme přece přednost náhledu Flajšhansovu před míněním Vondrákovým, neboť zdá se nám býti pravdě nepodobno, že při použití překladu staroslovenského byly by se dostaly do překladu českého takové chyby, jako jsou svrchu vytknuté „slewanye“ a „vylévání“ místo „zmatek“ Luk. 21, 25, „vwesty“ neb „dověsti“ místo „najati“ (Mat. 20, 1.) a j. v.

Náhledu tomu není na odpor, že v některých variantech uchyluje se starý překlad český od Vulgaty (Klementské) a srovnává se s textem řeckým, z něhož byl učiněn překlad staroslovenský, na př. Mat. 6, 26: Nestiskayte swy dussy, czo gyesti nebo pyti budete (Seitenst.), nestyskayte sobye dussi swey, czo gyesti neb pyty (Videň. evangel.), *μη̄ μαριμᾶτε τῆ̄ ψυχῆ̄ ἐμῶν, τί φάγητε ἢ τί πίητε*, kde Vulgata má pouze: „ne solliciti sitis animae vestrae, quid manducetis;“ neboť varianty takové vyskytaly se v době předtridentské také v některých rukopisech latinských, byvše do nich vpravovány (od 13. st.) od různých opravovatelův a opisovatelů.

Dávajíce však náhledu tomu přednost, nepopíráme ovšem veškeré působilosti překladu staroslovenského v český jazyk, ani netvrdíme, že by byl překlad staroslovenský neměl pražádného vlivu ani při prvních pokusech překladu do češtiny, spíše připouštíme, že nějaký vliv byl, ale nikoli přímý, nýbrž nepřímý, takový as, o jakém mluví Ferdinand Menčík,³⁾ že totiž někteří slyšice v inládi předčítati evangelní čtení v překladě staroslovenském, zapamatovali si některé věty neb výrazy z něho a stavše se potom kněžími, mimovolně užili jich při

¹⁾ Flajšhans v Listech filolog. XXI. str. 372—378. Čas. Mus. 1895, str. 487—498.

²⁾ Dr. Polívka v Čas. Mus. 1894, str. 468. Tamtéž 1895, str. 502.

³⁾ Menčík Ferd., Dva evangelistáři, v Praze, 1893, s. XXIV.

těch překladech kusých či spíše glossách meziřádkových, které pořídili si pro svou potřebu, a z nichž mnohé přešly i do překladův úplných.

6. Že meziřádkových překladů více méně kusých či spíše takových exemplářů, v nichž mezi řádky textu latinského byly vepsány české glossy v počtu větším neb menším bylo pořizeno samostatně několik, není pochybnosti; byloť zajisté mezi kněžími i nekněžími (zemany) více těch, kteří majíce knihy biblické v překladě latinském, cítili potřebu toho, aby do nich vepsali mezi řádky české významy oněch slov latinských, jež byla méně známa. Úplných však překladů samostatných a na sobě zcela nezávislých nebylo k jednotlivým knihám biblickým zděláno více než jeden, leč snad toliko pro potřebu mimocírkevní, soukromou, a to ještě jen při málokteré knize. Pouze žaltářů a snad i evangeliářů takových bylo pořizeno více, ač ne mnoho. Bylo sice tvrzeno, že překladů evangelních lze ze 14. st. doložiti patero, z nichž nejstarší chová se v bibliotéce vídeňské (z pol. 14 st.), druhý vložen jest do čtení zimního času (14. st.), na třetí ukazují citáty Tomáše ze Štítaného, čtvrtý přešel v prvotní celou bibli českou a pátý obsažen v Novém Zákoně Mikulovském z r. 1406.¹⁾ Avšak ten rozdíl, který jest mezi textem evangeliáře Vídeňského a mezi textem Čtení zimního času i tím, který dostal se do celé bible, není takový, aby nebylo lze vysvětliti jej z postupného opravování a doplňování jednoho překladu prvotního, zvláště povází li se, že mezi texty řečených památek shledává se při všem rozdíle též taková shoda, jaké nelze přičítati ani náhodě ani přidržování se textu latinského neb řeckého, nýbrž společnému prvotnímu prameni českému, na př. když Čtení zimního času i bible celá (z r. 1465) klade u Jan. 13, 5. dativ „učedlníkům“ (počť umývati nohy svým učedlníkuom), ač i latinský i řecký text má genitiv (pedes discipulorum), aneb když nejen evangeliář Vídeňský, Čtení zimního času a Nový Zákon z r. 1422, nýbrž i evangeliář Olomoucký a Třeboňský, přehlížejíce u Jana 12, 24. zápor ve spojce „nisi,“ překládají kladně: „ač zrno upadna v zemu umrlo bude“ místo záporného „neumře-li“ (Nisi mortuum fue-

¹⁾ Hanuš, Dějiny české literatury, Starý věk, v Ottově slovníku nauč. VI. 282.

rit).¹⁾ Podobné platí o Štítném pokud se týká jeho homilií, leč že některá místa srovnal s textem latinským a, kde uznal, dle něho opravil.²⁾ V jiných spisech svých nepřidržoval se pře-

¹⁾ Srovnej též:

Čtení zimního času:

Kap. 13, 3: Věda, že všeckna dal jemu otec v ruce a že od Boha vyšel a k Bohu jde,

4. vsta ot večere i položi rúcha svá a když vzě prostěradlo, přepása sě;

5. potom pusti vodu v medenici i počě umývati nohy svym učedlníkum a utierati prostěradlem, jimžto bieše přepásán.

Čtení zimního času.

Jan. 12, 24: Věrně jistě pravi vám, jedno, ac zrnno žitné padna v zemi umrlo bude, to samo ostane; pakli umrlo bude, mnohý plod přinese.

25. Kto miluje duši svú, ztratí ji, a kto nenávidí duše své v tomto světě, v život věčný ostřiehá ji.

26. Služí-li kto mně, po mně jdi, a kdež jsem já, tudiez i služebník můj bude; bude-li kto mně slúžiti, uctí jej otec můj.

Citáty ze Čtení zimního času a Nov. Zák. z r. 1465 uvedeny jsou z Jirečkova pojednání „O českém prvotním překladu sv. evangelií,“ v Praze 1859, citáty z Vídeňského evangeliáře dle vydání Menčíkova.

²⁾ Srovn. Jan. 8, 46—49

dle homil. Štítného:

8, 46. Kto z wass bude karati mye hrzychem. Praawylit wam prawdu, procz my newyerzíte.

47. Kto ot boha . słowa bozije slyssij . proto wy neslyssijte neb od boha negste.

Nový Zákon z r. 1465.

13, 3: Věda, že všechny věci dal jemu otec v ruce, a že jest od Boha vyšel a k Bohu jde,

4. vstav od večere i složi rúcho své a když vze prostěradlo (lin-teum), podpása sě;

5. potom vpusti vodu v medenici i počě mýti nohy učedlníkům a utierati prostěradlem, jimžto sě byl podpásal.

Nový Zákon z r. 1465.

12, 24. Věru, věru pravi vám, jedině ac zrnno obilné padna v zemi nemře (tu již oprava, které v N. Z. z r. 1422 ještě nebylo), ono samo ostane, pakli mře, mnoho užitku přinese.

25. Kto miluje duši svú, ztratí ji, a ktož nenávidie duše své v tomto světě, v život věčný ostřiehá ji.

26. Ač mi kto slúží, následuj mne, a kdež já jsem, tu i sluha muoj bude; pakli mi kto poslúží, poctí jeho otec muoj.

dle evangeliáře Vídeňského:

46. Kto z wass bude mye tresk-taty z hrzychu? acz prawdu prawy wam, procz newyerzíte mnye?

47. Kto giest od buoha, słowa buozyeho poslucha; proto wy neposluchate, nebo od buoha neyste.

kladu hotového, alespoň ne vždy, nýbrž buď uváděl příslušná místa z paměti, a proto i volně aneb překládal si je sám z latiny. Jest to patrné z toho, že táž místa biblická uvádí někdy dvakrát i vícekrát po sobě po každé jinak, na př. slova Mat. 5, 6. předkládá ve Čtení o osmeru blahoslavenství třikrát v tomto trojím znění: „Blahoslavení, jenž lačněji a žieznie spravedlnosti, neb oni nasyceni budú; blažení, jenž lačněji a žieznie po spravedlnosti, neb budú nasyceni, blahoslavení jsou, jenž lačněji a žieznie po spravedlnosti, neb oni nasyceni budú.¹⁾

7. Překlady hotové byly od řeholníků, kněží světských a jiných osob přepisovány a při tom opravovány i s hledem k Vulgatě i, a to hlavně, po stránce jazykové; způsobem tím byly někdy ve svém znění tak přetvořeny, že text opravený bral na sebe skoro ráz práce samostatné. Znenáhla byly též doplňovány překladem knih ještě nepřeložených, až za Karla IV. docílilo se překladu všech knih biblických. Pocházejíce však od různých překladatelů, byly s počátku roztroušeny, potom v různé sborníky sebrány a posléze koncem 14., ne-li až počátkem 15. st. uvedeny v jeden celek (tak zvaná recenze první), který byl kolem r. 1420. přehlédnut i poopraven, zejména po stránce jazykové (recenze druhá) a r. 1475. vytištěn Zákon Nový, r. 1488. pak celá bible.

8. Text r. 1475. vytištěný přecházel pak až do doby Blahoslavovy do všech vydání českého překladu Nového

48. Weczzechu k nyemu zydee zdali my nedijeme prawie. ezs ty samarytan a gmas byesa.

48. Odpowyedyechu zyde i weczzechu: Gessczye dobrzye prawy my, nebo ty sy samarytanus a dyabla mass?

49. A Gezyss weczce, Ya byesa nemam alem cztym otcze meho. A wy gste mne nevcztyli.

49. Odpowyedye Gezyss: Ya dyabla nemam, ale cztym otczye meho, ale wy ste mne nepocztyli.

Srovn. též: Jireček Jos., O českém prvotním překladu sv. evangelii, s. 15: „Obměn prvotního překladu užívali i původcové života Krista Pána a evangeliáře Třeboňského, rovněž i Štítný v homiliích svých.“

¹⁾ Thómy ze Štítného knihy nauč. křest., vydal A Vrtátka v Praze r. 1873, s. 280, 281, 284, 286. Srovn. též: „Nerodte veliké pilnosti mieti o tom, co byste jedli anebo pili a k oděvu měli“ (knížky o boji hřiechův proti ctnostem; Svár lakomstva), a „Nerodte pečovatí, co byste jedli a pili a čím by se odievali“ (O dvanácti radách, rada dvanáctá). Vydání A. Vrtátka s. 237 a 305.

Zákona, jedno toliko vyjímajíc, od doby Blahoslavovy pak alespoň do všech vydání českých biblí katolických, s tím ovšem rozdílem, že při nových vydáních býval poopraven tu po stránce jazykové, tam s hledem k textu řeckému neb k latinské Vulgátě. Jedinou onu výjimku před Blahoslavem činil překlad Nového Zákona, který r. 1533 pořídil kněz Beneš Optát z Telče z překladu sice latinského, ale nikoli toho, který jest ve Vulgátě, nýbrž toho, který byl nedlouho před tím učinil Erasmus Rotterodamský tím, že s použitím textu řeckého přepracoval Vulgatu v latině klassické, a který proto podobně jako překlad Erasmův, reprodukuje celkem text Vulgaty, ale též zcela přirozeně po lobbných chyb se dopuští, kterých se dopustil Erasmus, na př. když první verš evangelia sv. Jana překládá slovy: „Na počátku byla řeč a řeč byla u Boha, a Bůh byla ta řeč,“ a to s hledem k tomu, že Erasmus přeložil jej slovy: „In principio erat sermo et sermo erat apud Deum et Deus erat ille sermo.“

R. 1564. přeložil však Jan Blahoslav Nový Zákon do češtiny z textu řeckého, přihlížev při tom jak ke starším překladům českým, tak i k Vulgátě. Příklad jeho byl pak přijat s některými změnami do bible Kralické a později se změnami novými tu menšími tam většími a četnějšími také skoro do všech potomních biblí bratrských i do biblí českých protestantů.

9. Příklad Blahoslavův vyniká sice jak správností, tak věrností v překládání textu původního, ale ovšem, jako žádný překlad, tak ani on není bez vad veškerých. Jsou v něm nedostatky, jež mají příčinu ve vadnosti onoho vydání textu řeckého, z něhož Blahoslav překládal, na př. když v listě k Filem. v. 7. překládá slovy: „radost zajisté máme velikou;“ neboť ačkoli překlad ten srovnává se úplně s textem řeckým, který vydal Erasmus na základě rukopisů mladších, není přece ve shodě se zněním původním, poněvadž dle svědectví nejstarších rukopisů (N A C F G P d e f g Vulg. kopt. armen. aethiop.) místo to znělo původně *χαρὰν γὰρ πολλήν ἔσχον* a tedy překládati se má slovy „radost zajisté měl jsem mnohou.“ Jsou však v něm též nedostatky, které záležejí v nesprávném přeložení textu původního, na př. když v listě k Filemon. v 6. slovo *ἐν ἐπιγνώσει* překládá slovy „ku poznání“ místo „v poznání,“ aneb když docela ani nehledí k textu řeckému, nýbrž k latinskému překladu Erasmovu, jakož se děje v listě

k Řím. 1., 17., kde slova *δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῇ ἀποκαλύπτεται* překládá ve shodě s latinským překladem Erasmovým: „Neboť spravedlnost Boží zjevuje se skrze ně (Erasmus: „per illud“) místo: „Neboť spravedlnost Boží zjevuje se v něm.“

Než tyto a podobné odchylky, jež dostaly se do překladu Blahoslavova a potom do bible Kralické, nemění nic na podstatě smyslu, ovšem potud, pokud se jim nepodkládá výklad nesprávný. O výkladech však tuto nemluvíme; to jen podotýkáme v té příčině, že výklady, které se vyskytají u Blahoslava a zvláště v bibli Kralické pod čarou neb na kraji, jsou sice velikou většinou správné i pěkné, avšak jsou mezi nimi též výklady nesprávné, ať ani nezmíním se o těch, které jsou v odporu s učením katolickým. Ale výklady takové mají sice vliv na pojmání textu biblického, na znění jeho však samy o sobě nikoli, vyjma, že by byly vetkány do biblického textu samého; to však nebyl by více překlad, nýbrž výklad knih biblických.

10. Ptáme-li se ještě, v kterém poměru jest překlad Blahoslavův (bible Kralické Nového Zákona) ku překladu knih novozákonních, vzdělanému na základě Vulgaty a vyskytujícímu se v katolických vydáních novějších, povíme jen krátce: Úplně bez vady není žádný z nich, neboť chyboval někdy jeden i druhý, buď že překládal nesprávně, neb měl nesprávné čtení (pokud se týká nesprávný překlad) v onom exempláři, z něhož překládal.

Že v takových případech nesrovnávají se spolu, jest přirozeno, neboť nechybovali oha na týchž místech, nýbrž jeden na tom, druhý na onom. Ale nesprávnosti a varianty, které takto dostaly se do oněch překladů, jsou beze vší váhy, pokud jen nepodkládá se jim výklad nepravý. Podávajíť překlady ty i přes své vady zjevení Boží obsažené v textě původním správně, tak že o obou lze říci, co bylo svrchu řečeno o Vulgatě, že totiž nejen neobsahují nic, z čeho by při správném výkladě mohlo býti vyvedeno bludné učení víry neb mravů, nýbrž i srovnávají se s textem původním jak v těch věcech, které se vztahují k víře a mravům, tak v celkovém podání dějin a proroctví, byť i nevyjadřovaly jich vždy týmž způsobem, kterým to činí text původní. A to platí, pokud se týká překladu českého vzdělaného na základě Vulgaty, nejen o těch vydáních jeho, která jsou pořízena nověji, nýbrž i o těch, která

byla učiněna před sněmem Tridentským, když až na některé výjimky krajinné nevyžadovalo se ještě církevního schválení k jednotlivým vydáním. Ty stesky, které se v některých vydáních starých činí do vydání ještě starších, jakoby byla ne-
správná, týkají se také z pravidla jen stránky jazykové, nebo pořádku slov a vůbec věci nepatrných, a to i tehdy, když vyznívají mocně. V bratrské bibli z r. 1518. d í v í s e na př. vydavatel té sm ě l o s t i, s kterou ve vydání Benátském z r. 1506. položeno jest slovo bylo místo bieše, vždyť prý bylo znamená tolik, co latinské fuit, bieše pak, co latinské erat. Nad smělostí takovou nepozastaví se zajisté za našich dob nikdo; neboť by.o zcela přirozeno, aby při nových vydáních nahrazovaly se starší formy mluvnické formami novějšími

Co pak se týká Blahoslava, někdy volí sice výraz s patrným hledem k svému smýšlení náboženskému, odchýlnému od učení katolického, ale takový, který také odpovídá případnému slovu textu původního a při správném výkladě správný smysl dává, na př. když slova *προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας* (Jak. 5, 14) překládá slovy: „zavolej starších sboru“, ačkoli slovo *πρεσβύτερος* překládá jinde (Tit. 1, 5.) slovem kn ě z a slovo *ἐκκλησία* u Mat. 16, 18 slovem cí r k e v. Poněvadž slovo *ἐκκλησία* znamená skutečně také s b o r a *πρεσβύτερος* s t a r š í í o, nelze proti překladu tomuto nic namítati, pokud sborem rozumí se církev a staršími kněží. Že však řečené překlady odchylují se od sebe zhusta také tam, kde co do věci se srovnávají s textem původním, není s podivením, vždyť ani novější katolická vydání jednoho a téhož překladu nejsou úplně ve svém znění spolu shodna. Užil někdy z oněch překladů jeden výrazu sice jiného, ale stejnoznačného s tím, jehož užil druhý, jindy opsal dvěma slovy, co druhý vyjádřil slovem jedním, aneb pověděl celou větou, co druhý řekl vazbou přechodníkovou neb participiální, jindy chtěl jeden (Blahoslav) uhnouti se hebraismu a rčení nečeskému a vyjádřil proto překladem volnějším ne tak slova jako smysl textu původního, který druhý překlada-
tel přeložil doslovně.

Nicméně jest velmi mnoho míst, v nichž shodují se ony překlady úplně, nejen ve výrazech, nýbrž i ve vazbě a pořádku slov, a jest mnoho jiných, ve kterých jen tím se liší od sebe, že v některém verši to neb ono slovo přemístěno jest. Shoda tato vykládá se obyčejně odtud, že novější kato

liční spisovatelé českých biblí použili překladu Blahoslavova. Tvrzení to však jest správnou pouze do jisté míry. Jest pravda, při novějších vydáních Nového Zákona pro katolíky bylo použito také překladu Blahoslavova, vyskytujícího se v biblí Kralické; stalo se to zejména ve vydání Procházkové (1786) a Bezděkově (1861—1864), kteréž však nebylo schváleno; avšak toto použití nebylo jedinou příčinou shody; patrně to odtud, že v překladě Blahoslavově jsou také četná místa, která shodují se doslovně aneb skoro doslovně nejen s novějšími vydáními katolickými, nýbrž i s těmi, která byla pořizena před Blahoslavem. Ve vydání z r. 1475 zní na př. Mat. 20, 17. takto: „A wstapuge Gežiš do Geruzalema poyal s sebou dwanacte Učedlnikow swych tayne, y vece gim: ay wstapugeme do Geruzalema a syn cźlowieka zrazen bude“ a v biblí Kralické zní takto: „A wstapuge Gežjž do Geruzaléma, pogal dwanácte Učedlnjkůw swých soukromj na cestě: y řekl gjm: A wstapugeme do Geruzaléma, a Syn člowěka vydán bude.“ Ve vydání Benátském pak (z r. 1506) čteme Luk. 21, 1: „A pohlediew uzrel ty kteříj metalí dary své do pokladnicze boháče. Y urzel také gednu wdowu chudijčkú: ana uwrhla dwa ssarty miediená: y rzekl: Zajisté prawijmť wám, že wdowa tato chudá wijece uwrhla nežlí wssiczkni.“ A v biblí Kralické čteme je takto: „A pohleděw, uzřel lidi bohaté, kteříž metalí dary své do pokladnice. Uzřel pak y gednu wdowu chudičkau, ana uwrhla dwa ssarty. Y řekl: W prawdě prawjm wám, že wdowa ta chudá wjece uwrhla než ginj.“ Používal tedy Blahoslav také překladu již hotového, a to onoho, který byl zdělán na základě Vulgaty, a který, jak řečeno, stal se základem všech katolických vydání českého překladu Nového Zákona. Ne tedy pouze v použití překladu Blahoslavova má příčinu ona shoda, která se jeví mezi překladem Blahoslavovým (biblí Kralickou Nového Zákona) a mezi novějšími vydáními katolickými, nýbrž také v tom, že Blahoslav sám použil překladu, který po různých změnách a opravách přešel do všech katolických vydání Nového Zákona, ale zajisté i v tom, že tento překlad český byv zdělán co možná doslovně na základě Vulgaty pořizené až na některé výjimky doslovně z textu řeckého, podává i řecký text v překladě co možná doslovně, doslovně však že hleděl, pokud možno, překládati z textu řeckého i Blahoslav při všem šetření ducha jazyka českého.

11. Zachované rukopisy českého překladu Nového Zákona sahají, jak již řečeno, do 14. stol.; nejstarší jsou:

a) evangeliář *Seitenstettenský* z konce 14. stol., chovaný v knihovně kláštera Seitenstettenského v Dolních Rakousích, pochází ze zrušeného kláštera v Ardaggu, v Dolních Rakousích, kamž se dostal nejspíše z jižní Moravy. Obsahuje evangelní perikopy, které se čítaly o nedělích a svátcích od první neděle adventní do předposlední neděle po sv. Duchu, vyjma evangelia týdne pašijového, a to na 9 $\frac{1}{2}$ listech papírových ve foliu, majících na každé straně (vyjma poslední prázdnou) po dvou sloupcích 28 řádkových, které jsou připojeny jako listy 139–148 k rukopisu latinskému, psanému skoro vesměs týž pismem a obsahujícím dva spisy sv. Řehoře Velikého: „*Liber de cura pastoralis*“ (s. 1–43b) a „*Libri quatuor dialogorum*“ (s. 43b–104b) a spis Konráda Saského, jinak Holzingera: „*Speculum Beatae Mariae Virginis*“ (s. 105–138a) Tiskem vydal jej Ferd. Menčík zároveň s evangeliářem Vídeňským pod jménem „*Dva evangelistáře*“ v Praze r. 1893 u J. Otty nákladem vlastním.

b) Evangeliář *Vídeňský* z 2. polovice 14. stol. chová se ve dvorní knihovně ve Vídni pod číslem 4733, kamž se dostal as z některého ze zrušených klášterů v Čechách neb na Moravě. Obsahuje na 46 listech malého kvartu evangelní perikopy na neděle a svátky Páně, potom na svátky svatých a posléze perikopy obecné na svátky apoštolů, vyznavače neb vyznavačův a panen. Jest však kusý; mělť původně 60 listů v pěti sexternionech, vypadlo však z prvního sexternionu 9 listů s perikopami pro dobu adventní (5 listů) a pro čas od 2. neděle po zjevení Páně do pondělku po první neděli postní (4 listy), z druhého sexternionu jeden list s perikopou pro čtvrtek po 3. neděli postní, a z pátého sexternionu také jeden list, který však byl nepochybně prázdný. Mimo dosti značný počet chyb pozůstalých po překladateli vyskytá se v něm také mnoho chyb, které povstaly při opisování tím, že tu nahodile, tam úmyslně bylo některé slovo (neb rčení i celá věta) buď vynecháno, neb přidáno, neb za jiné zaměněno, na př. u Mat. 5, 13. vynechána jsou po slovech „*wy gste suol zemye*“, slova „*jestliže sěl zkažena bude*“, u Jan. 21, 7. po slovech „*mylowal Gezyss*.“ přidáno jest „*nad Petra*“, u Mat.

3, 14. položeno přehlédnutím se slovo „prawysse“ místo „brannyssye.“¹⁾

c) Část hlaholicí psaná v evangeliu Remešském (viz s. 325).

d) Čtení z imního času či evangeliář Neuberský tak zvaný po bývalém majiteli jeho rytíři z Neuberku, nyní v knihovně čes. musea (Sign. III. A. 43.) z konce 14. neb počátku 15. stol., obsahuje na 27 listech pergamenových ve foliu evangelní čtení na dobu od adventu až do času velikonočního, má hojně archaismy, převzaté ze staršího exempláře, který byl napsán as v druhé polovici 13. neb počátkem 14. století a byl blízkým oněm předlohám, z nichž opisovali písaři evangeliáře Seitenstettenského a Vídeňského.²⁾

e) Zlomek Frimberský (1 list) ze 14. stol.

¹⁾ Evangeliář Vídeňský byl znám již Fortun. Durychovi a Jos. Dobrovskému (Geschichte der böhm. Literatur, 1818. st. 185 a další). Vyňatek z něho otištěn v Šemberově Hist. lit. české, str. 138. Jos. Jireček pojednal o něm ve spise „O českém prvotním překladu sv. evangelií,“ v Praze, 1859, s. 11. Také uvedl z něho a s jinými památkami srovnal některé výňatky. Celý vydal Ferd. Menčík s předchozí rozvahou o něm r. 1893 v Praze.

²⁾ Viz Jos. Jireček, O českém překladu, str. 9. a další. — Z jiných rukopisů jmenujeme ještě:

a) Nový Zákon v bibli Mikulovské z r. 1403, jehož opisovatel porovnával starý překlad (recense prvě) s textem latinským a dílem věcné chyby jeho opravil, dílem po stránce jazykové pozměnil. (Pojednal o něm jmenovitě s hledem ke Starému Zákonu Jos. Jireček v Čas. Mus. r. 1872 str. 385-401 pod názvem: K rozboru staročeského překladu Star. Zákona).

b) Evangeliář Olomoucký z r. 1421. v c. k. veřejné knihovně v Olomouci (Sig. e. 7.), jest opsán také z nějakého rukopisu velmi blízkého tomu, z něhož vyšly evang. Seitenstettenský a Vídeňský, ale řeč jeho na mnohých místech velmi obnovena (Srovn. Jos. Jireček, O českém prvotn. překl. s. 4. a „O zvláštnostech češtiny“ str. 22; Ferd. Menčík Dva evangelistáře, s. XVIII.—XIX.)

c) Nový Zákon musejní z r. 1422 na pergameně s traktátem o přijímání krve Páně, v knihovně čes. musea. (Viz Jireček, O česk. prvotn. překl. s. 11—12.)

d) Nový Zákon Bodleanský z 15. stol. v Bodleanské knihovně v Oxfordě pod značkou Laud, 516 = Laud, F. 46. (Viz zprávy prof. Sýrku v Čas. Mus. r. 1897. s. 349—350.)

e) evangeliář Pražský či Třeboňský v c. k. univ. knihovně v Praze (Sign. XI. B. z.) z 15. st. (Viz Jireček, l. c. s. 13—14.)

Konečně připomínáme, že za nejstarší písemní památku českého překladu Pisma sv. a českého písemnictví vůbec bylo druhdy pokládáno evangelium sv. Jana (zlomek, staročeský to překlad, vepsaný mezi řádky

4. Překlad polský.

Poláci, přijavše křesťanství, užívali s počátku nejspíše překladu staroslovanského, později českého, jmenovitě v době od 12. – 14. st., kdy latina byla řečí vzdělanců a jen k lidu

latinského zlomku evangelia sv. Jana z 10. st., který, byv prý od V. Hanky objeven, chová se nyní v knihovně českého musea. Ale již Dobrovský ve svém listě ke Kopitarovi ze dne 19. dubna 1828 prohlásil jej za padělek a Hanku za padělatele. Později psalo se sice mnoho o něm, jedni popírali pravost jeho, jiní hájili jí, mimo jiné též Šafařík, Hattala, Jireček, Gebauer, ale s jistotou čím dál menší, až chemické zkoumání, provedené r. 1886 (kterým nalezeny byly v českém překladě stopy tužky) a kritický rozbor upřely mu zcela rozhodně původnost. Zejména Prusík v Čas. Mus. z r. 1893 str. 158–170 a str. 395–407 ukázal na prameny, jichž padělatel použil.

Z tištěných Nových Zákonů jmenujeme tyto: z r. 1475 a 1481 tištěný v Plzni, z r. 1497 a 1513 v Praze, z r. 1518 v Boleslavi u Mikuláše Klauďána (vydání bratrské), r. 1525 v Boleslavi u Jiříka Styrsky (bratrské), r. 1527 v Plzni nákladem Jana Pekka, z r. 1533 Nový Zákon, přeložený od Beneše Optata z Telče a Petra Gzele z Prahy z latinského překladu Erasma Rotterod., přeložený v Náměstí u Matěje z Dvořiš; z r. 1534 v Norimberce u Frydrycha Peypusa nákladem Hektora Šefflera, měšťana Norimberského, z r. 1538 v Praze u Jana Hada, 1542 v Norimberce u Linharta Milchthaler, 1545 v Praze u J. Hada, 1549 v Prostějově, 1551 v Praze, 1555 v Olomouci u Jana Gyntera, 1558 v Praze u Jiřího Melantricha, 1564 Nový Zákon přeložený z řeckého textu od Jana Blahoslava vytištěn na dvanácterce, po druhé r. 1568 na kvartu v Ostravě u Strážnice na Moravě, r. 1667 nákladem dědictví sv. Václava v Praze, r. 1786 vydán v Praze od Faust. Procházky, byv dříve srovnán od něho s textem řeckým a latinským a některými překlady východními a poopraven i poznámkami hojnějšími opatřen; r. 1889 v malém formátě na 1391 stránce nákladem Dědictví Svatojanského. — Z celých biblí tištěných jmenujeme: z r. 1488 v Praze na menším foliu prací Jana Pytlíka, Severyna Kramáře, Jana od Čápů a Matěje od bílého lva; z r. 1489 v Kutných Horách na foliu prací Martina z Tišnova s rytinami na dřevě, r. 1506 v Benátkách u Petra Lichtensteina na foliu, r. 1529 v Praze skrze Pavla Severyna z Kapi hory, 1537 tamtéž, 1540 v Norimberce u Linharta Milchthaler, 1549 v Praze u Bartoloměje Netolického nákladem jeho a Jiř. Melantricha, po druhé 1556–1557 v Praze u J. Melantricha, po třetí 1561, po čtvrté 1570, po páté 1577. V letech 1579–1593 vyšla v Kralicích na Moravě šestidílná bible bratrská s výklady, r. 1613 v Praze a nákladem Samuela Adama z Veleslavína, které užívalo se nejen od kališníků (pod oboji), nýbrž i od katolíků (pod jednou). V letech 1677, 1712, 1715 vyšla poprvé bible česká srovnaná s Vulgátou Sixtinsko-Klementsou, a to ve 3 dílech na velkém foliu nákladem dědictví sv. Václava a z poručení pp. arcibiskupů Matouše Ferdinanda z Bilenberka a Jana Frid. z Waldsteina a s povolením arcibiskupa Ferdinanda z Khünburku, po druhé vydána v letech 1769–1771

obecnému mluvílo se polsky, pomáhali si snad při službách Božích také ústním překládáním z textu latinského. První stopou a zároveň nejstarší památkou pravého překladu polského jest žaltář Floriánský (celý) chovaný v klášterní knihovně ve sv. Floriáně u Lince, kterýž pochází ze 14. stol., jednou částí prý až z konce 13. stol., pčtom bible královny Žofie (čtvrté manželky krále Ladislava Jagellonského) či bible Šarošpatocká, tak zvaná od Saros-Patoku v Uhrách, kam se dostala r. 1627 z Lešna. Zdělána byla od Ondřeje z Jasovic r. 1455, dle Maleckého však, který ji r. 1871 vydal ve Lvově a za té příležitosti napsal o ní monografii, sestává z pěti částí, z nichž první dvě pocházejí již z r. 1394, druhé dvě z r. 1422 a pouze pátá část z r. 1450—1455. Zachovaný kodex však neobsahoval celé bible, nýbrž jen starozákonní knihy dějepisné vyjma Makabejské, jakož i knihu Job a žaltář, nyní však schází mimo posledně jmenované knihy dvě také kniha Esther. Dle Maleckého a jiných jest text bible té silně závislý na překladě českém, jev se býti toliko zpolštěným přepisem bible české. Evangelní překlady polské z doby starší nejsou známy. Pouze zlomek z polovice 15. stol. chová se v kapitolní knihovně na Hradčanech. Od počátku 16. st., kdy bylo knihtiskařství uvedeno do Polska, vyskytají se již jednotlivé knihy biblické a brzy na to i celé bible v jazyce polském. Byl r. 1514 vytisknut v Krakově (u Hallera) počátek evangelia sv. Jana

---

u Jana Hraby v Praze na poručení arcibiskupa Příchovského z Příchovic, také ve 3 dílech nákladem dědictví sv. Václava, po třetí v l. 1773—1780 v Praze nákladem školní tiskárny ve velkém oktavu péčí Blahosl. Durycha a Fr. Faust. Procházky, po čtvrté r. 1804 ve dvou dílech velkého oktavu nákladem normální školy v Praze, byvši znova od Faust. Procházky přehlédnuta, poopravena a poznámkami opatřena (výklady dány pod textem, odchýlná čtení však či varianty a kratší vysvětlivky potřebné k doplnění textu vetkány v závorkách do textu). Později vydána ještě r. 1851 a 1857 péčí J. Krbce a 1888—1889 péčí Fr. Srdínka a Klém. Borového v kn. arc. knihtiskárně s povolením arcibiskupským (nákladem Dědictví Svatojanského). V nich byly zcela správně vynechány kratší ony vysvětlivky, které v předešlém vydání dány byly do textu v závorkách. Mimo to vydal celou bibli F. S. Bezděka (1861—1864), která pro některé výklady nedošla církevního schválení, Innoc. Frencl (1860—1864), Antonin Lenz s ilustracemi Gust. Doréa (1892), Borový, Drozd a Kyselka s obrazy nejproslulejších umělců (1892). — Viz ještě Frant. Novotný z Luže, Biblioteka českých bibli od 13. věku až do léta 1810. Jungmann, Historie literatury české, s. 38—39, 91—94, 194—197, 290—292, 488—490.

r. 1522 knihy Šalomounovy. První celá bible katolická vyšla r. 1561 v Krakově u Šarfenbergera (opětně vyd. 1574, 1577), byvši upravena na základě Vulgaty; jinou bibli upravil Dominik Leonard, zpovědník krále Sigismunda Augusta, a vydal tamže Jan Leopold Nicz, a poněvadž bible ta nevyhovovala, vzdělal dle opravené Vulgaty překlad nový Jakub Vujek S. J., který do r. 1879 došel 17, Nový Zákon pak 23 vydání. Pro luterány polské přeložen a vydán Zákon Nový z textu řeckého od Jana Seklucyana (ve dvou částech v Kralovci r. 1551—1552), pro kalvinisty pod protektorátem Mikuláše Radziwilla Černého vydána celá bible prací několika učenců r. 1563 v Břestu litevském, pro socianin^r vydal zvláštní překlad celého Písma sv. Šimon Budny r. 1570 v Nieświeži. ¹⁾

3. **O citátech z Nového Zákona.**

§ 34.

O citátech z Nového Zákona vůbec.

1. Text novozákonní zachován jest z části značné také v citátech, které ze spisů novozákonních uvedeny jsou ve spisech sv. Otců, církevních spisovatelů a ve výnosech církevních sněmů; shledávámeť jich jedině ve dvou katechesích sv. Cyrilla Jerusalemského, v šestnácté totiž a sedmácté, 107 mimo 41 citát starozákonní; ve spisech sv. Augustina pak sebral Lagarde 29540 citátů z Nového Zákona mimo 13276 citátů ze Zákona Starého.

Citáty tyto mají nemalou důležitost pro dějiny textu novozákonného a pro poznání nejstaršího znění jeho; neboť jsouce takřka zlomky z těch rukopisů, které řečení spisovatelé měli před sebou, představují částečně rukopisy ty a ukazují, jak znělo to které místo novozákonní v jisté době a krajině, a to tím spíše, poněvadž o většině spisovatelů těch jest známo, i kdy i kde žili a působili. Mimo to mnohé z nich vynikají velikým stářím, přesahující věkem i nejstarší rukopisy zachované, ba některé i nejstarší překlady. Lze proto nejen sledovati dle nich

¹⁾ Srovnej Streber, Bibelübersetzungen ve Wetzer und Welte's Kirchenlexicon, II. s. 733—734, a Polívka, Evangelium v Ottově Slovníku naučném, VIII. str. 845.

alespoň jistou měrou text novozákonní až do doby nejstarší, až do první třetiny druhého, ba i do konce 1. stol., nýbrž srovnáním jich s rukopisy zachovanými mnohdy též seznati, které z různých variantů jest nad jiné starší a tedy čtením správným neb správnějším.

2 Ovšem, rozumí se samo sebou, že důležitost tuto mají citáty jen potud, pokud byly od spisovatelů doslovně uvedeny a od spisovatelův i vydavatelů tak podány, jak byly uvedeny. Podmínek těch však zhusta nedostává se. Uvádělit někteří spisovatelé, jmenovitě starší, místa biblická, zvláště kratší, nikoli do slova, nýbrž dle smyslu toliko, buď že neměli příslušného rukopisu právě po ruce, aneb že vyhledávání ve starých rukopisech bylo obtížné; opisovatelé pak a i vydavatelé někteří podali místa ta nikoli v tom znění, ve kterém je staří spisovatelé uvedli, nýbrž buď zkráceně, uvedše pouze první slova s poznámkou *καὶ τὰ ἑξῆς* (a tak dále), aneb v tom znění, ve kterém je znali odjinud, neb měli ve svých rukopisech novozákonních. Stalo se tak ještě v předešlém století ve vydání komentáře sv. Cyrilla Alex k evangeliu sv. Jana, které obstaral r. 1892 v Oxfordě Filip Eduard Pusey. Heise opsal pro ně z rukopisu při delších místech biblických pouze slova počáteční a koneční, slova mezitímní pak otiskl Pusey nikoli dle toho, jak je byl uvedl sv. Cyrill, nýbrž dle jednoho tiskového vydání Nového Zákona. Aby tedy mohlo se užiti v příčině kritické citátů s prospěchem, jest třeba předem opatřiti kritická vydání spisů starých, v nichž se vyskytují, ¹⁾ a zjistiti, zda to které místo novozákonní bylo uvedeno v nich doslovně neb toliko dle smyslu.

3. Pokládá se pak citát novozákonní, vyskytující se ve spisech církevních spisovatelů, tehdy za doslovný, když

a) spisovatel uvedl jej několikráte na místech různých po každé stejně; ²⁾

¹⁾ Takové vydání církevních spisovatelů latinských pořizuje Vídeňská akademie pro vědy, ač by právě v příčině biblických citátů bylo žádoucí poněkud větší kritičnosti. Vydání řeckých spisovatelů církevních pořizuje královská akademie v Berlíně.

²⁾ Z toho však, že některé místo novozákonní uvedl církevní spisovatel na různých místech ve znění jiném, nejde vždy, že by byl citoval volně, jmenovitě ne tehdy, jestli učinil to ve spisech, které sepsal v krajinách různých a v mezidobích větších, neboť lze mysliti, že neměl všudy

b) když spisovatel uvedl jej jako exegeta, tak totiž, že nejprve předložil text biblický a potom jej, slovo za slovem, vykládal, opakuje jej v souvislosti v témž znění, ve kterém jej byl dříve předložil;

a vždy téhož exempláře při sobě a že tedy ten který variant v jeho citátech nemá příčiny ve volném citování, nýbrž v různosti kodexů, jichž užil. Mimo to třeba rozeznávat, zda ten který citát biblický je skutečně citátem toho spisovatele, v jehož spise jej shledáváme (na př. Origena) anebo snad citátem spisu autora jiného, nevěřícího nebo bludařského, proti němuž vystupuje (na př. Celsa); neboť spisovatel nevěřící nebo bludařský měl jiný exemplář před sebou, než spisovatel církevní, který proti němu vystoupil, a proto bylo možno, aby některý citát i doslovně od něho uvedený podle jeho exempláře, odchyloval se některým variantem od znění, ve kterém jej spisovatel církevní předložil na jiných místech spisu svého podle svého exempláře, ať nedíme ani o tom, že někteří bludaři měnili úmyslně znění toho kterého místa Pisma sv., aby je přizpůsobili svému učení. Také však třeba šetřit pilně, zda autor uvedl místo biblické z rukopisu Pisma sv., anebo je přejal z některého autora staršího; neboť jako za našich dob nejeden spisovatel uvádí některé výroky autorů jiných, nikoli do jejich spisů nahlédnuv, nýbrž přejev je odjinud, kde již jako citáty byly uvedeny, ať doslovně ať poněkud volně, tak zajisté dělo se alespoň někdy také v době staré, okolnost to, kteráž nesmí se přehlédnouti, sic svede k úsudkům ukvapeným. Poučným v té příčině jest citát: „Budte milosrdni, abyste milosrdenství došli; odpouštějte, aby vám bylo odpuštěno; jak činíte, tak i vám bude činěno; jak dáváte, tak i vám bude dáváno; jak soudíte, tak budete souzeni, jak vy se propůjčujete, tak i vám budou se propůjčovati, jakou měrou měříte, takovou vám zase odměřeno bude.“ (*Ἐλεείτε, ἵνα ἐλεηθῆτε, ἀφίετε, ἵνα ἀφεθῆ ὑμῖν ὡς ποιείτε, οὕτω ποιηθήσεται ὑμῖν, ὡς δίδοτε, οὕτω δοθήσεται ὑμῖν ὡς κρίνετε, οὕτω κριθήσεσθε ὡς χρηστεύσεσθε, οὕτω χρηστευθήσεται ὑμῖν ὥς μέτρον μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν*). V tomto znění nevyskytá se nikde v Novém Zákoně, ale uveden jest tak od sv. Klementa Řím. (k. 13) a od Klementa Alex. (Strom. II. 18. Migne, VIII. 1032) a z části od sv. Polykarpa (Filip. k. 2.). Podobně platí o slovech: „Běda člověku tomu! Lépe by jemu bylo, kdyby se byl nenarodil, než aby jednoho z vyvolených mých pohoršil; lépe by jemu bylo, aby žernov ověšen byl jemu, a on vhozen do moře, než aby jednoho z maličkých mých převrátil.“ (*Ὀυαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ καλὸν ἢν αἰτῶ, εἰ μὴ ἐγεννήθη, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου σαυδαλλισαὶ κορείττον ἢν αὐτῷ περιτεθῆναι μύλον καὶ ἀπαποντισθῆναι εἰς θάλασσαν, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου διαστρέψαι*). Nevyskytají se v tomto znění nikde v Novém Zákoně, ale jsou tak uvedena jako výrok Páně od Klementa Řím. (k. 46) a od Klementa Alex. (Strom. III. 18. Migne, VIII. 1212). R. Harris soudil z toho, že bylo jakési praevangelium, které se ztratilo, v něm pak že vyskytl se jeden i druhý právě uvedený výrok doslovně, a z něho že je uvedl Klement Řím. i Klement

c) když spisovatel, jsa prost předsudků, uvedl jej jako dogmatik k tomu konci, aby vyvodil pravdu v něm obsaženou,

d) když spisovatel předkládá též a posuzuje varianty či různá čtení, která za jeho doby vyskytala se v rukopisech;

e) skoro s jistotou lze míti za doslovný také citát delší, poněvadž možno právem předpokládati, že při takových citátech nespolehal spisovatel ve svou paměť, nýbrž nahlížel do rukopisu.

4. Citáty volné, které podávají místa novozákonní nikoli doslovně, nýbrž dle smyslu toliko, mají sice také důležitost velikou, zvláště při spisovatelích nejstarších, ale nikoli pro poznání původního znění textu novozákonního, nýbrž pro dějiny kánonu a pro dokázání dogmatické neporušenosti knih Nového Zákona.

§ 35.

O citátech z Nového Zákona zvlášť.

1. Církevní spisovatelé řečtí. Nejstarší spisovatelé církevní, sv. Otcové apoštolští, uváděli místa novozákonní obvykle z paměti, a proto z pravidla více méně volně, jen dle smyslu; ač tedy důležitými jsou svědky pro kánonický ráz knih novozákonních a dogmatickou neporušenost jejich, o tom přece nevydávají svědectví, jak to které místo novozákonní původně znělo, ač i v této příčině někteří z nich, jmenovitě autor spisu „Učení apoštolů“ (*Διδαχὴ τῶν ἀποστόλων*) alespoň jakousi službu činí. Podobně platí o sv. Justínu, který ve svých spisech uvedl mimo přechytné výroky starozákonní také značný počet míst z Nového Zákona brzy doslovně, brzy volně neb smíšeně či tak, že část výroku podal podle jednoho evangelisty, část podle paralelního místa druhého evangelisty, aneb že spojil dva různé výroky v jeden.

Od konce 2. stol. hleděli již více k doslovnému uvádění míst Nového Zákona, ač ne výhradně. Veliký počet uvedl jich

---

Alex., první pak z části též sv. Polykarp (Contemporary Review, Sept. 1897). Docela jinak však a střízlivěji a zajisté správně soudí proti němu Herbert T. Andrews (Expository Times, Novemb. 1897, p. 94.) a Nestle (Einführung in d. N. T. s. 121), tvrdíce, že Klement Alex. (a pokud se týká, i sv. Polykarp) přejal je ze sv. Klementa Řím., tento pak že uvedl je volně a smíšeně z našich evangelií, a to dílem z Mat. 7, 1 a 18, 6, dílem z Luk. 6, 36—38 a 17, 2.

sv. Ireneus ve svém spise „Proti bludům“ (*Adversus haereses*) či, jak sám jej nazval, *ἔλεγχος καὶ ἀνατροπή τῆς φευδωνύμου γνώσεως* (Usvědčení a vyvrácení falešně tak zvaného po znání — gnose). Škoda však, že spis tento zachoval se toliko v latinském překladě, ovšem prastarém, v řeckém originále pak že zůstala jen malá část jeho, ony zlomky totiž, které jako citáty uvedli as o dvě stě roků později ve svých spisech Eusebius, Epifanius, Theodoretus a j. Neboť citáty ¹⁾ vyskytující se v řeckém originále jeho měly by velikou důležitost jak při oceňování toho kterého variantu a tedy i při posuzování prvotného znění textu novozákonního, a to i pro veliký věk a počte svůj i proto, že byly uvedeny nejspíše dle rukopisů, které Ireneus vzal zajisté s sebou do Gallie z východu, ze Smyrny.

Klement Alex. dovolává se také často míst novozákonních, nezřídka však uvádí je nedosti přesně a ne vždy stejně, ba výrok Mat. 5, 28. vyskytá se u něho alespoň v sedmeru znění různém, ale někdy, a to jest velmi důležitě, dovolává se různých rukopisů pro některé čtení, rozeznáváje, zda jsou to rukopisy dobré, staré neb opravené, a zda pro to neb ono čtení svědčí většina rukopisů neb málokteré z nich. V této příčině vyniká zvláště žák Klementův, Origenes, největší to učenec a nejpłodnější spisovatel prvních století křesťanských, který jmenovitě ve svých spisech exegetických nejen doslovně uvedl četná místa biblická, nýbrž i zhusta k jiným rukopisům poukazuje a jejich varianty udává. Škoda, že také z jeho spisů, jež samy o sobě tvořily by velikou knihovnu, zanikla značná většina, a to i těch, jež vztahovaly se k Novému Zákonu, škoda tím větší, poněvadž rukopisy, jichž se dovolával, byly zajisté již z doby starší a obsahovaly tedy novozákonní text ve znění, v jakém byl v době ne mnoho vzdálené od věku apoštolského.

Od ostatních spisovatelů církevních doby přednicejské, Athenagory, Dionysia a Petra Alex., Methoděje Tyrského, Řehoře Divotvorce, Theofila Antiochijského, máme jen sporé památky písemní, buď že jich jen málo zanechali, aneb že z těch, které napsali, jen málo se zachovalo až na doby naše. Nicméně ani jejich spisy nesmějí se přehlížeti, když běží o dějiny kánonu aneb o posouzení toho kterého variantu v rukopisech textu novozákonního.

Ve 4. a 8. st. vynikli četní spisovatelé církevní v krajinách různých — v Jerusalémě, v Antiochii syrské, Caesarei palestinské i kappadocké, v Alexandrii, v Salamině na Cypru, v Konstantinopoli a jinde. Spisy jejich s četnými citáty novozákonními nezachovaly se sice zcela úplně, přece však mnohem větší měrou, než spisy autorů doby předešlé, mnohé výklady jejich zachovány jsou v tak zvaných katenách či řetězích, t. j. oněch výkladech, které pozdější spisovatelé (7.—10. st.) sestavili ze spisů různých sv. Otcův a spisovatelů starších, vybravše z nich výklady biblické a spojivše je jako články jednoho řetězu v jeden celek. Srovnávají-li se jejich citáty novozákonní k tomu konci, aby posoudil se ten který variant a poznalo se, které znění mělo to neb ono místo novozákonní v rukopisech za jejich doby, třeba přihlížeti též ke krajině, ve které kdo z nich působil; neboť tehdy byly již různé recense textu novozákonního, jmenovitě antiochijská a alexandrijská, jež ve svém znění na některých místech poněkud od sebe se rozcházel a z nichž antiochijská (konstantinopolská) nejvíce se rozšířila, ač nebyla nejlepší. Recensi antiochijskou zastupuje zvláště sv. Chrysostom, alexandrijskou Eusebius Caesarejský, Didymus, Athanasius a Cyrill Alex.

2. Církevní spisovatelé latinští a jiní neřečtí. Spisovatelé latinští a jiní, kteří užívali některého překladu knih novozákonních, jsou ovšem přímými svědky toliko pro ten překlad, kterého užíli spisovatelé latinští, tedy dílem pro překlad starolatinský či předjeronymovský, dílem pro Vulgatu. Textu původnímu vydávají svědectví pouze nepřímě, podobně jako překlady, někdy však i přímo, tehdy totiž, když se dovolávají řeckých rukopisů (originalu), aby to které čtení jako pravé potvrdili, aneb jako nepravé zavrhli, jakož činívají sv. Jeronym, někdy i Tertullián.

Mezi latinskými spisovateli církevními jsou nejdůležitější svými citáty z Nového Zákona Tertullián a s ním souvěký překladatel Ireneova spisu „Adversus haereses“, sv. Cyprián, jenž uvádí velmi mnoho míst novozákonních, a to dlouhých, nikoli z paměti, nýbrž z rukopisův opisuje, sv. Hilarius Piktavský (z Poitiers), sv. Ambrož, sv. Jeronym, sv. Augustin; pro Apokalypsi mimo Jeronyma Viktorin, Tichonius, Primasius.¹⁾

¹⁾ Srovn. G r e g o r y, Textkritik, II., s. 747—823; N e s t l e, Einführung in das N. T., s. 115—123; B l e e k, Einleitung ins N. T., 4. Aufl.

4. **O tiskových vydáních řeckého textu Nového Zákona.**

§ 36.

O tiskových vydáních novozákonního textu řeckého vůbec.

1. V překladě latinském (Vulgata) bylo vytisknuto Písmo svaté hned jak se vynalezlo umění knihtiskařské, a nedlouho na to (r 1488) vydán (od židů) tiskem Zákon Starý i v řeči původní (v hebrejské, pokud se týká, v aramejské). Z Nového Zákona byly sice také některé zlomky vytisknuty v jazyce původním (řeckém, ještě v 15. st, zejména chvalozpěv Panny Marie (Magnificat) a Zachariášův (Benedictus), jakož i některé části z evangelia sv. Jana, ale k vydání celého Zákona Nového v řeči původní nedošlo až počátkem 16. st. ¹⁾ Od té doby však bylo pořizeno na půl šesta sta různých vydání řeckého Nového Zákona, nečítajíc ani vydání pouze titulových ²⁾ stereotypních ³⁾ a těch, která podávají toliko jednotlivé knihy neb části Nového Zákona. S nimi jest jich na tisíc.

Jména mají obyčejně po vydavatelích (Erasmovo, Bezovo,

---

s. 969; K a u l e n, Einleit., 4. Aufl. I., 85—87; E i c h h o r n Einleit. in das N. T., Bd. 5, Leipzig 1927, s. 119—167; J. L. H u g, Einleit. in die Schriften des N. T., 4. Ausg., T. I. (1847) s. 32—35. Viz též: C. B. M i c h a e l i s, Tractatio critica de variis lectionibus N. T. caute colligendis et dijudicandis, Halle 1749; V a t e r, Spicilegium observatorium ad usum patrum Graecorum in critica Novi Testamenti pertinentium, Königsberg, 1810—1811; F r i e d. W i l h. E d e l, Collatio critica locorum Novi Testamenti, quae in actis conciliorum Graecorum laudantur, Strassburg 1811; J. H a u s s l e i t e r, Die Commentare des Victorinus, Tichonius und Hieronymus zur Apokalypse v „Zeitschrift für kirchliche Wissenschaft und kirchliches Leben, Leipzig 1886, Nr. 5, S. 239—257. Holtzmann, Lehrb. der hist. krit. Einl. 39—42.

¹⁾ Magnificat a Benedictus (Luk. I., 46—55; I., 68—79) řecky poprvé vytištěny r. 1481 v Miláně na konci žaltáře řeckého, který obstaral „Johanne placentino Monacho“ opětně r. 1486 a 1497 v Benátkách (v knihtiskárně Alda Manucciho), Jan 1, 1—14 r. 1495 v Benátkách taktéž u Alda Manucciho, Jan. 1, 1—6, 58 tamtéž r. 1501 vytisknut a porůznu vřaděn mezi listy latinského překladu šedesáti šesti básní Řehoře Naz. (Srovnej Gregory, Textkritik, II., 922—923, Hundhausen, Wetzer u. Welte's Kirchenlexikon I., 598.

²⁾ při nichž změněn pouze titul.

³⁾ při nichž sazba původní, byvši přejata na tenší desky kovové neb i na papír vytisknuta jest po čase opětně.

Tischendorfovo) někdy však i po místech neb knihtiskárnách, v nichž byla vytisknuta (Benátské, Komplutenské, Lipské; Aldinské po knihtiskárně patřící rodině Manucci (Manutius) v Benátkách, totiž dědu Aldovi, synu Pavlovi a vnuku Aldovi ml.).

2. K vydáním těm byl z pravidla brán za základ text některého kodexu neb vydání již hotového a srovnán s památkami jinými a podle nich opraven od různých chyb, které při opisování dostaly se do textu. S hledem k tomu pak, kterých památek se použilo, rozeznáváme vydání prvotní (editiones principes) a vydání druhotní (editiones secundariae). Prvotním slovou ona, k nimž bylo použito jedině rukopisů řeckých, druhotní pak ta, k nimž použilo se nejen řeckých kodexů, nýbrž i různých překladův a citátů vyskytajících se ve spisech sv. Otcův a církv. spisovatelů, jakož i tiskových vydání již hotových. Byl li otisknut text pouze z jednoho kodexu (beze všeho hledu ku památkám jiným a tedy i bez větší změny) slove vydání to listinový či diplomatický na př. vydání kodexu Vatikánského od Mai-e a od Vercellone, Cozzy a Fabianiho, kodexu Sinajského od Tischendorfa, kodexu Alexandrijského od Britského musea.

3. K některým vydáním byl připojen tak zvaný aparát kritický, t. j. udání variantů, vyskytajících se alespoň ve všech vážnějších rukopisech známých, v překladech a citátech svatých Otcův a spisovatelů církevních; vydání ta slovou kritická neb velká (majores) a slouží hlavně k účelům vědeckým (na př. Bengelovo, Griesbachovo, Tischendorfovo, Tregellesovo, Westcott-Hortovo), k jiným nebylo připojeno aparátu takového, aneb udány varianty toliko nejdůležitější; ta slovou příruční neb malá (editiones manuales v. minores) a slouží hlavně potřebám obecným a školním, (na př. vydání Gratzovo, Jaumanovo, Reithmayrovo, Lochovo).

~~4. S~~ Některými vydáními spojen byl též překlad textu biblického v té neb oné řeči, někdy dva i více; s hledem k tomu jsou vydání dvojazyčná (řeckolatinská) neb tříazyčná či triglotty neb mnohoazyčná či polyglotty.

4. Vydání tisková přispěla nemálo k tomu, že co možná zamežilo se vznikání nových variantů, a že text byl znenáhla očistěn od různých chyb, jež časem dostaly se do rukopisů, a tak zjednána jistá jednota a ustálenost textu i co do znění. Pokud totiž šířily se knihy novozákonní toliko opisy, před

stavoval každý skoro exemplář jiné vydání, liše se od každého jiného exempláře odchylkami, jež při opisování povstaly nejen nahodile, nýbrž zhusta i úmyslně, jmenovitě také smíšením variantů různých kodexů. Při tiskových vydáních však shodovaly se ve svém znění úplně alespoň všechny ty exempláře, které patřily k témuž vydání; a jsouce při větším počtu svém přístupnějšími, budily širší zájem a pozornost i ke znění textu, tak že potom i chyby tiskové spíše se zpozorovaly, i text sám (řecký) snáze mohl býti srovnáván s písemnými památkami jeho. A to vědomí, že vytisknutý text bude kontrolován od mnoha čtenářů, pobádalo vydavatele, aby věnoval vydání svému péči co největší a tak zabránil chybám tiskovým co nejvíce; tím pak, že jednotlivci srovnavše text vytisknutý s textem těch oněch rukopisů, našli četné odchylky, varianty aneb se dověděli o nich od jiných, cítili se nejedni puze činiti podobná srovnávání s píli obzvláštní, aby nejen poznali různé varianty a dle jistých pravidel kritických rozlišili pozdější od starších, nepravé od pravých, nýbrž i aby vymítěním chyb a variantů nepravých dodělali se znenáhla takového znění textu novozákonního, které, byť ne ve všech maličkostech, přece skoro ve všem rovnalo se znění jeho prvotnímu.

§ 37.

Prvotní vydání řeckého textu Nového Zákona.

Prvotní vydání řeckého textu novozákonního jsou dvě komplutenské a Erasmo.

1. Komplutenské či Alkalské vydání Nového Zákona vyšlo jako pátý svazek polyglotty komplutenské, tak zvané po Komplutu (Complutum), latinského to jména města Alkaly (Alcala de Henares), kde byla vytisknuta. Text novozákonní podává v řeči původní (řecké) a v překladě latinském (Vulgaty) vedle sebe paralelně ve dvou sloupcích na každé straně, v levo text řecký, v pravo latinský, a to tak, že nejen řádka řádce odpovídá, nýbrž i slova sobě odpovídající označena jsou v obojím textě stejnými literami latinské abecedy, aby i čtenář řečtiny méně znalý mohl sledovati text obojí. Kde text latinský nemá slov odpovídajících těm kterým slovům řeckým aneb zaujímá menší prostorn než text řecký, jest příslušné místo vyplněno malými nulami. Přídechů text řecký

nemá, přízvuk pak pouze ostrý (acutus) na přízvučné slabice slov více než jednoslabičných.

Jan. 6, 51 - 52.

	^b εγώ	^b ego
εείμυ ο δάρτος ο εζων ο εξ	csum dpanis evivus hqui fde	
τον βορρανού hκαταβάς. ιεάν κτις	scelo hdescendi. iSi kquis lman-	
lράγη mex nτούτου τον όάρτου,	ducaverit mex nhoc opane Pvi-	
ρζήσεται qεις τον ταιώνα. sκαι	uet qin t'eternum. sEt tpanis	
ο τάρτος uδε xον φεγώ zδώσω η	xquem yego ∞z dabo acaro bmea	
aσαρξ bμου cεστίν, dην eεγώ fδώσω	cest spro ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ ∞ hmundi	
ευπερ της του hλόσιμου ιζώης.	ivita.	

Na počátku předesílá krátkou předmluvu řeckou i latinskou, Eusebiův list ke Karpianovi, list sv. Jeronyma k papeži Damasovi, v textě má Langtonovo rozdělení v kapitoly a Hugona a s. Caro pooddělení kapitol v části menší označené literami A–D, místa paralelní udává na vnitřním okraji při textě latinském. Zřídka, pouze na pěti místech, připojuje na kraji poznámky exegetické a kritické (v Mat. 6, 13; 1. Kor. 13, 3; 15, 31, 51; 1. Jan. 5, 7.

Podnět i náklad ¹⁾ k vydání tomu dal kardinál František Ximenes de Cisneros, arcibiskup v Toledě, který pořídív různé kodexy Starého i Nového Zákona, povolal přední učence do Alkaly, kdež byl založil ze svých příjmů universitu, a vykázas jim roční plat, vyzval je, aby na základě kodexů těch a pokud se týká Zákona Starého, zajisté i s použitím hotových již vydání tiskových hebrejských, jež židé pořídili, upravili text k tiskovému vydání bible vícejazyčné, která by obsahovala Zákon Starý v řeči původní (hebrejské), v překladě latinském, řeckém (alexandrijském) a z části i v chaldejském či aramejském, Nový Zákon pak v originále řeckém a v překladě latinském (Vulgaty).

Mezi muži těmi byli též Diego de Zuñiga (Stunica), Demetrius Ducas z Krety, Ferdinando Nuñez de Guzman, Aelius

¹⁾ Kardinál Ximenes vynaložil na vydání to přes 50000 dukátů. Měl on příjmy jako král, ale žil jako chudý řeholník, takže papež sám na dané stížnosti ze dvora královského vyzval jej zvláštním brevem, aby žil důstojnosti své přiměřeně. Ale i potom nosil alespoň pod nádherným rouchem svrchním hrubý šat řeholní a přes to, že v nutnosti strojil se potom u něho stůl knížecí, sám jedl přece vždy jen stravu prostou a spal na prkně, horlivý však byl v modlitbě.

Antonius de Lebrija (Nebrissensis). Ti vzali si na starost úpravu textu novozákonního. S pracemi přípravními počalo se již r. 1502, dotisknout pak byl Zákon Nový dne 10. ledna 1514, Zákon Starý, jenž vyplnil svazky 1.—4. a 6., dne 10. července r. 1517, pouze 4 měsíce před smrtí Ximenesovou († 8. listopadu 1517). Titul měl Zákon Nový tento: „Novum testamentum | grece et latine in academia | complutensi noviter | impressum.“ Tisk proveden u předního knihtiskaře španělského, Arnolda Viléma de Brocario, který věnoval celému podniku tomu veškeru péči, takže v Novém Zákoně neshledal Scrivener při bedlivém prohlédnutí textu více než 50 chyb tiskových. Celé dílo vyšlo v 600 exemplářích, věnováno bylo papeži Lvu X., kterýž však teprve dne 22. března 1520 dal svolení k jeho uveřejnění, odtud as přišlo, že do střední Evropy nedostaly se exempláře jeho před r. 1522.

Kterých rukopisů bylo použito k úpravě textu novozákonního, není známo. Nenalezly se dosud a bezpochyby ani nenaleznou se, neboť shořely prý. Obsahovaly však recensí Konstantinopolskou a byly poměrně mladé, jakož patrně z mladších variantů poukazujících k 11. a pozdějším stoletím, kteréž v textě komplutenském zpozoroval již Mill († 1707) a nejnověji shledal Scrivener.¹⁾ Právě-li se tedy v předmluvě, že bylo použito rukopisů prastarých (exemplaria vetustissima), jest patrně výraz „prastarý“ pojímáti toliko ve smyslu relativním, a tvrdí-li Alvaro Gomez († 1580), že přibrány byly ku pomoci též z knihovny Vatikánské opisy ctihodného stáří (potissimum adjumento fuisse bibliothecae Vaticanae venerandae antiquitatis apographos,) platí to, pokud se týká textu řeckého, nepochybně toliko o překladě alexandrijském Starého Zákona, neboť, jak z listin dokázal Vercellone ve svých poznámkách k Mai-ovu vydání kodexu Vatikánského, Nový Zákon byl vytisknut dříve, než kodexy z Vatikánské knihovny byly poslány.²⁾ Že by bylo na znění textu se měnilo také s hledem k Vugatě, jak myslili Wetstein a Semler, odmítnul jako nepravdu již hamburský pastor Jan Melchior Goeze³⁾ († 1786),

¹⁾ Viz Gregory, Textkritik, II., 926—927; Scrivener, Introd. 4. vyd. sv. 2., s. 178—179.

²⁾ Srov. Cornely, Introd. I., 305 a 306, pozn. 2.

³⁾ J. M. Goeze, Vertheidigung der Compl. Bibel, Hamburg 1765; Ausführlichere Vertheidigung des Compl. N. T. Hamburg 1766; Fortsetzung

a to právem, neboť, jak ukázal Scrivener, mezi 2777 místy, na nichž text Komplutenský liší se od vydání Elzevirského (z r. 1624), jest 849 míst, na nichž text ten odchyluje se také od Vulgaty. Pouze 1. Jan. 5 7, zdá se, že dostalo se do vydání komplutenského z Vulgaty, ač ani to není jisto. Nynějším požadavkům textovní kritiky novozákonní nevyhovuje sice vydání toto, jakož zcela přirozeno, nicméně nelze upřít a uznává se obecně, že bylo připraveno s větší péčí a obsahuje text novozákonní čistší, než většina starších vydání řeckého Zákona Nového.¹⁾

Znovu otisknuto bylo vydání komplutenské r. 1821 v Tumbkách a v letech 1827 a 1851 v Mohuči.²⁾

2. Vydání Erasmovo vyšlo r. 1516 péčí (nevalnou) proslulého humanisty Desideria Rotterdamského v Basileji u knihtiskaře Frobenia. Obsahuje v jednom svazku foliovém po předchozích několika předmluvách, věnování papeži Lvu X. a jiných přílohách řecký text Nového Zákona a vedle něho překlad latinský, který Erasmus sám učinil v latině klassické z textu sice řeckého, ale s takovým zřením k Vulgatě, že překlad jeho jsa uprostřed mezi Vulgatou a překladem samostatným jeví se býti zvláště ve knihách dějepisných pouze jakýmsi přepracováním Vulgaty s použitím textu řeckého, ve kterém dbá se více na správnost a čistotu řeči a na jasnost výrazů.³⁾ Potom podává jako část druhou po předchozí před-

---

der ausführl. Vertheid. des Compl. N. T. Halle 1769; srovn. Gregory, Prolegomena, s. 206—207; Textkritik, II., 927.

¹⁾ Reuss, Gesch. d. N. T. vyd. 5., 1874, II. s. 129: „Der Text des N. T. hält noch im Lichte der neueren Kritik die Vergleichung mit jeder andern Recension der nächsten Folgezeit aus.“

²⁾ Srovn. C. J. Hefele, Der Cardinal Ximenes, 2. vyd., v Tumbkách 1851, s. 119 a další, Delitzsch Fr., Studien zur Entstehungsgeschichte der Polyglottenbibel des Cardinals Ximenes, Leipzig 1871. Hundhausen, Bibelausgaben von Wetzer und Welte's Kirchenlexicon II., s. 598—599, Nestle, Einführ., s. 5—6. Gregory, Prolegomena, s. 205—207; Textkritik, s. 924—928.

³⁾ Někde shoduje se překlad Erasmův doslovně s Vulgatou, na př. Luk. 7, 6—7; Jan. 2, 5—7; 19, 30—33; jinde odlišuje od ní pouze zámenou spojky *et* za *ac* neb *atque* (na př. Luk. 1, 27, 31, 38) nebo kladením náměstky *ipse* neb *hic* místo *is* neb *ille* (na př. Luk. 1, 23: „et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ipsius“ Vulg.: „patris ejus“; Luk. 1, 39: „in diebus his“ Vulg.: „in diebus illis“), neb záměnou slova méně jasného za jasnější, formy neklassické za klassickou (na př. Mark. 7, 15: „quae inquinant“, Vulg.: „quae communicant“; Mat. 2, 6 „pro-

mluvě poznámky (Annotationes), ve kterých předkládá vysvětlivky slovní i věcné, odůvodňuje čtení, které kdy zvolil odlišně od čtení obvyklého a mnohdy kritizuje tradici, domnělé omyly scholastické filosofie i zařízení církevní. Text řecký upravil Erasmus dle pěti toliko rukopisů mladých recense konstantinopolské, a to tak, že jeden z nich vzal za základ pro evangelia, druhý pro Skutky a listy apoštolské, třetí pro Apokalypsi, dle dalších dvou pak pozměnil poněkud text prvních dvou kodexů, jež byl položil za základ pro evangelia a Skutky i listy apoštolské; tu a tam učinil změny neb opravy také na základě poznámek, které si byl učinil na svých cestách z některých, neznámo z kterých rukopisů, ano i na základě Vulgaty neb Theofylakta a jiných autorů starých, ba i dle vlastního dobro-

---

diturus est“, Vulg.: „exiet“; Jan. 8, 7 „Ne mireris“, Vulg.: „non mireris“), při tom však někdy slovo nevhodné, na př. Jan 1, 1: In principio erat sermo m. verbum; Luk. 2, 11: „natus est vobis Servator“ m. Salvator; (podobně všude jinde užívá výrazu Servator m. Salvator). Jindy liší se od Vulgaty dosti značně právě ze snahy po jasnosti, na př.

I. Tim. 3, 1—6.

Erasmus: Indubitatus sermo. Si quis episcopi munus appetit, honestum opus desiderat. Oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris maritum, vigilantem, sobrium, modestum, hospitalem, aptum ad docendum, non vinolentum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum, sed aequum, alienum apugnis, alienum ab avaritia, qui suae domui bene praesit, qui liberos habeat in subjectione cum omni reverentia. Quod si quis propriae domui praesesse non novit, quomodo ecclesiam curabit? Non novitium, ne inflatus in condemnationem incidat calumniatoris.

Vulgata: Fidelis sermo: Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitem, doctorem non vinolentum, non percussorem, sed modestum; non litigiosum, non cupidum, sed suae domui bene praepositum, filios habentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suae praesesse nescit, quomodo ecclesiae Dei diligentiam habebit? Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli.

Řím. 5, 2.

Erasmus: Per quem et contigit nobis, ut fide perducemur in gratiam hanc, in qua stamus et gloriamur sub spe gloriae Dei.

Vulgata: Per quem et habemus accessum per fidem in gratiam istam, in qua stamus et gloriamur in spe gloriae filiorum Dei.

zdání toliko beze všeho hledu k rukopisům.¹⁾ Poněvadž pak v rukopise Apokalypse, kterého byl užil, vypůjčiv si jej od Reuchlina, scházelo posledních 6 veršů (Apok. 22, 16—21), přeložil část tu z Vulgaty a v tom překladě pojal ji do svého vydání vyjma verš 20., který přejal z poznámek Vavřince Vally. Rozdělení přidržel se Langtonova (v kapitoly novější či latinské Vulgaty bez pooddělení). Takto upravený text vyšel v březnu 1516 s titulem sice velice slibným, ač namnoze nepravdivým,²⁾ ale s chybami a nesprávnostmi četnými, jak tiskovými tak textovými, jež při málocenných rukopisech, kterých bylo použito, a při tehdejšímu stavu novozákonní kritiky textovní, jakož i při velikém spěchu, kterým se postupuvalo,³⁾

¹⁾ Srov. Bludau, „Die beiden ersten Erasmus-Ausgaben des N. T. und ihre Gegner“ v *Biblische Studien*, sv. VII. seš. 5. str. 15.

²⁾ Titul zní takto: *Novum instrumentum omne diligenter ab Erasmo Roterdamo recognitum et emendatum non solum ad graecam veritatem, verum etiam ad multorum utriusque linguae codicum, eorumque veterum simul et emendatorum fidem, postremo ad probatissimorum autorum citationem, emendationem et interpretationem, praecipue Origenis, Chrysostomi, Cyrilli, Vulgarii, Hieronymi, Hilarii, Augustini, una cum Annotationibus, quae lectorem doceant, quid qua ratione mutatum sit. Quisquis ergo amas veram Theologiam, lege, cognosce ac deinde judica. Neque statim offendere, si quid mutatum offenderis, sed expende, num in melius mutatum sit.*

³⁾ Knihtiskaři Frobenovi záleželo patrně na tom, aby vydání Erasmovo přišlo do prodeje dříve, než by vyšlo Komplutenské, o němž se hyl as dověděl. Odtud as veliký onen spěch, s kterým podnik byl proveden. Psalť teprve dne 17. dubna 1515 (více než rok po v tisknutí Komplutenského vydání Nového Zákona) jménem jeho humanista Beatus Rhenanus Erasmovi, který právě meškal v Londýně, aby přijda do Basileje, upravil vydání řeckého Nového Zákona (Petit Frobenius *Novum abs te Testamentum habere, pro quo tantum se daturum pollicetur, quantum alius quisquam.* — *Erasmi opera omnia ed. Clericus, Lugd. Batav. 1703—1706, sv. III. 1537. D*) Erasmus přijal sice nabídku tu hned, ale teprve koncem července 1515 dostavil se do Basileje, a přece již dne 11. září počalo se s tiskem, při němž hlavní korekturu vykonával Oecolampadius, koncem února bylo již dílo hotovo a dne 1. března 1516 uveřejněno. Úpravě textu tedy mnoho času a práce nevěnoval, avšak pro naléhání Frobenovo a nedostatek kodexův ani věnovati nemohl. Nemaje rukopisů starších, použil pro řecký text rukopisů těch, které právě v Basileji shledal; byly to: 1. Kodex evangelní Evv 2 (dle Sodena ε 1214, chovaný v Basileji v knihovně univers. A. N. IV. 1) z 12. stol. (dle některých z 15. stol.), jehož použil za základ pro text evangelní; 2. kodex Skutků a listů apoštolských act 2 Paul 2 (dle Sodena α 253, v Basil. v knih. univers. A. N. IV. 4) z 12. dle některých ze 13. neb 14. stol., jehož použil za základ pro Skutky a listy apo-

dostaly se do textu v počtu tak velikém, že vydání toto daleko stojí za Komplutenským. Nicméně, jsouc co do času prvním vydáním řeckého Nového Zákona, jež bylo uveřejněno tiskem, bylo přijato s nadšením a chválou velikou a dostalo

---

štoké (tehdy byl majetkem basilejského knihtiskaře Jana Amerbacha); 3. kodex celého Nového Zákona vyjma Apokalypsi Evv 1 (Act. 1, Paul 1, dle Sodena č 254, v Basileji v knihovně univ. A. N. IV. 2), dle jedněch z 10., dle jiných z 12. stol., jehož jen málo použil k té neb oné opravě textu předešlých kodexů, položeného za základ, myslie neprávem, že text jeho byl poměněn dle Vulgaty; 4. kodex Skutkův a listův apoštolských Act 4, Paul 4 (dle Sodena α 597, v Basileji v knihovně univ. A. N. IV. 5) z 15. st., který patřil basilejským Dominikánům; Erasmus vyžádal si ho na Reuchlinovi a užil též k některým opravám a změnám v textě položeném za základ (Geiger, Joh. Reuchlin, s. 157; K. Lake, „Cod. I. of the Gospels and its allies“ v „Texts and Studies“ VII. 3, Cambridge 1902); 5. Kod. Apokalypse Ap 1 (dle Sodena A^v10) z 12. st., který si vypůjčil od Reuchlina. Později dostal se do knihovny Oettingen-Wallersteinské v Mayhingu, kde jej Frant. Delitzsch objevil r. 1861. Obsahuje mimo řecký text Apokalypse také výklad (komentář) k ní od Ondřeje Caesarejského a to tak, že mezi textem po jednotlivých odstavcích textu následují hned výklady k nim. Poněvadž v této formě nemohl ho dáti do tisku, dal opsati pouze text Apokalypse a v opise tom, velmi chybně pořízeném, otisknouti, doplniv, jak řečeno, scházející verše překladem, který sám si učinil z Vulgaty. Theofylakta, jehož řeckého komentáře užil, dostav jej k použití také od Reuchlina z knihovny dominikánské v Basileji, uváděl jménem Vulgarius. (Praví sám v apologii k Zuñigovi: „Suppetebant nobis exemplaria tria: unum quod nobis prae buerat eximius vir Joannes Reuchlinus, duo quae prae buerat monasterium Praedicatorum Basileae, in quorum altero aderant commentarii Graeci Theophylacti, quem nos toties adduximus nomine Vulgarii, quod Theophylacti vocabulum ob literas detritas vix legi posset.“ — „In epistolis apostolicis, cum primum ederetur Novum Testamentum, unicum mihi aderat exemplar, sed venerandae antiquitatis mireque castigatum.“ Ačkoli však postupovalo se s takovým spěchem, že sám vydání to nazval ukvapeným (praecipitatum), přece napsal o něm papeži Lvu X.: „Non temere neque levi opera, sed adhibitis in consilium pluribus utriusque linguae codicibus, nec iis sane quibuslibet, sed vetustissimis simul et emendatissimis. Et quoniam novimus in rebus sacris religiose quoque versandum esse, nec hac contenti diligentia, per omnia veterum theologorum scripta circumvolantes, ex horum citationibus aut expositionibus subodorati sumus, quid quisque legisset aut mutasset.“ (Srov. Aug. Bludau, Die beiden ersten Erasmus-Ausgaben des N. T. und ihre Gegner, Freiburg im Br. 1902, jakožto 5. seš. v Biblische Studien sv. VII. Gregory, Prolegomena, str. 207—211, Textkritik, II. 928—931. Fr. Delitzsch, Handschriftliche Funde I, II., Leipzig 1861, 1862, jmenovitě seš. I, s. 17—58.

schválení i papeže Lva X. Narazilo také na odpor, zvláště v Anglii, ale i ve Francii, Německu, Nizozemsku a ve Španělsku, a připravilo Erasmovi mnoho sporů, jmenovitě s potomním arcibiskupem v Yorku, Eduardem Leem, a s professorem university Alkalské, Jakubem Lopezem de Zuñiga, a to ne tak pro řecký text jeho, vyjma, že nepojal do něho 1. Jan. 5., 7., jako spíše pro nový překlad latinský a pro poznámky k vydání tomu připojené. Odpor ten však znenáhla přestával, zvláště, když vyšlo vydání druhé, ve kterém nejen schvalovací list papeže Lva X. uveřejnil, nýbrž i četné poznámky a vysvětlivky nové přičinil, ze starých pak některé opravil. Nedostatky v úpravě textu řeckého uznal Erasmus sám hned, jak dílo jeho bylo vydáno, nazvav je v listě k Vilibaldu Pirkheimerovi (ze dne 2. list. 1517.) „praecipitatum verius quam editum“ a doznav již v červnu 1515 ve svém listě k Budaeusovi, že při své práci mnoho přehlídl a přešel, o čem nyní soudí jinak. Obstaral proto vydání nová (druhotní) a to čtyři: r. 1519., r. 1522, 1527 a 1535. Ale opravy, které v nich učinil, týkaly se většinou toliko hrubších chyb tiskových. Při 2. vydání (r. 1519), které Luther přeložil do němčiny, použil rukopisu Evv 3 (Skut. 3. Paul. 3.), do 3. vydání přijal 1. Jan. 5. 7. z rukopisu Montfortova ze 16. st. chovaného nyní v Dublině (Trinity College A. 4. 21) a obsahujícího celý Nový Zákon (Evv 61, Skut. 34, Paul. 40, Apok. 92), ve 4. vydání učinil as 90 oprav v Apokalypsi a několik ještě v ostatní části na základě vydání Komplutenského, a přijal do něho mimo svůj překlad také překlad Vulgaty, v pátém vydání otisknuto skoro beze změny vydání čtvrté, jenže vynechán jest překlad Vulgaty.

§ 38.

Druhotní vydání řeckého textu Nového Zákona.

Obě řečená vydání prvotní podávala sice recensi konstantinopolskou, která jsouc mladší, obsahovala četné varianty od původního znění odlišné, a podávala ji dle rukopisů mladých, do nichž při opisování nové vnikly odchylky, nicméně stala se dílem přímo, dílem nepřímým základem všech vydání řeckého textu novozákonního, která byla pořízena do doby Millovy († 1707), ba až do Lachmanna († 1851), a co zvláštní a čeho

litovati jest: ¹⁾ ačkoli text Erasmův stál daleko za Komplutenským, byla mu přece od vydavatelů dávana před Komplutenským přednost, takže nehledíc k některým variantům více méně četným, které do některých vydání z textu Komplutenského byly přijaty, text tento stal se základem jen několika málo vydání, zejména Plantinova a těch, která z něho vyšla, text Erasmův však přešel přímo neb nepřímo skoro do všech vydání potomních třístaletí, i do textu elzevirského, který dosáhl u protestantův uznání téměř všeobecného a jako text obecně přijatý (textus receptus) požíval u nich po dvě staletí vážnosti skoro dogmatické, a proto i tehdy, když již přesvědčili se o jeho vadách kladen byl za základ k novým vydáním. Teprve Lachmann upustil od staletého obyčeje toho a sáhnuv k nejstarším rukopisům, překladům i k citátům sv. Otcův a spisovatelů církevních, upravil dle nich text pro své vydání textu novozákonního, v pevném přesvědčení, že tímto způsobem možno jest nejspíše dodělati se takového znění textu, které by se blížilo původnímu co nejvíce. Jakýsi přechod k tomu učinili již Br. Walton a Fell, zvláště pak Mill a ti, kteří ho následovali, připojujíce ke svým vydáním bohatý aparát kritický a upozorňující tak na nedostatky a nesprávnosti, vyskytující se v přijatém textě tištěném. I lze proto v dějinách tištěného textu řeckého rozeznávatí období troje: 1. od vydání Komplutenského a Erasmova do vydání Millova či dobu od 1514—1707 (okrouhle 1500—1700), 2. od Millova do vydání Lachmannova či od r. 1707—1831 a 3. od Lachmanna až po naše doby.

1. V období prvním 1514—1707 ponechán jest text jednou vytisknutý i při dalších vydáních až na některá místa ve svém znění celkem nezměněn, sebráno však mnoho variantů, kteréž později konaly dobrou službu při posuzování textu. Vyjmouc vydání Plantinovo a ta, která z něho vyšla, byla všecka vydání doby této založena přímo nebo nepřímo na textě Erasmově. Někteří totiž otiskovali text některého vydání Erasmova buď beze vší změny aneb se změnami toliko nepatrnými, záležejícími skoro vesměs v opravách toliko chyb tiskových neb

---

¹⁾ Fr. Delitzsch, Handschr. Funde, I. p. 5: „Es wäre in der That ein Glück gewesen, wenn nicht der erasmische Text sondern der complutensische die Grundlage des spätern Textus receptus geworden wäre.“

v odchylkách pravopisných, ¹⁾ po r. 1550 také ve přijetí několika variantů z vydání Stephanova, ²⁾ jiní přihlíželi též k rukopisům a jiným památkám textu novozákonního, někdy i k vydání Komplutenskému neb Plantinovu, na Komplutenském založenému, a srovnávajíc je s textem Erasmovým, opravovali na některých místech, ač ne vždy vhodně, nemajíc přesných pravidel kritických. Povstala tak vydání Colinesova, Stephanova, Bezova, Elzevirská, která, vyjmouc Colinesovo, stala se základem četných vydání nových.

a) Simon de Colines (Colinaeus), knihtiskař v Paříži, obstaral své vydání r. 1534 (vyd. Colinejské). Za základ položil Erasmovo vydání třetí (z r. 1522), ale změnil je dle svědectví Le Longa ³⁾ na více než 750 místech, a to dílem podle vydání Komplutenského, dílem podle rukopisů, neznámo, kterých. Opravy (změny), které učinil, byly z veliké části správné, takže je uznala i moderní kritika; i jest proto s politováním, že k vydání jeho nepřihlíželi pozdější vydavatelé.

b) Robert Stephanus (Estienne), nevlastní syn Colinesův, pořídil čtvero vydání řeckého textu novozákonního, r. 1546, 1549, 1550, 1551. První dvě vyšla každé ve dvou malých svazcích příručních, nazvána jsou *mirificia e*, podivuhodná, poněvadž předmluva k nim začíná slovy: „*O mirificam regis nostri optimi et praestantissimi principis liberalitatem*“; za základ mají páté vydání Erasmovo (z r. 1535), liší se však

¹⁾ K vydáním tohoto druhu patří skoro všecka ta, která byla pořízena od r. 1518—1550, zejména Asulanusovo (3. díl celé bible řecké, tištěné v Benátkách r. 1518 v tiskárně Aldinské), Mikol. Gerbela z Pforzheimu (v Hagenavě 1521, otištěna ve Strassburku 1524), Jana Bebelata troje vydání s předmluvou Oecolampadiovou (1524, 1531, 1535) v Basileji, otištěna tamtéž r. 1536 u Jana Valdera, 1538. 1540. 1544. u Tom. Plattera, 1545 u Jeronyma Curiona, v Curychu 1547 u Křištofa Froshovera, jedno levněnské (lovánské) u Rutgera Resciusa 1531, benátské u Jana Sabio 1528, dvojce pařížské: u Guillarda 1543 a Dupuise, kde otištěno předešlé, basilejské jedno u Frobena 1545, jedno u Herwagena 1545, a osmero u Bylingera v době od 1541—1550. (Viz Hundhausen, *Bibelausgaben*, ve *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon*, II. 602—603).

²⁾ Platí to zejména o osmi vydáních, vyšlých v Basileji u Bylingera v letech 1553—1577, a o devíti vydáních (řeckolatinských), vyšlých v letech 1563—1599 v Lipsku u Voegelina, Steinmanna a Lanzenbergera, o vydání Frankfurtském z r. 1596 u Pathena a z r. 1661 u Endtera. Všechny vydání textu Erasmovského vyšlo na 57. (Viz Hundhausen l. c.)

³⁾ Le Long, *Bibliotheca sacra*, vyd. A. G. Masche, I. kap. 2., str. 206.

od něho dosti četnými varianty, které byl Stephanus přijal z textu Komplutenského.¹⁾ Vydání druhé (z r. 1549) odchyluje se od prvního pouze malým počtem variantů, dle svědectví Millova šedesáti sedmi. Třetí vydání, které vyšlo ve skvostném svazku foliovém také v Paříži, jako obě předešlá, věnováno jest králi Jindřichu II a pro skvostnou úpravu svou nazváno jest královským (editio regia). Za základ má také Erasmovo vydání páté, ale přidržuje se ho více, než obě předešlá, neboť Stephanus upustil v něm od veliké části oněch variantů, které byl přijal do prvních dvou vydání z textu Komplutenského. Jest to první vydání řeckého textu Nového Zákona, které jest opatřeno ať parátem kritickým, udávajíc na vnitřním okraji varianty z textu Komplutenského a z patnácti rukopisů, které byl v příčině textové porovnal Stephanův syu Jindřich. Rukopisy ty byly však mladé, vyjma kodex Bezův ze 6. st. (Dev act) a kodex pařížský Lev z 8. st. Stephanus označil je v řečeném apparatus kritickém řeckými číslicemi písmennými β'—ις' (2—16), text Komplutenský pak literou α'. Vydání čtvrté (z r. 1551), vyšlo v Genevě, kam se byl R. Stephanus odstěhoval, přestoupiv ke kalvinismu. V textě neliší se od třetího, leč jen na několika málo místech, obsahuje však vedle textu řeckého také dvojí překlad latinský, Erasmův po straně vnější, Vulgatu po straně vnitřní, a jest důležité tím, že první mezi vydáními řeckého Nového Zákona má rozdělení kapitol Langtonových (moderních) ve verše.

Text posledních dvou vydání, zvláště třetího, byl opět a opět otiskován pouze s některými, po většině nepatrnými změnami, tak že se shledává as v 90 různých vydáních, jež

¹⁾ Štrasburský professor Ed. Reuss sebral, pokud mohl, po exempláři všech vydání Nového Zákona řeckého, která byla pořízena od počátku tisku až do jeho doby (1872), a chtěje sestaviti jakýsi rodokmen jejich, srovnal je na 1000 místech zvláště vybraných. Mezi těmito místy shledal 656 míst, v nichž text Komplutenský, Erasmovo vydání páté a první vydání Stephanovo shodují se spolu úplně, v ostatních 344 místech shoduje se Stephanus 233krát s Erasmem a 96krát s textem Komplutenským; na 6 místech směšuje Stephanus čtení Erasmovo s Komplutenským, na devíti místech má varianty zvláštní. (Ed. Reuss, Bibliotheca Novi Testamenti Graeci, cuius editiones ab initio typographiae ad nostram aetatem impressas quotquot reperiri potuerunt collegit, digessit, illustravit E. R. Argentoratensis. Brunsvigae 1872. Srovn. Gregory, Textkritik, II. 933.)

vyšla a se rozšířila v st. 16. a 17. zvláště po Německu, v století 18. a 19. zvláště po Anglii a Americe, mimo jiné též v londýnské polyglottě, vydané r. 1657 od Br. Waltona, do které byl přijat s některými varianty plantinskými, a ve vydání Millově r. 1707. Také přešel do vydání Bezova a skrze ně stal se i zdrojem, z něhož vyšel autorisovaný překlad anglický, i základem vydání Elzevirského, které po dvě staletí požívalo u protestantů vážnosti skoro všeobecné. Od katolíků nebyl vydáván.

c) Theodor Beza (1519—1605), zprvu professor řečtiny v Lausanně, od 1559 professor kalvínské theologie a rektor na nově zřízené akademii v Genevě, po smrti Kalvinově († 1564) též nástupcem jeho jako předseda kalvínské konsistoře v Genevě a tím i jako hlava církve kalvínské ve Švýcarsku, obstaral v Genevě devatero vydání řeckého textu novozákonního, z nichž čtyři vydal ve foliu (r. 1565, ¹⁾ 1582, 1589, 1598), pět v osmerce (1565, 1567, 1580, 1590, 1604). Foliová vydání věnoval anglické královně Alžbětě; ta mají ve třech sloupcích na každé straně mimo text řecký také překlad Vulgaty a vlastní překlad Bezův latinský, jakož i komentář od Bezy zpracovaný, který následuje vždy po několika verších biblického textu, a to při prvním vydání foliovém v jednom sloupci, při druhém ve dvou. Vydání kvartová věnoval princovi de Coudé; ta nemají překladu Vulgaty, vyjma vydání třetí, a místo komentáře podávají krátké glossy či vysvětlivky na okrajích. — Ke všem vydáním položil Beza za základ čtvrté vydání Stephanovo (z r. 1551); při prvním foliovém však, z něhož vyšla všechna kvartová jeho vydání, učinil několik málo změn tu s hledem k rukopisům, tam s hledem ku textu Komplutenskému neb Erasmovu, použiv k tomu konci jako hlavního pramene onoho aparátu kritického, který byl od Jindřicha Stephana zdělán a ke 3. vydání R. Stephana připojen. Při druhém

---

¹⁾ Beza sám sice nazývá první toto řeckolatinské vydání Nového Zákona druhým, pravě „*hac secunda vice*“, ale on čítá při tom také ono vydání latinského překladu svého, které byl i s poznámkami r. 1557 uveřejnil ve 3. svazku celé bible Vulgaty, vydané od R. Stephana, kterýžto svazek třetí obsahoval právě Nový Zákon v překladě Vulgaty. Jest tedy řeckolatinské vydání foliové z r. 1565 druhým sice vydáním Bezova latinského překladu Nového Zákona, ale prvním vydáním jeho řeckého textu novozákonního.

v vydání foliovém (z r. 1582) přihlížel také ke kodexu Kembridžskému (Cantabrigiensis) a Klermontskému (Claramontanus), které měl tehdy ve svém majetku, jakož i k latinskému překladu syrské Pešitty, kterýž učinil a vydal heidelberský profesor Emmanuel Tremellius, a k latinskému překladu Skutkův apoštolských a obou listů ke Korintským, který z jakéhosi překladu arabského pořídil Frant. Junius († 1667). Použil jich však měrou velmi nepatrnou a ne vždy vhodně. Vůbec varianty od něho přijaté z veliké části před kritikou neobstály. Třetí a čtvrté vydání foliové neliší se od druhého, leč jen na několika málo místech.

d) Na základě Bezova prvního vydání foliového pořídil r. 1576 v Genevě knihtiskař J i n d ř i c h S t e p h a n u s vydání nové, důležité předmluvou o novozákonní řečtině, kterou je opatřil. V textě samém odchýlil se však od Bezova textu četnými varianty, které do něho přijal hlavně na základě svého vlastního, svrchu řečeného aparátu kritického. Text jeho pak byl častěji otisknut, jmenovitě v Londýně, v Lyoně a Paříži.

e) P l a n t i n o v a neb P l a n t i n s k á vydání mají jméno po antverpském knihtiskaři, Křištofu Plantinovi, u něhož vyšla po prvé v Antverpské polyglottě, pořizené v letech 1569—1572 autoritou a přispěním (12000 dukátů) krále Filipa II. pod vedením španělského theologa Benedikta Aria, zvaného Montanus († 1598). V polyglottě této obsažen jest Nový Zákon řecký dvakráte: ve svazku pátém, vyšlém r. 1571, a ve svazku šestém, vyšlém r. 1572, který však v několika exemplářích činí svazek sedmý neb osmý. ¹⁾ Ve svazku pátém jest spojen s Pešittou, tištěnou dvakráte, literami syrskými a hebrejskými, jakož i s latinským překladem Pešitty a s Vulgatou. Založen jest na textě Komplutenském, ale má též jistý počet variantů Stephanovských, pokud se týká Erasmovských. ²⁾

¹⁾ Vydání toto vyšlo v různé úpravě: 900 exemplářů v úpravě obyčejné, 200 v úpravě lepší, 30 exemplářů krásných, 10 překrásných, 13 pergamenových.

²⁾ Z 1000 míst, která prof. Reuss srovnal, jest 709, ve kterých shoduje se text plantinský z r. 1571 s vydáním i Komplutenským i Erasmovým, 249, ve kterých shoduje se pouze s vydáním Komplutenským, a 42 míst, ve kterých se odchyluje od Komplutenského textu a přidržuje se Stephanova na 39, Erasmova na dvou místech, na jednom pak má čtení odchýlné ode všech jmenovaných textův.

Text tento byl otištěn s některými, nikoli mnoha, změnami jedině v polyglottě pařížské (1630, sv. V. díl I. a 1633 díl 2.), pořizené vedením a z větší části též nákladem advokáta, jemuž jméno Guy Michael le Jay. ¹⁾ V šestém svazku jest text řecký spojen s meziřádkovým překladem Aria Montana, od textu svazku pátého neliší se, leč jen malým počtem variantův. Text byl otištěn v dosti četných vydáních, ovšem ne beze změny, a to i od katolíků i od protestantů, kalvinistů i lutheránů. Zejména objevuje se ve 4 vydáních vyšlých u Kr. Plantina v letech 1573—1584, ve 4 vydáních pořizených v letech 1591—1613 od Plantinova zetě, Františka Raphelengā, profesora v Leydenu, v osmi dílem jen řeckých, dílem řecko-latinských vydáních, které mezi r. 1609—1627 vytiskli v Genevě Pierre de la Rouiere, Sam. Crispin & Jac. Stoer, ve vydání foliovém, které péčí jakéhosi lutheránského theologa saského vyšlo r. 1657 v Lipsku u Kirchnera s meziřádkovým překladem Bened. Aria Montana. Pouze evangelní text ze svazku šestého (r. 1572) vydal r. 1606 Lukáš z Bruggu, přičiniv k němu komentář a varianty, které sebral z rozličných překladův a citátů sv. Otcův a církevních spisovatelův. Mimo to byl text plantinský koncem 16. a počátkem 17. st. směšován s textem stephanským a tak pořizeno několik vydání plantinostephanských, na př. Arnolda Mylia vydání řecko-latinské z r. 1592 v Kolíně nad R. a polyglotta Eliáše Huttera († 1605), saského linguisty a majitele knihtiskárny v Norimberce, která podává text novozákonní ve 12 řečech: v syrské, hebrejské, řecké, latinské, německé, české, italské, španělské, francouzské, anglické, dánské, polské.

f) R. 1624 vydali bratři Bonaventura a Abraham Elzevirové, knihkupci v Leydenu, ve krásné úpravě a v příručním formátě řecký Nový Zákon, k němuž text přejali z Bezova prvního vydání osmerkového (r. 1565), jen málokterá

---

¹⁾ Pařížská polyglotta podává Nový Zákon šestkráté, a to tak, že z otevřených dvou stran má strana levá na hořejší části své ve sloupci levém (vnějším) text syrský, ve sloupci pravém jeho (textu syrského) překlad latinský a na dolní části po celé šířce překlad arabský, strana pravá pak na hořejší části ve sloupci levém (vnitřním) překlad Vulgaty, ve sloupci pravém text řecký a na části dolní po celé šířce latinský překlad textu arabského.

místa změnivše s hledem k vydáním jiným,¹⁾ zejména k Antverpskému a Bezovu osmerkovému z r. 1580. Poněvadž vydání to v krátkém čase bylo rozebráno, pořídili r. 1633 vydání druhé, skoro nezměněné, a opatřili je předmluvou, ve které text svůj nazvali obecně přijatým, pravice: „Textum ergo habes nunc ab omnibus receptum, in quo nihil immutatum aut corruptum damus.“ A co tak pouze přehnanou reklamou pověděli, vyplnilo se znenáhla jistou měrou skutečně. Nebyl sice text elzevirský (z r. 1624) ani tehdy, aniž kdy jindy přijat všeobecně — vždyť ani ta vydání, která Elzevirové sami pořídili (r. 1624, 1633, 1641, 1656, 1662, 1670, 1678), nesouhlasila spolu úplně, majíce jednokaždé též některé varianty zvláštní, a z těch, která byla obstarána od jiných, bylo jen málo takových, která by podávala text některého ze sedmi řečených vydání bratří Elzevirů beze vsí změny, — nicméně nejen nazván jest textem přijatým, textus receptus neb Recepta, nýbrž i došel znenáhla ve dvou následujících stoletích mezi

¹⁾ Poněvadž v titulu praví se: „Ex Regijs alijsque optimis editionibus cum cura expressum“, trvalo po dlouhou dobu mínění, že Elzevirové ke svému vydání vzali za základ královské (regiam) či třetí vydání R. Stephana, zvláště když byl Mill se vyjádřil, že pouze na 12 místech shledal odchylky mezi textem elzevirským a Stephanovým z r. 1550 „Textus ipse, quidquid ferant Curatores isti, ad unum Stephanicum tertium totus compositus videtur, praeterquam duodecim in locis, in quibus solis, quantum video, a Stephanico recessere.“ (Mill, N. T. Gr. vydání Küstero v Amstrdamě 1710, Prolegomena, § 1307. Viz Gregory, Textkritik, II. 937—938) Avšak, jak ukázalo se po bedlivém srovnání Reussově (Bibliotheca Novi Test. graeci, s. 108 a další, Geschichte der hl. Schriften, II. s. 140 a další), Tischendorfově (Nov. Test. edit. VII Prolegom. 85), Scrivenerově (Nov. Testam., Textus Stephanici, A. D. 1550, edit. 2. Praefat. 6; Introduct. s. 392), mínění to není správné. Shledal Tischendorf mezi textem elzevirským a Stephanovým z r. 1550 odchylek 150, Scrivener 267, z nichž ovšem valná část, as třetina, záleží pouze v různosti přídechů a přízvuků, mezi textem elzevirským však a Bezovým z r. 1565 (vydání osmerkové) shledal Reuss na řečených 1000 místech pouze 8 odchylek. Ovšem, jak již svrchu pověděno, nepřimo vyšel text elzevirský nejen ze Stephanova, nýbrž i z Erasmova, potud totiž, pokud text elzevirský spočívá na Bezově z r. 1565, Bezův na čtvrtém a ten na třetím Stephanově, Stephanův třetí pak (vedle textu komplutenského a některých rukopisů, kritického totiž aparátu Jindř. Stephana) hlavně na Erasmově čtvrtém. Od textu Komplutenského odchyluje se text elzevirský podle srovnání Scrivenerova na 2777, z nichž 1046 připadá na evangelia, 576 na listy sv. Pavla, 541 na Skutky apoštolské a listy katolické, 514 na Apokalypsi.

všemi texty rozšíření největšího, a jak řečeno, požíval po nějaký čas u protestantů, jmenovitě v Holandsku, vážnosti skoro dogmatické, jakoby každý výraz jeho byl inspirován. Vyšel text ten celkem as ve 170 vydáních různých, byv nejen od protestantů, nýbrž i od katolíkův¹⁾ opět a opět otiskován s větším neb menším počtem změn, které byli učinili dílem na základě jiných vydání tiskových, dílem na základě rukopisů; do Lachmanna byl brán za základ i k vydáním kritickým, ano Britská společnost biblická, která, jak svědčí Nestle, od počátku trvání svého (od 1804) vydala text elzevirský (z r. 1624) již ve 351495 exemplářích, vytiskla jej opět ještě r. 1894 ve 12000 výtisků. Přispěla k rozšíření tomu dílem tužba u protestantů vždy víc se jevící, míti text novozákonní ve znění co možná pevném, jednak věhlas tisku elzevirského a reklama knihkupecká.

g) Mezitím však co text elzevirský přicházel čím dále k větší vážnosti, vystupovali již muži, kteří chtějí poříditi nové vydání řeckého Zákona Nového, nepřestávali na předloze tištěné, nýbrž srovnávali text její s památkami písemnými, co možná starými, a vybírajíce z nich varianty, přičiňovali je ke svým vydáním. Tak nejen upozornili, že text přijatý nesrovnává se ve všem se starými rukopisy, nýbrž i povzbudili jiné, aby také srovnávali staré památky a sbírali z nich varianty. Byly to v období tomto Br. Walton, Curcellaeus, Saubert a Fell.

Br. Walton, potomní biskup (anglikánský) v Chestru,

---

¹⁾ Mezi katolíky vydali jej mimo jiné oratorián Jan Morinus (v Paříži 1628 u Sonné, titulové vydání r. 1641 u Pigeta (řeckolatinsky), královská tiskárna v Paříži (1642 ve foliu, tak zv. édition Mazarine), seminářská knihtiskárna v Padui (1692 a 1725), Jak. Gordon S. J. (v Paříži 1632 u Cramoisy, text elzevirský na některých místech pozměněn na základě vydání plattinského), pražský prof. Krištof Fischer (v Praze 1777, text elzev. poněkud pozměněn varianty Stephanskými). Srov. Reuss, Bibliotheca Novi Test. gr. s. 108. . ., 133. . ., 157. . ., 165. . ., Hundhausen, Bibelausgaben ve Welte und Wetzler's Kirchenl. s. 609—610. Z četných vydání od protestantů pořizených jmenujeme mimo vydání Britské společnosti biblické vydání Jana Leysdena, profesora v Utrechtě († 1699), který v textě označil hvězdičkou 1900 veršů, v nichž přicházejí všechna slova v Novém Zákoně se vyskytající, mezi nimi pak různými křížky poznamenal ta, která objevují se v Novém Zákoně jednou a která objevují se vícekrát. Vyšlo vydání toto samo časem více než třicetkrát.

vydav r. 1657 v pátém svazku londýnské polyglotty¹⁾ Zákon Nový v šesti řečech, připojil k textu řeckému, který podal ze 3. vydání Stephanova s několika jen odchylkami, varianty z kodexu Alexandrijského (A), jak je byl sebral Alexander Huish, v šestém svazku pak, který vyšel téhož roku, uveřejnil mimo kritický apparát ke Starému Zákonu také varianty k Zákonu Novému, jak je byl shledal dílem vlastním srovnáním, dílem z prací jiných, nejprve totiž (v traktátě XV. s. 47—57.) uvedl varianty, které přejal z poznámek Hugona Grotia, potom (v trakt. XVI. s. 1—36) varianty, které Jindřich Stephanus byl z vydání komplutenského a z 15 rukopisů sebral a otec jeho Robert ve 3. vydání svém Nového Zákona řeckého uveřejnil, jakož i ty, které byli shledali Pedro Fajardo de Velez (Vele-sius), Wechel, Jakub Ussher, biskup v Mendhurstu (později v Armaghu), i Walton sám, na to (v traktátě XVII. s. 1—36) varianty sebrané od Františka Luky z Bruggu a jiných theologů Levenských (Löwen), a konečně (v trakt. XVIII) poznámky, které k syrskému textu Nového Zákona sebral Mart. Trost.

Curcellæus (Stefan de Courcelles), professor na armeniánské kolleji v Amstrdamě († 1659), uveřejnil r. 1658 v Leydenu (u Elzevirů) text elzevirský (z r. 1633) a připojil k němu mimo učenou předmluvu a pečlivě sestavené udání míst para-

¹⁾ Polyglotta londýnská podává ve svazku I.—IV. Zákon Starý, ve sv. V. Zákon Nový, ve sv. VI. kritický apparát, ve sv. VII. (někdy jako sv. VII. a VIII. čítaném) slovník východních řečí lexikon heptaglotton zpracovaný od Edmunda Castella (Edm. le Castle) k řeči hebrejské, chaldejské, syrské, samaritánské, ethiopské, arabské, perské, mimo to předchází ve svazku 1. cenná předmluva Waltonova (Prolegomena). Nový Zákon evangelní podán jest tím způsobem, že z otevřených dvou stran obsahuje strana levá na hořejší části své po celé šířce text řecký (jen málo pozměněný Stephanův z r. 1550) s meziřádkovým překladem latinským Aria Montana, na prostřední části ve sloupci levém (vnějším) text syrský (Pešittá) a vedle něho ve sloupci pravém latinský překlad textu syrského, na spodní části pak pod syrským textem překlad ethiopský a vedle něho ve sloupci pravém (vnitřním) latinský překlad textu ethiopského, pravá strana pak obsahuje na hořejší části své po celé šířce Vulgatu, na prostřední části pod Vulgatou ve sloupci levém (vnitřním) text arabský a vedle něho ve sloupci pravém (vnějším) latinský překlad textu arabského, na dolní části pak pod textem arabským překlad perský a vedle něho ve sloupci pravém překlad jeho latinský. Někdy stojí text ethiopský na pravé straně pod textem arabským, text perský pak z částí na levé straně pod syrským, z částí na pravé straně pod ethiopským textem.

lelních také bohatý apparát kritický s varianty, jež sebral dílem z rukopisův a vydání tiskových, dílem ze sbírek již hotových, a uložil z části na příslušných místech pod textem biblickým, z části, pokud totiž je dostal pozdě, až na konci Skutků apoštolských neb na konci Apokalypse.¹⁾ Zároveň poznámenal, že čtení textu přijatého, Recepty, není vždy lepší než variant

Jan Soubert professor v Helmstadtě, sebral varianty k evangeliu sv. Matouše jak z řeckých rukopisů, tak ze starých překladů a z citátů řeckých i latinských sv. Otcův a spisovatelů církevních, a vydal je r. 1672 v Helmstadtě.

Jan Fell, vicekancléř university a od r. 1676 biskup v Oxfordě († 1686), vydal anonymně r. 1675 v Oxfordě text elzevírský na základě vydání Curcellaeova,²⁾ rozmnožil však značně jeho apparát kritický novými varianty, jež sebral dílem z četných rukopisů řeckých a z překladu gotského i koptického, dílem z londýnské polyglotty ze sbírky Caryophilské či Barberinské.³⁾

Že všechny tyto apparáty kritické byly nedokonalé, netřeba podotýkati, vždyť byly to práce toho druhu začátečnické, a proto ovšem nepostupovalo se při nich s tou bedlivostí a nehledělo se ke všem podrobnostem s takovou přesností, jaké vyžaduje vědecká kritika textovní. Nicméně jsou důležité,

¹⁾ Dílo Curcellaeovo bylo vydáno také po smrti jeho ještě třikrát (r. 1675, 1685, 1699) s textem nezměněným, leč že varianty také později Curcellaeovi došlé byly zároveň s ostatními podány na příslušných místech pod textem biblickým.

²⁾ *Novum testamentum graece: accesserunt parallela Scripturae loca, nec non variantes lectiones ex plus C manuscriptis codicibus et antiquis versionibus collectae; cum praefatione de origine variantium lectionum; in 8°, Oxford, 1675.*

³⁾ Jan Mat. Caryophilus, učený Řek z Kreta a pozdější arcibiskup v Ikonii († 1635), chtěje vydati řecký Nový Zákon, srovnal k tomu konci v Římě s textem Antverpské polyglotty 22 rukopisy staré (10 evangelních, 8 pro Skutky a listy apoštolské, 4 pro Apokalypsi), mezi nimi též kodex Vatikánský (B), a varianty z nich složil v rukopise „*Collationes Graeci contextus omnium librorum Novi Testamenti juxta editionem Antverpiensem regiam cum CXXII codicibus antiquis manuscriptis.*“ Varianty ty byly v rukopise uloženy v Římě v knihovně Barberinské a r. 1673 tiskem uveřejněny od jesuity Petra Possina jakožto přídavek k jeho spisu „*Catena Graecorum Patrum in evangelium secundum Marcum.*“ Slovou buď Caryophilskými aneb po místě, kde byly uloženy, Barberinskými.

neboť ukázaly na cestu, na kterou bylo nutně nastoupiti, aby bylo lze nejen posouditi náležitě řecký text novozákonní ve příčině jeho znění, nýbrž i rozeznati a oddělití čtení nepravá od pravých. Na cestě té postoupilo se značně v období druhém.

2. V období tomto (od r. 1707—1831) zůstali sice při textě již tištěném, v Německu zvláště při Receptě, v Anglii pak zvláště při textě Rob. Stephana (z r. 1550), leč že jen některé věci v něm změnili, avšak bádající s pílí vždy horlivější ve starých rukopisech, předladech i citátech sv. Otcův a spisovatelů církevních a zhotovující vždy obšírnější aparáty kritické, přicházeli čím dál více ku přesvědčení, že žádný text dosud vydaný, ani Recepta ani Stephanův, nepodávají textu novozákonního v té čistotě a správnosti, která se jim přičítala, a že zejména Recepta nezasluhuje té vážnosti v příčině ryzosti textu, ve které byla chována. Znenáhla vyslovovali také své posudky o variantech, třídili je a sestavovali pravidla, dle nichž by cena toho kterého variantu měla se posuzovati, ano činili též pokusy vzdělati nové recense jediné na základě rukopisů co možná nejstarších. Poněvadž u katolíků byla v užívání Vulgata jakožto překlad autentický, děly se tyto práce méně na straně katolické než u protestantů. Vynikli v té příčině mezi protestanty Mill, Bengel, Wetstein, Griesbach, mezi katolíky Toinard a Jan Scholz.

a) Jan Mill, žák Fellův a professor v Oxfordě, uveřejnil r. 1707 čtrnáct dní před svou smrtí Zákon Nový s nevidaným do té doby aparátem kritickým, jakožto ovoce práce třicetileté. Text novozákonní podal dle třetího vydání Stephana (z r. 1550), uchýliv se od něho dle svědectví Scrivenerova pouze na 31 místě, v aparátě kritickém však uvedl na 30000 variantů odlišných od textu Stephana; sebral je dilem sám, dilem jiní pro něho nejen ze sbírek či kritických aparátů již hotových (z polyglotty londýnské, vydání Fellova a j.), nýbrž i ze starých překladů a rukopisů řeckých, pokud byly známy a přístupny; nezna je však dosti řečí východních, neudával variantů z východních překladů přímo, nýbrž podle jejich překladů latinských, uveřejněných v polyglottě londýnské, které nejsou všudy spolehlivy. Mimo to, jak při tehdejším stavu kritiky textovní zcela pochopitelno, nevšiml si všech odchylek, kterých k náležitěmu posouzení textu nutno jest si všimati, pomíjeje zejména mlčením varianty, které záležely

v záměně slovosledu, v ponechání neb vypuštění členu aneb patrně plynuly z přehlédnutí neb přeslechnutí se. Přesně však udal při každém variantě pramen, z něhož jej čerpal. V čele vydání svého předeslal obšírný úvod (Prolegomena), ve kterém vylíčil dějiny kánonu Nového Zákona a zvláště důkladně dějiny textu novozákonního až po jeho dobu. Mimo to jak v úvodě tak i v apparátě kritickém první mezi všemi podal úsudek svůj o stáří, vlasti a spolehlivosti těch kterých variantů, označuje mnohé jako pravé, ač jich do textu nepřijal. Ovšem, úsudek jeho v té příčině není vesměs správný. — Dilo jeho vydal znova Ludolf Küster ¹⁾ v Amsterdamě r. 1710, předeslav krátkou ale dobrou předmluvu a přičiniv k jeho apparátu kritickému ještě jiné varianty ze 12 kodexů nových, z nichž jeden srovnal sám, jeden Boerner, jeden Westermann a devět pařížských Abbé de Louvois. ²⁾

b) Mikuláš Toinard z Orleansu zpracoval řeckolatinskou harmonii evangelní, kterou měl sice již r. 1690 hotovou a schválenou, avšak opět a opět předělával, opravoval a teprve r. 1707 uveřejnil ³⁾, téhož roku, ve kterém vyšlo vydání Millovo. Evangelní text (Stephanův) přehlédl a opravil na základě starých rukopisů, jmenovitě také kodexu Vatikánského a na základě Vulgaty, kterou příslušně ocenil, přičítaje jí zvláště tam velikou váhu v příčině kritiky textovní, kde souhlasila s kodexem Vatikánským. Byl tak od doby Bezovy první, který své vydání založil jistou měrou též na rukopisech a na starém překladě latinském. Varianty kodexu Vatikánského obstaral mu Carlo Cato de Court. Jeho posouzení variantů bylo celkem správné. Uznalif z variantů od něho za správné uznaných větší část též moderní kritikové, zejména také Tischendorf.

¹⁾ Rodem Vestfal, přestoupil r. 1703 v Paříži ke katolictví. † 1716.

²⁾ Vydání Küsterovo přes to, že bylo zdokonaleným vydáním Millovým, nešlo na odbyt; vydáno bylo proto znova se změněným toliko titulem r. 1723 v Lipsku a 1746 v Amsterdamě a jinde. V Anglii otiskl text Millův Bowyer r. 1715 v Londýně a potom ještě častěji.

³⁾ Sám se o tom zmiňuje na počátku vydání svého: „Ecce tandem tuum in conspectum venit, Christiane lector, Graeco-Latina evangeliorum harmonia, indefesso studio, diuturnisque vigiliis a me elucubrata, deinde privatim ac pluries mandata typis, donec diversimodè retractata, eam adipisceretur formam, quam cernis.“

e) Eduard Wells vydal v letech 1709—1719 v desíti dílech řecký Zákon Nový s překladem anglickým, s parafrazí a s poznámkami kritickými i exegetickými, předeslav mu obšírnější pojednání kritické. Za základ položil sice text elzevirský, ale změnil v něm na základě rukopisů četrná místa, zvláště v listech apoštolských, a byl tak od doby Bezovy první, který opravil celý text novozákonní na základě rukopisů, čině změny v textu samém.

Mezitím, co Wells uveřejňoval v Anglii dílo svoje, vydal Brémenský syndik Gerhard z Mastrichtu v Amsterdamě r. 1711 řecký Nový Zákon, památný tím, že mu mimo různé předmluvy předeslal 43 pravidla (canones), dle nichž by se měly varianty vyšetřovati a posuzovati.¹⁾ Celkem podal text Fellův, ale poopravil jej podle Leusdenova vydání textu elzevirského. Pod textem přičinil místa paralelní a varianty z vydání Curcellaeova i Fellova, jakož i ty, které sám sebral z evangelního kodexu vídeňského (Evv 76. Cís. knih. ve Vídni, Nessel 300, dříve Lambeck 28), na konci pak připojil poznámky kritické k jednotlivým knihám novozákonním. Svého jména však na titulním listě neudal, nýbrž označil se toliko literami

¹⁾ Pravidla ta uvedl na str. 11—16 pod titulem: „Canones critici secundum quos Variantes lectiones N. T. examinandae et de iis iudicandum.“ — Pro příklad uvedeme zde některá: Canon I „Variantes Lectiones, quod omnes fateri coguntur, ortae sunt ex negligentia, oscitantia, festinatione, aliquando ex malitia descriptorum. Est nobis Varia Lectio, aberratio descriptoris a scriptura vel mente Auctoris quem describit; quae generalis descriptio, omnem quidem, etiam minimae literulae aberrationem pro varia lectione recognoscit. Commode tamen priores causae magis ad vitium; posterior vero ad malitiam referri, et pro varia lectione haberi poterit. Non enim omnis aberratio a scriptura, est aberratio etiam a mente Auctoris: quod multo maior pars harum lectionum, imo ausim adferre tres quartae partes demonstrabunt.

II. Descriptores errarunt oscitanter saepenumero, quando in eodem aut sequenti versu repetitiones vocabulorum inveniebantur, putantes se anteriora vel posteriora descripsisse. Exinde *d e t r a c t i o n e s*, ommissa voce aut sententia intermedia, aut sequente; aut *v a r i a t i o n e s*. Idem et a dictante proficisci poterat.

XV. *E x g e n i o C o d i c u m* manuscriptorum observandus est genius descriptorum et descriptionum, an soleant vel omittere quid vel addere.

XXII. *L e c t i o a b s u r d a* et quam antecedentia vel consequentia absurditatis convincunt, rejicienda est.

XXX. *C o d e x s o l e t q u i d o m i t t e r e*.

XXXI. *C o d e x c o n s u e v i t a l i q u i d a d d e r e*

počátečními: G. D. T. M. D. (t. j. Gerhardus de Trajectu Mosae doctor. — Trajectus Mosae = Maastricht v Nizozemsku).

d) Touž skoro dobou pomýšlel znamenitý filolog anglický Richard Bentley (čti: Bentlí, † 1742) na vydání Nového Zákona řecko-latinského, které by podávalo text řecký jedině na základě nejstarších rukopisů, Vatikánského, Efrema Syrského a jiných sepsaných před r. 900. Činil k tomu rozsáhlé přípravy a ohlašuje dílo to, uveřejnil již některé ukázky, zejména také kapitolu 20 z Apokalypse, ve které jediné odchýlil se od textu elzevirského (Recepty) na více než 40 místech, ano přijal již i peníze od subskribentů, avšak pro nastalé překážky neprovedl úmyslu svého, takže synovec jeho musil peníze splacené (2000 guinei = as 4800 K) subskribentům vrátiti. Od myšlenky jeho však neustoupilo se více. Ještě za jeho života (r. 1729) vydal William Mace (čti: Més), presbyteriánský duchovní (anonymně) Nový Zákon řecko-anglický ve dvou dílech, jehož text řecký opravil tou měrou na základě rukopisů jemu přístupných, zvláště od Milla uvedených, že se odchýlil značně od zavedeného textu tištěného a proto u vrstevníků na tuhé odpor narazil. A přece byly opravy jeho po velké části tak šťastny, že shodují se často s tím čtením, které moderní kritikové stanovili jako pravé. Důležitější změny, které učinil v textě, odůvodnil Mace v poznámkách kritických neb dějepisných, které přičinil buď pod textem na dolním okraji neb na konci každé knihy, zvláště však v díle druhém.

Příkladu Maceova následoval E d u a r d H a r w o o d (čti Hárvúd), který ve svém vydání Nového Zákona (1776) přidržel se skoro výhradně obou kodexů Bezových (Kembridžského a Klermontského) a kodexu Alexandrijského, ale ani jeho vydání nedošlo zalíbení u jeho vrstevníků v Anglii, ačkoli správnou byla veliká část oprav, které učinil.

e) J a n A l b r e c h t B e n g e l, ¹⁾ z prvu repetent na boho-

---

¹⁾ Bengel, vida jako studující theologie (v letech 1703—1707) ve Fellově Novém Zákoně, nově vydaném r. 1702 v Lipsku od Frankea, tak veliký počet variantů, byl opět a opět napadán pochybnostmi o božském původu a spolehlivosti Pisem sv. Nepoddal se jim však, nýbrž věnoval se častější modlitbě a horlivějšímu studiu, prohlížeje a srovnávaje po léta, zvláště od r. 1722, (kdy byl učitelem a duchovním správcem na nižším semináři v Denkendorfě, od r. 1713—1741) různá vydání tisková, vyšetřuje zásady, jimiž se řídili jejich vydavatelé, a bádaje v rukopi-

sloveckém ústavě (evangelickém) v Tubinkách, posléze konsistorní rada v Alpirsbachu se sídlem ve Štuttgartě (kde † 1752), pořídil r. 1734 kritické vydání řeckého Nového Zákona v objemném svazku kvartovém. V části prvé (str. 1—368) podal text novozákonní, jak jej byl přehlédla opravil. Nechtěje však odchýliti se mnoho od textu obecného (Recepty), aby nikde nenarazil na odpor, nepřijal do textu žádných variantů, byť jakkoli byl přesvědčen o jich pravosti, leč shledal je již v některém vydání tiskovém, toliko v Apokalypsi učinil vyjímku, přijav do ní opravy také na základě rukopisů; pod textem však na dolním okraji uvedl varianty důležitější, rozdělil je s hledem k jejich pravosti a větší aneb menší pravděpodob-

sech, pokud mu byly přístupny. A měl přístup k mnohým, neboť majitelé jejich přišli mu k žádosti jeho, veřejně projevené, ochotně vsříc, buď že mu rukopisy zapůjčili aneb sami místa, od něho vytknutá, s některým tiskovým vydáním srovnali. Co pak týká se tiskových vydání, těch snesli mu přátelé a seminaristé z celé země počet značný. Ovoce práce Bengelovy bylo pak, nejen že všecky pochybnosti v příčině spolehlivosti Písem sv. úplně zapudil a ve víře se utvrdil, nýbrž i, že pořídil ono kritické vydání Nového Zákona, kterým si trvalou čestnou památku zajistil. O tom, kterak soudil později o variantech a jich poměru k spolehlivosti Písma sv., svědčí mimo jiné jeho list, který dne 24. února 1721 napsal Jer. Fr. Reussovi; pišeť v něm: „Über die verschiedenen Lesarten im Neuen Testamente hätte ich Dir mehr zu sagen, als dieser Brief fassen könnte. Ist Du einfältig das Brod wie Du es vorfindest und bekümmere Dich nicht darum, wenn Du etwa hie und da ein Sandkörnlein aus der Mahlmühle darin findest . . . Wenn die Heil. Schriften, die so oft abgeschrieben wurden, so oft durch die mangelhaften Menschen-Hände gingen, ohne allen Mangel wären, so wäre das ein Wunder so gross, dass der Glaube dar an nicht mehr ein Glaube wäre. Im Gegentheile wundert mich das, dass nicht noch viel mehrere verschiedene Lesarten entstanden sind, und dass die vorhandenen unsern Glaubens-Grund nicht im Geringsten verriicken. Weise also getrost diesen Zweifel bei Seite, der mich einst so schrecklich gequält hat.“ (Srovn. Nestle, Marginalien, Bengel als Gelehrter, s. 41.) Seznal při svých studiích, co již Mill byl naznačil, že veliká část, více než čtyři pětiny všech variantů, záleží v očividných chybách, k nimž proto netřeba přihlížeti, mnohé mimo to že jsou pozdního původu a proto ovšem také bez váhy. Seznal též, že různé varianty vyskytají se sice v mnoha rukopisech, ale poukazují všecky na jeden společný pramen, a proto ovšem nemohou pokládati se za četné svědky pro ony varianty, nýbrž za zástupce jediného svědka. Rozdělil proto všecky rukopisy a památky novozákonního textu s hledem k stáří a příbuznosti jejich, na dvě veliké třídy: ve starší či africkou a ve mladší či asijskou, kterou co do vážnosti a ceny kladl za africkou, ačkoli v mnohem četnějších exemplářích se rozšířila než africká.

nosti na pět tříd, které označil literami řeckými α — ϵ , a to tak, že litera α znamenala čtení, které na základě pramenů pokládal na jisto za pravé, litera β čtení, které sice měl za správnější než to, které vyskytalo se v textě, svrchu podaném (Receptě), o jehož pravosti však přece plné jistoty neměl, litera γ znamenala čtení, které co do vážnosti kladl na roveň čtení v textě položenému, maje je za stejně dobré; litera δ značila čtení méně správné než čtení, v textě se vyskytající, litera ϵ pak znamenala varianty, které pokládal rozhodně za nesprávné. Pod čarou, učiněnou pod řečenými varianty uvedl místa paralelní. V části druhé (str. 369—884) podal apparát kritický, záležející a) z úvodu do kritiky novozákonní (s. 371 - 449), b) z pojednání o jednotlivých variantech zvláště,¹⁾ s hledem k jejich větší aneb menší pravděpodobnosti, podobně jako byl činil v části zvláštní pod textem pouze při variantech důležitějších (450—860), a c) ze závěrku (epilogus), ve kterém vyvracejí se výtky a pochybnosti, projevované o jeho vydání ještě dříve, než bylo uveřejněno.²⁾ Největší zásluhu zjednal si ve svém vydání rozříděním rukopisů, které sice již Mill a Bentley naznačil, on však zásadně provedl, stanoviv spolu důležitou zásadu kritickou. Shledav totiž, že některé kodexy shodují se v jistých pozoruhodných věcech a staví se tak proti jiným, které opět v jiných věcech aneb pozoruhodných odchylkách jeví shodu vespolek, rozdělil všechny rukopisy a památky textu novozákonního ve dvě veliké třídy (kmeny či čeledi — *nationes seu familias*): v mladší či asijskou, která vznikla v obvodě antiochijském, konstantinopolském a odtud rozšířila se měrou značnou po Evropě dále, a v starší či africkou,³⁾ zastoupenou ko-

¹⁾ Kritický svůj apparát čerpal hlavně z vydání Millova, mimo to ještě ze 24 jiných rukopisů.

²⁾ Bengel uveřejnil dříve (již r. 1725) ve zvláštním spise (*Prodromus Novi Testamenti adornandi*) pečlivě promyšlený plán, dle něhož minil upravit své nové vydání, prohlásiv, že 43 kánony či pravidla Gerh. Mastichta uvede na jedno (*Proclivi scriptioni praestat ardua*). Dokončiv pak své dílo, podal dříve (r. 1731) o tom veřejnou zprávu (*Notitia Novi Testamenti recte cauteque adornati*).

³⁾ Bengel, *Apparatus critic.* 2. vyd. v Tubinkách 1763 od Burka, s. 669 (*Defensio N. T. Gr.*): „Totum genus documentorum, ex quibus variae lectiones colliguntur et deciduntur, in duas quasi nationes distrahitur, Asiaticam et Africanam.“

dexam Alexandrijským a starým překladem latinským. Tuto třídu pooddělil opět ne zcela zřejmě, ve dvě podčeledi, čítaje k jedné kodex Alexandrijský a památky s ním příbuzné, zejména též překlad etiopský a koptický, ke druhé překlad latinský, jakožto památku vyšlou z rukopisů prastarých, a rukopisy s ním příbuzné, zejména řeckolatinské a ty řecké, které byly opravovány s hledem k překladu latinskému. Ačkoli památek třídy asijské mnohem více jest než afrických, přičítal jim cenu a váhu menší, klada při třídění variantů v řečených pět tříd ($\alpha-\epsilon$) zvláštní váhu na kodex Alexandrijský a na překlad latinský,¹⁾ rozhodnou váhu pak na shodu obou těchto památek, zvláště přistoupila-li k jich shodě nějaká obtíž, s příslušným čtením spojená (*Proclivi scriptioni praestat ardua*). Kritický aparát byl později od Bengela rozšířen a po jeho smrti o sobě vydán ve velikém svazku kvartovém od Filipa Davida Burka (v Tubinkách, 1763). Mimo řečené vydání kvartové bylo v letech 1734—1790 pořízeno také šest příručích vydání v malé osmerce bez aparátu kritického (ve Štuttgartě, v Tubinkách a v Lipsku).

f) Jan Jakub Wetstein,²⁾ profesor na arminianské koleji v Amsterodámě, zjednal si podobně jako Mill, veliké

¹⁾ Tamtéž str. 669: „Rursum caterva codicum, qui citerioribus saeculis Constantinopoli et in illa vicinia scripti sunt, minus valet, etiamsi in omnem Europam et ultra fuerint disseminati.“ Str. 668: „Saepe illud quidem exemplar (codex Alexandrinus) hallucinatur: sed ubi cum versionibus ad deperditos Alexandrinos codices exactis, Aethiopica et Coptica, ac praecipue cum Latina congruit, pluris est, quam vel triginta codices Graeci gregarii ex regione Constantinopolitana.“

²⁾ Wetstein naroz. r. 1693 v Basileji. Již r. 1713 vydal pojednání o variantech (*De variis N. T. lectionibus*.) Od r. 1714 navštěvoval různé knihovny, jak ve Švýcarsku, tak ve Francii a v Anglicku, kde seznámil se s Bentleyem a k jeho vyzvání odešel do Paříže (po druhé), aby tam prohlédl a srovnal mimo jiné též kodex ěfrema Syrského. Stav se r. 1717 kazatelem (diakonom) v Basileji, uveřejnil r. 1718 ukázkou variantův, a pomyslel na nové kritické vydání Nového Zákona, byv však, jmenovitě působením prof. Freye, obviněn z nauk sociniánských a proto r. 1730 úřadu svého zbaven, odebral se do Amsterodámu a vydal tam téhož roku anonymně *Prolegomena* či Úvod k Novému Zákonu; k vydání Nového Zákona samého však tehdy ještě nedošlo, neboť stav se r. 1733 profesorem na arminianské koleji v Amsterodámě, musil za to slíbiti, že od zamyšleného vydání upustí. Pracoval však o něm dále, srovnáváje také různé překlady, jmenovitě též syrský filoxenský, jakož i citáty ve spisech sv. Otcův, až konečně r. 1751—52 je uveřejnil.

zásluhy o rozmnožení aparátu kritického řeckého Nového Zákona. Navštívil již v mladém věku svém různé knihovny (v Basileji, Curychu, Berně, Genevě, Lyonu, Paříži, Cambridgi, Londýně a jinde), porovnal s textem elzevirským přes sto různých kodexů, mezi nimi 40, které do té doby srovnány nebyly.¹⁾ R. 1751—1752 pak vydal řecký Nový Zákon ve dvou svazcích, z nichž první obsahoval evangelia (str. 223—966) s obširným úvodem (Prolegomena, s. 1—222), druhý ostatní knihy Nového Zákona s obširným závěrkem (Epilegomena) mimo kratší předmluvy k listům sv. Pavla (s. 3—15), ke Skutkům apoštolským a listům katolickým (s. 449—454) a k Apokalypsi (741—743).

V úvodě pojednal zevrubně o jednotlivých rukopisech, překladech i citátech sv. Otcův; udav též způsob, kterým bude označovati rukopisy: majuskuly, totiž velikými písmeny latinské abecedy, minuskuly číslicemi arabskými, způsob to, který, jak řečeno (s. 201 a 205), byl potom přijat všeobecně a rozveden dále (přijetím též písmen řeckých a hebrejských); v závěrk u vyličil krátce zásady novozákonní kritiky a pravidla hermeneutická či vykládací. Text podal elzevirský, jen málokde od něho se odchýlil,²⁾ buď že přál si toho jeho nakladatel aneb spíše, že žádali tak Arminiani a jeho přátelé, bojíce se, aby nevzešly útoky proti nim a Wetsteinovi, když by prací jeho vyšel u nich text novozákonní, ve svém znění značně odchýlný od textu elzevirského či „obecně přijatého“. Označiv však v textě čtení, po jeho soudě nesprávná, uvedl pod textem čtení, jež uznal za pravá, pod nimi pak varianty jiné, velmi četné, s pečlivým udáním jich pramenů, a pod varianty těmi ve dvou sloupcích komentář, který mnohdy vyplňoval půl strany, psán byl sice v duchu racionalistickém, ale byv z větší části snesen ze spisů sv. Otcův a spisovatelů církevních i rabínských, jakož i z klasiků římských i řeckých, svědčí o veliké sečtělosti Wetsteinově.

¹⁾ Jak ukázal Jan Dav. Michaelis, Einl. 3. vyd. I. s. 707—729, srovnávání jeho nebylo vždy přesné.

²⁾ Jak myslí Gregory, Prolegomena, s. 245 a Textkritik, s. 954, Wetstein přejal do svého vydání text z vydání Mastrichtova, který použil vydání Fellova, založeného na textě elzevirském; neboť dle svědectví Scrivenerova (Intr. 2. vyd. s. 407. pozn.) na 16 místech, ve kterých se odchyluje od textu elzevirského, přidržuje se Mastrichta.

Ačkoli však zjednal si veliké zásluhy o rozmnožení a srovnání aparátu kritického, přece jako kritik dal strhnouti se předsudky k úsudkům nesprávným v příčině vážnosti písemných památek novozákonního textu. Podceňuje totiž starý překlad latinský, nekladl váhy na rukopisy řecké, s ním příbuzné, ba nedůvěřoval ani kodexu Alexandrijskému a kodexům africkým či západním vůbec, myslé, že značná shoda jejich s textem latinským, s Vulgatou, má příčinu v opravách, učiněných na základě textu latinského. Mimo to nevážil rukopisů jako Bengel, nýbrž počítal je, dávaje zhusta přednost tomu čtení, které bylo osvědčeno větším počtem rukopisův a jiných památek, byť svědkové ti mladí byli.¹⁾

g) František Karel Alter, z prvu člen řádu jesuitského, po jeho zrušení gymn. profesor ve Vídni (kde † 1804), vydal Nový Zákon ve dvou svazcích osmerkových (sv. 1. r. 1787, sv. 2. 1786) a to podle kodexu Lambekova¹⁾ ze 13. st., (chovaného v cí. knihovně ve Vídni, Nessel 23), jenž učinil v něm změny podle vydání Stephanova z r. 1546 všude tam, kde myslil, že čtení kodexu toho jest nesprávné. Na konci uvedl varianty z 21 kodexů řeckých (do té doby buď vůbec neprozkoumaných aneb jen málo), z dvou latinských, čtyř slovanských a z vydání překladu koptického, a to v tolika přídavcích, kolika byl užil kodexů. Varianty ty sebral pečlivě, ale roztrousiv je po tolika přídavcích, znesnadnil tím velice jich použití.

h) Bengelovy a Wetsteinovy zásady kritické s některými změnami spojil a dále rozvinul Jan Šalom Semler, profesor v Halle († 1791). Vytknuv totiž Bengelovi, že přečeňoval kodex Alexandrijský i Vulgatu, a zastav se kodexů řecko-latinských i tak zvaných latinisujících proti náhledu Wetsteinovu, jakoby shoda jejich s překladem latinským měla pří-

¹⁾ Text, jak jej za správný uznal Wetstein, s některými, nikoli mnohými odchylkami vydal r. 1763 v Londýně učený knihtiskař William Boyer (N. T. Gr., ad fidem Graecorum solum codicum manuscriptorum, nunc primum expressum, ad stipulante Io. Jac. Wetstenio: juxta sectiones Jo. Alb. Bengelii divisum et nova interpretatione saepius illustratum. Accessere in altero volumine emendationes conjecturales virorum doctorum undecunque collectae). Prolegomena Wetsteinova a zásady novozákonní kritiky i s pravidly hermeneutickými vydal o sobě s některými příspěvky vlastními Jan Salom. Semler r. 1764 a 1766 v Halle. (Wetsteinii libelli ad crisin atque interpretationem N. T.)

činu v porušení, učiněném na základě Vulgaty, tvrdil ve svém spise „Apparatus ad liberalem Novi Testamenti interpretationem“ (Halaé 1767), že všechny zachované památky textu novozákonního vyvinuly se časem ze tří recensí či forem toho textu smíšením recense jedné s recensí druhou, a to a) z východní či Luciánovy, odpovídající Bengelově třídě asijské, která byvši provedena od Luciána, vešla v užívání v Antiochii a Konstantinopoli, b) z alexandrijské, které užívali spisovatelé egyptští, žáci Origenovi, a překlad syrský, koptický i ethiopský, c) ze západní, která byla vyjádřena v překladě starolatinšském a s recensí alexandrijskou odpovídala Bengelově třídě africké.¹⁾ Mimo to kladl ve shodě s Bengelem důraz na to, že při posuzování variantů mají se kodexy vážit a ne počítati,²⁾ a proto přednost dávati čtení, které jest osvědčeno od svědků vážnějších, byť méně četných, před čtením, pro něž svědčí sice větší počet svědkův, ale málo vážných. Za nejvýznamnější měl recensí alexandrijskou.

Zvláštního vydání textu novozákonního Semler nepořídil, učinil to však dle jeho zásad žák jeho Jan Jakub Griesbach, professor od r. 1773 v Halle, od 1775 v Jeně (kde † 1812). On vydal již v letech 1774—1777 řecký Nový Zákon s aparátem kritickým, který sestavil z aparátu Millova a Wetsteinova, přičiniv k němu několik variantů nových sám.³⁾ Potom pracoval po 20 rokův o vydání novém, srovnáváje pilně nejen kodexy řecké⁴⁾ a latinské, zejména ty, které nedlouho

¹⁾ S počátku (ve spise „Hermeneutische Vorbereitung“, III., I., Halle 1765), rozeznával jen dvě třídy či recense: východní či Luciánovu, odpovídající Bengelově třídě asijské, a západní (egyptopalestinskou či origenovskou), odpovídající Bengelově třídě africké. Později teprve (r. 1767) oddělil formu alexandrijskou od západní. Nazvav tyto formy recensemi, vyslovil tím mínění ne zcela správné, že všechny řečené tři formy povstaly nikoli přirozeným vývojem z formy prvotní, nýbrž úmyslnými opravami, učiněnými při revisi textu.

²⁾ Srv. Semler, Hermeneutische Vorbereitung, III., I., Halle 1765, s. 395—396.

³⁾ R. 1774 vydal Griesbach synoptický první tři evangelia s kritickým aparátem, r. 1775 evangelium Janovo se Skutky apoštolskými. Téhož roku uveřejnil listy apoštolské a Apokalypsi, jakožto druhý svazek, a poněvadž synoptická úprava textu ve vydání z r. 1774 nedošla zalíbení vydal r. 1777 nesynoptický všechna evangelia i Skutky apoštolské s přehledem kritického aparátu a s kritickými pravidly, jakožto první svazek.

⁴⁾ Použil k tomu též tiskových vydání některých kodexů, zejména kodexu Alexandrijského, vydaného od Woidea (v Londýně 1786), Borne-

před tím byli vydali Sabatier a Bianchini, nýbrž i překlady jiné, jmenovitě též gotský a syrský Filoxenský, který v letech 1778—1803 v Oxfordě vydal White, jakož i citáty spisovatelů církevních, zvláště Klementa Alex. a Origena, a používaje oněch apparátů kritických, které zatím z různých rukopisů sebrali a uveřejnili Matthaei, Birch, Adler, Moldenhawer a Alter,¹⁾ jakož i těch variantů, které mu zjednali z překladu koptického (saidského) Woide, Giorgi a Münter, z překladu armenského Bredenkampf, z překladu staroslovanského Dobrovský. A rozmnoživ tak kritický svůj apparát²⁾ a opraviv některé chyby, které byli při uvádění východních překladů učinili Mill a Wetstein, vydal Nový Zákon po druhé, a to r. 1796 evangelia s obšírným úvodem (Prolegomena) a r. 1806 ostatní knihy novozákonní s předeslanou předmluvou, ve které udává příčinu, proč tak dlouho druhý svazek nevyšel, a poučuje o rukopisech, jichž byl k tomuto svazku použil.

Jako k prvnímu, tak i k tomuto proslulému vydání svému, položil za základ text elzevirský, odchýlil se však od něho častěji, než při vydání prvém, ač pouze tam učinil změny v textě, kde měl pevné přesvědčení o jich správnosti. Pod textem, který podal ve dvou sloupcích, umístil rozmnožený apparát svůj kritický, na okraji pak vnitřním uvedl dílem varianty textu elzevirského, jež zavrhl jako nesprávné, dílem ona čtení, která pokládal za rovnocenná se čtením elzevir-

---

rova, vydaného od Matthaeiho (v Mišni 1791), Kembridžského (Cantabrigiensis, D^{ev}, vydaného od Kiplinga v Cambridge r. 1793).

¹⁾ Matthaei srovnal přes sto rukopisů, většinou moskevských a učenčům do té doby neznámých kodexů třídy konstantinopolské a uveřejnil varianty z nich r. 1782—1788 ve svém vydání Nového Zákona. Ondřej Birch, Jakub Jiří Adler a P. Moldenhawer prozkoumali na útraty dánské vlády rukopisy v různých knihovnách, jmenovitě ve Vídni, Florenci, Římě a Eskuriale, shledané varianty pak k textu Millovu (Stephanovskému) uveřejnil tiskem Birch v Kodani r. 1788 k evangelium, r. 1798 ke Skutkům a listům apoštolským, r. 1800 k Apokalypsi. Avšak pouze apparát k evangelium (r. 1788) vyšel úplný i s textem evangelním; ostatní bez textu biblického, a pouze potud, pokud byla zachována při požáru, který r. 1795 v tiskárně vypukl. — Srovn. Brandscheid, Handbuch der Einl. ins N. T., Freiburg im Br. 1893, s. 124.

²⁾ Nepojal však do něho ani nyní všech cenných variantů, které již od jiných vydavatelů Nového Zákona (Wetsteina a Matthaeiho) byly uveřejněny a které i sám mohl čerpati z těch rukopisů, které srovnával. (Srvn. Gregory, Textkritik, II., 956.)

ským, svrchu (v textě) podaným. V úvodě vylíčil dějiny textu tištěného, podal seznam rukopisů, z nichž varianty uvedl, poučil o metodě, dle níž upravil toto vydání, a uvedl hlavní pravidla kritická, dle nichž jest posuzovati varianty, a o nichž byl již pojednal také ve svém spise „Symbolae criticae“ (sv. I. 1775, sv. II. r. 1793).

Jako Semler, rozeznával i Griesbach recensi trojí, ač ne stejně s ním je cenil, a to :

α) recensi západní, jejíž hlavním svědkem prý jest kodex Bezův (D, Kembridžský) a jemu příbuzná Itala, někdy též rukopisy syrské a arabské;

β) recensi alexandrijskou, zachovanou více méně v kodexích B, C, L, při listech apoštolských též v kod. A, a vyjádřenou také v překladě koptickém, ethiopském, armenském a syrském filoxenském, jakož i ve spisech Klementa Alex., Origena, Eusebia, Cyrilla Alex., Isidora Pelusijského;

γ) recensi byzantskou či konstantinopolskou (odpovídající Bengelově třídě asijské, Semlerově východní), která vyskytá se skoro ve všech pozdějších kodexích, překladech a citátech církevních spisovatelů, při evangeliích také v kodexu A, a zaujímá asi 19 dvacetin všech zachovaných památek novozákonního textu. Zachována jest ve dvojí formě či ve dvojmí vydání, v starším ze 4. st., a v mladším z 5.—6. st., ač žádná z nich nedošla nás úplně beze změny.

Recense západní vyznačuje se dle náhledu Griesbachova glossami exegetickými a obsahuje text v onom znění, ve kterém byl prvé, než knihy novozákonní byly sebrány v jeden celek, v kánon.

Z ní povstala prý recense alexandrijská, a to tím, že byly v ní učiněny opravy mluvnické a slohové; smíšením pak obou vznikla recense konstantinopolská. Co se týká vážnosti jich, dával Griesbach přednost recensi západní a alexandrijské před konstantinopolskou a tvrdil též, že při posuzování variantů nemají se kodexy počítati, nýbrž vážiti.¹⁾ Počítaje totiž

¹⁾ Po třetí vydal Griesbach svůj text bez kritického aparátu s některými změnami r. 1803—1807 ve 4 svazcích malého folia v krásné úpravě, a v tomto znění uveřejnil jej také r. 1805 v příručím vydání, později, více méně věrně, též jini jak v Německu tak ve Švédsku, v Anglicku i Americe, zejména Schott, Knapp, Tittmann, Hahn, Theile, Bell. První svazek druhého vydání přepracoval a znova vydal r. 1827 v Ber

všecky památky, patřící k jedné recensi, za svědka jednoho, a uznává je za nepochybné 'to čtení, které jest osvědčeno ode všech tří svědků, tvrdil, že také to čtení jest pokládati za pravé, pro které jsou první dva svědkové, třída západní a alexandrijská; srovnává-li se však třída konstantinopolská v některém čtení pouze s jedním svědkem předešlým, má se uznati za pravé jenom tehdy, když patří k rázovitosti toho svědka (třídy západní aneb alexandrijské), jinak zůstává pochybným čtení to; rozcházejí-li se od sebe všichni tři svědkové, jest rozhodnouti dle důvodů vnitřních, kterému čtení měla by se dáti přednost.

Nepostupoval však Griesbach dle těchto zásad důsledně, ale řídil se mnohdy při třídění rukopisův a písemných památek textu novozákonního vůbec také důvody filologickými a exegetickými; mimo to netřídil kodexů vždy správně, zařadiv některé památky do třídy, do které nepatřily, ba ani jména „recense“ nevolil správně (jako ani Semler) pro řečené tři formy textové, neboť jméno to nehodí se na formu či třídu západní. Avšak nesprávnostmi těmi netrpí zásluha, kterou si zjednal tím, že první počal prováděti zásady Bengelovy a Semlerovy na památkách samých, třídě je skutečně dle jich příbuznosti.

Touž skoro methodu kritickou, kterou Griesbach, s malými jen odchylkami stanovili též katolický exegeta Jan Linhard Hug. profesor biblického studia ve Freiburgu v Breisgaui († 1846) a exegeta rationalistický Jan Bohumír Eichhorn, profesor východních řečí v Jeně, od r. 1788 v Gotinkách († 1827), ač zvláštního vydání textu novozákonního sami nepořídili.

Hug totiž rozeznával v zachovaných památkách čtyři formy textu novozákonního: 1. vydání obecné, *κοινή ἐκδοσις*, obsažené hlavně v Itale, Pešittě, v kodexích Kembridžském (Dev. act.) a Klermontském (Dpaul), při Skutcích a listech apoštolských též v E; 2. recensi Origenovu pouze při evangelích, která byvši provedena v Tyru od Origena a přijata od Pamfila, vyskytá se hlavně v kodexích A, K, M a v syrském překladě filoxenském; 3. egyptskou recensi Hesychiovu,

---

lině David Schulz, professor ve Vratislavi, kritický apparát opraviv, rozmnoživ a lépe uspořádav.

zastoupenou hlavně kodexy B, C a v citátech sv. Athanasia, při evangeliích též kodexem L, při ostatních knihách kodexem A; 4. asijskou recensi Luciánovu či antiochijskou aneb konstantinopolskou, vyskytající se hlavně v kodexích F, G a většinou minuskulů, při evangeliích též v E, H, S, V. ¹⁾ V příčině recense Origenovy však nedošel souhlasu ani u Griesbacha, ani u Scholze, Eichhorna, de Wette a jiných.

Eichhorn ²⁾ uznal toliko tři recense, podobně jako Griesbach, tvrdil však, že již dříve, než povstaly ony recense, již před koncem 2. st. vyskytaly se dvě formy textu novozákonního (nerecensované), asijská, obsažená v Pešittě, a africká, vyjádřená v Itale a vůbec v Griesbachově třídě západní, které však obě nebyly celkem nic jiného než to, co Hug nazval *κοινή ἑκδοσις*, obecné vydání. Formu asijskou přehlédl prý po polovici 3. st. v Antiochii Lucián, africkou v Alexandriji Hesychius, a tak povstaly recense antiochijská či asijskobyzantská a alexandrijská, jich smíšením pak recense třetí, smíšená.

ch) Docela jinou methodou než Griesbach bral se Christian Bedřich Matthaei, professor v Moskvě (dříve v Mišni a Wittenberku), který prozkoumav s pilí velikou a svědomitostí příkladnou přes sto kodexů třídy byzantské, dosud neprohlednutých a učencům neznámých, a to poměrně mladých, většinou moskevských a athoských, vydal na jich základě r. 1782—1788 ve 12 dílech Nový Zákon řecký s překladem Vulgaty, který podal hlavně dle kodexu Demidovského, jež byl v Rusku nalezl. ³⁾ Vida totiž ve velikém tom počtu kodexů byzantských, které prozkoumal, velikou shodu v příčině formy, pojal zvláštní vážnost ke třídě byzantské, a proto nejen nevyšiml si starých překladův a citátův, uvede-
ných ve spisech církevních spisovatelů, nýbrž i málo cenil

¹⁾ Hug, Einleitung in die Schriften des N. T., I. vyd. 1808, 3. vyd. 1826, sv. 1. s. 140—244.

²⁾ Eichhorn, Einleitung in das N. T. V Lipsku, sv. 4. (1827) s. 217—332.

³⁾ Poslední svazek vydání Matthaeiova má tento nadpis: „Novum Testamentum XII tomis distinctum Graece et Latine. Textum denuo recensuit, varias lectiones nunquam antea vulgatas ex centum codicibus mss. variarum bibliothecarum, Mosquensium, Pultaviensis, Dresdensis, Lipsiensis, Goettingensis et suae summa diligentia et fide collegit et vulgavit, lectionaria ecclesiae Graecae primum accurate evolvit, singulasque lectiones sedulo indicavit; scholia Graeca maximam partem inedita addidit... Cum tabulis aeneis X.XIX. Rigae a. 1788.“

rukopisy majuskulní, mysle, že byly od Origena porušeny aneb s hledem k Vulgatě pozměněny. Jeho text proto, byv podán podle kodexů poměrně mladých, třídy byzantské, přichyluje se ve svém znění velice k textu elzevirskému, nicméně jeho vydání jest velmi cenné a zajímavé, a to svými hojnými varianty, kterými Matthaei obohatil aparát kritický, trpí však přílišnou trpkostí, s kterou vystupuje proti systému Bengelovu, Semlerovu a zvláště proti Griesbachovi, nečině rozdílu mezi věcí a osobou, a zabíhaje mnohdy až do sprostoty. — V letech 1803—1807 pořídil druhé vydání bez Vulgaty ve 3 svazcích, k němuž užil několika rukopisů nových, jichž byl při prvním vydání nepoužil.

2) Jako Matthaei, tak i Jan Martin Augustin Scholz, professor na katolické fakultě bohoslovecké v Bonnu († 1852), kladl zvláštní váhu na mladší rukopisy třídy byzantské, byv k tomu podobně jako Matthaei sveden shodou, kterou shledal v rukopisech této třídy.

Objevilť na svých cestách po Evropě a západní Asii přes 800 rukopisů, do té doby učenému světu neznámých, jež patřily ke třídě byzantské a nebyly starší desátého stol. Z nich srovnal některé celé, jiné z větší aneb menší části, mnohdy dosti povrchně, a proto i nespolehlivě; mimo to prozkoumal více méně úplně některé kodexy již známé, zvláště minuskuly, z majuskulů pak kodexy K, M, X a L^{paul}, a potvrdil varianty, které byly již sebrány a uveřejněny od jiných, ba přihlédl i k překladům a citátům uvedeným od církevních spisovatelů, a sebral z nich některé varianty. Shledav pak, že rukopisy mladší, konstantinopolské, které srovnávají se s textem elzevirským, také mezi sebou srovnávají se ve znění přes veliký počet svůj, kodexy starší pak, alexandrijské, které odchylují se od textu elzevirského na mnohých místech pozoruhodných, ani mezi sebou vždy se nesrovnávají co do znění textu, ač jsou méně četné, myslil, že ona shoda mladších rukopisů byzantských má příčinu v pečlivějším uchovávaní textu původního, jenž prý dostal se do obvodu konstantinopolského přímo od prvotních obcí křesťanských a tam péčí církevních představených v původním svém znění více uchován byl, než v Alexandriji a v Africe vůbec, kde opisovatelé měli větší volnost. I rozdělil proto veškeré památky textu novozákonního na dvě hlavní třídy: východní či konstantinopolskou, k níž

čítal skoro všechny minuskuly, a na třídu alexandrijskou či západní, k níž čítal skoro všechny majuskuly, a tvrdil, že v třídě východní uchován jest text ve znění nejstarším a nejčistším. Názory své, jakož i popis rukopisů, které byl objevil, uveřejnil dílem ve svém spise „*Curae criticae in historiam textus evangeliorum*“ (v Heidelbergu, 1820), dílem v „*Biblisch-kritische Reise*“ (v Lipsku, 1823) a v úvodě (Prolegomena) ke svému kritickému vydání řeckého „Nového Zákona“, jehož svazek první vyšel r. 1830, svazek druhý r. 1836 v Lipsku, podáváje text, který nelišil se mnoho od textu Griesbachova, ačkoli Scholz udal, že bude následovati třídy konstantinopolské, věc to, která sice podivnou se býti zdá, poněvadž Griesbach držel se jiných zásad než Scholz, která však snadno vyloží se, považí-li se, že Griesbach sám neuchyloval se od textu elzevirského, zdělaného na základě rukopisů konstantinopolských, leč toho viděl zvláštní potřebu, a že Scholz přihlížel při svém vydání také k textu Griesbachovu a ho, zvláště ve 2. svazku, použil. Nicméně odlišuje se častěji od textu Griesbachova než od elzevirského.

Nedošel však ve svém přeceňování třídy konstantinopolské souhlasu, ano Lachmann nazval řečený jeho názor podivným nápadem (einen wunderbaren Einfall), jeho text pak „pochybenou opravou textu Griesbachova“ (verfehlte Nachbesserung des Griesbachischen Textes), a vytýkal mu, že, ač katolík, tak málo cenil Vulgatu.¹⁾ Ačkoli však v Německu nebyl jeho text otiskován, byl přece, zvláště s počátku, chválen a vydáván v Anglicku, jmenovitě od Bagstera v Londýně; později k němu ochladli, seznavše, že přece odchyluje se dosti od textu elzevirského. Ale vážnost toho textu byla dosavadním bádáním již tou měrou otřesena, že nebylo více lze pořizovati nová vydání na jeho základě v naději, že uspokojí. Upustilo se proto od něho, a tak započalo období nové.

3. V období tomto totiž vydavatelé, nespokojivše se s pouhým opravováním textu elzevirského (aneb jiného již vydaného) na základě starých památek potomních, přejímali text novozákonní přímo z oněch památek, srovnávajice je vespolek, vážíce jejich svědectví dle jistých pravidel kritických

¹⁾ Theol. Studien und Kritiken, Hamburg 1830, s. 823. Srovn. Hundhausen, „*Bibelausgaben*“ ve Wetzter und Welte's Kirchenl. s. 620.

a tak snažice se docílití textu, který by se srovnával ve znění co nejvíce s textem původním. Pracovali v té příčině zvláště Lachmann, Tischendorf, Tregelles, Westcott a Hort, mezi katolíky Brandscheid a Hetzenauer.

α) Karel Lachmann, professor klasické a germánské filologie v Berlíně († 1851), byv povzbuzen Schleiermacherem, pořídil r. 1831 v Berlíně stereotypní vydání řeckého Nového Zákona ve dvanácterce, kteréž po několika opravách vyšlo také r. 1837 a 1846. Kterými zásadami řídil se při něm, nevyložil při vydání samém, — podalť je i bezpředmluvy i bez úvodu¹⁾ — ale učinil to již r. 1830 ve článku „Rechenschaft über seine Ausgabe des Neuen Testamentes“ v čas. „Theolog. Studien und Kritiken“, 1830, s. 817—845. Stavěl na zásadách Bentleyových. Vycházeje totiž od přesvědčení, že nelze v každém případě jednotlivém dodělati se znění původního, chtěl na základě písemných dokladů docílití aspoň toho znění jeho, které bylo nejvíce rozšířeno v době poměrně nejstarší; domnívalť se zcela správně, že text ten bude nejen lepší a původnímu znění bližší než opravená Recepta, nýbrž i stane se bezpečným východištěm, od něhož by se postupovalo k znění původnímu. A poněvadž nejstarší zachované kodexy řecké sahají do 4. st., jiné památky pak více méně kusé až do druhého stol., usiloval o to, aby zjistil text, který byl nejvíce rozšířen ke konci 4. st., a přiblížil se tomu, který byl počátkem 3. st.

Domnívaje se pak, že k dosažení cíle toho kodexy mladší byzantské, nepřispívají ničím, nehleděl k nim vůbec a přidržel se pouze památek nejstarších, rozděliv je ve dvě třídy: na východní, k níž čítal kodexy B, C, A, Koislinský (Coislinianus), některé zlomky evangelní (P, Q, T, Z), kod. H listů Pavlových a Origena, a na západní třídu, k níž počítal kod. Dev. act, Dpaul (od něho literou *Δ* označený), Eact, Gact, latinského Ireneae, Tertulliana, Cypriana, Hilaria, Lucifera, Primasia (pro Apokal), Italu (rukop. a, b, c, dev. act, dpaul (od něho literou *f* označený), epaul (u Lachmanna ff), g a Vulgatu (Kod. fuldenský, amiatský a j.) Váhu větší kladl na třídu východní. Přijímal proto nejen jako nepochybné to čtení, ve

¹⁾ Toliko některé varianty přičinil pod textem na dolním okraji, neudav pramene, na konci pak (po Apokalypsi) přičinil varianty z textu elzevirského, odkázav dříve k svému článku, uveřejněnému r. 1830 v Theolog. Studien und Kritiken p. 817—845.

kterém srovnávali se svědkové obou tříd, nýbrž jako pravé i to, pro které byli souhlasně toliko východní svědkové.¹⁾ Jestli však svědkové východní rozcházel se od sebe v příčině některého místa, uznal za pravé to čtení, které bylo osvědčeno také od svědků západních. Kde nesouhlasili spolu ani východní ani západní svědkové, zůstal v pochybnosti, které čtení jest pravé, a dal jedno z různých čtení do textu, druhé na okraj. Ale nepostupoval důsledně dle těchto zásad, někdy řídil se i libovůlí.

Mimo tuto chybu dopustil se však Lachmann při své methodě ještě tři chyb jiných, a to: a) použil jen malého počtu rukopisů, takže při neúplnosti některých z nich spočívá text jeho málokde na více než čtyřech kodexích, velmi často však jen na třech, mnohdy toliko na dvou, při Apokalypsi pak pouze na jednom; b) nestaral se dosti o to, aby aspoň spolupracovníci jeho prozkoumali náležitě ty kodexy, z nichž čerpal text novozákonní, nýbrž spokojil se při některých s pracemi, které v té příčině byly před ním vykonány od jiných, ač věděl, že nedostačují, byvše vykonány povrchně aneb neúplně, a tak stalo se, že ani k těm kodexům nepřihlížel náležitě, jichž při svém vydání použil;²⁾ c) pominul mnohé památky

¹⁾ V komentáři však označoval znamením rovnosti (=) také ty varianty, které byly osvědčeny souhlasně od svědků západních odlišně od východních, a tak v theorii kladl je na roven těm variantům, pro které byli všickni svědkové východní odlišně od západních.

²⁾ Nejen nevěšimul si toho, že kodex A představuje jinou třídu textovní v evangeliích a jinou v listech apoštolských, ač na to upozornil již Griesbach, z kodexu Vatikánského použil, a to ne dosti přesně, pouze oněch variantů, které byl z něho sebral neúplně Birch (k evangeliu Lukášovu a Janovu vůbec nepřihlédnuv), a těch, které ze sbírky od Mica učiněné nedostí správně opsal Woide a vydal Ford. (Opat římský Mico srovnal totiž kolem r. 1720 pro Bentleyho kodex Vatikánský s jedním exemplářem řeckého N. Zákona, vydaného r. 1524 od Cephalaea, v němž i poznámenal varianty. Z exempláře toho, který chová se v Cambridge v knihovně Trinity College pod čís. B. 17. 3., opsal je Woide do jiného exempláře N. Zákona, a odtud vydal je tiskem Ford r. 1799 v Oxfordě.) Z kodexu Efrema Syrského měl pouze pro evangelia varianty sebrané od Wetsteina, podobně jako z kodexu Klermontského (D^paul) pro listy sv. Pavla. Lachmann byl si též vědom, že jeho vydání a apparát kritický trpí nedostatky, ale přece uveřejnil je, poněvadž chtěl novou, lepší cestu ukázati kritice textovní a povzbuditi jiné, by po ní kráčeli. Praví (Rechen-schaft s. 33): „Es ist wiinschenswert, dass nach mir andere, wenn sie

textu, kterých nejen s prospěchem použití mohl, nýbrž i podle vlastní soustavy použití měl, na př. překladů východních.

Těmi chybami však netrpí veliká jeho zásluha, kterou si zjednal tím, že opustiv text elzevirský, čerpal text novozákonní přímo ze starých památek jeho písemných a tak cestu razil novému směru, jakož i tím, že přivedl k platnosti kritickou vážnost Vulgaty, ukázav, že představuje tentýž text, který měl před sebou sv. Jeronym. Mimo to, jak po nových bádáních uznává se všeobecně, ačkoli Lachmann usiloval hlavně o to, aby zjistil znění textu, jaké bylo nejrozšířenější koncem 4. st., za Jeronyma, podařilo se mu přece vložit namnoze do textu také nejlepší varianty, mnohem starší, a tak docíliti textu mnohem lepšího a svým zněním textu původnímu bližšího, než jakého se před tím docílilo kterýmkoliv opravováním Recepty.¹⁾

Ve spojení s Filipem Buttmannem mladším pořídil Lachmann také řeckolatinské vydání Nového Zákona s úvodem (prolegomena) a apparátem kritickým, a to ve dvou svazcích, z nichž první (evangelia) vyšel r. 1842, druhý (ostatní knihy) r. 1850. V úvodě k 1. svazku jedná o rukopisech, zvláště latinských, o církevních spisovatelích a o zásadách kritiky novozákonní (de arte recensendi), v úvodě k 2. svazku jedná o opravách, podává pořad dějů, vylíčených v evangeliích synoptických, a pojednání o pravopise a rozdělení či interpunkci. V textě neodchýlil se od vydání prvního, leč nemnohými opravami. Apparát kritický s přesným udáním pramene při každém variantě umístil uprostřed mezi textem řeckým, podaným na hoření, a mezi textem Vulgaty, podaným na dolní části každé strany.

---

meinen Weg billigen, mehr thun, als ich thun konnte. Mein schönstes Ziel ist erreicht, wenn, was ich gethan habe, ein Anfang wird, der die Nachfolger fördert und zur Vollendung im gleichen Sinne reizt.⁴ Přání toto vyplnilo se. Dožil se toho, že i z těch následovali ho někteří (Tischendorf), kteří s počátku byli proti němu.

¹⁾ Brandscheid, Handb. der Einl. s. 126: „Sein System hat begeisterte Verehrer gefunden, und der von ihm gebotene Text ist jedenfalls vorzüglicher als derjenigen der bisher nur nachgebesserten Recepta.“ Srovn. též Tischendorf, Nov. Test. Graec. Lipsiae 1873 (Brockhaus), Prolegom. s. XIV. „Nihilominus libenter agnoscimus, Lachmanni opus utut imperfectum rem criticam juvisse nobisque ipsis aliisque ut perfectiora quaereremus incitamento fuisse.“ Podobně Gregory, Prolegomena, s. 265, a Textkritik, II. str. 972.

β) Konstantin Tischendorf, professor protestantské theologie v Lipsku († 1874), zjednal sobě veliké jméno jako biblický badatel a kritik. Navštívil několikrát skoro všechny větší knihovny evropské i musea a vykonav tři cesty na východ (po Egyptě, Arabii, Syrii a Řecku), objevil značný počet rukopisů řeckých i latinských, jež opsal, srovnal a vydal tiskem vedle mnoha jiných kodexů již známých, jež znova prozkoumal. Objevených rukopisů těch užil vždy hned při svých vydáních řeckého Zákona Nového, jichž, čítajíc toliko vydání kritická, bylo osm, mezi nimi 5 hlavních, podávajících zvláštní recense.¹⁾ Nejdůležitější z nich jsou tři: a) třetí, řeckolatinské, vydané v Paříži r. 1842 za přispění Jagerova a věnované pařížskému arcibiskupu Dionysiu Affreovi, pro které Tischendorf z různých variantů volil, pokud bylo možno s hledem ke starým rukopisům, právě ty, které srovnávají se s Vulgátou; b) sedmé větší (editio major) z r. 1859, pouze řecké, které vyšlo v Lipsku ve dvou svazcích a mimo úvod (prolegomena), přejatý po většině z vydání čtvrtého (z r. 1849), obsahovalo bohatý apparát kritický; c) osmé s kritickým apparátem ze všech dosud uveřejněných nejobsáhlejším, ač ne v každé pří-

---

¹⁾ Vydání a spolu i recense první vyšla r. 1841 v Lipsku, text jeho s několika změnami přejat též do 2. vydání, jež vyšlo u Didota v Paříži r. 1842 a bylo věnováno ministru Guizotovi, určeno pak pro francouzské protestanty. Třetí vydání, jež bylo recensí druhou, vyšlo téhož r. 1842 zároveň s Vulgátou v Paříži také u Didota; podnět k němu dal pařížský kanovník J. N. Jager; vyšlo ve velkém oktávě s varianty textu Stephanského a Griesbachova, určeno bylo pro francouzské katolíky; má sice mnohé vady a nelíbilo se proto Tischendorfovi samému, a to zcela pochopitelně, hledí-li se k tomu, že v oné době, kdy je uveřejnil, nebyly ještě památky nejstarší důkladně prozkoumány; nicméně jest práce ta uznání hodna. Text jeho byl později častěji znovu vydán, od Jagera samého r. 1847, 1851, 1859. Vydání čtvrté, jež představuje recensi třetí, vyšlo r. 1849 v Lipsku u Wintera, a to s úvodem, vyplňujícím 96 stran. Text z něho přešel do vydání pátého (r. 1850 vyšlého u Tauchnitzu v Lipsku) a šestého (r. 1855, editio academica). Vydání sedmé (r. 1859), které představuje recensi čtvrtou, vyšlo ve formě větší a menší. Vydání menší mělo sice spolejší apparát kritický než vydání větší, ale přece obsáhlejší, než kritická vydání Wetsteinovo, Griesbachovo, Scholzovo a Lachmannovo. Vynechány byly doklady méně vážné. Vydání osmé představuje recensi pátou. Vyšlo též ve formě větší a menší. Text různých vydání jeho, jmenovitě sedmého a osmého, vydán mimo to častěji ve vydáních příručních dílem od Tischendorfa, dílem od jiných.

čině spolehlivým,¹⁾ jehož I. díl (evangelia) vyšel v Lipsku roku 1869, druhý (ostatní knihy N. Z.) r. 1872, k němuž však úvodu (prolegomena) nenapsal více Tischendorf sám, byv zachvácen delší nemocí a smrtí, nýbrž Američan Caspar Renatus Gregory, professor v Lipsku, se svým krajanem americkým Ezrou Abbotem, professorem v americkém Cambridge (v provincii v Massachussetts, čti Mesečúsets), a to ve třech dílech r. 1884, 1890, 1894.²⁾ Recensní vydání ta odchylují se od sebe značně ve znění textu: vydání sedmé na př. od čtvrtého (z r. 1849) na 1296 místech (z nichž ovšem 430 týká se toliko pravopisu), osmé od sedmého dle Scrivenera na 3369, dle Gregoryho na 3572 místech. Příčina různosti té byla dílem v novém objevení starých rukopisů, dílem v neustálenosti Tischendorfově ve příčině zásad kritických, jimiž se řídil. S počátku přidržoval se co do podstaty Lachmanna odlišně od textu elzevirského (Recepty) a od Griesbacha, takže první vydání jeho shoduje se při 1000 místech, od Reusse vybraných a srovnaných, s textem elzevirským na 280 místech (s Griesbachem na 569, s Lachmannem na 735); později naklonil se od Lachmanna k textu elzevirskému, takže čtvrté vydání jeho shoduje se s ním při Reussově tisíci na 352 místech (s Griesbachem na 622, s Lachmannem na 655), sedmé pak již na 395 (s Griesbachem na 671, s Lachmannem na 662); v osmém vydání však odchýlil se opět od Recepty k Lachmannovi, byv k tomu pohnut hlavně nálezem kodexu Sinajského a novým prozkoumáním rukopisů jiných. Ve vydání tom (osmém) usiloval o to, aby na základě nejstarších a nejlepších památek i sudidel vnitřních docílil, ne-li původního znění textu novozákonního, ale

¹⁾ Nemohlť všechny památky, které uvádí, studovati sám, a ne všechny byly přístupny v originále.

²⁾ Obsahuje celkem 1426 stran; nejprve podává život Tischendorfův a přehled jeho publikací (s. 3—22), potom jedná o aparátě kritickém (řeckých kodexích, starých překladech, citátech církevních spisovatelův a vydáních tiskových vůbec, s. 25—45), o pravidlech, jimiž jest se řídit při pořizování recenze textu novozákonního (47—68), o mluvnických zvláštěnostech (71—128), o formě textu (131—182), o dějinách textu (185—334), o kodexích majuskulních zvláště (337—450), o minuskulních kodexích zvláště (453—800), o překladech (803—1128), o církevních spisovatelích (1131—1230), na to připojuje přehled svědků novozákonního textu (1233—1246), doplňky i opravy (1249—1314) a obsahy — indices (1317—1426).

spoň toho, ve kterém text ten byl ve 2. st.)¹⁾ K tomu konci rozdělil veškeré paniátky textu na 4 třídy, a to

α) nejstarší či alexandrijskou, zastoupenou kodexy $\aleph$ B A C, která však není nikde zachována úplně čistou,

β) latinskou, o něco mladší než předešlá, kterou zastupuje Itala, pro listy sv. Pavla též kodexy F, G,

γ) asijskou, která byla v užívání po Řecku a Malé Asii, zastoupena jest kodexy E, F, G, H, K, ale v žádném není zcela čista, nepomíšena,

δ) byzantskou, která byla později rozšířena po císařství byzantském, k níž patří skoro všechny kodexy napsané po 9. stol.

Později však uvedl je pouze na dvě třídy: I. na ty, které představují formu nejstarší, po alexandrijsku zbarvenou; k ní čítal jako svědky prvního řádu kodexy $\aleph$, A, B, C, D, ¹¹b, L, P, Q, R, T^{a, b, c}, X, Z, Δ, O^c, ε, Ξ, a jako svědky druhého řádu kodexy F^a, N, O, W^{a, b, c}, Θ^{a, b, c, f}; II. na ty, které představují formu mladší, po asijsku zbarvenou, k níž čítal jako svědky prvního řádu E, K, M, Γ, Λ, Π, Θ^h, a jako svědky 2. řádu kodexy F, G, H, S, U, V.

Největší váhu kladl ovšem na třídu první, zvláště na kodex Sinajský a Vatikánský. Váha ta zvětšila se ještě více, přistoupil li ke kodexům nejstarším souhlas Otců církevních. V případě tom uznal za některých okolností již tehdy čtení za pravé, když měl pro ně pouze jeden majůskul, kodex Sinajský neb Vatikánský. U Mat. 5, 4. 5. podal však blahoslavenství druhé a třetí pořádkem Vulgaty, ačkoli $\aleph$ a B podávají

¹⁾ Tischendorf, Haben wir den ichten Schrifttext der Evangelisten und Apostel, 1873, str. 18: „Bei der Verarbeitung des Materials zum Zwecke der Herstellung des ältesten Textes unserer evangelischen und apostolischen Bücher bin ich nach längerem mir öfters zum Vorwurf gemachten Schwanken zu Grundsätzen gelangt, die sich am nächsten mit denen des englischen Kritikers Richard Bentley vom Jahre 1720, auch Carl Lachmanns vom Jahre 1831 berühren: Grundsätze, deren erfolgreiche Anwendung allerdings erst durch die glückliche Sicherstellung und wesentliche Vermehrung des maassgebenden Apparats ermöglicht worden ist. Soll ich sie mit wenigen Worten näher bezeichnen? Sie gehen darauf hinaus, vom hergebrachten Texte, dem seit Erasmus unbedingt bevorzugten byzantinischen Texte, gänzlich abzusehen und dafür den dokumentlich beglaubigten Text des zweiten Jahrhunderts unter möglichster Verzichtleistung auf das eigene Gutdiinken herzustellen.“

je pořádkem obráceným, a to proto, poněvadž s Vulgatou shodují se v té věci vedle Italy a Syr^{cur} také starší Otcové alexandrijští. Mimo to, byv zaujat předsudky, nepřijal do textu některých míst, ač je stvrzují svědkové velice vážní (zejména vyloučil Mark. 16, 9—20; Jan. 5, 4; 7, 53—8, 11), a uchýliv se na některých místech od rozdělení (interpunkce), které se drželi sv. Otcové a církevní spisovatelé, změnil smysl jejich, na př. Řím. 9, 5, kde položil bod za slova *κατὰ ὄραμα* (podle těla).

;) R. 1848 uveřejnil v Hamburku kritické vydání Nového Zákona Eduard z Muraltu (Švýcar), jak praví, z kodexu Vatikánského; poněvadž však kodexu toho nedostal do ruky na více než 9 hodin, přidržel se tam, kde sám nesrovnával, variantů Birchových a těch, jež z něho vybral r. 1669 kustos vatikánské knihovny, Giulio Bartolucci. Ty části, které scházejí v kodexu Vatikánském, podal dílem dle kodexu G a H (Žid. 9 15—13, 25, 1. a 2. Tim., Tit., Filem.), dílem dle kod. Vatik. 2066 (B^{apoc}) z 10 st. Mimo to použil 11 kodexů jiných dosud nesrovnaných a překladu staroslovanského, který ovšem pro posouzení původního znění textu řeckého veliké důležitosti nemá.

δ) Touž dobou, ve které Tischendorf vydával Nový Zákon v Německu, pracoval o novém vydání v Anglii filolog, kvekeř Samuel Prideaux Tregelles († 1875). Přípravy k němu činil po 20 roků. Navštívil různé knihovny evropské (v Londýně, v Leicesteru, Římě, Florencii, Modeně, Benátkách, Mnichově, Basileji, Paříži, Hamburku, Drážďanech, Wolfenbüttelu, Utrechtě, Dublině) a srovnal velmi bedlivě tamní řecké ¹⁾ i jiné památky textu novozákonního, zejména také překlad syrský (curetonský), latinský kodex amiatský a citáty ve spisech některých Otců církevních. Varianty z překladu egyptského a etiopského opatřil si za pomoci Prevostovy, z překladu armenského za pomoci Rieuovy. Ze sv. Otců a spisovatelů církevních hleděl pouze k nejstarším, až k Eusebiovi, kterýž byl prý na rozhraní mezi starší a mladší formou, a to mezi řeckými zvláště k Origenovi a Eusebiovi, mezi latinskými pak k Tertullianovi, Cyprianovi, Hilariovi, Lucíferovi Kalaritanskému a

¹⁾ Pro evangelia srovnal kodexy: E, G, H, Jb, K, M, R, U, X, Z, I', J, 1. 33. 69, syr^{cur}, pro Skutky apoštol. H, L, 13. 31, 61, pro listy sv. Pavla: D, F, L, M, 17. 37. 47, pro Apokalypsi minuskul. 1. a 14. R. 1861 vydal kodex Ξ .

ku Primasiovi. Odlišuje se tím od Tischendorfa, který uvádí ve svém aparátě kritickém svědky ještě z 10. a 12. st. (Oecumenia, Theofylakta a Euthymia). Prve než přistoupil k vydání samému, uveřejnil zásady, dle nichž upravoval text řecký, a to r. 1854 ve spise „Account of the Printed Text of the Greek New Testament“ a roku 1856 ve spise „Introduction to the Textual Criticism of the New Testament“. Dle nich neuznával dohodu o recensích, tvrdě, že nelze dokázati, že by v době staré byla vykonána nějaká recense neb obsáhlejší revise textu. Také popíral, že by bylo lze staré památky textu rozdělití tak ve třídy, aby byly přesné meze vytknuty mezi jednotlivými třídami. Uznáváje však, že nutno trvati na obecném rozdíle mezi památkami staršími a mladšími, připouštěl, že různé rukopisy mohou tvořiti skupiny, jedny celým textem svým, jiné pouze některými částmi neb knihami, jakož i, že památky starší lze zváti třídou alexandrijskou, mladší pak konstantinopolskou, ač prý někdy (při evangeliích) nutno odlišovati některé rukopisy západní od třídy alexandrijské (a tak i třetí třídu připustiti). Rozhoduje o pravosti a větší neb menší pravděpodobnosti toho kterého čtení, přihlížel sice předem ku písemným památkám textu, ale užíval také sudidel vnitřních, hledě též k obsahu, formě a souvislosti toho kterého místa. Hlavní váhu kladl totiž na svědky starší, ale činil rozdíl mezi stářím rukopisu a stářím textu, poukazuje tak první na kritiku srovnávací. Jestliže se neshodovali svědkové ti, dával přednost čtení, pro které byli také starší Otcové církevní, ale též čtení kratšímu před delším, těžšímu před snažším, jakož i tomu, které se odchylovalo od znění míst paralelních, aneb z něhož jiné varianty mohly snadno povstati. Ačkoli však byl jako kritik obezřetnější a ve svých zásadách kriticky pevnější než Tischendorf, nepostupoval ani on vesměs dle nich důsledně.

S vydáním textu samého počal r. 1857. Když pracoval na posledních kapitolách Apokalypse (r. 1870), onemocněl ochrnutím a nemohl více napsati úvodu ke svému vydání. Napsal jej proto pod vedením Hortovým A. W. Streane a vydal r. 1879, dokončiv tak dílo Tregellesovo.¹⁾ Celkem ob-

¹⁾ Dílo jeho vyšlo v těchto částech: I. evang. Mat. a Mark. r. 1857; II. ev. Luk. a Jan. r. 1861; III. Skutky apošt. a listy katol. r. 1865; IV. listy

sahuje vydání to 1070 a XXXII stran kvartových. Vedle textu řeckého podává latinský překlad Vulgaty podle kodexu Amiatského, pod textem řeckým i latinským umístěn jest ve třech sloupcích apparát kritický, který, nehledě ku památkám mladším, nevyrovná se sice Tischendorfovu svým rozsahem, ale předčí jej svou přesností a spolehlivostí. Poněvadž zásady jeho podobaly se Tischendorfovým, srovnával se i text jeho velice s posledním vydáním Tischendorfovým, a to i pokud se týká míst, jichž Tischendorf do textu nepřijal. Poněkud více odchyluje se od něho v evangeliích, patrně proto, že je vydal dříve, než mohl použiti kodexu Sinajského a Vatikánského.

5. Jako Tregelles, tak ani Eduard Reuss, professor ve Štrasburku, a Frederik Henry Ambrose Scrivener, učitel a farář v Cornwallu, potom vikář v Hendoně u Londýna, neuznávali sice, že by bylo lze památky textu novozákonního rozdělit v čeledi neb třídy přesně od sebe oddělené, nicméně k obecným účelům kritickým dělili je přece v jisté skupiny, a to tři, jež Reuss jmenoval alexandrijskou, západní a konstantinopolskou,¹⁾ Scrivener pak afrikánskou, západní a syrskou či antiochijskou²⁾ (v pozdější době konstantinopolskou). Mimo to Scrivener, který srovnal na 60 minuskulů, rozvinuv pravidla kritiky srovnávací, tvrdil, že při posuzování textu nutno přihlížeti nejen ke svědkům starým, nýbrž i k mladším, poněvadž povstali ze starších, a tedy alespoň nepřímo osvědčují text starší. Poměrné jistoty dochází se prý pouze tam, kde souhlasí pro evangelia všickni svědkové do 6. st., pro Skutky apoštolské všickni až do 9. st. Rozcházejí-li se od sebe majuskuly

---

k Řím, 1. a 2. Kor., Galat., Efes., Filippen., Kolos, 1. Thess., 2. Thess. 3, 3. r. 1869; V. 2. Thess. 3, 3—18, Žid., I. a II. Tim., Tit., Filem. r. 1870; VI. Apokalypse r. 1872; VII. Prolegomena r. 1879 (od Streana).

¹⁾ Reuss, Geschichte der heiligen Schriften N. T. 5. Ausg. Braunschweig 1874, 2. díl, s. 103—104. K alexandrijské skupině čítal pro evangelia kod. B C L, pro Skut. apošt. E, pro listy sv. Pavla A B C H, mimo to sv. Athanasia, Cyrilla Alex., překlad ethiopský, armenský a syrský floxenský; ke skupině konstantinopolské pro evangelií kodexy E F G H S V, většinu minuskulů, překlad gotský a staroslovanský; ke skupině západní kodex D e v, kodexy listů sv. Pavla D E F G, často i Klementa Alex., Origena, Pešíttu a překlad saidský. (Srovn. Gregory, Textkritik II., str. 916.)

²⁾ Scrivener, A plain introduction to the criticism of the N. T. Cambridge, 2. vyd., 1874, str. 481, 4. vyd., pořizené od Eduarda Millera v Londýně 1894, 2. díl, str. 298.

starší, jest přihlížeti také k mladším a k minuskulům, zvláštní pak váhu dávati jest na shodu čtení, která vycházejí z pramenů na sobě nezávislých, od sebe místně vzdálených. Nový Zákon vydal několikráté podle textu Stephanova s varianty Bezovými, elzevirskými, Lachmannovými, Tischendorfovými a Tregellesovými.

6 Zvláštní pozornost vzbudili vydáním svým oxfordští professoři Brook Foss Westcott († 1901 jako biskup angl. v Durhamu) a Fonton John Antony Hort († 1892), kteří zásady Bengelovy, Semlerovy, Griesbachovy, Hugovy a Eichhornovy dílem opravili, dílem dále rozvedli. Pracovavše po 28 rokův,¹⁾ uveřejnili své vydání r. 1881 v Cambridge a Londýně²⁾ ve dvou svazcích, z nichž první obsahoval novozákonní text a krátký přehled dějin textu novozákonního a na nich založené kritiky textovní, svazek druhý pak úvod či introdukci k řeckému Novému Zákonu a přídavek (Appendix, str. 1—180), pojednávající o důležitějších variantech a zvlášt- nostech pravopisných, a udávající seznam míst starozákonních, jež uvedena jsou v Novém Zákoně. Text podali bez aparátu kritického, ale s četnými značkami kritickými, neboť nejen udali na okrajích čtení, jež pokládali za rovnocenná s těmi, která dali do textu, mezi nimi zvláště také ta, o nichž sami neměli stejného mínění, nýbrž i v textě samém položili do závorek jednoduchých pravoúhlých [ ] čtení, která měli za pochybná, do závorek dvojných pak [ ] čtení, která poklá- dali na jisto za nepravá, počítajíce k nim mimo jiná neprávem také Mark. 16, 9—20 a Jan. 7, 53—8. 11, jež uvádli o sobě na konci příslušných evangelíí jakožto části do textu nepatřící. Mimo to podali na okrajích textu v závorkách menších « » některé tak zvané západní přídatky do textu nepatřící a označili na stranách křížkem místa, při nichž dle jich mínění

¹⁾ Začali r. 1853. Každý pracoval pro sebe, ale ob čas srovnávali spolu výsledky svého bádání; jestli se neshodli o některém čtení, bádali znova, a když ani potom nesjednotili se ve svých míněních, dali různosti té příslušný výraz při textě, udavše jedno čtení v textě, druhé na okraji jako rovnocenné. Tisk protáhl se na 10 roků; neboť jednotlivé oddíly zasílali v arších vývěsných různým odborníkům jak v Anglii, tak v ostatní Evropě a v Americe, aby seznali jejich posudky a učinili po případě na jich základě potřebné změny a opravy.

²⁾ Po druhé v Londýně r. 1896 díl druhý (Introdukce) a r. 1898 díl první (text).

potřebí jest dohadu, poněvadž byvše pozměněna již v době nejstarší, nejsou as v žádné památce zachována ve znění prvotním. Úvod (Introduction) ve svazku druhém spočívá sice na prácech obou vydavatelů, sestaven jest však pouze od Horta, aby byla zjednána jednotnost spisu. Obsahuje čtyři části, z nichž první jedná o potřebě kritiky novozákonní, a to s hledem k velikému množství čtení nepravých, jež časem dostaly se do rukopisů (str. 1—18), druhá o různých methodách textovní kritiky, ukazujíc, že při čteních rozdílných nutno jest přihlížeti k původovému poměru oněch památek, ve kterých se shledávají, a proto též srovnávati jednotlivé památky a, pokud možno, vyšetřovati příčiny těch kterých variantů (str. 19—72), třetí část jedná o tom, kterak upotřebiti zásad textovní kritiky při textě novozákonním (str. 73—287), čtvrtá o povaze, účelu a úpravě vydání samého (str. 288—324).

Co se týká upotřebení zásad kritických, ukazují Westcott a Hort, že veškeré vážnější varianty, které shledávají se v mladších rukopisech řeckých, vyskytají se již v homiliích a jiných spisech sv. Chrysostoma, jakož i v zachovaných zlomcích ze spisů jeho spolužáka Theodora Antiochijského (Mopsvestského) a jich učitele Diodora Antiochijsko-Tarsenského, a tedy učiněny byly již před 5. st. Přihlížejíce pak zároveň k citátům církv. spisovatelův a ku překladům starým, rozeznávají v zachovaných památkách čtverou hlavní formu textu novozákonního, a to: text neutrální, západní, alexandrijský a syrský.

Text neutrální nepatří dle nich k žádné čeledi, neboť byl uchován od změn vlivem cizím učiněných (západních, alexandrijských i syrských) a blížil se k prvotnímu znění co nejvíce, ba byl s ním shodný skoro úplně; čistým udržel se nejdéle v Alexandriji a v Egyptě péčí alexandrijských opisovatelův a bdělostí tamních učenců. Nás však nedošel čist v žádném kodexe, skoro čistým však zachoval se v kodexe Vatikánském, vyjma listy sv. Pavla, v nichž kodex ten má některé varianty západní; z veliké části chová jej též kodex Sinajský, který však má také mnoho čtení západních, zvláště v evangeliích sv. Jana, a čtení alexandrijských; z menší části obsahují jej v evangeliích kodexy L T Ξ Δ C Z R Q P, v ostatních knihách kodexy C A, ve Skutcích apoštolských kod. minusk. č. 61, v listech sv. Pavla poněkud i M a H.

Text západní vyznačuje se dle tvrzení jejich různými vysvětlivkami a přídatky, které byly do něho vloženy, a ve své podstatě kryje se s Griesbachovou třídou západní. Povstal již před polovicí 2. st. z textu neutrálního prý v Syrii neb v Malé Asii, odtud dostal se před r. 200 do Říma a přes Palestinu a Egypt do Ethiopie. Na východě později vymizel, na západě však se rozšířil. Čist zachován jest v kodexích *Dev act Dpaul I'paul Gpaul*, částečně též v kodexe Sinajském, pokud se týká evangelií, také v X Γ a v minuskulích č. 565 1. 118. 131. 209. 13. 69. 124. 346. 22. 28. 157; pokud se týká Skutkův apoštolských, v E, 31. 224. 61. 137. 180, a pokud se týká listů sv. Pavla, v E, B, 31. 37. 46. 80. 137. a 221. Mimo to vyjadřují jej měrou značnou překlady starolatinský a staro-syrský, jakož i citáty ve spisech sv. Ireneae, Hippolyta Methodia a Eusebia.

Text alexandrijský činí se patrným opravami mluvnickými a některými glossami, jež byly v něm vykonány. Vyvinul se také z neutrálního, a to v Alexandrii počátkem 3. st. neb ještě dříve nikoliv působením Hesychiovým. Neboť Hesychius žil později († kol 305). Čist nezachoval se nikde, nejvíce však v kodexe Sinajském, Efrema Syrského a ve Skutcích i listech apoštolských kodexu alexandrijského; mimo to chovají jej měrou značnou v evangeliích kodexy L X 33, z části též Δ R Z Ξ 157, ve Skutcích apoštolských kodexy E 13 61, v katolických listech kod. P 13 27 29 36 40 68 69, v listech Pavlových kod. P 5 6 17 23 39. Z překladů vyjadřují jej nejvíce koptické, zvláště memfický či dolnoegyptský, ze spisovatelů církevních pak Klement Alexand., Origenes Didymus a Cyrill Alex.

Text syrský či antiochijský kryje se svou podstatou s Griesbachovou třídou konstantinopolskou; povstal smíšením tří předešlých na základě dvou revisí textu novo-zákonního, které byly učiněny nejspíše autoritou církevní v Antiochii ve snaze míti text co možná jasný a úplný, a to jedna kolem polovice 3. st., druhá před r. 350 Zda revisi provedl kněz a později mučovník Lucián († 312), není dle Westcotta a Horta jisto, ač možno. Text tento odchyluje se od znění původního ze všech nejvíce, skoro úplně čist zachoval se ve většině minuskulův a v majuskulích Evangelních E F G H S U V A II, v majuskulích Skutkův apoštolských H L P a

listů apoštolských K L, jistou měrou i v evangelních kodexích A C N X K M Γ Δ a v kodexu listův apošt. P. Také vniknul četnými varianty do syrského překladu Pešitty a do překladu Heraklejského, od 4. st. pak i do jiných překladů, zejména také do latinského a gotského. Za Chrysostoma dostal se do Konstantinopole a odtud dále, zatlačiv texty jiné.

Chtíce Westcott a Hort dodělati se pokud možno znění původního, nehleděli k textu syrskému, jakožto pozdějšímu a z prvních tří povstalému, leč jen v řadě poslední; ale ani z textu západního a alexandrijského neuznali těch čtení, která se srovnávala s rázovitou známkou jejich (se snahou po vysvětlování a doplňování při textě západním, a se snahou po opravách mluvnických při textě alexandrijském); pokládali je za živly pozdější. Hlavní váhu kladli na tak zvaný text neutrální, jakožto text skoro úplně shodný se zněním prvotním a poněvadž mysli, že text ten chová se skoro úplně čist v kodexu Vatikánském a z veliké části též v Sinajském, jakožto památkách, které vyšly prostředně ze společného originálu velmi starého a apoštolům blízkého,¹⁾ pokládali svědectví jejich, jmenovitě kodexu Vatikánského, za rozhodné. Uznávali proto za pravá a nepochybná čtení, která se vyskytají i v kodexu Vatikánském (B) i v Sinajském (N), leč by proti některému čelil zvláště vážný důvod vnitřní. Kde rozchází se B od N, dávali přednost kodexu B, poněvadž N chová prý také mnoho variantů západních, a dávali mu přednost tu tím spíše, když shledali, že s ním souhlasí v evangeliích kodexy L, C, T, Ξ, D, A, Z, 33, v evang. sv. Marka minuskul č. 61, v listech katolických kodexy A, C, D, E₂, 61, v listech sv. Pavla kodexy A, C, M₂, P₂, minuskuly č. 17. a 67**. Rozhodně jako nepravé zavrhnouti nedovolili si ani to čtení kodexu Vatikánského, které nebylo osvědčeno žádnou památkou jinou, leč by to byla chyba způsobená patrným přepsáním se. Tak velikou váhu kladli na kodex Vatikánský.

Práceri Westcotta a Horta byl učiněn veliký pokrok v textovní kritice novozákonní; bylo také přijato vydání jejich s velikou chválou, jakoby podávalo text jen na málo místech

¹⁾ Ze starého originalu toho vyšly prý dvě různé linie textu, do nichž časem vnikly některé živly cizí (změny), kteréž však srovnáním s jinými rukopisy lze poznati. Jednu, a to čistší linii, představuje prý kodex Vatikánský, druhou méně čistou kodex Sinajský.

odchylný od znění původního. Nicméně nelze upřít, že dostupili se také chyb, jichž mohli se uvarovati ve prospěch svého vydání. Přeceňovali přílišně kodex Sinajský a ještě více kodex Vatikánský a podceňovali text západní, jmenovitě též překlad starolatinský a starosyrský, ač překlady ty, byvše zdělány již ve 2. st., spočívají na rukopisech velmi starých. Odtud přišlo, že některé části z textu vyloučili neb označili jako nepravé (zejména Mark. 16, 9—20; Jan 7, 53—8, 11), ač svědkové vážní jsou pro ně. I z protestantů vytykali jim někteří přeceňování kodexu B a $\aleph$, jmenovitě Burgon, Steck, Godet, Nestle, který praví: Auch dies muss jetzt noch viel entschiedener betont werden, dass die Übereinstimmung von B, $\aleph$, auf welche fast die ganze bisherige Textkritik gebaut hat, gar nichts beweist. (Einführung, s. 191.)

7. Z dalších vydání, která v době nejnovější byla pořizena od protestantů, jmenujeme ještě vydání Weymouthova, Weissova, Nestleova a Schjottova.

Richard Fr. Weymouth upravil text dle toho, v čem se shodovala většina moderních vydavatelů, zároveň uvedl varianty z vydání Stephanova (r. 1550), Lachmannova, Tregellesova, Tischendorfova, Lightfootova a j. Uveřejnil je v Londýně r. 1886 (opětně r. 1892 a 1896).

Bernhard Weiss pořídil text samostatně na základě vlastních studií exegetických i kritických a uveřejnil je s četnými poznámkami v Lipsku po prvé v letech 1894 (Skutky apošt., listy katol., Apokal.), 1896 (listy sv. Pavla) a 1900 (Evangelia), po druhé r. 1902. Nehledě k sv. Otcům a spisovatelům církevním, ani ku překladům a k minuskulům, a ne dbaje na práce vykonané od Bengela až do Westcotta a Horty, snažil se hlavuě na základě důvodů vnitřních vyšetřením a vymítěním chyb vniklých do nejstarších kodexů (4. a 5. st.) dodělati se samostatně onoho znění textu uvozákonního, jaké bylo v 1. st. Že by však metoda jeho, přeceňující důvody vnitřní, vedla k cíli, jest více než pochybno.

Eberhard Nestle, vydav r. 1897 úvod do řeckého Nového Zákona,¹⁾ upravil text na základě vydání Tischendorfova, Westcott-Hortova a Weymouthova tím způsobem, že

¹⁾ Einführung in das griechische N. T. Göttingen, 1897, druhé rozmožené vydání r. 1899.

do textu přijal čtení, ve kterých shodovala se alespoň dvě z řečených tří vydání, na okraj pak (po případě) odlišné čtení vydání třetího. Text ten vyšel nákladem Virtsenberského ústavu biblického r. 1898, po druhé 1899, po třetí r. 1901. Při třetím vydání však použil Nestle vydání Weissova místo Weymouthova a přijav do textu čtení, ve kterých souhlasil Weiss s Tischendorfem neb Westcott-Hortem, uvedl na okraji odlišná čtení z vydání Weymouthova, na konci pak připojil odchylné varianty z Blassova vydání evangelia sv. Matouše.

Fr. Schjott upravil text na základě B a $\aleph$, kde tyto kodexy se nesrovnávaly, rozhodoval dle jiných stářím nejbližších, při evangeliích dle A C D E F H J^b K L P Q T U V X Z Γ Δ , při Skut. apoštol. a listech katolických dle A C D E H K L P, při listech sv. Pavla dle A C D E F G H L P, při Apokalypsi dle A C P 1. 18. 38. 49. 92. 95. Pod textem uvedl varianty elzevirské a Tischendorf-Gebhardtové. Vydání jeho vyšlo v Kodani r. 1897.

Mimo to ohlásila Berlínská firma Alexander Duncker v únoru r. 1902 nové vydání řeckého Nového Zákona, které chystal tamní professor a farář Herman Soden, slibuje, že podá text novozákonní v nejstarší formě, jaké možno docílití.¹⁾ Vyšel však posud toliko první díl svazku prvního, obsahující první část kritiky textovní.

Mezi katolíky pořídili v době nejnovější nová vydání řeckého Nového Zákona Brandscheid a Hetzenauer.

8. Bedřich Brandscheid, vysloužilý spoluředitel gymnasia v Hadamaru, hleděl podobně jako Tregelles, Westcott-Hort a, pokud věci se týká, i Tischendorf, docílití co možná původního znění řeckého textu novozákonního. K tomu konci používal sice skutečných úspěchů, jichž dodělali se dosavadní badatelé v kritice textovní, ale zároveň hleděl uvarovati se chyb, jichž dopustili se oni zvláště přeceňováním kodexu Vatikánského i Sinajského a podceňováním svědků západních. Jako Westcott a Hort cení sice také více kodex B a $\aleph$ než ostatní kodexy, a kde rozchází se B od $\aleph$, dává přednost kodexu B (Vatikánskému), avšak v tom odchyluje se od nich

¹⁾ Dr. Theol. Hermann Freiherr von Soden, Die Schriften des Neuen Testaments in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt, hergestellt auf Grund ihrer Textgeschichte.

že nepřičítá řečeným dvěma kodexům ve všem váhy rozhodné, spíše uznává, že také do nich dostaly se chyby vážné, a zejména že byly v nich ku podnětu Eusebiovu pominuty některé části důležité, jako Mark. 16, 9—20 a Jan. 7, 53—8, 11, jež třeba v textě ponechati jakožto části od počátku k němu patřící. Ponechává proto zcela právem na základě různých svědků vážných části ty v textě, a nejen je, nýbrž i různé jiné, jež kritikové protestantští zavrhuji, jako Luk. 22, 43—44, Jan 5, 3—4, jakož i 1. Jan 5, 7. Text uveřejnil ve Freiburgu u Herdera r. 1893 ve kvartě beze všech variantů a poznámek kritických zároveň s Vulgatou podle vydání Vercelleneova (z r. 1871). Jako úvod či prolegomena k němu vydal téhož roku v řeči německé spis „Handbuch der Einleitung ins Neue Testament“, ve kterém, pojednávajíc stručně o ceně i důležitosti novozákonního studia biblického a o kánoně Nového Zákona (str. 3—34), vylučuje obšírně dějiny novozákonního textu od prvních století až po naše doby (str. 34—166) a připojuje kritické poznámky textovní (str. 166—185) a tři tabulky přehledové (186—196). — Roku 1901 vydal text ten v osmerce i s Vulgatou po druhé, jenže v některých místech přidržel se více ještě Vulgaty než v prvním vydání.¹⁾

9. Michael Hetzenauer, kněz řádu kapucínského, lektor bohosloví a knihovník v Celle (Zell) u Kufsteinu, vydal Nový Zákonní s Vulgatou ve dvou svazcích osmerkových (Evangelium, Apostolicum), přičiniv pod textem varianty toliko důležitější, na konci každého svazku pak varianty četnější. Kterými zásadami se při tom řídil, udal až r. 1900 v menším spise „Wesen und Principien der Bibelkritik auf katholischer Grundlage“ (v Inšpruku). Uznával totiž za pravý nejen onen

¹⁾ Práví sám ve svazku prvním str. 18 a d.: „Statui mihi ad rectam sancti Hieronymi methodum esse revertendum; neminem enim potuisse illo melius antiquissimam Novi Testamenti formam perspicere. Tanta fuit in eo doctrina graeco-latina, tanta christianarum litterarum cognitio, tot optima subsidia in omnibus ecclesiis collecta. Cum ab hoc viro exortam Vulgatam versionem latinam exinde ab Ecclesia romana esse conservatam atque iterum iterumque restitutam constet, necesse est originalem graecae lectionis formam cum latina Vulgatae versionis lectione consentire, neque quidquam graece posse rectum esse, quod aperte et essentialiter latinae Vulgatae lectioni refragatur. Itaque in magno numero auctoritatum undecunque conquisitarum veritatem evangelicam versandam non putavi, sed in concordi consensu cum Vulgata latina.“

text, který podávají všickni svědkové kritičtí, a ten, ve kterém shodují se svědkové místem, časem a původem od sebe rozdílní (na př. Mark. 16, 9—20), nýbrž i ten, který ve věcech důležitějších obsahují překlady, a který ve věcech méně důležitých mají kodexy, neboť, jak praví, jednak ani nejlepší překlad nevyjadřuje originálu ve všech maličkostech, jednak překlady byly pod dohledem církevních obcí a představených, a proto není pravděpodobno, že by všechny aneb většina jich byla porušena ve věcech důležitějších. Také však má za pravá ona místa, kteráž svatí Otcové a staří spisovatelé označují jako pravá, a to i tehdy, když zachované kodexy a překlady čelí proti nim, jakož i ona, která jsou osvědčena většinou svědků rovnocenných, jako jest *υιοῦ Θεοῦ* v Mark. 1, 1, kteréž schází pouze v N* 28, 255 a u několika Otcův. Při tom chová přesvědčení, že mlčí-li několik svědkův o některém místě, není to na újmu jeho pravosti, jestli jiní svědkové jsou výslovně pro jeho pravost, a že při každém textě či místě vedle svědků vnějších třeba nutně přihlížeti také k různým okolnostem jiným, zejména též k souvislosti a vůbec k sudidlům vnitřním. V té příčině dává zcela správně přednost čtení filologicky, exegeticky, neb dogmaticko-mravně těžšímu před snažším, čtení, které se srovnává s povahou mluvy spisovatelovy a se slovosledem, před čtením, které se s nimi nesrovnává, a čtení, které odchyluje se poněkud od místa paralelního, před čtením, které s místem paralelním souhlasí doslovně. ⁴⁾

⁴⁾ Z příručních vydání řeckého Nového Zákona, která byla v předešlém století pořizena od katolíků, jmenujeme vydání, jež pořídili: Petr Alois Gratz, professor v Tubinkách a Bonnu, podav text Komplutenský z r. 1514 (v Tubinkách r. 1821 u Fuese ve 2 svazcích, v Mohuči r. 1827, titulové vydání tamtéž r. 1851), Leander van Esz, prof. v Marburku, podav text smíšený z Komplutenského a Erasmove (v Tubinkách r. 1827 u Fuese), Antonin Jauman, gymn. ředitel v Neuburgu na Dunaji, přidržev se skoro úplně vydání protestanta Tittmanna z r. 1820 v Lipsku, ve kterém podána Recepta upravená s hledem k výzkumům Griesbachovým (v Mnichově u Lindauera r. 1832, titulové vyd. 1836, Frant. Xav. Reithmayer, prof. v Mnichově, přidržev se hlavně Lachmanna a Tischendorfova vydání pařížského, přizpůsobeného Vulgatě (v Mnichově 1847, Valentin Loch, professor v Ambergu, později v Bambergu, který podal text, pokud mu bylo možno, dle kodexu Vatikánského (v Řezně 1862). Až na vydání Jaumannovo podávají všechny také Vulgatu, Loch však mimo řeckolatinské vydání pořídil také pouze řecké. Mimo to vyšlo několikrát v Lipsku u Tauchnitzu řeckolatinské vydání stereotypní s aprobací katolické kon-

5. O vzájemném poměru zachovaných památek textu novozákonního.

§ 39.

O změnách učiněných ve znění textu.

Jak patrně z toho, co bylo řečeno o rukopisech, překladech, citátech a tiskových vydáních textu novozákonního, jednotlivé památky ty nesrovnají se spolu ve všem, nýbrž odchylojí se od sebe v příčině znění na místech četných. I není proto po-

sistoře v Drážďanech, které podává skoro beze změny text vydání protestanta Theilea a jen malou cenu má. Mimo to pojednal o kritice důkladně francouzský učenec J. Martin ve spise: Introduction à la critique textuelle du Nouveau Test. I. svazek obsahuje část theoretickou; pět dalších část praktickou, doplněk popisuje řecké rukopisy novozákonní, chované v pařížských knihovnách. — Z protestantských jmenujeme mimo vydání Britské společnosti biblické vydání Hallenského profesora G. Chr. Knappa (v Halle 1797, 1813, 5. vyd. 1840), která obsahují text smíšený z textu Griesbachova a elzevirského; profesora v Jeně H. A. Schotta (v Lipsku 1805, 4. vyd. 1839, pořizené po smrti Schottově [† r. 1836] od Baumgarten-Crusia); prof. lipského J. U. Tittmanna (u Tauchnitzu v Lipsku); lipského prof. Hahna, který přehlédl text Tittmannův a opatřil varianty z textu Griesbachova, Knappova, Scholzova a Tischendorfova (v Lipsku 1840); lipského prof. Theilea (v Lipsku 1840 a potom ještě častěji), které podávalo text Knappův upravený s hledem ke Griesbachovi, Lachmannovi a Tischendorfovi, s přehledovými tabulkami v duchu racionalistickém a skeptickém; Oskara Gebhardta, knihovníka v Gotinkách, které opakovalo text 8. vyd. Tischendorfova s varianty Tregellesovými a Westcott-Hortovými (v Lipsku r. 1881); J. M. Baljona, zdělaného na základě Tischendorfova vydání osmého (ed. major) s použitím některých rukopisů nově nalezených, zejména též syrského palimpsestu sinajského. O vydáních kritických obšírně jednají: Le Long, Bibliotheca sacra ... continuata ab A. G. Masch, Halae 1778, 189 - 424, Rosenmüller, Handbuch für die Literatur der biblischen Kritik u. Exegese, Göttingen 1797, I. 278—422, Hug, Einleit. in die Schriften des N. T., 4. vyd. ve Štutgartě 1847, I. 268—298, Tischendorf, Nov. Test. Graecum, ed. 7., Proleg., pag. LXXXI—CXX; Reuss, Bibliotheca N. T. Graeci, Brunsvigae 1872, a Geschichte der heil. Schriften N. T. 5. vyd. Braunschweig 1874, II. 126—165; Tregelles, Account of the printed text of the N. T., v Londýně 1854; Tregelles, Horne's Introduction, II. vyd. v Londýně 1863, str. 116—147; Scrivener, A plain Introduction to the Criticism of the New Test. 3. vyd. Cambridge 1883, str. 422—489, 4. vyd. 1894, II. 175—243; Hundhausen, Bibelausgaben ve Wetzer und Welte's Kirchenlex., II. 597—636; Gregory, Prolegomena, Lipsiae 1899, str. 202—334, Textkritik, v Lipsku, II. 921—993; Trenkle, Einleitung, str. 450—463; Nestle, Einführung in d. gr. N. T., Göttingen 1899, str. 5—27.

chybnosti, že text novozákonní nezachoval se nám úplně v tom znění, ve kterém vyšel z rukou svých autorů, nýbrž časem změny utrpěl. A jest zcela pochopitelné, že se tak stalo; neboť opisovatelé netěšili se oné pomoci nadpřirozené, které se dostalo biblickým autorům. I dopouštěli se proto

1. bezděčně podobných chyb, jakých se dopouštějí opisovatelé vůbec:

a) někdy se přehlédli (lapsus oculi) neb přeslechli (lapsus auditus) dle toho, zda sami do textu nahlíželi, neb jim bylo diktováno; napsali na př. přehlédnutím se v kodexu D Mark. 5, 14: ΑΝΗΓΓΕΙΛΑΝ místo ΑΠΗΓΓΕΙΛΑΝ, v kod. D Skut. apošt. 15, 39: ΤΟΤΕΒΑΡΝΑΒΑΣΠΑΡΑΛΑΒΩΝΤΟΝΜΑΡΚΟΝΕΠΙΛΕΥΣΕΝ místo ΤΟΝΤΕΒΑΡΝΑΒΑΝΗΠΑΡΑΛΑΒΟΝΤΑΤΟΝΜΑΡΚΟΝΕΚΗΠΙΛΕΥΣΑΙ aneb přeslechnutím se v kod. K L (a některých minuskulích) I Petr. 2, 3: ΧΡΙΣΤΟΣ místo ΧΡΗΣΤΟΣ a v kod. A D 1. Tim. 5, 21: ΗΡΟΟΚΑΗCΙΝ místo ΗΡΟΟΚΑΙCΙΝ, v kod. L 1. Kor. 6, 20 ΔΕΙ místo ΔΗ, v kod. E Mat 10, 29 ΩΑΕΙΤΕ místo ΩΑΕΙΤΑΙ. A způsobem tím chybovali tím spíše, poněvadž, jak řečeno, ve starých dobách neoddělovala se slova ani věty od sebe, nýbrž dohromady a beze všech znamení rozeznávacích a z pravidla i bez přídechů a přízvuků psalo se na řádek tolik písmen, kolik se jich vešlo, a poněvadž při výslovnosti itacké říkalo se někdy *i* místo *é* (ι) neb *ei* (ει), *ei* místo *é*, *e* místo *ai*. Někdy také vynechali přehlédnutím se některé slovo neb i celou větu, jmenovitě tehdy, když slovo neb věta končila stejně (homoio-teleuton), na př. v kod. B Mat. 9, 28: ΑΕΓΕΙΑΥΤΟΙC místo ΑΕΓΕΙΑΥΤΟΙCΟΙC.

b) Jindy z a p o m e n u l i slova neb pořádek jejich (lapsus memoriae), poněvadž opisující, nedívali se na každé slovo zvlášť, nýbrž na celé věty neb řádky, a tím buď zaměnili některé slovo za jiné stejnoznačné, neb je vynechali neb představili, neb celé místo tak podali, jak je znal z paměti (třeba z místa paralelního) buď na základě vlastní četby neb předčítání při službách Božích, na př. *ἔπειν* místo *ἔφη* neb místo *λέγει*, aneb v kodexích D E F G K L 1. Kor. 9, 1: ΟΥΚΕΙΜΙΑ ΠΟCΤΟΛΟCΟΥΚΕΙΜΙΕΔΕΥΘΕΡΟC místo: ΟΥΚΕΙΜΙΕΔΕΥΘΕΡΟCΟΥΚΕΙΜΙΑΠΟCΤΟΛΟC. ¹⁾

¹⁾ Slova *ἡνομά ἐστιν ἕτερον* (Skut. apošt. 4, 12) vyskytají se skoro ve vši možné obměně v různých rukopisech: *ἡνομα ἕτερόν ἐστιν, ἕτερον*

c) Jindy o m y l e m (falso iudicio) pojímali věci nesprávně:

α) viděli v rukopise, z něhož opisovali, na okraji poznámku, která tam byla přičiněna na vysvětlenou aneb pojata z místa paralelního neb z liturgie, a myslíce, že patří do textu, vetkali ji do svého opisu, jakoby vycházela od biblického autora samého, na př. v kod. D Luk. 16, 19 předeslal opisovatel parabole o boháči a Lazarovi slova *εἶπε καὶ ἑτέραν παραβολὴν* = řekl pak i jiné podobenství; v kodexích E F G H K M S U V, ve Vulgatě a jinde pochází Mat. 23, 14¹⁾ pravděpodobně z míst paralelních Mark. 12, 40 neb Luk. 20, 47, ač-li nebyl přemístěn s veršem 13; a kodexy E G K L M S U V Δ Π jakož i některé rukopisy latinské a překlady syrské, etiopský, armenský, gotský i staroslovanský mají v Mat. 6, 13 z liturgie vzaté chvalořečení *ὅτι σου ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν* (neboť tvoje jest království a moc a sláva na věky, amen); aneb

β) spatřili v předloze na okraji slova, která patřila do textu a jen proto dostalo se v ní na okraj, poněvadž při opisování byla přehlédnuta, a domnívajíce se, že do textu nepatří, nepojali jich do svého opisu aneb dali je na místo nepravé, na př. chvalořečení Řím. 16, 25—27, kteréž v některých kodexích položeno jest na konci kapitoly 14., v některých i na konci 14. i na konci 16. kapitoly. Někdy také nerozuměli slovům dohromady psaným a vyskytjícím se zkratkám, i rozvedli je nesprávně na př. slova *ΑΛΛΟΙΧΤΟΙΜΑΚΤΑΙ* v Mat. 20, 23 rozvedena jsou v kod. 225 v *ἄλλοις ἡτοιμασται* (jiným jest připraveno) místo *ἀλλ' οἷς ἡτοιμασται* (ale kterým jest připraveno), a zkratka *ΜΤΝ* = *ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ* (svědectví) v 1 Kor. 2, 1 vyjádřena v kod. Alexandrijském a Efrema Syrského nesprávně slovem *ΜΥΧΤΗΡΙΟΝ* (tajemství), slovo *ΟC* (= *ὅς* = který) pak v 1. Tim. 3, 16 pojato bylo v kod. K za zkratku *ΘC* a vyjádřeno slovem *ΘΕΟC*.

2. Avšak nejen bezděčně, nýbrž i úmyslně činili opisovatelé textu novozákonního změny ve svých exemplárech,

ὄνομά ἐστιν, ἐστὶν ἕτερον ὄνομα, ἐστὶν ὄνομα ἕτερον. Velmi často přemístěna jsou v listech sv. Pavla jména *Ἰησοῦς Χριστός* a *Χριστός Ἰησοῦς*.

¹⁾ Slova totiž: *Vae vobis Scribae et Phariseae, hypocritae, quia comeditis domos viduarum, orationes longas orantes; propter hoc amplius accipietis iudicium.*

ovšem pokud se týká opisovatelů pravověrných, vždy s úmyslem dobrým, a to z příčin filologických, exegetických a dogmatických :

a) Z příčin filologických opravovali chyby mluvnické a jazykové. Spisovatelé novozákonní totiž, jsouce až na jednoho rodilí Židé, neuměli všickni řecky správně a dopustili se proto ve svých spisech různých chyb jak mluvnických tak jazykových, či takových, jež čelili proti duchu jazyka řeckého (hebraismů); mnohý opisovatel pak vida chyby ty, nemohl se zdržeti, aby jich neopravil; tím však odstranil sice chyby, ale změnil původní znění textu, na př. když třetí korektor v kodexu Sinajském (N^c) a pisatel kodexu P (jakož i kod. 1. 36. 38. Recepta) napsali v Apokal. 2, 20: *γυναῖκα Ἰεζάβελ τὴν λέγουσαν* místo *γυναῖκα Ἰεζάβελ ἡ λέγουσα*, aneb když některé minuskuly a Recepta v Mat. 8, 5 přijaly čtení *εἰσελθόντι δὲ αὐτῷ εἰς Καπερναοὺμ προσῆλθεν αὐτῷ* místo *εἰσελθόντος δὲ αὐτοῦ εἰς Καπερναοὺμ προσῆλθεν αὐτῷ*. Z podobných příčin činili též změny pravopisné, pokud neděly se nahodile, na př. když v kod. K Mark. 3, 18 napsáno ΔΑΔΔΑΙΟΝ místo ΘΑΔΔΙΟΝ, aneb když některé kodexy mají *Μαθθαῖος*, jiné *Ματθαῖος* (kod. N po itacku ΜΑΘΘΕΟC).

β) Z příčin exegetických nahražovali někteří výrazy nejasné slovy jasnějšími a zaměňovali čtení, jimž bez známostí dějepisných a archeologických nebylo lze snadno rozumět, za jiná srozumitelnější, na př. v Mark. 7, 5 mají kod. A E a některé minuskuly a Recepta *ἀνίπτους χερσίν* (neumytýma rukama) místo *κοιναῖς χερσίν* (obecnýma rukama), Mark. 12, 14 kod. D má ΕΠΙΚΕΦΑΛΑΙΟΝ místo ΚΗΝCΟΝ, v Luk. 23, 54 pak týž kod. D má *ἡμέρα ἦν πρὸ σαββάτου* (byl den před sobotou) místo *ἡμέρα ἦν παρασκευῆς* (den byl přípravy, totiž na sobotu, t. j. pátek). Pro větší jasnost kladli zvláště na počátku perikop nedělních a svátečních místo náměstky příslušné jméno podstatné, na př. *λέγει Ἰησοῦς* místo pouhého *λέγει*, neb přidávali k slovu *κύριος* náměstku *ἡμῶν* a k slovu *πατήρ* v ústech Kristových nám. *μου*.

γ) Z příčin dogmatických

α) zrušili někteří místa, o nichž myslili, že obsahují omyly zeměpisné neb místopisné neb dějepisné, na př. v Jan 1, 28 položil Origines a po něm kodexy K U Λ Π i Recepta *ἐν Βηθαβαρᾶ* místo *ἐν Βηθανίαι* a to proto, poněvadž za svého pobytu

v Zajordání nalezl Bethabaru v těch místech, kde Jan křtil, ale ne Bethanii, a v Mark. 1, 2 mají kod. Alexandrijský a mnohé jiné mladší a Recepta *ἐν τοῖς προφήταις* místo *ἐν τῷ Ἰσαΐα τῷ προφήτῃ* zajisté proto, že sv. Marek na řečeném místě uvádí nejen výrok proroka Isaiáše, nýbrž i Malachiáše; zdálof se některým pravděpodobno, že by byl sv. Marek uvedl výroky dvou proroků pod jménem jednoho z nich; neboť nepovážili, že učinil tak proto, poněvadž vedl důkaz z výroku Isaiášova, výrok Malachiášův pak že předeslal jen na vysvětlenou jako v závorce. Z příčiny dogmatické někteří také

β) zaměnili neb vynechali místa, jichž, nerozumějíc jim, nedovedli srovnati s církevním učením víry a mravů. aneb o nichž obávali se, že by jich bylo zneužito; učinili tak raději, než by něco napsali, co by podle názoru jejich bylo nesprávné aneb alespoň mohlo býti zneužito k odůvodnění nauk nepravých neb k omlouvání života nemravného. Z příčin těch zaměněna jsou v kodexích A E u Luk. 2, 33. slova ΠΑΤΗΡΑΥΤΟΥ (otec jeho) za jméno ΙΩΧΗΦ, vynechána v kod. X Mark. 13, 22. slova *εὐδὲ ὁ υἱός*, v některých minuskulích v Mat. 1, 18. slova *πρὶν ἢ συνελθεῖν*, v kod. B A zpráva o anděli těšícím Krista a o krvavém potu Kristově v Luk. 22, 43—44 a j.

3. Úmyslně činili také bludaři změny v Písmě sv., a to nikoli za úmyslem dobrým, nýbrž proto, aby odůvodnili bludné nauky své. Svědčí o tom ony výtky, které v té příčině na ně metali sv. Otcové, užívající výrazů *ῥαδιουργεῖν*, *παραχάρασσειν*, *διαφθεῖρειν*, *παραλλάσσειν*, *ἀφανίζεῖν*, *ἐξαιρεῖν*, *κατορθοῦν* (ironicky), *ἀποκόπτειν*, *παρακόπτειν*, *περικόπτειν*, *προστιθέναι*, violare, adulterare, interpolare, corrodere, disseccare, auferre, delere, emendare (ironicky), eradere, extinguere, subvertere.¹⁾ Avšak při bdělosti představených církve, při úctě věřících ke spisům apoštolským a při tom spojení, ve kterém žili věřící se svými duchovními pastýři, neměly snahy jejich účinku: text jejich nebyl nikdy uznán v církvi, ani neměl trvání, a také není mezi zachovanými rukopisy řeckými žádného, ve kterém by se jevila stopa bludařského porušení. Ostatně porušení ta neděla se od bludařů tak často a tou měrou, jak se mnohdy myslí, neboť ty výtky, které jim sv. Otcové činí, mluvíce o porušení neb zkomolení Pisma, ne-

¹⁾ Srovn. Jillicher, Einleit. 378 Nestle, Einführung 162.

týkají se po většině skutečného porušení textu, nýbrž, jak patrně z mnohých těch výtek samých i z některých výrazů, kterých užívají (*ἀφανίζειν*, auferre, delere, eradere), dílem vymitění neb neuznání některých míst a celých kapitol neb knih, dílem nesprávného výkladu Písma sv.,¹⁾ ba i jen přemístění některých slov.²⁾

4. Dostaly se však i od pravověrců způsobem svrchu řečeným do opisův odchylky a chyby četné, do jedné ty, do jiných ony; některé z nich byly sice dříve neb později zpozorovány a na okraji, jakož i při zhotovování nových opisův opraveny, ale učiněny zase jiné; podobně dělo se, jak řečeno, také v opisech různých překladů. a tak stalo se, že již v 18. st. bylo v rukopisech tehdy známých shledáno na 30.000 různých čtení či variantů, ježto některé místo zní neb psáno jest v jednom rukopise tak, v jiném jinak. Nyní však, kdy nové rukopisy byly objeveny, které zase jiné varianty vykazují, známo jest různých odchylek mnohem více. Bruder počítá nyní všech na 40.000 (Concordantiae p. IV.), Nestle³⁾ na 120.000, jiní až na 150.000.

5. Změny nahodilé, jmenovitě pravopisné a takové, které záležely ve vynechání některého písmene neb slova neb věty z přehlednutí se, děly se záhy, nepochybně již při prvních opisech, ale právě proto, že byly nahodilé, neměly rázu místního a nebyly zajisté ani četné, ač přibývalo jich s opisy novými. Nebyl tedy zajisté již ani v nejstarších a prvopisům apoštolským nejbližších opisech text novozákonní prost veške-

¹⁾ Srovn. na př. Ireneus, Proti kacířstvím (Adv. haereses) III. 12, 12: „Pročež se i Marcion se svými stoupenci odvážili zkomolití svatá Písma, některá totiž naprosto zavržše, evangelium pak Lukášovo a listy Pavlovy okyptivše, a tvrdí, že jedině tak, jak je otesali, jsou pravé.“ Podobně I. 3, 6: „A důkazy toho hledí prováděti netoliko z evangelií a spisů apoštolských, převracující výklady a lehkovážně je vysvětlující (*ἑρδίουργοῦντες τὰς ἐξηγήσεις*), ale i ze Zákona a proroků.“

²⁾ Sv. Ireneus vytýká Valentiniánům, že pišou: „Nikdo nepoznal jest Otce, jedině Syn, aniž Syna kdo poznal, jedině Otec, a komu chtěl Syn zjevití,“ místo: „Nikdo nezná Syna, jedině Otec, aniž kdo Otce zná, jedině Syn a komu bude chtítí Syn zjeviti“ (Mat. 11, 27). Skutečné porušení z těch, která Epifanius vytýká Marcionitům, jest na př. Luk. 11, 42: *κλήσιν* místo *κρίσιν*, Gal. 5, 9: *δολοῖ* místo *ξυμοῖ*, Kor. 14, 19: *διὰ τὸν νόμον* místo *τῶ νοῦ μου*.

³⁾ Nestle, Einführung in das griech. N. T. s. 18.

rých odchylek od znění a pravopisu prvotního, nicméně byl velmi čistý a s textem původním i co do znění a pravopisu skoro totožný a zejména prost variantů místně zbarvených. V takovéto s hledem k místním variantům neutrální formě rozšířil se po různých krajích jak na východě, tak na západě i v Alexandrii a stal se základem, na němž byl vzdělán překlad starolatinický a starosyrský, ne-li všech, alespoň jisté části knih novozákonních, jmenovitě evangelních; ovšem nahodilé změny ony nebyly ve všech rukopisech ani stejné, ani rovně četné.

Znenáhla však, jak se zdá, již od polovice 2. st. počaly vnikati do některých opisů nových také varianty s hledem ke zvláštnostem místním, jmenovitě jazykovým, a šířily se po větším neb menším obvodě, takže text jimi zbarvený a v jistém území zavedený jevil zvláštní ráz, kterým se lišil nejen od textu původního a tak zvaného neutrálního, nýbrž i od každého jiného místně zbarveného. Že takový text právě v jistém území větším neb menším zavládnul, k tomu přispěli as hlavně věrozvěstové a to úzké spojení, ve kterém trvaly církevní obce filiální se svojí obcí mateřskou, neboť při spojení tom bylo zcela přirozeno, aby text biblický dostal se do obcí filiálních právě v té formě, ve které jej měla církevní obec mateřská, a to tím spíše, jestli byl doporučen od vlivuplného biskupa neb od vynikajícího spisovatele církevního, aneb, jestli jsa opisován od písařů zvláště dovedných, podáván byl v exemplářích velmi krásných; v takových případech vniknul snadno i za vlastní obvod svůj, a to daleko.

Kolik takových různých forem místními zvláštnostmi zbarvených povstalo, nelze říci, poněvadž řecké rukopisy z prvních století nás nedošly, a také jiné památky z té doby jsou sporé a kusé. Ty památky však, které se zachovaly, poukazují ke dvěma formám, z nichž jedna, vyskytají se poněkud již v citátech Klementa Alex., Origena a jiných svědkův egyptských, ukazuje na původ egyptský či spíše alexandrijský a proto alexandrijskou slove, druhá pak, rozšířivši se na západě, nazývána bývá západní, ač hledíc k tomu, že také na východě byla v užívání a i do překladu jak syrského, tak i latinského (alespoň do některých rukopisů jeho) vnikla, spíše by měla slouiti východozápadní neb, jak Nestle míní, syrolatinickou.

Alexandrijská vyvinula se znenáhla z tak zvaného textu

neutrálního, od původního znění pouze nahodilými změnami odlišného, a to hlavně takovými opravami, které čelily k uhlazení slohu a k větší správnosti jazykové zejména odstraněním hebraismů. K jejímu rozvoji přispěl mimo jiné učenco alexandrijské nepochybně také Origenes, ale nikoli tak, že by byl vykonal zvláštní recenzi textu novozákonního, jak myslil Hug s hledem k tomu, že sv. Jeronym mluví někdy o exemplářích Adamantiových (Origenových) a jeho žáka Pieria, nýbrž opravami a poznámkami na okraji svého exempláře, jichž při pořizování nových opisů bylo použito. Že forma tato nebyla zvláštní recensí provedenou od Hesychia, biskupa egyptského, jak tvrdil Hug, ukázal Hort, upozorniv, že forma ta byla v podstatě své již za Origena, tedy v první polovici 3. st., recense však, která dle svědectví sv. Jeronyma byla předsevzata od Hesychia ¹⁾ a v užívání u Alexandrijských a v Egyptě,

¹⁾ Že Hesychius, podobně jako Lucian v Syrii, vykonal jakousi revisi jak starozákonního tak novozákonního textu řeckého, vychází na jevo ze sv. Jeronyma, který v Praef. in evang. praví: „De Novo nunc loquor Testamento . . . Praetermitto eos codices, quos a Luciano et Hesychio nuncupatos paucorum hominum asserit perversa contentio, quibus utique nec in toto Veteri instrumento post Septuaginta interpretes emendare quid licuit, nec in Novo profuit emendasse, cum multarum gentium linguis Scriptura ante translata doceat, falsa esse quae addita sunt.“ V Praef. in librum Paralipomenon pak di: „Alexandria et Aegyptus in Septuaginta suis Hesychium laudat auctorem, Constantinopolis usque Antiochiam Luciani martyris exemplaria probat. Mediae inter has provinciae Palaestinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Eusebius et Pamphilus vulgaverunt, totusque orbis hac inter se trifaria varietate compugnat.“ Recensi Hesychiovu zahrnul rovně jako i Lucianovu také papež Gelasius ve svém Decretale slovy: „Evangelia, quae falsavit Lucianus, apocrypha. Evangelia, quae falsavit Hesychius, apocrypha.“ Jinak není o povaze recense Hesychiovy nic známo. Bousset (*Textkritische Studien zum N. T.* s. 74—110) a Nestle (*Einführung* s. 54 a 149) myslí, že jest zastoupena kodexem Vatikánským.

¹⁾ Exempláry těmito rozuměti jest exempláře, které byly zhotoveny podle exemplářů, jichž užívali Origenes a žák jeho Pierius, a to hlavně s použitím oněch oprav a poznámek, které oni ve svých exemplářích učinili. Sv. Jeronym činí častěji zmínku o nich, na př. v *Komm. in Matth.* 24, 36: „In quibusdam latinis codicibus additum est: neque Filius, quum in graecis et maxime Adamantii et Pierii exemplaribus hoc non habeatur adscriptum.“ — *Ad Gal.* 3, 1: „Legitur in quibusdam codicibus: Quis vos fascinavit non credere veritati. Sed hoc, quia in Adamantii exemplaribus non habetur, omisimus.“ — *De viris illust.* c. 75: (Pamphilus) „tanto bibliothecae divinae amore flagravit, ut maximam partem Origenis voluminum sua manu descripserit, quae usque hodie in Caesareensi bibliotheca habentur.“

povstala až v druhé polovici 3. st. Ačkoli forma alexandrijská zavládla hlavně po Egyptě, dostala se přece alespoň jistou měrou také jinam, zejména do Palestiny a Syrie, kamž vnikla nejspíše tak zvanými exempláři Origenovými a Pieriovými,¹⁾ a později do Konstantinopole, pro niž Eusebius Caes. pořídil k vyzvání císaře Konstantina 50 exemplářů.

Zatím však co tato forma vyvíjela se v Egyptě s hledem ke správnosti jazykové a uhlazenosti slohové, povstávala v Syrii a na západě rovněž znenáhla z tak zvaného textu neutrálního forma jiná, a to nikoliv opravami mluvnickými neb slohovými, ne odstraňováním hebraismů, nýbrž změnami, které směřovaly k větší jasnosti a hlavně tím se děly, že výrazy nejasné nahrazovaly se jasnějšími a z míst paralelních jednoho evangelia přejímala se na vysvětlenou neb doplněnou některá slova, ba i celá věta z evangelia jiného. Výjimečně dostala se do některého exempláře také některá vložka cizí, nejspíše na základě bezpečného podání ústního, zejména ona, kterou má kodex Kembridžský (D^{ev}) u Luk. 6, 5. o člověku pracujícím v sobotu (viz str. 216., pozn. 2. a přílohu III. ř. 16—20), ale ta právě proto, že původně v textě se nevyskytala, nebyla přijata leč jen od málokoho.

Při řečeném postupu kolovala po Syrii v různých exemplářích trojí forma textu novozákonního, nejstarší a se zněním prvotním skoro shodná, již lze zvatí neutrální, východozápadní a alexandrijská. Okolnost ta, jsouc na závadu, dala as podnět, že byla, nejspíše autoritou církevní, provedena v 2. pol. 3 st. v Antiochii revise celého textu novozákonního, a to, jak se zdá, s použitím exemplářů všech tří forem předešlých a tak, že nehledělo se tolik ku přesnosti kritické či k tomu, aby docílilo se formy i co do znění a pravopisu úplně takové, v jaké vyšel text novozákonní z rukou svých autorů, kolik k tomu, aby text apoštolský podán byl při vší věrnosti co možná jasně, jak bylo při formě východozápadní, a v příčině slohu i mluvy co možná duchu jazyka řeckého přiměřeně, jak bylo při formě alexandrijské. Tím způsobem vznikla forma nová, forma syrská či antiochijská, skutečná to recense, která, přijavši do textu varianty i východozápadní i alexandrijské, odchýlila se nejvíce od znění původního, ač co do podstaty zachovala text prvotní

¹⁾ Viz poznámku 2. na str. předešlé.

věrně. Kdo ji provedl, nelze říci na jisto, ale, jak i Westcott a Hort připouštějí, není pravdě nepodobno, že vykonal ji antiochijský kněz a potom mučeník Lucián, jemuž sv. Jeronym skutečně nějakou recenzi textu přičítá. S počátku ovšem zavedena jest forma tato pouze na východě, v Syrii, později však, byvši znova prohlédnuta a opravena, dostala se také do Konstantinopole a jeho území, a to hlavně skrze sv. Chrysostoma, který vyšel ze školy antiochijské. Prve než se to stalo, objevily se sice také rukopisy s textem smíšeným, ježto někteří buď své exempláře opravovali podle exemplářů formy jiné, zvláště syrské, aneb snad také opisující, nevázali se přesně na text jeden, nýbrž k opisům svým použili exemplářů dvou neb tří forem a z nich při různých čteních právě ta vybírali a spolu mísili, která se jim nejvíce zamlouvala. Ale znenáhla ubývalo exemplářů těch, a jako forma alexandrijská a východozápadní, tak i text smíšený ustoupil časem formě syrské či antiochijské, která od 5. stol. šířila se z Konstantinopole vždy více a dále, až ovládla úplně.

Na západě totiž ustoupil text řecký překladu latínskému a přestal znenáhla býti tam opisován, řecké rukopisy pak s texty starými zanikly většinou také po různých krajích jiných jednak upotřebením, jednak mocí při pronásledování křesťanů, zvláště za Diokletiana, který vydal r. 303 rozkaz, aby knihy Písma sv. byly spáleny. Za Konstantina Vel. byly ovšem pořizovány po říši jeho zase opisy s textem starým, jmenovitě alexandrijským, ale při živějším obcování, které potom nastalo mezi křesťany a křesťanskými obcemi, a při vážnosti, které nabyla nová recense antiochijská či syrská, přecházela znenáhla i tato recense přes hranice svého území, ježto také jinde pořizovali si její opisy aneb opravovali podle ní text ve svých exemplářích, mísíce tak různým způsobem text syrský s texty starými; když pak sv. Chrysostom zavedl ji také do Konstantinopole, šířila se též po území Konstantinopolském vždy dál, zvláště při velikém vlivu, který měl patriarchát konstantinopolský, a při tom spojení, které bylo mezi Antiochií a Konstantinopolí za Chrysostoma a později za Nestora, vyšlého také ze školy antiochijské, jako Chrysostom. I ustupovaly pak před ním i rukopisy s textem smíšeným a přestávaly býti opisovány, až text antiochijský, tehdy již konstantinopolský či byzantský, zavládl skoro jediný, zvláště když také na východě a v Egyptě upustili od textu

řeckého, a když rukopisy starší z části zanikly at užíváním, at při vpádech národů cizích a muhamedánův; neboť potom byl text řecký omezen skoro výhradně jen na území říše Konstantinopolské a tam právě ve formě byzantské udržován a opisován, byť ne beze všech změn nahodilých, přece beze změn důležitějších, ba nabyt tam i rázu textu povinného či úředního, odtud pak dostal se později, zejména po pádu říše byzantské, také na západ, a přešed do prvních vydání tiskových, stal se též základem textu elzevirského či Recepty.

Co se týká překladů, každý vyjadřuje text právě toho času a místa, kdy a kde byl učiněn, až na to, že při pozdějších opisech neb i revisích dostaly se do nich některé změny také s hledem k mladší formě textu řeckého. Podobně platí o citátech sv. Otcův a spisovatelů církevních, jakož bylo již řečeno.

Z dějinného přehledu toho vysvětluje se nejen, která se stalo, že mezi zachovanými rukopisy jest většina, která obsahuje text ve formě byzantské či syrské, nýbrž i, která přišlo, že všechny skoro důležitější varianty, které se v zachovaných rukopisech shledávají, jsou starší století pátého, ty pak, které později vnikly do textu, že jsou více méně nahodilé a takové, jakých nebylo lze se uvarovati při lidské slabosti, pokud text udržoval a rozšiřoval se pouze opisováním.

§ 40.

Vzniklými změnami podstata textu neutrpěla.

1. Veliký počet variantů, který vniknul do textu, zaráží velice. Nicméně nebylo by správně ukvapovati se proto v úsudku o zachovaném textě. Zmenšit se zajisté úžas onen již tehdy, uváží-li se, že řečené varianty jsou roztroušeny po velikém počtě exemplárů jak řeckých, tak různých překladů. Jest totiž, jak řečeno, nyní známo 3557 rukopisů textu řeckého a na 8000 rukopisů překladu latinského. Ať tedy nehledíme ani k rukopisům překladů do jiných jazyků a přidržíme se onoho většího počtu variantů, který udává Nestle, počtu totiž 120.000, přijde na jeden rukopis průměrně jen asi 10—11 variantů, a to zajisté není počet tak hrozný.

2. Ale podivení naše zmenší se ještě více, ba vymizí snad docela, uváží-li se, jaké jsou ty varianty, jimiž se jednotlivé rukopisy od sebe odlišují. Jak totiž patrno z toho, co

bylo řečeno o jejich původě, a jak dokázáno srovnáváním vědeckým, jež činili Bengel, Wetstein, Griesbach, Lachmann, Scholz, Tischendorf, Westcott a Hort a j., změny či varianty ony, několik málo vyjímajíc, netýkají se věcí podstatných, zejména ne učení víry a mravů, nýbrž většinou toliko věcí nepatrných: pravopisu, slovosledu, užití neb neužití členu a pod.; v jedněch rukopisech na př. psáno jest *Ἰωάννης* s dvěma *ν*, v jiných s jedním; v jedněch stojí *ἔστι*, v jiných *ἔστιν*, v jedněch *ἕαν τις διολογήσῃ αὐτὸν Χριστὸν εἶναι* (jestli by kdo vyznal jej Kristem býti) a v jiném *ἕαν τις αὐτὸν διολογήσῃ Χριστὸν* (jestli by kdo jej vyznal Kristem) a pod. A takovými změnami neruší se ovšem nijak smysl textu původního. Ty změny však, které přece byly učiněny přepsáním se ve věcech důležitějších i dogmatických, dostaly se jen do málokterých opisův a neškodily textu nijak; neboť jednak týkají se pravd, které na četných místech jiných a nepochybných vysloveny jsou určitě a jasně (na př. Jud. 5., kde některé rukopisy mají *κύριος* = Pán, jiné *θεός* = Bůh, jiné *Ἰησοῦς*), jednak byly záhy zpozorovány a při opisech z takového rukopisu činěných opraveny, podobně jako se pozorují a při nových vydáních opravují chyby tiskové, které se vloudí nyní při tisku do knih.

Takové opravy mohly se díti a děly se tím spíše, když bylo užito několikrát rukopisů starších a srovnán text jejich. To také bylo skutečně učiněno více méně hned při prvních vydáních tiskových, a tak se stalo, že, jak praví znamenití kritikové angličtí Westcott a Hort, sedm osmín oněch variantů, které se v různých rukopisech vyskytují, nedostaly se nikdy do tiskových vydání Nového Zákona, a ty, které se vytiskly, byly při dalších, jmenovitě novějších vydáních kritických tou měrou zmenšeny, že se jich poměrně malá část v textě vyskytá, a to takových, které se týkají věcí zcela nepatrných.

Platí proto i dle výroku znamenitých kritiků plným právem také nyní, co již v 18. stol. napsal věhlasný kritik anglický Richard Bentley slovy: „Skutečný text svatých autorů není nyní, kdy originály tak dlouhý čas jsou ztraceny, obsažen v některém rukopise neb v některém vydání, nýbrž jest roztroušen v nich všech. On jest poměrně přesný i v nejspatnějších rukopisech nám zachovaných; vy nenajdete ani jediného článku víry neb učení mravů, který by v nich byl porušen neb ztracen, byť jste z veškerého počtu variantů vo-

lili nejpošetileji aneb úmyslně vybrali nejšpatnější. I kdybyste je dali do rukou chlapci neb bláznů, přece by ani nejpřevrácenější a nejnechtutnější volbou neuhasil světla ani jediné kapitoly a neznetvořil by evangelia tak, aby nezůstalo si stejným v každém jednotlivém tahu.“¹⁾

Již tedy z původu a jakosti různých čtení a variantů, jež vyskytují se v rukopisech a tiskových vydáních Nového Zákona, jde na jevo, že nynější text přes to, že nevypadá tak, jak vyšel z rukou svatopisců, a nemůže tedy býti zván kriticky neporušeným, neutrpěl přece změn podstatných, zejména ne ve věcech týkajících se učení víry a mravů, a proto dogmaticky jest neporušen.

3. Více však ještě vychází pravda ta na jevo, srovná-li se nynější text novozákonní s tím, který shledává se ve starých památkách.

Jsou nám zachovány dva rukopisy knih novozákonních ze 4. století, totiž kodex Vatikánský a Sinajský. A s těmi souhlasí i všechny rukopisy a překlady později zhotovené, i naše vydání tisková co do podstaty ve všem. Patruo tedy, že od 4. století text dogmaticky porušen nebyl.

Kterak bylo před tím, nelze sice sledovati dle rukopisů řeckých; neboť těch nemáme z prvních tří století; ale lze to stopovati dle překladův a citátů, jež se vyskytují ve spisech sv. Otcův a spisovatelů církevních. Jsou nám zachovány překlady koptické a starosyrské (Sinajský, Curetonský, Pešittá), jest zachován alespoň z části i překlad starolatinský, zvaný Itala, jehož jeden pozdější opis byl od sv. Jeronyma prohlédnut, na základě nejstarších rukopisů řeckých opraven a v církvi pod jménem Vulgata chován a užíván jest. Překlady tyto byly zhotoveny jeden (koptický) ve 3., druhé (starosyrský a starolatinský) již ve 2. století, jakož bylo řečeno již výše. Mimo to došly nás rozličné spisy svatých Otcův a spisovatelů církevních, ve kterých uvádí se tolik míst z Nového Zákona vůbec, z evangelií pak zvláště, že by se z nich, jak říkají, mohlo sestaviti bezmála celé Písmo sv. Nového Zákona. Mimo četné spisy Origenovy († 254), Klémenta Alex. († 217), Tertulliana († kolem 240) a j. jsou mezi nimi i Pastýř Hermův,

¹⁾ Srovn. Quartely Rewiew CXIII. Lond. 1863, 98, a Arnold Ruegg, Die neutestamentliche Textkritik seit Lachmann, s. 80.

spis to, který někteří kladou do roku asi stého, jiní však správněji do r. 140—150, zvláště pak spisy sv. Justina († 167), a sv. Irenea († 202), mužů to, kteří, jak řečeno, byli dobou i místem blízcí sv. apoštolům, s jejich žáky se stýkali a tedy bezpečného poučení o knihách Nového Zákona zjednati si mohli a zjednali. A hle, novozákonní text náš shoduje se co do podstaty ve všem jak s oněmi překlady starými, tak s citáty sv. Otcův a spisovatelů církevních, a to i s citáty, pokud se týká, narážkami sv. Irenea a Justina, mužů to, kteří z pramene tak bezpečného a apoštolům blízkého čerpali své známosti o původě a obsahu i rozsahu knih novozákonních. Jak vážným jest tedy tato shoda důkazem, že ani od polovice, ba ani od počátku druhé třetiny století druhého nebyly porušeny dogmaticky knihy novozákonní.

4. Avšak ani před tím neutrpěly změn podstatných. Nemáme sice z prvních dob tolik dokladů, kolik lze uvést z doby pozdější, neboť při menším počtu věřících bylo také méně spisovatelů křesťanských; a těch, kteří byli, nezachovala se nám díla všechna. Nicméně také z této doby došla nás svědectví, a to velmi důležitá. Patří k nim již tak zvané „Učení apoštolů“, list k Diognetovi a tak zvaný list Barnabášův. Neboť, ačkoli neshodují se kritikové v tom, kdy spisy tyto povstaly, a jedni kladou je do r. 70—100, jiní do r. 120—150 neb ještě později, lze přece ve shodě s většinou učenců s nejvyšší pravděpodobností tvrditi, že všechny spisy ty byly již kolem r. 120—130, a tedy že povstaly v čase, který se stýká s dobou apoštolskou. Zvláště však patří k svědkům oněm listy žákův apoštolských sv. Klementa, sv. Ignáce a sv. Polykarpa, neboť mužové tito, jak již řečeno, byli nejen poučení od samých apoštolů (dílem od sv. Petra, dílem od sv. Jana), nýbrž stýkali se též s učeníky Kristovými, biskupovali v obcích, kterým apoštolé spisy své poslali, a byli ve spojení s obcemi jinými, které také obdržely spisy apoštolské, i mohli tedy míti úplnou jistotu o obsahu a rozsahu alespoň většiny knih novozákonních.

Všichni mužové tito dílem citují místa novozákonní, dílem dotýkají se jich, a to pokud se týká evangelií, Klement Římský míst šesti, sv. Ignác osmi, sv. Polykarp pěti, list Barnabášův tří, list k Diognetovi pěti, Učení dvanácti apoštolů též několika. Celkem tedy přes 30 míst evangejních citováno aneb alespoň podotknuto jest v pozůstalých spisech mužů,

kteří psali mezi r. 70—120 v krajích od sebe vzdálených, a z nichž někteří měli samy apoštoly za učitele. A místa ta srovnávají se co do podstаты s textem evangelií našich.¹⁾ Co jde z toho? Uvážíme-li, že místa ta vyskytují se nikoli v jedné neb dvou kapitolách pohromadě, nýbrž porůznu, tu na počátku, tam uprostřed, tam na konci evangelií našich, můžeme zajisté s veškerou určitostí z toho souditi, že evangelia, která oni muži znali a citovali, nelišila se obsahem a rozsahem od evangelií našich, že to byla evangelia, která my máme, a tedy že ani v době apoštolské a Otcův apoštolských nebyla porušena ve věcech podstatných či dogmaticky. A totéž platí svou měrou také o ostatních knihách Nového Zákona.

Pokud se jich dovolávají neb na ně narážejí, srovnávají se tyto citáty a narážky jejich co do podstаты s textem, který příslušné knihy obsahují nyní,²⁾ takže právem lze souditi také o nich, že nebyly porušeny dogmaticky ani v době apoštolských Otcův a apoštolů samých. A lze to souditi o všech knihách novozákonních tím spíše, poněvadž

5. přes všechny varianty, které se shledávají v jednotlivých památkách novozákonního textu, nejví se v něm známky porušení dogmatického, a to ani v obsahu, ani ve formě.

¹⁾ Srovn. na př. Ign. k Filadelf. 7: „οἶδε (τὸ πνεῦμα), πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει“ a Jan. 3, 8: „οὐκ οἶδας, πόθεν (τὸ πνεῦμα) ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει“. Polykarp, k Filipp. 2: „Blahoslavení chudí a kteří protivenství trpí pro spravedlnost, neboť jejich jest království nebeské,“ a Mat. 5, 3. 10: Blahoslavení chudí duchem, neboť jejich jest království nebeské . . . Blahoslavení, kteří protivenství trpí pro spravedlnost, neboť jejich jest království nebeské. Srovn. též str. 352—353. Pozn.

²⁾ Srovn. na př. Klement I. Kor. 36: „Onť zajisté, oblesk jsa velebností jeho, tím jest větší nad anděly, čím znamenitější nad ně jméno zdědil,“ a „Žid. 1, 3—4: „Kterýžto, jsa oblesk slávy a obraz podstаты jeho . . . tím lepší jest nad anděly učiněn, čím znamenitější nad ně jméno zdědil.“ — Ignat. v listě k Magneským, 10: „Odstraňtež tedy kvas zlý, zastaralý a zakyslý a proměňte se v pšenici novou, jež jest Ježíš Kristus,“ a I. Kor. 5, 7: „Vyčistte kvas starý, abyste byli nové skropení.“ — Polykarp k Filippen. 5: Ani smilníci, ani ženkýlové, ani samcoločníci království Božího děditi nebudou (Ὅντε πόρνοι οὔτε μαλακοὶ οὔτε ἀρσενοκοῖται βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσιν) a I. Kor. 6, 9: Ani smilníci, ani modláři, ani cizoložníci, ani ženkýlové, ani samcoločníci . . . království Božího děditi nebudou (Ὅντε πόρνοι οὔτε εἰδωλόλατροι οὔτε μοιχοὶ οὔτε μαλακοὶ οὔτε ἀρσενοκοῖται . . . βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσιν).

Porušuje-li totiž někdo písemní památky staré, hledí buď doplniti v nich nedostatky a mezery neb vymítniti věci nepříjemné a takové, jichž by se mohlo zneužití, při tom však vetkává někdy mimoděk do textu nějakou okolnost, která nehodí se na poměry té doby, do které spadá příslušná památka. Kdyby tedy novozákonní text byl porušen dogmaticky, vyskytaly by se v něm při částech dějepisných zajisté anachronismy, nebylo by alespoň značnějších mezer v líčení života Ježíše Krista a sv. apoštolův ani věci takových, které by se zdály býti na újmu velebnosti Ježíše Krista, vážnosti sv. apoštolův a cti prvních křesťanů; při částech naučných pak byla by buď vynechána místa, která nezdála se býti ve shodě s učením církve, a vetkána jiná, která by přímo a zřejmě vyjadřovala ony články víry katolické, jež v Písmě sv. zřejmě a přímo vysloveny nejsou, aneb — kdyby porušení vyšlo od bludařů — byl by text přizpůsoben naukám těch kterých bludařů doby staré, a proto dilem byla by vymítněna z něho místa oněm naukám se přičící, dilem vložena jiná s nimi se srovnávající.

Ale nic takového neshledává se v zachovaném textě novozákonním. Není v částech dějepisných ani anachronismů (srovn. str. 113), ani stopy po snaze, doplňovati zprávy dějepisné neb odstraňovati věci nepříjemné a nepříhodné. Naopak, posud vyskytují se v nich mezery veliké, a to zvláště v těch částech, ve kterých zvědavost lidská byla nejdychtivější a při kterých proto, jak patrně z knih apokryfních, u mnohých křesťanů povstávalo největší pokušení, aby doplnili je ať na základě tradice, ať i smyšlenkami: v dějinách totiž Kristova mládí a skrytého života Kristova a v dějinách sv. apoštolů. Posud také shledávají se v nich různé pohany, které židé činili Pánu Ježíši, a nepravé úsudky, které o něm pojímali a roztroušovali, posud jsou mezi nimi též zprávy o chybách sv. apoštolů, které měli prve, než na ně vstoupil Duch sv., posud i stížnosti do pokleskův a neřestí, které objevovaly se záhy i v některých obcích křesťanských. A podobně platí též o částech naučných. Nejen že postrádají se mezi nimi výroky zřejmé a jasné, z nichž by přímo vycházelo na jevo, že je očištec, že manželství jest svátost a j., posud obsažena jsou v nich místa, nad kterými pozastavovali se již staří, zvláště když jich bylo zneužíváno od bludařů, na př. že o dni posledního soudu neví

„ani Syn člověka“ (Mark. 13, 32), že Pán Ježíš volal na kříži: „Bože můj, Bože můj, proč jsi mne opustil“ (Mat. 27, 46) a j.

Mimo to, ačkoli jsou známy různé soustavy bludařské, které povstaly od časův apoštolských, přece se žádnou z nich nejen obsah knih novozákonních nesouhlasí, nýbrž spíše na mnohých místech čelí proti nim.

Jest tedy na jevě, že přes všechny varianty, které časem dostaly se do textu novozákonního, není v obsahu jeho ničeho, z čeho by mohlo souditi se právem, že stalo se v něm porušení dogmatické ať od pravověrných, ať od bludařů.

Tím méně lze udati něco takového ve formě textu; neboť ať poněkud o tom, co již řečeno, že změny, které se staly ve formě vnější, nedotýkají se textu samého, jeho jakosti a smyslu, nelze ani o slohu jeho říci, že by tou měrou odchyloval se od slohu příslušného autora biblického, aby bylo nutno souditi, že cizí ruka zasáhla do podstaty textu, ani o slovosledě tvrditi, že by kde byl tak uvolněn, aby šlo z toho na jisto neb alespoň s pravděpodobností skutečnou, že bylo něco podstatného do textu přidáno neb z něho vynecháno, neb v něm zaměněno, a ty změny že by byly vnikly do všech památek textu novozákonního.

O některých perikopách tvrdili sice a tvrdí někteří kritikové, že byly vloženy do textu teprve později, na př. o prvních dvou kapitolách sv. Matouše, o 21. kap. evangelia sv. Jana, o Mark. 16, 9—20, a jiných, avšak, jak bude ukázáno v díle druhém při těch knihách, jichž se týká, tvrzení jejich není správné.

B. Neporušenost textu Nového Zákona vyšetřuje se nepřimo.

§ 41.

Porušení text Nového Zákona ve věcech podstatných s účinkem bylo nemožno.

Jak ukázáno, od polovice druhého století text novozákonní dogmaticky porušen nebyl: svědčí o tom nejen původ a povaha variantů do textu vniklých, nýbrž i, a to hlavně, ta shoda, ve které jest text nynější jak s nejstaršími kodexy řeckými, tak i s oněmi překlady, které byly učiněny ve

3. a 2. st., jakož i s citáty, které se vyskytají ve spisech sv. Otcův a církevních spisovatelů oné doby. Kdyby tedy přece bylo se stalo porušení dogmatické, bylo by provedeno v prvním století neb alespoň v první polovici 2. st. Že však ani tehdy se nestalo, soudili jsme sice již také dílem z toho, že též ony sporé citáty a narážky, které se shledávají ve spisech Otcův apoštolských, srovnávají se co do podstaty s textem nynějším, dílem, a to hlavně, z toho, že přes všechny varianty, které v památkách novozákonního textu jsou obsaženy, není ani v obsahu, ani ve formě žádná známka porušení dogmatického. Více však ještě vychází to na jevo, pováží-li se, že v té době nebylo ani možno učiniti v textě změny podstatné s účinkem; bránilyť tomu

a) vzájemný poměr knih novozákonních k sobě vespolek, vzdálenost osob a krajin, do nichž jednotlivé knihy byly poslány neb dány, a brzké rozmnožení jich v četných opisech. Jest totiž mezi knihami novozákonními jistá vzájemnost: vypravujíť evangelia většinou tytéž děje, tytéž řeči neb alespoň řeči sobě podobné, mnohdy i týmiž slovy; také z ostatních knih vyličují některé tytéž pravdy, které jsou pověděny v jiných knihách (Srovn. str. 149 odst. b); a knihy ty byly dány obcím od sebe odlehlým, jedny v Palestině, jiné v Itálii, jiné v Řecku, Makedonii, v Malé Asii, a byly záhy opisovány a v četných opisech šířeny. Kdyby tedy někdo byl chtěl něco podstatného změnit, neb z nich vypustiti, neb k nim přidati s účinkem, t. j. tak, aby podvod ten nebyl zpozorován, a text způsobem oním povstalý aby pokládán byl vůbec za apoštolský, byl by musil učiniti porušení to stejnou měrou ve všech, jak v evangelních, tak ostatních knihách, které o téže věci jednají, a to nikoli pouze v originálech či prvopisech, nýbrž i ve všech opisech, ať byly kdekoliv. Toho však nemohl učiniti nikdo. Vždyť nemohl ani věděti, kolik opisů jest již zhotoveno, a kde který se chová. A kdyby to byl věděl, nebyl by mohl ke všem nepozorovaně se dostat a stejnou měrou v nich změny činiti, a to tím méně, poněvadž tomu bránil též

b) dlouhý život některých apoštolův a veliká úcta a vážnost, kterou první křesťané a zvláště žáci apoštolští chovali ke spisům apoštolským. Někteří apoštolé totiž, zejména sv. Jan, žili ještě ke konci prvního století, a ti byli by jistě zmařili všeliký pokus, který by byl učiněn o porušení evangelií a vůbec knih

novozákonních. Neboť oni byli úřadem svým vázáni, bdíti nad ryzostí zjeveného učení a hotovi pro ně i smrt podstoupiti. Sv. Jan pak, který žil v kraji, do jehož okolí bylo posláno nejvíce knih novozákonních, nejen kladl věřícím na srdce, aby nic v knize jeho neměnili, nýbrž i přísným trestem hrozil těm, kdo by ke slovům knihy jeho něco přidali neb z ní ubrali. Právě: Osvědčuji každému, kdo slyší slova proroctví knihy této: Jestliže by kdo přidal k těmto (slovům), přidá Bůh na něho ran napsaných v knize této. A jestliže by kdo ujal od slov knihy proroctví tohoto, odejmeť Bůh díl jeho z knihy života a ze svatého města a z těch věcí, kteréž jsou napsány v knize této (Apok. 22, 18—19). Že však by se apoštolé byli dověděli o takových pokusech porušiti jejich spisy, není pochybnosti; vždyť byli ve stálém a úzkém spojení s obcemi křesťanskými, přijímající od nich posly a posilající k nim posly svoje.

Jejich žáci pak dožili se i poloviny století druhého a nejen znali dobře spisy apoštolské a velice si jich vážili, nýbrž měli také péči až úzkostlivou o to, aby neporušilo se nic z učení, jež přijali od apoštolů, jakož patrně jednak z těch napomenutí, která na př. sv. Ignác činí ve svých listech k věřícím, aby drželi se učení apoštolského, jednak z toho, že řečená úzkostlivost právě byla jednou z příčin, pro které v některých obcích nepřijali hned všech spisů novozákonních do kánonu, a že oněch exemplářů evangelia Matoušova, kterých užívali Nazareovci a Ebionité, a těch exemplářů evangelia Lukášova, jichž užívali Marcionité, nikdy do církve nepřipustili právě proto, že tito bludaři porušili v nich text původní.

Podobnou úctu a péči v příčině knih apoštolských chovali také ostatní věřící: život raději obětovali, než by vydali do rukou pohanů knihy svaté, které měli. A takoví lidé nebyli by zajisté svolili k nějakému porušení knih apoštolských, nýbrž ihned by mu překazili, jakmile by se o něm dověděli. A že by se byli dověděli o takových pokusech, není pochybnosti. Neboť spisy apoštolské byly předčítány veřejně při službách Božích a vešly záhy ve známost obecnou. Byl by tedy každý z věřících ihned se pozastavil nad tím a věc na příslušném místě oznámil, kdyby byl dostal do rukou evangelní text, který by ve věcech podstatných se lišil od toho, který

slýchal při službách Božích. Dokladem k tomu jest ono pokárání, které při shromáždění biskupů Cyperských r. 350 učinil biskup sv. Spiridion biskupu Trifylliovi z Ledry, když byl, cituje slova Jan. 5, 8, užil výrazu klassického *σλίμπος* místo biblického *ζράβατος*; pravil k němu přede vším lidem shromážděným: Což jsi ty lepší, než ten, který řekl *ζράβατος*, že se stydíš užiti slov jeho? ¹⁾ Dokladem k tomu jest i jednání sv. Augustina, který právě proto zdráhal se s počátku přijat, do bohoslužby opravený překlad sv. Jeronyma, poněvadž se obával, že by rozrušil lid, jehož uši i srdce byly uvykly slýchati překlad starý.

Není tedy žádné pochybnosti o tom, že knihy novozákonní nebyly porušeny dogmaticky od časův apoštolských až na naše doby.

2. K té jediné proto ještě otázce jest odpověděti s hledem k četným variantům, jež se časem dostaly do různých rukopisův i vydání tiskových, zdali snad nejsme v úplné nejistotě o tom, jak znělo původně to které místo biblické, jež v jednom rukopise neb vydání zní tak v jiném jinak.

V úplné nejistotě nejsme. Předem třeba povážiti, že staří spisovatelé, jsouce si vědomi, jak snadno vloudí se chyba do textu při opisování, naléhali s důrazem na to, aby písaři nejen pečlivě si vedli při opisování, nýbrž i srovnávali opisy své s předlohami dobrými a dle potřeby opravovali. Práví na př. dle svědectví Eusebiova ²⁾ již sv. Ireneus na konci jednoho spisu svého: „Zapřísahám tě, kdo opisuješ knihu tuto, skrze Pána našeho Ježíše Krista a slavný příchod jeho, kterým přijde soudit živých i mrtvých, abys srovnal, co jsi opsal, a opravil to podle tohoto opisu, z něhož jsi opsal, pečlivě; a zapřísahání toto podobně opiš a polož do opisu svého.“ Jak v té věci byli citliví při knihách Písma sv., patrnó nejen ze svrchu uvedené výtky Trifylliovi a jiných, ³⁾ které sv. ●tcové činili mnohdy i pro odchylky zcela nepatrné, nýbrž i z toho podivení se, kterému sv. Jeronym dává výraz nad tím, že kdosi poznámku učiněnou od něho na okraji vložil do textu; pravil: *Míror, quomodo e latere annotationem nostram nescio quis*

¹⁾ Sozomen. H. E. 1, 11. Migne LXVII. 889.

²⁾ Euseb. H. E. 5, 20, 2; Migne XX. 484.

³⁾ Origenes, Comment. in Matth. 15, 14; Dionys. Corint. u Euseb. (H. E. 4, 23.)

temerarius scribendam in corpore putaverit, quam nos pro eruditione legentis scripsimus . . . Si quid pro studio ex latere additum est, non debet poni in corpore.)¹⁾ Proto také opisovatelé a jiní srovnávali skutečně opisy své se svými předlohami neb jinými exempláry dobrými a opravovali, pokud shledali toho potřebu; svědčí o tom výslovně poznámky přičiněné v některých rukopisech, zejména v kodexu II ze 6 st. a ve dvou kodexích euthaliánských. (Srovn. str. 191, pozn.) A již z tohoto jednání lze zajisté souditi nikoli bezdůvodně, že ani takových odchylek, které záležely ve změně slovosledu, vazby syntaktické neb v záměně slov za jiná stejnoznačná, nedostalo se do textu mnoho, alespoň ne do rukopisů četných a tak, aby srovnáním s památkami jinými nebylo lze poznati, které čtení jest pravé; lze to souditi tím spíše, poněvadž skutečně s textem našim, s textem nejnovějších vydání, na př. s Hetzenauerovým, srovnávají se až na výjimky celkem nemnohé nejen ve výrazech, nýbrž i ve slovosledu také nejstarší kodexy nám zachované, Vatikánský a Sinajský, ba i citáty Origenovy, Klementa Alex. a sv. Irenea, takže ty odchylky, kterými se od sebe odlišují, záležejí po veliké většině pouze v odchylkách pravopisných a výslovnostních.²⁾

¹⁾ Hieron. Ep. 106, 46 (Ad Sun. et Fret.; Migoe XXII, 853.

²⁾ V kodexu Sinajském na př. kapitola 2. evang. sv. Matouše srovnává se s textem nynějším podle vydání Hetzenauerova úplně i ve výrazech i ve slovosledě; ze 45 odchylek, kterými se oba texty ty v řečené kapitole od sebe odlišují, záleží 13 v tom, že v kodexu Sinajském souhláska *ν* na konci řádky se nevypisuje, nýbrž označuje vodorovnou óárkou (*PHΘE* místo *PHΘEN*), 7 v tom, že podle výslovnosti itacké kodex Sinajský píše *ε* místo *αι* (*IIΕΙΙION* místo *IIAIΔION*), 7 v tom, že podle téže výslovnosti píše *ι* místo *ει* (*IΔION* m. *EΙΔION*), 11 v tom, že slova *Ἰησοῦ*, *υἱόν*, *κύριος*, *Ἰσραήλ*, *μητέρα*, *πατέρα* píše zkratkami *ΙΥ* (jednou), *ΥΝ* (jednou), *ΚΥ* (třikrát), *ΙΙΑ* (třikrát), *ΜΡΑ* (dvakrát), *ΙΡΑ* (jednou), jedna v užití formy *EIIAN* m. *EIIION*, jedna ve psaní *EΞOI* m. *EΚΣOI*, jedna ve psaní *ει* m. *ι* (*ΑΕΙΔΙΝ* m. *ΑΙΔΙΝ*), jedna v nepoložení jota subscriptum nebo postscriptum, jedna ve psaní *τ* m. *θ* ve slově *Ναζαρεθ*, ač jiná vydání pokládají právě *τ* za správné a původní, jedna v chybné formě akkusativu, povstalé přepsáním se *ΑΣΤΕΡΑΙΝ* místo *ΑΣΤΕΡΑ*, a jedna v užití přítomného času výpravného *φαινετα* místo formy aoristní *ἐφάνη*, ač i tuto formu Nestle má za správnou. Z církevních spisovatelů srovnvej na př. Klement. Alex. Paedag. I, 6, *αὐτοῦ δημολογοῦντος τοι Παύλου περὶ ἑαυτοῦ: Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον, ἢ ἤδη τετελείωμαι. διὼ ζωὴ δὲ, εἰ καὶ καταλάβω, ἐρ' ὅτι καὶ κατελήφθην ἐπὶ Χριστοῦ.*

Mimo to, jak již podotknuto, řečené varianty, jsou roztroušeny po velikém počtu rukopisů řeckých, překladů, citátů sv. Otcův i spisovatelů církevních a vydání, tiskových, z nichž jedny pocházejí z doby starší, jiné z pozdější. Srovnáním jich tedy lze alespoň při většině poznati, které varianty vznikly později a proto do textu nepatří, které čtení vyskytalo se již v době nejstarší, a tedy jako správné a původní podržeti se má. Srovnání taková byla skutečně činěna, a tím stalo se, že, jak praví znamenitý kritik anglický Hort, sedm osmin všech známých variantů nedostalo se nikdy do vydání tiskových. Ty však, které byly vytisknuty, vymítily se po dalších studiích a novým badáním i srovnáváním při pozdějších vydáních tou měrou, že místa, o nichž ještě nějaká pochybnost jest v příčině původního znění, tvoří dle Westcotta a Horta již jen asi tisící část celého textu novozákonního. Připouštíme ovšem rádi, že takových míst jest více; neboť poněvadž prvopisy apoštolské zanikly, změny pravopisné pak a výslovnostní vtíraly se do opisů bezděky nepochybně hned od počátku, nelze zajisté udati s jistotou ani o leckterých z těch slov, jichž znění mají Westcott a Hort za zjištěné, jak je apoštolé vyslovovali a psali, a které tedy ze dvou různých čtení jest původní, na př. EKEINOC neb EKINOC (onen), EIMI neb IMI (jsem), ENTOYTΩI (v tom) neb ENTOYTΩ, ¹⁾ jakož i zda a kterých zkratků užili a j. Nicméně nelze popřítí a uznává se obecně, ²⁾ že ny-

¹⁾ Ἀδελφοί, ἐγὼ ἑμαυτὸν οὐπω λογιζομαι κατελιφέναι· ἐν δέ, ὅτι τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σοσιπὸν διώκω εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Uvádí tím slova Filip. 3, 12–14 úplně tak, jak se čtou nyní v řečeném vydání, jenže Hetzenauer místo κατελιφένην podržuje formu κατελιμφθην, ke slovu Χριστοῦ připojuje Ἰησοῦ, místo οὐπω klade οὐ, místo předložky εἰς (εἰς τὸ βραβεῖον) klade ἐπί, a za slovo κλήσεως připojuje τοῦ Θεοῦ. Paedag. I, 5: ἐὰν μὴ σφραγῆτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παῖδια ταῦτα, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν (Mat. 18, 3). Úplně ve shodě s našim textem, až na námětku ταῦτα po slově παῖδια, které ve vydání Hetzenauerově není.

²⁾ Rozdíl as takový, jaký jest, řekne-li kdo starý neb starej, bij neb bi.

³⁾ Nestle, Einführung, str. 27: Es ist keine Frage: in den zuletzt genannten Ausgaben vom Ende des neunzehnten Jahrhunderts lesen wir einen Text, der dem ursprünglichen um ein bedeutendes näher ist, als in den ersten Ausgaben vom Anfang des sechzehnten, aus denen die in den ersten christlichen Kirchen Europas noch heut gebrauchten Übersetzungen

nější text blíží se také v kritické příčině znění původnímu mnohem více, než ve vydáních starších; neb ať pomlčíme o tom, že variantů pochybných jest přece jen poměrně málo, ty, o nichž jest pochybnost, vztahují se skoro všechny obyčejně toliko k formám mluvnickým neb ku pravopisu neb k výslovnosti a jsou tak nepatrné, že mají spíše jen jakousi důležitost v příčině vědecké než v praktické. Těch několik variantů pochybných pak, které dotýkají se věci dogmatických, jest beze vší váhy; neboť buď týkají se věci, které zcela určitě a jasně vysloveny jsou na četných místech jiných, nepochybných, aneb záležejí pouze v záměně neb vynechání slov, kterou se na věci nic nemění, na př. mají-li některá vydání ve Skut. apošt. 20, 28 *τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ* (církev Boží) a jiná *τὴν ἐκκλησίαν τοῦ κυρίου* (církev Páně), aneb jestli u sv. Jana 3 13. některá vydání za slova *ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου* (Syn člověka) kladou slova *ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ* (kterýž jest na nebi), a jiná je vynechávají.

Ačkoli tedy v novozákonním textě našem vyskytají se místa, o nichž nemáme jistoty, zda zněla tak též původně, a ačkoli kritikové budou míti ještě mnoho práce, než alespoň o většině z nich dodělají se jistoty — o všech (jmenovitě pokud se týká rozdílů pravopisných a výslovnostních) nedodělají se na tomto světě nikdy — přece s hledem k malému počtu variantů věcných a nepatrné váze jejich lze veškerým právem tvrditi, že novozákonní text náš (řecký) i co do znění blíží se alespoň co nejvíce té formě, ve které vyšel z rukou svých autorů.

---

in die modernen Volkssprachen stammen; wer aber aus der Übereinstimmung der neuesten Ausgaben schliessen wollte, dass die neutestamentliche Forschung in diesem Stück ihr Ziel nächst dem erreicht habe, würde sehr fehlen.“

HLAVA V.

Věrohodnost knih Nového Zákona.

§ 42.

Co jest věrohodnost spisu, kterak vyšetří se.

1. Víme-li o některém spise, že jest pravý a neporušený, nemáme ještě jistoty plné, zda pravda jest, co obsahuje. Jestif moho spisů, o jejichž pravosti a neporušenosti není pochybnosti, a přece nevěříme jim. Proč ne? Poněvadž autorové jejich buď se mýlili, píšíce o něčem, čeho dobře neznali, aneb klamali úmyslně. Abychom tedy mohli plnou víru dáti spisu, třeba též věděti, že jest věrohodný. To pak víme, máme-li jistotu, že autor jeho znal dokonale to, o čem spis jedná, a tedy pravdu pověděti mohl, a že také byl tak poctivý a upřímný, aby píše, pověděti chtěl pravdu čistou.

Záleží tedy věrohodnost spisu na věrohodnosti autorově a přisuzuje se spisu, pochází-li od autora, který maje dokonalou známost věcí, pravdu pověděti mohl, a jsa upřímný, pravdu pověděti chtěl, ba snad i okolnostmi nucen byl pověděti ji.

2. Věrohodnost spisu vyšetří a zjistí se, dokáže-li se o autorovi

a) s hledem ku poznání,

α) že buď sám slyšel neb viděl to, co ve spise podává, aneb se toho dověděl od svědků přímých;

β) že byl schopen náležitě postřehnouti a poznat to, co vypisuje, a

γ) že byl přítomen s náležitou pozorností těm věcem, jež vylučuje, aneb vyšetřil je s patřičnou bedlivostí.

δ) Dokáže-li se s hledem k jeho vůli, že byl upřímný, aby pravdu pověděl, a to zjištěním,

α) že nelze mysliti u něho žádné příčiny dostatečné, pro kterou by chtěl uchýliti se od pravdy, a

β) že ve spise samém jeví se patrně veliká upřímnost a poctivost autorova. A věrohodnost ta vynikne tím více, dokáže-li se

γ) s hledem k okolnostem, že autor byl okolnostmi nucen, aby píše, pouze pravdu psal.

3. Co se týká knih novozákonních, pravý katolík ovšem nepochybuje o jejich věrohodnosti; neboť z neomylného učení církve ví, že knihy ty, jako vůbec všechny knihy Písma sv., jsou s hledem k svému přednímu autoru původu božského a proto naprosto věrohodny. (§ 7.) Avšak byli a jsou lidé, kteří zavrhuje veškeré učení zjevené, vystupovali a vystupují také proti knihám, kteréž vydávají rozhodné svědectví o skutečnosti zjevení nadpřirozeného. A nemohouce popřítí pravost a neporušenost jejich dogmatickou, obracejí se proti věrohodnosti autorů samých, tvrdíce, že buď vymyslili si ty věci, o nichž v knihách novozákonních vypravují, neb alespoň události přirozené přioděli v roucha zázračnosti, aneb že jsouce lidé neučení a lehkověrní, mylili se a z omylu jako zázraky vyličili zjevy zcela obyčejné.

Jest proto i pro katolíka důležité, aby znal též rozumové důvody, z nichž vysvítá věrohodnost knih novozákonních vůbec, evangelií pak zvláště. Neboť ačkoli jest přesvědčen o věrohodnosti Písma sv. z učení církve, přece působí to i jemu nemalé upokojení, když sám také vidí, v jak ladné shodě jest učení církve se zdravým rozumem, a jak vrátké a bezdůvodné jest to, co se od protivníků namítá proti učení církve.

Abychom však důvody rozumovými zjistily, že knihy novozákonní jsou věrohodny, třeba s hledem k tomu, co svrchu řečeno, také o jejich autorech ukázati, že mohli, chtěli a snad i okolnostmi nuceni byli pověděti pravdu o věcech, které psali.

§ 43.

Spisovatelé knih novozákonních mohli pravdu pověděti.

Že autorové knih novozákonních pravdu pověděti mohli, jest nepochybné, neboť

α) oni byli buď sami přítomni těm věcem, jež vyličují,

aneb mohli snadno dověděti se jich od jiných svědků přímých.

Co se totiž týká evangelistů, dva z nich, Matouš a Jan, byli apoštoly, stálými průvodci Ježíše Krista a svědky jeho života veřejného. Sami tedy viděli a slyšeli většinu těch věcí, které zaznamenali ve spisech svých. Napsali ovšem také takové věci, při nichž nebyli, ale i ty mohli poznati od jiných svědků očitých: zejména sv. Matouš mohl nabytí¹⁾ od Panny Marie známosti o Kristově početí, narození a mládí, od učeníků Janových zprávy o působení Jana Křtitele a Kristově křtu, od Petra, Jakuba a Jana mohl dověděti se o proměnění Páně, od Krista samého pak o jeho postě, pokušení a jiných věcech.

Podobně platí o sv. Janu. I on mohl čerpati od očitých svědků známost nemnoha těch věcí, které zaznamenal, nebyv jim přítomen, a to dílem od Krista Pána, dílem od Panny Marie, dílem od jiných svědkův přímých (rozmluvu se ženou Samaritánkou od ní samé za dvoudenního pobytu v Sicharu).

Sv. Marek a sv. Lukáš nebyli sice ani z apoštolů, ani ze 72 učeníků Páně. Přece však mohli i oni zjednati si snadno dokonalou známost toho, co psali ve svých evangeliích. Neboť, ať nedíme nic o tom, že sv. Marek, jakožto obyvatel jerusalemský, sám zajisté viděl některé z těch věcí, o nichž psal, ať nic nepravíme ani o tom, že v domě matky jeho scházeli se apoštolové a první křesťané jerusalemsští ke službám Božím, a tedy že již při té příležitosti mnohého poučení mohl nabyti: on byl vyučen a pokřtěn od sv. Petra, provázel sv. Pavla na první cestě jeho apoštolské, šel se sv. Petrem do Říma, slyšel tam jeho kázání, a na základě těchto kázání psal své evangelium, byv požádán od křesťanů římských, aby jim napsal v krátkosti to, co Petr kázal; mohl tedy snadno a náležitě poznati vše to, co zaznamenal ve svém evangeliu.

Sv. Lukáš pak sám dosvědčuje,¹⁾ že pilně vyzvěděl od svědků očitých vše, co Kristus činil a čemu učil; a to mohl učiniti tím spíše, poněvadž nejen průvodcem byl sv. Pavla, kterému se dostalo přiměřeného zjevení od Krista, nýbrž stýkal se též s jinými apoštoly a učeníky Páně tu v Antiochii, tu v Caesarei a v Jerusalémě.

---

¹⁾ Luk. 1, 1—3.

A jako to, co vypravuje se v evangeliích, tak i to, co se vyličuje v ostatních knihách Nového Zákona, mohli dokonale poznati spisovatelé jejich. Neboť pět z nich — Petr, Jakub, Juda, Pavel a již jmenovaný Jan evangelista — nepodávají v listech svých nic jiného, než učení Ježíše Krista; tu a tam jen zmiňují se o některém ději ze života jeho, na př. Petr o proměnění Páně (2. Pet. 1, 17—18), Pavel o poslední večeři a ustanovení nejsvětější svátosti (1. Kor. 11, 23—25), o vzkříšení a některých zjeveních se Krista z mrtvých vstalého (1. Kor. 15, 3—8). To všecko však mohli poznati sami vlastním názorem a náslechem. Neboť, jako sv. Jan, tak až na sv. Pavla též všichni ostatní byli ustavičnými průvodci Kristovými ve veřejném životě jeho, slyšeli tedy učení a viděli skutky jeho, Petr zejména byl svědkem i proměnění Páně.

Sv. Pavel nepatřil sice k učeníkům Kristovým za pozemského života jeho. Ale, jak sám dosvědčuje,¹⁾ i jemu se dostalo přímého poučení od samého Ježíše Krista, a to ve zvláštních zjeveních, která mu učinil Pán Ježíš po jeho obrácení se. Ať tedy nedíme nic o tom, že několik těch dějů ze života Páně, o nichž zmiňuje se ve svých listech, mohl snadno poznati od sv. Petra neb sv. Jakuba, s nimiž se stýkal, měl zajisté i on pramen nejlepší a nejspolehlivější, z něhož zcela bezpečně mohl poznati vše, o čem psal.

Totéž platí o sv. Janu v příčině prorocství, jež zaznamenal ve svém Zjevení či Apokalypsi. I toho dostalo se mu zvláštním zjevením od Boha samého, když dlel ve vyhnanství na Pathmu. (Zjev. sv. Jana 1, 9 a dále.)

A co se týká Skutků apoštolských, také jejich spisovatel sv. Lukáš viděl a slyšel sám většinu toho, co se v nich vypravuje od kap. 16, 10. Co však ještě mimo to sděluje o sv. Pavlu a co zaznamenal v první polovici díla svého o počátcích a prvotním stavu církve, zejména o seslání Ducha sv., o působení sv. Petra a o jahnu Štěpánovi a Filipovi, toho mohl snadno dovědět se dílem od sv. Pavla, jehož důvěrným společníkem byl po delší čas, dílem od jiných svědků očitých. Zejména v Caesarei byv pohoštěn od jahna Filipa (Skut. ap.

¹⁾ Gal. 1, 12: „Ale já jsem ho (evangelia či učení Kristova) ani nepřijal, ani se nenaučil od člověka, ale skrze zjevení Ježíše Krista.“

21, 8—10), mohl seznati nejen, kterak Filip ten kázal v Samaří a pokřtil komorníka královny ethiopské, nýbrž i kterak setník Kornelius pokřtěn byl s rodinou svou v Caesarei od sv. Petra. Zdržuje se pak po dva roky brzy v Caesarei, brzy v Jerusalemě a v okolí, stýkal se s apoštolem Jakubem a s jinými učeníky Páně a přímými svědky toho, co po nanebevstoupení Kristově dělo se v Jerusalemě a jeho okolí, i mohl tedy z bezpečného pramene seznati důkladně vše, co vypravuje o těch věcech ve spise zvaném Skutky apoštolské.

β) Někdy však jest člověk přítomen některé události neb přednášce, a přece nepoznává náležitě těch věcí, o které běží, ač dobře vidí i slyší. Chybí mu přiměřené vzdělání neb schopnosti, aby mohl chápati to, o čem jest řeč. Nebylo tak též u spisovatelů novozákonních? Nikoli. O sv. Lukáši alespoň a sv. Pavlu nebude to tvrditi zajisté nikdo. Vždyť Lukáš byl lékařem, Pavel pak vyučen zprvu ve školách tarsenských, jež zavodily se školami athénskými, potom v Jerusalemě od znamenitého učitele Gamaliele. Oba tedy, a zvláště Pavel, měli vzdělání vyšší. Ostatní spisovatelé novozákonní neměli sice vzdělání vyššího, nicméně ani o nich, ani o těch, od nichž byli poučeni o těch dějích, jimž sami přítomni nebyli, nelze tvrditi právem, že by nebyli bývali schopni náležitě pojeti ty věci, kterým byli přítomni a které vylučují ve svých spisech. Uzná to zajisté každý, kdo uváží obsah jejich spisů.

Vypisují se v nich Kristovy skutky, Kristova povaha a učení. Aby však člověk mohl postřehnouti náležitě skutky nějaké, nepotřebuje k tomu, než aby měl zdravé smysly a zdravý rozum. A to platí nejen o skutcích přirozených, nýbrž i o zjevech nadpřirozených, o zázracích. Neboť my se neptáme, jak apoštolé soudili o oněch zjevech, nýbrž zda správně mohli je postřehnouti a osvědčiti; a vědouce, že postřehli a podali děj tak, jak se udál, sami pak můžeme posouditi, byli-li to zázrak, nebo ne. Aby však mohl někdo vydati svědectví, že viděl Krista, kterak chodil po vodě, kterak dával hluchým sluch, slepým zrak, chromým zdravé údy, kterak vzkřísil Lazara již pochovaného, kterak na kříži pněl a zemřel, kterak byl pohřben a vstav z mrtvých se mu ukázal a s ním rozmlouval, k tomu zajisté není také třeba nic jiného, než zdravého rozumu a zdravých smyslův. A těch přece nebude nikdo upíratí apoštolům. Vždyť popíratí to bylo by výtkou, činěnou

Kristu samému, že při volbě svých apoštolův a svědků svého života neuzil ani takové opatrnosti, které šetří každý člověk i nejprostší.

Co pak se týká povahy, aby tu mohl někdo poznati a vylíčiti, nepotřebuje k tomu rovněž žádného vzdělání zvláštního, nýbrž dostačí, vidá-li častěji a v různých okolnostech osobu, jejíž povahu má vylíčiti, neboť věrným vylíčením toho, co u ní viděl a slyšel, vylíčí již i její povahu. Avšak apoštolé byli skoro po tři roky důvěrnými průvodci Páně, viděli ho tu v soukromí, tam u veřejnosti učiti, tu s dobrými, tam s hříšníky obcovati, byli s ním, i když mu utrhalí, když jej oslavovali, ano i když, přijav pozvání, súčastnil se hostiny. Mohli tedy nahlédnouti v duši jeho a poznati i vylíčiti jeho povahu.

Neméně byli s to, aby pojali správně Kristovo učení. Neboť neběželo o to, aby vnikli do vnitřných důvodů zjevené pravdy a dovedli filosoficky odůvodniti každou pravdu zjevenou i o sobě i v její poměru k zjevení ostatnímu, nýbrž o to, aby pravdy od Krista zjevené prostě a správně pojali. Toho však že schopni byli, právem pochybovati nelze. Neboť učení Kristovo jest ustanoveno pro všechny lidi a proto všem přiměřeno, všem přístupno: učeným i neučeným, vznešeným i prostým, a tedy ani apoštolům nebylo nepřístupno. Nelze proti tomu namítati právem, že dle sv. Marka (9, 31) apoštolé neporozuměli slovům Páně ani tehdy, když po druhé mluvil o své smrti a svém vzkříšení, ani, že Kristus Pán sám nazval učeníky jdoucí do Emaus zpozdilými srdcem k věření všemu, co mluvili proroci (Luk. 24, 25). Neboť neporozuměním oním nemíní sv. Marek nechápavost, jakoby snad apoštolé nebyli chápali smyslu Kristových slov, nýbrž nedovednost srovnati smysl ten se svými názory, které měli o Vykupiteli, takže příčina řečeného neporozumění nebyla v nedostatku chápavosti neb vzdělání, nýbrž v předpojatých názorech jejich o Vykupiteli. Poněvadž totiž měli na mysli hlavně ta proroctví starozákonní, jež vztahovala se k věčnému kralování Vykupitelovu, a ne také ta, která se týkala jeho utrpení a smrti, mysli, že Vykupitel nikdy nezemře, podobně jako to mysli též jiní židé (Jan 12, 34). Slyšíce tedy Krista mluviti o smrti jeho, nedovedli slov jeho srovnati s řečeným svým názorem o něm, i mysli, že mluví obrazně, či že pod obrazem utrpení a smrti

mluví o nějaké věci jiné, ale nedovedli si vyložití, o které; a v tom smyslu nerozuměli slovům Páně; smysl jejich chápali zcela dobře (proto, jak dí sv. Matouš (17, 22), zarmoutili se velice), ale věc samu — že by totiž Kristus měl umíťi — nedovedli srovnati se svými názory o Vykupiteli. A co se týká slov, jimiž Pán Ježíš nazval učeníky jdoucí do Emaus zpozdilými k věření všemu, co mluvili proroci (dle řeck. textu: k věření přes to vše, co mluvili proroci (Luk. 24, 25), třeba povážiti, že zpozdilost či váhavost k věření jest něco docela jiného, než nedostatek chápavosti neb schopnosti porozuměti něčemu. A byť i kryly se pojmy ty a byť apoštolé skutečně byli těžko chápaví, nešlo by z toho ještě, že nemohli pochopiti a vylíčiti správně učení Kristovo, nýbrž jen, že bylo delšího času a poučování třeba, než je pochopili; neboť zkušenost učí, že čím tíže kdo chápe, tím pevněji podržuje věc v paměti, když ji pochopí, a jest známo, že apoštolé nerozumějící některé věci, žádali častěji za vysvětlení a že Pán Ježíš apoštoly zvláště poučoval a smysl parabol vykládal a ještě po svém zmrtvýchvstání tajemství Boží jim odkrýval; ba i Ducha sv. seslal jim, aby je uvedl do všelíké pravdy zjevené. Není tedy ani nejmenší příčiny domnívati se, že by apoštolé nebyli mohli pravdu náležitě poznati.

γ) To jediné bylo by překáželo náležitému pojetí věci, kdyby nebyli bývali jednotlivým dějům a výkladům přítomni s dostatečnou pozorností, aneb kdyby jsouce lehkověrní a blouznivci přístupni byli bývali klamu. Ale ani to nelze tvrditi právem o apoštolech. Ty nepatrné okolnosti zajisté, které mnohdy zaznamenali, udávající na př. i počet ryb, jež byly uloveny (Jan 21, 11), ta živost, s kterou věci líčí, ty časté dotazy, kterými hledali u Krista poučení, když něčemu nerozuměli,¹⁾ jsou svědectvím, že dávali pilně pozor na všechno, co se před nimi dělo, a že nespokojili se s poznáním ledabylým, a to tím méně, poněvadž si byli vědomi i důležitosti povolání, které na ně čekalo, i potřeby dokonalé známosti života a učení Kristova k zastávání povolání toho, jakož patrně z toho, že sv. Petr výslovně žádal, aby pouze z těch mužů byl zvolen nový apoštol na místo Jidáše, kteří byli svědky celého veřejného života Kristova. (Skut. ap. 1, 21—22.)

¹⁾ Srovn. Mat. 13, 10. 36; 15, 15; 17, 18; 24, 3; Jan 14. 22.

A ta přesnost a jasnost, s kterou vypravují, ten klid, který zachovávají, i když sdělují věci úžasné, jest důkazem, že nebyli blouznivci. A že dovedli rozeznávat nepravdu od pravdy, skutečnost od smyšlenky, že zkoumali též jednotlivé události, bylo-li toho třeba, aby se přesvědčili o pravdě, vyjadřují sami, zejména sv. Lukáš hned na počátku svého evangelia, kde tvrdí, že vyzvěděl všecko důkladně od počátku, a sv. Jan v 19, 35, kde ujišťuje s důrazem, že právě jest svědectví jeho.

A že by lehkověrní byli bývali? Tvrдили to sice někteří o nich. Ale kdo v takové podezření bere apoštoly, nechť vzpomene na ty výtky, které Pán Ježíš činil apoštolům pro malou víru jejich,¹⁾ nechť pováží tu nevěru, s kterou přijímali první zprávy o Kristově vzkříšení,²⁾ a která u Tomáše dostoupila až té výše, že nechtěl věřiti, dokavad by nevpustil prstů svých v místo hřebův a nevložil ruky své v bok,³⁾ a zajisté upustí od všelikého podezření takového.

Ale snad veliká láska ke Kristu svedla je, že některé okolnosti pominuli mlčením, jiné přimyslili neb v jiném světle viděli, než jak se vskutku udály. Nikoliv. Milovali sice mistra svého vroucně, avšak nedali se zaslepiti láskou tou, aby pojímali neb vyličovali činy a řeči jeho příznivěji, než byly vykonány neb prosloveny. Patrně to z toho, že mnohdy byli mínění jiného, než Pán Ježíš, a hned mu to řekli, a to mnohdy způsobem takovým, jakoby mu domlouvali. Když na př. Pán Ježíš poprvé předpověděl slovy zřejmými své utrpení a svou smrt, pojal jej Petr stranou a přimlouvaje mu pravil: Odstup to od tebe, Pane! nestane se tobě toho (Mat. 16, 22). A když jindy žena krvotokem již po 12 roků trpící dotkla se potají roucha jeho v pevné důvěře, že bude uzdravena, a Kristus Pán chtěje víru její dáti za příklad otázal se, kdo se ho dotekl (totiž úmyslně), řekli mu učeníci jeho: Vidíš, že tě zástup tiskne, a pravíš: kdo se mne dotekl? A tak myslíce na dotknutí nahodilé, jakoby upozorňovali jej, že to není nic divného, dotkne-li se ho někdo v tlačenci (Mar. 5, 26—31).

Není tedy ani to pravda, že by byli apoštolé, zaslepeni

¹⁾ Mat. 8, 26; 17, 16—19; Jan. 14, 9—12; Mark. 16, 14.

²⁾ Luk. 24, 11.

³⁾ Jan. 20, 25.

láskou k mistru svému, věci jinak pojímali a vylíčili, než se staly. Patrně proto, že nelze právem pochybovati o tom, že spisovatelé novozákonní pravdu pověděti mohli: neboť byli dílem sami svědky toho, o čem psali, dílem stýkali se s očitými svědky a tak měli příležitost pravdu poznati. Mimo to byli nejen schopni, aby náležitě postřežovali všechny ty věci, jež zaznamenali, nýbrž též tak pozorni a bedliví, aby pojali je správně, tak, jak se udály. Mohli tedy poznati a vylíčiti je pravdivě.

§ 44.

Spisovatelé knih novozákonních chtěli pravdu pověděti.

Spisovatelé novozákonní byli nejen pravdy znalí, aby ji pověděti mohli, nýbrž i tak upřímní a pravdomluvní, že jen pravdu psáti chtěli. Že tomu tak, vysvítá

1. již z toho, že nebylo u nich žádné příčiny, pro kterou by byli klamali. Nikdo zajisté nelže, leč má k tomu příčinu, buď že pohání jej k tomu naděje v časné výhody, neb obava před škodou a nepříjemností, aneb že chce straniti, neb jest mravně skleslý.

Avšak u spisovatelů novozákonních nebylo žádné z těchto pohnutek, jako vůbec u žádného ze svatých apoštolův.

Oni nehledali spisy svými ani zisku, ani přízně jiných, ani vyznamenání a důstojností. Někteří z nich dali to na jevo sami tím, že se nepodepsali při nich. Také nemohli ani čekati výhod podobných. Neboť, ať pomlčíme o tom, že druhdy nedávalo se spisovatelům honoráře žádného, obsah spisů jejich nebyl takový, aby jim zjednal přízeň velmožů neb časné výhody. Byloť učení o Kristu ukřižovaném židům pohoršením, pohanům bláznovstvím,¹⁾ a budilo odpor proti sobě tím spíše, poněvadž nesrovnávalo se ani s lidskými předsudky, ani se smyslností člověka. A to pronásledování, ty žaláře a rány, které vytrpěli pro svá kázání o Kristu, byly by zapudily zajisté již v zárodku každou myšlenku, že se jim povede lépe, jestli napíší něco z toho, co káže ústně. Ani bázně nebylo v nich, která by je sváděla ke lži. Důkazem toho jest jejich zmužilost, s kterou všady vystupovali, dávající na jevo i příkladem i životem i smrtí, že více sluší poslouchati Boha než lidí.

¹⁾ I. Kor, 1, 23; Skut. ap. 17, 32.

A že by byli někomu stranili? To mohl by tvrditi jen ten, kdo buď nezná spisů jejich, aneb úmyslně mluví proti přesvědčení svému. Ukazujíť zajisté spisovatelé novozákonní ve spisech svých úsudek nezkažený a objektivnost všestrannou. Vytýkajíť chyby jak židům, tak pohanům, vznešeným tak, jako prostým; ani vlastních slabostí nezamlčují; a jako pohanům dokazují nemoudrost modlářství, tak připomínají židům, že zákon jejich nemůže spasiti. Nikoho také nevyjímají z povinností: ukládají je podřízeným i představeným, dítkám i rodičům, služebným i pánům. Nelze tedy právem vytýkati jim strannictví.

Tím méně lze jim vytýkati kleslost mravní. Vždyť poctivost jejich a neporušený charakter mravní vyniká ze spisů jejich tak patrně, že nelze přehlédnouti jej. Zavrhujíť lež a podvod a všelikou přetvářku, projevují úctu hlubokou k zákonu mravnímu, útlou svědomitost a bázeň Boží. A o takových lidech nelze zajisté domnívati se právem, že by byli chtěli pravdu porušovati.

2. Ale nejen že nebylo u nich žádné příčiny, pro kterou by byli chtěli klamati, oni sami dávají ve spisech svých, jmenovitě v evangeliích, patrné známky, že klamati nechťeli a neklamali. Vypravujíť většinou takové věci, které se děly veřejně, před četnými svědky, a tak ukazují, že není se jim báti kritiky veřejné ani výtky, že nemluví pravdu. Ba o soukromém životě Páně podávají zprávy tak sporé, že až na nejtětlejší mládí jeho a jedinou událost z chlapeckého věku jeho pomíjejí jej úplným mlčením; a přece měli při něm nejlepší příležitost udati různé smyšlenky a báje, kdyby byli chtěli klamati.

V celém vypravování jejich jeví se prostoduchost, upřímnost, zevrubnost, nestrannost a poctivost, jež patrně poukazují k tomu, že chtěli pravdu mluviti. Píšíť docela prostě, beze vší strojenosti; nepřetřásají, nevykládají teorií, ale nechávajíce v evangeliích zpravidla mluviti Krista, ustupují sami do pozadí; nikde také nejeví se u nich při vypravování dějů ze života Kristova vnitřního haufí, aniž budí úžas u jiných, ale největší události vypravují jako věci obyčejné, neodůvodňujíce zpráv svých a nevnučujíce víry nikomu, nýbrž prostě sdělujíce, co se stalo. Nikdy také nelichotí, nikdy předsudkům jiných nehoví, spíše kárají vady, ať je spatří u kohokoli. Tak věru

nepíše ten, kdo má úmysl šáliti, nýbrž spíše tu eleganci slohu, tam důvody sofistickými, tam lichocením neb přizpůsobováním se názorům jiných hledí strhnouti jiné na svou stranu a zjednatí si stoupencův.

Mimo to spisovatelé novozákonní znají se k vlastním předsudkům a chybám, které měli před příchodem Ducha sv., na př.: ke své malověrnosti (Mat. 8, 24—25. I uk. 24, 11), marnivosti (Luk. 9, 46; 22, 24), netečnosti (Mat. 26, 40. 43). Nezamlčují, že Kristus zarmoutil se v zahradě až k smrti a na kříži zvolal: Bože můj, Bože můj, proč jsi mne opustil! Zprávy ty byli by zajisté potlačili, kdyby byli chtěli klamati. Neboť pisatel lhář snaží se oslaviti hrdinu svého a proto vynechává, co by se zdálo ponižovati jej. Líčí pak evangelisté vše tak živě a s takovou důkladností, že mnohdy udávají i pohyby osob jednajících a dotýkají se i nepatrných okolností místa a času, na př. že bylo okolo hodiny šesté (našeho poledne), když Kristus Pán mluvil u studně Jakubovy se ženou Samaritánkou (Jan 4. 6—26), že to bylo v sobotu v synagoze kafarnaumské, kde Pán Ježíš uzdravil člověka posedlého (Mar. 1, 21—26), v městečku Naim, kde vzkřísil mrtvého mládence (Luk. 7, 11—15), v Bethanii u Jerusalema, kde vzkřísil Lazara již čtyři dny v hrobě ležícího za přítomnosti nejen apoštolů, nýbrž i mnohých občanů jerusalemských (Jan 11, 1—45) a jiné. O věcech těch byli by zajisté také pomlčeli, kdyby bylo běželo jim o podvod. Neboť pisatel lhavý vyhýbá se všemu, v čem může býti stopován a z nepravdy usvědčen. A co se týká objektivnosti, ta vysvítá již z toho, co svrchu bylo o ní řečeno; zvláště však jeví se v těch zprávách, které podávají o Kristově umučení. Napsali je tak, že by člověk nepoznal z ní, vyšla-li z péra přítele či nepřitele Ježíše Krista. Nikde neprojevují soustrasti s ním, nikde nevole a rozhorlení proti nespravedlivým soudcům jeho; ani proti Jidášovi nemají hany a slova odsouzení. Tak nebyli by si počínali, kdyby byli chtěli šáliti. Neboť pisatel podvodný tupí spíše protivníky své a budí odpor proti nim, vychvaluje věc svou, aby zjednal stoupenců co nejvíce. Patrně tedy běželo jim předem o to, aby podali věc pravdivě, tak jak se udála.

Jest ovšem pravda, v knihách novozákonních vyličují se věci zcela mimořádné a na výsost podivuhodné — nadpřirozené zjevení Boží a zázraky, ale z toho přece nelze soudit

právem, že by spisovatelé novozákonní nebyli věrohodní, a že by nepravdou bylo co se v nich vypravuje, jakož někteří soudili a dosud soudí. Neboť úsudek ten byl by jen tehdy správný, kdyby nadpřirozené zjevení a zázraky byly ať s hledem k Bohu, ať s hledem k člověku nemožny. Ale tomu není tak, přes to, že to tvrdili deisté, naturalisté a jiní. Není tu ovšem na místě, dokazovati možnost zjevů takových, sic bychom se odchýlili příliš od svého úkolu, a proto upozorňujeme toliko na to, že možnost nadpřirozeného zjevení mohou sice lidé popírat — vždyť popírají mnohdy i své vlastní výroky a to nejen vědomě, nýbrž i bezděky, zapomenutím — avšak dokázati nemožnost tu nepodařilo se, ani nepodaří se nikomu nikdy, poněvadž i zjevení nadpřirozené i zázraky jsou skutečně i možny i poznatelný. ¹⁾ Jsouce však možny a poznatelný, mohou stavše

---

¹⁾ Co se Boha týká: ten zajisté, jenž svět stvořil, může také působiti v něj, působiti ve svět hmotný i ve svět duchový, a tedy též v ducha lidského. I může ve své všemohoucnosti a moudrosti způsobem duchu lidskému přiměřeným a od něho poznatelným zjevití mu své myšlenky a úmysly, které ve své prozřetelnosti a dobrotě zjevití mu chce, a to tím spíše, poněvadž činností tou neopravuje původního svého zřízení, nýbrž dále je rozvíjuje, jednáje tak zcela přiměřeně své moudrosti a dobrotě, aby lidstvo bylo vždy znova na něho upozorňováno a k němu přiváděno, když bylo zneužitím své svobody od něho odpadlo, jakož i proto, poněvadž činností tou duchovního života člověka neruší, nýbrž jej k takovému stupni povznáší, aby mohl poznati pravdy a pojatai úmysly, na které by sám buď vůbec nepřišel, aneb jen s velikými obtížemi, po mnoha náma-
hách i poblouzeních a s jistotou nevalnou. Co pak se týká člověka: může-li on přijímati poučení od člověka, může zajisté přijímati je též od svého Tvůrce, a není-li Boha nedůstojno myšlenky a úmysly člověku zjevovat, jest tím méně nedůstojno člověka takové zjevení přijímat. Poznati je může, ať děje se přímým osvícením rozumu, ať ve vidění neb v extasi či vytržení, ať způsobem jiným. Neboť jest schopen, aby rozeznal, zda myšlenka, představa a p., která v něm vznikla, byla způsobena jím samým neb kausalitou jinou, člověkem, přírodou a j., a jestli povstala kausalitou jinou, vnější, jest též schopen pravidelně rozeznati, zda kausalita ta byla smyslná neb duchovní. Pravíme „pravidelně“, poněvadž může se též mýlití, jmenovitě není-li dosti pozoren. Může-li však rozeznati povahu kausality vnější, v něj působící, zda totiž jest to kausalita smyslná neb duševní, může zajisté rozeznati též, zda myšlenka způsobená v něm byla vzbuzena od tvora neb od Boha, předpokládáje ovšem, že kausalita božská jest kvalitativně rozdílna od každé kausality jiné, jakož skutečně jest. Není tedy ani v Bohu ani v člověku příčiny, proč by zjevení nadpřirozené nebylo možné neb poznatelné. A podobně platí o z á z r a c i c h. Ani jejich možnost nelze popíratí, leč by se kdo vzdal i víry v Boha. Neboť kdo věří, že jest Bůh

se, býti též vylíčeny od těch, jimž neb před nimiž se udály. I není proto dostatečným důvodem popírati věrohodnost knih novozákonních ta okolnost, že se v nich vypisují zjevy nadpřirozené a to tím méně, poněvadž spisovatelé novozákonní pravdu pověděti nejen mohli a chtěli, nýbrž i okolnostmi nuceni byli.

§ 45.

Spisovatelé knih novozákonních byli nuceni psáti pouze pravdu.

Spisovatelé novozákonní nebyli sice nuceni psáti o těch věcech, jež zaznamenali, píšíce však byli okolnostmi nuceni psáti pouze pravdu. Neboť

1. psali v době, kdy byli ještě na živě očití svědkové těch věcí, o nichž vypravují, a to nejen přátelé, nýbrž i nepřátelé Kristovi. A nepřátelé ti nebyli by-zajisté mlčeli, kdyby byli apoštolé napsali něco nepravdivého, a to tím méně, poněvadž události v evangeliích obsažené byly těžkým obviněním národa židovského i římské vrchnosti, že spáchali vraždu na samém Bohočlověku, na vtěleném Synu Božím, a poněvadž i v ostatních knihách Nového Zákona obviňují se z hrubých přečinů, jak židé tak pohané. Jak hrozné ťo na př. obvinění, které svatý Štěpán činí židům ve Skutcích apošt. slovy: Tvrdé šíje a neobřezaných uší, vy se vždycky Duchu sv. protivíte, jakož otcové vaši, tak i vy. Kterému z proroků neprotivili se otcové vaši? I zabili ty, kteří předzvěstovali příchod Spravedlivého, jehož jste vy nyní zládcí a vražedníci byli, kteří jste vzali zákon zřízením andělův, a neostříhali ho.

---

osobní, ten také věří o něm, že může činiti věci, jež přesahují síly přírodní, a to i při zákoně přírodním, kterým pořádá působnost přírodních sil, neboť nahlíží, že, jako žádný zákonodárce neomezí se daným zákonem svým tak, aby nemohl činiti také něco mimo zákon svůj, tak ani Bůh, dav zákon přírodní, neomezil se jím tak, aby nemohl činiti též mimo zákon něco, co by síly přírodní přesahovalo, a nahlíží to tím spíše, pováží-li, že zázraky nejsou nepřirozeny, nýbrž nadpřirozeny, a to jen s hledem k přírodě a k tvorům vůbec, s hledem k Bohu však přirozeny, ježto jemu jest zcela přirozeno činiti věci, jež přesahují síly přírodní a síly stvořené, a nedíme nic o tom, že zázraky dějí se také dle pravidla, které platí i v řádě přirozeném, že totiž vyšší síly překonávají síly nižší, přitažlivost na př. překonává tíži. Neboť moc ducha Božího jest nejvyšší, nekonečná, může tedy překonati všechny síly ostatní jakožto síly nižší.

(Skut. ap. 7, 51—53.) Ale nedosti na tom. Nejen s hledem k nepřátelům, nýbrž i

2. s hledem ke svým druhům v povolání byli nuceni mluvit pouze pravdu. Neboť věděli, že také jiní káží ve světě o Kristu a jeho učení a že ne jeden z nich pokusí se, aby pérem vylíčil život a nauku Páně. Nechtěli-li tedy vejíti s nimi ve spor a tak vydati se v nebezpečení, že budou usvědčeni ze lži, nesměli líčiti věci jinak, než jak se udály.

3. Neméně byli nuceni mluvit pravdu s hledem k těm, které chtěli pohnouti k přijetí křesťanství. Uzná to zajisté každý, kdo pováží alespoň poněkud jednak tehdejší názory a mravní stav lidstva, jednak to, co křesťanství vyžadovalo a podávalo pro tento věk. Byliť tehdy až na malé výjimky židé i pohané velikou měrou oddáni smyslnosti, židé pokládali se za národ nad jiné povýšený, jemuž patří vláda nad ostatními národy, i očekávali proto v předsudcích svých většinou vykupitele toliko časného, který by je nejen vybavil z poddanství římského, nýbrž též dopomohl jim k slávě časné a k vládě nad ostatními národy. Pohané pokládali za bohy přírodní síly, různé tvory, ba zbožňovali i nešlechtné lidi, a příkládajíce bohům svým slabosti lidské, ctili alespoň některé z nich způsobem, který nejen oko jímalo, nýbrž také smyslnosti plnou uzdu pouštěl. Křesťanství však vypovídalo boj smyslnosti nezřízené a ukládalo, aby člověk přemáhal sebe a potlačuje žádosti zlé, vedl život ctnostný a spěl k dokonalosti. Židé zejména měli upustiti od svých předsudků, měli vzdáti se naděje ve vykupitele časného a uznati, že království messianské není rázu politického, nýbrž duchovního, Vykupitelem pak že jest ten Ježíš, kteréhož byli usmrtili jako rouhače. Pohané pak měli zřít se úplně svých bohův a uznati za boha — koho? ukřižovaného žida; — tím alespoň zdál se jim na první poslech ten, kteréhož apoštolé hlásali jako vtěleného Syna Božího a Pána světa celého. Již toto učení přičilo se tak velice dosavadním názorům tehdejšího lidstva, že, jak dí sv. Pavel, bylo židům pohoršením, pohanům pak bláznovstvím, (1. Kor. 1, 23), což teprv pováží-li se, že nejen neslibovalo výhod časných, nýbrž ohlašovalo i utrpení věrným vyznavačům Kristovým. A k takovému náboženství nemohli zajisté čekati apoštolé, že pouhými smyšlenkami a bájemi přivedou lidi smyslnosti oddané a předsudky předpojaté, a to tím méně, poněvadž také

mimopaleštinští posluchači a čtenáři jejich mohli popotávkou u svědkův očitých snadno přesvědčiti se, zda pravda jest, co vypravují o Kristu a jeho působení ať ústně, ať písemně.¹⁾

¹⁾ Jak nesprávně jest pokládati děje v Novém Zákoně vyličené za báje, jak učinil Strauss a po něm i jini, patrně též z toho, že báje či myty nepovstávají najednou ani v době historické, nýbrž znenáhla a v době předhistorické. Knihy novozákonní sepsány jsou však v době, ve které vědomi historické bylo již velice vyvinuto, a to ještě za života svědkův očitých. To uznávali též zastanci mytů v knihách novozákonních a proto kladli původ jejich až do 2. st., ale, jak ukázáno, neprávem. Zavrhuji proto theorii tu nyní i racionalisté sami. Harnack na př. praví: „Die Zeit ist vorüber, in der man die älteste christliche Literatur einschliesslich des Neuen Testaments als ein Gewebe von Täuschungen und Fälschungen beurtheilen zu müssen d. meinte.“ (Gesch. d. altchr. Literat. I. str. VIII.) „Die älteste Literatur der Kirche ist in den Hauptpunkten und in den meisten Einzelheiten literar-historisch betrachtet, wahrhaftig und zuverlässig“ (tamtéž s. VIII.). „Es ist der historisch-kritischen Arbeit zweier Generationen (seit Strauss) gelungen, die Geschichtlichkeit der drei Evangelien in grossem Umfange wiederherzustellen“ (Wesen d. Christenth. 4. vyd. str. 14). „Dagegen hat sich die Behauptung von Strauss, die Evangelien enthielten sehr viel „Mythisches“, nicht bewahrheitet, selbst wenn man den sehr unbestimmten und fehlerhaften Begriff des Mythischen, den Strauss in Anwendung bringt, gelten lässt.“ (Tamtéž str. 16.) Ovšem ani Harnack nepojímá dějů biblických správně, čině rozdíly mezi Kristem dějepisným, jaký prý vskutku byl, a mezi Kristem, jaký jest předmětem víry. Kristus byl prý pouhý člověk, který hlásal náboženství jen přirozené, rozumové, které, jsouc prosto všech dogmat a svátostí, obsahovalo pouze předpisy mravní, znenáhla však teprve práci apoštolův a prvních pokolení křesťanských vyvinula se prý jednotlivá dogmata o Kristu jako soupodstatném Synu Božím a jeho díle vykupitelském. Evangelní zprávy o zázracích, zejména též o jeho vzkříšení, nejsou prý věrohodny. Nauka to, kterou ve své podstatě proslovil již Lessing, či spíše Reimar, jehož spis „Schutzschrift für die vernünftigen Verehrer Gottes“ Lessing vydal po částech ve Volfenbittelu v letech 1774—1778 (Zlomky Volfenbittelské), jenž Reimar připouštěl u spisovatelů novozákonních podvod. Theorie vývojové či evolucionismu přidržel se jistou měrou katol. kněz a bývalý professor v Paříži Loisy ve svém spise *L'Évangile et l'Église*, který sice, jak tvrdí, věří v božství Kristovo, ale připouští u něho omyl a tvrdí o něm věci, jež s věrou tou se nesrovnávají a nejen vážnost Písem sv. a ústního podání podkopávají, nýbrž i víru ve vykoupění Kristovou smrtí, ve vzkříšení, ve svátost oltářní a v božské ustanovení církve zviklati mohou. Činil tak ve snaze srovnati učení křesťanské s tak zvanou vědou, nepozoruje ani, že počíná si, rovněž jako i jini stoupenčí evolucionismu, velice nevědecky, tak totiž, že v knihách novozákonních místa názorům jeho nepohodlná prohláší za porušená neb nepravá (na př. Mark. 10, 45, všecky výroky Kristovy, kterými předpovídá svou smrt), text vykládá

Nelze namítati právem proti tomu, že z prvních křesťanů přemnozí byli lidé prostí a nevzdělaní a proto neschopni, aby mohli neb dovedli přesvědčiti se o pravdivosti apoštolských výpovědí, ani že by pro vzdálenost svou od země, v níž Pán Ježíš působil, nebyli mohli podvod odhaliti. Neboť at pomlčíme o tom, že apoštolé nehlásili učení Kristova ani skrytě, ani v odlehlých toliko vesnicích, nýbrž veřejně a v městech větších i v samém Jerusalemě, dějišti to nejhlavnější události ze života Kristova, at pomlčíme též o tom, že spisy jejich byly většinou zaslány celým obcím křesťanským a předčítány veřejně: uvěřil též Nikodem a Josef z Árimathie, znamenití to členové veierady, uvěřil Apollo Alex., muž to výmluvný a učený v Písmě (Skut ap. 18, 24), též Sergius Paulus, prokonsul na ostrově Cypru, muž to opatrný a po římsku vzdělaný, uvěřil setník Kornelius, Manahen, kterýž byl spolu vychován s Herodem tetrarchou, (Sk. ap. 13, 1), a o těch přece nelze říci, že by byli pro chudobu neb nedostačné vzdělání nemohli přesvědčiti se o pravdě toho, co kázali a psali apoštolé. Mimo to přicházeli do Jerusalema četní lidé z krajin vzdálených, tu za obchodem, tu z pohnutek náboženských, a měli tak příležitost, aby nejen sami přesvědčili se, nýbrž též krajanům svým náléžitě podali poučení, zda jsou od apoštolů klamáni neb ne. Vždyť, jak vypravuje svatý Lukáš ve Skutcích apoštolských (2, 9—11) v den seslání Ducha sv. na apoštoly byli tam i Partští, Medští a Elamitští, a kteří přebývají v Mesopotanii, v Judsku a Kapadocii, v Pontu a Asii (prokonsulární), ve Frygii a v Pamfylii, v Egyptě a v krajinách Libye a příchozí Římané, jakož i Kretští a Arabští. Toto všecko apoštolé věděli, a proto ovšem nemohli se nadíti, že podáním jejich o věcech tak podivuhodných bude slepě věřeno a nikdo se nevyskytne, kdo by po pravdivosti jejich výpovědí pátral a je z podvodu usvěd-

---

libovolně beze všeho hledu k výkladům obvyklým a od církve uznaným a výrazům podaného učení jiný, nesprávný význam podkládá. (Kniha Loisyho byla duchovní vrchností zavržena, nejprve od arcibiskupa pařížského po předchozím posouzení jejím od čtyř k tomu ustanovených theologů. Po té Loisy oznámil sice arcibiskupovi, že upouští od nového vydání spisu svého, jež právě chystal, ale vydal za krátko spis *Autour d'un petit livre* (Paris 1903), ve kterém s ironií a trpkostí stěžoval si do neznalosti a neporozumění potřebám časovým na místech rozhodujících. Potom však podrobil se církevnímu rozhodnutí způsobem chvalným, jak sděluje *Semaine religieuse*. — Viz *Stimmen aus Maria-Laach*, r. 1904, str. 145.)

čil, kdyby se byli nějakého dopustili. Nemohli tedy klamati, chtěli-li vůbec někoho k víře Kristově přivesti.

4. A oni byli nuceni také proto pouze pravdu mluvit, poněvadž je k tomu poháněly i ty věci, o nichž psali.

α) Dotýkajíc se ve svých spisech různých okolností tehdejší doby, a jak ukázáno v §§. 17—22, ve věcech těch nejen nenarážejí na odpor s hodnověrnými zprávami jinými, nýbrž jsou s nimi v plné shodě. Takové shody nebyli by však docílili, jsouce až na dva lidé neučení, kdyby byli odchýlili se jakkoli od pravdy. Nechtěli-li tedy narazit na odpor, byli nuceni psáti pouze pravdu.

β) Mimo to povaha Kristova, kterou líčí, jest tak velebná, že ani největším filosofům nepodařilo se vymysleti podobné. Ve zvláštním světle jeví se v nich Kristova velikost a vznešenost i něžnost: velikost a vznešenost v idej, v myšlence, slově a skutku, něžnost v srdci. Objevuje se v nich Kristus předem sice jako člověk, kterýž v lidské podobě na svět přišel a jako člověk žil. Ale jaký rozdíl mezi ním a mezi lidmi ostatními. Žádný člověk není bez chyby, bez slabosti, bez omylu. U Krista však jest výjimka. On nejen že je prost všelikého i nejmenšího dojmu žádostivosti nezřízené, každého i nepatrného omylu; on jest též nejkrásnějším vzorem ctnosti, a to tak dokonalým, že v celých dějinách nemá sobě rovného. V tom shodují se všickni, i odpůrci. Tak svatě žil, tak veliké a posvátné dílo vykonal, že ani protivníci jeho nevědí, mají-li se více diviti jeho osobě neb jeho dílu. Ani Jidáš se nemohl zdržeti, aby nevydal svědectví jeho nevinnosti, a ačkoliv v každém věku pátralo se po chybách jeho, přece ani více než po 18 stech letech neodvážil se žádný jazyk vrhnouti na něho stín pochybnosti. Naopak i Renan ¹⁾ tvrdí: Všeckastoletí budou hlásati, že mezi syny lidskými nebyl nikdo větší nad Krista.

Byl on prodchnut nejrůznější láskou k Bohu. Miloval jej tak, že pokrmem mu bylo konati vůli nebeského Otce, a že neustal, dokavad nemohl říci: Dokonáno jest. A jak něžná byla láska jeho k lidem! Musilť mluva lidská zvláštní slovo utvořiti, aby v rozboru lidských citův označila onen neslýchaný

¹⁾ Vie de Jésus, ed. 43. s. 259: „Tous les siècles proclameront qu'entre les fils des hommes, il n'en est pas né de plus grand que Jésus.“

druh lásky, kterou on miloval lidstvo: něžnost jeho lásky jest evangelická.

On jest něžný ke každému. Vždyť on jest to, který pravil: „Pokud jste to učinili jednomu z bratří mých, mně jste učinili.“ Jest něžný k hříšníkům zjevným a veřejným. S nimi stoluje a se zabývá. A nedostí na tom: Když na strom stoupá celník, aby ho viděl, pln lásky volá k němu: Sestup spěšně dolů, nebo dnes v domě tvém musím zůstat. A když hříšnice jménem i skutky v městě známá opovažuje se přijíti za ním do večeřadla, kde jest hostem, a k nemalému pohoršení všech přítomných hostů mastí vzácnou jej maže, rtem kajícím líbá, vlévá jí do srdce balsám útěchy a klidu duševního slovy na výsost oblažujícími: Odpouštějí se tobě hříchy tvé.

A s jakou něžností miluje vlast svou! Až k pláči je pohnut, když vida město Jerusalema na mysl přivádí si onu děsnou zkázu, jež stihne město i chrám. Ba ani nepřátel svých nevyklučuje z lásky své. Ještě na kříži, když žádným údem nemůže více hnouti, leč jazykem, ještě toho užívá, aby modlil se za ně slovy: Otče, odpusť jim, neboť nevědí, co činí.

A z této lásky k Bohu a k bližnímu jaké květy ctností nejspañilejších vypučely a spojily se při něm ve věnec oslňující krásy! Nescházíť mu žádné ctnosti. I ty jsou v něm spojeny ladně, které zdají se býti protivami: pokora s důstojností, pevnost s laskavostí, přísnost se shovívavostí, spravedlnost s milosrdenstvím. A žádná z těch ctností netrpí upřílišením. On jest mírný, ale nikoliv slabý; trpělivý, ale ne bezcitný, horlí pro čest a slávu Boží, avšak nezná stíhavosti; jest oddán do vůle Boží, ale dalek tupé resignace.

Žádné nesrovnalosti není v něm, žádné jednostrannosti. On ideál mravní dokonalosti, ethická krása sama, on vzorem člověka, který možno sice následovati, ale nikdy dostihnouti ho. Proto i nevěřící Strausz ponechává mu v chrámě genia a humanity místo první, jakožto nedostizitelnému a nepřekonatelnému ideálu velikosti mravní.

Avšak nejen člověkem objevuje se Pán Ježíš v evangelích, také vyšší bytostí ukazuje se v nich — bytostí, která byla před Abrahamem, od věčnosti, která zná vše, i myšlení lidská, a všechno může učiniti, co chce; bytostí, která co do podstaty jest jedno s Bohem Otcem, ač co do osoby od něho se rozeznává. Ano, Ježíš Kristus jeví se v evangelích a vůbec

v knihách novozákonních Bohem i člověkem — osobou božskou, která z pouhé lásky k nám vzala v čase člověčenství na sebe, aby jako Bohočlověk vykoupila lidstvo z poroby ducha zlého a zasloužila mu přístup do nebe.

Takový o braz podávají nám knihy novozákonní, jme novitě evangelia, o Kristu svými zprávami, obraz tak velebný, že, jak jsem již řekl, ani největším filosofům nepodařilo se vymyslet podobného,

γ) A co se týká učení, jež napsali jako učení Kristovo, i to jest tak dokonalé, že krásou a vznešeností a původností i jednoduchostí vyniká měrou nesmírnou nad všechny nauky filosofů a reformátorů náboženských. Poučujet o nejdůležitějších věcech a potřebách, o nichž žádný filosof, žádný tvor vůbec poučiti nemohl: poučuje o Bohu a jeho poměru k tvorům, o poměru tvorů k němu, vykládá o našem cíli, o cestě a prostředcích, kterými lze cíle toho dojíti, a to s určitostí naprostou a způsobem na výsost potěšujícím a uspokojujícím; při tom zakazuje i myšlenky zlé a jen to schvaluje, co se srovnává s dokonalostí Boží, takže kdo učením tím se řídí a prostředků jím daných užívá, zcela jistě dojde k dokonalosti.

I kterak tedy lze mysliti, že by tak velebný obraz o Kristu si vymyslet, na tak vznešené učení přijíti mohli lidé prostí a neučení, jakými byli apoštolé, evangelisté? Ó zajisté, kdyby nebyli Krista tak, jak jej líčí, před sebou viděli, jeho učení slyšeli, aneb alespoň od očitých svědků důkladně o něm poučení nebyli, nebyli by sami nikdy vymyslili je; ano, oni by byli způsobili nelad v něm a tak se prozradili, kdyby byli jen v něčem od pravdy se uchýlili a k učení neb k povaze Kristově přičiňovali něco ze svého. Vždyť vidíme, jak trpívá mnohdy obraz Kristův v různých hrách pašiových, když autor, uchyluje se od evangelií, ze svého něco přidává. A to stává se autorům vzdělaným, když již obraz Kristův mají před sebou. Nechtěli-li tedy autorové novozákonní způsobiti nelad v Kristově povaze a učení, nesměli přidávati k němu nic ze svého: sama velebnost toho obrazu a vznešenost učení nutila je k tomu.

Uvážíme li již, že knihy novozákonní jsou napsány dílem od apoštolů, dílem od žáků jejich, od mužů to, kteří nejen pravdu znali a pověděti chtěli, nýbrž okolnostmi též byli nu-

ceni, aby píšíce jen pravdu zaznamenávali, uvážíme li i to, že text jejich zachoval se nám co do podstaty neporušen, a že i v překladech v církvi užívaných text ten, byť ne ve všech maličkostech, přece ve všech věcech podstatných, jmenovitě ve věcech víry a mravů, podán jest věrně, musíme zajisté doznati, i na základě úvah vědeckých, že jsou úplně věrohodny, ano že není ve světě spisu, který by se jim v této příčině mohl rovnati, a to již i tehdy, když hledí se k lidskému původu jejich. Což teprve uváží-li se, že předním původcem jejich jest Bůh sám.

I.

Ukazovatel osob.

(Čísla znamenají stránky.)

- Abbadie Ant. d' 246.
 Abbot Ezra, prof. v americk. Cambridge, 396.
 Abbot T. K. 220, 267, 268.
 Aberle Moric, exegeta a professor v Tubinkách, 20.
 Abgar, král edesský, a jeho list k Pánu Ježíši, 88, 93—94.
 Abhdišó, metropolita nisibský, 258.
 Abicht R. 315, 316.
 Abu Salama, jméno sv. Frumentia v ethiopském podání, 244.
 Abu Salama, patriarcha ethiop., 244.
 Acta Archelai 102, 145, 146. A. edes-sena 92. A. Pauli 73, 89. A. Petri 88, 89. A. Pilati 79. A. Thaddaei 92. A. Thomae 92.
 Adamantius (Origenes) 416.
 Adler 256, 366.
 Adrián, mnich, 11.
 Aedesius 240.
 Aelia Capitolina 113.
 Agelius 300.
 Agrippa Castor 102.
 Agrippa I. 120, 121.
 Agrippa II. 119, 121.
 Albertus Magnus (Alb. Veliký) 286.
 Albin, vladař, 122.
 Aldred, kněz, 329.
 Alexa, švagr Heroda Vel., 126.
 Alexander Veliký 163.
 Alexander Idumejský 119, 126.
 Alexander I., car, 324.
 Alexander II., car, 213.
 Alexander I., král srbský, 328.
 Alfons Tostatus 288.
 Alkuin, opat a učenec, 282.
 Allen Vilém 331.
 Alogové 104.
 Alter Fr. Kar. 337, 384, 386.
 Ambrosiaster (Hilarius jahen) 269.
 Ambrož sv. 90, 143, 260, 355.
 Amélianeau 239.
 Ammianus Marcellinus, římský dějepisec, 131.
 Ammonius alexandr. 183, 184, 186.
 Andrews Herbert T. 353.
 Antigonus Hasmoneovec 126.
 Antipater, syn Heroda Vel., 119, 126.
 Antonín sv. poustevník, 235.
 Antonín od Matky Boží, karmelitán, 14.
 Antonius triumvir 119, 126.
 Apollo Alex. 447.
 Apostolici (Apoštolikové) bludaři 91, 92.
 Apoštolští Otcové 35—39, 138, 139, 140, 353.
 Arabové 172, 256.
 Aretas, král arabský, 127.
 Aretas, biskup caesarejský, 63.
 Archelaus ethnarcha 118, 119, 120, 126.
 Ariáni 104.
 Aristobul, syn Herolda Vel. 119, 126.
 Arius Benedikt (Montanus) 370.

- Armeni 248. Dekret k Arm. 67.
 Arminiáni 383.
 Arnošt z Pardubic 158.
 Artemis (Diana) 130.
 Asklepiades, filosof, 131.
 Assemani 231, 240, 245, 258, 322.
 Athanasius sv., patriarcha alex., 11, 63, 70, 73, 211, 235, 355.
 Athanasius, biskup v Kóds, 234.
 Athenagoras, filosof, 354.
 Atheňané 113.
 Augusti Jan, protest. theolog a archeolog, 17, 161.
 Augustin sv. 9, 11, 24, 27, 30, 65, 98, 100, 149, 196, 262, 263, 265, 269, 270, 275, 280, 350, 355, 428.
 Augustus císař 118, 119.
 Autolikus (list k Aut.) 11, 49.
 Avit sv. z Vienny 281.
Baber 215, 330.
 Baco Roger 281, 287.
 Bagster 229, 330, 391.
 Baljon J. M. 409.
 Bangert Vil. 311.
 Bardenhewer Otto, prof. bohoslovi v Mnichově, 69, 71, 77, 83, 86, 87, 88, 90, 94, 95, 97, 98.
 Bardesanovci 96.
 Barrett 220.
 Bar Hebraeus 251, 257.
 Barnabáš sv. a list jemu přičítaný: 37, 49, 52, 56, 68, 69, 70, 71, 73, 139, 213.
 Baro (Baronius) 93, 160, 167.
Bartolucci Giulio, kustos vatik. knih. 212, 398.
 Basilides, gnostik, 38, 102, 145, 146.
 Basilius sv. 63.
 Batiffol, rektor katol. ústavu v Toulouse, 85, 86, 87, 90, 220, 268, 313.
 Bauer Bruno 18.
 Baur Ferd. Christian 17.
 Beza 108, 194, 195.
 Becanus (van der Beeck) Martin S. J. 313.
Beda Venerabilis (Ctíhodný) 329.
 Bedřich August, král saský, 212.
 Beelen 161, 165.
 Beljajev 315.
 Bellarmin Frant. S. J. kardinál 160, 167, 302, 303, 305.
 Belser Jan, prof. bohosl. v Tubinkách, 20 33, 34, 43, 69, 77, 83, 87, 88, 90, 93, 95, 96, 100, 216, 217, 225, 228, 263.
 Belsheim J. 267, 268.
 Bender W., 330, 331.
 Benedikt sv., opat, 281.
 Benediktus (Benoiist) Jan, prof. Sorbonny, 293.
 Bengel Jan Albr. 160, 195, 379—382.
 Bensley Robert L., prof., 226, 233, 275.
 Benson 161.
 Bentley 379, 381, 382, 420.
 Berger 8, 96, 263.
 Bernard sv. 98.
 Bernhardt Arnošt 311.
 Bernstein 233.
 Bertholdt 17.
 Bethmann 159.
 Beza Theodor 217, 218, 369—370.
 Bianchini Jos., oratorian, 263, 267, 275.
 Bickel 83.
 Bilanskij 325.
 Birch Ondřej, dánský theolog, 212, 386, 393.
 Birt Th. 175.
 Bisping Aug., prof. exegese v Münsteru, 161, 162.
 Blahoslav Jan a jeho překlad N. Z. 342, 343—345.
 Blanchinus (= Bianchini) 158.
 Blass 216, 232.
 Bleek Bedřich 17, 263, 264, 355.
 Bleék J. 17.
 Bludau Aug. 364.
 Bodenstein 105.
 Bodjanovský 316.
 Boerner 377.
 Boese 20.
 Boeticher (de Lagarde) 233.
 Boivin Jan 214.
 Bollandisté 93.
 Bombasius Pavel, knihov. vatik., 211.
 Bonfrére 14.
 Bonnet 76, 91, 92.

- Borromeus Bedřich 304.
 Bouriant 234, 239, 240.
 Bowyer William 377, 384.
 Brandscheid 20, 175, 202, 263, 268,
 289, 394; jeho vydání N. Z. 406—407.
 Bratke 96.
 bratři Páně 82, 83.
 Braunsberger 68.
 Bredenkampf 336.
 Brenz 107.
 Bristow 331.
 Brito Vilém, minorita, 288.
 Britská společnost biblická 253, 260.
 Brocario Arnold Vilém de 360.
 Bruder 414.
 Brughs Jindřich 223.
 Brüll 72.
 Bruno Gabriel 290.
 Bryennios 69, 71.
 Bucer 108.
 Bukentop 306.
 Burgon 184.
 Burk Filip David 382.
 Burkitt F. Cramford, prof., 226.
 Buttman ml. 394.
 Caesarius Arl. sv. 281.
 Caius Caligula 120.
 Caius, kněz římský, 40, 47, 48, 53,
 143, 272.
 Calmet Aug., exegeta, 16, 160.
 Calov Abraham, lutheránský spisov.,
 14, 108.
 Camps Fr. de 219.
 Caryophil z Krety, arcib. lkonský,
 212, 373.
 Caspari 72.
 Cassianus 281.
 Cassiodorus 12, 281, 282.
 Castellanus Albert, dominikán, 293.
 Castello (de Castle) Edmund 374.
 Cave 68, 93.
 Cayet Petr (Cayer) 242.
 Ceillier 68.
 Celsus fil. 147, 148.
 Centuriatoři Magdeburští 93, 107.
 Ceriani 215, 263.
 Čerint 47.
 Cestius, vladař, 123.
 Ceugney 239.
 Chateillon (Castellio) Šebastián, prof.
 v Basileji, 292.
 Chrysostom sv. 30.
 Clarius Isidor (= Cucchi Thaddaeus)
 291.
 Claudianus Mamertus 281.
 Colines, Simon de 369.
 Columban 231.
 Columna, kard., 303.
 Commodian 88.
 Conon Hans von der Gabelentz 314.
 Conrady 71, 77, 80.
 Conybeare 180, 181, 191, 192.
 Cornelius a Lapide 167.
 Cornely Rudolf S. J. 20, 71, 161, 227,
 234, 242, 254, 263, 265, 266, 360.
 Corrodi 16.
 Corssen 232, 262, 275.
 Cosmas Indicopl. 12.
 Court, Carlo Cato de, 377.
 Cqverdale 331, 332.
 Cowper H. 215.
 Cozza 211, 212.
 Cranmer 332.
 Crossen 90.
 La Croze 250, 251, 252.
 Crum 230.
 Curcellaeus 373, 374.
 Cureton W. 92, 224.
 Curtius, dějepisec, 114.
 Cyprián sv. 49, 50, 260, 262, 269, 355.
 Cyrill sv., patriarcha alexandr., 63,
 355, 403.
 Cyrill, Jerusal. bisk. sv. 60, 63, 104,
 143, 350.
 Cyrill Lucaris 215.
 Cyrill (Konstantin) sv., apoštol Slo-
 vanův, 314, 315, 316.
 Čamčean, dějepisec armenský, 251.
 Černý, Mikuláš Radziwill, 350.
 Čiňané 172.
 Črnčić 323.
 Damasus pap. 278; dekret Dam. 65,
 Daničić 329.
 Danko 20.
 Dashian 94.
 David, Klement Josef, arcib., 229.

- Davidson 18.
 Delitzsch Frant. 361, 364, 366.
 Demetrius Ducas z Krety 359.
 Demosthenes 131.
 Derrer 313.
 Desvignes T. J. 260.
 Diana 130.
 Didymus, představený školy alexan-
 drijské, 63, 355, 403.
 Dieterich A. 107.
 Dietlein 160.
 Dieringer 294.
 Dillmann 242, 244, 245.
 Dio Cassius 117, 118, 119, 131, 271.
 Diodorus Siculus 131.
 Diogenes Laertský 117, 131.
 Diognetes (list k D.) 139.
 Dioklelián, císař, 418.
 Dionysius Alex. biskup, 50, 53, 54,
 238, 248, 354.
 Dixon Josef 20.
 Dobner 337.
 Dobrovský 159, 213, 315, 319, 323,
 334, 335, 347, 348, 386.
 Dobschütz E. 94, 191.
 Dokéti 82.
 Dominikáni 285
 Domitián, císař, 136.
 Donaldson 213.
 Dorn 260.
 Drach 161.
 Dudík Beda 269, 312.
 Duhan T. J. 260.
 Dulaurier 101.
 Dupin El. 68.
 Dupré Guillaume, biskup, 217.
 Durand T. J. 225.
 Durych Fortunát 337, 347.
 Duchesne 220.
 Eadfrith, biskup, 329.
 Easton Adam 288.
 Ebionité 101, 112, 144, 145, 427.
 Edel Fr. W. 356.
 Efesští 130.
 Efrém Syrský sv. 63, 93, 95, 167.
 Ehrhard Albert 71, 182, 191.
 Eichhorn Jan Boh. prof. 16, 263, 264,
 356, 388, 389.
 Ekert Frant. 324.
 Elioz, vojn římský, 254
 Elzevirové, Abraham a Bonaventura,
 194, 195, jich vydání N. Z. 371—373.
 Endlicher Štěpán 232.
 Engelbreth 239.
 Enkratité 84, 91, 92, 145.
 Epifanius sv., bisk. 9, 63, 79, 83, 87,
 88, 90, 91, 100, 143, 145, 354.
 Epimenides z Krety 117, 131
 Erasmus Desiderius Rotterod. 291,
 342; jeho vydání N. Z. 361—365.
 Ermoni 254, 256.
 Ernesti 262.
 Erpe 259.
 Essenští 125.
 Esser 87.
 Estienne Robert (Stephanus) 293, 295;
 jeho vydání N. Z. 367—369.
 Estius Vilém, prof. exegese v Douai
 († 1613), 160.
 Esz. Leander van E. 262, 408.
 Eugen IV., papež, 67.
 Eucherius sv., biskup lyonský, 12, 281.
 Eumenes II., král pergamský, 172
 Eusebius Caesarejský, biskup, 9, 11,
 39, 43, 50, 52, 54, 56, 57, 68, 70, 72,
 73, 79, 82, 87, 88, 93, 99, 107, 129,
 137, 143, 145, 183, 184, 185, 186, 189,
 190, 192, 223, 354, 355, 403.
 Eusebius Vercellský sv., biskup, 267.
 Eusebius Alexandr. 80.
 Eustathius, biskup, 254.
 Euthalius II. 180—181, 188, 190, 191,
 192, 196, 197.
 Evagrius 182, 191, 192.
 Evodius Uzalský 91.
 Ewald H. 18, 69, 72, 160.
 Exuperius (list k němu) 9.
 Eznik 249.
 Faber Stapulensis, Jakub Faber ze
 Stapletu (le Fèvre d'Estaples) 97,
 292.
 Fabiani 212.
 Fabricius 78.
 Fajardo Pedro de Velez (Velecius)
 374.
 Fariseové 125.

- Farmen 330.
 Fastidius 281.
 Faustus manicheovec 149.
 Feilmoser A. B. 19.
 Felix, vladař, 118, 128.
 Fell John 366, 373, 375, 383.
 Feore Guido 229.
 Ferdinand II. cis. 228.
 Festus vladař 118.
 Filaret, archimandrita, 327.
 Filaster z Brescie, bisk. 65, 91.
 Fillion 20.
 Filip tetrarcha 118, 119, 120, 127.
 Filip II. král španělský 370.
 Filippenští 150.
 Filostorgius 308, 309.
 Filostratos 131.
 Filoxenus, bisk. monofys. 231, 232.
 Fischer Krištof 373.
 Flašhans Václav 324, 326, 334, 338.
 Flavius Jos. 10, 115, 117, 119, 120,
 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127,
 128, 129, 130, 166, 169.
 Flaviovcí 129.
 Fleck F. 214, 268.
 Fleury 98.
 Ford Henry 239, 393.
 Forshall 331.
 Franke 68.
 Frassen Klaudius 14.
 Freppel 68.
 Frey, prof. v Basileji 382.
 Friedrich J. 316.
 Fritzsche 263, 264.
 Froben 361, 363.
 Frumentius 240, 244, 245.
 Fulgentius Ferrandus, jahen Karthaginský, 281.
 Fulgentius, bisk. v Ruspě 281.
 Funk 69, 72.
 Gagnelius 160.
 Gallandi 68, 72.
 Gams P. 262, 263.
 Gardthausen V. 175, 213.
 de la Gargie, Gabriel 313.
 Gasquet Dom Aidan 330, 331.
 Gebauer Jan 318.
 Gebhardt Oskar 220, 263, 269, 409.
 Geezové, obyvatelé Aksúmu, 241.
 Geiger 364.
 Geitler 316.
 Gelasius pap. (dekret jeho) 66, 82,
 93, 100.
 Genebrard Gilbert, prof. 193.
 Georgijci 253–254.
 Gerhard 108, 160.
 Germanus sv. 281.
 Gibsonová, Marketa Dunlop 225, 226.
 Gieseler J. K. L. 68.
 Gildemeister J. 257.
 Giles 76.
 Gilly 20.
 Giorgi Aug. Ant. 234, 239, 386.
 Glaire J. B. 20.
 Gnostikové (knihy N. Z. u nich) 102.
 Godet Fr., prof. v Neuchatelu, 21.
 Goetz Leop. K. 316.
 Goeze Jan Melchior 360.
 Goldhagen Herm. 16, 266.
 Goldschmidt 242.
 Gomez Alvaro 360.
 Gardon Jakub 373.
 Goriun, 249.
 Gorský 316.
 Gotové 308, 310, 312.
 Grabe Arnošt 93.
 Graf Jindř., prof. v Levně, 303.
 Gratz Alois, prof. v Tubinkách, 408.
 Grau Rudolf Bedřich, prof. v Královci, 21.
 Greenfield 229.
 Gregory Caspar René, prof. v Lipsku, 174, 175, 177, 194, 185, 189,
 191, 200, 201, 205, 206, 211, 228,
 229, 230, 231, 232, 234, 240, 242,
 256, 258, 263, 264, 266, 267, 268,
 288, 309, 312, 323, 355, 360, 361,
 364, 383, 394, 396, 409.
 Grenfell B. P. 86, 87.
 Griesbach Jan Jak. 214, 385–388,
 389, 393.
 Grigorij jahen 324, 327, 328.
 Grigorovič 322, 323.
 Grotius Hugo 160, 167, 374.
 Gruzini 253.
 Guericke H. E. F. 21.

- Guidi 242, 243, 246, 257, 258, 259.
 Güntner Gabriel Jan, prof. v Praze,
     20, 159, 231, 242, 254, 263.
 Gumelli Adrián 293.
 Gutbir Aegidius 229.
 Gwilliam 229.
 Gwynn J. 233.
 Haase 268.
 Habešinci 244.
 Hackspill 242, 243, 245, 247.
 Hadrián cis. 113.
 Hänlein 16.
 Haevernick 262.
 Hagen 263, 264, 268.
 Hahn 409.
 Haitos, král armenský, 251.
 Hall Isaac H. 233.
 Haneberg Daniel 19, 26, 263.
 Hanka Václav 324, 327, 348.
 Hansell 215.
 Hanuš Ignác 315, 325.
 Hanuš Jos. 339.
 Harding Štěpán, opat 285.
 Harduin 167.
 Harnack Adolf, professor v Berlíně,
     19, 37, 69, 76, 71, 72, 77, 83,
     85, 86, 87, 88, 90, 94, 95, 100, 229,
     446.
 Harris J. Rendel 226, 230, 352.
 Hartel Vilém 220.
 Harwood Eduard 379.
 Hattala Martin 348.
 Haussleiter 356.
 Heber arc'b. 253.
 Hefele 69, 72, 361.
 Hegesippos 143, 223.
 Heidegger 15.
 Heise 351.
 Helena, královna adiabenská, 123.
 Hellenisté 104.
 Hengstenberg 228.
 Hensch, George Allison, 332.
 Henke 68.
 Hennecke 76.
 Henten Jan, prof. v Levně, 298.
 Herakleon, gnostik, 146.
 Herbst 262.
 z Herefordu Mikuláš 330, 331.
 Hermas a jeho Pastýř, 37, 40, 43,
     52, 56, 71, 72, 213, 272.
 Herodes Vel. 118, 119, 125, 126.
 Herodes Antip 119, 120, 127.
 Herodes Agrippa I., 118, 120, 128.
 Herodes Agrippa II. 119, 121.
 Herodes Filip 127.
 Herodes, vládce v Chalcidě, 121.
 Herodias 127.
 Herodot 144.
 Herz 85.
 Hesychius a jeho recense 388, 389,
     403, 416.
 Hetzenauer 429, 430, 304.
 Hilarius sv. biskup, 11, 269, 281, 355.
 Hilarius jahen (Ambrosiaster) 269.
 Hilgenfeld 18, 69, 70, 72, 76, 77, 94,
     213, 228.
 Hill, Tomáš Ford 326.
 Himpel 263.
 Hippolyt 83, 40, 48, 78, 83, 103, 403.
 Hjelt 229.
 Hobbes filos. 15.
 Hoberg 227.
 Hofmann 21, 161.
 Höpffe 213.
 Hoffmann 332.
 Hohenlohe Ludv. 158.
 Holsten 18.
 Holtzmann Jindř. Jul. prof. ve Štras-
     burku, 19, 92, 108, 142, 143, 174,
     254, 309, 356.
 Holzhey Karel 226.
 Horatius 117, 166.
 Hormisdas pap. 66.
 Horner G. 238.
 Hort 195, 215, 216, 218, 223, 232, 262,
     267, 273, 416, 417, 419, 430.
 Hottinger Jindř. 14.
 Hug Jan Leonhard, prof. ve Frei-
     burgu, 19, 212, 258, 262, 264, 356,
     388—389, 409, 416.
 Hugo a s. Caro 193, 194, 285.
 Huish Alexand. 371.
 Hundhausen 356, 361, 409.
 Hunt 86, 87.
 Hus Jan 334.
 Luther 161.

- Hutter Eliáš 107, 371.
 Hyvernát 234, 240, 251, 257, 258, 259.
Cheikho P. L. 229.
 Chemnitz Martin 109
 Chiliasté 53.
 Chrisostom sv. 11, 63, 90, 148, 199, 243, 309, 355, 417, 418.
Iberové 253.
 Ignác bisk. muž. a jeho listy 33, 36, 37, 38, 69, 70, 139, 140, 150, 155, 169, 423, 427, apokryf. list. jeho k Panně Marii 98.
 Innocens I. pap. 9, 66, 91, 264, 270.
 Ireneus sv. 9, 11, 33, 48, 53, 54, 75, 102, 103, 142, 143, 145, 146, 354, 355, 403, 422, 428, 429.
 Iriceo 267.
 Isák Velik., patriarcha armen. 248, 249.
 Isák Velasquez 2, 58.
 Isidor gnostik 102, 145.
 Ivanov M. 328.
 Izates, král z Adiabene 123.
Jacquier 20.
 Jacumaes Simon 288.
 Jager J. N. 395.
 Jagić 315, 316, 320, 322, 324
 Jahn J. 26
 Jakub apošt. ml a jeho list 37, 39, 40, 48, 49, 53, 54, 56, 57, 58, 105, 106, 107, 108, 135, 138.
 Jakub apošt. Vel. 118; 128.
 Jakub ad Dibsi 258.
 James 91.
 James Tomáš 306.
 Jan evangel. a jeho evangelium 34, 35, 36, 41, 42, 43, 49, 53, 54, 77, 81, 89, 91, 93, 102, 104, 105, 127, 135, 136, 138, 142, 146, 148, 149, 156, 157, 162, 168, 193, 426, 427, 434, 435, 439; Jeho list I. 37, 44, 48, 49, 50, 53, 55, 103, 105, 141, 146; list II. 39, 44, 48, 50, 52, 54, 56, 57, 59, 60, 62, 63, 66, 104, 105, 107, 108, 140; list III. 39, 41, 42, 49, 50, 60, 62, 63, 66, 104, 105, 107, 108, 140, 161, 162, 175; Apokal. 45, 47, 48, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 105.
 Jeho rukopis 155—156. Janovy Skutky (apokryf) 56, 90. Janova apokal. apokryf. 100.
 Jan efeský 53.
 Jan Ekelenský 249.
 Jan Chrysost. sv. 11. 63.
 Jan Křtitel 118, 127, 137.
 Jan VIII. pap. 315
 Jan presbyter, bulharský 320.
 Jan, bisk. sevillský, 257.
 z Jasovic Ondřej 349.
 Jauman 408.
 le Jay Guy Michael 371.
 Jeronym sv. 9, 11, 30, 64, 65, 68, 72, 74, 82, 88, 98, 129, 169, 173, 182, 185, 260, 269, 275, 278, 279, 280, 355, 416, 428, jeronymovský text (překlad) 157, 278 a další.
 Ježíše Krista osobnost 129, 137, učení a povaha 448—450, apokr. list k Abgarovi 92—99.
 Jireček Jos. 159, 333, 335, 337, 347, 348.
 Jiří (Georgius) kněz 244—245.
 Jiří II, král angl. 215.
 Josef Flavius viz Flavius.
 Josef Palmenský 249
 Juda apoštol a jeho list 39, 42, 44, 48, 52, 53, 56, 57, 58, 62, 63, 105, 107, 108, 109, 135, 140, 149, 435.
 Jiilicher 19, 242.
 Julius Cassianus, dokét, 145, 281.
 Jungmann B. 68, 71, 72.
 Jungmann Jos. 333.
 Junilius Africanus 12, 64, 281.
 Junius Fr. 313, 330, 370.
 Justin sv., apologet a muž, 9, 40, 41, 42, 45, 54, 76, 77, 79, 195, 353, 422.
 Justin dějepisec 116.
 Juvenál 124, 166.
Kajetán kardin. 67, 161, 292.
 Kalvín 108.
 Kalvinisté 108.
 Kantake královna 243.
 Karabacek 172.
 Karel Vel. 282.
 Karel IV. 156, 158, 325.

- Karel Lotrinský, kard. 325, 326.
 Karlstadt 105.
 Katarfrygové 104.
 Kateřina Medicejská 214.
 Kateřina II. ruská 324.
 Kaufmann 310, 312.
 Kaulen Jos., prof. bohosl. v Bonnu,
   20, 79, 226, 227, 231, 242, 244, 245,
   251, 252, 254, 256, 262, 263, 264,
   266, 273, 275, 302, 305, 310, 312,
   313, 356.
 Khell Jos. T. J. 16.
 Kihn Jindř. 63.
 Kipling 218.
 Klaudius cíš. 118, 120, 121, 171.
 Klement Řim. sv. a jeho listy 9, 36,
   37, 38, 54, 69, 71, 73, 83, 139, 140,
   143, 352, 422, 423.
 Klement Alex. 9, 11, 50, 51, 54, 68,
   70, 76, 77, 82, 83, 85, 89, 94, 95,
   98, 99, 102, 136, 137, 145, 146, 155,
   183, 352, 354, 403, 421, 429.
 Klement Vel., bisk. Velický 316.
 Klement IV. pap. 287.
 Klement VIII. pap. 304.
 Klement mnich 211.
 Knapp G Chr. 409.
 Knittel Fr. Ant. 269, 314.
 Kongregace vykladačů sněmu Tri-
   dent. 296.
 Konstantín Vel. 417.
 Konstantín Konstantinovič 327.
 Kopitar 315, 325, 327, 348.
 Koptové 79, 234.
 Korintští 131.
 Kornelius setník, 168, 447.
 Kosmas Jnd. 64.
 Krall 234.
 Krassus 123.
 Kréťané 131.
 Kreyher 98.
 Kryšťáfek Frant. 333.
 Küster Ludolf 377.
 Kukula 229.
 Maelius 300.
 Lagarde 230, 238, 241, 245, 259, 279,
   350, viz Boetticher.
 Lachmann 263, 264, 265, 366, 391—394.
 Lake K. 364.
 Lamanský V. 328.
 Lamy 20, 262.
 Land J. P. N. 230.
 Lanfrank 283.
 Langen Jos 20.
 Langton Štěpán, 193, 194, 363.
 Leander Sevillský 281.
 de Lebriga, Aelius Ant 360.
 Lee Eduard 365.
 Lee Samuel 229.
 Leger Ludv.. franc slávista, 327.
 Lehir 264.
 Lechler 330, 331.
 Lemm Oskar 239.
 Leonard Dominik 350.
 Leontius Byzant 63.
 Less 214.
 Lessing G. J. 108, 446.
 Leucius Charinus 91.
 Leusden Jan 229.
 Lev Vel. pap. 231.
 Lev XIII. 211, 212, 295.
 Lewis 225, 226, 330.
 Leysden Jan 373, 378.
 Licinian z Karthaga 231.
 Lighfoot 69, 70.
 Linhart Ant. 315.
 Linke 289.
 Lipsius 76, 89, 91, 92.
 Liudger 313.
 Livius 114, 117.
 Lloyd 184.
 Loch Valentin 405.
 Loisy 446, 447.
 Louis de Dieu 233.
 Lollardi 331.
 Loman A. 19.
 le Long 409.
 Lorinus 160.
 Los J. 327.
 Lovánská (levenská) fakulta bohosl.
   298, 299.
 Lucián Antioch. a jeho recense 309,
   310, 385, 389, 416, 418.
 Lucián Samosat. filos. 148.
 Lucifer z Cagliari 269.
 Ludolf Job 242, 244, 245, 247.

- Lukáš sv. a jeho evangelium 36, 40, 43, 49, 77, 78, 81, 83, 87, 88, 102, 103, 116, 117, 128, 134, 136, 138, 145, 146, 147, 149, 157, 167, 168, 175, 199, 216, 434, 435, 436, 439.
- Lukáš Fr. z Bruggu 212, 299, 371, 374.
- Luther 105, 107, 108, 365.
- Lutheráni 107, 108.
- Lye Eduard 313.
- Lysiáš tisícník 116.
- Macarius Magnes. 99.
- Mace William 379.
- Macedoniáni 104.
- Macregol 330.
- Madden 331.
- Mai Angelo, kard. 211, 212, 314.
- Maier Adalb. 20, 264.
- Majocchi 71.
- Malecki 319.
- Manahen 447.
- Manes 104.
- Manetti 288.
- Manichejští 91, 92, 104.
- Manucci Aldo 357.
- Manutius Aldus (Manucci) 301, 304.
- Marcion 43, 48, 103, 146.
- Marcionité 427.
- Marden Mojžiš 228.
- Marek sv. a jeho evangelium 36, 39, 41, 84, 87, 115, 116, 137, 140, 146, 149, 150—159.
- Marek gnostik 146.
- Marchini Jan Fr. 16.
- Maria Panna 434; a pokr.: list. M. k Ignátovi, Messinským, Florentským, k dominikánu Antonioví 98, apokr. apokalypse M. 101.
- Mariamne 126.
- Mariana J. T. J. 14. 26.
- Marold Karel 312.
- Marshall 330.
- Martianay 16, 267.
- Martin pap. 648.
- Martin J. 409.
- Martin Řehoř z Cambridge 331.
- Martin Jindřich 260.
- Maspero 239.
- Massmann 352.
- z Maastrichtu Gerhard 378, 381, 383.
- Matouš sv. a jeho evangelium 30, 36, 39, 40, 41, 77, 78, 81, 84, 87, 88, 93, 102, 104, 115, 116, 145, 146, 147, 148, 149, 157, 168, 434, jeho prvopis 155. Lži-Matouš 88.
- Matouš kněz 192.
- Matthaei Christian Bedř. 389.
- Matthew Tom. (Reger J.) 332.
- Maximin 308.
- Maximus 281.
- Mayer E. 18.
- Mechineau 242, 243, 244, 247.
- Mechitaristé 253.
- Melito Sard. 10.
- Menčík Ferd. 338, 346, 347.
- Menochius Jan St. T. J. 14.
- Mercator Marius 281.
- Merx Albert 226.
- Mesrop 248, 249, 251.
- Messmer A. 20.
- Methoděj Tyrský 63, 90, 354, 403.
- Method. sv., apošt. Slovanů, 314, 316.
- Mico prelát 212, 394.
- Migne 267.
- Michanovič 319.
- Michaelis Christian Bened. 356.
- Michaelis Jan David 16, 242, 251, 262, 383.
- Miklosich 315.
- Mikuláš, patriarcha Akvilejský, 158.
- Mikuláš z Lyry 13, 288.
- Mikuláš I., car 327.
- Mill Jan, prof. a kritik, 15, 190, 195, 212, 242, 360, 366, 372, 376—377, 381.
- Miller Eduard 400.
- Minasi 71.
- Mingarelli Jan Aug. 239.
- Miniscalchi-Erizzo Fr. 280.
- Mirian, král georgijský, 254.
- Miroslav, kníže chlumské, 327—328.
- Mocenigo Tomáš 156, 158.
- Mohamed 257.
- Möhler 68, 72.
- Mojžiš chorenský 93, 249.
- Moldenhawer 386.
- Mommsen 275.
- Monofysité 67, 78, 104.

- Montanisté 104.
 Montanus bludař 104
 Montanus Arius 371, 376.
 de Monte, kard. 294.
 Montfaucon 214.
 Morus 160.
 Morillonni 213.
 Morin 9, 69.
 Morinus Jan 373.
 Morinus Petr 303.
 Müller 313.
 Münter 239, 386.
 z Muraltu Eduard 398.
 Muratori 42. Muratorský zlomek 72,
 73, 88, 97, 99.
 Mylius Arnold 371.
 Myszkowski Fr. 20.
 Naassenšti 78, 84.
 Nadir, cis. perský 260.
 Napoleon Bonap. 212, 326.
 Natalis Alex 68.
 Nazarejšti 101—102, 144, 145.
 Neander Aug. 21.
 Nemanjići 328.
 Nepot 52, 54.
 Nero 99, 118, 123. pronásled. Ner. 58.
 Nestle Eberhard 92, 175, 197, 200,
 201, 213, 216, 229, 232, 234, 266,
 268, 288, 353, 361, 373, 405—406,
 409, 414, 429, 430.
 Nestor Antioch. 105.
 Nestoriáni 63, 64, 78, 104.
 Nicefor 91, 99.
 Nicz Jan Leopoldita 350
 Nikodem 447.
 Nino 254.
 Nirschl 68. 72, 93.
 Nöldecke 92, 230.
 Nourry 68.
 Novákovíc St. 328
 Nunia panna 254.
 Nuñez, Ferdinand N. de Guzman 359.
 Obod, král arab. 119.
 Oecolampadius 108, 363
 Oecumenius 160.
 Olshausen 21.
 Ondřej apošt. 168, 254. Ondř. Skutky
 apošt. 56, 91—92.
 Ondřej Caesar. 63, 193, 364.
 Optát 269.
 Optát, Beneš O. z Telče 291, 312.
 Origenes 9, 11, 30, 50, 51, 52, 53, 68,
 72, 76, 78, 82, 83, 87, 91, 99, 102,
 136, 143, 145, 146, 155, 156, 354,
 403, 421, 429; Orig. recense 388, 389.
 Origeniáni 91, 92.
 Osiander Ondřej 107, 292.
 Ostromir kniže 324.
 Otcové Apošt. 35, 36, 138.
 Ott 264, 265.
 Oudin 93
 Owen 330.
 Pacecus 294.
 Padovani 161.
 Paez Kašpar 246.
 Pagninus Santes z Luky 13, 195, 292.
 Pachomius sv. 235, 236.
 Palacký Fr. 315, 334.
 Paleokappas, malíř 326.
 Palmer Samuel 233.
 Pamfilus 189, 190, 191, 192
 Pantaleon, mnich 243
 Paoli Ces. 175.
 Papiáš Hierapolský sv. 36, 37, 39,
 54, 139, 140, 142.
 Parker Mat. 330.
 Pastrnek 315, 316, 323, 324, 325, 329.
 Paues 331.
 Paulinus z Noly 281.
 Pavel apošt. 3, 5, 32, 50, 116, 117,
 118, 134, 137, 138, 167, 168, 175,
 435, 436; jeho listy 33, 34, 35, 37,
 44, 47, 53; k Řím. 49, 102, 103,
 145, 146, 160; I. Kor. 49, 97, 102,
 103, 131, 140, 145, 146; II. Kor.
 (= k Achajsk. 97) 103, 145, 146;
 Galat. 97, 103, 105, 145, 146, 148,
 149; Efes. 97, 103, 105, 140, 145,
 146, 149, 160, 161; Filip. 89, 97,
 103, 140, 145, 160, 161; Kolos. 49,
 87, 97, 103, 146, 149, 160; 1. II.
 Thessal. 47, 61, 62, 65; I. Tim. 47,
 49, 89, 103, 146; II. Tim. 34, 47,
 103, 146; Tit. 49, 103, 131, 145;
 Filem. 37, 39, 42, 48, 50, 51, 140,
 149; Žid 47, 53, 58, 64, 105, 106,

- 107, 108, 109, 134, 146 — apokr.
list k Laodic. 66, 67, 97 (autent.
k Laod. nebylo 161); III. Kor. 90,
95—96 apokr. Skutky P. 56, 73,
89 90,96; Mučenicí (μαρτύριον)
90; Kázání (κίρυγμα) 94; listy
k Senekovi 97—98; Apokal. 100.
- Pavel Basorský 12.
Pavel Burgoský (a s. Maria) 288.
Pavel III. pap. 299.
Pellicanus Konrád 292.
Perkins Justin 299.
Perseval 326.
Petermann J. H. 256.
Peters 72.
Petr apošt. 33, 34, 58, 118, 128,
135, 137, 138, 168, 264, 265, 270,
433, 438. I. list 37, 40, 45, 48, 49,
53, 55, 102, 103, 105, 106, 141, 146,
166; II. list 37, 39, 40, 58, 60, 62,
63, 67, 89, 104, 105, 107, 108, 109,
140 146, 149, 160; apokr. evang.
56. 82 · 83; apokr. apokal. 45, 56,
98 100; Skutky (Actus) 88—89;
Kázání (κίρυγμα) 94; Mučenicí
(μαρτύριον) 89.
Petr Alex. 156, 354
Petr Vel., car 326.
Petrejus Jan 292.
Petronius 131.
Pfleiderer 19.
Pfeiffer 15.
Phillips G. 92.
Philo 74.
Pickering 330.
Pierius 416.
Pierson 19, 260
Pilát Pontius 118, 120, 127, 128, 129.
du Pin, Louis Ellies, 16, 26.
Pius IV. 299.
Pius V. 300.
Pius IX. 211, 219, 297.
Plantinus Krištof 299
Plato 131.
Platt Tom. 247.
Plinius 117, 144, 170, 171.
Plutarch 131.
Pococke Eduard 233, 260.
Podlaha-Šittler 159.
Poggel 162.
Polivka 328, 329, 338, 350.
Polykarp bisk. sv. 37, 38, 68, 70,
139, 140, 142, 150, 352, 353, 422, 423.
Polykarp chorepiscop. 231.
Poncius Basilius 295.
Porfyrij Uspenský 328
Porphyrius filos neoplaton. 148.
Possinus Petr 375
Pott 160
Potter 275.
Preuschen 87.
Primasius 355
Priscillianisté 91
Procházka Mat. 3 5.
Prokop sv. 325
Prosper Akvitánský 281.
Protestantó 105—110.
Prusík 348
Pseudo-Linus 98.
Ptolomeus gnostik 146.
Ptolomeus Philadelphus 172.
Purvey 330.
Pusey Fil. Ed. 229, 251.
Quaternière 234
Quenstedt 108.
Rački Fr. 315, 316, 323.
Raimundus Lullus 13.
Raimundus Martini 13, 183.
Rainer, arcivévoda 83.
Ramsay 69.
Ranke 263, 267, 289.
Rapheling Frant. 371.
Reformátoři 67.
Reger J. 332.
Regius Urbanus 107.
Reifferscheid 314.
Reineccius Christian 229.
Reinkens 262.
Renan 18.
Reithmayr Frant. 20, 155, 263, 408.
Resch 33.
Reuchlin 364.
Reusch 263.
Reuss 17, 228, 262, 264, 372, 396,
400, 409.
Révillont E. 234.

- Rhenanus Beatus 363.
 Ridolfus, kard. 214.
 Rinck 93.
 Risi Sergius 259
 Ritschl 70
 Rivetus kalvinista 13.
 Robert Stephanus (Étienne) viz Stephanus.
 Robertson 159.
 Robinson 180.
 Rocca Angelus 301, 303.
 Rödiger Emil 224, 228.
 Rönsch 262, 264, 265.
 Roerdam 68.
 Rosenmüller 68, 409
 Rossini Conti 246.
 Rotterodamský Desiderius 361, viz Erasmus R.
 Rufin Akvil. 30, 52, 65, 73, 261, 269, 270, 280.
 Řehák Ant. 72.
 Řehoř Osvětitel (Illuminator) 248.
 Řehoř Divotvor. (Thaumaturgos) 354.
 Řehoř Naz 60, 63, 90, 143.
 Řehoř Nyss. 23, 61, 63, 90.
 Řehoř Vel. 24, 281.
 Řehoř XIII. 300.
 Řehoř XIV. 302, 303.
 Řehoř Ebed-Jesu Khajjath, arcib. v Amidě, 229.
 Sabatier 263, 266.
 Sabelliáni 84.
 de Saci 160.
 Sadduccové 125.
 Säuberlich Bald. 109.
 Salmeron T. J. '4, 92, 295.
 Salome 126.
 Salonius 281.
 Salvian Massilský 281.
 Samaritáni 130.
 Sanatruk, král armenský 248.
 Sanday 263, 267, 268.
 Sariberský Jan 66.
 Saubert 373, 375
 Savinkov 324
 Sawyer L. A. 18.
 Scrivener 195, 263, 264, 340, 360, 361, 372, 383, 400, 409.
 Sedulius 281
 Seidel Ondřej 219.
 Seklucyan Jan 350.
 Selnecker 107.
 Semler Jan Šalom. prof. v Halle, 16, 109, 263, 260, 334–385
 Sencka 170; Senekovy listy k sv. Pavlu 97–98
 Senepin 20.
 Sepulveda Jan 211.
 Serapion, bisk. 32.
 Sergio Cajétanus 212
 Sergius Paulus, prokonsul, 447
 Sharpe Sam 68
 Schaaf Karel 229.
 Schäfer Alois 20, 263, 268.
 Schaff 263.
 Scheibel 268.
 Schjott Fr. 406.
 Schlatter 95.
 Schleiermacher 17.
 Schmeller Jan Ondřej 313, 332.
 Schmid J. E. 16.
 Schmidt K. 78, 88, 96.
 Schneckenburger 17
 Schneedorfer Leo 20, 188, 265.
 Scholvin 328.
 Scholz Jan Mart 19, 214, 255, 262, 389, 390–391, 409.
 Schott H. A. 17, 161, 409.
 Schrader 262.
 Schulze L. 21.
 Schwartz Moric 234, 238.
 Schwegler Albert 18.
 Sike Jindřich 78
 Silvia sv. 33 272
 Silvestr kalligraf 327.
 Simon Richard 15.
 Simon Altabrizi 260
 Sirllet, kard. 300.
 Sixtus Sienský 14, 26, 262.
 Sixtus V. 300, 301, 303.
 Skeat Walter W. 313, 330
 Smith-Lewisova Anež. 225, 226, 230.
 Sobolevskij 325.
 Soden Hermann 189, 190, 200, 201, 207, 209.
 Sokrates dějep. 308.

- Sozomenos dějep. 99, 100, 308, 406, 428.
 Spinoza 15.
 Spiridion biskup 428.
 Sprinzl 68.
 Sreznevskij 323, 324, 328, 329.
 Stárek Jan 20.
 Steck 19.
 Steenkiste J. A. 161.
 Steinfass 161.
 Stephanus Jindřich 368, 369, 370, 374.
 Stephanus Robert 194, 195, 367, 368, 369, 374, 376 (vydání jeho).
 Stiernhjelm 313.
 Stojanovič Ljubomir 328.
 Strabo, řecký zeměpisec, 117.
 Strabo Valafrid 309.
 Strauss 446.
 Streance A. W. 399.
 Streber 350.
 Strein Richard 313.
 Strossmayer bisk. 323.
 Strozzi 214.
 Suetonius 117, 128.
 Sušil Frant. 69, 72, 160, 162.
 Sýrku 159.
 Sýkora Jan Lad. 83, 100, 159.
 Šafařík 315, 316, 348.
 Šarfenberger, knihtisk. 350.
 Štítný Tomáš, filosof, 340.
 Tacit. dějepisec římský, 114, 119, 128, 129, 144, 166.
 Tadeáš, učeník Páně, 248.
 Tatián a jeho Diatessarón, 142, 145, 228—229.
 Tattam Henry 238.
 Taylor 315.
 Testa-Cion (Fr. Petr), mnich ethiopský, 247.
 Tertullián 11, 41, 49, 53, 54, 79, 103, 143, 146, 169, 183, 196, 260, 261, 266, 269, 355, 421.
 Theile 409.
 Tena Ludvík 14.
 Theodor Mops 63.
 Theodoret 11, 63, 308, 354.
 Theodulf, biskup Orleánský, 282.
 Theofil 134.
 Theofil Antioch. 11, 49, 54, 354.
 Theofrast 170.
 Thiersch H. 21, 72.
 Thilo 78, 91, 92.
 Tholuck 21.
 Thorpe Benj. 330.
 Tiberius, císař, 118, 120, 128, 129.
 Tichonius 11, 355.
 Tillemont 93.
 Timotheus sv., biskup efeský, 134.
 Tiridát III., král armenský, 248.
 Tischendorf Constant. 76, 78, 79, 91, 92, 185, 195, 211, 212, 213, 214, 218, 219, 220, 228, 230, 263, 264, 265, 267, 268, 269, 372, 392, 394, 395—398, 400, 409, 419.
 Tittmann 409.
 Todd James 267.
 Toinard Mikuláš 377.
 Toletus Fran. T. J. 301, 302, 303, 304
 Tomáše apošt. apokryfní evang. 56, 78, 104, apok. Učení 92, 93, apokr. Apokal. 100.
 Tomáš Akv. 286.
 Tomáš Hierapol. (Charkelský) 231, 232.
 Tostatus Alfons 288.
 Tregelles Samuel 190, 195, 220, 260, 264, 398—400, 409.
 Tremellius Emmanuel 229, 370.
 Trenkle Frant. 20, 76, 227, 242, 266 313, 409.
 z Trevisy Jan 330.
 Trifyllios, biskup z Ledry, 428.
 Trivet Mikuláš 193.
 Trost Martin 229, 374.
 Tryfon (Rozmluva s Tr.) 40—41.
 Tshai Lun 172.
 Tuki R. 239.
 Turgeněv 326.
 z Turre Vavřinec 158.
 Tyndal William 331.
 Ubaldi 20.
 Ulfilas, bisk. gotský, 308, 309, 310, 312.
 Undolský 316.
 Uppström 313.
 Uskan, biskup armenský, 252, 253.
 Ussher, biskup anglický, 374.

- Vajs** Josef 316.
Valentin 102.
Valentiniáni 84, 102—103.
Valerius Augustus 304.
Valla Laurentius 288.
de Valroger H. 20, 262.
Valverde 303.
Varrus 171.
Vater 356.
Vaughan 331.
Vega Ondřej 295, 297.
Vercellone 211, 212, 263, 286, 305, 360.
Vespasián 118.
Vigouroux F. 242, 262, 330.
Viklif 330, 331.
Viktor Antioch. 11.
Viktor, biskup v Capri, 289.
Viktor z Vily 487.
Viktorin 136, 269.
Villa Fortunát 289.
Vincens Levinský sv. 281.
Viteaux 165.
Vocel 159.
Völter 19
Volkmar 18, 70
Vondrák Václav 315, 316, 323, 324,
 325, 326, 337.
Voss Isák 68, 313.
Vostokov 324.
Vujek Jakub T. J. 350.
Wagenmann 92.
Wallin G. 79.
Walther Mich. 14.
Walton Br. 15, 242, 366, 373—374.
Wattenbach 175.
Wattse Ferdinand 259.
Wheloc Abraham 260.
White 232, 233, 268, 307, 386.
Wechel 374.
Weise 175.
Weiss Bernard 21, 405.
Weizsäcker Karel 19, 69.
Wellhausen 225, 263.
Wells Eduard 378.
Welte 93, 262.
Werner z Nijmegen 212.
Westcott 42, 195, 216, 218, 228, 232,
 263, 267, 278, 411—405 (vyd. West-
 cott-Hort), 417, 419, 429.
Westerburg 98.
Westermann 377.
Wetstein (Wettstein) Jan Jakub 201,
 214, 263, 360, 382—384.
de Wette 17, 160, 262, 389.
Wetzel G. 142, 143
Weymouth 405.
Wickehoff Fr. 220.
Widmanstadt Jan Alb., kancelář, 228.
Wiesinger 161.
Wichelhaus 228.
Wilcken Ulrich 175.
Wilkins David 238.
Winer 105.
Wiseman 231, 251, 257, 263, 264, 265.
Woide G. 215, 239, 386, 393.
Wolf 160.
Worka-Ibn-Naufel 257.
Wordsworth John 267, 267, 307.
Wright William 224.
Ximenes František, kardinál, 359.
Zacagni, knihovnik vatik., 212.
Zahn Theodor 21, 69, 70, 71, 72, 76,
 85, 87, 90, 91, 92, 95, 96, 97, 146, 216,
 217, 224, 225, 261, 262, 263, 270.
Zeller Ed. 17, 142, 143.
Zenker 255.
Zibrť Čeněk 334, 335
Ziegler 262, 263, 264, 265, 269.
Zimmer 263.
Zimmermann 229.
Zöckler 216.
Zoega 234.
Zohrab Jan 252, 253.
Zschokke 266.
de Zuñiga, Diego (Jakub) Lopez 359,
 365.
Zwingliáni 108
Zidé 130.

II.

Ukazovatel věcí.

- A**buda, klášter u Jerusaléma 230.
 Achaia 117, 118.
 Alexandrie 164, 230; alexand. obec 50; alexand. kodex 63, 214—215; alex. nářečí 164; alex. recense či forma 385, 387, 417; alex. synoda (r. 321) 9.
 Akhmin 81, 100; akhmínské (achmínské) nářečí 234.
 Ambrosianus, kod. lat. 289.
 Amháština 241.
 Amiatinus, kod. lat., 289.
ἀναγνώσματα 204.
 Ancyrský sněm 63.
 Antilegomena 55.
 Antiochie syr. 64, 167, 417; Antioch. obec. 63; A. recense neb forma textová 309, 310, 389, 418.
 Antonia hrad 116, 117.
 Antverpská polyglotta 195.
 Apokalypse sv. Jana viz Jan apok.
 Apok. apokryfní 98—101.
 Apokryfní knihy 74, 101.
 Apoštol (knihy) 197; Ap. Strunický 328; Šišatovskij 329.
 Arabs polyglottorum 259. A. Romanus 259.
 Arabské překlady 256—259.
 Argenteus codex 309, 312—313.
 Armenský překlad 248—253.
 Asie Malá 34, 35.
 Assyrie 169.
 Athény 117.
 Athos 255.
 Aurantius 119.
Babylonie 169.
 Bagdad 172.
 Baje 445, 446.
 Barberínské varianty 375.
 Barnabášův list 422.
 Bartolomějova apokal. 101.
 Baranea 119, 115, 120.
 Bible 4; B. české 348—349; kralická 342, 343, 345; Lutherova 107, 108; Mikulovská 347; Procházková 345; Šarošpatocká 349; Šaufhauská 385; královny Žofie 349.
 Berlínská král. akademie věd 351.
 Biblické knihy 4, 5, 6, 9.
 Bethsaida 168, za Jordánem 127.
 Behneský zlomek 84—87.
 Benátský kodex 156—158.
 Bernensis codex starolat. 268.
 Bezův kodex kembridžský 218; klermontský 218.
 Bobbiensis codex 268.
 Bodleánský N. Zákon (český) 347.
 Boheirské nářečí 233, 234.
Boheirský překlad 238.
 Brixianus codex lat. 267.
Caesarea Palest. 119, 121, 128.
 Cambridge 217, 218.
 Canon Murator. 53, 54.
 Canones apost. 72.
 Canones Eusebii 484.
 Cantabrigiensis codex lat. (kembridžský) 269.
 Církevní knihy 72.
 Citáty z Nového Zákona 350—355.
 Claromontanus catalogus 73.
 Claromontanus codex lat. 268.
 Colbertinus codex lat. 267.
 Comites 198.
 Comma Joanneum 252, 253, 256, 269.
 Corbeiensis codex lat. 267.
 Correctorium Romanum 305.
 Curetonský překlad syrský 49, 224, 225, 226, 227, 228, 421.
 Curiensis codex lat. 267.
 Cyrillice 315.
 Cypr 117, 118, 155.
 Čítanky liturgické 198, 204.
 Čtení zinního času 339, 340, 347.
Damašek 116, 172.
 Dekapolská krajina 168.
 Descensus Christi ad inferos 80.

- Dětství Spasitelovo, evang. apokr. 78.
 Deuterokanonické knihy 8, 62, 64, 74, 75. . .
 Diatessarón 229.
 Didache 70, 73, 353.
 k Diognetovi list 38, 139, 422.
 Druhokanonické knihy 8, 62, 64, 74, 75.
 Dvě cesty 68.
 Durhambook, překl. anglosas 329.
 Ěčmiadniz 255.
 Efes 155, 156.
 Ěrema Syr. kodex 63, 214.
Εισαγωγή 11.
 epanorthoty 284.
 epištolář 198, 204.
 evangelia (kanonická) 35, 36, 48, 53, 54, 104, 105. Viz též jednotlivé evangelisty sv.
 Evangelia apokryfní: Filipovo 88, podle Hebreův (dvanácti) 81–82, sv. Petra 82–83, podle Ěgyptanův 83–84, Ěbionitův 87, O dětství Spasitelově 78, Matějovo 87–88, Lži-Matoušovo 88.
 Evangeliář neb Evangelistář 197, 204.
 Evangeliář Assemaniův 322–323, Neuberský 347, Olomoucký 337, 339, 347, Ostromírův 324, Seitenstettenský 337, popa Savy 323–324, 338, 346, Třebonský 339, 347, Videňský 337, 338, 339, 340, 346.
 Evangelium (knihá perikopni) 197.
 Evangelium archangelské 329, Bělohradské 328, cara Jana Alexandra 328, Dobromilovo 324, Dobrilovo 329, Jurgevské 329, Mariánské 322, Miroslavovo 327–328, Mstislavovo, 329, Nazarejských 81, Nikoljské 329, Ochridské 323, Remešské 324 až 327, Srečkovičevovo 328, Symeonovo 328, Trnovské 328, Turvovské 329, Vukanovo 328.
 Ěthiopie 240–240. . .
 Ěthiopský překlad 241–248.
 Ěchologie 205.
 Ěajjům 83.
 Ěajjůmské nářečí 234, faj. překlad 237, 239.
 Fenix 143, 144.
 Filoxenský překlad 63, 231–232.
 Florencský sněm 9, 67.
 Floriacensis (Fleurský) kod. staro-latinský 269.
 Forojuliensis cod. lat. 289.
 Freisingensis cod. starolat. 269.
 Frimberský zlomek 347.
 Friulský kodex 156–158, 289.
 Fuldensis cod. lat. 289.
 Galilea 115, 116, 119, 120.
 Gaulanitis 119, 120.
 Geezská (ethiopská) řeč 240, 241.
 Genezaretská země 115, Genezaretské jezero 115.
 Georgie 254.
 Georgijský překlad 63, 253–256.
 Glossy 200.
 Gotové 308.
 Gotský překlad 318–314.
 Gruzinský překlad viz georgijský př.
 Guelferbytanus cod. starolat 269.
 Haběš 240.
 Haikovský překlad 251–253.
 Harleianus cod. lat. 289.
 Hellenistické nářečí 166.
 Henochova kniha apokr. 58–100.
 Herkulanium 169.
 Hexaplární text 279.
 Hipponská synoda 9, 65, 66.
 Hlaholice 315.
 Halcis 121.
 Charkel (Haraklea) 231.
 Charta bombycina 172.
 Cheltenhamský kánon 64.
 Chilendarský klášter na Athosu 327, 328.
 Chiliasmus 57.
 Ěberský překlad 253–256.
 Idumea 115–119.
 Indices correctorii 305.
 Infantiae Salvat. arab. evang. 78.
 Ingotstadský kod. lat. 289.
 Inkoust 173.
 Inspirace 22, 23, 38, 108.
 Interpunkce 178–183.
 Isagogicae disciplinae 6.
 Italia 260–278.

- Introductoriae disciplinae 6.
 Iturea 115, 118.
 Jamnia 113.
 Jericho 116, 126.
 Jerusale'm 119, 122, 123, 124.
 Josefa tesaře dějiny 78.
 Judsko 119.
 Kafarnaum 116, 168.
 Kánon 30. K. Nov. Z. 30—68.
 Kánon Eusebiův 54—57, K. 60ti knih
 87, K. lat. ze 6. - 7. st. 66.
 Kánony apoštolské 61. Eusebianské
 184—185.
 Kapitoly 183—193.
 Karthaginská obec 49. Kart. sněm
 (synod.) 9, 24, 65.
Κερύλλαια 193.
 Kenchrejský přístav 117.
Κλεις 10, 11.
 Klermont 217.
 Klermontský katalog 73, 99, Kl. ko-
 dex 218.
 Kodexy perikopni 203, K. neperi-
 kopni 203, čisté 203, smíšené 203.
 k. nejpřednější 210—221.
 Komplutenské v dání N. Z. 358 až
 361, 372.
 Kóla-Kolometrie 179.
 Koptická řec 233—235, K. překlady
 233—240.
 Koptos, město egypt. 234.
 Korint 117.
 Korrektoria 284—287, K. řím. 305, 306.
 Kritická škola nová 18.
 Kritika vyšší a nižší 112.
 Kursivní písmo 173, 174, 176, 177.
 Kůš 240.
 Laodicejská synoda 9, 61, 73.
 Lateránská synoda 281.
 Latina lidová 275, 276.
 Latinský překlad 260—308.
 Lavra 316.
 Lectionaria 204.
 Liturgické knihy 204.
Λόγια Ἰησοῦ 84.
Λόγοι (Rozdělení textu) 191.
 Lucianova recense 309—310, 385,
 389, 416, 418.
 Lyon 121.
 Mabug (Hierapolis, Mendidž) 235.
 Macedonské nářečí 163.
 Majuskulní písmo 173, 176, 177.
 Majuskulní rukopisy 178, 202, 203,
 207, 210—221.
 Malá Asie 34, 35.
 Manetis acta 145.
 Matějovo evangelium 56, 87, 95, 104,
 Matějovo podání 87, 95.
 Mediolanensis cod. lat. 289.
 Ménés 204.
 Ménologia 198.
 Meroe 241.
 Měsíčníky 204.
 Milánský zlomek gotský 314.
 Minuskulní písmo 173.
 Minuskulní rukopisy (Minuskuly) 178
 202, 203.
 Mommsenský kánon 64.
 Monacensis cod. lat. 268, 269, 290.
 Nápisy 198, 199.
 Nářečí obecné *διήλεκτος κοινή* 164.
 Nástroje ku psaní 173.
 Neporušenost knihy 152—154, Nep.
 knih N. Z. 163—431.
 Nicejský sněm 9, 60, 64.
 Nikodemovo evang. 79.
νόθα 56.
 Northumberlandský překlad 329.
 Nubie 240.
 Ondřejovy Skutky (acta) 56, 91, 92.
 Opisy knih N. Z. 176 a další.
 Origenova recense 388, 389, 416.
 Pafus 117.
 Palatinus cod. lat. 267.
 Palimpsesty 205.
 Paměti apoštolské 40, 41.
 Panias 115, 120.
 Panonská legenda 315.
 Papír 172.
 Papyrus 170, 171.
 Parisius (Correctio bibliae Parisien-
 sis) 285.
 Pastýř Hermův 37, 52, 53, 56, 68, 71,
 73, 421.
 Patmos 136.
 Paulinismus 17, 109.

- Peréa 115, 119, 120.
 Pergamen 171, 172.
 Pešitta: 49, 53, 54, 224, 226–230.
 Petrinismus 17, 109.
Πέτρον μαρτύριον 89.
 Pirdopský apoštol 328.
 Písmo sv. 3, 6, 7, 11, 12.
 Písmo kapitalní (nadpisové) 173, majuskulní či unciální 173, kursivní, minuskulní, tachygrafické či rychlopisné 174.
 Polyglotta alkalská či komplutenská 358–361, antverpská 370, londýnská 374, pařížská 371.
 Podpisy 198, 199.
 Pomůcky úvodu do N. Z. 9.
 Póntus 49.
 Porušenost knihy 152, 153.
 Poznámky na straně 198, 199.
 Pragense fragmentum 289.
 Prameny dějin českých 315, 316.
 Prameny úvodu do N. Z. 9.
 Praxapoštol, praxapoštolář 197, 198.
 Pražský zlomek evangel. sv. Marka 156–158.
 Protoevangelium Jakubovo 76, 77, 78, 88.
 Protokanonické (Prvokanonické) knihy 8.
Πρωτόζολλον 171.
 Prvopisy apoštolské 154, 175–176.
 Překlady N. Z. 221–350, Př. arabské 256–259, armenský 248–253, anglosaský 329–330, český 332–347, etiopský 240–248, georgijský (gruzinský, iberský) 253–256, gotský 308–314, koptické (egyptské) 233–240, latinský předjeronymovský (Itala) 260–278, latinský jeronymovský (Vulgata) 278–308, perské 259–260, polské 348–350, staroněmecký 331–332, staroslovanský 313–328, syrské 323–232.
 Přidechové značky 177.
 Přízvukové značky 177.
 Pseudo-Matthaei evangel. 88.
 Ptolomais 116.
Recepta 372–376.
 Redhigeranus cod. lat. 268.
 Remešské evang. 324–327, 347.
 Rozdělení textu 178–195, R. k učelům bohoslužebným 195–198.
 Rushworthský překlad 330.
Rěč původní knih N. Z. 162–169.
 Řečtina lidová (Vulgaris) 164–165.
 Římský sněm 65.
 Sacramentorum liber 66.
 Saidské nářečí 234.
 Saidský překlad 239.
 Samarkand 172.
 Samarsko 115, 119.
 Sangallensis cod. lat. 268.
 Sarezanus cod. lat. 268.
 Senonense correctorium 285.
 Sestoupení Kristovo do pekel (apokr.) 80.
 Scholia 200.
 Sinaj 212, 255.
 Sinajský kodex 63, 177, 178, 212, 213.
 Skutky apoštolské 37, 42, 43, 48, 89, 104, 105, 134, 141, 148, 149, Skut. ap. apokryfní 88–92, Sk. Pavlovy 56, 73, 89, 90, Janovy 56, 90, 91, Ondřejovy 91, 92, Tadeášovy 92, Tekliny 90, Tomášovy 92.
 Slované 255.
 Sorbonské korrektorium 286.
 Stichometrie, Stichy 179.
 Stimmen aus Maria Laach 331–447.
 Synaxaria 198.
 Syrský překlad filoxenský 224, 227, 231, 232, 233, heraklejský 231, jerusalémský 224, 230, 231, S. sinajský či Lewis 224, 225, 226, 227, 228.
σῶμα celek obsahující několik svazků 171.
 Tabulky bronzové, voskové ku psaní 169, 170.
 Tachygrafické písmo 174.
 Talmud 122, 124.
 Tarsus 167.
 Taurinensis cod. latin. 290.
 Text alexandrijský 400, 403, 415, 418, antiochijský (syrský) 402, 403, 417, 418, elzevirský (Recepta) 372 a další; neutrální 402, 403, 415, 416,

- smíšený 418, východozápadní či syrolatinský 415, 417, 418, západní, 403, 415, *Textus receptus* 372.
- Tiflis 254, 255.
- Tigré, Tigrina, nářečí ethiopské, 241.
- Toledo (sněm v T.) 7, 66.
- Toletanus cod. lat. 290.
- Τόμος* 171.
- Trachonitis 115, 118, 119, 120.
- Tridentský sněm 7, 8, 24, 26, 36, 67, 294.
- Tubiňská škola kritická 17.
- Učení dvanácti apoštolů 56, 68, 70, 71, 73, 139, 422.
- Unciální písmo 173.
- Usserianus cod. lat. 268.
- Úvod do Písma sv. 6, 7, 9, 10.
- Úvodní vědy 6.
- Vallicellanus codex* lat. 290.
- Vatikánský kodex 177, 178, 187, 192, 210–211, 404, 429.
- Vatikánský sněm 7, 9, 24, 26, 27.
- Varianty (jich vznik) 419. Jimi ne-
utrpěla podstata textu 425.
- Velerada 119, 122.
- Vercellensis kod. 267.
- Věrohodnost spisu 432 a další.
- Veronensis cod. lat. 267.
- Věře moderní 194–195.
- Viedeňská akademie věd 351.
- Vienna 120.
- Vindobonensis cod. 267, 268
- Vnuknutí Boží 22, 23.
- Vulgata 13, 67, 167, 195, 278–308.
- Volbenbittelské zlomky 313.
- Vydání tisková N. Z. alkalské či komplutenské 358–361, Alterovo 384, Bengelovo 379–381, Bezovo 369–370. Brandscheidovo 406, Colinesovo 367, Erasmova 363–365, elzevirské 371–373, Griesbachovo 385–388, Hetzenauerovo 407–409. Lachmannovo 392–394, G z Mastrichtu 378, Matthaeiho 389–390, Millovo 376–377, Muraltovo 398, Nestleovo 405, Plantinská 370–371, R. Stephana 367–369, Scholzovo 390–391, Tischendorfovo 395–398, Toinardovo 377, Tregellesovo 398 až 400, Wellsovo 390–391, Westcott-Hortovo 382–384.
- Vzájemnost mezi spisy N. Z. 426.
- Zantský kodex 187.
- Závitky 171.
- Záznam 60 knih kán. 61.
- Zázraky možné a roznatelné 443, 444.
- Zjevení sv. Jana 37, 42, 48, 49, 91 (viz Apokalypse sv. J.).
- Zkratky 171.
- Zografské evangel. 319–321.
- Žaltář galský a římský 279.

OBSAH.

	Strana
Část úvodní.	
§ 1. Pojem úvodu do Písma sv. vůbec a úvodu do Písma sv. Nového Zákona zvlášť	3
§ 2. Předmět úvodu do Písma sv. Nového Zákona	7
§ 3. Prameny a pomůcky úvodu do Písma sv. Nového Zákona	9
§ 4. Stručné dějiny úvodu do Nového Zákona	10
§ 5. Účel a rozvrh úvodu do knih Nového Zákona	21

DÍL PRVNÍ — OBECNÝ.

Hlava I.

O inspiraci či vnuknutí Božím.

§ 6. Pojem a meze inspirace	23
§ 7. Co platí na základě inspirace o knihách biblických, co zvláště o těch místech, v nichž se podávají výroky různých osob	26

Hlava II.

O kánoně Nového Zákona.

§ 8. První počátky kánonu Nového Zákona	30
§ 9. Kánon v době otcův apoštolských	36
§ 10. Kánon od polovice 2. stol. do doby Eusebiovy (do poč. 4. stol.)	39
§ 11. Kánon Eusebiův	54
§ 12. Proč některé knihy nebyly v prvních dobách církve přijaty hned do kánonu	57
§ 13. Kánon N. Z. od 4. stol. až po naše doby	60
§ 14. Knihy církevní či vzdělavací	68
§ 15. Knihy apokryfní	74
§ 16. Novozákonní knihy u nekatolíků	101
a) U starších sekt bludařských	101
§ 17. b) Novozákonní knihy u protestantův	105

Hlava III.

O pravosti knih Nového Zákona.

§ 16. ') Co jest pravost spisu, kterak se vyšetřuje	111
---	-----

') Omylem počítá se tu po druhé číslem 16., podobně jakož i v § následujícím číslem 17.

A. Pravost knih Nového Zákona dokazují přímo a) důvody vnitřní a to
α) záporné.

- § 17. Mezi zprávami knih Nového Zákona a věrohodnými zprávami jinými není odporu 113
- § 18. Pravost knih novozákonních dokazují β) přímo vnitřní důvody kladné 115
- § 19. Zprávy knih Nového Zákona o okolnostech místa srovnávají se s příslušnými zprávami věrohodných svědků jiných 115
- § 20. Knihy Nového Zákona souhlasí s věrohodnými zprávami jinými o politických a náboženských poměrech židovských 118
- § 21. Souhlas knih Nového Zákona s jinými zprávami o povaze a okolnostech jednotlivých osob a národů 125
- § 22. Knihy N. Z. souhlasí s tím, co známo jest odjinud o okolnostech autorů, jimž se připisují 131

b) Pravost knih novozákonních dokazují důvody vnější či hodnověrná svědectví osob jiných.

- § 23. Svědkové pravověrní 138
- § 24. Svědkové bludařští a pohanští 144

B. Pravost knih novozákonních potvrzují důvody nepřímé.

- § 25. Ku podvržení knih Nového Zákona nebylo příčiny, podvod pak v té věci nebyl by zůstal v tajnosti 148

Hlava IV.

Neporušenost knih Nového Zákona.

- § 26. Co jest neporušenost spisu, kterak vyšetří se 152
- § 27. Zánik prvopisů knih Nového Zákona 154

A. Neporušenost knih novozákonních vyšetřuje se přímo.

I. O původní řeči a vnější formě knih Nového Zákona.

- § 28. Zda zachoval se nám text novozákonní v té řeči, ve které byl zdělán původně 163
- § 29. Kterou formu vnější měl text novozákonní a jaké změny v té příčině utrpěl. (Dějiny textu co do vnější jeho formy.) 169

II. O zachovaných rukopisech, překladech, citátech a tiskových vydáních textu novozákonního a vzájemném jich poměru k sobě.

- § 30. 1. O zachovaných rukopisech textu Nového Zákona 200
- § 31. Nejprřednější kodexy 210

2. O překladech textu novozákonního.

- § 32. O překladech novozákonního textu vůbec 221
- § 33. O starých překladech novozákonního textu zvlášť 223
- a) Překlady východní 223
1. Překlady syrské 223
2. Překlady koptické (egyptské) 233
3. Překlad etiopský 240
4. Překlad armenský 248

	Strana
5. Překlad georgijský či iberský neb gruzinský	253
6. Překlady arabské	256
7. Překlady perské	259
b) Překlady západní	260
1. Překlad latinský	260
α) Předjeronymovský či Itala	260
β) Text jeronymovský — Vulgata	278
2. Překlad gotský	308
3. Překlad staroslovanský	314
c) Některé překlady evropské, zdělané na základě Vulgaty	329
1. Překlad anglosaský	329
2. Překlad staroněmecký	331
3. Překlad český	332
4. Překlad polský	348
3. O citátech z Nového Zákona.	
§ 34. O citátech z Nového Zákona vůbec	350
§ 35. O citátech z Nového Zákona zvlášť	353
4. O tiskových vydáních řeckého textu Nového Zákona.	
§ 36. O tiskových vydáních novozákonního textu řeckého vůbec	356
§ 37. Prvotní vydání řeckého textu Nového Zákona	358
§ 38. Druhotní vydání řeckého textu Nového Zákona	365
5. O vzájemném poměru zachovaných památek textu novozákonního.	
§ 39. O změnách učiněných ve znění textu	409
§ 40. Vzniklými změnami podstata textu neutrpěla	419
B. Neporušenost textu Nového Zákona vyšetřuje se nepřímo.	
§ 41. Porušení textu Nového Zákona ve věcech podstatných s účinkem bylo nemožno	425

Hlava V.

Věrohodnost knih Nového Zákona.

§ 42. Co jest věrohodnost spisu, kterak vyšetří se	432
§ 43. Spisovatelé knih novozákonních mohli pravdu pověděti	433
§ 44. Spisovatelé knih novozákonních chtěli pravdu pověděti	440
§ 45. Spisovatelé knih novozákonních byli nuceni psáti pouze pravdu 444	

Příloha I. Kodex Alexandrijský 2. Petr. 3, 16b—18; 1. Jan. 1, 1—2, 9.	
„ II. Kodex Vatíkánský Jan. 1, 1 - 13. K. Efréma Syr. Luk. 20, 9—10. Minusk. Ev. 274. Mark. 16, 6—13; kratší zakončení (nepravé) evang. sv. Marka. Kod. Fuldenský Jak. 1, 11b—13a.	
„ III. Kodex Bezův Luk. 6, 1—9.	
„ IV. Kodex Sinajský Žid. 12, 27—13, 25.	

Doplňky a opravy.

I.

Na str. 290. před pozn. 1. doplň: Strah; Strahoviensis, nádherný exemplář z 9. st. (dle J. Neuwirtha z doby Lothara neb Karla Lysého), obsahuje na 220 listech pergamenových velké oktavy čtyři evangelia. Před každým evangeliem obraz evangelisty, jehož jméno zlatým písmem napsáno.

Na str. 355. ř. 15. shora za slovo „recense“ doplň „či spíše formy“.

II.

Na str 12. ř. 6. shora čti metropolitu místo metropolity,

„ „ 15. ř. 7. zdola na vynechaném místě řádky čti: rationalistické a pro (proto).

„ „ 18. ř. 2 shora čti „Hauptmomenten“ místo Hauptmonenten.

„ „ 44. ř. 10. zdola čti opravují místo opravuji.

„ „ 143. ř. 18. „ haereses místo hoereses.

„ „ 153. ř. 9. „ citáty.

„ „ 179. ř. 2. „ po ἐπὶ vlož τῆς.

„ „ 179. ř. 1. „ čti ἀπελθεῖν místo παελθεῖν.

„ „ 213. ř. 19. shora čti Tischendorf místo Tichendorf.

„ „ 213. ř. 25. „ čti Gardthausen místo Gardhausen.

„ „ 361. ř. 13. „ před „Desideria“ vlož „Erasma“.

„ „ 325. ř. 7. zdola čti spievani m. sp evani.

„ „ 327. ř. 1. „ čti Grigorij m. Gligorij.

„ „ 380. ř. 16. „ čti daran m. dar an.

STANOVY

DĚDICTVÍ SVATÉHO PROKOPA.

---

§ 1. Účel spolku jest vydávati důkladné spisy ze všech odvětví bohovědy katolické spisovným jazykem českým a podporovati spisovatele u vydávání knih téhož způsobu.

§ 2. Spolek slove „Dědictví sv. Prokopa“; ústředním sídlem jeho jest Praha.

§ 3. Náklad na knihy vydané péčí neb pomocí spolku povede pokladnice, kteráž se zakládá a rozmnožovati má vklady údiv a dobrovolnými příspěvky peněžitými, věnovanými ke cti sv. Prokopa.

§ 4. Spolek, maje býti vzdělavacím ústavem duchovenstva českého i moravského, stojí pod ochranou uejdůstojnějších ordinariátů českých i moravských vůbec a uejdůstojnějšího knížete arcibiskupa pražského zvláště.

§ 5. Vklady a příspěvky peněžité odevzdávají se neb zasílají pokladníkovi Dědictví sv. Prokopa (t. č. J. Řihánek v Praze I. 190):

§ 6. Každý i sebe menší dar přijímá spolek vděčně od kněží i nekneží.

§ 7. Řádným údem stane se, kdožkoliv složí nejméně 80 K buď najednou aneb během čtyř po sobě jdoucích let ve čtyřech lhůtách jednoročních po 20 K, aneb v osmi lhůtách pololetních po 10 K a podělován bude do úmrtí svého vždy jedním výtiskem knih vydávaných nákladem téhož Dědictví.

§ 8. Kdožkoli věnuje nejméně 200 K, považován bude za zakladatele téhož Dědictví a obdrží vždy po dvou výtiscích každé knihy vydané Dědictvím.

§ 9. Kdožkoli první část vkladu dle § 7. odevzdá, nebude již práva k účastenství a k vybírání knih vydávaných; kdo by pak po dvě léta upsaného základu zapravovati zanedbal, pozbývá práva k odbírání.

§ 10. Vklady složené jsou jměním Dědictví sv. Prokopa a nevracejí se ani pro nedoplatek, ani v případě úmrtí.

§ 11. Každý kněz, jsa údem Dědictví, zavazuje se každého roku sloužiti tichou mši sv. za živé i zemřelé spoluúdy a dobrodince téhož Dědictví, pokud možná v oktávě sv. Prokopa. Jiní údové závazku tomu dosti učiní zbožnou přítomností při mši sv. na týž úmysl v dotčené oktávě.

§ 12. Nesmrtelné ústavy, na př. bibliotéky, nemohou býti údy, leč složí 200 K najednou neb v pěti letech po 40 K.

§ 13. Správu Dědictví sv. Prokopa vede výbor, sestavený z 20 kněží, kteří buď v Praze buď na blízku Prahy přebývají.

§ 14. Údové výboru radí se v řádných schůzkách o všech věcech, týkajících se Dědictví; jmenovitě přísluší jim ustanovovati spisy k vydávání a honoráry spisovatelům. K plátnému uzavírání potřebí, aby nejméně 10 údův přítomno bylo.

§ 15. Předlohy k poradám výboru upravují se ve dvou odborech, ve vědeckém a hospodářském, složených z údův zvolených k tomu výborem.

§ 16. Výbor se doplňuje i rozmnožuje volbou, a sice naprostou většinou hlasů. Volba tato platí jen na čtyři léta.

§ 17. Každého roku vystupuje z výboru 5 údův, avšak každý z nich může opět zvolen býti. Po tři nejprve příští léta po stvrzení obnovených stanov vyloučí se z výboru po 5 údech losem, čtvrtého roku pak odstoupí vybývajících 5 ostatních.

§ 18. Z prostředku svého volí výbor naprostou většinou hlasů starostu, jeho náměstka, pokladníka, jednatele a zapisovatele, avšak jen na čtyři léta.

§ 19. Právo potvrditi zvolený výbor i řečené představenstvo přísluší kníž. arcib. ordinariátu pražskému.

§ 20. Starosta řídí všeliké věci spolkové, přijímá dotyčné přípisy, opatruje archiv, rozděluje práce, béře účastenství ve schůzích odborů, svolává výbor každé čtvrtletí ku poradám, podává výroční zprávu o jmění a činnosti spolku jak nejdůst. kníž. arcib. ordinariátu, tak též i obecnstvu a zastu-

puje Dědictví naproti úřadům a jiným třetím osobám. Starostovi a za jeho nepřítomnosti v Praze náměstkovi přísluší podpisovati listiny spolkové

§ 21. Pokladník přijímá vklady, příspěvky a peníze stržené za knihy, ukládá je na úroky k účelům spolkovým, opatruje pokladnici pod dohledem starostovým, vyplácí vedle poukázání starostova na řádné kvitance, ve schůzích podává zprávu o jmění spolkovém a skládá celoroční účty ve výboru, jemuž jest odpovědný.

§ 22. Jednatel vykonává usnesení výboru s vědomím starostovým.

§ 23. Zapisovatel píše protokol o poradách a jednání výboru.

§ 24. Každý spis přijatý od výboru předložen buď kníž. arcib. ordinariátu pražskému ku prohlédnutí a nevydá se bez církevního schválení

§ 25. Každý úd Dědictví sv. Prokopa může písemně podati návrhy ku prospěchu úkolů spolkových starostovi, jemuž náleží sděliti je příslušným odborům a celému výboru k uvážení.

§ 26. O jakékoliv změně stanov ustanovuje výbor, a starosta se postarej o náležitě potvrzení se strany vrchnosti duchovní i světské.

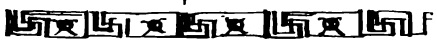
§ 27. Všeliký spor, jenž by vznikl z poměrů spolkových, vyřizuje a urovnává soud smírčí. K tomu konci volí každá strana po čtyřech ze členů: z těch, které jedna strana vyvolila, vyloučí druhá strana dva, a ti čtyři, kteří zůstali, zvolí si předsedu mimo sebe, neb když by se o něj nemohli shodnouti, ustanoví ho losem z náhradníků a rozsoudí pak věc dle svého svědomí. Kdyby byla rovnost hlasů, rozhodne předseda. Z nálezu toho nelze se více ani odvolati ani souditi.

§ 28. Kdyby však spolek za jakoukoli neodvratnou příčinou se musil rozejíti, jmění Dědictví sv. Prokopa se všemi akty odevzdá se nejdůst. kníž. arcib. ordinariátu pražskému, kterýž je podle poměru vkladů rozdělí a přidělí všem ordinariátům, z jejichž diecésí duchovenstvo bylo Dědictví založilo. Z úrokův odevzdaných těchto peněz rozdávány buďte každého roku zakoupené české bohovědné knihy kněžím novosvěceným s tím závazkem, aby každý jednu mši sv. obětoval za účastníky téhož Dědictví.

ΩΣΚΑΙΤΑΣΛΟΙΠΑΣΓΡΑΦΑΣΠΡΟΣ
 ΤΗΝΙΔΙΑΝΑΥΤΩΝΗΙΨΑΛΕΙΑΝ
 ΥΜΕΙΣΟΥΝΑΓΑΠΗΤΟΙΠΙΡΟΓΙΩΩ
 ΣΚΟΝΤΕΣΦΥΛΑССΕΘΕ
 ΙΝΑΜΗΤΗΤΩΝΑΘΕΣΜΩΝΠΑ
 ΝΗΣΥΝΑΠΑΧΘΕΝΤΕΣΕΚΠΕ
 ΣΗΤΕΤΟΥΔΙΟΥΣΤΗΡΗΜΟΥ
 ΛΥΖΑΝΕΤΕΔΕΕΝΧΑΡΗΤΙΚΑΙΓΝΩ
 ΣΕΙΤΟΥΚΥΝΗΜΩΝΚΑΙΣΡΕΙΧΥ
 ΛΥΤΩΝΗΔΟΣΚΑΙΝΥΝΙΚΑΙΕΙΣ
 ΗΜΕΡΑΝΛΙΩΝΟCΑΜΗΝ

ΠΕΤΡΟΥ Ε

ΙΩΑΝΝΟΥ Ι

†
 ΟΗΝΑΤΤΑΡΧΗΣΟΛΚΗΚΟΛΜΕΝΟΕΪΑ
 ΚΑΜΕΝΤΟΙCΟΦΘΑΛΜΟΙCΗΜΩ
 ΘΕΘΕΛCΑΜΕΘΙCΑΓΙΧΕΙΡΕCΗΜΩ
 ΕΥΗΛΑΦΗCΑΝΤΠΕΡΙΤΟΥΛΟΓΟΥ
 ΤΗCΖΗCΚΑΙΝΖΩΗCΦΑΝΕΡ
 ΘΗΚΑΙΘΕΟΡΑΚΑΜΕΝΚΑΙΜΑΡΤΥ
 ΡΟΥΜΕΝΚΑΙΑΤΤΑΓΓΕΛΛΟΜΕΝ
 ΥΜΙΝΤΗΝΖΩΗΝΤΗΝΑΙΩΝΙΟ
 ΗΤΙCΗΝΤΡΟCΤΟΝΠΡΑΚΑΙΕΦΑ
 ΝΕΡΩΘΗΝΜΙΝΘΕΩΡΑΚΑΜΕ
 ΚΑΙΛΚΗΚΟΛΜΕΝΑΤΤΑΓΓΕΛΛΟ
 ΜΕΝΚΑΙΥΜΙΝΙΝΑΚΑΙΥΜΕΙC
 ΚΟΙΝΩΝΙΑΝΕΧΗΤΕΜΕΘΗΜΩ
 ΚΑΙΗΚΟΙΝΩΝΙΑΔΕΗΜΕΤΕΡΑ
 ΜΕΤΑΤΟΥΠΡΟCΚΑΙΜΕΤΑΤΟΥΥ
 ΛΥΤΟΥΙΥΧΥΚΑΙΤΑΥΤΑΓΡΑΦΟΜΕ
 ΥΜΙΝΙΝΑΧΑΡΑΥΜΩΝΗΠΕ
 ΤΑΝΡΩΜΕΝΗ

ΑΥΤΗCΕCΤΙΝΗΑΤΤΕΛΑΗΝ
 ΛΚΗΚΟΛΜΕΝΑΤΤΑΥΤΟΥΚΑΙΔΙΑΓΓ
 ΓΕΛΛΟΜΕΝΥΜΙΝΟΤΙΘΕCΦ
 ΕCΤΙΝΚΑΙCΚΟΤΙΒΕΝΑΥΤΩΟΥΚΕCΤΙ
 ΟΥΔΕΜΙΑΕΑΝΤΑΡΕΠΩΜΕΝ
 ΟΤΙΚΟΙΝΩΝΙΑΝΕΧΟΜΕΝΜΕΤΑ
 ΤΟΥΚΑΙΕΝΤΩCΚΟΤΕΠΠΕΡΙΠΑ
 ΤΩΜΕΝΕΥΛΟΜΕΘΑΚΑΙΟΥΤΟΙ
 ΩΜΕΝΤΗΝΑΛΗΘΕΙΑΝΕΑΝΣΕ
 ΕΝΤΩΦΩΤΗΠΠΕΡΙΠΑΤΩΜΕ
 ΩCΑΥΤΟCΕCΤΙΝΕΝΤΩΦΩΤΙ

ΚΟΙΝΩΝΙΑΝΕΧΟΜΕΝΜΕ
 ΚΑΙΤΟΔΙΜΑΙΥΧΥΤΟΥΥΙΟ
 ΤΟΥΚΛΕΑΡΙΖΕΙΗΜΑCΧΙΤΟΙ
 CΗCΑΜΑΡΤΙΑC· ΕΑΝΕΠΙΘ
 ΟΤΙΑΜΑΡΤΙΑΝΟΥΚΕΧΟΜΕΝ·
 ΕΑΥΤΟΥCΙΔΑΝΩΜΕΝΑΙΝΑ
 ΛΗΘΕΙΔΕΝΗΜΙΝΟΥΚΕCΤΙΝ
 ΕΑΝΟΜΟΛΟΓΩΜΕΝΤΑCΑΜΑΡ
 ΤΙΑCΗΜΩΝΗΠCΤΟCΕCΤΙΝ
 ΚΑΙΔΙΚΑΙΟCΙΝΑΛΦΗΜΙΝ
 ΤΑCΑΜΑΡΤΙΑC·ΚΑΙΚΛΕΑΡΙCΕΙ
 ΗΜΑCΑΤΙCΤΑCΗCΑΔΙΚΕΙΑC

ΕΑΝΕΠΤΩΜΕΝΟΤΙΟΥΧΗΜΑΡ
 ΤΗΚΑΜΕΝ·ΕΥCΤΗΝΠΟΙΟΥ
 ΜΕΝΑΥΤΟΝ·ΚΑΙΘΛΟΓΟCΑΥΤΟΥ
 ΟΥΚΕCΤΙΝΕΝΗΜΙΝ·
 ΕΚΝΙΑΜΟΥΤΑΥΤΑΓΡΑΦΩΥΜΙ
 ΙΝΑΜΗΑΜΑΡΤΗΤΕ·ΚΑΙΕΑΝΤΙC
 ΔΜΑΡΤΗΤΗΤΑΚΑΗΤΟΝΕΧΟΜΕ
 ΤΡΟCΤΟΝΠΡΑΙΝΧΗΝΑΙΚΛΙΟΝ·
 ΚΑΙΑΥΤΟCΕCΤΙΝΙΝΑCΜΟC·
 ΤΓΕΡΙΤΩΝΑΜΑΡΤΗΤΩΝΗΜΩ
 ΟΥΓΓΕΡΙΤΩΝΗΜΕΤΕΡΩΝΔΕ
 ΜΟΝΟΝΑΛΛΑΚΑΠΠΕΡΙΟΛΟΥ
 ΤΟΥΚΟCΜΟΥ·ΚΑΙΕΝΤΟΥΙΩ
 ΡΙΝΩCΚΩΜΕΝΟΤΙΕΓΝΩCΚΑ
 ΜΕΝΑΥΤΟΝΕΑΝΤΑCΕΝΤΩC
 ΑΥΤΟΥ·ΓΗΡΩΜΕΝ·

ΟΛΕΓΩΝΟΤΙΕΓΝΩCΚΑΛΥΓΟΝ·
 ΚΑΙΤΑCΕΝΤΩCΑCΥΙΟΥΜΗ
 ΤΗΡΩΝ·ΕΥCΤΗCΕCΤΙΝ·
 ΕΝΤΟΥΠΩΝΑΛΗΘΕΙΑΟΥΚΕCΤΙ
 ΟCΑΝΤΗΡΗΑΥΤΟΥΤΟΝΑΛΟΓΟ
 ΛΛΗΘΕCΕΝΤΟΥΤΩΝΑΓΑΠΗ
 ΤΟΥΘΥΤΕΤΕΛΕΙΩΤΑΙΕΝΤΟΥ
 ΤΩΡΙΝΩCΚΟΜΕΝΟΤΙΕΝΑΥ
 ΤΩCΕΜΕΝ· ΟΛΕΓΩΝΕΝΑΥ
 ΤΩΜΕΝΕΙΝΟΦΙΛΕΙΚΑΘΩC

ΤΕΚΕΙΝΟCΠΕΡΙΕΠΑΧΗCΕΝ·
 ΚΑΙΑΥΤΟCΠΕΡΙΤΑΧΕΙΝ
 ΑΠΑΤΗΤΟΙΟΥΚΕΝΤΟΛΗΝΗCΑΝΗ
 ΓΡΑΦΩΥΜΙΝΑΧΕΝΤΟΛΗΝ
 ΤΤΑΛΙΑΝΗΝΕΙΧΕΤΕΑΤΑΡΧΗC
 ΗΕΝΤΟΛΗΠΤΑΛΑΙCΕCΤΙΝΟΛΟ
 ΓΟCΟΝΗΚΟΥCΑΤΕ·
 ΤΤΑΛΙΝΕΝΤΟΛΗΝΚΑΙΝΗΝΓΡΑΦΩ
 ΥΜΙΝΟΕCΤΙΝΕΝΑΥΤΩΑΝ
 ΘΕCΚΑΙΕΝΗΜΙΝΟΤΙΗCΚΑ
 ΠΑΡΑΓΕΤΑΙ·ΚΑΙΤΟΦΩCΤΟΑΜΗ
 ΘΕΙΝΟΝΗΑΗΦΑΙΝΕΙ·ΟΛΕΓΩ
 ΘΕΝΤΩΦΩΤΙΕΙΝΑ·ΚΑΙΤΟΝΑΔΕ

† ΚΑΤΑ ΓΩΓΜΕΝ †

+ + + 1399

ΘΕΝΑΡΧΗ ΗΝ Ο ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ
 Ο ΛΟΓΟΣ ΗΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ
 ΚΑΙ ΘΕΟΣ ΗΝ Ο ΛΟΓΟΣ ΟΥΤΟΣ
 ΗΝ ΕΝΑΡΧΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ
 ΠΑΝΤΑ ΔΙΑΥΤΟΥ ΕΓΕΝΕ
 ΤΟ ΚΑΙ ΧΩΡΙΣ ΑΥΤΟΥ ΕΓΕ
 ΝΕΤΟ ΟΥΔΕ ΕΝ ΟΓΕΓΟΝ Ε
 Ν ΑΥΤΩ ΖΩΗ ΗΝ ΚΑΙ Η
 ΖΩΗ ΗΝ ΤΟ ΦΩΣ ΚΑΙ ΤΟ
 ΦΩΣ ΕΝ ΤΗΣ ΚΟΙΤΗΣ ΔΙ
 ΝΕΙ ΚΑΙ ΗΣ ΚΟΙΤΗΣ ΔΙΑΥΤΟΥ
 ΟΥΚ ΑΤΕΛΑ ΕΓΕΓΕΝΕ
 ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΑΠΕΣΤΑ
 ΜΕΝΟΣ ΠΑΡΑ ΘΥΟΝΟΜΑ
 ΑΥΤΩ ΨΑΛΗΣ ΟΥΤΟΣ
 ΗΛΘΕΝ ΕΙΣ ΜΑΡΤΥΡΙΑΝ
 ΙΝΑ ΜΑΡΤΥΡΗΣΗ ΠΕΡΙ ΤΟΥ
 ΦΩΤΟΣ ΙΝΑ ΠΑΝΤΕΣ ΠΙ
 ΣΤΕΥΣΩΣΙΝ ΔΙΑΥΤΟΥ
 ΟΥΚ ΗΝ ΕΚΕΙΝΟΣ ΤΟ ΦΩ
 ΑΛΛ ΙΝΑ ΜΑΡΤΥΡΗΣΗ ΠΕ
 ΡΙ ΤΟΥ ΦΩΤΟΣ ΗΝ ΤΟ ΦΩ
 ΤΟ ΔΗΘΟΣΙΝ ΟΝ Ο ΦΩΤΙ
 ΖΕΙ ΠΑΝΤΑ ΑΝΘΡΩΠΟΝ
 ΕΡΧΟΜΕΝΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ Κ
 ΣΜΟΝ ΕΝ ΤΩ ΚΟΣΜΩ ΗΝ
 ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ ΔΙΑΥΤΟΥ
 ΕΓΕΝΕΤΟ ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ
 ΔΥΤΟΝ ΟΥΚ ΕΓΝΩΕΙΣ
 ΤΑ ΙΔΙΑ ΗΛΘΕΝ ΚΑΙ ΙΘΙ
 ΟΙ ΔΥΤΟΝ ΟΥ ΠΑΡΕΛΛΕΒΟ
 ΟΣ ΙΔΕΕΛΑΒΑΝ ΑΥΤΟΝ
 ΕΔΩΚΕΝ ΑΥΤΟΙ ΟΕΣΟΥ
 ΣΙΑΝ ΤΕ ΚΝΑΘΥ ΓΕΝΕΣΘΑΙ
 ΤΟΙΣ ΠΙΣΤΕΥΟΥΣΙΝ ΕΙΣ
 ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΑΥΤΟΥ ΟΙΟΥ
 ΚΕΣ ΔΥΜΑΤΩΝ ΟΥΔΕ ΕΚ
 ΘΕΛΗΜΑΤΟΣ ΣΑΡΚΟΣ

των ανθρωπων

8

Kodex Vatikánský (B),

Jan. 1, 1-13.

και αυτοι μη αλλ υ παιδες ε πανθ τοιο
 μαθηταισ αυτου και τοις τριω οτι
 προ αυτωσ εσθη γαλilai αμικε και αυ
 τοιμ οτω θε καισ ε παν υμιμ +
 ελαχ: **Κ** αι εβουθου και εβυνομ απο του μη υμικ
 ουτα ε χειρ δε αυτωσ τριωμοσ και εκ εσ
 σισ και εβυνομ δευ ε τριωμο εβουνομ
 το νερ + **Τ Τ Β Ω** : **Δ** Ν Α σ τ ο δ ε
Π ρ ο ι π ρ ο τ η σ α μ υ α τ ο υ ε β α μ η π ρ ο
 τοιμ μαριω τημν γαλιλαιη αφησ εκ
 ελαε **Π** ιπ λιλια σταυ δαιμομιατ θεαμ η
Π ορθω εσα αυ πημν λβρ πιοσ μητιυ
 του νβνομ κωοισ τωμ θουσι και κλα
 οσιμτ βαλεμοι αλωυ σαμ περ οτι εη
 ελαε **Μ** και ε θβαυ τη υσωνησ υπι εησαμ
 ελαε **Μ** εαδε παιτα δισιμ εζ αυτομ ωβριω
 τοισιμ ε φαμ ερωθη εβ ερωα μορφη
 πορθωομ κωοισ εσ ανθρωμτ βαλεμοι
 ελαε **Ο** απωσλτομ περ αυτωμ λαμ τοισ λαιποισ
 ελαε **Ο** υ δε εκ εμοισ επι εβσαμ + υαβρονα
 μακ ε κωοισ αυ τοισ τοισ εβ δε και
 εβ ερω ερωθη και εωμ ε δι εβρ τηω εω
 ησ εαμ αυτωμ και σκεληρο καρ δι εβ
 ελαε **Ο** οτι τοισ θεασαμ κωοισ αυτομ εβ εβρ μμο
 ουκι πι εβ σαμ + και ε παν αυπιε πο
 εωδου περ εστωμ λε σμομ ε παμ ταυ εη

εω γ το αυ
 ις ε τ ε ο ρ η α
 η α λ η η ε ρ ε σ
 3 3 3

Minuskul Ev. 274. z 10. st. list 104.
Mark. 16, 6-15.

* ΠΑΝΤΑ ΔΕ ΤΑ ΠΑΡΗΓΓΕΛΙΑ ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΕΣΤΙΝ :
 * ΠΕΤΡΟΝ ΕΥΗΝΤΟΜΑΣ ΕΧΗΓΓΕΙΛΑΝ ΜΕΤΑ ΔΕ ΤΑΥΤΑΣ
 * ΑΝΤΙΘΕΤΕΣ ΑΠΟ ΑΝΑΤΟΛΩΝ ΙΣΧΥΡΙΑ ΓΥΣΕΩΣ ΕΣΤΑΠΕΣ
 * ΤΙΣ ΔΙΑΥΤΩΝ ΤΟΙ ΕΡΟΝΙΣ ΑΦΟΡΤΟΝΙΚΗ ΡΥΓΜΑ
 * ΤΗΣ ΔΙΩΝΗΣΟΥΣΙΑΣ ΔΥΗΝ : -

Jiné zakončení evangelia sv. Marka
 v některých kodexích (na př. v L), které nemají
 Mark. 16, 6 - 20.

καὶ ἰσχυρῶς ἐκείνου τοῦ φησὶς ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμεῖς

ἡμᾶ: ΤΗΡΟΥΝΤΑΙ ΚΑΙ ΕΓΕΝΕΤΟ ΑΥΤΟΝ
 ΕΝ ΣΑΒΒΑΤΩ ΔΕ ΕΥΤΕΡΟ ΠΡΩΤΩ ΔΙΑ
 ΤΗ ΕΥΕΣΘΙΑ ΙΑΤΟΥΝΤΟ ΠΙΜΩΝ
 ΟΙ ΕΣ ΜΑΘΗΤΑΙ ΑΥΤΟΥ ΗΞΑΝΤΟ ΙΑ ΑΣΙΝ
 ΤΟΥΣ ΤΑΥΤΑ ΚΑΙ ΨΟΧΟΝΤΕΣ ΤΑΙΣ ΧΕΡΣΙΝ
 ΗΘΙΟΝ ΤΙΝΕΣ ΑΡΤΟΥΝ ΦΑΡΙΣΑΚΩΝ
 ΕΛΕΓΟΝ ΑΥΤΩ ΕΙΔΕΤΙ Η ΟΥΣΙΝ ΟΙ
 ΜΑΘΗΤΑΙ ΟΥ ΤΟΙΣ ΑΒΒΑΣΙΝ ΟΥ ΚΕΙΣ ΤΙΝ
 ΑΠΟΚΡΙΘΕΝΤΕΣ ΟΙΣ ΕΑΓΕΝ ΗΡΩΣΑΥΤΟΥΣ
 ΟΥΔΕΙΟΤΕ ΤΟΥΤΟ ΑΝΕΓΝΟΥΣΙ ΟΙ ΟΙΚΕΝ
 ΔΑΥΕΙΔ ΟΙΣ ΕΠΕΙΝΑΣΕΝ ΑΥΤΟΥΣ
 ΚΑΙ ΟΙΣ ΝΑΥΤΟΙΣ ΕΣΘΩΝΕΙΣ ΤΟΝ ΟΙΚΟΝ
 ΤΟΥΘΥ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΑΡΤΟΥΣ ΤΗΣΙ ΡΟΘΕΣ ΟΥΣ
 ΟΦΑΙΕΝ ΚΑΙ ΕΣΘΩΝΕΝ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΜΕΤΑ ΑΥΤΟΥ
 ΟΙ ΟΥΚ ΕΣΘΩΝ ΗΦΑΡΤΕΙΝ ΕΙΝΑΝ ΜΟΝΟΙΣ
 ΤΟΙΣ ΕΡΕΥΣΙΝ : ΤΗ ΑΥΤΗ ΗΜΕΡΑ ΒΕΣΑΜΟΝΕ
 ΤΙΝΑ ΕΡΓΑΣΟ ΜΕΝΟΝΤΩΣ ΑΒΒΑΤΩ ΕΠΕΝΑΥΤΩ
 ΑΝΘΩΝΙΟ ΕΙΜΕΝΟΙ ΔΑΚΤΥΛΟΙΣ
 ΜΑΚΑΡΙΟΙΣΙ ΕΛΕΜΗΘΙΑ ΑΣ ΕΠΙ ΚΑΤΑΡΑΤΟΣ
 ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΤΗ ΣΕΙΟΥ ΝΟΜΟΥ
 ΚΑΙ ΕΙΣ ΑΘΩΝΤΟ ΣΑΥΤΩ ΠΑΙΝΕΙΣ ΤΗΝ
 ΣΥΝΑΓΩΓΗΝ ΣΑΒΒΑΤΩ ΕΝ ΗΝΙΑΝ ΟΙΣ ΤΟΙΣ
 ΖΗΡΑΝ ΕΧΟΥΝΤΙ ΗΣ ΕΡΑ ΠΑΡΕΤΗΡΟΥΝΤΟ
 ΑΥΤΟΝ ΟΙ ΠΑΜΜΑΤΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΦΑΡΙΣΑΙΟΙ
 ΕΠΙ ΤΩ ΣΑΒΒΑΤΩ ΟΒΕΡΑΤΕΥΣΙ ΤΗΝ ΑΣΗΡΕΣΙΝ
 ΚΑΙ ΗΓΟΡΕΣΑΝ ΑΥΤΟΥ ΑΥΤΟΙΣ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΩΔΙΚΑ
 ΤΟΥΣ ΑΙΛΕΘΗΜΟΥΣ ΑΥΤΩΝ ΑΣΕΡΕ ΤΩ
 ΤΗΝ ΧΕΙΡΑ ΕΧΟΝΤΙ ΖΗΡΑ ΕΡΕΙΡΟΥ ΚΑΙΣΤΗΘΙ
 ΕΝ ΓΩ ΜΕΣΩ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΕΣ ΤΑΘΝ
 ΕΠΕΝΑΕΘΙΣ ΤΡΟΧΑΥΤΟΥΣ ΕΠΕΡΤΗΝΩ
 ΥΜΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΩ ΣΑΒΒΑΤΩ ΑΤΑΘΝ
 ΤΗΝ ΣΑΙ ΗΚΑΚΟΠΗΝ ΣΑΙ ΨΥΧΗΝ ΣΩΣΑΙ
 Η ΑΠΟΛΕΣΑΙ ΟΙ ΔΕ ΕΣΤΙΜΩΝ

SEQUANTUR **ET** FACTUM EST EUM
 IN SABBA TO SECUNDO PRIMO
 AB IIS PER SE ET ES
 DISCIPULI INTENDILLIS COEGERUNT UELLE
 SPICALI ET ERICANTES MANIBUS
 QUOD DUCABANT QUIDAM AUTEM DE PHARISAEIS
 QUBANTEI ECCE QUID FACIUNT
 DISCIPULI IN SABBA TO QUOD NON LICET
 RESPONDENS AUTEM IHS DIXIT AD EOS
 QUOD QUAMMOX ECIVITIS QUOD DICIT
 DNIUD QUANDO ESURIT IHS
 ET QUICUMQUE SAT IN TROIBIT IN DOCTUM
 DEI ET PANEIS PROPOSITIONIS
 MANDUCAUIT ET DEDIT ET QUI HIERANT
 SUBUS NON LICET BAI MANDUCARE SINE NON SOLIS
 DECE DIT IHS EODEM DIE QUBENS
 VENIDAM OPERANTE IN SABBA TO ET DIXIT ILLI
 HNDIS QUID EM SCIS QUOD FACIS
 BEATUSEY SIAUTEM NESCIS MALDICTUS
 ET TRABARICATOR ECIS
 ET CUM IN TROIS ET ITE PLUMIN
 SYNAGOGA IN SABBA TO IN PHARISATHOMO
 HNDIS HABENS MANUM QUBERABANT
 EUM SCIBAE ET PHARISAEI
 IN SABBA TO QUBARE UT INIUMENENT
 ACCUSARE EUM IUSE AUTEM IN SCIENTIS
 COGITATIONE SE CUM DIT ILLI
 QUI IN ANIMA REI DIT ABIBAT SURE ET STA
 IN MEDIO ET SURE SCENS STETIT
 DIXIT AUTEM IHS A DEOS INTERROCABO
 UOS SICE ET SABBA TO BEN
 FACERE AUT MALDIFACERE ANIMAM SAUARE
 AUT PERDERE AD ILITACUERUNT

ΤΟ ΔΕ ΕΤΙ ΑΠΛΑΣΗΝ¹
 ΤΗΝ ΤΩΝ ΣΑΧΕΥ
 ΟΜΕΝΩΝ ΜΕΤΑΘΕ-
 ΣΙΝΩΣ ΠΕΠΟΙΗ
 ΜΕΝΩΝ Η ΑΜΙΝΗ
 ΤΑΜΗ ΣΑΧΕΥΟΜΕΝΑ
 ΔΙΟΒΑΣΙΑ ΕΙΛΑΝΑΣΑ
 ΛΕΥΓΟΝ ΠΑΡΑΛΛΑΛ
 ΒΑΝΟΝΤΕΣ ΕΧΟΜΕ²
 ΧΑΡΙΝ ΔΙ Η ΣΑΤΡΥ
 ΟΜΕΝΕ ΥΑΡΕΣΤΩ
 ΤΩ ΘΩΜΕΤΑΕΥΑ
 ΡΙΑΣ ΚΑΙ ΔΕ ΟΥΣ ΚΗ
 ΓΑΡ ΘΕ ΣΗΜΩΝ ΠΤΡ
 ΚΑΤΑΝΑΛΙΣΚΟΝ
 ΗΦΙΛΑΔΕ ΦΙΑΜΕ
 ΝΕΤΩ ΤΗΝ ΦΙΛΟ
 ΖΕΝΙΑ ΜΗ ΠΙΜ
 ΘΑΝΕΣΘΕ ΔΙΑ ΤΑΥ
 ΤΗΣ ΓΑΡ ΕΛΛΘΟΝΤΙ
 ΝΕΣ ΖΕΝΙΣΑΝΤΕΣ
 ΑΓΓΕΛΟΥΣ
 ΜΙΜΝΗΣΚΕΘΑΙ ΤΕ
 ΔΕ ΣΜΙΩΝΩΣ ΟΥ
 ΔΕ ΔΕ ΜΕΝΟΙ ΤΩΝ
 ΚΑΚΟΥΧΟΥ ΜΕΝ
 ΩΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΙΟΝ
 ΤΕ ΣΕΝΣΩΜΑ ΠΙ
 ΤΙΜΙΟ ΣΟΓΑΜΟΣ ΕΝ
 ΠΑΣΙΝ ΚΑΙ Η ΚΟΙΤΗ
 ΑΜΙΑΝΤΟΣ ΠΟΡΝΟΥ
 ΓΑΡ ΚΑΙ ΜΟΙ ΧΟΥΣ
 ΚΡΙΝΙΘΕΣ
 ΑΦΙΛΑΡΓΥΡΟΣ ΟΤΡΟ
 ΠΟΣΑΡΚΟΥ ΜΕΘΙ
 ΤΟΙΣ ΠΑΡΟΥΣΙΝ ΑΥ³
 ΤΟΣ ΓΑΡ ΕΙΡΗ ΚΕΝΥ
 ΜΗ ΣΕΛΑΝΩ ΟΥΔΟΙ
 ΜΗ ΣΕ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙ
 ΠΩΣ ΤΕΘΑΡΡΟΥ
 ΤΑ ΣΗΜΑΣ ΛΕΓΕΙΝ
 ΚΣΕ ΜΟΙΒΟΝ ΘΟΟΥ
 ΟΥΦΟΒΗΘΗ ΣΟΜΑ
 ΤΙ ΠΟΙΗΣΕΙ ΜΟΙΑΝ
 ΘΡΩΠΟΣ
 ΜΗΝ ΜΟΝΕΥΕΤΕ
 ΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΥΠ
 ΟΙ ΤΙ ΝΕΣ ΕΛΛΗΝ

ΥΜΙΝ ΤΟΝ ΛΟΓΟΝ
 ΤΟΥ ΘΥΩΝ ΑΝΑΘΕ
 ΩΡΟΥΝΤΕΣ ΤΗΝ Κ
 ΒΑΣΙΝ ΤΗΣ ΑΝΑΣΤΡ
 ΦΗΣ ΜΙΜΕΙΣΘΑΙ ΤΗ
 ΠΙΣΤΙΝ
 ΙΣΧΕΣ ΕΧΘΕΣ ΚΑΙ ΣΗ
 ΜΕΡΟΝ Ο ΑΥΤΟΣ Κ
 ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ
 ΔΙΑΔΑΧΑΙΣ ΠΟΙΚΙ
 ΛΑΙΣ ΚΑΙ ΖΕΝΑΙΣ ΚΗ
 ΠΑΡΑΦΕΡΕΣΘΕ ΚΑ
 ΛΟΝ ΓΑΡ ΧΑΡΙΤΙ ΒΕ
 ΒΛΙΟΥΣ ΘΕΤΗΝ ΚΗ
 ΔΙΑΝΟΥΒΡΩΜΑΙΝ
 ΕΝ ΟΙΣ ΟΥΚ ΩΦΕ
 ΛΗΘΗΣΑΝ ΟΙ ΠΕΡΙ
 ΠΑΤΟΥΝΤΕΣ
 ΕΧΟΜΕΝ ΘΥΣΙΑΣ ΤΗ
 ΡΙΟΝΕΣ ΟΥΦΑΓΕΙ
 ΟΥΚΕ ΧΟΥΣΙΝ ΕΣΥ
 ΣΙΑΝ ΟΙΤΗΣ ΚΗΝΗ
 ΑΛΤΡΕΥΟΝΤΕΣ ΩΝ
 ΓΑΡ ΕΙΣ ΦΕΡΕΤΑΙ Ζ
 ΩΜΑΝΤΟΙ ΜΑ ΠΕΡΙ
 ΑΜΑΡΤΙΑΣ ΕΙΣ ΤΑ
 ΠΙΔΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕ
 ΡΕΩΣ ΤΟΥ ΤΩΝ ΤΑ
 ΣΩΜΑΤΑ ΚΑΤΑΚΑΙ
 ΕΤΑΙ ΕΣΩΤΗ ΣΤΑ
 ΡΕΜΒΟΛΗΣ
 ΔΙΟ ΚΑΙ ΙΣΤΥΝΑ ΑΓΙ
 ΑΣ Η ΔΙΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ
 ΑΙΜΑΤΟΣ ΤΟΝ ΑΛ
 ΕΣΩΤΗΣ ΠΥΛΗ ΣΤΗ
 ΝΥΝ ΕΞΕΡΧΩΜΕ
 ΘΑ ΠΡΟΣ ΑΥΤΟΝ ΕΣ
 ΤΗΣ ΠΑΡΕΜΒΟΛΗΣ
 ΤΟΝ ΟΝΕΙΔΙΣ ΜΟΝ
 ΑΥΤΟΥ ΦΕΡΟΝΤΕ
 ΟΥ ΓΑΡ ΕΧΟΜΕΝ
 ΔΕ ΜΕΝΟΥΣ ΑΝ Π
 ΛΙΝΑ ΛΛΑ ΤΗΝ ΜΑ
 ΛΟΥΣ ΑΝ ΕΠΙΣΤΗ
 ΜΕΝ
 ΔΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΦΕ
 ΜΕΝ ΘΥΣΙΑΝ ΑΙΝ
 ΣΕΩΣ ΔΙΑ ΠΑΝΤ

ΤΩ ΘΩ ΤΟΥ ΤΕΣΤΙΝ
 ΚΑΡΙΠΟΝ ΧΕΙΛΩΝ
 ΟΜΟΛΟΓΟΥΝ ΤΩΝ
 ΤΩΝ ΟΜΑΤΙ ΑΥΤΟΥ
 ΤΗΣ ΔΕ ΕΥΠΟΙΙΑΣ Κ
 ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΜΗ
 ΕΠΙ ΑΝΘΑΝΕΣΘΕ
 ΤΟΙ ΑΥΤΑΙΣ ΓΑΡ ΘΥ
 ΛΙΣ ΕΥΑΡΕΣΤΙΑΙ
 ΘΕΣ
 ΠΕΙΘΕΣΘΕ ΤΟΙΣ ΚΗ
 ΜΕΝΟΙΣ ΥΜΩΝ
 ΚΑΙ ΥΠΕΙΚΕΤΕ ΑΥΤΟΙΣ
 ΑΥΤΟΙ ΓΑΡ ΑΓΡΥΠΝΟΥ
 ΣΙΝ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΨΥ
 ΧΩΝ ΥΜΩΝ ΩΣ
 ΓΟΝΑ ΠΟΔΩΣ ΟΝ
 ΤΕ ΣΙΝ ΑΜΕΤΑΧΑΡΚ
 ΤΟΥ ΤΟ ΠΟΙΩΣΙΝ
 ΚΑΙ ΜΗ ΣΤΕΝΑΖΟ
 ΤΕΣ ΑΛΥΣΙΤΕΛΕΣ
 ΓΑΡ ΥΜΙΝ ΤΟΥΤΟ
 ΠΡΟΣΕΥΧΕΣΘΕ ΠΙ
 ΡΗ ΜΩΝ ΟΤΙ ΚΑ
 ΘΑΡΟΤΙΚΑ ΑΝΗ
 ΣΥΝΙΔΗΣΙΝ ΕΧΟ
 ΜΕΝ ΕΝ ΠΑΣΙΝ ΚΑ
 ΛΩΣΘΕΛΟΝΤΕΣ Α
 ΝΑΣΤΡΕΦΕΣΘΑΙ
 ΠΕΡΙ ΣΣΟΤΕΡΩΣ
 ΠΑΡΑΚΑΛΩ ΤΟΥΤΟ
 ΠΟΙΗΣΑΙ ΝΑΤΑΧ
 ΟΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑ
 ΘΩ ΥΜΙΝ
 Ο ΔΕ ΘΣΤΗ ΣΕΙΡΗΝΗ
 Ο ΑΝΑΓΑΓΩΝ ΕΚ Ν
 ΚΡΩΝ ΤΟΝ ΠΟΙΗ
 ΝΑΤΩΝ ΠΡΟΒΑΤ
 ΤΟΝ ΜΕΓΑΝΕΝΑ
 ΜΑΤΙΑ ΙΑΘΗΚΗΝ
 ΩΝ ΙΟΥ ΤΟΝ ΚΗΝ
 ΜΩΝ ΤΗ ΚΑΤΑΡΤΙ
 ΣΑΙ ΥΜΑΣ ΕΝ ΠΑΝ
 ΤΙΑ ΓΛΩΣΣΕΙΣ ΤΟ Π
 ΗΣΑΙ ΤΟ ΘΕΛΗΜΑ
 ΑΥΤΟΥ ΑΥΤΩ ΠΟΙ
 ΩΝ ΕΝ ΗΜΙΝ ΤΟΥ
 ΑΡΕΣΤΟΝ ΕΝΩ ΠΙ

ΑΥΤΟΥ ΔΙΑΙΤΥΧΟΥ Η
 ΔΟΣ ΔΕ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΙΩ
 ΝΑΣ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ Α
 ΑΜΗΝ
 ΠΑΡΑΚΑΛΩ ΔΕ ΣΥΜ
 ΑΔΕΛΦΟΙ ΑΝ ΕΧΕ
 ΣΘΕ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΤΗ
 ΠΑΡΑΚΛΗΣΕΩΣ ΚΗ
 ΔΙΑΒΡΑΧΕΩΝ ΕΠΙ
 ΣΤΙΛΑ ΥΜΙΝ
 ΓΕΙΝΩΣΚΕΤΕ ΤΟΝ
 ΑΔΕΛΦΟΝ ΗΜΩΝ
 ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΑΠΟ
 ΛΥΜΕΝΟΝ ΜΕΘΥ
 ΕΑΝΤΑ ΧΟΝ ΕΡΧΗΤΗ
 ΣΘΕ ΟΥΤΟ ΜΑΙ ΥΜ
 ΑΣ ΠΙΑΣΘΑΙ ΠΑΝ
 ΤΑΣ ΤΟΥΣ ΧΙΤΟΥΜΕ
 ΝΟΥΣ ΥΜΩΝ ΚΑΙ
 ΠΑΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΑΠΙ
 ΑΣ ΠΑΖΟΝΤΑΙ ΥΜ
 ΟΙΑ ΠΟΤΗ ΣΙΤΑΙ Κ
 Η ΧΑΡΙΣ ΜΕΤΑ ΠΑΝ
 ΤΩΝ ΥΜΩΝ ΑΜΗΝ
 ΠΡΟΕ ΒΡΑΥΙ
 εμω το